

**KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II**

Wydział Nauk Społecznych
Instytut Nauk Socjologicznych

Aneta Szwed
nr albumu: 142869

**TOŻSAMOŚĆ REGIONALNA WSPÓŁCZESNEGO
SPOŁECZEŃSTWA KATALONII**

Rozprawa doktorska
napisana na seminarium:
Mikrostruktury społeczne
i teorie socjologiczne,
pod kierunkiem
prof. dra hab. inż. Sławomira Partyckiego

Lublin 2021

***Składam serdeczne podziękowania wszystkim,
bez których niniejsza praca nie mogłaby
powstać.***

Promotorowi pracy Panu

*prof. dr. hab. inż. Sławomirowi Partyckiemu za zaszczyt bycia
pod Jego opieką naukową, za Jego postawę Promotora
i człowieka, za pomoc, wyrozumiałość, wsparcie, cierpliwość,
uśmiech i za niezapomnianą lekcję życia przy Jego osobie.
Dziękuję za szansę, zaufanie i wiarę oraz za każde słowo...*

Rodzicom za miłość, wsparcie i wielką pomoc nie tylko
podczas pisania pracy, ale w ciągu całego życia i każdego
dnia. Dziękuję za to, że są i jacy są. To dzięki Nim powstała
rozprawa doktorska, a ja jestem w tym miejscu.

Mężowi Robertowi za cierpliwość podczas pisania pracy, za
wsparcie, za wielką miłość i za to, że jest. Dziękuję, że dzięki
Niemu każdy dzień jest spełniającym się marzeniem.

Synkowi Dawidowi, za to, że przyszedł na świat w trakcie
pisania rozprawy doktorskiej.

Harleyowi za to, że zawsze jest obok.

*Pracę dedykuję moim Rodzicom
w podziękowaniu za wszystko...*

Spis treści

Wstęp	6
1. Regionalizm	30
1.1. Ewolucja regionalizmu	30
1.2. Regionalizm współczesny	37
1.3. Charakterystyka regionów	41
1.4. Wymiary regionalizmu	62
1.5. Regionalizm w cyberprzestrzeni	76
2. Tożsamość jako czynnik warunkujący regionalizm	87
2.1. Istota tożsamości i jej wymiary	88
2.2. Tożsamość jednostkowa na podstawie koncepcji A. Giddensa i Z. Baumana....	118
2.3. Tożsamość zbiorowa w ujęciu kulturowym	132
2.4. Tożsamość regionalna	147
2.5. Tożsamość polityczna.....	159
2.6. Tożsamość w Internecie	170
3. Rys historyczny regionalizmu hiszpańskiego	181
3.1. Kolonizacje Półwyspu Iberyjskiego i jego ludy osadnicze	181
3.2. Hiszpania pod panowaniem Rzymian i Wizygotów	188
3.3. Muzułmański podbój Hiszpanii i czasy rekonkwisty	199
3.4. Rys historyczny schyłku starożytności i czasów nowożytnych Hiszpanii	212
4. Katalonia jako przykład regionu o silnym poczuciu tożsamości	223
4.1. Regionalizm Hiszpanii.....	223
4.2. Charakterystyka współczesnej Katalonii i rozwój gospodarki	247
4.3. Czynniki kształtujące poczucie tożsamości Katalończyków	254
4.4. Regionalizm jako katalonizm polityczny	277

5. Tożsamość regionalna Katalończyków	288
5.1. Metodologia badań własnych	289
5.2. Wymiar osobisty katalońskiej tożsamości regionalnej.....	303
5.3. Znaczące elementy tożsamości regionalnej społeczeństwa Katalonii.....	318
5.4. Komponent polityczny wyznaczający tożsamość katalońską	329
5.5. Czynniki społeczno-kulturowe kształtujące tożsamość regionalną Katalończyków ..	345
Zakończenie.....	352
Uwagi końcowe	358
Bibliografia.....	359
Publikacje zwarte i czasopisma naukowe.....	359
Netografia	371
Akty prawne.....	378
Inne	378
Wykaz map.....	379
Wykaz wykresów	380
Wykaz tabel.....	381
Wykaz rysunków	382
Wykaz zdjęć	383
Scenariusz wywiadu w języku hiszpańskim.....	385
Scenariusz wywiadu w języku polskim.....	386
Streszczenie	388
Summary	392

Wstęp

Współczesne społeczeństwa europejskie ukształtowały się w wyniku historycznych podziałów terytorialnych i złożonego procesu przekształceń regionalnych. Czynniki historyczno-geograficzne stworzyły warunki, w których funkcjonujemy jako większe lub mniejsze społeczeństwa, posiadając bardziej lub mniej intensywne poczucie przynależności do zamieszkałego terytorium. Każdy region należy do określonego państwa oraz jest podległy jemu prawnie i administracyjnie. Wyróżnia się także regiony transgraniczne, których obszar przekracza minimum jedną granicę państwową, a terytorium obecne jest w co najmniej dwóch przestrzeniach społeczno-gospodarczych. Nauki społeczno-polityczne wyróżniają dwa znaczenia pojęcia „regionalizm”. Pierwsze odnosi się do integracji państw położonych w danym regionie świata (Unia Europejska), drugie zaś określa region jako część geograficzną państwa, posiadającą swoją strategię polityczną, niekiedy tradycje odrębne od innych regionów, historię, dziedzictwo regionalne. Niektóre regiony posługują się dialektem lub odrębnym językiem oraz mogą posiadać ruch regionalny, działający na rzecz obrony lub demonstrowania interesów gospodarczych, politycznych, kulturowych. Sięgając do historii można dostrzec, że podziały regionalne zmieniały się w stosunku do ziem, które były przejmowane przez poszczególne państwa. Stąd dążenia regionalistyczne charakteryzują się poczuciem odrębności spowodowanej posiadaniem innej kultury, tradycji czy języka. Niektóre ruchy regionalne w swoich działaniach są mniej lub bardziej aktywne. Zdarza się, że działania na takim tle dążą do całkowitej lub częściowej autonomii. Niekiedy chodzi tylko o zaznaczenie swej obecności na terenie państwa i arenie międzynarodowej. Pomimo różnic w dążeniach regionalistycznych, wszystkie ruchy regionalne mają jedną wspólną cechę - podkreślenie wartości charakterystycznych dla danej społeczności i rozwijanie ich w celu zachowania historycznej tradycji.

Ruchy regionalne nie istniałyby, gdyby nie poczucie tożsamości społecznej związanej z zamieszkałym regionem. Termin „tożsamość” definiowany jest w sposób zróżnicowany, w zależności od dziedziny nauki, która go interpretuje. Najogólniej mówiąc, jest to identyfikacja z elementami rzeczywistości społecznej oraz umożliwienie zdefiniowania charakteru identyfikacji przez świat zewnętrzny na podstawie wyróżniających go cech¹. Mówiąc o tożsamości, warto podkreślić, że można ją podzielić na jednostkową i społeczną.

¹ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, wyd. Graffiti BC, Toruń 1997, s. 228.

Tożsamość jednostkowa, rozumiana jest jako zbiór przekonań i sądów aktora społecznego o samym sobie². W przypadku tożsamości zbiorowej, definicja odnosi się do zbiorowości lub grupy społecznej, dzięki której jednostka umiejscawia się w danym obszarze rzeczywistości społecznej lub jest osadzana w niej przez obserwatora zewnętrznego³. W szerokim pojęciu tożsamości, między innymi wyróżnić można tożsamość regionalną. Tworzą ją takie czynniki jak: historia, pochodzenie rodzinne, kultura, język, tradycja i wspólne wartości. Należy zaznaczyć, że tożsamość regionalna jest formą szerszego zjawiska – tożsamości terytorialnej. W tym aspekcie utożsamianie się z danym regionem, jest tylko jednym z wielu czynników. Na tożsamość terytorialną składa się również zamieszkiwana miejscowość, jej najbliższa okolica, a także regiony sąsiadujące. Poczucie odrębności regionalnej można zweryfikować na zasadzie wrażenia „inności” wobec istniejących regionów⁴.

Zjawisko regionalizmu w Europie wyróżnia się w takich krajach jak: Hiszpania, Włochy, Francja, Belgia i Wielka Brytania. Polityka krajów Unii Europejskiej promuje regionalizm jako formę integracji społecznej, gospodarczej i ekonomicznej. Taka strategia ma na celu skuteczniejsze zarządzanie społeczeństwem i jego interesami. Im bliżej potrzeb obywatela, tym lepsze zarządzanie społeczno-ekonomiczne. Regionalizm na arenie międzynarodowej odnosi się do koncepcji wspólnoty interesów. Regiony pełnią rolę państwowe w perspektywie globalnej. Koncepcja globalizacji dąży do ujednolicenia procesów gospodarczych państw, które wpisują się w integrację i wizję zjednoczenia narodów. W tym aspekcie, regionalizm postrzegany jest jako element dopełniający sferę jedności globalnej. Jak wiadomo, każde państwo tworzą regiony, dzięki temu współpraca region-państwo-arena międzynarodowa, przyczynia się do utworzenia stabilnego mechanizmu działającego i współpracującego na każdym szczeblu.

Jako przedmiot rozprawy doktorskiej wybrany został kraj, który reprezentuje rozwinięty regionalizm – Hiszpania. Kwestia regionalna w tym państwie odgrywa bardzo ważną rolę, a doświadczenia hiszpańskie, związane z autonomią regionalną, mają duży wpływ na aktywność regionalizmu w różnych krajach Europy. W Hiszpanii wyróżnić można wiele regionów uznających swoją odrębność kulturową, jednak najbardziej intensywne są ruchy regionalne Katalonii i Kraju Basków. Rozprawa doktorska ma na celu opisanie zjawiska tożsamości regionalnej w społeczeństwie katalońskim. W związku z silnie rozwiniętym

² Z. Bokszański, *Encyklopedia socjologii*, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s. 252.

³ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, wyd. Graffiti BC, Toruń 1997, s. 228.

⁴ R. Szul, *Przestrzeń, Gospodarka, Państwo*, Uniwersytet Warszawski, wyd. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa 1991, s. 48.

regionalizmem Katalonii, praca doktorska ma na celu analizę czynników, które składają się na funkcjonowanie i budowanie współczesnej tożsamości regionalnej społeczeństwa katalońskiego.

Aby zrozumieć ideę „tożsamości regionalnej”, należy odnieść się do zjawiska regionalizmu oraz tożsamości. Zarówno jedno, jak i drugie pojęcie wymaga szerszego omówienia, ze względu na wielopłaszczyznowość poruszanej problematyki. Definicja regionalizmu zawiera w sobie podstawowy termin „region”, odnoszący się do konkretnego obszaru czy terytorium. Pochodnym tego terminu jest określenie „regionalizm”, które po raz pierwszy użyte zostało w 1874 roku przez francuskiego poetę i historyka Leona de Berluc-Perissis’a⁵.

Termin „regionalizm” początkowo odnosił się do aspektów społeczno-kulturowych, określających elementy charakterystyczne dla danego regionu, które podkreślają jego odrębność. Współczesny rozwój regionalizmu przypisuje się końcowi XIX wieku. Regionalizm obecnie definiowany jest jako zjawisko suwerenności państwa na tle międzynarodowym, zjawisko terytorialne odnoszące się do obszarów danego państwa oraz jako ruch społeczny, którego celem jest dbanie o dziedzictwo kulturowe, jego promowanie i dążenie do rozwoju regionalnego. Regionalizmem określić można także lokalny patriotyzm, który w kontekście przywiązania społecznego występuje jako „mała ojczyzna”⁶.

W krajach Zachodniej Europy, intensyfikacja regionalizmu następuje po zakończeniu II wojny światowej. Wówczas sytuacja polityczna i psychologiczna w tych krajach zmienia się. Przyczynia się to do rozwoju dążeń regionalnych. Wpływ na zmiany regionalne miały takie czynniki jak: osłabienie dążeń nacjonalistycznych, polepszenie się sytuacji międzynarodowej, powstanie postmodernizmu, umacnianie demokracji, uniformizacja społeczeństwa i decentralizacja⁷.

Kraje Środkowo-Wschodniej Europy natomiast, były pewnym czynnikiem mobilizacyjnym regionalizmów krajów Zachodniej Europy. Po upadku komunizmu pojawiło się wiele nowych krajów, co było inspiracją do walk o autonomię polityczne, ekonomiczne i kulturowe regionów, chcących zachować swoją odrębność. Upadek komunizmu zatem nie tylko miał wpływ na autonomiczne zmiany zachodzące w Europie Środkowej, ale również na

⁵ J. Damrosz, *Region i regionalizm*, (Studium interdyscyplinarne), wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1987, s. 81-82.

⁶ K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1986, s. 7.

⁷ Ibidem.

Europę Zachodnią. Europa Środkowa i Wschodnia działały względem regionalizmu w charakterze oddolnym, spontanicznym oraz planowanym, odgórnym. Oddolna istota regionalizmu dotyczyła tożsamości kulturowej i historycznej regionów oraz społeczeństw w nich zamieszkanych, charakter odgórny skupiał się na sprawach gospodarczych i administracyjnych⁸.

Współczesne kraje, w których zjawisko regionalizmu występuje wyraziście, a także w największym zintensyfikowaniu to: Hiszpania, Włochy, Francja, Wielka Brytania i Belgia. Cechy wyróżniające regionalizmy dotyczą form ich intensywności i przejawiania się. Każdy regionalizm występuje w zróżnicowanej postaci, w zależności od działań danego regionu. Wymienia się odmienne formy przejawiania regionalizmu. Pierwsza, polityczna bazuje na dążeniu do autonomii lub samorządności terytorialnej, druga zaś obejmuje dążenia kulturowe, mające na celu rozwijanie i umacnianie kultury regionalnej. Następną formą działań regionalnych jest sfera ekonomiczna i gospodarcza. Ma ona na celu dobro i rozwój gospodarczy danego regionu oraz usprawnienie zarządzania i obronę interesów ekonomicznych. Dążenia regionalne można podzielić zatem na jednowymiarowe – aktywności jednej formy przejawiania regionalizmu lub wielowymiarowe – łączenie wielu form aktywności regionalnej. Przykładem regionalizmu wielowymiarowego jest hiszpańska Katalonia⁹.

Definiując regionalizm, który jest ruchem społecznym, mającym na celu poprawę warunków funkcjonowania określonego regionu, należy zwrócić uwagę na aspekty przyczyniające się do istnienia podłoża regionalnego. Znaczenie specyfiki regionalnej odnosi się do działalności społecznej wynikającej z obyczajów, wartości, cech kulturowych i warunków życiowych, panujących w danym społeczeństwie. Powstanie ruchu regionalnego zależy od intensywności identyfikacji ludzi z danym regionem. Mają na to wpływ różne kryteria, które określić można jako sfery regionów: historycznych, kulturowych, geograficznych, administracyjnych i ekonomicznych¹⁰.

Charakteryzując poszczególne regiony, można zauważyć, że każdy z nich ma istotny wpływ na całokształt sylwetki regionalizmu. Regiony historyczne odnoszą się do przeszłości doświadczeń danego terytorium i mają ogromne znaczenie w pojmowaniu tradycji oraz kultury regionalnej. Znaczenie i istnienie historyczne regionu wpływa na powstawanie ruchów

⁸ R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 126.

⁹ Ibidem, s. 109.

¹⁰ M. Koter, *The geographical -historical region: its notion, origin and factors in this development*, [w:] *Social and Political Aspects*, M. Koter (red.), „Region and Regionalism” 1995, No. 2, wyd. Silesian Institute in Opole, s. 10.

regionalnych, walczących o odzyskanie dawnej pozycji lub jej części, a także wzbudza poczucie jedności wspólnotowej, z osobami pochodzącymi z tego samego obszaru. Przynależność społeczna do tego samego kraju, narodu, regionu wytwarza cechy wspólne dla jego mieszkańców. Należą do nich: wartości kulturowe, posługiwanie się tym samym językiem, obyczaje, sytuacja ekonomiczna regionu oraz styl funkcjonowania i mentalność społeczna¹¹.

Na przestrzeni wieków, każdy obszar należał do różnych terytoriów państwowych lub niepaństwowych, których istnienie ulegało zmianom. Ich granice zmieniały się wraz z wydarzeniami zachodzącymi podczas funkcjonowania danego regionu. Czynniki nadające wyrazistość regionów historycznych, odnoszą się do długości czasu istnienia państwa na danym obszarze, odległości czasowej pomiędzy współczesnością a czasem, w którym państwo przestało istnieć, statusu historycznego organizmu państwowego oraz stosunku współczesnego społeczeństwa do wydarzeń historycznych¹².

Regiony kulturowe różnicują społeczeństwo regionalne pod względem pochodzenia i cech kultury charakterystycznych dla ludności stale zamieszkującej dane terytorium. Rozbieżności kulturowe odczuwane w stosunku do innych regionów kraju, mogą świadczyć o poczuciu odrębnej tożsamości regionalnej. W takim aspekcie to, co odróżnia dany region od innych, wpływa na spójność wewnętrzną w obrębie danego regionu. Dla pojawienia się ruchu regionalnego na podłożu cech etnokulturowych niezbędne jest, aby te cechy, tj. tradycja, obrządki, wspólne wartości, język, religia, były obecne i zauważalne w życiu codziennym danej społeczności. Ważne jest również, aby wspólne cechy były społecznie akceptowane i uważane za godne demonstrowania i pielęgnowania¹³.

Definicja regionu geograficznego określa jego znaczenie naturalne. Region geograficzny jest fragmentem powierzchni ziemi, wyróżnianym na podstawie jego cech przyrodniczych. Geograficzny termin regionu bierze pod uwagę również jego znaczenie społeczno-ekonomiczne. Pod względem fizyczno-geograficznym w procesach regionalizacji wymienia się czynniki, które pozwalają określić dany region i zbadać go geograficznie. Cechy charakteryzujące powierzchnię regionu to: strefowość procesów przyrodniczych,

¹¹ M. Koter, *The geographical -historical region: its notion, origin and factors in this development*, [w:] *Social and Political Aspects*, M. Koter (red.), „Region and Regionalism” 1995, No. 2, wyd. Silesian Institute in Opole, s. 10.

¹² R. Matykowski, *Koncepcje pan-państw we współczesnej Europie*, [w:] *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, M. Kulesza (red.), wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Legnica - Łódź 2009, s. 12.

¹³ N. Dołowy-Rybińska, *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 23.

zróźnicowanie cech krajobrazowych, piętrowość cech krajobrazowych, charakter i stopień zagospodarowania terenu.

Region jest najwyższą jednostką terytorialną organizacji w państwie, która posiada określoną powierzchnię i liczbę ludności. Struktura regionu pod względem gospodarczym jest jednolita, a jego powierzchnia spójna pod względem elementów fizyczno-geograficznych. Do cech wpływających na charakterystykę regionu należą: środowisko przyrodnicze, położenie geograficzne oraz struktura ludności. Cechy aspektu społeczno-ekonomicznego odnoszą się do funkcjonowania gospodarczego regionu, jego zasobów, poziomu zaawansowania przemysłowego i sytuacji ekonomicznej¹⁴.

Rolą administracyjną regionów jest wyznaczenie stałych granic pomiędzy wszystkimi obszarami danego państwa. Regiony administracyjne posiadają swoją władzę i instytucje działające na rzecz regionów. Na podstawie statusu prawnego można wymienić cztery typy regionów: region administracyjny, region samorządowy, region autonomiczny, region federalny. Celem podziału terytorialnego jest usprawnienie funkcjonowania określonych obszarów za pomocą organów administracji publicznej. Podział administracyjny jako rodzaj regionalizacji, uwzględnia kryteria historyczne, geograficzne, społeczne, gospodarcze i prawno-administracyjne¹⁵.

Regiony ekonomiczne wyróżniane są na podstawie zjawisk niezależnych od podziałów instytucjonalnych. Odnoszą się do funkcji gospodarczych określonego regionu. Ujęcie systemowe opisuje region ekonomiczny jako terytorialny system społeczny. Do cech charakteryzujących regiony ekonomiczne należą: skupienie wokół ośrodka regionalnego, nieograniczone interakcje zachodzące w sferze gospodarczej, jednostkowość administracyjna oraz jednostkowość samorządowa i autonomiczna. Czynniki ekonomiczne należą do najbardziej istotnych podłoży, na których powstają ruchy regionalne. Na podstawie podziału regionów ekonomicznych, wyróżnić można regiony strefowe i regiony węzłowe. Regiony strefowe są obszarami jednorodnymi pod względem cechy ekonomicznej, tj. turystyka, przemysł, obszary rolnicze. Regiony węzłowe są zintegrowane wewnętrznie pod względem

¹⁴ *Notatki geografia*, online: <https://www.geografia.gozych.edu.pl/region> [dostęp: 30.03.2021].

¹⁵ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region-Regionalizacja-Regionalizm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1992, z. 2, s. 7.

ekonomicznym. Przykładem może być aglomeracja lub jedno duże miasto, będące centrum, wokół którego skupiają się inne regiony¹⁶.

Biorąc pod uwagę fakt, że regionalizm jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym, można analizować go między innymi na podstawie perspektywy socjologicznej, politycznej i międzynarodowej. W ujęciu socjologicznym regionalizm to stan świadomości społeczności zamieszkującej dany obszar. Definicja socjologiczna regionalizmu odnosi się również do sytuacji kulturowej, gospodarczej i politycznej, która wpływa na uwarunkowania społeczne określonego regionu. Socjologia opisuje zachowania zbiorowości, przyczyny i motywacje wpływające na zaistnienie zachowań regionalnych. W odniesieniu do regionalizmu ważnymi czynnikami, które wpływają na powstawanie zbiorowości regionalnych, są: wspólna kultura, poczucie wspólnoty, wyznawanie takich samych lub podobnych wartości oraz wspólne cele. Wiesław Gumuła rozróżnia pojęcia „zbiorowości regionalnej” a „wspólnoty regionalnej”. Autor twierdzi, że zbiorowość jest budowana na podstawie podobnego stosunku mieszkańców określonego obszaru do wartości, jaką jest Ziemia. Czynnikiem geograficznym, jakim jest zamieszkiwanie tego samego terytorium, przyczynia się do pojawienia więzi, która posiada charakter emocjonalny. „Wspólnota regionalna” według autora jest szczególnym rodzajem zbiorowości regionalnej, posiadającej zaawansowane procesy integracji społecznej i kulturowej¹⁷.

Regionalizm w ujęciu politycznym jest interakcją społeczną wpływającą na procesy polityczne. Dążenia regionalne mogą wywoływać polepszenie funkcjonowania danego regionu, ale także mogą wpływać na pogłębienie się jego autonomii. Takie tendencje nazywane są ruchami regionalnymi. W kontekście politycznym istotne jest, że aktywne wspólnoty regionalne mają wpływ na wydarzenia lokalne i regionalne oraz ich funkcjonowanie. Regionalizm jest ideologią polityczną inicjowaną oddolnie, przez społeczeństwo lub odgórnie, przez państwo. Światopogląd ten koncentruje się na rozwoju systemu społecznego lub politycznego, w oparciu o jeden lub więcej regionów. Celem polityki regionalnej są interesy o charakterze normatywnym i ekonomicznym, które skupiają się wokół jednego regionu, grupy regionów lub innych podmiotów o strukturze mniejszej niż krajowa. Ujęcie polityki regionalnej

¹⁶ P. Mistretta, C. Garau, *Autonomia, il sonno e la ragione. Spetti e utopie della Questione sarda dopo i 150 anni dell'Unità d'Italia*, wyd. Edizioni Della Torre, Cagliari 2011, s. 34.

¹⁷ W. Gumuła, *Socjologiczna analiza pojęcia region na przykładzie Rzeszowszczyzny i Opolszczyzny*, [w:] *Region. Miasto. Osiedle*, B. Jałowiecki (red.), wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 9, 13.

może opierać się na trzech elementach: ruchach dążących do autonomii terytorialnej, organizacji państwa centralnego na poziomie regionalnym, decentralizacji politycznej¹⁸.

Międzynarodowe ujęcie regionalizmu podkreśla rolę państwa na arenie międzynarodowej. Interesy, interakcje i współpraca globalna państw narodowych opierają się na koncepcji wspólnoty, w której każdy kraj jest odrębną jednostką, posiadającą swój ustrój i politykę. Celem regionalizmu w kontekście globalnym jest usprawnienie współpracy pomiędzy poszczególnymi narodami, zwiększając jej efektywność. W systemie międzynarodowym, regionalizm posiada cechy polityki zewnętrznej i wewnętrznej. Regionalizm może być również rozpatrywany jako dopełnienie globalizmu. Dzięki temu umacniane jest współdziałanie gospodarcze, kooperacja ekonomiczna oraz wspólne doświadczenia strategii politycznych. Obok pojęcia „regionalizm” stoi „regionalizacja”, która ma na celu przeniesienie władzy centralnej na niższe szczeble. W kontekście globalnym niższymi szczeblami są państwa, zaś w ujęciu państwowym są to regiony. Regionalizacja ma na celu kontrolę wewnętrzną podmiotów państwowych i regionalnych¹⁹.

Biorąc pod uwagę współczesne warunki funkcjonowania społeczeństw, zarówno globalne, jak i technologiczne, należy zwrócić uwagę na aspekt regionalizmu w cyberprzestrzeni. Nowe technologie, otwierające innowacyjne możliwości, z pewnością przyczyniają się do rozwoju tego zjawiska. Fundamentem interakcji zachodzących w sferze globalnej, jest komunikacja. Poruszanie się w cyberprzestrzeni, diametralnie zmieniło bieg interakcji globalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych i innych, wpływających na codzienne funkcjonowanie człowieka. Dzięki temu, współpraca międzynarodowa, rozwinęła się w szybkim tempie. Internet zmienił rzeczywistość, a w sferze globalnej życie stało się o wiele łatwiejsze. Brak granic, spowodował możliwość tworzenia bliskich interakcji pomiędzy najdalszymi zakątkami świata. Nowe pole współdziałania gospodarczego, ekonomicznego, kulturowego i społecznego, jakim jest cyberprzestrzeń, wytworzyło współczesną rzeczywistość oraz działania wcześniej nieosiągalne²⁰.

Analizując zjawisko tożsamości regionalnej, należy zdefiniować pojęcie samej tożsamości, której terminologia największą popularność zyskała, dzięki znanemu psychologowi Erikowi Eriksonowi w latach pięćdziesiątych XX wieku. Tożsamość może być

¹⁸ K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1986, s. 8.

¹⁹ P. Buczkowski, *Rola władz lokalnych, struktur regionalnych i krajowych w rozwoju w warunkach transformacji ustrojowej*, „Samorząd Terytorialny” 1996, nr 12, s. 10.

²⁰ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 20.

rozpatrywana w dwóch aspektach: jako tożsamość jednostkowa i tożsamość zbiorowa. Tożsamość jednostkowa, dotyczy człowieka jako indywidualnej jednostki, budującej swoją tożsamość na podstawie przeżyć wewnętrznych i doświadczeń zewnętrznych. Tego typu tożsamość jest określeniem własnego „ja”. Tożsamość zbiorowa natomiast, odnosi się do jednostki w kontekście grupowym, jej postrzegania i tego, jak wyglądają jej relacje z innymi. Tożsamość zbiorowa to również wspólne działanie na rzecz celu istotnego dla danej zbiorowości, to połączenie jednostek na podstawie elementów tworzących zbiorowości. Mogą do nich należeć: wspólna kultura, miejsce zamieszkania, wspólne idee, wartości, tradycje i inne czynniki łączące jednostki z grupami²¹.

Znaczenie słowa „tożsamość” odnosi się do osoby, która ją posiada. Florian Znaniecki tożsamość określa jako „rzeczywistość istniejąca w świadomości ludzi, którzy uczestniczą i tworzą ją, poznają siebie i swoje możliwości w środowisku, w którym wzrastają”²². Tożsamość jest procesem, a społeczeństwo i jednostki są jego twórcami. Udział w procesie budowania tożsamości jest nieodłącznym elementem funkcjonowania człowieka w życiu społecznym. Tożsamość postrzegana jest jako stan jedności oraz proces asymilacji jednostek i zbiorowości do otaczających ich warunków. Budowanie własnej tożsamości to reakcja na świat zewnętrzny.

Wielopłaszczyznowość zagadnienia tożsamości potwierdza wiele klasyfikacji zjawiska. Można ją opisać na podstawie klasyfikacji wymiarów tożsamości: substancjonalnego, psychicznego i społecznego. Wymiar substancjonalny koncentruje się na transcendencji i pochodzeniu tożsamości z aspektów duchowych. Wymiar psychiczny odnosi się do tożsamości budowanej w sposób świadomy, za pomocą rozumu, intelektu i emocji. Społeczny wymiar tożsamości przedstawia jej istnienie w relacji zbiorowej. Można tu wyróżnić tożsamość społeczną, narodową, kulturową, regionalną, terytorialną²³.

Kolejna klasyfikacja tożsamości odnosi się do obszarów socjologii, psychologii, antropologii i filozofii. Każde z ujęć naukowych przedstawia problematykę tożsamości z innego punktu widzenia. Socjologia opisuje aspekty społeczne tożsamości, psychologia

²¹ M. Melchior, *Społeczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego, urodzonych w latach 1944-1955)*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1990, s. 22.

²² F. Znaniecki, *Nauki o kulturze*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1971, s. 228.

²³ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 22.

odnosi się do elementów jednostkowych, filozofia opisuje koncepcje teoretyczne tożsamości, a antropologia obejmuje zaszłości historyczne kultury człowieka.

W odniesieniu socjologicznym, opis tożsamości dotyczy dynamiki zjawiska. Oznacza to, że cechy tworzące jednostkę, mogą zmieniać się wraz z sytuacjami, których doświadcza. Tożsamość określa formę zewnętrzną i wewnętrzną człowieka. Do formy zewnętrznej należy świat społeczny. Formę wewnętrzną tworzą emocje, postawy i uczucia jednostki. Socjologiczne teorie tożsamości, najczęściej opisują interakcje jednostki ze światem społecznym. Podkreśla się także rolę jednostki w świecie zewnętrznym, jej zaangażowanie i poziom uwydatnień, odnoszący się do partnerów interakcji. Istotnym elementem tożsamości człowieka jest dążenie do realizacji planów, które wyznacza jednostka w trakcie swej egzystencji²⁴.

Psychologiczne ujęcie tożsamości zawarte jest w wielu dziedzinach psychologii. Najbardziej szczegółowe koncepcje tożsamości, prezentuje obszar psychologii osobowości i psychologia społeczna. W psychologii społecznej analiza tożsamości opisuje człowieka jako istotę społeczną, której zachowanie uwarunkowane jest interakcją z innymi ludźmi. Ważna w tym aspekcie jest umiejętność nawiązywania kontaktów. Współczesna psychologia definiując tożsamość, podkreśla istotę przeżywanych doświadczeń, które wpływają na kształtowanie tożsamości ludzkiej. Dążenie do osiągnięcia równowagi pomiędzy potrzebami a rzeczywistością, jest możliwe wtedy, gdy człowiek potrafi zdystansować się wobec potrzeb osobistych i wzorców społecznych²⁵.

Tożsamość w rozumieniu antropologicznym, nawiązuje do kultury i pochodzenia człowieka. W takim aspekcie tożsamość warunkowana jest identyfikacją jednostki i zbiorowości z terenami homogenicznymi. Antropologia wyróżnia dwie grupy związane z tożsamością: grupa etniczna i grupa etnograficzna. W kontekście grup, określony staje się charakter danej zbiorowości oraz procesy, jakie przyczyniają się do kształtowania tożsamości. Nauka antropologiczna zajmuje się jednym z głównych czynników, budujących ludzką tożsamość – powiązaniem człowieka z określonym terytorium²⁶.

Filozoficzna dziedzina nauki, określając pojęcie „tożsamości”, odnosi się do pytania, kim jesteśmy i jakie mamy wyobrażenia w zmiennej rzeczywistości. W filozoficznym ujęciu tożsamości, podkreślana jest rola zmienności jednostki, pod wpływem otaczającego ją świata.

²⁴ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019, s. 436.

²⁵ L. Veelken, *Einführung in die Identitätstherapie*, wyd. Enke, Stuttgart 1978, s. 40.

²⁶ Z. Staszczak, *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa - Poznań 1987, s. 351-352.

Do przedstawicieli filozofii zajmujących się dziedziną egzystencji, należą między innymi Parmenides, Spinoza, Bruno, Leibniz i Schelling. Każdy z nich przedstawia odmienną teorię, odwołującą się do istnienia człowieka w świecie²⁷.

Odnosząc się do następnego podziału tożsamości, wyróżnić można: tożsamość jednostkową, zbiorową, społeczną, kulturową, etniczną, narodową, regionalną i polityczną. Tożsamość jednostkowa ma charakter osobisty i budowana jest na bazie wewnętrznej, emocjonalnej i doświadczalnej. Tożsamość zbiorowa nawiązuje do relacji międzyludzkich i umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie. Tożsamość społeczna również odnosi się do procesów interakcji oraz uczestniczenia jednostki w życiu społecznym. Tożsamość kulturowa ujawnia się w chęci trwania w tradycji i wartościach kulturowych. Jest poczuciem przynależności człowieka do wspólnoty i zaszłości określonej kultury. Tożsamość etniczna, podobnie jak kulturowa, odnosi się do więzi ze społeczeństwem, tradycją, religią i historią zbiorowości, z jakiej pochodzi jednostka. Tożsamość narodowa odnosi się w większym stopniu do przekonań narodowych, państwa, patriotyzmu i uwarunkowań społecznych. W przypadku tożsamości regionalnej poczucie więzi ujawnia się zarówno wobec społeczności, jak i terytorium, jakie zamieszkuje dana jednostka czy grupa. Tożsamość polityczna skupia się na elementach zarządzania państwem i regionem, strukturze administracyjnej i współpracy społeczeństwa z władzą²⁸.

Jednym ze znanych przedstawicieli teorii tożsamości jest socjolog Anthony Giddens. Autor koncentruje się na zjawisku tożsamości w świetle globalizacji. Uważa, że współcześnie jest to najważniejszy czynnik, który wpływa na kształtowane się ludzkiej tożsamości. Globalizacja według Giddensa przenika do sfer lokalnych, tworząc ich rzeczywistość. Autor opisując tożsamość podkreśla, że jest to proces ruchomy i refleksyjny, który współgra z rzeczywistością. Giddens zwraca również uwagę na ryzyko, które wpisane jest w czasy współczesne. Odnosi się do nowych, dotąd nieznanych doświadczeń, wielkich możliwości, które z jednej strony otwierają przed człowiekiem wiele obszarów, a z drugiej strony poddają go próbom i samodzielnej weryfikacji szerokiego otoczenia²⁹.

Kolejnym znaczącym socjologiem, odnoszącym się do teorii tożsamości, jest Zygmunt Bauman. W jego analizie tożsamości, można zauważyć elementy zmiany i płynności procesów

²⁷ A. Nowaczyk, *O dekonstruowaniu pojęcia tożsamości*, „Principia XXXIV” 2003, s. 153.

²⁸ K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 53.

²⁹ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 105.

społecznych. Autor twierdzi, że czasy ponowoczesne nie zastępują nowoczesnych, a są w pewnym sensie ich kontynuacją. Bauman podobnie jak Giddens zwraca uwagę na ryzyko czasów współczesnych oraz podkreśla nietrwałość relacji międzyludzkich. Współczesna tożsamość według Baumana narażona jest na indywidualizm społeczny. Autor jednak zauważa pozytywne i negatywne aspekty tego zjawiska. Wolność człowieka, odnosząca się do możliwości wyboru i odnalezienia swej tożsamości, pośród tak wielu nowych płaszczyzn, jest ważnym elementem w kształtowaniu samoświadomości. Z drugiej strony, brak porządku społecznego, przyczynia się do braku określonych norm i wartości, a także drogowskazów, bez których człowiek skazany jest na własną ocenę rzeczywistości, czasami mylną³⁰.

Przy wyborze zagadnienia „tożsamości regionalnej” jako przedmiotu rozprawy doktorskiej, istotna jest głębsza analiza tożsamości kulturowej, tożsamości regionalnej oraz tożsamości politycznej. Tożsamość kulturowa składa się na powstanie tożsamości regionalnej, gdyż wiąże jednostkę z kulturą, społeczeństwem i wspólnymi wartościami. Poczucie jedności kulturowej przechodzi w poczucie jedności społecznej, skupiającej się na danym obszarze. Niekiedy bywa tak, że obszary należące do danego państwa w czasach historycznych były odrębnymi państwami. Na kształtowanie się tożsamości kulturowej wpływa cykl życia człowieka od jego narodzin, poprzez dorastanie, do dojrzałości i starości. Tożsamość jest również wynikiem interakcji społecznych, dzięki którym powstają więzi społeczne. Mogą być one wyznaczone przez czynniki, takie jak: rasa, etniczność, pochodzenie, tradycja, religia czy język. Wszystkie te czynniki należą do aspektów kulturowych, tworzących ludzką tożsamość. Dzięki nim kształtowana jest tożsamość narodowa, patriotyzm czy tożsamość regionalna. Czynniki te wiążą się również z terytorium, z którego pochodzi jednostka i grupa oraz uwarunkowaniami geograficznymi³¹.

Pierwszą komórką społeczną, z jaką wchodzi w interakcje każdy człowiek, jest rodzina. Usytuowana jest ona w określonej przestrzeni lokalnej i regionalnej. Są to obszary najbliższe jednostce, nie tylko z punktu widzenia jej pochodzenia, ale również zamieszkania. Tożsamość regionalna warunkowana jest poczuciem przynależności do społeczności oraz określonego obszaru. Tworzą ją aspekty historyczne, podziały geograficzne i administracyjne. Fundamentami poczucia przynależności do danego regionu są czynniki kształtujące tożsamość, takie jak w przypadku tożsamości kulturowej: język, dialekt, tradycje, obyczaje oraz związek

³⁰ Z. Bauman, *O pożytkach z wątpliwości. Rozmowy z Zygmuntem Baumanem*, wyd. Sic!, Warszawa 2003, s. 98.

³¹ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 71.

z miejscem geograficznym. Tożsamość regionalna objawiać się może w aktywności społecznej, która ma na celu rozwój danego regionu, poprawę warunków społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, turystycznych. Tworzenie się ruchów regionalnych, zazwyczaj dąży również do zwiększenia autonomii regionu danego państwa lub w niektórych przypadkach do całkowitej niezależności. Działania regionalne i lokalne w dużym stopniu zależne są od władz i polityki regionalnej³².

Tożsamość polityczna obejmuje dwa najważniejsze obszary warunkujące stabilizację społeczną: państwo i naród. Interakcje pomiędzy władzą a narodem wpływają na funkcjonowanie państwa, jego społeczeństwa, gospodarki, ekonomii i administracji na poziomie międzynarodowym, regionalnym i lokalnym. Państwa demokratyczne charakteryzują się decyzyjnością społeczną. Stąd poczucie tożsamości politycznej kierowane jest bezpośrednio do jednostek i zbiorowości. Na tożsamość polityczną wpływają uwarunkowania światopoglądowe, idee, wyznawane wartości i akceptacja postulatów proponowanych przez partie polityczne. Tożsamość polityczna jest również nieodłącznym elementem partii politycznych, które określają się za pomocą promowanych idei i postulatów. Każda z partii politycznych i ugrupowań charakteryzuje się innymi wyznacznikami sposobu zarządzania. Tożsamość polityczna w znaczeniu globalnym odnosi się do tożsamości państwa narodowego i jego pozycji na rynku międzynarodowym. W czasach globalizacji tożsamość państwowa wystawiona jest na próbę, gdyż z jednej strony musi jednoczyć się z innymi państwami, z drugiej zaś dbać o interes swojego państwa³³.

W nawiązaniu do myśli Anthony'ego Giddensa i Zygmunta Baumana, należy stwierdzić, że czasy współczesne stworzyły nowe warunki kształtowania się ludzkiej tożsamości. Globalizacja, rozwój technologiczny to wyzwania, które z jednej strony powodują rozszerzenie perspektyw budowania własnej tożsamości, z drugiej zaś strony wzbudzają pewne ryzyko doświadczania dotąd niespotykanych sytuacji. Cyfryzacja, postęp technologiczny, Internet, stworzyły nowe pole rozwoju tożsamości. Należy jednak postawić pytanie, czy pole cyberprzestrzeni, w której każdy może wykreować swoją tożsamość, bardziej lub mniej odpowiadającą realnej tożsamości, zostanie prawidłowo wykorzystane? Cyberprzestrzeń

³² A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Bról, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 35.

³³ M. Karwat, *Potrzeby społeczne jako czynnik determinujący politykę*, [w:] *Wprowadzenie do teorii polityki*, J. P. Gieorgica (red.), t. 2, wyd. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1982, s. 35.

i Internet łączą człowieka z rzeczywistością realną i wirtualną, a co za tym idzie, nowe możliwości to nowe wyzwania. Jednak umiejętność wykorzystania ich zależna jest tylko od wolnej jednostki³⁴.

Czasy współczesne stawiają człowieka, społeczeństwo, naród, kultury, władzę, w nowych warunkach. Każdy aspekt życia społecznego i osobistego musi być gotowy na rozwój i dopasowanie się do otaczającej rzeczywistości. Obecnie doba globalizacji dotyka zarówno obszary jednostkowe, lokalne, regionalne, państwowe i międzynarodowe. Ujednolicenie i uniwersalizacja świata wzbudza integrację państw narodowych, ale również wzmaga intensywność ruchów regionalnych.

Hiszpania pod względem odrębności regionalnej, wyróżnia się na tle innych krajów europejskich, gdyż jest to tak zwane państwo regionalne. W ostatnich latach w związku z kryzysem gospodarczym oraz radykalizacją niektórych regionalizmów, zwłaszcza katalońskiego, hiszpańska kwestia regionalna wystawiona została na próbę, lecz tym razem w mniej pozytywnym kontekście. Padły oskarżenia, że pogorszenie funkcjonowania gospodarki i kryzys finansowy to efekt silnych autonomii regionalnych, a deklarowana przez przywódców, między innymi katalońskich, chęć odłączenia się od Hiszpanii, ukazuje niepokojącą stronę regionalizmu.

Współczesna Hiszpania jest krajem, gdzie zjawisko regionalizmu jest bardzo wyraźne, o czym świadczy sama nazwa „Estado de las autonomias”, która oznacza „państwo autonomii”. Dowodzi to, że regiony Hiszpanii posiadają szerokie uprawnienia autonomiczne i zwane są również „wspólnotami autonomicznymi”. Regiony te są zróżnicowane pod względem kulturowym, językowym i historycznym. Niekiedy poczucie tożsamości regionalnej jest silniejsze od poczucia przynależności ogólnohiszpańskiej, co widać w dążeniu niektórych regionów do zwiększenia swojej autonomii.

Do głównych czynników, które przyczyniły się do współczesnego regionalizmu hiszpańskiego, należą historia, geografia i ekonomia. Sięgając do historii – istotnym wydarzeniem dla dzisiejszej współczesności Hiszpanii, był podbój półwyspu Iberyjskiego przez Rzymian. To im Hiszpania zawdzięcza swoją nazwę, język, a także religię chrześcijańską. Pod koniec epoki rzymskiej Półwysep Iberyjski był miejscem najazdów wędrownych plemion

³⁴ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 20.

germańskich, które w szybkim czasie uległy kulturowej i językowej asymilacji do miejscowej ludności³⁵.

Mówiąc o regionalizmie Hiszpanii, należy podkreślić najważniejsze wydarzenia historyczne, które wpłynęły na obecną sytuację, panującą we współczesnym Królestwie Iberyjskim. W roku 711 na Półwysep Iberyjski najeżdżają Arabowie, którzy w bardzo szybkim czasie opanowują go niemalże całkowicie, co niszczy Królestwo Hiszpańskie, ale nie jego ideę. Odtąd różni władcy będą walczyć o wyparcie muzułmańskich najeźdźców i przywrócenie Królestwa Hiszpanii. Wyzwalanie Półwyspu Iberyjskiego rozpoczyna się około 800 roku i trwa prawie 700 lat. Okres ten nazwany został rekonkwistą. Miał on decydujące znaczenie w kształtowaniu regionów współczesnej Hiszpanii. Rekonkwista rozpoczęła się na północy, gdzie powstał szereg państwowych o charakterze feudalnym. Najważniejsze z nich to: Królestwo Leonu (dawne Księstwo Austrii, rozszerzone o tereny na zachód – dzisiejszą Galicję i na południe – o rejon miasta Leon, które stało się centrum Królestwa), Królestwo Kastylii (w środkowo – północnej części Półwyspu), Królestwo Nawarry (w Pirenejach, na terytoriach zamieszkałych przez Basków), Królestwo Aragonii (na północnym wschodzie), Hrabstwo Barcelony (rejon dzisiejszej Katalonii, Barcelony, nad Morzem Śródziemnym) oraz Hrabstwo Portucale (rejon miasta Porto nad Atlantykiem, które oderwało się od Hrabstwa Galicji, był to załążek późniejszego Królestwa Portugalii). Z czasem powstało Królestwo Walencji oraz Królestwo Majorki³⁶.

Lata 1580-1640 to okres panowania królów hiszpańskich, którzy jednocześnie byli królami Portugalii, dlatego też cały Półwysep Iberyjski znajdował się pod władzą jednego władcy. Unia personalna Hiszpanii i Portugalii rozpadła się w roku 1640. Portugalia zachowała niepodległość mimo prób zbrojnego odzyskania władzy przez królów hiszpańskich. W tym czasie z powodu dominacji Kastylii i centralizacji władzy, dochodziło do konfliktów wewnętrznych pomiędzy prowincjami Nawarry i Korony Aragonii.³⁷

Początek XVIII wieku w Hiszpanii to czas, w którym po wojnie sukcesyjnej władzę zdobywa stronnictwo, reprezentujące ideę centralizacji władzy i unifikacji politycznej, językowej, kulturowej oraz prawnej państwa hiszpańskiego. Wynik tego procesu powoduje wycofanie ze sfery urzędowej innych języków niż język hiszpański (kastylijski). Zmiany

³⁵ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2015, nr 16, s. 14.

³⁶ Ibidem, s. 15.

³⁷ A. Nowicka, *Odrębność regionalna współczesnego społeczeństwa Katalonii*, „Transformacje” 2019, 1-2 (100-101), s. 99.

dotyczą głównie języka katalońskiego, który do tego czasu używany był jako język urzędowy Katalonii. Język ten pozostał jednak w użyciu w sferze prywatnej, nie tylko w Katalonii, ale także w Kraju Walencji i na Balearach. Nie cieszył się on jednak wielkim prestiżem.

W XVIII wieku nastąpiło całkowite zjednoczenie Hiszpanii pod względem politycznym, jednak różnice kulturowe, językowe i poczucie odrębności były nieodłącznym faktem, szczególnie w prowincji Katalonii oraz Nawarry. Bogactwo regionu Katalonii i jego mieszkańców, które w XVIII wieku zdecydowało przodowało na tle innych regionów Hiszpanii, bez wątpienia dodawało siły w poczuciu własnej wartości i tożsamości społeczeństwa katalońskiego.³⁸

W historii Hiszpanii wiek XIX charakteryzuje się licznymi wojnami domowymi oraz niestabilnością polityczną. Kraj jako całość, w porównaniu z większością państw Europy Zachodniej, był słabo rozwinięty. Niski poziom rozwoju gospodarki ograniczał dostęp do środków na edukację, a tym samym hamował możliwość prowadzenia polityki unifikacji kulturowo-językowej. Najszybciej rozwijały się regiony, takie jak Kraj Basków i Katalonia. Wiek XIX przynosi również wzmożony nacjonalizm czy regionalizm etniczny. W Katalonii następuje wzrost zainteresowania językiem katalońskim, powstaje twórczość w tym języku, która podkreśla symbolikę tożsamości katalońskiej³⁹.

W czasie XX stulecia, konflikt między tendencjami dośrodkowymi a ośrodkowymi, jest nadal widoczny. Na początku lat 30-tych autonomię uzyskują trzy regiony: Katalonia, Kraj Basków i Galicja. Tendencje te stały się jedną z przyczyn zbrojnego buntu generała Franco przeciw republice, który zapoczątkował wojnę domową trwającą w latach 1936-1939. Dyktatura generała Franco trwała do jego śmierci w 1975 roku. Podczas jego władzy dominowała tendencja dośrodkowa, w której zwalczano wszelkie przejawy regionalizmu w sferze kulturowej i politycznej. Po śmierci generała Franco rozpoczyna się okres demokratyzacji Hiszpanii, dzięki czemu powraca regionalizacja i decentralizacja państwa. Utworzony wówczas zostaje szczebel regionalny, w którym to władze centralne nie określają ani granic, ani liczby regionów, a decyzje te pozostawione zostają prowincjom. W wyniku tego powstaje 17 regionów.⁴⁰

³⁸ A. Nowicka, *Odrębność regionalna współczesnego społeczeństwa Katalonii*, „Transformacje” 2019, 1-2 (100-101), s. 100.

³⁹ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2015, nr 16, s.16.

⁴⁰ A. Nowicka, *Odrębność regionalna współczesnego społeczeństwa Katalonii*, „Transformacje” 2019, 1-2 (100-101), s. 100.

Na początku lat 80 następuje decentralizacja państwa, przy czym tworzą się tak zwane „wspólnoty autonomiczne”. W procesie tym istnieją dwie tendencje. Pierwsza z nich optuje za równouprawnieniem dla wszystkich regionów. Druga zaś zwraca uwagę na dopasowanie uprawnień odpowiednio do potrzeb i możliwości danego regionu. Obie tendencje weszły w życie regionalizmu hiszpańskiego, lecz współcześnie kompetencje regionów nieco różnią się od przedstawionych tendencji⁴¹.

Przykładem regionu, który spełnia warunki silnego regionalizmu, jest Katalonia. Ukształtowały ją cechy historyczne, kulturowe, językowe, ekonomiczne, polityczne, administracyjne oraz geograficzne. Region ten położony jest w północno-wschodniej części Hiszpanii. Ośrodkiem kulturalnym i administracyjnym Katalonii jest Barcelona. Wspólnotę autonomiczną Katalonii tworzą cztery prowincje państwa Hiszpańskiego: Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, które w 1914 roku utworzyły związek, tzw. *Mancomunitat de Catalunya*. W roku 1930 drogą negocjacji Hiszpanie przyznali Katalonii autonomię w ramach republiki. 17 kwietnia 1931 roku zawarty został kompromis, na mocy którego Katalonia stała się autonomiczną częścią Hiszpanii pod nazwą *Generalitat de Catalunya*⁴².

Katalonia to region o wysokim poziomie uprzemysłowienia. Jest także jednym z najbogatszych obszarów Hiszpanii. Katalonia słynie z przemysłu włókienniczego, chemicznego, elektrotechnicznego, stocznioowego, samochodowego, z uprawy warzyw i owoców, oraz wytwarzania oliwy z oliwek i wina⁴³.

Wydarzenia historyczne Katalonii miały decydujący wpływ na obecną sytuację i poczucie tożsamości społeczeństwa katalońskiego. Podziały terytorialne, podboje, panowanie różnych władców, od dawna kształtowały Katalonię jako silny i zorganizowany region. Warto jednak przytoczyć czasy dyktatury, które również wystawiły na próbę Katalonię i jej społeczeństwo. Rządy generała Franco, niewątpliwie wzmocniły regionalizm Katalonii, gdyż zniesienie jej ówczesnej autonomii, spowodowało późniejszą walkę mieszkańców o jej odzyskanie. Odrodził się także język, którym mieszkańcy Katalonii nie mogli posługiwać się w czasach dyktatury.

W ostatnich dekadach Katalonia coraz śmielej wyraża swoje aspiracje niepodległościowe. Przejawia się to w aktywnych ruchach regionalnych, strategiach

⁴¹ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2015, nr 16, s. 18.

⁴² M. Podkowiński, *Katalonia żywa*, „Miesięcznik Literacki” 1978, nr 1, s. 118-119.

⁴³ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 56.

politycznych, protestach i referendach. Dążenia regionalne Katalończyków są warte głębszej analizy, ze względu na ich wzmożone działania i charakter. Należy podkreślić, że przedsięwzięcia Katalonii są widoczne nie tylko w kraju, ale na całym świecie.

Z uwagi na to, że regionalizm jest często poruszaną kwestią w kontekście rozwoju gospodarki, ekonomii, współpracy międzynarodowej oraz w aspekcie społecznym, warto podjąć analizę problematyki tożsamości regionalnej, która wpływa na różne obszary funkcjonowania państwa i jego regionów. Badanie regionalizmu, na podstawie silnych ruchów regionalnych, pomoże zrozumieć charakter powstawania i funkcjonowania regionalizmów oraz ich wpływ na gospodarkę i społeczeństwo. Dysertacja obejmująca poruszoną problematykę, może być cennym źródłem nie tylko w kwestii regionalnej, ale państwowej i międzynarodowej. Regionalizm składa się na kwestie społeczne, ekonomiczne, gospodarcze i polityczne. Z każdej z tych dziedzin, można wysnuć ciekawe obserwacje, odnoszące się do poszczególnej problematyki. W dziedzinie socjologii, rozprawa doktorska odnosząca się do tożsamości regionalnej, może być istotna pod względem analizy uwarunkowań społecznych, a także może inspirować do poszerzania badań w zakresie tożsamości społecznej oraz czynników ją kształtujących. Regionalizm niewątpliwie jest jedną z płaszczyzn, które wpisują się w poznawanie ludzkiej tożsamości i możliwość badania jej z perspektywy jednostkowej oraz zbiorowej. Szczególnie istotne jest badanie tożsamości regionalnej na przykładzie społeczeństwa, które spełnia wszystkie kryteria wyznaczające taką tożsamość.

Niniejsza praca doktorska ma charakter interdyscyplinarny. Poruszone w niej zagadnienia obejmują takie dziedziny naukowe, jak: socjologia, psychologia, ekonomia, antropologia, filozofia. Dzięki złożoności dziedzin, które opisują wybraną tematykę, można analizować ją z różnorodnego punktu widzenia. Ogólna charakterystyka rozszerza również pole analizy zjawiska.

Celem rozprawy doktorskiej jest analiza zależności pomiędzy społeczeństwem a regionalizmem, tożsamością jednostkową, a tożsamością społeczną, odnoszących się do regionu oraz współzależności kulturowych i politycznych w dążeniach regionalnych. Dysertacja ma na celu dostarczenie uporządkowanej wiedzy, dotyczącej obszarów regionalizmu i tożsamości, a także na ich podstawie próby analizy tożsamości regionalnej. Zamysłem autora jest zobrazowanie zjawiska tożsamości regionalnej na podstawie literatury, teorii i badań naukowych.

Biorąc pod uwagę to, że Katalonia spełnia wszystkie warunki terytorium o silnym charakterze regionalnym, w niniejszej pracy została przybliżona charakterystyka społeczeństwa katalońskiego oraz aspektów dotyczących współczesnej walki o niepodległość. Głównym celem rozprawy doktorskiej jest weryfikacja czynników, które wpływają na tożsamość regionalną współczesnego społeczeństwa Katalonii. Dysertacja ma na celu weryfikację pozytywnych i negatywnych aspektów tożsamości regionalnej, a także działań kulturowych i politycznych bazujących na rozwoju regionalnym danego państwa.

Praca doktorska jest pracą teoretyczno-empiryczną. Na podstawie badań podjętych w poniższej rozprawie, będzie można porównać opinie społeczne i zagadnienia związane z poruszonym problemem. Przedmiotem formalnym dysertacji jest analiza socjologicznej koncepcji tożsamości. Przedmiotem materialnym są dane dotyczące tożsamości regionalnej. Dzięki zebranemu materiałowi będzie można przedstawić problem z perspektywy ogólnej i uporządkować treści zgodnie z planem rozprawy. Konkretną grupę docelową badań empirycznych tworzą osoby urodzone i zamieszkałe na terytorium Katalonii.

Problem badawczy, wokół którego skupia się rozprawa doktorska, dotyczy czynników, które wpływają na dążenia regionalne społeczeństwa Katalonii. Istotą przedmiotu badań jest motywacja i cel dążeń regionalnych, a także identyfikacja kulturowo-regionalna społeczeństwa katalońskiego.

Badania jakościowe w tym zakresie będą miały na celu zweryfikować:

- 1) Czy istnieje tożsamość katalońska?
- 2) Czy odrębność regionalna Katalończyków wynika z poczucia tożsamości kulturowej?
- 3) Czy tożsamość społeczna zależy od wartości kształtujących kulturę?
- 4) Czy historia Katalonii jest najważniejszym elementem tworzącym tożsamość regionalną Katalończyków?
- 5) Czy posługiwanie się językiem katalońskim wpływa na poczucie tożsamości regionalnej?
- 6) Czy Katalończycy czują się Hiszpanami?
- 7) Czy wiek, status społeczny i ekonomiczny związane są z poczuciem tożsamości regionalnej Katalończyków?
- 8) Czy czynnik ekonomiczny wpływający na dążenie Katalończyków do niezależności przeważa nad czynnikiem kulturowym?
- 9) Czy istnieją elementy charakterystyczne dla tożsamości regionalnej Katalończyków?

10) Czy istotnym czynnikiem różnicującym poglądy społeczne Katalończyków jest sfera polityczna?

Główne tezy postawione w rozprawie doktorskiej dotyczą współzależności zjawisk warunkujących działania społeczne:

1. Katalończycy są przykładem społeczeństwa posiadającego tożsamość regionalną.
2. Głównym czynnikiem wpływającym na odrębność regionalną mieszkańców Katalonii jest poczucie tożsamości kulturowej.

Wobec powyższego wyróżnić można hipotezy, które pogłębiają analizę badań naukowych, odnosząc się do czynników warunkujących tożsamość katalońską:

1. Tożsamość społeczna zależna jest od wartości kształtujących kulturę.
2. Historia Katalonii jest najważniejszym elementem tworzącym tożsamość regionalną Katalończyków.
3. Posługiwanie się językiem katalońskim wpływa na poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków.

Uzupełnieniem problematyki badawczej będą hipotezy szczegółowe, mające na celu ogólną charakterystykę sytuacji Katalonii i jej społeczeństwa. Pomogą one zweryfikować poczucie przynależności Katalończyków do Hiszpanii. Postarają się również znaleźć odpowiedź na pytanie: Czy poglądy polityczne respondentów wpływają na aktualną sytuację społeczną Katalończyków? Dzięki opiniom na temat funkcjonowania gospodarki, przybliżona zostanie problematyka ekonomiczna Katalonii i jej wpływ na dążenia społeczeństwa do odrębności państwowej:

1. Większość badanych Katalończyków nie czuje się Hiszpanami.
2. Wiek, status społeczny i ekonomiczny różnicują na poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków.
3. Czynniki ekonomiczne wpływające na dążenie Katalończyków do niezależności nie przeważa nad czynnikiem kulturowym.
4. Katalonia posiada elementy kultury charakterystyczne tylko dla tego regionu.
5. Istotnym czynnikiem różnicującym poglądy społeczne Katalończyków jest sfera polityczna.

Przesłanki skłaniające podjęcie problematyki tematu badawczego to dynamiczne zmiany sytuacji społecznej, odnoszącej się do regionalizmu Katalonii. Działania społeczne w wymienionym wyżej obszarze są wzmożone na przestrzeni ostatnich lat, a sytuacja polityczna Katalonii zmienia się wraz z walką o suwerenność. Przeprowadzenie badań jakościowych w tym obszarze, pozwala zrozumieć motywację w osiągnięciu celu odrębnego państwa, obecnie przynależnego do Hiszpanii. Badania jakościowe (wywiady pogłębione) pozwolą ukazać problematykę rozprawy doktorskiej z perspektywy jednostek indywidualnych, tworzących społeczeństwo zintegrowane kulturowo. Dzięki temu można będzie zapoznać się z czynnikami warunkującymi spójność działań społecznych, które przyczyniają się do walki o niepodległość lub zwiększenie autonomii Katalonii. Wywiad pogłębiony pomoże rozszerzyć perspektywę poruszonego problemu.

Zastosowanie metody analityczno-syntetycznej w pracy doktorskiej, pozwala na szczegółową analizę problemu badawczego oraz zweryfikowanie go w aspekcie teoretycznym. Połączenie literatury przedmiotu, teorii, badań i wniosków, tworzy kompletny obraz badanego problemu. Metoda analityczno-syntetyczna składa się z następujących etapów:

1. Hermeneutyka naukowa – analiza treści literatury przedmiotu.
2. Synteza – wyciąganie wniosków na podstawie wyników przeprowadzonej analizy.
3. Abstrahowanie – wyodrębnienie cech istotnych dla zagadnienia tożsamości regionalnej.
4. Interpretacja – wyjaśnienie otrzymanych wyników badań.

Kolejną metodą badawczą wykorzystaną w rozprawie doktorskiej, jest przegląd artykułów prasowych dwóch czasopism informacyjnych, multimedialnych, w latach 2019-2020. Okres ten wybrany został do przeanalizowania, z powodu wzmożonej aktywności grup protestacyjnych, w kontekście walki o niepodległość Katalonii. Zbadanie artykułów prasowych ma na celu ukazanie aktualnej sytuacji społeczeństwa i jego działań, odnoszących się do polityki Hiszpanii. Wybrane czasopisma informacyjne przedstawiają problem z dwóch perspektyw. Pierwsze czasopismo wydawane jest przez ogólnopństwowe media hiszpańskie, drugie zaś przez media katalońskie. Dzięki weryfikacji dwóch stron, będzie można poznać stanowiska, zarówno Hiszpanów nienależących do Katalonii, jak i tych, którzy działają na rzecz odzyskania niepodległości.

W pracy doktorskiej wykorzystane zostały badania jakościowe w oparciu o „Teorię ugruntowaną”, dzięki której proces porządkowania i zbierania danych, ułatwił systematyczną analizę oraz weryfikację zgromadzonego materiału w sposób „porównawczy”. Zastosowanie

teorii ugruntowanej w badaniach naukowych, pomogło prawidłowo porządkować dane oraz analizować je na bieżąco, a także dostosować charakter badań do rozwijanej teorii. Do metod i technik badawczych, wykorzystanych w pracy naukowej, należy wywiad pogłębiony, przegląd prasy i mediów. Narzędziami badawczymi, jakimi posłużono się w rozważaniach naukowych są: dyspozycja osobista, scenariusz wywiadu, artykuły prasowe. Jako materiały pomocnicze, wykorzystane zostały statuty regionalne Katalonii i ich analiza.

W badaniach naukowych, autor posłużył się „Teorią tożsamości”, prezentowaną przez Sheldona Strykera, który porusza kwestię określenia pozycji w świecie społecznym. Do teorii, które również należało wykorzystać w analizie problemu badawczego dysertacji, zalicza się „Teorię solidarności grupowej” Michaela Hechtera, opisującego założenia teorii racjonalnego wyboru i powstawania więzi grupowej. Istotne w rozprawie doktorskiej były również teorie tożsamości Anthony’ego Giddensa i Zygmunta Baumana, dotyczące tożsamości w świecie współczesnym i jej przemian.

Literatura przedmiotu zawiera wiele prac dotyczących regionalizmu, tożsamości, regionalizmu Hiszpanii oraz Katalonii. W pracy naukowej wykorzystana została literatura zarówno polska, jak i zagraniczna. Jedną z wielu pozycji, odnoszących się do regionalizmu, jest praca Sławomira Partyckiego pod tytułem „Towarzystwa regionalne a rozwój wiejskich społeczności lokalnych”. W książce tej poruszona zostaje problematyka regionalizmu w perspektywie rozwoju lokalnego. Kolejny autor, którego twórczość naukowa wykorzystana została w rozprawie doktorskiej, to Leon Dyczewski i jego praca pod tytułem „Elementy znaczące tożsamości kulturowej regionu środkowo-wschodniej Polski”. W publikacji zawarte zostały istotne dla pracy naukowej zagadnienia, odnoszące się do tożsamości kulturowej. Podobną tematykę przedstawia Robert Szwed w książce pod tytułem „Tożsamość a obcość kulturowa”. Autor skupia się na zagadnieniach dotyczących odrębności kulturowej i obecnej w niej tożsamości społecznej. W dysertacji wykorzystana została różnorodna literatura, obejmująca zakres wybranej tematyki. W kontekście regionalizmu, między innymi można wymienić prace: Kwiryny Handke „Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość”, Jerzego Damrosza „Region i regionalizm”, Krzysztofa Kwaśniewskiego „Regionalizm”. Tematyka tożsamości przedstawiona została także przez Zbigniewa Bokszańskiego, w książce „Tożsamość-interakcja-grupa”, Zygmunta Baumana w pracy pod tytułem „Tożsamość – jaka była, jest i po co?” oraz w pozycji Dariusza Niedźwiedzkiego zatytułowanej „Odzyskanie miasta. Władza i tożsamość społeczna”. Przykładem literatury odnoszącej się do regionalizmu hiszpańskiego jest „Decentralizacja niesymetryczna. Przykład hiszpańskiego państwa

regionalnego u progu XXI wieku” Małgorzaty Myśliwiec; Jan Iwanek „Wspólnota autonomiczna w ustroju polityczno-prawnym Hiszpanii”; Katarzyna Sobolewska-Myślik „Partie i systemy partyjne na poziomie regionu. Przykład Szkocji i Katalonii”.

Niniejsza praca doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz zakończenia. Treści zawarte w dysertacji zostały podzielone w uporządkowanej kolejności, aby systematycznie przechodzić od zagadnień ogólnych do szczegółowych. Na początku rozprawy zawarte zostały zagadnienia dotyczące tematu pracy naukowej, następnie przedstawiona tematyka odniosła się do zagadnień skoncentrowanych na konkretnych przykładach poruszonego tematu.

Wstęp pracy doktorskiej ma na celu przedstawienie przedmiotu dysertacji oraz ogólną charakterystykę poszczególnych zagadnień zawartych w pracy naukowej. Pytania badawcze, tezy i hipotezy przybliżają cel przeprowadzonych badań naukowych i ich założeń. We wstępie omówiona została charakterystyka metodologii, jaką posłużono się w rozprawie naukowej. Wymieniona została także przykładowa literatura, wykorzystana w napisaniu części teoretycznej rozprawy doktorskiej.

Rozdział pierwszy „Regionalizm” poświęcony został głównym zagadnieniom związanym z regionalizmem. Zawarte w nim zostały definicje i charakterystyka regionalizmu, różnicująca podłoża jego występowania. Omówione zostały również różne ujęcia zjawiska. Pierwsza część rozprawy doktorskiej jest także wprowadzeniem do tematyki regionalizmu hiszpańskiego. Niezbędne jest omówienie istoty działań regionalnych, mówiąc o Katalonii i jej dążeniach do niepodległości.

Kolejny rozdział pracy naukowej, zatytułowany „Tożsamość jako czynnik warunkujący regionalizm” prezentuje charakterystykę ogólną problematyki „tożsamości”. Ukazanie różnych wymiarów zjawiska, pozwala sklasyfikować ujęcie tożsamości, odnoszące się do poczucia odrębności regionalnej. Związek tożsamości z regionalizmem umożliwia identyfikację społeczną, związaną z miejscem zamieszkania. Jeśli poczucie utożsamienia się jest silne, może napędzać procesy regionalistyczne, powstawanie ruchów społecznych oraz wszelkie działania związane z zachowaniem kultury i tradycji regionalnej.

Trzecia część rozprawy doktorskiej pod tytułem „Rys historyczny regionalizmu hiszpańskiego”, poświęcona została opisowi najważniejszych wydarzeń historycznych Hiszpanii. Jednym z elementów wpływających na istnienie regionalizmu, jest czynnik historyczny. To on warunkuje tradycję i wartości, o które walczą ruchy regionalne. Dzięki

znajomości zjawisk historycznych, można przybliżyć specyfikę powstawania państw czy regionów oraz poznać mechanizm tworzenia społeczeństwa. Na podstawie wydarzeń historycznych, w pracy naukowej, przedstawiony został podział regionalny Hiszpanii oraz scharakteryzowany każdy jej region.

Rozdział czwarty dysertacji „Katalonia jako przykład regionu o silnym poczuciu tożsamości”, odnosi się do specyfiki regionu katalońskiego i jego społeczeństwa. W tej części pracy omówione zostały czynniki, wpływające na poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków. Analizując wybrany region, omówiona została jego przestrzeń polityczna, ustrój, a także aspekty ekonomiczne i kulturowe. Charakterystyka Katalonii pozwala na przybliżenie problematyki regionalizmu na tle Hiszpanii. W związku z tym, że jest to teren o najbardziej wzmożonych ruchach niepodległościowych, warto poznać całą specyfikę regionu.

Ostatnia część rozprawy doktorskiej pod tytułem „Tożsamość regionalna Katalończyków”, poświęcona została badaniom naukowym. Wykorzystane metody badawcze, takie jak wywiad pogłębiony i przegląd artykułów prasowych, pozwoliły na analizę wybranego problemu badawczego oraz weryfikację słuszności tez i hipotez postawionych na wstępie pracy naukowej. Przeprowadzone badania naukowe mają na celu ustalenie motywacji społeczeństwa katalońskiego wobec dążeń regionalnych. Uzyskane wyniki pozwoliły na uporządkowanie czynników, które mają największy wpływ na poczucie tożsamości regionalnej społeczeństwa Katalonii.

Zakończenie pracy doktorskiej podsumowuje zebrany materiał naukowy i wyniki badań jakościowych, w odniesieniu do zamierzonego celu powstania rozprawy doktorskiej. Uwagi końcowe zawarte w dysertacji, mają na celu wyrażenie opinii autora na temat przeprowadzonych badań i ich rezultatów. Wartościowy dla następnych prac naukowych jest komentarz autora, względem unikania błędów poznawczych i problemów, na jakie można natknąć się przeprowadzając badania naukowe.

1. Regionalizm

Procesy przekształcania się regionów na tle historycznym i ich podział, mają duże znaczenie w strukturze państw współczesnych. Dotyczą administracyjnego i społecznego usytuowania zbiorowości ludzkich. Regionalizm w odniesieniu do „regionu” państwowego, to działania społeczne mające na celu pielęgnowanie tradycji kulturowych terytorium, z którym dana społeczność jest związana. Regionalizm w ujęciu globalizacji dotyczy współdziałania regionalnego na arenie międzynarodowej. W tym znaczeniu „region” odnosi się do państwa narodowego i jego sytuacji gospodarczej, ekonomicznej, kulturowej i politycznej. Zjawisko regionalizmu jako przejaw poczucia odrębności od państwa, do którego przynależy dany region, we współczesnym świecie stało się zintensyfikowane po drugiej wojnie światowej. Wówczas powstawanie ruchów regionalnych, przybrało działania nie tylko promocji tradycji i kultury, ale również dążeń do niepodległości lub większej autonomii względem państwa narodowego.

Pierwszy rozdział rozprawy doktorskiej ma na celu omówienie powstania regionalizmu w państwach europejskich. Rys wydarzeń historycznych pozwoli przybliżyć obecną sytuację regionalizmu i jej zmiany w perspektywie ostatnich dekad. Współczesny regionalizm jest przedmiotem jego charakterystyki i podziału pod względem geograficznym, kulturowym i administracyjnym. Pierwsza część dysertacji ma na celu ujęcie regionalizmu z różnych perspektyw jego postrzegania i występowania. W związku z rozwojem technologicznym współczesnego świata, przemiany regionalizmu ukazane zostały w kontekście jego nowego pola działania – cyberprzestrzeni.

1.1. Ewolucja regionalizmu

Znaczenie słowa „regionalizm” może być postrzegane szeroko i na wielu płaszczyznach, dlatego warto sprecyzować istotę „regionalizmu”, o jakim mowa w rozprawie doktorskiej. Niewątpliwie wspólnym elementem znaczeń tego terminu jest „region”, przez który można rozumieć, np. określenie części świata, obszar danego państwa. Słowo „region” – pochodzenia łacińskiego „*regio*”, oznacza „kierunek”, „władza”, „kierowanie”, „rządzenie”, „obszar”, „zakreślony obszar”. W odniesieniu do „globalizacji”, „regionalizacja” wskazuje również na procesy odbywające się w danym regionie części świata. W kontekście podmiotu „regionalizmu” bardziej sprecyzowanego, „region” rozumiany jest jako część formalna lub nieformalna państwa. Co za tym idzie, „regionalizm” w tym znaczeniu może tworzyć wiele

czynników, tj. tożsamość kulturowa, język, interesy polityczne, ekonomiczne czy położenie geograficzne⁴⁴. W językoznawstwie – „regionalizm” określany jest jako „ruch społeczno-polityczny, dążący do zachowania, wzmocnienia lub demonstrowania kulturowej, ekonomicznej czy politycznej odrębności regionu – części składowej państwa⁴⁵”. Warto nadmienić, że w językoznawstwie termin „regionalizm” odnosi się również do zjawisk językowych, tj. formy gramatyczne, słowa czy sposób wymowy, charakterystyczne dla danego regionu⁴⁶. Język jest bardzo ważnym elementem, tworzącym tożsamość regionalną danej społeczności, mającym swoje korzenie i historię, do których warto odnieść się w dalszych obserwacjach i badaniach naukowych.

Termin „regionalizm” po raz pierwszy pojawia się w roku 1874 we Francji, w definicji Leona de Berluc-Perussis’a. Terminologia jednak upowszechnia się dopiero około 1892 roku⁴⁷. Początkowe określenia regionalizmu odnosiły się do postaw społeczno-kulturowych, dążących do zachowania charakterystycznych elementów dla kultury danego regionu oraz cech swoistych, podkreślających odrębność jego społeczności. Intensywny rozwój regionalizmu następuje pod koniec XIX wieku. Powstają wówczas silnie rozwinięte grupy polityczne i gospodarcze, zabiegające nie tylko o rozwój lokalny, ale i regionalny. Pojęcie „regionalizmu” można definiować w sposób wielopłaszczyznowy. Na poziomie międzynarodowym mówimy o tworzeniu integracji państwowej poprzez zjednoczenie wielu państw, w tym przypadku regionem jest państwo jednoczące się. Na poziomie krajowym natomiast regionalizm działa na zasadach dynamizacji i samodzielnej działalności regionów politycznych, społecznych i kulturowych. Krzysztof Kwaśniewski w rozprawie „*Regionalizm*” wielopłaszczyznowe zjawisko definiuje w następujący sposób: „Regionalizm jest to ruch społeczny, którego ideologią jest pielęgnowanie i krytyczne rozwijanie dziedzictwa regionu społeczno-kulturalnego po to, by optymalnie uczestniczyć w realizacji celów większej zbiorowości (narodu, państwa), nie tracąc własnej tożsamości jako nieodłącznej i specyficznej części tej większej zbiorowości, pełniącej w niej niepowtarzalną, choć zmieniającą się rolę. Regionalizm jest więc patriotyzmem lokalnym, który tak samo mieści się w patriotyzmie

⁴⁴ I. Sagan, *Czym są i jak funkcjonują dzisiejsze regiony Polski? Jak uczynić regiony motorami rozwoju i modernizacji Polski?*, wyd. Polskie Forum Obywatelskie i Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2009, s. 27.

⁴⁵ Kwiryna H., *Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość: zbiór studiów*, wyd. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1993, s. 331.

⁴⁶ Ibidem, s. 332.

⁴⁷ J. Damrosz, *Region i regionalizm*, (Studium interdyscyplinarne), wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1987, s. 81-82

ogólnonarodowym, jak związek ze znaną nam osobiście >ojczyzną prywatną< mieści się w związku z całością >ojczyzny ideologicznej<⁴⁸”.

Intensywność regionalizmu rozpoczyna się po drugiej wojnie światowej w krajach Europy Zachodniej. Przed intensyfikacją zjawiska trudno było mówić o regionalizmie, gdyż porównywalny on był do ruchów narodowych. Różnica między ruchami regionalnymi a narodowymi jest taka, że te pierwsze starają się o zmianę formy przynależności do państwa, będąc ich częścią, akceptując zasady, na których do niego przynależą. Zazwyczaj ich celem jest zaakcentowanie swojej odrębności. Ruchy narodowe natomiast dążą do oderwania regionu od danego państwa i utworzenia nowego niepodległego państwa lub przyłączenia do innego podmiotu państwowego. Okres międzywojenny i wiek XIX nie sprzyjały odrębnościom regionalnym. Dążenie do podkreślenia różnorodności kulturowej, traktowane było jako tendencje separatystyczne, które państwo natychmiast zwalczało. Zachowania takie odbierane były również negatywnie przez resztę mieszkańców terytorium. Po zakończeniu drugiej wojny światowej sytuacja polityczna i psychologiczna w Zachodniej Europie zmieniła się. Przyczyniły się do tego następujące czynniki:

- a) Osłabienie dążeń nacjonalistycznych. Doświadczenia drugiej wojny światowej spowodowały dyskredytację idei narodowej. Zbrodnie popełnione w imię ideologii narodowej odsunęły społeczeństwo od bezwzględnej wierności państwu. Stworzyło to dogodne warunki do głębszego wyrażania wartości kulturowych, językowych, które pielęgnowane były w obrębie regionów.
- b) Polepszenie się sytuacji międzynarodowej. Integracja europejska w Europie Zachodniej umacniała walkę i rywalizację z „blokiem komunistycznym”. Niebezpieczeństwo zajęcia terytorium państwa zachodnioeuropejskiego przez kraj sąsiedni zmalało, tym samym zmniejszyło się ryzyko, że ruch regionalny w danym państwie zostanie wykorzystany przez inne państwo w celach zajęcia jego terytorium lub destabilizacji państwa.
- c) Powstanie postmodernizmu. Modernistyczna koncepcja jednolitego modelu państwa pod względem kulturowym, politycznym i administracyjnym zmieniła się na „postnowoczesność”, która dopuszczała większą autonomię kulturową, językową społeczeństw państw Zachodniej Europy. Dzięki temu ruchy regionalne miały większe możliwości rozwoju i funkcjonowania.

⁴⁸ K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1986, s. 7.

- d) Umacnianie demokracji. Prawa człowieka i demokracja stały się czynnikami wpływającymi na poświęcenie większej uwagi dziedzinie kultury i samorządności terytorialnej, prawom mniejszości, grupom regionalnym i etnicznym.
- e) Uniformizacja społeczeństwa. Powstawanie produkcji na dużą skalę, nauka języków, rozwój środków masowego przekazu, powodowały ujednolicanie kulturowo-językowe społeczeństw. Następował zanik mniejszości, zanik kultur regionalnych, dialektów oraz tradycji. Rządy większości dążącej do rozwoju postmodernizmu były wiodące w porównaniu do zagrożonych małych kultur regionalnych. W dalszych skutkach uniformizacja spowodowała efekt odwrotny, chęć zachowania różnorodności, promowania jej i zachowania wszelkich tradycji, co sprzyjało eksponowaniu specyfiki regionalnej.
- f) Decentralizacja. Szybki rozwój ekonomiczny, polityczny i społeczny spowodował, że scentralizowany model państwa stawał się coraz mniej wydajny. Pojawiła się konieczność zarządzania na niższych szczeblach władzy państwowej. Zjawisko to otwierało nowe perspektywy regionalizmowi. Decentralizację i regionalizację promowała również Unia Europejska, zachęcając do swej polityki regionalnej, finansując w tym programy współpracy międzyregionalnej⁴⁹.

Ujmując przyczyny powstania regionalizmu w krajach Zachodniej Europy po drugiej wojnie światowej, można zauważyć dwie tendencje. Pierwsza z nich to opozycja centrum-peryferie, funkcjonowanie dziedziny gospodarczej i politycznej. Druga tendencja to decentralizacja państw, mająca na celu poprawę funkcjonowania zarządzania. Uwarunkowania te były powszechne w różnych krajach, o wielorakim natężeniu. W okresie powojennym, oprócz wymienionych schematów państwowych, występowały również inne, specyficzne uwarunkowania odnoszące się do różnych czasów i krajów.

Cechą specyficzną Republiki Federalnej Niemiec i Austrii był ich status jako państw okupowanych. W następstwie, status ten zmienił się na niepełną suwerenność. Charakteryzowało się to narzuceniem modelu organizacji państwa przez mocarstwa okupacyjne. Zamysłem mocarstw było przezwyciężenie niemieckiego nacjonalizmu, który był powodem wojen światowych. Według ich strategii potrzebny był podział Trzeciej Rzeszy niemieckiej na trzy państwa: NRD, RFN, Austria (w tym RFN). Austrię mimo braku poparcia społecznego przekształcono w federację. Po 1990 roku nastąpiło „wchłonięcie” terytorium

⁴⁹ R. Kook, *Towards the Rehabilitation of Nation-Building and the Reconstruction of Nations*. wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2000, s. 60.

NRD przez RFN. Doprowadziło to do sytuacji, że na terytorium RFN znalazły się obszary mocno różniące się pod względem gospodarczym, ekonomicznym i społecznym⁵⁰.

We Włoszech pod koniec wojny nastąpił kryzys państwa, co spowodowało pojawienie się ruchów irredentystycznych na peryferiach Włoch. Najbardziej intensywny był ruch prowincji Południowy Tyrol, Górna Adyga, którą zamieszkiwała ludność niemieckojęzyczna. Aby sytuacja ustabilizowała się i uspokoiła, władze państwa włoskiego zarządziły większą autonomię w niektórych regionach, dążących do niepodległości.

W Hiszpanii natomiast przez długi czas utrzymywała się dyktatura, której koniec nastąpił w 1975 roku. Dopiero od tego czasu, rozpoczęły się tam procesy decentralizacji i demokratyzacji. Terytorium Hiszpanii charakteryzowało się zróżnicowaniem regionalnym. Odrębności kulturowe, ekonomiczne i językowe niektórych regionów powodowały wysokie poczucie tożsamości regionalnej ich społeczeństw. Stąd rząd Hiszpanii z jednej strony nadał autonomię wyrazistym regionom, z drugiej strony procesy demokratyzacji i decentralizacji zostały blokowane jako sprzeciw państwa hiszpańskiego wobec dążenia tych regionów do niepodległości. Intensywność ruchów regionalnych i ich sukcesy spowodowały powstanie reform, odnoszących się do autonomii regionalnej w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Najbardziej wyrazistymi regionami walczącymi do dziś o niepodległość jest Katalonia i Kraj Basków⁵¹.

Upadek imperium brytyjskiego w latach sześćdziesiątych spowodował powrót do podkreślania tożsamości regionalnej Szkocji i Walii. Osłabienie brytyjskości sprzyjało tym regionom w walce o dawną niepodległość. Tym samym panujące warunki wzmocniły regionalizm obu terytoriów. Kolejny przełom w intensyfikacji regionalizmu nastąpił w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Jednak polityka ekonomiczna rządu brytyjskiego przyczyniła się do pogorszenia sytuacji gospodarczej Szkocji i Walii w stosunku do regionów angielskich i Londynu.

Belgia cechowała się inną dynamiką regionalną. Od czasów powstania Belgii w 1830 roku połowę społeczeństwa zamieszkującego kraj stanowiła ludność flamandzka. Tendencje emancypacyjne Flamandów trwały przez cały wiek XIX i XX, co doprowadziło do przekształcenia Belgii w państwo federalne w 1993 roku.

⁵⁰ W. Sweden, *Federalism and Regionalism in Western Europe. A Comprehensive and Thematic Analysis*, wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2006, s.27.

⁵¹ R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 125.

Na regionalizm w państwach Europy Zachodniej miała wpływ sytuacja krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Po rozpadzie systemu komunistycznego na mapie Europy pojawiły się nowe państwa narodowe, dotychczas nieznane w Europie Zachodniej. Stało się to pewną mobilizacją do zaistnienia społeczności etnicznych i regionalnych na arenie międzynarodowej. Pokojowy podział Czechosłowacji zainspirował regionalistów belgijskich, w szczególności Flandrię, do walki o niepodległość. Wcześniejszy, negatywny w skutkach wizerunek odłączenia się od państwa, teraz stał się możliwością „rozstania” w zgodzie, mogąc ominąć wszelkie konflikty i pogorszenie warunków życia społeczeństwa. Kolejnym punktem odniesienia regionalistów było pojawienie się na arenie międzynarodowej Słowenii, Litwy, Łotwy i Estonii. Niewielkie państwa zostały przyjęte do Unii Europejskiej w 2004 roku. To wzbudziło zainteresowanie i intensyfikację ruchów etnoregionalnych w Europie Zachodniej. Zwiększyło się natężenie walk o autonomię polityczną, ekonomiczną, kulturową regionów, które chciały zachować swoją odrębność. Sytuacja aktywności regionalnej obniżyła się po rozpadzie Jugosławii i towarzyszących jej dramatycznych wydarzeniach. Wzmoczone nastroje walki o suwerenność regionalną opadły, gdyż doświadczenia innego państwa pokazały, że ruchy separatystyczne mogą być przyczyną dramatycznych skutków⁵².

Upadek komunizmu, zmiany geopolityczne wpłynęły na kraje Europy Zachodniej. We Włoszech „partia komunistyczna w okresie podziału świata na dwa bloki, miała szerokie poparcie społeczne (uzyskując 1/3 głosów wyborców). Partia utrzymywana była poza władzą tylko wskutek kruchej i niestabilnej koalicji sił niekomunistycznych (nie bez nacisków ze strony partnerów Włoch z Zachodu, zwłaszcza z USA). Upadek podziału świata na blok komunistyczny i anty-komunistyczny spowodował również upadek podziału sceny politycznej Włoch na komunistów i anty-komunistów. W nowych uwarunkowaniach politycznych Włoch, do głosu doszły siły dawniej utrzymywane na marginesie – w tym siły domagające się zmniejszenia roli marnotrawnej, ich zdaniem, władzy centralnej w Rzymie oraz postulujące przekazanie więcej władzy regionom i pozostawienie regionom więcej wypracowanych tam podatków”⁵³. Takimi postulatami charakteryzowały się najbogatsze regiony Włoch północnych. Ekonomiczne propozycje nie były jedynymi. Pojawiły się także dowartościowania kultur regionalnych i ich języków. Procesy decentralizacji Włoch inspirowane były takimi krajami, jak Hiszpania czy Wielka Brytania.

⁵² R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 126.

⁵³ Ibidem.

Dawne kraje socjalistyczne Europy Środkowej i Wschodniej po upadku komunizmu różniły się od krajów Europy Zachodniej. W niektórych krajach wprowadzony został system federalny, co można zaliczyć do przejawów regionalizmu, w innych zaś istniał ustrój unitarny. Kraje te charakteryzowały się uznawaniem mniejszości narodowych, jednak regiony zamieszkiwane przez takie grupy społeczne, ograniczały się do ruchów kulturowych w swoim lokalnym środowisku, gdyż były zbyt małe, aby zostać uznane na poziomie państwowym. Ruchy takie nie mogły się rozwijać, gdyż mimo ich uznania przez państwo, miały ograniczoną swobodę działania. Państwowa kontrola życia społecznego, ruchy regionalne sprowadzała do folkloru lub ciekawostek turystycznych.

W latach dziewięćdziesiątych w krajach federalnych dawne republiki uzyskały niepodległość. W procesach demokratyzacji rozwijały się interesy społeczne, potrzeby regionalne i lokalne. Wówczas nastąpiła aktywizacja ruchów regionalnych. Moda na regionalizm panująca w Europie Zachodniej mobilizowała powstawanie nowych ruchów Europy Wschodniej. Były to mechanizmy napędzające się wzajemnie. Regionalizm zyskiwał coraz większą liczbę zwolenników.

Europa Środkowa i Wschodnia działały względem regionalizmu w dwojaki sposób. Miał on charakter oddolny, spontaniczny, a także planowany odgórnie. Oddolny charakter regionalizmu dotyczył tożsamości kulturowej i historycznej regionów, rzadziej spraw ekonomicznych. Regionalizm odgórny natomiast kierował się promowaniem przez instytucje państwowe regionalizmu i decentralizacji. W tym aspekcie regionalizacja miała na celu wzmocnienie obywatelskości, demokracji, aktywności społecznej, a także usprawnienie zarządzania sektorem publicznym⁵⁴.

Podsumowanie

Regionalizm na przestrzeni czasu zmieniał się wraz z otaczającą go rzeczywistością. Występował on w wielu państwach pod różną postacią i w różnych ramach czasowych. Wspólnym czynnikiem regionalizmu były potrzeby społeczne oraz demonstrowanie ich w kontekście regionalnym. Niektóre regionalizmy powstawały na potrzeby państwa, inne miały charakter oddolny. Zróżnicowanie ustrojów państw europejskich wpływało na różnorodność

⁵⁴ R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 128.

regionalizmów, które „przyglądały się” sobie nawzajem, wdrażając niekiedy podobne działania lub ucząc się na własnych błędach.

1.2. Regionalizm współczesny

Szczególnie w ostatnich dekadach, zjawisko regionalizmu nasiliło się w takich państwach Europy, jak Wielka Brytania, Belgia, Francja, Włochy i Hiszpania. Popularność regionalizmu w Unii Europejskiej promuje tak zwana idea „Europy regionów”, która wychodzi z założenia, że regiony, które są bliżej obywatela niż państwa, mogą mieć lepszy wpływ na zarządzanie społeczno-ekonomicznymi dziedzinami życia. Nasilenie regionalizmów można podporządkować „sprzeciwowi” procesom globalizacji i uniformizacji świata. Regionalizm kulturowy ma na celu „utrzymanie” indywidualnych kwestii i korzeni, które w dobie globalizacji są zagrożone ujednoliceniem.

Do cech, które wyróżniają regionalizm, jest jego zróżnicowanie pod względem form przejawiania się i intensywności. W krajach, takich jak Hiszpania, Wielka Brytania czy Belgia, regionalizm jest bardzo istotnym i wyrazistym zjawiskiem. W Irlandii, Portugalii i na Węgrzech natomiast można powiedzieć, że regionalizm prawie nie występuje. Zróżnicowanie regionalizmu może być zauważalne nawet w krajach o jego wysokiej intensywności. W Hiszpanii występują miejsca, gdzie poczucie tożsamości i odrębności regionalnej jest wyrażenie demonstrowane, a obrona tych wartości pełni wysoko postawioną rolę polityczną, kulturową i ekonomiczną. Do takich regionów należą przede wszystkim Katalonia, Kraj Basków, Galicja i Wyspy Kanaryjskie. Z drugiej strony w obszarach Hiszpanii centralnej można zaobserwować wysoki poziom poczucia przynależności do państwa, a regionalizmu praktycznie nie ma. Mówiąc o zróżnicowaniu regionalizmu, można wymienić odmienne formy jego przejawiania. Jedną z nich jest forma polityczna, która bazuje na dążeniu do autonomii lub samorządności terytorialnej (przykładem regionów najbardziej wyrazistych pod tym względem są Katalonia i Kraj Basków). Kolejną strukturą są dążenia kulturowe, które mają na celu umacnianie kultury regionalnej. Istotnym jej elementem jest promowanie, edukacja i rozwój języka danej kultury oraz wpływ jej historii na współczesny regionalizm. Następną, niezwykle istotną formą zróżnicowania regionalizmu ma podłoże ekonomiczne. Na tej płaszczyźnie najważniejsze jest dobro gospodarki, jej rozwój, a także poprawienie bytu społeczności zamieszkującej dany region. Strukturę ekonomiczną mogą cechować: chęć usprawnienia zarządzania rozwojem gospodarczym, obrona interesów ekonomicznych przed rządem

centralnym, indywidualizacja regionalna. W sferze „obrony regionalizmu” można mówić o jednowymiarowości – koncentracji na jednej z podanych form oraz wielowymiarowości – łączeniu wielu form obszarów regionalizmu. Przykładem regionalizmu skupionego na formie kulturowej jest Francja (regionalizm okcytański) oraz regionalizm dolnoniemiecki w Niemczech. Wielowymiarowość natomiast widać w regionalizmie Hiszpańskim (Katalonia)⁵⁵.

W kolejnym podziale regionalizmów można wyróżnić instrumenty, którymi dysponują społeczności i wykorzystują je w działaniu. Istnieją przypadki, w których przewodniczą partie regionalne czy ruchy regionalne, odpowiedzialne za władzę w regionach wyposażonych w znaczną autonomię polityczną oraz zasoby finansowe (Kraj Basków, Katalonia). W innych przypadkach ruchy regionalne tworzą wolontariusze, którzy zrzeszają się w stowarzyszeniach lub klubach regionalnych, niemających władzy politycznej czy ekonomicznej. W takich przypadkach finansowanie stowarzyszeń może odbywać się poprzez zamożne osoby prywatne, różnego typu wpływowe instytucje, uniwersytety lub kluby sportowe.

Następną cechą, która przyczynia się do zróżnicowania regionalizmów, jest dynamika zjawiska. Z jednej strony mamy do czynienia z regionalizmami posiadającymi długoletnią historię i tradycję, z drugiej zaś strony można zaobserwować tak zwane regionalizmy-efemerydy (regionalizm morawski w dawnej Czechosłowacji, który „wybuchł” na początku lat dziewięćdziesiątych, a dziesięć lat później zjawisko to zostało niemal zapomniane)⁵⁶.

Mówiąc o regionalizmie, należy zaznaczyć, że niekiedy może być on „wywołany” z zewnątrz, ze strony władz państwowych upatrujących w nim źródło poprawy zarządzania gospodarką i jej rozwojem. Regionalizm może powstawać również oddolnie, w reakcji na to, co dzieje się w innych regionach kraju czy za granicą. W przypadku regionalizmów powstających wśród niewielkich grup entuzjastów, które bazują na „modzie” czy „naśladownictwie”, często występuje tendencja do nieciągłości i krótkotrwałości działania.

Regionalizm warto porównać do innych zjawisk, które można uznać za istniejące na podobnej płaszczyźnie. Szczególnie wyróżnić można etnoregionalizm i nacjonalizm. Brytyjski badacz regionalizmów i nacjonalizmów Michael Keating twierdzi, że różnica między jednym a drugim zjawiskiem jest znikoma. Przypisuje on obu tym terminom jedno

⁵⁵ R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 109.

⁵⁶ Ibidem, s. 110.

miano – nacjonalizm. Autor uważa, że jedna z głównych cech nacjonalizmu – dążenie do utworzenia własnego państwa – we współczesnych czasach nie jest już aktualna i istnieją nacjonalizmy niedążące do secesji z istniejącego państwa. Michael Keating łącząc oba zjawiska, proponuje termin kompromisowy „nacjonalizm regionalny”⁵⁷. W odniesieniu do wyżej wymienionego etnoregionalizmu, który bazuje na wyróżnieniu danego regionu w obrębie państwa, nie dąży on do oderwania się od centralnego rządu państwowego. Celem etnoregionalizmu jest podkreślenie wartości, istnienia i funkcjonowania określonego obszaru. Opisuując działania nacjonalizmu politycznego natomiast, można stwierdzić, że jego głównym celem jest oderwanie się od państwa, do którego przynależy. Często jednak pod względem strategicznym, nacjonalizm przybiera formę regionalizmu, co powoduje trudność w określeniu lub odróżnieniu jednego i drugiego zjawiska. Regionalizm zaś, niekiedy bywa postrzegany jako stadium pośrednie między ruchami etnicznymi, dążącymi do równouprawnienia w sferze społeczno-ekonomicznej, a politycznymi ruchami grup narodowościowych dążących do zaznaczenia swojej podmiotowości w państwie⁵⁸.

Na regionalizm i jego zróżnicowanie, zwłaszcza we współczesnej Europie, składa się wiele czynników, tj. polityczne, geograficzne, kulturowe, ekonomiczne, administracyjne, które warunkują odrębności regionalne. Niewątpliwie w zależności od tych czynników, każdy regionalizm jest zróżnicowany i może powstawać w odmiennych warunkach i okolicznościach. Aby zrozumieć wieloraką naturę i dynamikę regionalizmu, należy poznać oraz przeanalizować obecne i przeszłe czynniki, które go tworzą.

Odnosząc się do definicji regionalizmu, która mówi, że jest to ruch społeczny, mający na celu poprawę warunków danego regionu wśród innych regionów państwa, a także zaznaczenie regionalnej specyfiki, można stwierdzić, że regionalizm jest świadomą działalnością ludzi kierujących się interesami wynikającymi z obyczajów, wyobrażeń, wartości, cech kulturowych, warunków życiowych ludzi dysponujących określonymi normami i zasobami politycznymi, intelektualnymi, ekonomicznymi, kulturowymi czy demograficznymi. Wymienione zasoby wynikają z aktualnej sytuacji regionu, jego historii oraz wizji rozwoju. Wydzielenie regionów opiera się na różnych kryteriach i można je podzielić na wiele typów, jednak nie wszystkie z nich mogą być w jednakowym stopniu bazą

⁵⁷ M. Keating, *Nations Against the State. The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 1996, s. 53.

⁵⁸ O. Yiftachel, *Minority Protest and the Emergence of Ethnic Regionalism: Palestinian-Arabs in the Israeli „Ethnocracy”* (w:) *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, S. Ben-Ami, Y. Peled, A. Spektorowski (red.), wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2000, s. 151.

regionalizmu⁵⁹. Jako przykład, należy wziąć pod uwagę tereny bezludne, które nie mogą być podłożem regionalizmu, mimo tego, że potrafią być dobrze wykorzystane ze względu położenia czy też samej ekonomii i poprawnej polityki.

Z punktu widzenia regionalizmu można wyróżnić następujące typy regionów⁶⁰:

- regiony historyczne,
- regiony kulturowe,
- regiony fizyczno-geograficzne,
- regiony administracyjne,
- regiony ekonomiczne

Na powstanie ruchu regionalnego wpływa intensywność identyfikacji ludności z danym regionem, co zależne jest od wymienionych kryteriów i ich wielowymiarowości. Im więcej kryteriów nakłada się na siebie, tym większa mobilizacja społeczności do tworzenia ruchów regionalnych. Mnogość kryteriów może również wpływać na postulaty danego ruchu regionalnego, co niewątpliwie umacnia jego pozycję w dążeniu do niezależności.

Podsumowanie

Regionalizm w najogólniejszym znaczeniu to ruch działający na rzecz poprawienia warunków życia mieszkańców regionu, zwiększenia wydajności gospodarki, a także utrzymania aspektu kulturowego. Współczesny regionalizm w niektórych państwach przybrał charakter dążeń do suwerenności lub autonomii. Działania regionalne obok rozwoju, dążą do zwiększenia samorządności administracyjnej. Powstawanie współczesnych ruchów regionalnych, ma na celu wzmocnienie i utrwalenie regionalizmu, zaznaczenie swojej obecności w państwie oraz na arenie międzynarodowej.

⁵⁹ K. Dziewoński, *Teoria regionu ekonomicznego*, „Przegląd Geograficzny” 1967, nr 1, s. 594-597.

⁶⁰ M. Koter, *The geographical -historical region: its notion, origin and factors in this development*, [w:] *Social and Political Aspects*, M. Koter (red.), „Region and Regionalism” 1995, No. 2, wyd. Silesian Institute in Opole, s. 10.

1.3. Charakterystyka regionów

Opisując powstawanie ruchów regionalnych, należy scharakteryzować kryteria wyznaczające aspekty regionalizmów. Poniższy podrozdział ma na celu przybliżenie i opisanie poszczególnych regionów, istotnych z punktu widzenia regionalizmu. Każdy czynnik tworzący regionalizm, różni się od siebie pod względem funkcjonalności, co wpływa na charakterystykę ruchów regionalnych. Na podstawie wyżej wymienionego podziału regionów, zostaną one scharakteryzowane pod względem ich postulatów.

Pojęcie regionu kojarzone jest z łacińskim *rex* (król), *regio* (królestwo), *rego* (rządzą) i oznacza „określoną część świata”. Region jest pojęciem przestrzennym, odnoszącym się do konkretnie wydzielonego terytorium, które będąc względnie jednorodne, charakteryzuje się cechami, odróżniającymi go od innych obszarów. Region nieodłącznie związany jest z istnieniem wydzielających go granic. Jednak zważając na zróżnicowane obszary, zajmujące się podziałem regionalnym, odnoszącym się do historii, geografii, kultury czy ekonomii, nie można ustalić sztywnych granic regionalnych. Inaczej będą one wyglądały w przeszłości, w inny sposób natomiast w teraźniejszości. Termin region zatem, używany jest dla określenia jednostek terytorialnych, definiowanych odmiennie. Współcześnie – najczęściej jednak – regiony określane są za pomocą granic administracyjnych. Mogą obejmować one dane obszary, jednostki geograficzne, wspólnoty językowe, powiązania gospodarcze, wspólnoty cywilizacyjne, wyznaniowe i inne. Najogólniej, region postrzegany jest jako terytorium posiadające przeszłość historyczną, jest bogaty w zabytki kultury, tradycje, dokonania wybitnych jednostek, a jego historia i teraźniejszość dają poczucie wartości i przynależności jego mieszkańcom⁶¹.

1. Regiony historyczne

Regiony historyczne charakteryzują się tym, że są to wyznaczone obszary, które w swojej przeszłości miały wspólną historię, różniącą się od reszty kraju, do którego przynależy obecnie. Taki obszar w swoim pochodzeniu historycznym, zazwyczaj tworzył jedność państwową, np. organizmu, który już nie funkcjonuje lub też był to suwerenny podmiot rządzący się swoimi wartościami, prawami i aspektami gospodarczo-ekonomicznymi.

Można zauważyć, że we współczesnych regionalizmach, regiony historyczne mają ogromne znaczenie, gdyż pamięć o korzeniach, z jakich wywodzi się dany region czy kultura,

⁶¹ M. Koter, *Polskie regiony*, „Wspólnota” 1998, 12 (419), s. 16-17.

wpływa inspirująco na działania współczesnej ludności takiego obszaru. Znaczenie i istnienie historyczne regionu wpływa na dążenia ruchów regionalnych, do odzyskania dawnej pozycji lub jej części, a także na poczucie przynależności oraz wspólnoty z resztą społeczności wywodzącej się z tego samego obszaru. Przynależność obywateli do tego samego państwa wytwarza wspólne cechy obiektywne ludności, takie jak posługiwanie się tym samym językiem, dialekty, wartości kulturowe, obyczaje, sytuacja ekonomiczna regionu czy mentalność społeczna. Ponadto dawne organizmy państwowe pozostawiały po sobie dobra materialne (pałace, budynki administracyjne, porty, drogi i inne bogactwa, o ile nie zostały zniszczone, np. w wyniku wojny czy upływu lat). Biorąc pod uwagę charakterystykę historycznie istniejących regionów, warto zwrócić uwagę, że wszelkie pozostałości materialne określają cechy społeczności zamieszkującej takie obszary. Cennym źródłem archeologicznym jest architektura, krajobraz, wszelkie pozostałości materialne (naczynia, biżuteria), co pozwala określić czasy i charakter funkcjonującej społeczności na badanym obszarze⁶².

Na przestrzeni wieków i lat każdy obszar współczesnej Europy należał do różnych terytoriów państwowych, które rodziły się i znikwały, a ich granice niekiedy ulegały przesunięciom, obszary państwowe natomiast zmieniały swój zasięg. Z tych względów ciężko określić jednoznacznie regiony historyczne, a niektóre obszary mapy współczesnej należą jednocześnie do wielu regionów historycznych, w zależności od umiejscowienia ich na osi czasu. Można spotkać się z przypadkami miejsc raz należących do tego samego obszaru historycznego, a innym razem do różnych regionów historycznych. W związku z tym ważne jest, czy przeszłość istniejących historycznie państw pozostawiła po sobie ślad i jak intensywnie jest on „widoczny” we współczesności. Do czynników wpływających na wyrazistość regionów historycznych należą⁶³:

- a) Długość czasu istnienia państwa na danym obszarze; im dłuższy okres, tym bardziej możliwe zaznaczenie swojego funkcjonowania, większe szanse na pozostanie w pamięci społecznej i materialnej.
- b) Odległość czasowa pomiędzy współczesnością a okresem, w którym państwo przestało istnieć; z biegiem upływu lat szansa na utrzymanie śladów przeszłości zmniejsza się. Zależność ta jednak nie jest wyznacznikiem, gdyż często zdarza się „odnowienie”

⁶² M. Koter, *The geographical -historical region: its notion, origin and factors in this development*, [w:] *Social and Political Aspects*, M. Koter (red.), „Region and Regionalism” 1995, No. 2, wyd. Silesian Institute in Opole, s. 10.

⁶³ R. Matykowski, *Koncepcje pan-państw we współczesnej Europie* [w:] *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, M. Kulesza (red.), wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Legnica-Łódź 2009, s. 12.

pamięci historycznej danego regionu czy organu państwowego. Możliwość pojawienia się w takiej sytuacji ruchu regionalnego lub narodowego ma duże prawdopodobieństwo, a mitologizacja historii i powstanie ruchów społecznych następuje pod wpływem łączenia się innych czynników z pamięcią historyczną, co sprawia, że w danej społeczności rodzi się świadomość wspólnoty i chęć jej wzmocnienia oraz uprawomocnienia. Wówczas nawiązywanie do dziejów historycznych przybiera nowe znaczenia, działania i odkrycia.

- c) Status historycznego organizmu państwowego. Wyższy status wpływa na wzmocnioną siłę oddziaływania oraz pozostawia po sobie większe bogactwa materialne. Suwerenność dawnych królestw, republik, państw, jest silniej oddziałująca na współczesność niż pół samodzielne prowincje autonomiczne, księstwa czy hrabstwa. Ze statusem danego organizmu historycznego wiąże się prestiż, a intensywność jego osiągnięć wpływa na ich trwałe zachowanie w pamięci historycznej.
- d) Stosunek współczesnego społeczeństwa do historii. Istotnym aspektem w tym przypadku jest to, czy współczesna ludność zamieszkująca region jest rodzima lub napływowa. Jeśli zapuściła ona swoje korzenie już dawno, czy uważa historyczny organizm państwowy za „swój” czy „obcy”. Ludność napływowa w czasie „bieżącym”, będzie w mniejszym stopniu identyfikowała się z zaszłością historyczną danego regionu. Równie istotne są tu powiązania rodzinne w przypadku ludności napływowej. Elementy utożsamiania się z wybranym regionem mogą być zróżnicowane. Przykładem może być Katalonia, gdzie obserwuje się dużą ilość ludności napływowej, która utożsamia się z tym regionem w walce o niepodległość. Mimo tego, że ludność napływowa to indywidualne jednostki posiadające swoje korzenie w innych krajach lub regionach, po części kierują się poczuciem solidarności, na co z kolei mogą wpływać czynniki kulturowe, historyczne, ekonomiczne czy polityczne. Przeciwnym przykładem jest Polska i Królestwo Kongresowe lub Księstwo Poznańskie z okresu zaborów, gdzie ruchy regionalne odwołujące się do organizmów historycznych nie były powszechne, pomimo, że regionalizm wielkopolski bazuje na cechach regionów ukształtowanych w okresie zaborowym. Warto również wspomnieć o braku etnoregionalizmu mazowieckiego, mimo istnienia w przeszłości państwowości mazowieckiej, która uległa zapomnieniu. Wykształcone w przeszłości cechy mazowieckie, jak np. dialekt, we współczesności stały się bardziej „odrzućane” niż podtrzymywane. Historia oferuje rozmaite regiony pod względem zasięgu geograficznego i siły oddziaływania, niektóre

z nich są inspiracją do odnawiania pamięci o nich i do powstawania ruchów regionalnych, inne zaś nie są pielęgnowane, a z czasem nawet zapomniane⁶⁴.

Przykład regionu historycznego współczesnej Katalonii:

Mapa 1. Królestwo Aragonii

Mapa 1.

(źródło www.histar.pl).

Mapa 2. Współczesna Katalonia na mapie Hiszpanii

Mapa 2.

(źródło www.worldmap.pl).

⁶⁴ R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 118.

2. Regiony kulturowe

Region kulturowy jest terminem określającym terytorium ze względu na jego odrębność lub ustrukturyzowanie cech kultury, charakterystycznych dla ludności stale zamieszkującej dany obszar. Określenie to używane jest w związku z podziałem terytorium narodowego na obszary grup etnograficznych lub regionalnych, składających się na naród, rzadziej odnosi się do całego terytorium narodowego.

Pierwotnie i współcześnie, region jest pojęciem odnoszącym się do aspektów geograficznych. Jednak wraz z rozwojem i zmianami geograficznymi, coraz częściej wprowadzane elementy, odnoszące się do charakterystyki regionu, obejmowały sferę ekologiczną, wynikającą z działalności człowieka. Region kulturowy określany jest jako terytorium wyodrębnione ze względu na cechy kultury ludzi, którzy go zamieszkują. Cechy te nie muszą być ściśle związane z granicami geograficznymi, jednak powinny być wspólne dla wszystkich, którzy utożsamiają się z danym terytorium i jego kulturą. Granice natomiast, pomimo ich ruchomości na tle historycznym, wyznaczają pewne aspekty warunkujące odrębności kulturowe. Wprowadzenie czynnika ludzkiego jako kryterium podziału regionalnego pociąga za sobą pewien dylemat. Pojawia się pytanie, w jakim stopniu ludzie zamieszkujący dany region kulturowy, stanowią grupę społeczną, a w jakim kategorię społeczną. Ponadto jeżeli kryterium wyodrębnienia kulturowego nie odnosi się do samej ludności, a do jej kultury, problem ten obejmuje wyodrębnienie cech obiektywnych, wyróżniających daną kulturę oraz subiektywnych przekonań o konieczności rozwijania, utrzymywania, przekształcania lub pozbywania się tych cech. Na kształtowanie się regionu kulturowego niewątpliwie wpływ mają uwarunkowania historyczne, przemiany społeczno-gospodarcze oraz podziały administracyjne i polityczne, które nie muszą wynikać z ukształtowanych tendencji w danej kulturze, a czynników zewnętrznych. Może także występować sytuacja pośrednia, która łączy ze sobą narzucone uwarunkowania oraz podziały kulturowe z dawnymi tendencjami danej kultury i dążeniami społecznymi. W czasach współczesnych, w wyniku polaryzacji i mieszania się kultur, wielokulturowości odnoszącej się do jednego narodu, często występuje nasilenie dążeń do autonomii regionalnych, które spowodowane jest poczuciem odrębności kulturowej. Przykładem takich kultur jest Katalonia, Kraj Basków, Szkocja⁶⁵.

⁶⁵ Z. Staszczak, *Słownik Etnograficzny: Terminy Ogólne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań 1987, s. 304-306.

Mapa 3. Kraj Basków na tle regionów Hiszpanii

Mapa 3.

(źródło www.pl.wikipedia.org).

Mapa 4. Kraj Basków

Mapa 4.

(źródło www.pl.wikipedia.org).

Mapa 5. Katalonia na tle regionów Hiszpanii

Mapa 5.

(źródło www.pl.wikipedia.org).

Mapa 6. Katalonia

Mapa 6.

(źródło www.realinstitutoelcano.org).

Tak zwane regiony etnokulturowe charakteryzują się odmiennością większości lub znacznej części ich mieszkańców od obywateli innych regionów. Do charakterystycznych cech wyróżniających takie społeczności mogą należeć: obyczaje i obrządki, religia, język lub dialekt, tradycja. Występowanie wyżej wymienionych cech w danej społeczności, sprzyja powstawaniu form regionalizmów, ponieważ są to czynniki budujące wspólnoty opierające się na istniejących już wartościach. Różnice kulturowe w stosunku do innych regionów kraju, mogą świadczyć o poczuciu odrębnej tożsamości regionalnej, a co za tym idzie, takie różnice mogą być inspiracją do demonstrowania czy wzmocnienia odrębności kulturowej. Założyć można, że to, co odróżnia dany region od otoczenia, jednocześnie jest wspólne dla całego regionu. Jeśli jakiś obszar natomiast jest wewnętrznie zróżnicowany pod względem etnokulturowym,

powstanie i tworzenie wspólnej tożsamości jest bardzo skomplikowane, a ruchy regionalne w tym przypadku nie są rozwijane⁶⁶.

Należy zaznaczyć, że powstanie ruchów etnoregionalnych nie jest zależne tylko od cech wyróżniających daną społeczność. Dla pojawienia się ruchu regionalnego na podłożu cech etno-kulturowych niezbędne jest, by cechy te były obecne i zauważalne w życiu danej społeczności, aby były one uznawane za istotne, godne zachowania i demonstrowania. Jeśli jakaś cecha charakterystyczna dla danego regionu jest uważana za wstydliwą lub nieistotną, mieszkańcy będą bardziej skłonni pozbyć się jej niż eksponować, a nawet upodobnić się pod tym względem do reszty kraju. Najbardziej dotyczy to takich cech kulturowych, jak język, architektura oraz obyczaje. Mówiąc o języku - istotnym elementem jest funkcja, jaką on pełni. Czy dany sposób mówienia jest uznany za osobny język, który ma swoją historię i należy go zachować we współczesności, czy też jest to gwara, która świadczy o odbieganiu od norm tych, którzy się nią posługują? Niekiedy bywa tak, że ta sama mowa w jednych regionach uważana jest za dialekt jakiegoś języka, w innych zaś za osobny język cieszący się szacunkiem społeczności posługującej się nim i otoczenia. W niektórych przypadkach, takie języki są promowane, rozwijane, a z czasem wprowadzane do szkolnictwa i administracji (język francuski w krajach arabskich, język kataloński w Hiszpanii, Katalonii). Różnice w nastawieniu do danego języka mogą występować nawet wewnątrz tego samego regionu, pomiędzy różnymi grupami ludności. W niektórych przypadkach można zauważyć, że dana mowa cieszy się większym prestiżem u osób nieposługujących się nią, niż dla osób, dla których jest to język ojczysty. Stąd wynikają paradoksalne zjawiska, kiedy w ruchu regionalnym na rzecz zachowania języka, bardziej zaangażowane są osoby, które nie posługują się nim, niż te, dla których jest to mowa codzienna⁶⁷.

Pozytywna czy negatywna ocena danej cechy kulturowej uzależniona jest od świadomości społecznej, która z kolei zależy od wielu innych czynników. Na tej płaszczyźnie wyróżnić możemy:

- poziom rozwoju regionu,
- wykształcenie ludności,
- struktury społeczno-zawodowe,
- rozwój gospodarczy.

⁶⁶ N. Dołowy-Rybińska, *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 23.

⁶⁷ Ibidem.

Ludność o wyższym poziomie wykształcenia, statusie zamożności, zazwyczaj przybiera wyższą samoocenę, a tym samym przywiązuje większą wagę do zachowania cech odróżniających ją od innych regionów. W przeciwieństwie do ludności uboższej czy chłopskiej, wykształconej w mniejszym stopniu, która nawet posiadając wyróżniające cechy, zazwyczaj nie dąży do eksponowania ich na forum publicznym, co zmniejsza prawdopodobieństwo powstawania ruchów regionalnych⁶⁸.

Stosunek do cech etno-kulturowych wyróżniających dany region może zmieniać się na przestrzeni lat, w zależności od rozwoju gospodarczego czy ekonomicznego, w zależności od napływu ludności do danego regionu, a także w zależności od rozwoju samoświadomości ludności zamieszkującej dany region. Zmiany te mogą sprawić, że dawniej niezauważalne lub wstydlive cechy etno-regionalne stają się ważne, nabierają wartości oraz inspirują do ich obrony i ekspozycji. Dzięki temu ruchy regionalne zyskują na swej oryginalności i są bardziej zauważane na arenie międzynarodowej w czasach globalizacji⁶⁹.

Region opisuje pewną przestrzeń. Jednak bliższe określenie charakteru tej przestrzeni zasadniczo różni poszczególne dziedziny w zależności od kontekstu przyporządkowania danego zjawiska. Można mówić o regionie jako przestrzeni kulturowej, geograficznej, historycznej czy socjologicznej. Znalezienie uniwersalnej definicji „regionu”, odwołującej się do wszystkich płaszczyzn, jakie mogą ją opisywać, nie jest możliwe. Różnice historyczne, kulturowe, polityczne czy gospodarcze, jakie obserwuje się pod pojęciem „region” w odniesieniu do poszczególnych krajów Europy i świata, powodują, że termin ten jest różnie interpretowany⁷⁰.

Regiony kulturowe określane w zakresie globalnym odnoszą się do szerokiej perspektywy rasowo-kulturowej oraz obszarów geograficznych określających części świata i położenie regionalne. Każde usytuowanie geograficzne danego regionu wpływa na charakterystyczne cechy fizyczne, odnoszące się do cywilizacji zamieszkującej dany obszar.

⁶⁸ R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 116.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ J. Grzela, *Region, regionalizm, regionalizacja. Wybrane aspekty teoretyczne*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2011, r 15, nr 1, wyd. Wydział Zarządzania i Administracji Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Kielcach. Zarządzanie i Bezpieczeństwo, s. 18.

Na cechy fizyczne w dużej mierze wpływa klimat, w jakim zamieszkuje dana kultura. W klasycznym podziale wyróżnia się trzy rasy główne⁷¹:

1. Rasa biała (europeoidalna, kaukaska) - charakteryzuje się jasnym odcieniem skóry, często jasnymi oczami i włosami oraz wąskim nosem. Dzieli się na trzy gałęzie:
 - europejską - ludy Europy i ludność pochodzenia europejskiego w obu Amerykach, Australii, Nowej Zelandii, RPA oraz Rosjanie w Azji;
 - semicko-chamicką - głównie Arabowie w północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie;
 - indyjsko-irańską - ludność Azji Południowo-Zachodniej (np. Turcy, Irańczycy) i północnych Indii.
2. Rasa żółta (mongoloidalna) - cechuje się śniadym odcieniem skóry, ciemnymi oczami i włosami oraz płaską twarzą. Składa się z dwóch gałęzi:
 - azjatyckiej - Chińczycy, Mongołowie, Koreańczycy, ludy Syberii i Dalekiego Wschodu (np. Jakuci, Ewenkowie) oraz Eskimosi;
 - amerykańskiej - są to Indianie obu Ameryk.
3. Rasa czarna (negroidalna) - charakteryzuje się ciemnym odcieniem skóry, ciemnymi oczami i włosami, szerokim, płaskim nosem i grubymi wargami. Dzieli się na 2 gałęzie:
 - afrykańską - zamieszkującą tereny na południe od Sahary - są to Murzyni Sudańscy, Murzyni Bantu, Pigmeje, Buszmeni, Hotentoci, należą do niej również potomkowie murzyńskich niewolników w obu Amerykach;
 - oceaniczną - są to Aborygeni w Australii, Papuasi na Nowej Gwinei oraz ludy Melanezji.

Oprócz ras głównych można wyróżnić również formy przejściowe pomiędzy rasami, czyli społeczeństwa mające mieszane cechy dwóch różnych ras. Są to:

- forma pośrednia między rasą białą a czarną – zamieszkuje takie państwa jak Czad, Sudan, Etiopia, Erytrea, Somalia, część Kenii oraz południowe Indie,

⁷¹ *Zróżnicowanie rasowe ludności świata*, online:
<https://www.opracowania.pl/opracowania/geografia/zroznicowanie-rasowe-ludnosci-swiate>
[dostęp: 28.03.2021].

- forma pośrednia między rasą białą a żółtą – są to ludy centralnej Azji (np. Kazachowie, Ujgurzy) oraz Metysi w obu Amerykach (najwięcej w Meksyku),
- forma pośrednia między rasą żółtą a czarną – zamieszkuje Japonię, Półwysep Indochiński (Wietnam, Kambodżę, Tajlandię), Archipelag Malajski (Indonezyjczycy), Filipiny oraz wyspy Mikronezji i Polinezji. Innym obszarem występowania tej formy jest Madagaskar.

Podział globalny odnoszący się do typów kulturowych, na podstawie których można wyróżnić regiony kulturowe, obejmuje następujące obszary⁷²:

- a) Zachodnio-europejski,
- b) Środkowo-europejski,
- c) Śródziemnomorski,
- d) Rosyjski,
- e) Wschodnio-azjatycki,
- f) Indyjski,
- g) Południowo-wschodnio-azjatycki,
- h) Muzułmański,
- i) Środkowo-afrykański,
- j) Południowo-afrykański,
- k) Południowo-pacyficzny,
- l) Australijsko-nowozelandzki,
- m) Anglo-amerykański,
- n) Ameryka południowa,
- o) Ameryka północna,
- p) Latyno-amerykański.

Na podstawie powyższego podziału można wyróżnić różne elementy charakterystyczne dla określonych regionów kulturowych. Kraje środkowo-europejskie w zaskońci doświadczały epizodów, dotyczących krajów muzułmańskich, co miało wpływ na ukształtowanie kultury współczesnej. Obszar zachodnio-europejski charakteryzuje się między innymi dużym wpływem katolicyzmu oraz funkcjonowaniem alfabetu zachodniego. W obszarach

⁷² *Typy kulturowe pozwalają wyróżnić regiony kulturowe*, online: <https://www.notatek.pl/wykklad-typy-kulturowe-pozwalaja-wyroznic-regiony-kulturowe> [dostęp: 28.03.2021].

śródziemnomorskich kultura oparta jest w dużej mierze na starożytności. Region rosyjski funkcjonuje na dwóch kontynentach, posługuje się alfabetem różniącym się od krajów zachodnich. Pomimo rozległości terenu oraz różnorodności kulturowej tworzy jedno państwo narodowe. Region wschodnio-azjatycki charakteryzuje kultura skierowana na orientalizm, zawiera dużo symboliki i odniesienia do świata naturalnego. Obszar indyjski wyróżnia się spośród innych regionów swoim podziałem kastowym. Oznacza to, że awans społeczny jest niemalże nieosiągalny i każdy żyje na określonym szczeblu hierarchicznym. Kraje muzułmańskie charakteryzują się uwarunkowaniem religijnym oraz porządkiem społecznym deklasującym rolę kobiet. Kraje Ameryki Południowej i Północnej opierają się na przeszłości związanej z Indianami i ich akceptacją lub odrzuceniem. Obszar latyno-amerykański w swej przeszłości narażony był na kolonizację, które w przeciwieństwie do Indian przetrwał jako funkcjonujące do dziś terytoria⁷³.

Każdy region kulturowy opiera się na historii i teraźniejszości. Regiony kulturowe na przestrzeni lat ulegały zmianom, przeobrażeniom, ewolucji, a niekiedy zostały podporządkowane do innych kultur. Najistotniejszym czynnikiem, jaki wpływa na utrzymanie kultury, jest poczucie wspólnoty, utożsamianie się z daną kulturą oraz pielęgnowanie jej tradycji i obyczajów.

3. Regiony geograficzne

W najogólniejszej definicji geograficznej, region jest fragmentem powierzchni ziemi, wyróżniany na podstawie cech przyrodniczych lub społeczno-gospodarczych. Jest to obszar odróżniający się od innych, posiadający określone granice i właściwości wewnętrzne. Termin „region” można określić na zasadzie dwóch koncepcji: przedmiotowej i analitycznej. Odnoszą się one również do podziału na regiony formalne, jednorodne i funkcjonalne, których jednorodność dotyczy tylko określonych działań, podlegających wyraźnemu centrum. Regiony formalne wyznaczane są głównie na podstawie właściwości przyrodniczych. W kontekście wielowymiarowości wyróżnić można regiony proste i złożone. Współcześnie większość

⁷³ *Typy kulturowe pozwalają wyróżnić regiony kulturowe*, online: <https://www.notatek.pl/wyklad-typy-kulturowe-pozwalaja-wyroznic-regiony-kulturowe> [dostęp: 28.03.2021].

regionów ma charakter złożony i jest narzędziem analitycznym. Najczęściej, regiony te mają ściśle określone kryteria, są przestrzennie ciągłe oraz występują jako wynik przeszłości⁷⁴.

Pod względem geograficznym, na podstawie badań struktur powłoki ziemi, wyróżnić można regiony fizyczno-geograficzne i społeczno-ekonomiczne. Regiony fizyczno-geograficzne wydzielane są na podstawie cech przyrodniczych, przyjmowanych jako krajobraz naturalny. Są one niejednokrotnie przeobrażane antropologicznie. W procesach regionalizacji fizyczno-geograficznej wyróżnia się następujące czynniki⁷⁵:

- strefowość procesów przyrodniczych,
- zróżnicowanie cech krajobrazów,
- piętrowość cech krajobrazów,
- charakter zagospodarowania terenu,
- stopień zagospodarowania terenu.

Region jest najwyższą jednostką terytorialną organizacji w państwie. Posiada określoną powierzchnię i liczbę ludności. Struktura regionu jest jednolita pod względem gospodarczym, kulturowym i społecznym. Oddziały terytorialne powołane jako instytucje regionalne, mogą nosić różne określenia, np. województwo, wspólnota autonomiczna. Pod względem geograficznym, region charakteryzuje się możliwie dużym podobieństwem najważniejszych elementów środowiska fizyczno-geograficznego. Jednocześnie części te odróżniają region od obszarów z nim sąsiadujących. Podział na regiony geograficzne nie jest jednoznaczny i ostateczny. Zależy jest on od przyjętych kryteriów wyznaczania granic, a ich wielkości mogą się różnić⁷⁶.

Krainy fizyczno-geograficzne określane są na podstawie zależności naturalnych. Należą do nich: rzeźba terenu (kotliny, równiny), wysokość nad poziomem morza (wyżyny, góry, niziny), a także występowanie zbiorników wodnych (pojezierza, pobraża). Podział regionów na społeczno-gospodarcze zależy jest od cech, do których powstania przyczynił się człowiek. Regiony wyznacza się również na podstawie cech etnograficznych, zasięgu obszarów

⁷⁴ A. Świeca, T. Brzezińska-Wójcik, *Region w ujęciu geograficznym*, [w:] *Region w koncepcjach teoretycznych i diagnozach empirycznych*, A. Świeca, T. Brzezińska-Wójcik (red.), wyd. Instytut Nauk o Ziemi UMCS, Lublin 2008, s. 16.

⁷⁵ M. Kulesza, *Rozważania na temat regionu geograficzno-historycznego*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2014, t. 3, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 31.

⁷⁶ *Notatki geografia*, online: <https://www.geografia.gozych.edu.pl/region> [dostęp: 30.03.2021].

historycznych, podziału administracyjnego oraz poprzez współczesne powiązania pomiędzy miejscowościami. Do cech, jakie wpływają na możliwość badania i charakterystyki regionu, zalicza się:

- 1) Środowisko przyrodnicze (rzeźba terenu, budowa geologiczna, warunki klimatyczne, wody, świat roślin, świat zwierząt, gleby);
- 2) Położenie geograficzne (granice, wielkość, regiony sąsiadujące);
- 3) Gospodarka (dominujące sektory działalności, możliwości rozwoju, turystyka, rynek produkcyjny);
- 4) Ludność (struktura, liczba ludności, rozmieszczenie ludności)⁷⁷.

Oznaczenia regionów geograficznych na mapie uwzględniają uwarunkowania naturalne: tereny zielone, góry, niziny, zbiorniki wodne, wyspy, granice urbanistyczne. Należą również do nich mapy, wyznaczające drogi, trasy i autostrady. Mapy geograficzne stosowane są też w transporcie wodnym i powietrznym, a także wykorzystywane są w turystyce.

Mapa 7. Mapa Hiszpanii z uwzględnieniem terenów naturalnych

Mapa 7.

(źródło www.pl.dreamstime.com).

⁷⁷ *Notatki geografia*, online: <https://www.geografia.gozych.edu.pl/region> [dostęp: 30.03.2021].

Zamieszkałe regiony fizyczno-geograficzne, tworzące warunki życia i funkcjonowania codziennego ludzi, są istotnym elementem powstawania regionalizmów, ponieważ to one mają duży wpływ na gospodarkę, ekonomię, obyczaje oraz kontakty międzyregionalne, międzynarodowe i międzyludzkie organizmów państwowych. Przepływ informacji i wzorców kulturowych wpływa na „odbiór” otaczającego świata, w którym porusza się człowiek. Położenie geograficzne danego państwa czy regionu jest jednym z najważniejszych czynników funkcjonowania gospodarki, od której zależne są warunki i poziom życia mieszkańców danego obszaru. Elementy kształtujące bogatą gospodarkę regionalną to: dostęp do morza (możliwość transportu wodnego), urodzaj ziemi (handel zasobami), bogactwa mineralne, turystyka, klimat etc. Wymienione powyżej przykłady nazywamy cechami fizycznymi regionów.

Wśród regionów fizyczno-geograficznych istotne są te, które oddzielone są od otoczenia wyraźnymi barierami. Takie warunki geograficzne znacznie utrudnią komunikację z zamieszkałymi obszarami. W szczególności są to wyspy, obszary odgraniczone od reszty kraju trudnymi do przebycia szlakami, rzekami, górami, lasami. Poprzez takie cechy geograficzne, ludność izolowanych regionów może przybierać specyficzne warunki życia. W trudnych sytuacjach życiowych, wykształcają się specyficzne cechy kulturowe, może powstać inny język lub liczne dialekty, poczucie tożsamości i obcości w stosunku do mieszkańców zamieszkałych bliżej głównego terytorium państwa często bywa nasilone, a w związku z tym powstają nowe obyczaje, odrębna mentalność, co może stać się bazą do powstania ruchów regionalnych⁷⁸.

4. Regiony administracyjne

Współczesne regiony administracyjne różnią się od historycznych pod wieloma względami. Przede wszystkim, mają one wyraźnie określone, stałe granice. Każdy region administracyjny posiada swoje władze i instytucje działające na jego rzecz. Do współczesnych regionów administracyjnych, między innymi zaliczamy: województwa, regiony, prowincje, landy, obwody. Na podstawie statusu prawnego i zakresu wykonywanych zadań instytucji regionalnych wyróżnia się cztery typy prawnoorganizacyjne regionów⁷⁹:

⁷⁸ M. Koter, *The geographical - historical region: its notion, origin and factors in this development*, [w:] *Social and Political Aspects*, M. Koter (red.), „Region and Regionalism” 1995, No. 2, wyd. Silesian Institute in Opole, s. 12.

⁷⁹ M. Elżanowski, M. Maciołek, P. Przybysz, *Region jako instytucja prawnoorganizacyjna*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 8 s. 60.

- 1) region administracyjny – obszar odpowiedzialny za dekoncentrację funkcji administracji publicznej, funkcje wykonawczą pełnią rządowe instytucje terytorialne;
- 2) region samorządowy – obszar podlegający formie decentralizacji administracji państwowej, jest wynikiem podziału terytorialnego, posiada władzę samorządową terytorialną;
- 3) region autonomiczny – obszar podlegający pod decentralizację państwową, odnosi się do działalności administracyjnej oraz ustawodawczej państwa, jest w dużym stopniu samodzielny, lecz założeniem podziałów autonomicznych jest nadanie suwerenności nie zakłócającej jednolitości państwa;
- 4) region federalny – jest częścią składową państwa federalnego.

Podział administracyjny – inaczej nazywany podziałem terytorialnym – wyznacza granice i dzieli terytorium państwa na mniejsze obszary. Celem takiego podziału jest usprawnienie funkcjonowania regionów administracyjnych, poprzez realizację zadań należących do organów administracji publicznej. Wydzielone obszary występują pod nazwami jednostek podziału terytorialnego państwa lub jednostek podziału administracyjnego.

Podział administracyjny jest rodzajem regionalizacji, czyli podziałem państwa na regiony, w tym wypadku zwane regionami administracyjnymi. Podział uwzględnia kryteria historyczne, geograficzne, społeczne, gospodarcze i prawno-administracyjne. Powołanie jednostek administracyjnych powinno opierać się na wykształconych powiązaniach przestrzennych oraz podziałach i przemieszczeniach ludności. Trudność podziału administracyjnego dotyczy granic geograficznych regionów, tworzących strefy przejściowe, w przeciwieństwie do granic administracyjnych, które muszą wyznaczać określone granice i być jednoznaczne. Powstanie podziału administracyjnego opiera się więc na wyniku kompromisów. Obecnie uwzględnia się także opinię publiczną i podziały kulturowe⁸⁰.

Podziały administracyjne charakteryzują się kompletnością i ciągłością przestrzenną. Oznacza to, że całe terytorium państwa pokryte jest jednostkami wyznaczającymi ten sam poziom, a żaden obszar nie może być pominięty. Mają formę hierarchiczną i są wielostopniowe. Jednostki niższego rzędu są podporządkowane jednostkom rzędu wyższego i wszelkie działania decyzyjne zawierają się zarówno w jednych, jak i drugich jednostkach.

⁸⁰ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region-Regionalizacja-Regionalizm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1992, z. 2, s. 7.

Niektóre państwa poza podstawowym podziałem kraju posiadają również jednostki pomocnicze. Mogą one funkcjonować na szczeblach najniższych, takich jak dzielnice, sołectwa, lub najwyższych szczeblach wojewódzkich, makroregionach. Niezależnie od struktur administracyjnych istnieją także podziały specjalne. Dotyczą one wyznaczonych przestrzennych organizacji, działających na rzecz instytucji państwowych i niepaństwowych. Do organizacji państwowych należą: sądownictwo, wojsko, kolej, lasy państwowe. Niepaństwowe organizacje to: parafie, diecezje, związki wyznaniowe⁸¹.

Tabela 1. Przykładowe nazwy jednostek administracyjnych na świecie⁸²:

Nazwa	Kraj
Comarca	Hiszpania, Panama, Brazylia, Portugalia
Departament	Francja
Dystrykt federalny	terytoria w państwach federalnych
Dzielnica	jednostka podziału miast większości państw
Gmina	najniższy stopień podziału terytorialnego państw świata
Hrabstwo	Stany Zjednoczone, Anglia
Kanton	Szwajcaria, Bośnia i Hercegowina, Francja
Komitat	Węgry
Kraj	Czechy, Słowacja, Rosja
Kraj związkowy – Land	Niemcy, Austria
Kreis (powiat)	Niemcy, Austria
Muhafazat	państwa arabskie
Obszar	Alaska
Obwód	Ukraina, Rosja
Okręg	Litwa, Łotwa, Rumunia
Osiedle	jednostka podziału miast
Ostan	Iran
Powiat	Polska, Niemcy i Austria (kreis), Czechy i Słowacja (okres)
Prefektura	Japonia
Prowincja	Hiszpania, Włochy, Kanada

⁸¹ *Podział administracyjny*, online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny [dostęp: 31.03.2021].

⁸² Ibidem.

Region	Francja
Rejon	Białoruś, Rosja
Republika	Rosja
Stan	Stany Zjednoczone, Australia, Brazylia
Terytorium	Brazylia, Kanada
Wilajet	Algieria, Afganistan, Oman, Tadżykistan
Województwo	Polska
Wyspa	niektóre państwa wyspiarskie

Tab. 1.

(źródło: opracowanie własne na podstawie *Podział administracyjny*, www.pl.wikipedia.org).

Określenie wyraźnych granic regionalnych ułatwia jednoznaczną identyfikację ich mieszkańców z zamieszkałym regionem, co jest warunkiem istnienia ruchów regionalnych. Funkcjonowanie administracji w obszarach regionalnych stwarza różne możliwości propagowania, rozwijania i finansowania istniejących lub powstałych ruchów na rzecz regionalizmu. Umacnianie takich ruchów przez władzę zależy także od statusu regionu w państwie, jego sytuacji ekonomicznej, a także warunków geograficznych (wielkości). Największe możliwości wspierania regionalizmu mają władze o wysokim statusie w ramach państwa, tj. władze stanów, republik, landów lub regionów autonomicznych (przykładem jednostki autonomicznej w Hiszpanii jest Katalonia, która posiada wysoki status ekonomiczny na tle całego państwa, uważana jest za najbogatszy region Hiszpanii, ale też najbardziej opodatkowany, posiada dostęp do morza, a przemysł turystyczny przynosi ponad 50% dochodu regionu)⁸³.

⁸³ M. Sobczyński, *Region łódzki w tradycji podziałów administracyjnych Polski środkowej*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012, s. 193.

Mapa 8. Podział administracyjny Hiszpanii

Mapa 8.

(źródło www.pl.wikipedia.org).

Biorąc pod uwagę znaczenie władz regionalnych należy podkreślić, że już samo istnienie aparatu biurokratycznego w funkcjonującym regionie powoduje, że tworzy się grupa społeczno-zawodowa, w której interesie leży istnienie regionu jako jednostki administracyjnej i możliwość decydowania o niej oddolnie. W niektórych przypadkach taka grupa może być liderem ruchów regionalnych. Niewątpliwie duże znaczenie w takiej sytuacji ma długość istnienia regionu administracyjnego, stabilność jego funkcjonowania, a przede wszystkim jakość życia jego mieszkańców⁸⁴.

5. Regiony ekonomiczne

Regiony ekonomiczne, wyróżniane na podstawie zjawisk rzeczywistych, niezależnych od podziałów instytucjonalnych, są jednostkami terytorialnymi, których funkcją jest zarządzanie gospodarką i jej planowanie. Region ekonomiczny jest charakterystyczną częścią przestrzeni społeczno-ekonomicznej, w której zachodzą określone relacje. W obszarze tych relacji region ekonomiczny jest zbiorem domkniętym pod względem charakterystycznych cech warunkujących odrębność regionu. Ujęcie systemowe wskazuje, że region społeczno-ekonomiczny jest terytorialnym systemem społecznym.

⁸⁴ M. Sobczyński, *Region łódzki w tradycji podziałów administracyjnych Polski środkowej*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012, s. 193.

Pod względem praktyki badawczej region ekonomiczny określa się jako⁸⁵:

- część kraju skupiona wokół ośrodka regionalnego,
- część kraju charakteryzująca się domknięciem, interakcje zachodzące w jej sferze są nieograniczone i dowolne,
- część kraju tworząca system średniego szczebla,
- region miejski ośrodka regionalnego,
- polityczna jednostka administracyjna szczebla średniego,
- jednostka samorządowa i autonomiczna.

Regiony ekonomiczne mają szczególne znaczenie w badaniach regionalizmu. Czynniki ekonomiczne należą do najbardziej istotnych baz powstawania ruchów w obronie regionalizmu. Podział geografii ekonomicznej wyróżnia dwa typy regionów ekonomicznych: strefowe oraz węzłowe.

Regiony strefowe są obszarami jednorodnymi pod względem jakiejś cechy ekonomicznej. Może to być przemysł, turystyka, obszary rolnicze, zasoby mineralne etc. Jednorodność takich obszarów jest względna, gdyż strefy, które prezentują współczesne warunki europejskie, mają bogatą gospodarkę i trudno wyróżnić większy obszar jednolity gospodarczo, który jest zdominowany przez jedną gałąź gospodarki⁸⁶.

Kolejny region, zwany węzłowym, jest wewnętrznie zintegrowany powiązaniami transportowymi czy ekonomicznymi. Posiada zespół miast lub jedno duże miasto, które funkcjonują jako centrum kulturalne, gospodarcze, komunikacyjne itp. Wokół obszaru centralnego skupiają się inne regiony, otaczające go i podlegające całej sieci powiązań.

Z punktu widzenia interesów regionalnych, istotne jest, czy obszary centralne są zdolne do wytwarzania wspólnych przedsięwzięć ekonomicznych dla wielu regionów oraz czy potrafią kreować reprezentacje i wspólnoty ruchów regionalnych na bazie istotnych cech regionalnych, które posiadają. Pod tym względem można wyróżnić kolejny podział regionów ekonomicznych – na regiony, które funkcjonują jako posiadające przeciętną sytuację gospodarczą w danym kraju oraz regiony o skrajnej sytuacji ekonomicznej: bardzo biedne lub bardzo bogate w stosunku do reszty obszarów danego kraju. Regiony o skrajnej sytuacji ekonomicznej pod

⁸⁵ A. Świeca, T. Brzezińska-Wójcik, *Region w ujęciu geograficznym*, [w:] *Region w koncepcjach teoretycznych i diagnozach empirycznych*, A. Świeca, T. Brzezińska-Wójcik (red.), wyd. Instytut Nauk o Ziemi UMCS, Lublin 2008, s. 15.

⁸⁶ P. Mistretta, C. Garau, *Autonomia, il sonno e la ragione. Spetti e utopie della Questione sarda dopo i 150 anni dell'Unità d'Italia*, wyd. Edizioni Della Torre, Cagliari 2011 s. 34.

względem bogactwa, sprzyjają warunkom powstawania regionalizmów, gdyż ekonomia i chęć wzbogacania autonomicznego ma duże znaczenie w walce o niezależność dobrze funkcjonujących regionów (jednym z najbardziej istotnych czynników chęci odłączenia się Katalonii od Hiszpanii są jej bogate warunki ekonomiczne)⁸⁷.

Wysoki poziom regionu oraz zamożność jego mieszkańców wpływają na stosunek do innych regionów kraju i ich obywateli, a także na samoocenę osób zamieszkujących bogaty region. Samoocena w takich warunkach bywa wysoka, a mieszkańcy danego obszaru przypisują sobie takie cechy, jak wyższy poziom kultury, zaradność, pracowitość czy „nowoczesność”. Poczucie dumy powoduje bardziej intensywne doświadczenie wspólnoty i integracji regionalnej ludzi zamieszkujących bogatsze obszary⁸⁸.

Regiony wyróżniające się skrajnym ubóstwem natomiast, nie uzyskujące żadnej pomocy ze strony państwa, często ulegają frustracji ich mieszkańców i przekonaniu, że trudna sytuacja w danym regionie jest skutkiem niepoprawnej polityki państwa centralnego. Takie warunki również sprzyjają powstawaniu separatyzmu i tworzeniu się ruchów dążących do poprawy sytuacji ekonomicznej zamieszkałego obszaru. W tym wypadku jednak, mieszkańcy ubogiego regionu mogą odczuwać, takie aspekty jak niezaradność, bezsilność, zacofanie czy niższy poziom kultury, co może powodować chęć dystansowania się względem innych regionów.

Dla pojawienia się ruchu regionalnego i dążenia do jego dynamiki, ważne znaczenie ma istnienie liderów takiego ruchu. Zazwyczaj są to osoby znaczące, znane w środowisku publicznym, które mają podstawy zdobycia zaufania mieszkańców regionu, starającego się o poprawienie swoich warunków bytowych. W tym wypadku, niezależnie od tego, czy jest to region biedny czy bogaty, działalność liderów i umiejętność wpływania na władze centralne oraz mobilizację społeczności jest jednym z czynników, które powodują „dostrzegalność” władz powstałego lub działającego ruchu regionalnego.

Analizując czynniki sprzyjające pojawieniu się regionalizmu ekonomicznego, należy zwrócić uwagę na wpływ oczekiwanej zmiany sytuacji ekonomicznej regionu, niezależnie od aktualnych warunków regionu. Pojawienie się szans polepszenia sytuacji gospodarczej regionu, rodzi chęć zachowania jak największej ilości dóbr oczekiwanej poprawy, a tym samym zwiększenia samodzielności ekonomicznej regionu. Postawy, takie jak dążenie do większej

⁸⁷ M. Stasiński, *Hiszpania się rozpada*, „Gazeta Wyborcza”, 02.10.2012.

⁸⁸ Ibidem.

autonomii, mogą wynikać też z chęci ochrony przed trudnościami, dotyczącymi sąsiednie regiony⁸⁹.

W analizie regionu społeczno-ekonomicznego mieści się pojęcie regionu turystycznego. Do głównych cech charakterystycznych takiego regionu należą: ruch turystyczny, zagospodarowanie oraz walory turystyczne. W obszarach turystycznych, istotne są powiązania wewnętrzne oraz występowanie ściśle wyznaczonych granic, a także dostępność komunikacyjna i jednorodność środowiskowa. Region turystyczny może być wyznaczany w celu rozwoju działań marketingowych, planistycznych i organizacyjnych oraz modernizacyjnych. W kontekście ekonomicznym – region turystyczny – utożsamiany jest z regionem węzłowym, którego specyficzną formą jest turystyczny region metropolitarny jako naturalny lub najbliższy obszar wypoczynkowy⁹⁰.

Regiony jednowymiarowe i wielowymiarowe

Wymienione kryteria ukazują, że każdy kraj może składać się z wielu regionów, niekiedy nachodzących na siebie pod względem terytorialnym. Jedna miejscowość może należeć do kilku regionów o różnym kształcie terytorialnym. Zróznicowana może być ona pod względem kulturowym, ekonomicznym czy historycznym, co składa się na wielowymiarowość regionalną. Różnorodność kryteriów skupionych w jednym regionie może osłabić identyfikację z każdym z tych regionów. Jeśli jednak dany region jest jednowymiarowy pod względem wymienionych elementów, może osłabić z kolei identyfikację z krajem, do którego przynależy.

W Europie wyróżnia się między innymi następujące regiony wielowymiarowe: Szkocja w Wielkiej Brytanii, Flandria w Belgii, Katalonia w Hiszpanii. Szkocję charakteryzuje przede wszystkim regionalizm historyczny, była ona przez długie wieki odrębnym państwem. Od roku 1999, Szkocja jest regionem administracyjnym o wysokiej autonomii. Charakteryzuje się ona dobrze prosperującą ekonomią (posiada zasoby ropy naftowej), odrębną polityką oraz zakorzenioną tożsamością kulturową (odrębność językowa). Flandria jest regionem językowym (język flamandzki), ekonomicznym, administracyjnym i historycznym. Katalonię należącą do Hiszpanii również charakteryzuje regionalizm językowy (obok języka hiszpańskiego, administracyjnie używany jest język kataloński, symbol tożsamości Katalończyków),

⁸⁹ L. Reed, *Free the Shetlands! Independence for Scotland? Why stop there?*, „The Spectator” 28.01.2012.

⁹⁰ M. Kulesza, *Rozważania na temat regionu geograficzno-historycznego*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2014, t. 3, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 32.

regionalizm ekonomiczny (jeden z najbogatszych regionów Hiszpanii), regionalizm historyczny (odrębna państwowość) oraz regionalizm administracyjny (region o dużej autonomii)⁹¹.

Podsumowanie

Podsumowując charakterystykę cech, składających się na powstawanie regionalizmów, można zauważyć, że różnorodność, z jakiej wypływają regionalizmy: historia, ekonomia, kultura, geografia czy administracja, ma istotne znaczenie dla czynników, które mogą zapoczątkować powstawanie ruchów regionalnych. Niewątpliwie, każdy regionalizm składa się z istotnych zjawisk, które mimo ich różnorodności, dążą do podobnych postulatów. Zjednoczenie, autonomia, niezależność to główne wartości, którymi kierują się ludzie w walce o własne idee, mające swoje tradycje, a także nowopowstałe cele. Biorąc pod uwagę różne czynniki wpływające na powstawanie regionalizmów, ich podziały i tworzące kryteria, wyróżnić można jeden podstawowy aspekt, spajający wszystkie wymienione czynniki – zjednoczenie społeczne. Bez utworzenia wspólnoty społecznej, która początkuje dynamikę działań regionalnych – historia, kultura, ekonomia, gospodarka, położenie geograficzne – byłyby tylko zstałymi dobrami, zauważalnymi we współczesności lub zapomnianymi i zatartymi na osi czasu.

1.4. Wymiary regionalizmu

Ze względu na to, że „regionalizm” działa na wielu płaszczyznach życia społecznego, warto scharakteryzować zjawisko pod względem socjologicznym. Na życie społeczne w dużej mierze wpływa polityka, w której regionalizm odgrywa ważną rolę. Ruchy regionalne przyczyniają się do tworzenia działań politycznych, o czym należy wspomnieć, przybliżając charakterystykę regionalizmu. Ważnym elementem należącym do sfery regionalnej jest „regionalizm międzynarodowy”, którego nie można pominąć w czasach doby „globalizmu”, ujednolicania podmiotów państwowych, tworzenia jednego centrum, w którym funkcjonuje wiele regionów państwowych. W tym aspekcie termin „region” określa państwo narodowe.

⁹¹ R. Szul, *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 119.

1. Regionalizm w ujęciu socjologicznym

W ujęciu socjologicznym termin „regionalizm” przedstawia przede wszystkim stan świadomości społecznej populacji zamieszkującej dane terytorium. Jednocześnie termin ten odnosi się do sytuacji kulturowej, gospodarczej i politycznej występującej na zamieszkałym obszarze. Świadomość regionalna to poczucie korelacji społeczności z terenem, który zamieszkuje. Istotne aspekty poczucia przynależności to również elementy historyczne i połączenia pokoleniowe⁹². Występujące elementy, takie jak: nawyki, wspólne dążenia, poglądy, wyznawane wartości, tworzą więź psychospołeczną, która umacnia poczucie wspólnoty społeczności zamieszkującej określone terytorium.

Regionalizm w ujęciu socjologicznym skupia się na aspektach społecznych zjawiska. Promowanie odrębności w postaci języka, kultury czy historii to idea opierająca się na działaniach mieszkańców, utożsamiających się z obszarem, na którym funkcjonują. Następstwa takich działań to kształtowanie się regionów kulturowych i geograficznych. Inny rodzaj regionalizmu dyktowany może być odgórnie przez organy państwowe, które określają zasady prawne dla zbiorowości regionalnej. W takiej sytuacji wszelkie działania i potrzeby społeczne akceptowane są przez państwo, którego zadaniem jest również wspieranie ruchów regionalnych⁹³.

Krzysztof Kwaśniewski podkreśla wpływ podziałów geograficznych na życie społeczeństw ludzkich: „Region geograficzny dlatego jest punktem wyjścia wszystkich rozważań, że pierwotnie podziały geograficzne i granice naturalne odgrywały w życiu ludzi tak dużą rolę, iż określona tymi granicami przestrzeń wypełniona była z reguły jednolitymi, specyficznymi sposobami gospodarowania i elementami życia kulturalnego”⁹⁴. Na przestrzeni lat i rozwoju cywilizacji pojawił się nowy typ regionu: region węzłowy – skupiony wokół ośrodka władzy, handlu, komunikacji i produkcji. „W związku z tym powstało wyróżnienie regionów gospodarczych, które mogły nawiązywać do pierwotnych podziałów geograficznych, a mogły tworzyć się niezależnie od nich, zwłaszcza wobec nasilenia takich zjawisk, jak urbanizacja i industrializacja. Opierając się o kryterium gospodarcze, można było wyróżniać regiony ze względu na to, że stanowią one pewną całość funkcjonalną, albo też wydzielać je

⁹² K. Gawlikowska-Huckel, *Procesy rozwoju regionalnego w unii europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003, s. 154-159.

⁹³ K. Kwaśniewski, *Integracja społeczności regionalnej*, wyd. Instytut Śląski, Opole 1987, s. 66-68.

⁹⁴ L. Kierasa, *Region samorządowy. Założenia koncepcji - warianty rozwiązań - propozycje regulacji*, R. Sowiński (red.), wyd. KIBS ZPPS, Poznań 1991, s. 5.

w ten sposób, by stanowiły jednostki najdogodniejsze dla zarządzania i planowania gospodarczego”⁹⁵.

Spośród typów regionów wyróżnić można również region etnograficzny, tworzący podstawę działalności kulturalnej, np. folklorystycznej. Typ regionu etnograficznego najczęściej pojawia się w publicystyce i literaturze. Regionowi takiemu odpowiada zespół cech i zjawisk kulturowych wyróżniających się spośród zjawisk występujących w innych punktach przestrzeni tego samego społeczeństwa⁹⁶.

W perspektywie socjologicznej, region oznacza zbiorowość regionalną, czyli społeczność stanowiącą jeden z typów społeczności terytorialnej. Istotą takiej społeczności jest wspólne poczucie więzi i odrębności w stosunku do zamieszkałego obszaru. Zjednoczone społeczności tworzą aspekty emocjonalne, które są podstawą do integracji społeczno-regionalnej. Rozprawa Wiesława Gomuły, poświęcona socjologicznej perspektywie regionalizmu w Polsce, rozróżnia „zbiorowość regionalną” od „wspólnoty regionalnej”. Zdaniem autora, w przypadku zbiorowości regionalnej „źródłem więzi jest podobny stosunek mieszkańców do wspólnej wartości, jaką jest ziemia. Styczność geograficzna wynikająca z zamieszkiwania tego samego terytorium, przyczynia się do pojawienia więzi. Wiąż ta ma charakter emocjonalny, połączony z określonymi przekonaniami na temat terytorium, które jest regionem w sensie etnograficznym, geograficznym lub historycznym”⁹⁷. Natomiast „wspólnota regionalna” to region „w mocniejszym socjologicznym znaczeniu tego słowa”; jest to szczególny rodzaj „zbiorowości regionalnej o zaawansowanych procesach integracji kulturowej i społecznej”⁹⁸.

F. Gross w książce „O wartościach społecznych” wyróżnia następujące typy wspólnot terytorialnych:

1) wspólnota lokalna, której odpowiada lokalizm, czyli patriotyzm lokalny, poczucie wspólnoty z sąsiedztwem, wsią, miastem,

⁹⁵ K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Wydawnictwo Kulturalne, Poznań 1986, s. 5.

⁹⁶ A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Zagadnienie regionu w etnografii polskiej a współczesne etnograficzne prace terenowe na obszarze północno-wschodniego Mazowsza*, [w:] *Kurpie. Puszcza Zielona*, t. I, A. Kutrzeba-Pojnarowa (red.), wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków 1962, s. 25-26.

⁹⁷ W. Gomuła, *Socjologiczna analiza pojęcia region na przykładzie Rzeszowszczyzny i Opolszczyzny*, [w:] *Region. Miasto. Osiedle*, B. Jałowiecki (red.), wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 9,13.

⁹⁸ Ibidem.

- 2) wspólnota regionalna, której odpowiada regionalizm, poczucie wspólnoty krajowej, regionalnej; w Polsce znany jest regionalizm Podhalan, Ślązaków i Kaszubów,
- 3) wspólnota narodowa, której odpowiada świadomość narodowa; jeśli poczucie narodowe przejawia się w sposób agresywny — określane jest nacjonalizmem,
- 4) wspólnota szersza, ponadnarodowa, bliska wspólnocie ogólnoludzkiej, której odpowiada więc zwana uniwersalizmem; np. obecnie jesteśmy świadkami ruchu na rzecz utworzenia zjednoczonej, ponadnarodowej Europy⁹⁹.

Feliks Gross zwraca uwagę na istotę więzi narodowej jako więzi przewodniej. Autor podkreśla, że ani więzi regionalne, ani lokalne nie mogą przeciwstawiać się państwu, gdyż są jednym z elementów tworzących pełny naród. Wspólnoty lokalne, regionalne i narodowe tworzą szczeble, które uzupełniają się i przyczyniają do stabilnego funkcjonowania państwa oraz jego kontroli¹⁰⁰. Podobne schematy widzimy w literaturze, gdzie kultura regionalna przyczynia się do powstawania kultury narodowej. Porównując zbiorowości lokalne i regionalne daje się dostrzec, że niewątpliwie większy zasięg działania będą miały społeczności regionalne, składające się z licznych zbiorowości lokalnych. W rozprawie Stanisława Ossowskiego poświęconej więzi regionalnej i narodowej, wyróżnić można następujące typologie zbiorowości regionalnych:

- 1) Zbiorowości regionalne są patriotami swego narodu, regionu, czują przynależność zarówno do regionu, jak i do państwa; społeczność regionalna tworzy integralny składnik zbiorowości narodowej.
- 2) Zbiorowości regionalne nieutożsamiające się z narodem; brak wykrystalizowanej świadomości narodowej z powodu warunków geograficznych, historycznych – w bardziej zapadłych, odciętych od świata stronach Europy lub na pograniczach etnicznych i państwowych o szczególnie skomplikowanej historii.
- 3) Zbiorowości regionalne mające silne poczucie odrębności regionalnej w stosunku do innych regionów państwa, do którego należą, dążące do zwiększenia autonomii, niezależności czy całkowitego oddzielenia się od państwa. Zbiorowości o tendencjach separatystycznych

⁹⁹ F. Gross, *O wartościach społecznych*, wyd. Pol. Ins. Naukowy w Ameryce, New York 1961, s. 172.

¹⁰⁰ Ibidem.

zderzają się z tendencjami zbiorowości narodowych i patriotycznych. Ich narodem staje się region¹⁰¹.

Odnosząc się do charakterystyki regionu tradycyjnego, wyróżnić można wiele elementów tworzących odrębność i kryteria istnienia takiego regionu. Pod względem historycznym, wyodrębnione regiony mają swoje ślady przeszłości, których są świadectwem w czasach, w jakich funkcjonują. Takiemu zjawisku można również przypisać cechy regionu kulturalnego. W regionach tradycyjnych występują takie zjawiska, jak regionalizacja, regionalizm czy działalność regionalistów. Wszystkie działania tego typu, mają na celu podkreślenie znaczenia terytorium, na którym żyje dana społeczność. Regiony kulturalne to przykład, dzięki któremu można przyjrzeć się, jak kształtowały się kultury narodowe, bazujące na integracji szeregu mniejszych, regionalnych i lokalnych obszarów kulturowych. Elementy składające się na region kulturalny to kultura ludowa i cechy charakterystyczne dla jej społeczności. Podstawą istnienia tych regionów był rozwój własnych ośrodków lokalnych, odosobnienie, tworzenie własnych obyczajów, odrębność językowa, rozwój kultury materialnej i artystycznej. Dla samorozwoju ekonomicznego wykorzystywano zasoby danego regionu, o które dbali wszyscy mieszkańcy (przeważnie uprawianie ziemi, rolnictwo). Region składał się zwykle z pojedynczych miast i zespołów wspólnot wiejskich, bliskich sobie, dzięki dobrej znajomości miejsc, sąsiedztwu, podobnemu charakterowi i rytmowi pracy, identycznym obyczajom i zwyczajom. Mieszkańcy takiego regionu cechowali się świadomością przynależności do wspólnoty i jednocześnie szczególnym poczuciem bezpieczeństwa. Zamieszkały region opuszczany był stosunkowo rzadko, przeważnie w celach wizytowych lub poprzez zdarzenia losowe zmuszające do opuszczenia terenu (nabór wojskowy, wojna)¹⁰². Współcześnie, rozwój cywilizacji sprzyja bardziej globalizacji niż regionalizacji. Regionalne tradycje, stosunki społeczne do regionalizmu ulegają zmianom. Łatwość w przemieszczaniu się, warunki gospodarcze, ekonomiczne, stwarzają sposobność do ciągłych zmian. Społeczeństwo stało się otwarte na nowe możliwości, zmiany stylu życia, opuszczanie rodzinnych terytoriów. Często region tradycyjny nie może sprostać rozprzestrzeniającemu się nowemu wzorcowi życia, jaki promują telewizja, Internet, media. Sławomir Partycki w rozprawie na temat „Regionalizmu w cyberprzestrzeni” podkreśla, że: „Dobro człowieka, społeczności lokalnych, wymaga poszukiwania nowych rozwiązań organizacyjnych, wpisujących się w logikę działania sieci. Historyczny zwrot spowodowany powszechnym

¹⁰¹ S. Ossowski, *Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, „Przegląd Socjologiczny” 1947, 9/1-4, s. 82.

¹⁰² K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1986, s. 7.

zastosowaniem Internetu, oznacza łączenie komunikacji i interakcji, a tym samym zmienia sposób organizowania się. Podważa ostatecznie idee suwerenności, samowystarczalności, zamkniętych struktur organizacyjnych. Architektura stabilnych reguł i standardów organizacyjnych zostaje zastąpiona fluktuacyjną, płynną strukturą, otwartą na nowe alianse”¹⁰³. Pod względem ekonomicznym i gospodarczym, większe możliwości pracy i rozwoju proponują duże aglomeracje, co wpływa na scalanie społeczności pochodzących z różnych regionów w jeden. W związku z tym, wzmożona migracja ludności ze wsi do miast, powoduje zacieranie się granic regionalnych, a szanse przetrwania regionu tradycyjnego maleją.

Epoka industrializacji i urbanizacji wniosła nowe rozwiązania podziału terytorium. Wprowadzono klasyfikację na miejsca zamieszkania, pracy, miejsca przeznaczone na zakupy i rozrywkę. Spowodowało to zmianę poruszania się społeczności w życiu codziennym. Rozdzielone sektory wprowadziły konieczność przemieszczania się w określone miejsca w zależności od zapotrzebowania, co za tym idzie, zwiększyło to indywidualizację społeczną. W pogoni za karierą i stabilnością ekonomiczną, dzieci coraz częściej zaczęły opuszczać rodziców, a wytworzony dystans między nimi stał się zbyt duży, aby uczestniczyć w swoim życiu codziennym. Rodzina uległa rozproszeniu, społeczność sąsiedzka zaczęła zanikać na rzecz anonimowości, nowa architektura stała się ustandaryzowana, kontakty międzyludzkie znalazły nowe, sieciowe oblicze, a życie społeczne sprowadziło się w dużej mierze do wirtualnych rozmów i spędzania czasu. Zmiany te wprowadziły zakłócenia tradycji i równowagi społecznej. Więzy międzyludzkie oddaliły się od siebie, co spowodowało również zacieranie więzi regionalnych. Zjawisko to stało się dwukierunkowe. Doba globalizacji, tendencji tworzenia „jednego świata” spowodowała również tęsknotę za „korzeniami” oraz powracanie do swojej kultury i wartości. Globalizacja ujednoliciła społeczeństwo, ale również pozwoliła poznać różnice kulturowe, a także zmobilizowała do promowania swoich kultur i regionów. Aktywność sieciowa, w tym aspekcie, służy do tworzenia stron internetowych, blogów, ruchów regionalnych poświęconym odnowieniu, promowaniu i szerzeniu tradycji regionalnych¹⁰⁴.

¹⁰³ S. Partycki, *Regionalizm w cyberprzestrzeni. Doświadczenia i wyzwania przyszłości*, wyd. TMMB, Bydgoszcz 2014, s. 132.

¹⁰⁴ K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1986, s. 9.

2. Regionalizm w ujęciu politycznym

Z analizy polityki regionalnej wynika, że kształtowanie się regionalizmu politycznego jest skutkiem wzrostu tendencji centryfugalnych państwa. Tendencje te nazywane są ruchami regionalnymi. Z punktu widzenia politycznego istotne jest, że działające wspólnoty mają duży wpływ na wydarzenia lokalne czy regionalne. Tym samym zaspokajane są ich potrzeby indywidualne i samorozwojowe. W takim ujęciu „regionalizm” pełni rolę wewnętrznego porządku prawnego państwa, w którym funkcjonuje. Regionalizm staje się elementem konstrukcyjnym terytorium państwowego, który popierany jest poprzez jego społeczność i władzę centralną. Zmiany konstytucyjne w systemie krajowym wprowadziły przestrzenne rozdzielenie władzy na stopnie lokalne i regionalne¹⁰⁵.

W literaturze wyróżnić można¹⁰⁶:

- 1) regiony zurbanizowane i przemysłowe,
- 2) regiony uprzemysławiane,
- 3) regiony administracyjne,
- 4) regiony wokół miast,
- 5) metropolie,
- 6) aglomeracje,
- 7) konurbacje,
- 8) makroregiony,
- 9) regiony rolnicze.

Nowy ustrój w szczególności ma na celu decentralizację uprawnień oraz polepszenie stanu gospodarczego i ekonomicznego państwa. W opracowaniu Krajowego Instytutu Badań Samorządowych stwierdza się, że: „Regionalizacja jest sensowna tylko wtedy, kiedy realizuje cele wyższego rzędu. Zwłaszcza zaś, kiedy prowadzi do lepszej organizacji życia społeczności regionalnej i poprawia strukturę organizacji państwa, społeczeństwa i gospodarki oraz jej funkcjonowanie”¹⁰⁷.

Odnosząc się do podziałów administracyjnych i regionalnych warto zauważyć, że podziały administracyjne często zastępują nieistniejące regiony, a niekiedy z nimi współwystępują. W państwach, gdzie występuje głęboki nurt tradycji kulturowej, a dziedzictwo regionalne jest

¹⁰⁵ H. Kubiak, *Region i regionalizm. Próba analizy typologicznej*, „Przegląd Polonijny” 1994, nr 1(71), s. 5-40.

¹⁰⁶ L. Kieresa, *Region samorządowy. Założenia koncepcji – warianty rozwiązań – propozycje regulacji*, R. Sowniński (red.), Poznań 1991, s. 5.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 7.

ugruntowane na tle historycznym, ważne jest, aby podział administracyjny był jak najbardziej zgodny z podziałem regionalnym. Jednak nie zawsze jest to możliwe. Bywa, że zaszczość historyczna i kulturowa ukształtowała regiony o różnej wielkości. W celach podzielenia regionów administracyjnych, istotnym elementem jest jednolitość wielkości terytorium regionów, a także ważna jest liczba ludności. Na podział administracyjny również składa się funkcjonowanie gospodarki danego regionu, gdzie często warunki życia zmieniają się i są ruchome. Może to wypierać zależność od dziedzictwa kulturowego. Kolejnymi aspektami różnicującymi nakładanie się podziałów regionalnych i administracyjnych, są struktury funkcjonowania. Podziały administracyjne mają tendencję do tworzenia struktur pionowych, hierarchicznych zależności zarządzania. Podziały regionalne natomiast mają charakter poziomy i ujednolicony. W związku z tym, że nie zawsze można pogodzić pokrycie się regionu administracyjnego z kulturowym, należy praktykować politykę uzupełniającą się, a nie konkurującą. Regionalizm nie zastępuje władzy administracyjnej, ani nie jest dodatkiem do obszaru administracyjnego. Na jeden region może składać się wiele województw, nie wyklucza to faktu, że w obrębie jednego województwa mogą skupiać się różne regiony kulturowe. Nie oznacza to jednak, że obecne podziały administracyjne nie mają żadnego znaczenia regionotwórczego¹⁰⁸. Tworząc struktury terytorialne i administracyjne, brane pod uwagę są wszystkie przesłanki zachowujące zasady podziałów.

Regionalizm jest ideologią polityczną, która koncentruje się na rozwoju systemu społecznego lub politycznego w oparciu o jeden lub więcej regionów. Celem polityki regionalnej są normatywne i ekonomiczne interesy określonego regionu, grupy regionów lub innych podmiotów niższych niż podmiot krajowy. Istotnym elementem twórczym jest wzmocnienie świadomości społecznej w poczuciu przynależności do danego terytorium oraz odczuwaniu wspólnoty społecznej z nim związanej.

Regionalizm w ujęciu politycznym można podzielić na trzy elementy¹⁰⁹:

- 1) ruchy wymagające autonomii terytorialnej,
- 2) organizacja państwa centralnego na poziomie regionalnym, polityka rozwoju regionalnego,
- 3) decentralizacja polityczna i autonomia regionalna.

¹⁰⁸ K. Kwaśniewski, *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1986, s. 7.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 8.

Do działów regionalnych wyznaczonych przez administrację zalicza się między innymi kultura, język, religia, historia etc. Regionaliści mają na celu zwiększenie siły politycznej i wpływów politycznych danego regionu na tle krajowym. Do „silnych” form demonstracji regionalizmu należy walka o suwerenność, separatyzm, niepodległość lub zwiększenie autonomii regionu. Zwolennicy regionalizmu zwykle twierdzą, że wzmocnienie organów decyzyjnych i uprawnień politycznych w regionie kosztem rządu centralnego wpływa na szybszy rozwój lokalnej lub regionalnej gospodarki. Dzięki takiemu rozwojowi, społeczność danego regionu korzysta na alokacji zasobów, lepszej odpowiedzialności fiskalnej i szerzeniu się polityki lokalnej.

Potrzeby regionalne wraz z rozwijającym się światem współczesnym, gospodarką, zmieniającymi się potrzebami społecznymi, muszą być dostosowane do warunków, które otaczają społeczeństwo tu i teraz. Działania regionalne powinny być elastyczne i dopasowywać się do aktualnych sytuacji i wydarzeń, co powoduje, że regionalizm sam w sobie ulega ciągłemu kształtowaniu się. W porównaniu do zaszłości, gdzie polityka regionalna oparta była na sztywnych zasadach, teraz musiała przybrać nowe oblicze i dostosować się do panujących warunków terytorialnych. W rozwoju regionalizmu można wyróżnić pewne prawidłowości w przechodzeniu do coraz wyższych i bardziej złożonych form współpracy. Prawidłowości te można podzielić na następujące etapy¹¹⁰:

- a) Pojawienie się świadomości regionalnej wśród warstw społecznych. Istotnym elementem pojawienia się takiej świadomości jest poczucie przynależności do regionu, ugruntowane więzi międzyludzkie i wyznawanie tych samych wartości, jednolite postawy poczucia odpowiedzialności za rozwój ekonomiczny, polityczny i kulturowy zamieszkałego obszaru. Zakres oraz tempo kształtowania się świadomości regionalnej zależne są od stopnia homogeniczności etnicznej, rasowej, kulturowej, językowej i religijnej społeczności zamieszkującej dane terytorium.
- b) Następstwami rozwoju świadomości regionalnej jest pojawienie się potrzeb wspólnoty zamieszkującej region, a w dalszej kolejności dążenie do realizacji zaspokajania tych potrzeb. Odzwierciedla się to w postulatach, doktrynach, koncepcjach ideologiczno-politycznych oraz tworzących się ruchach regionalnych.
- c) Pojawienie się potrzeb wspólnoty społecznej, w tym chęci rozwoju interesów, powoduje jakościowy i ilościowy wzrost interakcji między innymi regionami i ich

¹¹⁰ E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006, s. 26.

społecznościami. W związku z tym pojawia się naturalna potrzeba regulacji wzajemnych oddziaływań, oparta na normach prawnoorganizacyjnych i formach współpracy stwarzających warunki efektywnych działań regionów w państwie. Współpraca międzyregionalna polega przede wszystkim na tworzeniu prawnych norm regionalnych, konsultacjach i współdziałaniach gospodarczych.

d) Najbardziej zaawansowanym etapem regionalizmu jest integracja. Może działać ona na wielu płaszczyznach: ekonomicznych, politycznych, kulturowych. Integracja działa na rzecz państwa centralnego. Ze społeczności lokalnych, regionalnych, tworzona jest coraz większa wspólnota polityczna, działająca na podstawie kompromisu. Składa się on na trzy elementy:

- osiągnięcie wspólnoty interesów, eliminując różnice stron,
- dążenie do wypracowania wspólnych interesów, bazujących na najmniejszym wspólnym mianowniku,
- wypracowanie porozumienia formalnego odnoszącego się do zinstytucjonalizowania wspólnoty interesów.

Proces integracji regionalnej opiera się na wzajemnym oddziaływaniu sfery ekonomicznej i politycznej. W przypadku, kiedy integracja dąży tylko do korzyści ekonomicznych, nie można wykluczyć roli aspektu politycznego. Każde działanie jest składowym stabilnego funkcjonowania państwa i jego gospodarki, zapewnienia społeczeństwu godnych warunków życia. W związku z tym, regionalizm można traktować jako specyficzny, wyodrębniony system procedur, mający na celu rozwój każdego szczebla polityki państwowej. Instrumentalizm regionalizmu polega na podporządkowaniu państwu centralnemu, mimo odrębności każdego z regionów. Można zatem stwierdzić, że ruchy regionalne działają nie tylko na rzecz tworzenia korzyści indywidualnych, ale także na budowanie i umacnianie państwa, do którego należą poprzez ulepszanie warunków wewnętrznych. W przypadku regionalizmów walczących o niezależność jest to budowanie fundamentów własnego państwa¹¹¹.

3. Regionalizm w ujęciu międzynarodowym

Jedną z najbardziej rozwojowych tendencji międzynarodowych ostatnich dekad jest regionalizm. Występują w nim procesy i zjawiska mobilizujące państwa do jak najbardziej efektywnej współpracy międzynarodowej. Zewnętrzna aktywność podmiotów państwowych

¹¹¹ E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006, s. 28.

ma na celu kształtowanie procesu rozwojowego, zapewnienie bezpieczeństwa, stabilności interesów międzynarodowych oraz prestiżu na arenie międzynarodowej.

W systemie międzynarodowym, regionalizm posiada cechy polityki wewnętrznej i zagranicznej państw upowszechniających go. Opiera się on na koncepcji wspólnoty interesów, która ma zastosowanie w realizacji inicjatyw narodowych. Perspektywa globalna przedstawia państwo narodowe jako region funkcjonujący na danym terytorium¹¹².

Wzrost intensywności rozważań koncepcji regionalizmu nastąpił po II wojnie światowej. Problem ujęty został na zgromadzeniach ONZ i w regulacjach Karty Narodów Zjednoczonych (powołująca do życia i określająca zasady Organizacji Narodów Zjednoczonych wielostronna umowa międzynarodowa z 1945 r., rozdział VIII „Układy regionalne”). Zagadnienie regionalizmu na kontynencie europejskim wzbudza wiele dyskusji i jest tematem istotnym również w odniesieniu do „globalizacji”. Z jednego punktu widzenia, regionalizm jest dopełnieniem globalizacji, z drugiego zaś, jest jej przeciwieństwem¹¹³. Rozpatrując regionalizm jako przeciwieństwo globalizmu, można stwierdzić, że przejawy kooperacji regionalnej stają się pewnym ograniczeniem negatywnych skutków globalizacji. W tym aspekcie, partnerstwo regionalne sprowadza się do neutralizacji zagrożeń i konfliktów o charakterze ponadpaństwowym. Współpraca regionalna wpływa również na uzupełnianie gospodarek państwowych oraz podział użytków handlu¹¹⁴.

Regionalizm rozpatrywany jako dopełnienie globalizmu, wpływa pozytywnie na współpracę międzynarodową, między innymi pod względem współdziałania gospodarczego, kooperacji ekonomicznej, rozstrzygania konfliktów interesów, wzajemnego dzielenia się doświadczeniami czy realizacji pokrewnych polityk. Jednym z dokonań współdziałania międzynarodowego jest opracowanie regionalnych schematów praw człowieka w Europie i krajach nie należących do wspólnoty międzynarodowej. Zróżnicowane podejścia regionalne ułatwiają lepszą asymilację państw do zjawisk wynikających z procesu globalizacji. Odrębne perspektywy powodują wymianę poglądów, w tym szersze pole współdziałania¹¹⁵.

¹¹² E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006, s. 281-307.

¹¹³ P. Śliwa, *Regionalizm w Polsce a zjednoczenie Europy*, [w:] *Jaka Europa? Regionalizacja a integracja*, P. Buczkowski, K. Bondyra, P. Śliwa (red.), wyd. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 1998, s. 166-167.

¹¹⁴ S. Sala, *Wpływ procesów globalizacyjnych na region*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu” 2008, nr 10, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, s. 62-64.

¹¹⁵ E. Stadtmüller, *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych*, K. Jędrzejczyk-Kuliniak (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 21-38.

W stosunkach międzynarodowych, regionalizm może odnosić się do współpracy gospodarczej, politycznej czy kulturalnej sąsiadujących ze sobą państw. W procesach współczesnej regionalizacji, istotną rolę odgrywają mechanizmy wdrożeniowe. Można do nich zaliczyć kryterium systemowe oraz kryterium wspólnego interesu regionalnego. Kryterium systemowe pozwala na wyodrębnienie regionu na podstawie wzajemnych relacji oraz formalnych i nieformalnych zależności. Drugie zaś, bierze pod uwagę występowanie wzajemnych interesów, koncepcji i celów. Staje się to kluczowym aspektem funkcjonowania regionalizacji. Regionalizm wykorzystywany może być również jako polityka utrzymująca wpływy gospodarcze w poszczególnych częściach globu¹¹⁶.

Przy definiowaniu regionalizmu, często używane jest stwierdzenie „integracja regionalna”. Należy pamiętać, że zjawisko integracji regionalnej wpisuje się w struktury regionalizmu. Jest to najbardziej zaawansowany poziom regionalizmu, polegający na wdrażaniu mechanizmu łączenia gospodarczego, ekonomicznego oraz politycznego państw regionu. Celem takiej integracji jest uzyskanie efektu zjednoczonego, spójnego i jednolitego systemu, który pozwala na standaryzację funkcjonowania państw pod względem działań gospodarczych¹¹⁷.

Kolejnym pojęciem, związanym ze zjawiskiem regionalizmu państwowego, jest „regionalizacja”. Można ją określić jako system prawnoustrojowy, wykorzystywany w licznych krajach europejskich. Regionalizacja jest wykorzystywana w systemach politycznych do decentralizacji władzy państwowej na niższe szczeble systemu politycznego. Pojmowana jest również jako metoda organizacji i realizacji działań publicznych. Działania regionalizacyjne zostają stosowane w konkretnych celach, są nie tylko przedsięwzięciem, ale także efektem. Regionalizacja nie ogranicza się do podziałów państwowych, dotyczy także form zarządzania tymi podziałami, określenia autonomii wyodrębnionych jednostek w państwie, a także tworzy struktury takich podziałów i kierunek ich rozwoju. Kluczowym elementem procesu regionalizacji jest określenie norm legitymizowanych instytucji regionalnych, wdrożenie ich w funkcjonowanie lokalne i harmonizacja rozwoju powstałej struktury. W krajach demokratycznych, efektem wzmożonego regionalizmu jest proces regionalizacji. Proces ten ma tendencję do automatycznego pogłębiania, gdyż sieci regionalne opierające się na różnych

¹¹⁶ E. Stadtmüller, *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych*, K. Jędrzejczyk-Kuliniak (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 21-38.

¹¹⁷ E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006, s. 281-307.

sojuszach, rozrastają się w sposób mechaniczny. Na zintensyfikowanie się zjawiska wpływa również integracja polityczna państw należących do Unii Europejskiej. Regionalizacja zatem, zalicza się nie tylko do działań wewnątrzpaństwowych, ale również pełni rolę zarządzającą, nadającą stopień samodzielności i autonomii jednostek, które są wyodrębnione na terenie państwa. Do kluczowych funkcji procesu regionalizacji zalicza się powołanie oraz legitymizację instytucji regionalnych, a także nadanie i uporządkowanie ich wewnętrznych praw. W krajach demokratycznych, efektem regionalizmu staje się proces regionalizacji, której tendencją jest pogłębianie się. Im więcej transakcji, tym większe zainteresowanie współpracą regionalną. Nasilenie regionalizacji spowodowane jest również współpracą gospodarczą w ramach integracji krajów Unii Europejskiej. Jest to zjawisko prakseologiczne, gdyż istotnym czynnikiem funkcjonowania regionalizacji jest jej aktywność przestrzenna. Można ją postrzegać jako działanie wieloszczeblowe, ponieważ jej przedsięwzięcia skupiają się nie tylko wewnątrz państwa, ale także sięgają do struktur pozanarodowych. W ramach Unii Europejskiej można mówić o europeizacji regionów, posiadających wspólne schematy i działania¹¹⁸.

W państwach, które zaliczamy do centrum występowania najbardziej aktywnego rozwoju regionalizmu (Hiszpania, Włochy, Francja, Wielka Brytania, Belgia), praktykowane jest rozbudowywanie systemów terytorialnych w celu intensyfikacji kompetencji regionów. Mechanizm ten wdrażany jest w każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej, a także w krajach, które do niej nie należą. Elementy, które umożliwiają tego typu działania, to układ terytorialny państwa, ale przede wszystkim format polityczny danego kraju. Na tej podstawie należy określić, że regionalizacja może być realizowana w dwojaki sposób: na drodze reformy tworzącej szczebel regionalny oraz poprzez asymilację istniejącego już układu. Istotne zatem są instrumenty polityczne funkcjonujące w danym regionie, a nie jego ogólny status¹¹⁹.

Regionalizację można również rozpatrywać w kontekście „antidotum” na powstawanie negatywnych skutków procesu globalizacji. Chcąc uzyskać porozumienie wobec dyskusyjnych kwestii, łatwiej rozstrzygać je w ramach regionu, gdzie dylematy są mniej skomplikowane, a liczba podmiotów ograniczona. Regionalizm wykorzystywany jest również do realizacji ładu demokratycznego w stosunkach międzynarodowych. Poziom lokalny szybciej umożliwia rozdysponowanie korzyści płynących z kooperacji międzynarodowej niż poziom globalny, tak więc, dzięki działaniom regionalnym łatwiej jest dotrzeć do wybranych społeczności.

¹¹⁸ A. Zorska, *Korporacje Transnarodowe: Przemiany, Oddziaływania, Wyzwanie*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 38

¹¹⁹ G. Marcou, *Decentralisation: approfondissement ou nouveau cucle?*, „Cahiers Français” 2004, No. 318, s. 8.

W kolejnym ujęciu, regionalizację można określić jako planowane działanie organizacji międzynarodowej lub państwa, mające na celu dążenie do decentralizacji z jednoczesnym popieraniem jednostek terytorialnych na poziomie regionalnym. Zadaniem regionalizacji jest zaopatrywanie zbiorowości danego obszaru w środki materialne i prawne, niezbędne do funkcjonowania mechanizmu gospodarczego. Regionalizacja może być też pewnego rodzaju obroną przed kryzysem administracyjnym, gdzie niektóre działania, regulacje, kompetencje realizowane mogą być bardziej skutecznie na poziomie szczebla regionalnego niż centralnego¹²⁰.

Najogólniej mówiąc, regionalizacja jest długofalowym procesem, dążącym do realizacji działań państwowych, międzynarodowych na poziomie regionalnym. Bazuje ona na integracji gospodarczej, ekonomicznej, kulturowej, mającej na celu realizację wspólnych działań dążących do poprawy funkcjonowania życia społecznego oraz jego rozwoju. Mechanizm regionalizacji może być wdrażany w system jako nowy schemat działania, ale także powinien on funkcjonować na bazie istniejących struktur strategii regionalnej. W założeniach regionalizacji, intensyfikacja podmiotowości regionów sprzyja rozwojowi państwa, a integracja regionalna działająca pomiędzy państwami, przyczynia się do umacniania nie tylko pojedynczych krajów, ale całej wspólnoty Unii Europejskiej¹²¹.

Podsumowanie

Na podstawie różnych ujęć regionalizmu można zauważyć wielopłaszczyznowość tego zjawiska. W jednym kontekście jest on postrzegany z perspektywy socjologicznej, w innym ze strony politycznej, a jeszcze bardziej odmienna jest perspektywa międzynarodowa regionalizmu. Dzięki przybliżeniu zasięgu regionalizmu, w jakim funkcjonuje, można dostrzec, jak ważną rolę pełni w odniesieniu do płaszczyzn życia społecznego.

¹²⁰ P. Buczkowski, *Rola władz lokalnych, struktur regionalnych i krajowych w rozwoju w warunkach transformacji ustrojowej*, „Samorząd Terytorialny” Poznań 1996, nr 12, s. 10.

¹²¹ Ibidem, s. 11.

1.5. Regionalizm w cyberprzestrzeni

Intensywny postęp technologiczno-naukowy ostatniej dekady doprowadził do rozwoju wykorzystania Internetu w zakresie przepływu informacji i komunikacji interpersonalnej. Serwisy internetowe, portale społecznościowe, blogi, poczta elektroniczna, obszerne bazy danych, elektroniczne biblioteki są źródłem różnorodnej wiedzy oraz stają się polem do wymiany myśli i opinii użytkowników sieci. Obszary, w których Internet odgrywa ważną rolę w komunikacji w sferze polityki to: promocja własnego projektu i programu, prezentacja stanowiska organizacji politycznej na forum opinii publicznej, tworzenie i uaktualnianie stron www (prezentacja organizacji bez pośrednictwa) oraz obserwacja liczby użytkowników odwiedzających stronę, monitorowanie serwisów, czatów, klubów dyskusyjnych, monitorowanie mediów i kontaktów z mediami, neutralizowanie negatywnych opinii w sieciowych grupach dyskusyjnych, przekazywanie bieżących informacji w formie komunikatów.¹²²

Sieć staje się coraz bardziej dostępna i interaktywna, daje jej użytkownikom możliwość realizacji innowacyjnych zadań. Internet tworzy przestrzeń dla łączności zbiorowej, wymiany multimediów oraz konkurencji dla prasy, radia i telewizji. Sieć staje się wiodącym narzędziem opiniotwórczym. Istnieje coraz więcej aplikacji i mechanizmów, umożliwiających prowadzenie w sieci sterowanych dyskusji, dialogów, reklam politycznych, nadzoru nad obywatelem. Dyskusje i debaty mogą przybierać formę marketingu konsumenckiego, politycznego lub innych form manipulacji społecznością internetową¹²³.

Interaktywne możliwości komunikowania się w cyberprzestrzeni, powodują przenoszenie do sieci wielu sfer życia społecznego, co jest interesujące dla współczesnej socjologii – „cybersocjologii” (np. badanie zachowań i ról społecznych w sieci, kultury cyberprzestrzeni, wirtualnych społeczności, nowych form interakcji, badanie języka „sieciowej” komunikacji). Internet nie tylko staje się źródłem wirtualnej integracji użytkowników, ale także może być narzędziem do wyrażania sprzeciwu, buntu, dezaprobaty. Nowe portale internetowe, takie jak: Facebook, Twitter, YouTube, MySpace, Hi5, polski Blip są przystępne i atrakcyjne oraz aktywnie promowane przez firmy i stowarzyszenia tworzące współczesne technologie. W cyberprzestrzeni wykorzystuje się zaawansowaną technologię i jej

¹²² A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

¹²³ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 20.

coraz bardziej nowoczesne formy interaktywne, które mogą być narzędziem oddziaływania społecznego oraz politycznego na użytkowników. To, w jaki sposób zostaną wykorzystane możliwości użytkowania sieci, zależy głównie od zasobów osobistych internautów, a także czynników ekonomicznych, społecznych i kulturowych.¹²⁴

Budowanie aktywności politycznej w sieci, opiera się na tworzeniu całego systemu kontaktów wirtualnych i form relacji z internautami. Jednak to nie Internet – jako medium – tworzy rzeczywistość polityczną, ale użytkownicy, którzy się nim posługują. Są to przeważnie ludzie młodzi, chcący żyć bez barier geograficznych, zamierzający uczestniczyć w światowych ruchach społecznych i wspólnotach ponadnarodowych, które reprezentują ich poglądy oraz opinie, tzw. „obywatele świata”. Można także obserwować wzrost liczby internautów wśród osób w wieku 55-65 lat¹²⁵.

Pomimo szybkiego rozwoju Internetu, rosnącej roli opiniotwórczej i kontrolnej, wpływ sieci na społeczeństwa w niektórych środowiskach jest bagatelizowany i krytykowany. Sposób działania sieci tworzy wiele udogodnień, daje szansę na anonimowość lub ukrywanie tożsamości. Może to sprzyjać jednak sytuacjom nadużyć, manipulacji, dezinformacji w różnych dziedzinach życia.

O kontakty z użytkownikami portali społecznościowych coraz częściej zabiega prasa, telewizja, ruchy społeczne, organizacje pozarządowe, grupy nacisku, partie i organizacje polityczne. Ma to wpływ na kształtowanie opinii publicznej, tworzenie elektoratu, prowadzenie marketingu politycznego i dyskusji politycznej. Z punktu widzenia socjologii jest to nowy rodzaj komunikacji społecznej, wpływający na funkcjonowanie użytkowników w cyberprzestrzeni.

Styl rozpowszechniania informacji w Internecie jest specyficzny, gdyż internauta sam wybiera źródło informacji i przestaje być biernym użytkownikiem przekazu. Korzystając z wielu możliwości pozyskania źródła informacji, użytkownik może odnaleźć różne witryny skupiające jego poglądy, co umacnia go w swoich przekonaniach i zmniejsza potrzebę zmiany tego stanowiska. Z badań marketingowych Facebooka wynika, że 78 % badanych ufa rekomendacjom przyjaciół¹²⁶.

¹²⁴ A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

¹²⁵ Facebook. Statystyki. 2010, online: <http://www.facebook.com/press/info.php?statistics> [dostęp: 13.04.2010].

¹²⁶ Ibidem.

Wysoki poziom zaufania społecznego, przekłada się na znaczny wpływ polityczny. Internetowy news rozpędza się niczym „śnieżna kula”, zbierając coraz więcej odbiorców. Przenoszenie informacji nieformalną drogą, daje złudzenie opinii prywatnej, tzw. marketing szeptany. To sprawia, że manipulacja informacją staje się łatwiejsza. Zaletą mediów społecznościowych jest dość duża niezależność w zamieszczaniu informacji bezpośrednio przez nadawców. Własne strony internetowe, profile, kąciki prasowe zakładają osoby publiczne, posłowie, politycy i ich sympatycy. Zamieszczają tam najnowsze posty, informacje, relacje ze spotkań oraz ważnych wydarzeń, zdjęcia i filmy. „Większość tych internetowych form przekazu służy zmniejszeniu dystansu między wyborcą a politykiem i zwiększeniu konkurencyjności w komunikacji politycznej”¹²⁷.

Wizerunek polityka jest kreowany przez specjalistów, obserwatorów profili piszących komentarze wyrażające ich własne nastroje polityczne. Opinie w sieci nie są jednak wyrazem poglądów całego społeczeństwa. Dlatego sympatyków politycznych namawia się do zapraszania znajomych i do dzielenia się informacjami na profilach prywatnych. Im więcej internauta ma „przyjaciół”, tym szerszy jest zasięg popularności polityka. Każdy użytkownik sieci w dowolnej chwili może dołączyć wirtualnie do wybranego nurtu politycznego i zmanifestować swoją obecność. Informacja o wstąpieniu do grupy pojawi się na stronie profilowej użytkownika oraz jego znajomych. Portal społecznościowy może więc stać się sceną politycznego ekshibicjonizmu, podczas gdy w świecie realnym poglądy polityczne „odślaniane” są zazwyczaj tylko osobom bliskim i zaufanym.¹²⁸

Współczesne cyfrowe techniki marketingowe w polityce, prowadzić mają do pozyskania przez partię polityczną, jak największej liczby głosów. Dzieje się to przez częste łączenie z daną witryną www, w celu uzyskania najnowszych informacji o działaniach politycznych partii i jej polityków. Istnieje także metoda polegająca na wysyłaniu do ściśle określonych użytkowników materiałów agitacyjnych i pomiaru ruchu na stronach www badanego za pomocą plików, tzw. cookies. Pozwalają one administratorom stron na gromadzenie danych o osobach odbierających informacje, które po przetworzeniu mówią o efektywności programu partii czy wynikach kampanii wyborczej¹²⁹.

¹²⁷ A. Leszczuk-Fiedziukiewicz, *Kampania negatywna i kampania internetowa jako przykład promocji polityków w kampanii wyborczej do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 276.

¹²⁸ A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

¹²⁹ M. Kolczyński, J. Sztumski, *Marketing polityczny*, wyd. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2000, s. 31.

Można stwierdzić, że współczesne społeczeństwo uzależnione jest od stałego, całodobowego przepływu informacji, która stała się cennym towarem. Internet jest nie tylko narzędziem technologii cyfrowych, ale także zjawiskiem kulturowym, nowym sposobem komunikowania się ludzi na różnych płaszczyznach. Przyczynia się również do tworzenia polityki lokalnej, regionalnej i międzynarodowej. Można więc uznać, że cyberprzestrzeń stwarza korzystne warunki dla rozwoju nowej demokracji i wspomaga obywateli w podejmowaniu decyzji politycznych.

Sceptycy twierdzą natomiast, że fora internetowe nie są budującym dialogiem, ani rozważną dyskusją. Cyfryzacja i usprawnienie komunikacji międzyludzkiej nie podnosi jednak jakości i sposobu debaty publicznej. Dyskusje na forach internetowych toczą się nie tylko między zwolennikami danego poglądu, ale również między oponentami. Dochodzi często do przypadkowej konfrontacji opinii na profilach użytkowników, którzy mają znajomych o odmiennych poglądach¹³⁰.

Należy kłaść coraz większy nacisk na poczucie bezpieczeństwa w sieci, na etyczny aspekt jej użytkowania, które powinno opierać się na wzajemnym zaufaniu oraz poszanowaniu internautów. Rozwój sieci w cyberprzestrzeni jest procesem postępującym i dynamicznym. Rośnie liczba użytkowników komputerów. W związku z tym, wykorzystanie Internetu w działaniu public relations będzie rosło. W odniesieniu do zagadnień politycznych wzrost ten spowodowany jest większą wiedzą obywateli i świadomością społeczną, potrzebą poszerzania społecznego poparcia oraz koniecznością działania w czasie rzeczywistym. Ważne sprawy publiczne, polityczne relacjonowane i komentowane przez media „tu i teraz” ujawniają na bieżąco mechanizmy polityczne i ich uczestników.¹³¹

Między politykami i mediami występują specyficzne relacje, które mogą decydować o porażce lub sukcesie politycznym. W rozwiniętych demokracjach występuje stopniowa utrata zaufania obywateli do polityków, mediów i uznanych dotąd autorytetów. Badania ankietowe World Economic Forum 2003 pokazują, że w krajach UE politykom ufa 49 %, a mediom 42% badanych. Z badań opinii publicznej w Wielkiej Brytanii wynika, że tylko 20% obywateli ufa prasie, a 75% deklaruje jego brak. Wydaje się, że brak wystarczającego zaufania między politykami oraz mediami a obywatelami, ujawnia potrzebę wypracowania nowych zasad komunikacji. Najlepiej, gdy będą one oparte na

¹³⁰ M. Kolczyński, J. Sztumski, *Marketing polityczny*, wyd. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2000, s. 32-36.

¹³¹ A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

klasycznych wartościach, tj. wiarygodności, rzetelności, otwartości, wzajemnym zrozumieniu¹³².

Technologie cyfrowe niosą potencjał do zmiany modelu władzy i sposobu uprawiania polityki na rzecz coraz większego zaangażowania obywateli w nurt życia społecznego. Niewątpliwie, cyfryzacja otwiera nowe możliwości działań społecznych. Dzięki temu, że jest ona dwukierunkowa (nadawca, odbiorca), interaktywna i otwarta globalnie, zapewnia szybki dostęp do komunikacji, przekazu informacji, edukacji. Coraz większa rzesza użytkowników Internetu nie może obyć się bez poczty elektronicznej, bankowości internetowej, zakupów online, rezerwacji biletów, kontaktów przez portale społecznościowe ze znajomymi i rodziną. Zaletą jest również aspekt ekonomiczny wykorzystania technologii komputerowej. Niskokosztowe użytkowanie Internetu i jego szeroki dostęp pozwalają na powszechne wykorzystanie techniki cyfrowej.¹³³

Od lat 90 ubiegłego wieku nastąpił dynamiczny rozwój sieci komputerowej. Zmienia się także zakres pojęcia cyberprzestrzeni – czyli przestrzeni wirtualnej, w obrębie której połączone siecią są komputery oraz inne media cyfrowe, tj. radio, telewizja, telefony, tablety. Użytkownicy tych mediów komunikują się między sobą, tworząc nowego typu przestrzeń społeczną i kulturową o zasięgu globalnym. Społeczeństwo w sieci stało się obiektem badań i obserwacji procesów w nim zachodzących. Jednym z badaczy tego zjawiska jest teoretyk społeczny – Manuel Castells – autor koncepcji, tzw. przestrzeni przepływów. Poruszane są w niej trzy główne aspekty, tj. obwody informacyjne i infrastruktury komunikacyjne oraz węzły, które organizują sieć. Według Castellsa sieć nie ma zdefiniowanego centrum i jest zbiorem wzajemnie powiązanych węzłów. Takimi „węzłami” mogą być, np. rynki giełdowe, instytucje finansowe, rady ministrów, komisje europejskie. Należą do nich również studia telewizyjne i rozrywkowe, studia grafiki komputerowej, urządzenia do odbioru i transmisji danych. Komunikacja, informacja, a także ludzie poruszają się swobodnie w obrębie węzłów i między węzłami. Sieci decentralizują władzę, nadając jej postać rozproszoną, zmienną oraz przestrzennie płynną. Sieć działa na zasadzie „włączenie – wyłączenie”. Jeśli dany węzeł w sieci przestaje pełnić swoją funkcję, zostaje wyłączony, a sieć się reorganizuje, jak komórki w procesie biologicznym. Węzły są przełącznikami i działają w myśl logiki sieciowej, nie nakazowej. Sieci są strukturami otwartymi, zdolnymi do rozprzestrzeniania się bez

¹³² R. Maćkowska, *Znaczenie Internetu w komunikacji w sferze politycznej*, [w:] *Polityka w dobie Internetu i globalizacji*, „BG AGH” cz. IV, s. 134.

¹³³ A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

ograniczeń. Oparta na nich struktura społeczna jest wysoce dynamicznym, otwartym systemem, podatnym na innowacje. Sieci są odpowiednimi instrumentami dla gospodarki kapitalistycznej, opartej na innowacji, globalizacji i zdecentralizowanych skupieniach dla wspólnot politycznych, nastawionych na natychmiastowe przetwarzanie nowych wartości, jak również nastrojów społecznych oraz dla organizacji społecznych dążących do wyparcia przestrzeni i unicestwienia czasu”¹³⁴.

Pomimo coraz większego globalnego zasięgu Internetu, nie znika kwestia wykluczenia cyfrowego. Przez takie pojęcie, rozumie się brak lub ograniczoną możliwość dostępu do nowoczesnych, cyfrowych form komunikacji. Zjawisko to dotyczy coraz większych grup ludności na świecie. Sprzęt komputerowy i infrastruktura teleinformatyczna nie wystarczają do rozwoju społeczeństwa informatycznego. Konieczna jest wiedza i edukacja społeczna wykorzystania komunikacji cyfrowej. Ludzie wykluczeni nie mają najczęściej zasobów finansowych, wpływów, władzy, autorytetu, wykształcenia. Aby zaistnieć w cyberprzestrzeni potrzebna jest informacja, motywacja do zdobywania wiedzy i uruchomienie społeczności izolowanych z powodów edukacyjnych, obyczajowych, politycznych, religijnych. Nierównomierny rozwój kulturowo-ekonomiczny różnorodnych społeczeństw oraz opór, tradycjonalizm, konserwatyzm struktur władzy, także sprzyjają wykluczeniu cyfrowemu ludności¹³⁵.

Rewolucja techniczna generuje nowy rodzaj rzeczywistości, określa kierunki, tendencje rozwojowe, wymusza zmiany w kulturze, gospodarce, ekonomii, polityce rządów. Powstają nowe struktury oraz proporcje podziału wiedzy i władzy. W zastosowaniu innowacyjnych technologii cyfrowych, trzeba brać pod uwagę różne sfery wykorzystania tych technologii, tj. sferę społeczną, administracyjną oraz polityczną. Według raportu Digital 2020 opublikowanego przez serwis WeAreSocial – ponad 4,5 miliarda ludzi na świecie korzysta z Internetu, a użytkowników mediów społecznościowych jest ponad 3,8 miliarda. Ponad 5 mld osób korzysta z telefonów komórkowych. Prawie 60% populacji świata (7,7 mld) jest online, a przeciętny użytkownik spędza codziennie w Internecie ok. 6 godzin i 43 minut. W Polsce w 2020 roku korzystało z Internetu 27,7 mln użytkowników¹³⁶.

¹³⁴ M. Castells, *Spółeczeństwo sieci*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 468.

¹³⁵ L. W. Zacher, *Globalizacja-społeczeństwo informacyjne-demokracja*, wyd. Elipsa, Warszawa 2003, s. 25.

¹³⁶ *Jak zmieniło się korzystanie z internetu i mobile'a w dobie COVID-19*, online: www.mobirank.pl/2020/04/23 [dostęp: 22.01.2021].

Sieć informatyczna umożliwia szybkie pozyskiwanie różnych informacji o obywatelach oraz ich kontrolowanie za pomocą wielu systemów ewidencyjnych, podatkowych, obserwacyjnych, za pomocą podsłuchu i kamer, GPS. Nowoczesne komputery przetwarzają ogromną ilość danych w krótkim czasie (*Big Data*), co przyczynia się do powstania nowych form polityki i struktur rządzenia, np. e-rząd, e-administracja, e-demokracja¹³⁷.

Władza i polityka mogą skuteczniej kształtować (w tym wymuszać lub narzucać) społeczne przekonania, poglądy, wybory polityczne, relacje międzyludzkie, wzorce kultury, styl życia, modę, rozrywkę. W sferze ekonomicznej obserwuje się i kontroluje przepływ kapitału, towarów, usług, technologii, a komputerowy biznes medialny zaliczany jest do tzw. czwartej władzy. Firmy technologiczne, które produkują systemy informatyczne, uzależniają wojsko, rządy, administrację, edukację, naukę, medycynę, rozrywkę i sport oraz zwykłych konsumentów od swoich dostaw. Ich siła oparta jest na produkcji urządzeń elektronicznych hi-tech, tj. komputery, tablety, telefony komórkowe, smartfony, zabawki, drony, samochody, samoloty, smart domy. Wielkie biznesy technologiczne wpływają na strukturę gospodarek, sposobów zarządzania, przebieg badań naukowych, strukturę wykonywanych zawodów i przepływ kadr w sferze polityki. Media elektroniczne pomagają biznesowi w zdobywaniu władzy ekonomicznej oraz politycznej. Globalizacja wiedzy, informacji i komunikacji uruchamia także mechanizmy krytyki, grupy oporu społecznego, ruchów praw człowieka, ruchów alternatywnych, np. antywojenne, antyatomowe, antyglobalistyczne, na rzecz ekologii, równości społecznej i wiele innych.¹³⁸

Cyberprzestrzeń ma charakter hybrydowy i staje się wirtualnym odzwierciedleniem rzeczywistego świata. Przenikają więc do niej także negatywne treści ludzkiej aktywności. Sieć internetowa wykorzystywana jest przez przestępców, terrorystów i niektóre państwa do prowadzenia nielegalnych działalności oraz agresji wobec innych państw. Takie działania określa się jako cyberprzestępczość, cyberterrorizm, cyberinwigilacja, cyberwojna. Cyberzagrożenia w sieci, jakie zbadano od stycznia 2019 do kwietnia 2020 roku, opublikowała ENISA (European Union Agency For Cybersecurity) w corocznym raporcie „Krajobraz Zagrożeń”¹³⁹. Udostępniona lista najczęściej występujących cyberzagrożeń to: złośliwe programowania (malware), ataki z wykorzystaniem złośliwego kodu na stronach

¹³⁷ L.W. Zacher, *Globalizacja-społeczeństwo informacyjne-demokracja*, wyd. Elipsa, Warszawa 2003, s. 32.

¹³⁸ A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

¹³⁹ 15 głównych cyberzagrożeń – raport ENISA, online: <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/15-glownych-cyberzagrozen--raport-enisa> [dostęp: 22.01.2021].

internetowych, bezpośrednie wyłudzenie poufnych informacji za pomocą złośliwego oprogramowania (phishing), ataki na aplikacje internetowe, SPAM – niechciana korespondencja, ataki DDoS – blokowanie dostępu do usług komputera przez wysyłanie do ofiary nadmiernej ilości informacji, kradzież tożsamości, naruszenie poufności i dostępności danych, zagrożenia wewnętrzne stworzone przez pracowników, sieci komputerów przejętych przez pracowników (botnet), kradzież – wyciek danych, fałszowanie kart płatniczych (skimming), ataki ransomware w celu wyłudzenia okupu za wykradzione dane, kradzież kryptowalut, cyberszpiegostwo. Motywacją do działania cyberprzestępców jest zazwyczaj chęć zysku. Ale są też tzw. hakywiści, którzy kradnąc i niszcząc poufne dane, działają z pobudek ideologicznych¹⁴⁰.

Biorąc pod uwagę wyżej wymienione zjawiska cyfryzacji, Internetu jako sfery przepływu i wymiany informacji, należy zaznaczyć, że sfera publiczna przeniosła się w przestrzeń internetową, która staje się narzędziem promowania postaw i idei. Sławomir Partycki w rozprawie na temat regionalizmu w cyberprzestrzeni zwraca uwagę, że: „Rewolucja informatyczna, powszechne wykorzystanie komputera, nowe technologie komunikacji, sieć Internetu spowodowały w sposób radykalny zmianę usytuowania człowieka w świecie. W wymiarze życia codziennego funkcjonowanie e-społeczeństwa obejmuje wszelkie formy działalności wyposażone w przyimek „e”. E-społeczeństwo formułuje się na kanwie nakładania się kalki rzeczywistości świata wirtualnego, którego wyznacznikiem są materialne, jak i niematerialne, wzorce regulujące ludzkie zachowania¹⁴¹”.

Sfera publiczna przeniesiona do przestrzeni internetowej, promująca różnorodne idee, znajduje miejsce dla wszelkich działań indywidualnych i społecznych, dążących do zaistnienia nie tylko w sieci, ale i poza nią, wykorzystując sieć jako narzędzie promocyjne. Do działań społecznych, mających na celu zrzeszenie jak najwięcej zwolenników, należy regionalizm, oznaczający działania na rzecz regionu, z którym utożsamia się dana społeczność. Zjawisko regionalizmu może przebiegać na wielu płaszczyznach: kulturowej, administracyjnej, politycznej czy indywidualno-emocjonalnej.

Ruchy regionalne często przypisywane są ideologiom dążenia do suwerenności, promowane są w nich hasła autonomii decyzyjnej wobec opozycji centralizmu państwowego.

¹⁴⁰ 15 głównych cyberzagrożeń – raport ENISA, online: <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/15-glownych-cyberzagrozen--raport-enisa> [dostęp: 22.01.2021].

¹⁴¹ S. Partycki, *Regionalizm w cyberprzestrzeni. Doświadczenia i wyzwania przyszłości*, wyd. TMMB, Bydgoszcz 2014, s. 126-127.

Tak pojęty regionalizm, stanowi domenę działań niektórych polityków ustroju samorządowego. Ideologia regionalizmu głosi również potrzebę pielęgnowania pluralizmu kulturowego poprzez podkreślanie cech charakterystycznych dla poszczególnych regionów. Zazwyczaj w istnienie regionalizmu wpisuje się ruch regionalny, który jest ruchem społecznym, działającym na rzecz zapotrzebowań jego członków.¹⁴²

Jeszcze do niedawna ruchy regionalne kojarzone były z ruchami inspirowanymi przez samorządy, gdyż w regionalizmie widziano niezależny, demokratyczny ruch społeczny. Obecnie samorządy są organami wspierającymi ruchy regionalne, patronując ich działaniom. Promowanie regionalizmu wiąże się z potrzebą budowania kapitału społecznego oraz koniecznością funkcjonowania poszczególnych jednostek administracyjnych. Aby wdrażać działania regionalne, potrzebny jest atrakcyjny wizerunek, który ułatwia promocję wybranych postulatów. Odpowiednia prezentacja ruchu regionalnego pomaga w pozyskiwaniu funduszy, przyciąga inwestorów oraz zwolenników. Pozytywna rozpoznawalność sprawia, że działania samorządu w odniesieniu do regionalizmu, wspierają sami mieszkańcy. Tworzenie wizerunku charakterystycznego dla danego regionu, to szereg działań tworzących produkty regionalne, symbole organizujących imprezy kulturalne, polegające na promowaniu regionalizmu. W dobie Internetu niezbędnymi działaniami promującymi ruchy regionalne jest wykorzystywanie stron społecznościowych, zakładanie profili i aktywizacja działań na rzecz regionu, użytkowników sieci. Ze względu na to, że Internet jest wszechwymiarowy, dostępność do stron i portali regionalnych jest powszechna. Dzięki temu osoby identyfikujące się z danym regionem, nie muszą być jego mieszkańcami. Często bywa tak, że dla ludzi, którzy opuścili kraj, internetowe ruchy regionalne są jedną z najważniejszych form łączności z ojczyzną i bycia na bieżąco z regionem, z którego pochodzą¹⁴³.

Jako jedna z podstawowych cech Internetu, wyróżniana jest wolność wypowiedzi i ekspresji. Sprzyja to powstawaniu ruchów regionalnych, gdyż w sieci nie są one ograniczone w żaden sposób. Wolność słowa jest również wolnością manifestowania swoich potrzeb i poglądów. Dzięki temu, w niektórych ruchach regionalnych, wzywanie do suwerenności oraz niepodległości, nie może być kontrolowane przez państwo. Cyberprzestrzeń jest polem bez cenzury, jak media, telewizja i radio. Aby głosić swoje poglądy, nie trzeba również należeć do

¹⁴² A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

¹⁴³ D. Kasprzyk, *Regionalizm w Internecie*, wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2009, s. 70.

ruchu regionalnego. Można działać na rzecz jego postulatów jako „wolny użytkownik”, który w każdym momencie może zawiesić swoją aktywność w danym obszarze¹⁴⁴.

Kultura współczesnego globalnego świata nie zawsze sprzyja wzajemnym więziom (rodzinnym, wyznaniowym, sąsiedzkim, regionalnym). Globalizacja wpisuje się w ideę kultury zdeterytoralizowanej, której pierwszorzędnym zadaniem jest uwolnienie od ograniczającej przestrzeni oraz działanie „na odległość”. Można zatem stwierdzić, że powstały ruch regionalny „zapisany” w cyberprzestrzeni, jest ruchem globalnym, odnoszącym się do danego regionu. W związku z tym, że Internet działa na zasadzie dekompresji czasu i przestrzeni, ułatwia użytkownikom komunikację oraz łączność mniejszości rozproszonych po całym świecie.

Dzięki możliwościom technologicznym, strony internetowe ruchów regionalnych nie tylko zrzeszają społeczeństwo, ale również dobytek kulturowy w postaci fotografii historycznych, filmów, obrazów, przedmiotów, których istnienie i upamiętnienie można zamieścić na zdjęciach udostępnianych w galeriach stron www. Tworzenie archiwum w postaci materiału pamiątkowego użytkowników, to możliwość odtworzenia historii z dostępu do źródeł niekiedy pokoleniowych. Wszystko odbywa się za pomocą udostępnienia materiału pamiątkowego w sieci. Dzięki Internetowi, dzieła te stają się dziedzictwem kultury całego świata, a sama sztuka ulega globalizacji i dociera do każdego użytkownika, który tylko zapagnie ją poznać. Nowe możliwości technologiczne przechowywania danych zapewniają trwałość zapisanych treści i możliwość przekazywania ich kolejnym pokoleniom w postaci archiwum cyfrowego¹⁴⁵.

Regionalizm w kontekście integracji państw narodowych jest uzależniony od wykorzystania cyberprzestrzeni jako pola komunikacji międzynarodowej oraz przepływu kapitału. Dzięki Internetowi odbywają się największe transakcje gospodarcze, które mają wpływ na funkcjonowanie ekonomii państwowych. Globalna pajęczyna pokrywa cały świat, to dzięki połączeniu cyfrowemu granice państw zacierają się, różnice kulturowe czy wyznaniowe nie stanowią przeszkód w komunikacji i działaniach międzypaństwowych, wręcz przeciwnie, stanowią podłoże rozwoju. W związku z zaawansowanymi technikami, jakie wykorzystuje sieć, państwa narodowe mają możliwość współpracy w różnorodnych obszarach,

¹⁴⁴ M. Robak, *Teologia cyberprzestrzeni*, [w:] *Internet - fenomen społeczeństwa informacyjnego*, T. Zasępa, R. Czmura (red.), wyd. Edycja Św. Pawła, Częstochowa 2001, s. 50.

¹⁴⁵ Ibidem, s. 48.

które bez pomocy Internetu nigdy nie stworzyłyby perspektywy komunikacji, wymiany doświadczeń i łączenia celów na podłożu „realnym”.¹⁴⁶

Cyberprzestrzeń jako pole działań regionalnych to przede wszystkim potężna „infostrada”, przez którą przepływają dziesiątki tysięcy gigabajtów informacji. Rewolucja technologiczna przyniosła wiele pozytywnych możliwości, które wykorzystuje się na arenie międzynarodowej i lokalnej. Nigdy wcześniej mieszkańcy „globalnej wioski” nie byli tak blisko siebie, w tak krótkim czasie i tak niskim kosztem. Ciągły rozwój techniki proponuje coraz szerszy dostęp do wiadomości oraz zwiększonej ilości zasobów informacyjnych, umieszczonych w sieci. Interesy prowadzone przez przedsiębiorstwa międzynarodowe, rozrastają się w zaskakującym tempie. Od szybkiego przepływu informacji w Internecie zależy kondycja finansowa wielu firm i osób prywatnych. Od technologii internetowej uzależniony jest najważniejszy sektor ekonomiczny na świecie, sektor bankowy, warunkujący życie codzienne społeczeństwa. Dzięki sieci globalnej możemy korzystać z bankomatów, płacić kartami kredytowymi, robić zakupy internetowe oraz załatwiać wszelkie sprawy finansowe, jakie umożliwia nam sektor bankowy¹⁴⁷.

Podsumowanie

Regionalizm w cyberprzestrzeni można rozpatrywać w dwóch aspektach. Pierwszym z nich jest promowanie ruchów regionalnych poprzez strony internetowe, portale, serwisy społecznościowe, blogi i inne narzędzia internetowe pozwalające na szybki dostęp do komunikacji społecznej. Ten rodzaj regionalizmu wykorzystuje przestrzeń internetową do rozpowszechniania idei, towarzyszących mu w jak najszerzej dostępności do użytkowników, nie tylko w swoim regionie, ale na całym świecie. Dzięki takim działaniom kreowany jest wizerunek regionu, który wykorzystywany jest do pozyskiwania inwestorów i środków finansowych na rzecz działań regionalizmu i jego rozwoju.

W drugim aspekcie regionalizmu, jako integracji państw narodowych, cyberprzestrzeń pełni rolę pola komunikacyjnego między krajami, które ze sobą współpracują. Dzięki sieci internetowej możliwy jest szybki dostęp do informacji, przepływu kapitału i działań międzynarodowych warunkujących rozwój gospodarczy, połączonych ze sobą państw. Internet

¹⁴⁶ A. Nowicka, *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/> [dostęp: 21.02.2021].

¹⁴⁷ J. Zieliński, *Rola informacji w Internecie*, www.winter.pl/rola [dostęp: 21.02.2021].

w tym kontekście, wpływa na ujednolicenie regionów i zatarcie się granic geograficznych oraz różnic kulturowych.

Rozwój technologii daje współczesnej cywilizacji nowe możliwości i udostępnia działania wcześniej nieosiągalne. Większość dziedzin życia przeniosła się do sieci. Rozwój cyberprzestrzeni jest procesem nieodwracalnym, wymagającym systematycznych działań w procesie dostosowania się do nowej rzeczywistości. Można uznać, że postęp technologiczny jest procesem nieskończonym, dostarczającym coraz nowsze rozwiązania w szybkim czasie. Największym zadaniem ludzkości jest nadążenie za zjawiskami cyfryzacji, co nie jest już kwestią „chcieć”, ale „musieć”.

2. Tożsamość jako czynnik warunkujący regionalizm

Kwestia ludzkiej tożsamości to jedno z najważniejszych zagadnień dotyczących egzystencji człowieka. Dzięki poznawaniu samego siebie odkrywa się cel istnienia oraz wyznacza punkty dążenia. Tożsamość człowieka nadaje mu cechy wewnętrzne i zewnętrzne. Łącząc wszystkie elementy, na jakie składa się tożsamość: światopogląd, pochodzenie, tradycja, wartości, przekonania, doświadczenia, interakcje z innymi ludźmi, tworzy się całokształt człowieka i jego wyjątkowość. Tożsamość można rozpatrywać na wiele sposobów i pod względem wielu wymiarów. Jednak wszystkie teorie dotyczące tożsamości są zgodne, co do kwestii „istnienia” w określonym charakterze. Może być on: jednostkowy, zbiorowy, społeczny, narodowy, polityczny, kulturowy, regionalny, etniczny, religijny, a każdy z nich przedstawia inne pole, składające się na całokształt ludzkiej tożsamości. Pojęcie tożsamości wiąże się z kategorią podmiotowości. Oznacza to samopoznanie oraz świadomość samego siebie. Tożsamość jest również wynikiem autorefleksji, która jest cechą istoty świadomej swoich czynów i decyzji. Podmiotowość w procesie kształtowania tożsamości odnosi się do potrzeb i predyspozycji człowieka. Oddziałują one na selekcję wpływów zewnętrznych. Tożsamość ludzka kształtowana jest przez całe życie i podlega wielu czynnikom, które na nią wpływają.

Rozdział dysertacji zatytułowany „Tożsamość jako czynnik warunkujący regionalizm” ma na celu analizę problematyki tożsamości, klasyfikację jej wymiarów oraz przybliżenie poruszonej problematyki z punktu widzenia socjologii, a także innych dziedzin zajmujących się zagadnieniem tożsamości. Celem autora jest szczegółowe opisanie zjawiska oraz

przedstawienie większości aspektów, składających się na budowanie ludzkiej tożsamości. W szczególności zaakcentowane zostały czynniki, wpływające na kształtowanie tożsamości regionalnej.

2.1. Istota tożsamości i jej wymiary

Pojęcie „tożsamości” można odnaleźć w wielu dziedzinach nauki, które przedstawiają różne definicje i ujęcia modelowe tożsamości, próbując uporządkować problematykę tematu. Psychologia, antropologia, socjologia i filozofia to obszary, które odnoszą się do zagadnień związanych z człowiekiem i jego egzystencją oraz tożsamością. Termin „tożsamość” z języka angielskiego „identity”, wprowadzony został do nauk społecznych w latach pięćdziesiątych XX wieku, przez znanego psychologa, odwołującego się do tradycji postfreudowskiej Erika Eriksona. Jednak samo zjawisko tożsamości było zagadnieniem powszechnym przed zdefiniowaniem go, wśród takich autorów jak: William James, George Mead, James Baldwin, John Dewey, Robert Park, Florian Znaniecki¹⁴⁸.

Termin „tożsamość” rozpatrywany może być w dwóch aspektach. Pierwsze znaczenie odnosi się do „tożsamości” jako „bycia takim samym”, jak określony punkt odniesienia. W drugim znaczeniu „tożsamości”, podkreśla się istotę „czym jest” dany podmiot oraz z czym on się utożsamia. Antonina Kłosowska w pozycji, pt. „Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej” definiuje tożsamość jako „suma identyfikacji jednostki”¹⁴⁹. Grzegorz Babiński zwraca uwagę, że „tożsamość” ma charakter metaforyczny i stopniowalny. W znaczeniu etymologicznym, tożsamość odnosi się nie tylko do podobieństwa, identyczności, ale także odrębności i różnic¹⁵⁰.

Węższe znaczenie tożsamości rozpatrywane jest jako jedność związana z danym podmiotem, nawiązujące do definicji zawartej w słowniku. Pojęcie tożsamości definiowane jest również jako „klasyfikacja świata społecznego”¹⁵¹. Według Floriana Znanieckiego tożsamość człowieka to „rzeczywistość istniejąca w świadomości ludzi, którzy uczestniczą i tworzą ją,

¹⁴⁸ M. Melchior, *Spoleczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego, urodzonych w latach 1944-1955)*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1990, s. 22.

¹⁴⁹ A. Kłosowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 138.

¹⁵⁰ G. Babiński, *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, wyd. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1997, s. 85.

¹⁵¹ Ibidem, s. 84.

poznają siebie i swoje możliwości w środowisku, w którym wzrastają”¹⁵². Elżbieta Smułkowa definiuje zjawisko tożsamości jako „zespół czynników istotnych z punktu widzenia całościowej samoidentyfikacji jednostki i grupy oraz określenie jej/ich przez innych”¹⁵³. Tożsamość postrzegana jest również jako wielowymiarowy konspekt, składający się z zasobów intelektualnych oraz postaw jednostki. Może ona łączyć elementy osobowe z wartościami kultury grupy, z jaką identyfikuje się dana jednostka lub do której należy¹⁵⁴.

Znaczenie słowa „tożsamość” odnosi się bezpośrednio do jej posiadacza. Jest to zjawisko subiektywne i jednostkowe. W definicji tożsamości pojawia się również jej znaczenie zbiorowe, które określa relację jednostki z grupą, utożsamianie jednostkowe oraz sumę tożsamości. Charakter tożsamości podkreśla, co jednostka lub grupa może, a nawet powinna posiadać. Należy zatem stwierdzić, że brak występowania poczucia tożsamości w danej grupie lub jednostce, powoduje w pewnym sensie zburzenie stabilności wartości. Z uwagi na to, że tożsamość jest zjawiskiem zakorzenionym w kulturze, wbudowuje się również w społeczny system wartości. Posiada zasadność klasyfikacji, co pozwala odróżniać oraz definiować zachodzące zjawiska społeczne. Dzięki takim założeniom, przyporządkować można ludzi do danych zjawisk, ich idei oraz relacji pomiędzy jednostkami i grupami. Zjawisko tożsamości oparte jest na relacji „ja-inny”. Interakcja pomiędzy jednostkami, tworzy model myślenia i działania, dzięki niej jednostki oraz grupy nadają partnerom wartości i jakości. Z pomocą interakcji, tożsamości przypisuje się charakter dynamiczny, który zmienia się w zależności od kontekstu. Aldona Jawłowska podkreśla, że tożsamość „jest bardziej procesem niż stanem, będącym rezultatem tego procesu, jest raczej postulatem, celem niż właściwością, sytuacją niż trwałym stanem posiadania”¹⁵⁵. Takie ujęcie, czyni społeczeństwo oraz jednostkę twórcami tożsamości, biorącymi udział w aktywnym inicjowaniu nowych idei i wyznawaniu ich. Udział w procesie budowania własnego wizerunku, jest nieodłącznym czynnikiem funkcjonowania człowieka w świecie społecznym.

Kolejne pojęcie tożsamości zwraca uwagę na jej funkcję jakościową. W takim aspekcie podkreśla się usytuowanie tożsamości w kontekście życia jednostkowego i grupowego. Tożsamość postrzegana jest jako stan jedności, proces dostosowywania się jednostek do

¹⁵² F. Znaniecki, *Nauki o kulturze*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1971, s. 228.

¹⁵³ E. Smułkowa, *Wokół problemu poczucia tożsamości mieszkańców Białorusi*, „Przegląd Wschodni” 1997, t. IV, z. 3(15), s. 601.

¹⁵⁴ J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, wyd. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 1995, s. 67.

¹⁵⁵ A. Jawłowska, *Tożsamość na sprzedaż*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, A. Jawłowska (red.), wyd. LTW, Warszawa 2001, s. 54.

otaczających ich warunków, a także przystosowanie świata zewnętrznego do siebie. Na tej podstawie można zauważyć, że na tożsamość składa się wiele elementów, tj. podłoże personalne, psychiczne, biologiczne, wiekowe, etniczne czy pozycji społecznej. Poczucie tożsamości kształtuje osobowość jednostki i bierze udział w tworzeniu jej biografii. Dzięki temu możliwe jest również poruszanie się po świecie różnorodnych kultur, religii, języków, obyczajów i norm oraz odmiennych wartości, dających jednostce poczucie stabilności. Pozwala to funkcjonować społeczeństwu w zróżnicowanym systemie zależności. Tadeusz Paleczny podkreśla, że „To co określamy mianem tożsamości jest naszym duchowym, intelektualnym i emocjonalnym portretem. Używając terminologii komputerowej, jest samodoskonalącym się autonomicznym programem dostosowania człowieka do świata i do innych ludzi. Najtrudniejszą rzeczą jest wyodrębnienie w tym programie tego, co jest własnością tylko jednego nosiciela tego programu – osoby, persony – od tego obszaru, który jest wspólny wszystkim”¹⁵⁶. Z punktu widzenia socjologicznego, opis tożsamości koncentruje się na wyjaśnieniu wpływu, jaki wywiera na człowieku system społeczny. Ze strony psychologicznej natomiast poszukuje się działania wewnętrznego jednostki, które prowadzi dopiero do mechanizmów łączących człowieka ze światem, który go otacza. Sfera biologiczna zaś wyznacza obszar tożsamości związany z funkcjonowaniem gospodarki hormonalnej, płciowej oraz wszystkich innych czynników, które wpływają na tożsamość biologiczną człowieka¹⁵⁷.

Biorąc pod uwagę fakt, że tożsamość jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym, należy przyrzeć się jej z różnych perspektyw. Opisuując źródła tożsamości, można wyróżnić wiele klasyfikacji, odnoszących się do wymienionego zjawiska. Jedną z nich przedstawia Tadeusz Paleczny w książce na temat „Socjologii tożsamości”. Autor klasyfikuje tożsamość pod względem jej wymiarów: substancjonalny, psychiczny oraz społeczny¹⁵⁸.

- a) Substancjonalny wymiar tożsamości odnosi się do transcendencji. W koncepcjach religijnych – tożsamość człowieka jest darem pochodzącym od Boga, a samoświadomość uznawana jest za istnienie funkcjonujące niezależnie od ciała, jest równoznaczna duszy, która należy do świata transcendentnego. Różne religie inaczej postrzegają relacje pomiędzy ciałem i duszą. W chrześcijaństwie, ciało jest nosicielem duszy, ale także sferą grzechu, hinduizm postrzega je jako narzędzie do doskonalenia duszy, ortodoksja grup chrześcijańskich, protestanckich i prawosławnych ciało uznaje

¹⁵⁶ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne-Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 20.

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem, s. 21.

za instrument ograniczający substancję duchową, a nie doskonalącą ją. Jednak większość religii jest zgodna, że sensem życia ludzkiego jest rozwój i doskonalenie wewnętrzne, mimo otaczających trudności, pochodzących ze świata zewnętrznego. Zdefiniowanie tożsamości wymiaru substancjonalnego opiera się na takich cechach, jak wyznawany światopogląd i wartości, wypływające z przeżyć wewnętrznych opartych na wierze.

- b) Składowymi psychicznego wymiaru tożsamości są: rozum, intelekt, uczucia, emocje i zmysły. Tożsamość ludzka w tym kontekście opiera się na świadomości własnego „ja” w otaczającym go świecie. Tożsamość jest konsekwencją indywidualnych właściwości jednostki, wynikających ze sfery biopsychicznej i społecznej. Można ją rozpatrywać w aspekcie cech składających się na osobowość człowieka, tj. temperament, zdolności twórcze, predyspozycje społeczne. Należy podkreślić, że psychiczny wymiar tożsamości jest połączeniem duchowości jednostki z jej psychiką i światem zewnętrznym. W tym kontekście wymiary materialne, realne oraz duchowe przenikają się ze sobą, tworząc osobowość człowieka¹⁵⁹.
- c) Społeczny wymiar tożsamości przedstawia ją w relacji grupowej. Jest to interakcja pomiędzy jednostką a zbiorowością zewnętrzną. Tożsamość społeczna jest połączeniem człowieka ze światem zjawisk grupowych. Odnosi się ona do konkretnych relacji związków międzyludzkich na podłożu rodzinnym, zawodowym czy społecznym. Elementy kształtujące tożsamość społeczną wpisują się w tradycję, dziedzictwo kulturowe, normy grupowe i świadomość, wynikającą z omówionych wymiarów: substancjonalnego i psychicznego. Obok tożsamości społecznej stoi tożsamość kulturowa, która scala wszystkie składniki tożsamości, nadając im spójną całość. Kulturowy aspekt tożsamości nadaje jednostce miejsce w świecie i określa jej charakter społeczny. Tożsamość kulturowa to najszersze pojęcie jednostki, gdyż każdy człowiek przypisany jest do jakiejś kultury i z niej się wywodzi, a co za tym idzie, wpływa to na jego funkcjonowanie personalne¹⁶⁰.

Kolejna klasyfikacja tożsamości odnosi się do obszaru, który ją interpretuje. W dziedzinach naukowych wyróżnia się: socjologię tożsamości, psychologię tożsamości, tożsamość ujętą pod względem antropologicznym i filozoficznym. Wszystkie wymienione dziedziny wnoszą w definicję „tożsamości” odmienny punkt widzenia. Socjologia zajmuje się zjawiskiem

¹⁵⁹ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne-Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 22.

¹⁶⁰ Ibidem.

tożsamości jednostkowej i grupowej. Swoje obserwacje kieruje w stronę integracji grupowej i świadomości zbiorowej. Psychologia skupia się na tożsamości osobowej i cechach tworzących tożsamość jednostki. Pod tym względem obserwacje zjawiska ukierunkowane są na sferę jakościową. Dziedzina antropologii ujmuje tożsamość w kontekście pochodzenia jednostki czy zbiorowości. Antropologiczne definiowanie tożsamości kulturowej wpływa na możliwość szerszej charakterystyki grupowej. Tożsamość z punktu widzenia filozoficznego to rozważania egzystencjalne, a także pytania o cel i podłoże istnienia człowieka.

1. Tożsamość w ujęciu socjologicznym

Tożsamość jako podłoże do określenia własnego „ja” charakteryzuje jednostkę pod względem jej wartości, idei i norm, którymi posługuje się w swej egzystencji. Dzięki tym elementom można zdefiniować jednostkę z perspektywy zewnętrznej oraz przypisać jej charakterystyczne cechy. Z uwagi na to, że tożsamość z punktu widzenia socjologicznego jest zjawiskiem dynamicznym, cechy jednostki tworzące ją, mogą zmieniać się wraz z odniesieniem położenia jednostki w otaczającym ją świecie. Umiejętność dostosowywania się do otoczenia, a także otoczenia do siebie, wpisuje się w dynamikę zjawiska tożsamości¹⁶¹.

Tożsamość charakteryzuje się również łąčeniem jednostki osobowej z grupą. Z natury człowiek należy do konkretnej kultury, która nadaje mu indywidualną i społeczną charakterystykę. Tożsamość określa więc formę „zewnętrzną” człowieka, położenie społeczne, grupowe, ale także formę „wewnętrzną”, jaką są wartości, emocje, postawy i uczucia. Poczucie tożsamości powinno być zgodne z wyznawanymi zasadami, jednorodne, jednoznaczne i zorientowane na związek z grupą, z jaką utożsamia się dana jednostka. Silna, wyrazista oraz trwała tożsamość buduje nie tylko jednostkę, ale całą zbiorowość, do której należy i jest na nią nakierowana. W przypadku kultury, im bardziej społeczność jest odizolowana od innych i niepodatna na wpływy innych kultur, tym bardziej towarzyszące jej typy tożsamości są trwałe i niezmiennie. Z drugiej strony, im w wyższym stopniu dana kultura otwiera się na inne, łączy w schemat pluralizmu i wielokulturowości, tym bardziej traci swoją wyrazistość i trwałość¹⁶².

Socjologia opiera się na wielu teoriach związanych z tożsamością, jednak do najpowszechniejszych autorów należą: Talcott Parsons, George Mead, Zygmunt Bauman, Anthony Giddens, Sheldon Stryker, George J. McCall, Jerry L. Simmons. Wszystkie teorie

¹⁶¹ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 11.

¹⁶² T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne-Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 38.

wymienionych autorów koncentrują się na funkcjonowaniu jednostki w społeczeństwie i jej tożsamości. Teorie tożsamości jednostkowej Baumana i Giddensa omówione zostaną w dalszej części pracy doktorskiej, poświęconej zagadnieniom tożsamości jednostkowej i zbiorowej¹⁶³.

Sheldon Stryker twierdzi, że na ludzkie zachowanie społeczne wpływają aspekty otoczenia fizycznego i społecznego człowieka. Autor zwraca uwagę na „symbole pozycji”, jakie zajmują ludzie w strukturach społecznych oraz role, jakie są przypisywane jednostce w świecie społecznym. Według Strykera tożsamości są częściami jaźni, które związane są z pozycjami, jakie towarzyszą człowiekowi na arenie społecznej. Twórca w swą koncepcję wprowadza termin „zaangażowanie”, które oznacza stopień relacji jednostki z innymi partnerami. Im głębsza relacja, tym większe zaangażowanie i wyższy poziom uwydatnień tożsamości jednostki¹⁶⁴.

George McCall i Jerry Simmons w „Teorii tożsamości” opisują improwizację roli przez jednostkę, która dąży do realizacji planów i działań. Według autorów „tożsamość roli” to schemat, jaki przygotowuje jednostka w odniesieniu do pozycji społecznej, jaką zajmuje. Wyobrażeniowy pogląd samego siebie wiąże się z ryzykiem, że często staje się on wyidealizowany. Badacze uważają, że tożsamość roli jednostki staje się częścią jej planów i celów. Autorzy opisują również „spoistość” tożsamości ról jednostek i ich zróżnicowanie pod względem dopasowania elementów tożsamości. W tym aspekcie, według nich role tożsamości układają się w hierarchię ważności, którą cechuje tendencja wartościująca, występując w każdej interakcji jednostki z partnerem społecznym¹⁶⁵.

Teoria Parsonsa również podkreśla znaczenie pozycji społecznej i jej funkcji odnoszącej się do określenia danego człowieka. Autor nadmienia zdolność jednostki do interpretowania i przekształcania systemu społeczno-kulturowego, z którym się utożsamia, jednak procesy wewnętrzne jednostki według niego odgrywają rolę mniej znaczącą. Parsons interpretuje „tożsamość” jako rezultat internalizacji danego systemu społeczno-kulturowego¹⁶⁶.

Bardziej rozbudowaną teorię tożsamości prezentuje Mead, który jest przedstawicielem interakcjonizmu symbolicznego. Autor opisuje strukturę osobowości człowieka i jego tożsamość jako zjawiska kształtujące się pod wpływem aktywnego uczestniczenia w życiu

¹⁶³ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 12.

¹⁶⁴ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019, s. 436.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 440.

¹⁶⁶ T. Parsons, *The social system*, wyd. the Free Press, Illinois 1951, s. 20.

społecznym. Umiejętność zaangażowania się w środowisko społeczne, wynika z prawidłowej interpretacji zachowań i oczekiwań partnerów oraz integracji osobistej. Mead twierdzi, że tożsamość to złożone zjawisko wewnętrzne człowieka, które jest wynikiem oddziaływania wielu czynników obejmujących trzy wymiary. Pierwszy z nich odnosi się do ról, wzorców i funkcji, które jednostka uznaje za własne w procesie socjalizacji. Drugi zaś oznacza świadomość i zrozumienie sposobów zachowań i funkcji partnerów interakcji oraz prawidłowe współdziałanie z nimi. W ujęciu trzeciego wymiaru, badacz podkreśla subiektywną reakcję człowieka na oczekiwania innych względem niego. Według autora, dzięki reakcji subiektywnej, człowiek nabiera zdolności do zdystansowania się względem wzorców społecznych oraz potrafi modyfikować system społeczno-kulturowy. Mead podkreśla, że każdy z nas ma zdolność selekcji wzorców zachowań i podporządkuje się tylko tym, które akceptuje¹⁶⁷.

Tożsamość w ujęciu socjologicznym jest związkiem człowieka ze środowiskiem społecznym. Pod względem „technicznym” tożsamość ludzi to także ich identyfikacja, imię, nazwisko, pochodzenie. Najważniejsze i najszerze granice tożsamości obejmują pochodzenie rodzinne i kulturowe. Związki rodzinne człowieka pełnią najważniejszą funkcję w rozwoju i kształtowaniu się jego tożsamości. Rodzina jest pierwszą zbiorowością, w którą wchodzi człowiek od momentu narodzin, będąc w niej aż do śmierci. W socjologii rodziny podkreśla się, że rodzina to podstawowa komórka społeczna, na której bazuje funkcjonowanie społeczeństwa. Wyznacza ona wartości i granice, które tworzą świadomość podmiotowego „ja” w coraz szerszym, w konsekwencji wzrastania i rozwoju osobowego, kontekście społeczno-kulturowym. W ujęciu kulturowym tożsamość porównywana jest do kotwicy, która przypisuje jednostkę do konkretnego miejsca na ziemi. Granice ojczyzny nakładają się na granice kulturowe, które w zależności od wielkości ojczyzny i jej złożoności, wyznaczają tożsamość pod względem pluralizmu. Im większa różnorodność narodowa, tym większa możliwość powstawania tożsamości „mieszanej”. W szerszym znaczeniu, takie ujęcie tożsamości opisuje antropologia oraz tożsamość kulturowa¹⁶⁸.

Problem tożsamości stoi przed pewnym dylematem. Z jednego punktu widzenia, tożsamość jest stałym systemem cech, określającym stabilność jednostki lub zbiorowości, z drugiej zaś strony, tożsamość jest produktem wytworzonym poprzez relacje międzyludzkie,

¹⁶⁷ G.H. Mead, *Mind, self and society*, wyd. University of Chicago Press, Chicago 1968, s. 58.

¹⁶⁸ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 38.

zmieniające się na różnych polach i w różnych kontekstach. Socjologia definiuje tożsamość jako poczucie ciągłości istnienia i spójną całość. Problem tożsamości odpowiada również na pytanie „kim jestem”, a także „kim jestem dla innych ludzi”. Dzięki tożsamości tworzy się najogólniejsza charakterystyka osoby lub zbiorowości, która wytwarza interakcję, wpisując się w jej konsekwencje¹⁶⁹.

U każdego człowieka występuje wiele wymiarów tożsamości, które składają się na jedną charakterystykę. Różne sytuacje powodują odmienne zachowania i wykorzystywanie tożsamości, w zależności od kontekstu możliwości jej użycia. Jednostka może utożsamiać się z określoną grupą, przyjmować jej zachowania, założenia i idee, trwając w swej indywidualnej tożsamości, która u każdego człowieka jest jego niepowtarzalną, spójną całością. Wplatając się w system społeczny, w zależności od jego złożoności, człowiek przybiera coraz więcej tożsamości, które wykorzystuje w zależności od roli, jaką pełni w życiu społecznym.

Na przestrzeni życia człowiek poddany jest licznym interakcjom, pod których wpływem tożsamość może ulegać zmianie. Dynamika tożsamości nie wyklucza jednak punktów stałych, utrzymujących tożsamość jako stabilną przestrzeń. W odniesieniu jednostki do grupy, z którą wchodzi w interakcję, konstruowane są pewne granice, mające na celu odróżnienie jednostki od innych i nadanie jej cech indywidualnych. Można uznać, że cechy charakterystyczne pozwalają na rozdzielenie kategorii „nas” i „innych”. Połączenie tożsamości jednostek w grupę, tworzy nową tożsamość najbardziej przybliżoną do tożsamości jednostkowych. Każda zbiorowość buduje swoją tożsamość na podstawie zjednoczonych jednostek. Stąd można odróżnić od siebie wiele zbiorowości i nadać im tożsamość zewnętrzną¹⁷⁰.

Tworzenie granic pomiędzy grupami i jednostkami powoduje, że złożony świat staje się światem uporządkowanym. W przypadku ujednoliceń zjawisk społecznych wymiana interakcji byłaby niemożliwa, gdyż wszystko stałoby się jednopłaszczyznowe, a definicja „innych” nie dałaby się osiągnąć. Taka sytuacja tworzyłaby zastanie działań społecznych, brak okazywania uczuć, emocji, gdyż człowiek nie byłby w stanie odróżnić „innego”. Budowanie granic rozpoczyna się od konkretnych sytuacji i odmienności, zachodzących między partnerami. W zaznaczeniu granic, wykorzystywane są symbole. Odnosząc się do określonych kultur, każda z nich opiera się na wybranych symbolach, określających ich indywidualność.

¹⁶⁹ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 9.

¹⁷⁰ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 14.

Symbolika ta może odnosić się do religii, rasy, języka i innych obszarów różnicujących wybrane zbiorowości. Tworzenie granic opartych na zróżnicowaniu i rozbieżnościach społecznych, ma na celu podkreślenie odrębności występujących w grupach jednostek. Aby zrozumieć różnorodność międzygrupową istotne jest, jakich elementów używa dana grupa do swojej reprezentacji. Ważne jest, co zbiorowość chce podkreślić i eksponować w swej odrębności w stosunku do innych grup. Zdzisław Mach zwraca uwagę, że: „Wiele symbolicznych konstrukcji tożsamości, wizerunków innych ludzi, ma charakter uproszczony, stereotypowy, ideologiczny, służy przede wszystkim oznaczeniu ich odmienności. Wówczas ukazujemy ich jako przede wszystkim różnych od nas, czyli od „normalnych ludzi”, pod jakimiś względami istotnymi z punktu widzenia naszej własnej kultury. Na podstawie analizy takich symbolicznych granic budujących stereotypy, dużo dowiemy się o ludziach, którzy te granice budują. Granice te są bowiem skonstruowane z symboli ważnych i wartościujących z punktu widzenia kultury ich budowniczych. Natomiast, niewiele dowiemy się o tych, z powodu których były one tworzone (budowane)¹⁷¹”.

Tożsamość opisywana jest jako zintegrowana i stabilna całość. W praktyce jednak, przechodzi kryzysy wywołane zmieniającymi się wokół sytuacjami i osobami uczestniczącymi w życiu człowieka. Kryzysy tożsamości wprowadzają zmiany nastawienia wobec innych, a nawet wobec samej jednostki. Każda interakcja powoduje identyfikację osobową jednostek i grup. Negatywne skutki wywołane kryzysem tożsamości, mogą wpłynąć na zaburzenie stabilnego funkcjonowania jednostki w grupie lub też całej grupy. Tak więc identyfikacje jednostkowe i grupowe obejmują nie tylko cechy pozytywne, ale i negatywne. Proces wzajemnej identyfikacji i tworzenia oraz przypisywania sobie tożsamości, uważany jest przez niektórych autorów za kluczowy element życia społecznego. Istotny jest on również z punktu widzenia powstawania hierarchii społecznej. Tworzenie tożsamości ustala relację pomiędzy jednostką dominującą i podporządkowaną w danej sytuacji. Rolą takich zależności jest wprowadzenie porządku społecznego, w którym poruszają się jednostki w grupach. Interakcje hierarchiczne utrwalają się w postaci konstruktów normatywnych, modeli struktury społecznej i wyobrażeń osobistych, które warunkują charakter dalszych interakcji. Powstanie porządku społecznego bazuje na świadomości jednostek i grup względem roli, jaką pełnią. Model świata będący podstawą działania oraz interpretacji tożsamości człowieka, zawiera wzorce tożsamości osobistej i zewnętrznej. Interpretacja świata, w którym funkcjonuje człowiek czy zbiorowość,

¹⁷¹ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 38.

zależna jest od wizji indywidualnej. Zmiana postrzegania otoczenia i siebie możliwa jest poprzez działania, które dostarczają nowych doświadczeń i interpretacji. Działania te zaś zależne są od pojęciowego modelu świata i procesów interakcji społecznych. Tak więc tożsamość ludzka jest pewnego rodzaju mechanizmem, który napędza się w zależności od potrzeb występujących w świecie ideologii ludzkich. Aby działania zostały wdrożone, potrzebny jest bodziec w postaci dążenia do wybranego celu, jednak składowe tego celu muszą być przyczyną trwania jednostki lub zbiorowości¹⁷².

Tożsamość wyrażana w relacji do innych jednostek i grup, może przyjmować odmienne formy. Warunkują to sytuacje, w których znajduje się dana jednostka. Nie znaczy to jednak, że tożsamość zmienia się całkowicie wraz z doświadczaniem nowych sytuacji. Dynamiczność tożsamości polega na przybieraniu i dostosowywaniu różnych jej form w zależności od roli, jaką musi pełnić jednostka lub grupa w danym momencie. Nowe okoliczności i interakcje powodują tworzenie się innowacyjnych elementów tożsamości, a także przemianę elementów, które wpisywały się w „starą” tożsamość. Zdzisław Mach definiując dynamikę tożsamości podkreśla: „Za czynnik dynamizujący tożsamość i przyczyniający się do tego, że jest ona ciągłym procesem identyfikowania, a nie spetryfikowanym układem raz skonstruowanych modeli uważamy ludzkie działanie, mające charakter dramatu społecznego. Dramat ten jest procesem określanym przez wyobrażenia, jakie człowiek działający ma o sobie i o innych zakodowane w symbolicznym modelu świata, a także przez miejsce w strukturze relacji społecznych, szczególnie władzy i wreszcie przez splot okoliczności przypadkowych, emocji, nastrojów, wydarzeń niemieszczących się w obszarze znanych doświadczeń i rutyny. Okoliczności te wzbogacają sytuację działania innowacyjnego, wykraczającego poza interakcje unormowane”¹⁷³.

Mimo tego, że tożsamość ma charakter dynamiczny, widziana jest jako niezmiennie zjawisko posiadające swój punkt odniesienia w jednostce lub zbiorowości. W rzeczywistości, procesy społeczne umożliwiają ukazanie i wymianę swojego wizerunku między grupami. Wzajemne demonstrowanie własnej tożsamości jest nieodłącznym procesem społecznym. Dialog pomiędzy jednostkami lub grupami może opierać się na chęci ukazania swej tożsamości,

¹⁷² N. Elias, J. Scotson, *The Established and the Outsiders*, wyd. Frank Cass, London 1965, s. 32.

¹⁷³ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 11.

opierającej się na odrębnej kulturze, historii, religii czy też innych elementach wpływających na wyobrażenie tego „kim jestem” i „co tworzę”¹⁷⁴.

2. Tożsamość w ujęciu psychologicznym

Psychologia jest nauką zajmującą się człowiekiem i jego zachowaniami. Celem tej dziedziny jest zrozumienie człowieka pod względem jego postępowań i myśli oraz modyfikacja zachowań zaburzonych. Na funkcjonowanie ludzi wpływa wiele elementów wewnętrznych i zewnętrznych, psychicznych, fizycznych, społecznych, religijnych, duchowych, świadomych i nieświadomych. Wpływ tych czynników jest zorganizowany strukturalnie. Niektóre z nich mają większe oddziaływanie na kształtowanie się człowieka, inne są drugorzędne. Wiele kierunków pomagających określić i zrozumieć zachowania, jakimi posługuje się człowiek w otaczającym go świecie, składa się na dziedzinę psychologii. Głównym kryterium i punktem odniesienia zachowań ludzkich jest „świadomość samego siebie”, co za tym idzie, poczucie własnej tożsamości. Psychologia zajmuje się zjawiskami „utracenia tożsamości” lub jej „zatarcia”, które powodują w człowieku reakcje negatywne, tj. zaburzenia działania i myślenia. Zadaniem psychologii jest odnalezienie tożsamości człowieka, który ją zagubił¹⁷⁵.

W psychologii nie ma zgodności, co do jednej definicji tożsamości. Wśród autorów, którzy podjęli tą problematykę, można wyróżnić Abrahama H. Masłowa – porównującego tożsamość do indywidualności i samorealizacji, Ervinga Goffmana – zwracającego uwagę na wielowymiarowość tożsamości oraz Amedeo Cenciniego, który tożsamość dzieli na pięć warstw strukturalnych¹⁷⁶.

Podział tożsamości według Ervinga Goffmana¹⁷⁷:

- a) tożsamość prywatna,
- b) tożsamość społeczna,
- c) tożsamość subiektywna.

¹⁷⁴ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 16.

¹⁷⁵ M. Dziewiecki, *Psychologiczne interpretacje tożsamości człowieka*, online: https://opoka.org.pl/biblioteka/1/IP/tozsamosc_czlowieka.html [dostęp: 21.02.2021].

¹⁷⁶ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 16.

¹⁷⁷ E. Goffman, *Il comportamento in pubblico*, wyd. Einaudi, Torino 1971, s. 74

Podział tożsamości według Amedeo Cenciniego¹⁷⁸:

- a) tożsamość somatyczna,
- b) tożsamość psychiczna,
- c) tożsamość ontologiczna,
- d) tożsamość metapsychiczna,
- e) tożsamość metasomatyczna.

Amedeo Cencini zwraca uwagę na przestrzeń tożsamości somatyczno-fizycznej jako najbardziej „powszechnej” we współczesnym świecie i kulturze. Autor twierdzi, że kultura Zachodu przykładą zbyt dużą wagę do sfery fizycznej, oddalając tym samym inne wymiary tożsamości. Pierwszorzędna staje się koncentracja na wyglądzie, ciele czy zdrowiu, przy czym najbardziej istotna sfera kształtowania ludzkiej tożsamości – sfera psychiczna – zostaje przewartościowana¹⁷⁹.

Zagadnienie tożsamości jest głównym obszarem psychologii osobowości. Jednak zjawisko to obecne jest w wielu kierunkach psychologii. Dlatego też interpretacja „tożsamości” zależna jest od dziedziny psychologii, która się nią zajmuje. Na tym podłożu występuje również wiele rozbieżności, gdyż problem tkwi w rozstrzygnięciu sporu na temat zagadnień antropologicznych, związanych z naturą zachowań ludzkich. W konsekwencji, poszczególne kierunki psychologiczne nie są zgodne, co do interpretacji faktów psychicznych i precyzji ich kryteriów. W związku z tym niektóre kierunki psychologii wykluczają możliwość zbudowania naukowej psychologii osobowości¹⁸⁰.

Problem tożsamości najszerzej opisywany jest w nurcie psychologii społecznej zwanym interakcjonizmem społecznym. Wyróżnia się w nim następujących przedstawicieli: Talcott Parsons, Robert Merton – nurt socjologiczny, Theodore R. Sarbin, Vic Allen – nurt socjologiczno-psychologiczny, George H. Mead, Alfred Schütz – interakcjonizm symboliczny. We wszystkich nurtach psychologicznych, interpretujących tożsamość, odrzuca się determinizm biologiczny oraz redukcję nomotetyczną, która oznacza tłumaczenie zachowań ludzkich w oparciu o tylko jeden typ praw lub czynników. Psychologia społeczna przedstawia człowieka jako istotę społeczną, której zachowanie w głównej mierze jest uwarunkowane

¹⁷⁸ A. Cencini, *Amerai il Signore Dio Tuo. Psicologia dell'incontro con Dio*, wyd. Edizioni Dehoniane, Bologna 1988, s. 13.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ M. Dziewiecki, *Psychologiczne interpretacje tożsamości człowieka*, online: https://opoka.org.pl/biblioteka/I/IP/tozsamosc_czlowieka.html [dostęp: 21.02.2021].

kontaktem z innymi ludźmi. Umiejętność nawiązywania kontaktu, wynika ze zdolności interpretowania wzorców postępowania oraz wzajemnych oczekiwań w ramach życia społecznego. Najbardziej szczegółową koncepcję tożsamości we współczesnej psychologii społecznej przedstawiają L. Veelken i L. Krappmann. Zdaniem Veelkena, tożsamość ludzką należy analizować jako wynik wzajemnych interakcji, które są akceptowane przez człowieka. Badacz definiuje tożsamość jako zbiór cech człowieka, będących pochodną jego doświadczeń, procesów psychicznych i historii. Autor nadmienia, że tożsamość integralna to zdolność człowieka do osiągnięcia równowagi pomiędzy własnymi potrzebami i rzeczywistością a oczekiwaniami wynikającymi z życia społecznego. Osiągnięcie równowagi jest możliwe wtedy, gdy człowiek potrafi zdystansować się wobec osobistych potrzeb i dążeń, a także wzorców społecznych. Taki zrównoważony typ tożsamości pozwala na respektowanie zasad porządku społecznego przy afirmacji własnej osoby, w sposób możliwy do zaakceptowania jej przez innych partnerów interakcji. Według Veelkena, za brak równowagi pomiędzy tożsamością indywidualną a społeczną odpowiedzialne są stany lękowe i brak poczucia własnej wartości, świadomości¹⁸¹.

Lothar Krappmann natomiast zwraca uwagę, że budowanie zintegrowanej i zrównoważonej tożsamości jest zależne również od sposobów organizacji życia społecznego oraz funkcjonujących w nim praw, norm i wartości. Prawidłowa organizacja społeczna oznacza możliwość odpowiedzialnego i świadomego modyfikowania wzorców oraz funkcji społecznego zachowania. Zakłada ona również pewnego rodzaju sprawiedliwość społeczną, polegającą na równouprawnieniu członków społeczności oraz wolność od sztywnych norm i zasad¹⁸².

Budowanie integralnej tożsamości zakłada, że człowiek zdolny jest do akceptacji i internalizacji funkcji oraz zgodnie z oczekiwaniami wypełniania ich. Zdolność ta polega również na respektowaniu osobistych funkcji wewnętrznych i zewnętrznych, wpisanych w funkcje społeczne. Dojrzała tożsamość określa zdolność do spójnego kontaktu z samym sobą, z procesami somatyczno-psychicznymi oraz innymi partnerami interakcji społecznej. Krappmann podkreśla, że skutkiem dojrzałej tożsamości jest posiadanie tolerancji na sytuacje ambiwalentne, związane ze złożonością życia społecznego oraz świadomość potrzeb zarówno swoich, jak i partnerów interakcji społecznej¹⁸³.

¹⁸¹ L. Veelken, *Einführung in die Identitatherapie*, wyd. Enke, Stuttgart 1978, s. 40.

¹⁸² L. Krappmann, *Soziologische Dimension der Identität*, wyd. Klett - Cotta, Stuttgart 1978, s. 132.

¹⁸³ Ibidem, s. 151.

Psychologia społeczna skupia się na tożsamości w kontekście kontaktu człowieka z otaczającym go światem. W takiej perspektywie, tożsamość jest procesem socjalizacji, dzięki której jednostka akceptuje i przyswaja określone normy oraz wzorce. Mniejsze znaczenie natomiast mają czynniki określające indywidualność człowieka pod względem jego cech psychofizycznych czy biograficznych¹⁸⁴.

Kolejnym nurtem psychologii, zajmującym się zjawiskiem tożsamości, jest psychologia humanistyczna. Powstała ona w latach pięćdziesiątych XX wieku, szybko zdobywając popularność. Obok behawioryzmu i psychoanalizy stała się jednym z najważniejszych kierunków psychologii. Psychologia humanistyczna prezentuje człowieka jako podmiot autonomiczny w odniesieniu do impulsów i dynamizmów wewnętrznych oraz wobec środowiska zewnętrznego. Perspektywa ta wymienia cechy i umiejętności człowieka oparte na zdolności do twórczej aktywności, samoświadomości, umiejętności wartościowania oraz odkrywania sensu własnego życia. Przedstawiciele psychologii humanistycznej dążą do określania człowieka jako całości oraz analizowania jego działań i zachowań w codziennych sytuacjach życia społecznego¹⁸⁵.

Jednym z przedstawicieli nurtu psychologii humanistycznej, odnoszącym się do tożsamości człowieka, jest Carl R. Rogers. Koncepcja autora opiera się na pozytywnej i bezkonfliktowej wizji natury człowieka. Według Rogersa celem egzystencji człowieka jest świadome i aktywne samourzeczywistnianie się. Badacz zakłada, że organizm ludzki posiada tendencję do ciągłego rozwoju i wzbogacania zarówno doświadczeń zewnętrznych, odnoszących się do świata społecznego, jak i wewnętrznych potrzeb psychicznych. Interpretacja egzystencji Rogersa odnosi się do człowieka jako całości jego pola świadomości i realizacji. W tym aspekcie, tożsamość jest świadomą koncepcją, którą człowiek odnosi do samego siebie i cech, jakie posiada. Autor zaznacza, że dojrzała tożsamość obejmuje całokształt percepcji cech psychicznych i somatyczno-fizjologicznych. Tożsamość rozwija się stopniowo i spontanicznie, lecz warunkiem jej prawidłowego rozwoju jest poczucie psychicznego bezpieczeństwa i akceptacji w środowisku, jakie otacza człowieka oraz stwarza mu warunki do rozwoju osobistego¹⁸⁶.

¹⁸⁴ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 18.

¹⁸⁵ M. Dziewiecki, *Psychologiczne interpretacje tożsamości człowieka*, online: https://opoka.org.pl/biblioteka/1/IP/tozsamosc_czlowieka.html [dostęp: 21.02.2021].

¹⁸⁶ C.R. Rogers, *A theory of therapy, personality, and interpersonal relationship, as developed in the Client-Centered framework*, wyd. McGraw-Hill, New York 1951, s. 501.

Z powyższych założeń można wnioskować, że wizja tożsamości Rogersa ogranicza się do jednowymiarowego aspektu tożsamości, wykluczającego wymagania związane z życiem społecznym, aspekty kulturowe, duchowe, wartości osobiste, religijne, czy też normy moralne. Autor kładzie nacisk na tożsamość jako indywiduum ogólnych przeżyć człowieka, nie wyodrębniając w nich żadnych innych sfer i możliwości dynamiki tożsamości. Vitz przybierając krytyczne podejście wobec koncepcji Rogersa twierdzi, że autor ukazuje tożsamość w świetle egoistycznej samorealizacji, odległej wobec rozwoju stosunków społecznych¹⁸⁷.

Lata pięćdziesiąte były początkiem nurtu psychologii humanistycznej i personalistycznej. Zagadnienia personalistyczne, jak nazwa wskazuje, odnoszą się do „osoby”, a w szczególności do zagadnień psychoterapeutycznych. Początki psychologii personalistycznej to odpowiedź na dość jednostronną wizję człowieka prezentowaną w dotychczasowej psychologii, która podkreślała witalistyczną i biologizującą wizję tożsamości człowieka. Przeciwnieństwo takiego podejścia prezentuje koncepcja personalistyczna, interpretująca rzeczywistość ludzką w kontekście osoby. Oznacza to, że człowiek nie jest efektem sumy swych doświadczeń i historii, a świadomą osobą, która jest odpowiedzialna za swoje zachowania. Osoba to całość składająca się z poszczególnych wymiarów rzeczywistości człowieka. Do istoty i celu osoby należy wykraczanie poza samą siebie. Nie można wpisać natury człowieka w jeden schemat, gdyż jego życie to ciągły rozwój, często przekraczający granice „samego siebie”. Z punktu widzenia psychologii personalistycznej, tożsamość nie może ograniczać się do samej świadomości procesów psychicznych i fizycznych, ani do interioryzacji funkcji w relacjach międzyludzkich. Tożsamość to przede wszystkim zbiór wymiarów człowieka, który podporządkowany jest byciu osobą, odkrywającą sens odpowiedniego dla siebie stylu życia, norm i wartości oraz celu własnego istnienia. Innymi słowy, odnalezienie tożsamości człowieka nie ogranicza się do świadomości aktualnej sytuacji somatyczno-psychicznej, a zobowiązuje do zrozumienia, jakie jest powołanie ludzi w otaczającej rzeczywistości i czym jest ta rzeczywistość. Taka perspektywa przedstawia tożsamość jako zjawisko, które wymaga tworzenia, kształtowania, nie jest czymś gotowym i istniejącym. „Ja” jest w ciągłej realizacji, wyrażając przy tym wartości, aspiracje i kierunki istnienia¹⁸⁸.

Przedstawiciele psychologii personalistycznej zgodnie twierdzą, że sensem istnienia człowieka oraz odnalezieniem własnej tożsamości jest przekraczanie własnych granic i samego

¹⁸⁷ P. Vitz, *Psicologia e culto di Sé: Studio critico*, wyd. Centro Editoriale Dehoniano, Bologna 1987, s. 88.

¹⁸⁸ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 19.

siebie poprzez miłość. Twórca antropoanalizy, Ludwig Binswanger uważa, że celem egzystencji opartej na przekraczaniu samego siebie przez miłość jest zjednoczenie człowieka ze światem. Interpretując koncepcję autora, Caruso zwraca uwagę na charakter takiej miłości. Jak twierdzi, posiada ona swoje korzenie i tworzy fundamenty we wspólnocie ludzkiej. W tym aspekcie „miłość” jest sposobem na samospelnienie i rozwiązanie sensu egzystencjalnego¹⁸⁹.

Odminną koncepcję prezentuje Victor Frankl, według którego tożsamość człowieka, będąca autentycznością istnienia, oznacza odkrycie sensu istnienia. Sensem w tej koncepcji jest miłość, rozpatrywana jako fundament przekraczania samego siebie. W tym wypadku miłość jest zjawiskiem bezinteresownym, skierowanym do innych osób. Ostatecznym sensem istnienia człowieka według Frankla jest jednak odkrycie własnego powołania. Staje się to możliwe pod wpływem „spotkania z Transcendencją”. Autor podkreśla, że spotkanie z Bogiem jest realne dla każdego człowieka, gdyż jest On zawsze obecny w duchowym życiu ludzi. Nie każdy Go jednak odkrywa. W konsekwencji, ostatecznym punktem dla zrozumienia własnej tożsamości i egzystencji jest Bóg jako źródło sensu istnienia człowieka¹⁹⁰.

Viktor Emil von Gebsattel, założyciel szkoły Psychoanalizy Personalistycznej w Wiedniu, w swej koncepcji na temat tożsamości człowieka twierdzi, że człowiek posiada dwie sfery, personalną i apersonalną. Pierwsza z nich obejmuje wymiar duchowy człowieka, która składa się na sens egzystencji, wolność i odpowiedzialność. Według autora sfera ta może być pielęgnowana przez zasady etyczne i teologiczne. Gebsattel uważa, że sensem istnienia człowieka jest bezinteresowna miłość w służbie Boga. W rezultacie, człowiek może oprzeć swą egzystencję na sferze duchowej, uznając Boga za swój najwyższy autorytet lub też skazać się na nieobecność sfery duchowej w swoim życiu. Druga sfera, apersonalna, obejmuje rzeczywistość psychosomatyczną człowieka, która opiera się na wyjaśnieniach medycznych i psychologicznych¹⁹¹.

3. Tożsamość w ujęciu antropologicznym

Antropologia jest dziedziną zajmującą się badaniem człowieka w społeczeństwie, w kontekście historycznej zmienności. Opierając się na aspektach kulturowych i społeczno-ekonomicznych, badania antropologiczne dotyczą roli kultury oraz struktur władzy w życiu człowieka. Najbardziej powszechnymi nurtami antropologii jest antropologia

¹⁸⁹ I.A. Caruso, *Psicoanalisi e sintesi dell'esistenza*, wyd. Marietti, Torino 1953, s. 141.

¹⁹⁰ V.E. Frankl, *Grundriss der Existenzanalyse und der Logotherapie*, wyd. Urban u. Schwarzenberg, Munchen-Berlin 1959, s. 661.

¹⁹¹ V. Gebsattel, *Gedanken zu einer anthropologischen Psychotherapie*, wyd. Urban u. Schwarzenberg, Munchen-Berlin 1959, s. 330.

kulturowa, społeczna i fizyczna. Antropologia kulturowa, dotycząca tożsamości człowieka, zbliżona jest do zagadnień socjologicznych¹⁹².

Tożsamość w ujęciu antropologicznym odnosi się do kultury człowieka. Bronisław Malinowski definiując kulturę podkreśla: „Kultura jest wyznacznikiem ludzkiego zachowania się, lecz jednocześnie jako dynamiczna rzeczywistość, jest również przyczynowo wyznaczona”¹⁹³. Cechami, jakie warunkują zaistnienie procesu tożsamości są: konieczność konfrontacji z innymi oraz utożsamianie się człowieka z terenami homogenicznymi. W tym aspekcie, należy zwrócić szczególną uwagę na obszary położone na pograniczach, gdyż są one bardziej zróżnicowane pod względem różnorodności społecznych. Według słownika etnologicznego „tożsamość kulturowa to najważniejszy rodzaj tożsamości zbiorowej, który polega na historycznie uwarunkowanym, kulturowym sposobie zachowania przez daną zbiorowość ludzką, istnieniu i ciągłości gatunku oraz równowadze biopsychicznej”¹⁹⁴.

Problem tożsamości podejmowany był intensywnie przez antropologów, etnografów i socjologów w latach dwudziestych XX wieku. Jako obiektywny i subiektywny wyróżnik grupy społecznej, tożsamość ma duże znaczenie poznawczo-naukowe. Dzięki antropologicznym badaniom tożsamości, przybliżone zostają mechanizmy skomplikowanych procesów społecznych. Marek Latoszek podejmując tematykę zjawiska stwierdza, że „zachowanie tożsamości jest to zachowanie historycznego trwania”¹⁹⁵.

Kategoria tożsamości dotyczy określonych grup społecznych, które w antropologii związane są z terminami: „grupa etniczna” i „grupa etnograficzna”. Tożsamość w takim kontekście związana jest z charakterem grupy społecznej i procesami, jakie ją kształtują. Niejednokrotnie wspomniane zostało, że jedną z najważniejszych cech tożsamości jest powiązanie człowieka lub grupy z określonym terytorium. Jest to cecha wspólna dla wszystkich grup. Zróżnicowanie grupowe natomiast zależy może od stopnia zorganizowania grupy lub jej struktury społecznej. Przykładem są grupy etniczne, posiadające powstałą strukturę społeczną, w przeciwieństwie do grup etnograficznych, które takiej struktury nie posiadały. Istotnym wyróżnikiem dla grup jest relacja „swój-obcy”. Na tej podstawie można dostrzec podobieństwa i różnice określające dane grupy społeczne. Porównywanie grup etnicznych powoduje

¹⁹² Department of Anthropology, University of Wisconsin-Madison, *About Anthropology*, online: <https://guide.wisc.edu/undergraduate/letters-science/anthropology/anthropology-ba/> [dostęp: 23.02.2021].

¹⁹³ B. Malinowski, *Kultura jako wyznacznik zachowania się*, „RPEiS” 1937, 17(1), s. 101.

¹⁹⁴ Z. Staszczak, *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań 1987, s. 351-352.

¹⁹⁵ M. Latoszek, *Kaszubi-grupa etniczna o statusie autochtonicznym*, [w:] *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, M. Latoszek (red.), wyd. TNOiK, Rzeszów 1990, s. 20.

uwypuklenie cech, które różnicują je między sobą. Zróżnicowanie odnosi się również do typów więzi, na których opierają się relacje członków grup oraz ich utożsamianie się z państwem i narodem. Stanisław Ossowski w „Analizie socjologicznej pojęcia ojczyzny” wskazuje trzy typy więzi¹⁹⁶:

- 1) więzi narodowe – obecne w nich więzi ideologiczne,
- 2) więzi regionalne – wskazujące na przywiązanie do danego terytorium,
- 3) więzi jednostkowe – określane jako więź z „ojczyzną prywatną”.

Na podstawie podziału wymienionych więzi, można zauważyć różnicę pomiędzy sytuacjami grupy etnicznej i etnograficznej. Grupa etniczna zazwyczaj posiada dwa typy więzi: regionalną i narodową. Grupa etnograficzna natomiast opiera się zazwyczaj na więziach regionalnych i prywatnych. Biorąc pod uwagę takie zróżnicowanie można stwierdzić, że etniczność jest zjawiskiem szerszym niż zależność etnograficzna¹⁹⁷.

Analizując funkcjonowanie grup społecznych, należy podkreślić fakt, że niektóre z nich charakteryzują się długim trwaniem, inne zaś krótkim. Wyróżnia się również grupy przejściowe, o podwójnej świadomości, charakterystyczne dla obszarów pogranicznych. Grupy etnograficzne pogranicza, często stają się nasycane cechami kulturowymi obu stron narodu. Aby ukazać zróżnicowanie grup etnograficznych, etnicznych i grup pogranicza, należy obrać dwa kryteria: obiektywnych cech kulturowych oraz samoidentyfikacji. Cechy obiektywne wskazują odrębność grupy, biorąc pod uwagę jej charakter kulturowy. Na tej podstawie możliwe jest wytyczenie granic danej grupy etnograficznej. Zabiegi takie należą do działań atlasowych, jednak nie są one wystarczające wobec grup etnicznych. W tym wypadku do określenia grupy niezbędny jest aspekt samoidentyfikacji, którą określa dana grupa¹⁹⁸.

Istotne podczas rozróżniania grup etnicznych i etnograficznych kryteria obiektywne oraz subiektywne stanowią również determinanty tożsamości kulturowej. Tożsamość kulturowa w ujęciu antropologicznym jest najważniejszym czynnikiem budującym odrębność grup, stanowiącym podstawową kategorię badawczą. Analizując grupy pogranicza i grupy autochtoniczne w procesach społeczno-kulturowych, można zauważyć kategorię zawierającą cechy bliskości i dystansu, czyli „swój” i „obcy”. Terytoria autochtoniczne często konfrontują

¹⁹⁶ S. Ossowski, *Zagadnienie więzi regionalnej i narodowej na Śląsku Opolskim*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1967, s. 216.

¹⁹⁷ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 21.

¹⁹⁸ A. Szyfer, *Tożsamość kulturowa: implikacje teoretyczne i metodologiczne*, wyd. Muzeum Historii Polski, Poznań 1997, s. 162.

dwa lub nawet trzy charaktery kulturowe na wspólnym obszarze. W takiej sytuacji konieczne staje się zapożyczenie lub wybór jednej kultury, wdrażając ją tym samym do swojej tożsamości. Wpływa to na proces kształtowania tożsamości na podstawie dwóch lub więcej nurtów. Konfrontacje z „innymi” powodują łagodzenie poczucia odrębności, sprzyjając integracji. Z drugiej zaś strony, konfrontacja powodująca refleksję nad własną grupą, w tym samym procesie, może również wpływać na silniejsze podtrzymywanie tożsamości niż na jej zacieranie¹⁹⁹.

Tożsamość kulturowa rozpatrywana może być pod względem dwóch płaszczyzn: obiektywnych cech kulturowych i subiektywnie odczuwanej odrębności. Do kulturowych cech obiektywnych zalicza się historycznie uwarunkowane elementy dziedzictwa kulturowego. Ważne jest, aby w takich elementach zaznaczone były struktury składowych elementów danej kultury. Struktura w tym aspekcie nadaje porządek pomiędzy zakresem wyróżników i odrębności kultur, a jej elementami powszechnymi, typowymi dla wielu kultur regionalnych. Przewaga jednych czynników nad drugimi stanowi informację o dystansie kulturowym oraz trwałości podziału między danymi kulturami. Istotną rolę w charakterystyce kulturowej pełnią elementy binarne, będące różnymi wzorami obejmującymi to samo pole semantyczne i pełniącymi te same funkcje. Powstałe w ten sposób zróżnicowanie w danej kulturze stwarza podstawy przyjmowania „obcych” form grup regionalnych. Elementy dziedzictwa kulturowego, które zostały ukształtowane historycznie, posiadają wzory kultury pełniące funkcje w działalności danej grupy. Poszczególne części te muszą być usankcjonowane społecznie przez grupę. Zaakceptowanie jest częścią schematu redukującego niektóre elementy archaiczne i wprowadzającego nowe, zmodernizowane zmiany. Jednak każda innowacja musi uwzględniać losy historyczne i polityczne obszarów, na których znajdują się dane grupy. Ważne są również aspekty gospodarcze i struktura społeczna, posiadająca własną inteligencję, która decyduje o działaniach podtrzymujących własną tożsamość²⁰⁰.

Analizując tożsamość pod względem antropologicznym, spotykane jest również pojęcie „świadomości”. Tożsamość mogą tworzyć różne progi wartości, odnoszące się do „ostrości” poczucia świadomości, które można stopniować. Poczucie to może być nieuświadomiane na poziomie potencjalnym. Opiera się ono wówczas na wzorach kulturowych. Poczucie pełnej świadomości natomiast może być podbudowane znajomością historyczną pochodzenia grupy

¹⁹⁹ G. Babiński, *Lokalna społeczność polonijna w Stanach Zjednoczonych Ameryki w procesach przemian*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977, s. 51.

²⁰⁰ A. Szyfer, *Tożsamość kulturowa: implikacje teoretyczne i metodologiczne*, wyd. Muzeum Historii Polski, Poznań 1997, s. 164.

oraz świadomością więzi etnicznej lub regionalnej, wiążącej jednostkę z grupą, regionem, narodem i państwem²⁰¹.

Tworzenie się wspólnej wizji tożsamości w kontekście kulturowym, wspólnych cech, tradycji i konfrontacji z cechami różnicującymi, opiera się na faktycznych cechach kultury i stereotypach, które zostały ukształtowane historycznie. Znaczenie funkcjonowania oraz kształtowania stereotypów kulturowych podkreśla większość badaczy, zajmujących się problematyką grup etnicznych i etnograficznych. Andrzej Kapiszewski zwraca uwagę na społeczny charakter funkcjonowania stereotypów, który nie jest uzależniony od indywidualnego obrazu poszczególnych członków grupy. Stereotyp charakteryzują takie cechy, jak standaryzacja, niezmienność i automatyzm. Warunki współżycia grup etnicznych tworzą podłoże dla powstawania różnych nietolerancji pogłębiających dystans kulturowy. Na zanikanie takich uprzedzeń może mieć wpływ częsty interakcjonizm kulturowy, powodujący zacieranie stereotypów społeczno-kulturowych²⁰².

4. Tożsamość w ujęciu filozoficznym

Pojęcie tożsamości określa między innymi: kim jesteśmy, co sobą wyrażamy, jakie mamy przekonania trwając w zmieniającej się rzeczywistości. Klasyczne koncepcje w historii filozofii dotyczące tożsamości rzeczy i człowieka są nieco zapomniane. Warto przytoczyć założenia kilku myślicieli, gdyż tożsamość jest pojęciem rdzennie filozoficznym i przedmiotem zainteresowań filozofów od czasu Heraklita, urodzonego w 540 r. p.n.e. w Efezie, który powiedział, że „niepodobna wstąpić dwukrotnie do tej samej rzeki”²⁰³, „wszystko płynie”²⁰⁴. Centralnym elementem świata jest koncepcja zmiany. Dla filozofów podzielających ten pogląd oczywistym jest, że każdy przedmiot zmienia się, a także człowiek – nie jest stale tym samym człowiekiem. Pojęcie tożsamości znajduje dziś liczne zastosowania poza kontekstem filozoficznym i cieszy się rosnącym zainteresowaniem współczesnej wiedzy naukowej²⁰⁵.

Zasada tożsamości została zdefiniowana również przez Parmenidesa, filozofa greckiego, żyjącego ok. VI w. p.n.e., jako prawo logiczne, które głosi, że „każdy byt jest tym, czym jest”²⁰⁶, „każdy przedmiot jest identyczny z samym sobą” – $(p=p, x=x)$ ²⁰⁷. Parmenidejski byt

²⁰¹ S. Ossowski, *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*, wyd. Zakłady graficzne „Książka”, Łódź 1946, s. 225.

²⁰² A. Kapiszewski, *Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1978, s. 54.

²⁰³ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, t. 1, s. 31.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ A. Nowaczyk, *O dekonstruowaniu pojęcia tożsamości*, „Principia XXXIV” 2003, s. 153.

²⁰⁶ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, t. 1, s. 35.

²⁰⁷ Ibidem.

nie posiada początku i końca, jest wieczny, ciągły, nieruchomy, niepodzielny, jest stały i jeden. Zasada tożsamości została uznana za jedno z pierwszych praw myśli i bytu. Miała ona także znaczenie dla filozofii nowożytnej, w rozwoju której dużą rolę odegrali, np. Giordano Bruno, Benedykt de Spinoza, Gottfried Wilhelm Leibniz i Friedrich Schelling²⁰⁸.

Według włoskiego filozofa renesansu, poety, teologa, dominikanina – Giordana Bruno (1548-1600) – wszechświat jest manifestacją boskiej, wszystko obejmującej i wszechogarniającej natury. Stanowi nieskończony, niezmienny, nieruchomy, wieczny byt. Nie sposób wyróżnić w nim części, jedną rzecz oddzielić od drugiej, to co skończone, od tego co nieskończone, jako że „wszechświat jest cały centrum”²⁰⁹, jedną niepodzielną substancją. Jego teorie dotyczące kosmologii i astronomii, opierające się na teorii Kopernika, wyprzedzały ówczesną naukę. Bruno pod zarzutem herezji został skazany przez Kościół katolicki na spalenie żywcem na stosie²¹⁰.

Kolejną teorię odnoszącą się do tożsamości człowieka przypisuje się Benedyktowi de Spinoza (1632-1677), filozofowi niderlandzkiemu głoszącemu, że istnieje jedna substancja, z której zbudowany jest wszechświat. Musi ona istnieć sama przez się, musi być nieskończona i być przyczyną istnienia wszystkich innych bytów. Nie może to być zatem nic poza Bogiem. Jeśli jest to Bóg i Bóg jest jedyną substancją, to wszystko co istnieje jest Bogiem w znaczeniu dosłownym. Zatem substancja tworząca cały wszechświat, materię, przyrodę, naturę i Bóg są całkowicie tożsame (tzw. panteizm racjonalistyczny)²¹¹.

Następnym autorem opisującym problematykę tożsamości jest niemiecki filozof, matematyk, fizyk, dyplomata Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), który stworzył tzw. zasadę identyczności rzeczy nieodróżnialnych, z której wynika zasada tożsamości: $A=A$, opisująca, że każdy przedmiot jest tożsamy z samym sobą. Według teorii bytów Leibniza świat składa się z niezliczonej ilości „monad” – indywidualnych jednostek siły, które różnią się między sobą stopniem doskonałości. Nie ma dwóch jednakowych monad. Składają się z nich organizmy (np. ciało), lecz dusza jest monadą centralną. Monady nie są zależne od wpływów

²⁰⁸ P. Forrest, *The Identity of Indiscernibles*, [w:] Stanford Encyclopedia of Philosophy, E.N. Zalta (red.), wyd. Stanford University, Stanford 2010, s. 62.

²⁰⁹ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, t. 2, s. 21.

²¹⁰ J. Piórczyński, *Filozofia życia Schellinga*, wyd. Acta Universitatis Lodzensis, Łódź 2011, s. 87.

²¹¹ S. Feldman, *Spinoza*, [w:] *Historia filozofii żydowskiej*, D.H. Frank, O. Leaman (red.), wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 631-655.

z zewnątrz, a harmonia między nimi pochodzi od Boga. Każdy byt jest osobny, w sensie absolutnym – niezmienny i „każdy jest całym światem dla siebie samego”²¹².

Filozofia tożsamości niemieckiego filozofa Friedricha Schellinga kształtowała się w okresie 1801-1804 roku. Snuł on rozważania nad rozumem, traktował rozum jako „najwyższą i pierwszą realność”, co jest właściwie negacją filozofii, dla której ostatecznym punktem odniesienia jest relacja podmiot – przedmiot. Według Schellinga – „absolutny rozum jest jeden i nieskończony, obejmujący wszelki byt, o ile ten jest bytem w sobie, równość rozumu z samym sobą sprawia, że jego najwyższym prawem jest prawo tożsamości”²¹³. Tak rozwinęło się pojęcie tożsamości absolutnej, bytu absolutnego, czyli Jednego Boga. Filozofię tożsamości Schelling zaczerpnął z filozofii Spinozy i Bruna²¹⁴.

Filozofowie, którzy rozróżniają wiele sposobów istnienia, mogą przyjąć, że takim istnieniom odpowiadają różne pojęcia tożsamości. Czym innym byłaby wtedy tożsamość liczb, rzek, i czym innym tożsamość osoby. Taki pogląd jest nie do przyjęcia dla filozofów, którzy opowiadają się za jednolitym pojęciem istnienia i uniwersalnym pojęciem tożsamości. Jeżeli jednak wprowadzimy kryteria tożsamości dla różnych kategorii obiektów, możemy posługiwać się stale tym samym – uniwersalnym pojęciem tożsamości. Opisane wyżej problemy filozoficzne nie utrudniają jednak posługiwania się pojęciem tożsamości w nauce i życiu codziennym²¹⁵.

Na podstawie analizy ujęcia tożsamości w perspektywie socjologicznej, psychologicznej, antropologicznej i filozoficznej można stwierdzić, że zagadnienie istnienia i funkcjonowania człowieka, poruszane było przez wielu przedstawicieli różnych dziedzin, w różnych okresach czasu. Jednak analizując zjawisko z uwzględnieniem wymienionej literatury, można zauważyć, że „tożsamość” jest pojęciem uniwersalnym. Oznacza to, że jest to zjawisko aktywne w wielu dziedzinach nauki, zawarte w różnych okresach czasowych. W związku ze zmianą czasów, w jakich funkcjonuje człowiek i społeczeństwo, zmienia się również rola tożsamości. Na tej podstawie można uznać, że tożsamość jest pewnego rodzaju procesem, w którym człowiek i społeczeństwo dopasowuje się do otaczającego świata społecznego. Inaczej będzie funkcjonowała tożsamość ludzi w czasach średniowiecza, a inaczej w ponowoczesności. W związku z tym nasuwa się myśl, że tożsamość człowieka uzależniona

²¹² M. Heller, T. Pabjan, *Elementy filozofii przyrody*, wyd. Copernicus Center Press, Kraków 2014, s. 35-37.

²¹³ F.W.J. Schelling, *Sämmtliche Werke*, wyd. JG Cotta, Stuttgart, Augsburg 1856-1861, s. 117.

²¹⁴ A. Nowaczyk, *O dekonstruowaniu pojęcia tożsamości*, „Principia XXXIV” 2003, s. 160.

²¹⁵ Ibidem.

jest od czynników zewnętrznych. Na procesowość tożsamości wpływa również fakt, że kształtowanie tożsamości człowieka odbywa się przez cały okres jego życia. Dlatego też można ją podporządkować bardziej punktom ruchomym niż stałym. Jednak za niezmiennie warto uznać elementy, wpływające na tworzenie się tożsamości, do których można zaliczyć pochodzenie, kulturę, religię, narodowość. Należy zwrócić uwagę także na pojęcia „świadomości” i „tożsamości”. Analizując powyższy artykuł można dostrzec, że często pojawia się pojęcie świadomości w kontekście tożsamości. Jednak na podstawie niektórych zjawisk należy rozróżnić oba pojęcia. W szczególności wato przyjrzeć się tożsamości, która nie jest jednoznaczna ze świadomością kulturową, gdyż świadomość przynależności do danej kultury nie warunkuje poczucia tożsamości kulturowej. W takim kontekście świadomość i tożsamość nie są pojęciami jednoznacznymi. Bycie świadomym swojego pochodzenia nie jest jednoznaczne z utożsamianiem się z daną kulturą. W takim aspekcie można stwierdzić, że zjawisko świadomości może być szersze, mające większy zasięg, jednak głębszym zjawiskiem na tym przykładzie będzie poczucie tożsamości²¹⁶.

Wielu badaczom nie wystarcza stwierdzenie złożoności, wieloznaczności, zmienności czy też kontekstualności tożsamości. Dlatego w literaturze socjologicznej, psychologicznej, antropologicznej i filozoficznej obserwuje się próby sprecyzowania jej zjawiska. Porównując wymienione obszary, można zauważyć, że charakterystyka tożsamości bywa zróżnicowana. Jednak definiując to zjawisko, w każdej dyscyplinie naukowej, wyłania się kolejna klasyfikacja, odnosząca się do wyodrębnienia jakiegoś elementu tożsamości, który następnie poddany jest wnikliwej analizie i badaniu. Takie elementy klasyfikują zjawisko tożsamości w następujący sposób²¹⁷:

- a) tożsamość jednostki,
- b) tożsamość zbiorowa,
- c) tożsamość społeczna,
- d) tożsamość kulturowa,
- e) tożsamość etniczna,
- f) tożsamość narodowa,
- g) tożsamość regionalna,
- h) tożsamość polityczna.

²¹⁶ A. Nowicka, *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 25.

²¹⁷ K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 53.

- a) Tożsamość jednostki definiowana jest jako „poczucie wielojedni, która sprowadza do jedności różnorodność czynników składających się na jednostkę ludzką”²¹⁸. Tożsamość jednostki to układ autodefinicji, w którym główną rolę odgrywa aktor społeczny. Jest to subiektywne odzwierciedlenie społeczeństwa w postaci jego uporządkowania i syntezy. Oznacza to, że w budowaniu własnej świadomości człowiek może korzystać z wielu odniesień, które selekcjonuje jako najbliższe swoim przekonaniom. Odwołując się do takich czynników, tworzących ludzką tożsamość, zauważyć można, że to dzięki nim powstaje spójność ze światem wewnętrznym i zewnętrznym człowieka. Warto powiedzieć, że tożsamość z jednej strony jest wynikiem samorefleksji, z drugiej zaś efektem percepcji informacji otoczenia społecznego. Poczucie tożsamości opiera się na nieustannym porównywaniu siebie z innymi ludźmi oraz na analizie zachowań, która jest częścią interakcji społecznych. Tożsamość jednostki to zdolność refleksji na temat świadomości osobistej i społecznej człowieka. Jest to umiejętność rozróżniania swej indywidualności od założeń i zachowań innych, należących do otaczającej rzeczywistości²¹⁹.
- b) Tożsamość zbiorowa będąca sumą tożsamości jednostek, które wchodzi w skład danej grupy, definiowana jest również jako zbiorowość subiektywnych postaw ludzi należących do jednej grupy. Jerzy Nikitorowicz tożsamość zbiorową przedstawia jako „wypadkową zachowań członków społeczeństwa”²²⁰, która świadczy o ciągłości danej kultury. Określenie tożsamości zbiorowej używa się również do definiowania grup wzorotwórczych, centrum narodowego, elit intelektualnych oraz grup kulturowych. Funkcjonowanie tożsamości zbiorowej i jej kształtowanie oparte są na poczuciu związku jednostki z daną grupą. Utożsamianie się z grupą musi być spowodowane poczuciem wspólnoty, która powstaje na tle pochodzenia, historii oraz świadomości odrębności od innych grup. Grzegorz Babiński opisując tożsamość zbiorową zwraca uwagę, że „każda grupa budując swą tożsamość, zakreśla obszar swego świata i tworzy dystans wobec innej grupy, każda jakoś się oddziela. Czy oddzielenie jest dobrowolne, czy wymuszone, zależy od miejsca grupy w samym kontekście społecznym, jej sytuacji politycznej,

²¹⁸ A. Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 138.

²¹⁹ A. Sadowski, M. Czerniawska, *Tożsamość Polaków na pograniczach*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 1999, s. 57.

²²⁰ J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, wyd. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 1995, s. 71.

prestżu itd.”²²¹. Utrzymanie tożsamości grupy zależne jest od identyfikacji z nią jej członków. Im dłużej będą się do niej odwoływali i im więcej ich będzie, grupa będzie trwała w nieprzerwanym ciągu. Wzajemne oddziaływanie jest czynnikiem napędzającym procesy tożsamościowe i społeczne²²².

- c) Tożsamość społeczna jest jednym z najważniejszych elementów tworzących tożsamość, gdyż odwołuje się do zjawiska przynależności społecznej. Fakt przynależności jest nieodzownym aspektem życia człowieka, który polega na procesach interakcji. Refleksje towarzyszące tożsamości społecznej to stosunek jednostki wobec jakiejś grupy społecznej lub stosunek tej grupy względem innych grup. Wymiar indywidualny w tym aspekcie to definicja osobowa na podstawie kategorii wyznaczanych przez grupę, w której uczestniczy jednostka. Samo funkcjonowanie w danej grupie jest procesem relacji międzyludzkich. Wymiar grupowy tożsamości społecznej jest efektem tych relacji. Definicje tożsamości społecznej odnoszą się również do klasyfikacji świata społecznego oraz wypadkowej tego, co obiektywne i subiektywne. Zdzisław Mach tożsamość społeczną definiuje jako „element symbolicznego modelu świata, wyznaczający każdemu człowiekowi i każdej grupie miejsce w relacji do innych ludzi i grupy, w ramach uporządkowanego i posiadającego kulturowy wyraz uniwersum”²²³.
- d) Tożsamość kulturowa definiowana jest w różnych aspektach. Może występować jako zjawisko doświadczane przez jednostkę, a także być charakterystyką zbiorowości. Kolejny aspekt tożsamości kulturowej odnosi się do dziedzictwa historycznego, wartości wspólnych dla wszystkich członków grupy, wartości rdzennych i tradycji. Tożsamość kulturowa, podobnie jak tożsamość społeczna, jest wynikiem kontaktów wewnątrz grupy, jak i relacji grupy z innymi podmiotami grupowymi. Postrzegana jest jako proces samookreślenia wobec świata kulturowego w celu zajęcia miejsca w przestrzeni społecznej. Wojciech Burszta podkreśla jednak, że „tożsamości kulturowe są płynne, trudno więc je zaprezentować w kategoriach statystycznych i administracyjnych”²²⁴. W 1982 roku podczas Światowej Konferencji Polityki Kulturalnej omawiając tematykę tożsamości kulturowej, przyjęto, że jest ona obroną

²²¹ G. Babiński, *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, wyd. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1997, s. 92-93.

²²² K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 55.

²²³ Z. Mach, *Procesy rekonstrukcji tożsamości społecznej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, wyd. „Nomos” 1994, nr 7/8, s. 10.

²²⁴ W.J. Burszta, *Wspólna Europa, globalizacja i medialność: aspekty tożsamości współczesnej*, „Sprawy narodowościowe. Seria Nowa” 1998, z. 12,13, s. 135.

historii, tradycji i wartości przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zwrócono jednak uwagę na możliwość rozwoju takiej tożsamości pod wpływem czasów, w których funkcjonuje. Istotne zatem stały się aspekty dziedzictwa kulturowego tożsamości oraz możliwość zmienności jego treści, będącej wynikiem ewolucji kulturowej²²⁵.

- e) Tożsamość etniczna w czasach współczesnych wpisana jest w definicję tożsamości narodowej. Jako jedną z form tożsamości społecznej jednostki, wyznaczają ją przynależność do grup społecznych oraz wyznawane w nich wartości. W tym aspekcie tożsamości ważna jest rola autodefinicji, które powstają dzięki charakterystykom zbiorowości ujawniających się w opozycji do innych grup. Na taką formę tożsamości składają się modele etniczności. Etniczność to podstawa różnorodności kulturowej, gdyż związana jest ona z dialektycznymi podobieństwami i różnicami. Cechami etniczności są interakcje społeczne, identyfikacja zbiorowości i ciągła rekonstrukcja²²⁶.
- f) Tożsamość narodowa stanowi formę utożsamiania się jednostki ze zbiorowością narodową. Posiada ona cechy charakterystyczne dla członków grupy narodowej, z jaką się utożsamiają. Jednak, aby więc narodowa powstała pomiędzy jednostkami a państwem, potrzebne jest poczucie przynależności do zamieszkałego terytorium oraz wiedza na temat posiadania pewnych cech wspólnych, tworzących tożsamość narodową. Świadomość cech narodowych musi być podparta akceptacją ich, gdyż tylko wtedy jest to identyfikacja wartościowana pozytywnie i uznana za część tożsamości człowieka. Podstawą zarówno tożsamości narodowej, jak i etnicznej jest kultura nadająca styl życia zbiorowości danej grupy. Tożsamość narodowa odnosi się do dwóch poziomów człowieka: indywidualnego i społecznego. Poziom indywidualny uzależniony jest od właściwości psychologicznych jednostki, poziom społeczny od elementów kultury wyróżniających daną zbiorowość. Istotne pośród tych elementów jest również wyobrażenie o innych, warunkujące zróżnicowanie społeczne. Opisuując tożsamość narodową należy podkreślić, że może ona występować w różnym poziomie nasilenia. Każda tożsamość charakteryzuje się indywidualnym zróżnicowaniem i intensywnością. Intensywność poczucia tożsamości narodowej wpływa na działania danej grupy względem podtrzymywania cech kulturowych. Przykładem może być charakter nacjonalistyczny, który powinien kształtować tożsamość, jednak obserwacje

²²⁵ H. Mamzer, *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształcenie tożsamości jednostki*, wyd. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2002, s. 108.

²²⁶ K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 57.

pod tym względem skierowane są na określone zagrożenia lub ideologie. W tym aspekcie ważne jest sprecyzowanie, jak sytuuje się miejsce tożsamości narodowej w systemie wartości człowieka. Tożsamość narodowa oznacza więc stosunek człowieka względem państwa, w którym mieszka i jego narodu oraz postawę, jaką przybiera. Może być ona aktywna, neutralna lub pasywna. Katarzyna Warmińska tożsamość narodową definiuje jako: „zaspokajanie psychologicznej potrzeby osobistego bezpieczeństwa, przynależności, pamięci o własnych korzeniach i związaną z tym wspólnotowością, językiem, zwyczajami, rytuałami, religią, symbolami”²²⁷.

- g) Tożsamość regionalna i jej charakterystyka związana jest z człowiekiem oraz jego poczuciem przynależności do terytorium, które zamieszkuje. Akcentowana jest w tym aspekcie również rola lokalności w kontekście globalizacji. Różnica pomiędzy tożsamością regionalną a narodową oparta jest na stosunku człowieka lub grupy do państwa i narodu w przypadku tożsamości narodowej oraz stosunku człowieka czy grupy do terenu, jaki zamieszkuje i jego zaszczości. Warunkiem zaistnienia tożsamości regionalnej jest jej „zakorzenienie w przestrzeni”, które posiada własne symbole, takie jak religia, język, dziedzictwo kulturowe, krajobraz czy kultura. Andrzej Bukowski przedstawia tożsamość regionalną jako „konfigurację wartości i norm, wykrystalizowaną historycznie na danym obszarze w postaci specyficznej kultury, obyczajów czy sposobów życia i gospodarowania”²²⁸. W innym znaczeniu, tożsamość regionalną opisuje się jako zbiór zasobów historycznych i kulturowych danego obszaru, wykorzystywanych do współczesnych działań lokalnych oraz rozwoju regionalnego. Jest to świadome zastosowanie wykształconych wartości w celu dostosowania obszarów regionalnych do zmieniających się uwarunkowań ekonomicznych, gospodarczych i politycznych²²⁹.
- h) Tożsamość polityczna w ujęciu politologicznym funkcjonuje w określonym czasie i miejscu. Procesy demokratyzacji życia społecznego wyłoniły nową tożsamość, odnoszącą się do kształtowania jej na podłożu poglądów politycznych. Ustrój demokratyczny umożliwia wybór przekonań, akceptację ich oraz podejmowanie samodzielnych decyzji. Czasy współczesne charakteryzują się dynamiką procesów gospodarczych, społecznych, ekonomicznych, kulturowych i politycznych.

²²⁷ K. Warmińska, *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, wyd. Universitas, Kraków 1999, s. 26.

²²⁸ A. Bukowski, M. Lubaś, J. Nowak, *Zarządzanie przestrzenią. Globalizacja, etniczność, władza*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 75.

²²⁹ Ibidem.

Podejmowanie świadomych decyzji, wpływających na osobisty światopogląd, obecnie wymaga umiejętności korzystania z informacji i integrowania oraz selekcji wiedzy. Tworzenie tożsamości politycznej jest procesem permanentnym, który wpływa na stosunek do otaczającej rzeczywistości społecznej i politycznej. Podmiotowość polityczna wiąże się z podejmowaniem suwerennych działań, które powstają w oparciu o treści i wartości, jakie uznaje jednostka lub grupa. Tożsamość polityczna zawiera przekonanie grupy czy jednostki o tym, kim jestem, kim jesteśmy i jakie działania możemy podejmować na rzecz wyznawanych postulatów politycznych. Artykulacja tożsamości politycznej wyraża się w indywidualnej ocenie rzeczywistości oraz uwarunkowaniach wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na stan rzeczywistości jednostki i grupy. Podmiotowość polityczna nie jest tylko określeniem własnej tożsamości lub jej posiadaniem, ale przede wszystkim wyborem własnego interesu politycznego. Taki wybór powinien opierać się na analizie postulatów programowych, będących efektem realizacji potrzeb indywidualnych i zbiorowych społeczeństwa. Potrzeby społeczne według Mirosława Karwata to „zależność od pozycji społecznej i drogi życiowej jednostek i grup, od ich aktywności politycznej i świadomości politycznej”²³⁰.

Wynikające z powyższego podziału tożsamości jej elementy składowe, świadczą o tym, że większość obszarów życia człowieka wymaga budowania oddzielnej tożsamości, która warunkuje jedną całość w połączeniu wszystkich części kształtowania tożsamości. W związku z tym, że niektóre z tych elementów są zjawiskiem dynamicznym, tj. tożsamość polityczna, kulturowa, zbiorowa, sama tożsamość człowieka czy grupy ulega przekształceniom i zmianom, będąc zjawiskiem „płynnym”. Zważając na to, że tożsamość jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym, dalsza część rozprawy doktorskiej wymaga szerszej charakterystyki poszczególnych tożsamości: jednostkowej, zbiorowej, kulturowej, politycznej i regionalnej.

Klasyfikując zagadnienia tożsamości należy również wspomnieć o modelach teoretycznych tożsamości, które mają na celu uporządkowanie refleksji na temat poruszonego zagadnienia oraz wskazać zakres obserwacji i zainteresowań badaczy, tj. Richarda Robbinsa,

²³⁰ M. Karwat, *Potrzeby społeczne jako czynnik determinujący politykę*, [w:] *Wprowadzenie do teorii polityki*, J.P. Gieorgica (red.), t. 2, wyd. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1982, s. 35.

Johna Blackinga czy Andrewa Weigerta. W 1973 r., w pracy pod tytułem „Identity Culture and Behaviour”, Robbins wyodrębnił trzy modele tożsamości²³¹:

- model zdrowia,
- model interakcyjny,
- model światopoglądowy.

Pierwszy z nich, model zdrowia, najszerzej opisywany przez E. Eriksona, przyjmuje, że jednostka ludzka powinna być określana w trzech aspektach, odnoszących się do jej: organizmu, ego i jednostki jako części grupy społecznej. Według badacza tożsamość jednostki warunkuje jej zdrowie psychiczne i umiejętność funkcjonowania w życiu społecznym. Takie właściwości opisane są przez Eriksona w „cyklu życiowym człowieka”²³².

Na tej podstawie stwierdzić można, że kształtowanie tożsamości ludzkiej w kontekście modelu zdrowia opiera się na prawidłowym rozwoju zarówno fizycznym, jak i psychicznym człowieka oraz jego interakcjach społecznych. Dopiero połączenie wszystkich płaszczyzn daje obraz całości tożsamości modelu zdrowia. W tym aspekcie tożsamość sprowadza się do cech biologiczno-społecznych.

Drugi model tożsamości podkreśla jej aspekty interakcyjne. Oznacza to, że tożsamość jest umiejętnością definiowania i interpretowania siebie w sytuacjach odnoszących się do komunikacji międzyludzkiej. Proces ten ma charakter dynamiczny, gdyż każda z interakcji może być nowym doświadczeniem, które rozwija zdolność asymilacji społecznej oraz funkcjonowania w otaczającej rzeczywistości. Istotny w takim modelu tożsamości jest również charakter interakcji oraz warunki, w jakich zachodzi. Dynamizm modelu interakcji polega na dostosowaniu jednostki jako aktora społecznego do ról społecznych, które musi odgrywać. Tożsamość zawartą w modelu interakcji warunkują trzy elementy: koncepcja siebie, podejście dynamiczne oraz podejście negocjacyjne. Koncepcja siebie jest zbiorem postaw, jakie nabywa jednostka w kontaktach z innymi. Podejście dynamiczne podkreśla relacje zachodzące pomiędzy jednostką a jej rolą społeczną. Podejście negocjacyjne natomiast łączy ze sobą dwa powyższe zjawiska podkreślając istotę świadomego kształtowania swej tożsamości przez jednostkę²³³.

²³¹ Z. Bokszański, *Tożsamość jednostki*, „Kultura i społeczeństwo” 1988, t. 32, nr 2, Warszawa 1988, s. 7.

²³² E. Erikson, *Childhood and society*, wyd. WW Norton & Company, New York 1963, s. 36.

²³³ M. Melchior, *Społeczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego urodzonych w latach 1944-1955)*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1990, s. 39.

Trzeci model światopoglądowy opisuje zależność zachowania jednostki od postrzegania przez nią swej tożsamości oraz tego, jak ją odbierają inni. Tak więc wzajemne oddziaływanie na siebie jednostek ma wpływ na ich indywidualne postrzeganie. Proces ten można nazwać „mechanizmem wzajemności”. W modelu światopoglądowym najbardziej akcentowany jest fakt subiektywności tożsamości jednostki oraz jej kontekst społeczny. Do określenia tożsamości osobistej i grupowej niezbędne jest odwołanie się do wyznawanych wartości, będących podstawą struktury społecznej, kultury oraz ukształtowań zbiorowości społecznych²³⁴.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę wymienione klasyfikacje i podziały „tożsamości” pod względem jej wymiarów społeczno-psychicznych, naukowych, elementarnych i modelowych, można zauważyć, że jest to zjawisko powszechne w wielu dziedzinach, a każda z nich dostarcza istotnych obserwacji, przybliżających ogólną analizę zjawiska. Ujęcia socjologiczne, psychologiczne, antropologiczne i filozoficzne tożsamości, ukazują wieloznaczność zjawiska pod względem jednostkowym, społecznym, historycznym i teoretycznym. Podział tożsamości pod względem substancjonalnym, psychicznym i społecznym, wyłania ogólne kategorie występowania tożsamości oraz jej znaczenie i rolę w życiu człowieka. Klasyfikacja zjawiska tożsamości pod względem elementów, jakie składają się na jej kształtowanie, precyzuje pola, które wpływają na kształtowanie się tożsamości, od których jest ona zależna: kulturowo, narodowo, regionalnie, politycznie czy społecznie. Modelowy podział tożsamości podkreśla jej znaczenie w kontekście indywidualnym i integralnym. Analiza zjawiska tożsamości wymaga szczegółowego uwzględnienia każdej perspektywy, gdyż tylko wtedy można dokonać całościowej wizualizacji istoty złożoności zjawiska.

²³⁴ M. Melchior, *Społeczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego urodzonych w latach 1944-1955)*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1990, s. 41.

2.2. Tożsamość jednostkowa na podstawie koncepcji Anthony'ego Giddensa i Zygmunta Baumana

Jednym z najbardziej znanych, współczesnych przedstawicieli teorii tożsamości jednostkowej jest brytyjski socjolog Anthony Giddens, urodzony w 1938 roku w Edmonton. Zdaniem badacza współczesne społeczeństwo można nazwać „społeczeństwem późnonowoczesnym”. Tym samym Giddens odrzuca podejście postmodernistyczne, uznając je za nieadekwatne do wykorzystania w opisie społeczeństwa współczesnego. Według autora najważniejszym obecnie zjawiskiem wpływającym na tożsamość człowieka jest globalizm, który odnosi się do funkcjonowania jednostki i jej relacji z otoczeniem. Badacz bierze pod uwagę, w tym aspekcie, perspektywę szerokiej skali możliwości, które proponuje jednostce świat globalny. Istotna w tym znaczeniu jest wzajemna zależność czynników globalnych i indywidualnych. Giddens podkreśla, że warunki społeczne wpisują się w życie indywidualne jednostki, a jej funkcjonowanie jest odzwierciedleniem świata, w którym uczestniczy²³⁵.

Kolejna zależność, na jaką zwraca uwagę autor, to zbiorowości lokalne a perspektywa globalna. Działania lokalne i jednostkowe uzależnione są od procesów globalnych, które wywołują zmiany w funkcjonowaniu jednostki i jej sfery lokalnej. Tożsamość w czasach współczesnych zależna jest od wpływów globalizacji na sfery człowieka oraz na jego relacje w tych sferach. Sama globalizacja natomiast według Giddensa zależna jest od możliwości, jakie tworzy jednostka, wpisując się w jej kształtowanie. Ze względu na to, że współdziałanie globalności i lokalności wyłania nowe możliwości kształtujące jednostkę, inne od wzorców tradycji, wybór tożsamości związany jest z wieloma opcjami, które umożliwia globalność. Wobec powyższego, tożsamość jednostki sytuje się w centrum rozważań, które odnoszą się do jej roli w otoczeniu instytucjonalnym i aspekcie globalnym. Ulega przemianom w konsekwencji przystosowania się do nowej rzeczywistości. Wzajemne relacje świata zewnętrznego jednostek dostarczają nowych elementów, które wykorzystywane są do kształtowania indywidualnej tożsamości. Nakładające się na siebie procesy tworzenia tożsamości jednostkowej, która równocześnie tworzy „tożsamość globalną”, to najważniejszy fakt opisujący zjawisko zależności. W związku z tym późnonowoczesne społeczeństwo

²³⁵ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 105.

kształtowane jest w oparciu o dialektyczny związek lokalności i globalności, uznawany za ramy odniesień w rozwoju tożsamości²³⁶.

Kształtowanie tożsamości jednostkowej jest procesem ruchomym i refleksyjnym, który dopasowuje się do otaczającej rzeczywistości. Jest działaniem wymagającym od jednostki podejmowania decyzji, weryfikacji i oceny zjawisk, które ją otaczają. Współczesne społeczeństwo doświadcza pewnego rodzaju „przejścia” od tożsamości, którą kształtują wartości i tradycja, do tożsamości globalnej. Nie oznacza to jednak, że świat globalny wpisuje się w miejsce tradycji, czy ją wypiera. Jest on rzeczywistością „bieżącą”, „aktualną”, stwarzającą nowe perspektywy oraz różnorodność zjawisk i sytuacji, spośród których jednostka dedukuje i asymiluje je lub odrzuca. Tożsamość według Giddensa jest wyznacznikiem nowoczesności, jednak jej nowe wyzwania umiejscawiają ją w fazie późnej nowoczesności. Nie należy jednak zapominać o duchu tradycji, który nadal trwa we współczesnym społeczeństwie. Transformacja od tradycyjności do nowoczesności „wymusza” akceptację nowych uwarunkowań. Wzbudza to w konsekwencji niepewność społeczną, którą Giddens określa jako „niepewność wytworzona”. Autor opisuje współczesność jako czasy, w których ryzyko i niepewność są odmienne, bardziej intensywne niż w przeszłości. Dlatego też budowanie tożsamości jednostki jest bardziej skomplikowane. Źródła niepokoju wynikają z działalności ludzkiej, nadającej światu określone cechy. Giddens stwierdza, że: „Niepewność wytworzona odnosi się do ryzyka spowodowanego przez rozwój, który zainspirowało oświecenie: nasze świadome ingerencje we własną historię i przyrodę”²³⁷. W związku z tym, niepokoje świata są wynikiem działalności ludzkiej w przestrzeni społecznej i przyrodniczej. Podłoże niepewności znajduje się w nieprzewidywalności zjawisk i doświadczeniu „nowości”, zatem ciężko je zrationalizować. W tym kontekście jednostka zależna jest od swoich refleksji i oceny zagrożeń. Skutkuje to niepewnością i niestabilnością tworzenia tożsamości jednostki.

Ryzyko wpisuje się więc w czasy współczesne jako element nieodłączny, ale też wyzwalający działanie i refleksyjność. Takie aspekty wykorzystywane są nie tylko do rozróżniania zagrożeń, ale i definiowania zachowań optymalnych. Z kolei takie zjawiska przekładają się na rozszerzanie wiedzy człowieka wielu aspektów otaczającej rzeczywistości. Coraz większa wiedza pozwala lepiej adaptować się do nowych sytuacji i funkcjonować w nich pewniej. Mechanizmy wspomagające jednostkę w poruszaniu się w otaczającej ją

²³⁶ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 300.

²³⁷ A. Giddens, *Poza lewicą i prawicą. Przyszłość polityki radykalnej*, wyd. Zys i S-ka, Poznań 2001, s. 90.

rzeczywistości, szczególnie istotne są w krajach wysokorozwiniętych. Im większe państwo, tym więcej w nim bodźców „nowoczesności”, uprzemysłowienia, innowacji gospodarczych, ludności napływowej. Sprzyja to nasilonej refleksyjności w procesie budowania tożsamości jednostkowej. Można uznać, że ryzyko i związana z nim refleksyjność są od siebie w pewnym stopniu zależne, a powstała w wyniku ich występowania wiedza zasila społeczeństwo w coraz większe zasoby umiejętności dostosowania się do współczesnych warunków życia²³⁸.

Konsekwencją gromadzenia nowej wiedzy jest powstawanie zaufania. Wykorzystanie zaufania polega na wdrożeniu go w system refleksyjności wtedy, gdy jednostka nie jest w stanie ocenić skutków podejmowanych decyzji. Zaufanie powstaje również wtedy, gdy refleksyjność podważa powszechne dogmaty, a w związku z tym jednostka musi zaufać czemuś, co jest nieznane, wykorzystując swoją wiedzę i wiarę. Zaufanie jest zjawiskiem niezależnym od czasu i przestrzeni. Jest coraz bardziej powszechne, nie tylko na poziomie integracji osobowej czy przestrzennej, ale w perspektywie technologicznej, która stała się częścią komunikacji personalnej²³⁹.

Nowoczesność, według Giddensa wchodzi w zakres dwudziestego wieku. Opisuje ją jako posttradycyjny porządek, który stał się codziennym wyzwaniem jednostki, warunkującym jej tożsamość i poruszanie się w rzeczywistości. Jednym z najważniejszych elementów tworzących nowoczesność, jest dotychczas niewystępujące w takim nasileniu, tempo zmian wynikających z osiągnięć technologicznych oraz przekształcenia życia zarówno jednostki, jak i grup. Zmiany technologiczne wpływają na wiele obszarów życia człowieka. Przede wszystkim spowodowały redefinicję czasu i przestrzeni. Zaawansowana technologia przemieniła funkcjonowanie instytucji społecznych, sposób komunikacji między nimi, a także pole działania. Można stwierdzić, że „nowy porządek” diametralnie zmienił życie społeczne, kreując nowe obszary funkcjonowania, wymuszając przy tym dostosowanie się do nich grup i jednostek, w tempie tak szybkim, w jakim powstaje²⁴⁰.

Giddens w budowaniu tożsamości jednostki podkreśla rolę globalizacji. Utożsamia ją z przekształceniami dotyczącymi czasu i przestrzeni oraz zmianą ich wzajemnej relacji. Autor zjawisko globalizacji definiuje jako „działanie na odległość”²⁴¹. Nowoczesność według Giddensa to zjawisko konfrontujące się z wieloma problemami. Spośród nich wyłania się

²³⁸ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 116.

²³⁹ Ibidem, s. 26.

²⁴⁰ Ibidem, s. 21-25.

²⁴¹ A. Giddens, *Poza lewicą i prawicą. Przyszłość polityki radykalnej*, wyd. Zys i S-ka, Poznań 2001, s. 13.

globalizacja, indywidualizm oraz odchodzenie od tradycyjnego modelu demokracji. Wymienione obszary spotykają się na gruncie globalności i lokalności. W ich komunikacji Giddens podkreśla wpływ rozwoju technologii, który umożliwia szybki przepływ informacji oraz rozwój masowego transportu. W tym aspekcie, globalizacja nie sprowadza się tylko do ujednolicania wzorów i stylu życia czy powtarzania tych samych schematów, a oznacza transformację lokalnych systemów społecznych i rozwój osobisty wynikający z powstałych doświadczeń. Działania takie są dwustronne, gdyż lokalne nawyki wpływają na stan globalny. Tak więc uzupełnianie się globalne i lokalne tworzy mechanizm, na którym opierają się obydwie sfery. Wpływ takich procesów nie jest więc ani jednorodny, ani jednokierunkowy. Odnosząc się do globalizmu i lokalności Giddens stwierdza, że współcześnie państwo narodowe za małe jest do rozwiązywania dużych problemów, tym samym za duże do rozstrzygania problemów lokalnych. Nasuwa się więc pytanie: Jaka jest rola państwa w czasach globalizacji? W podrozdziale dysertacji, poświęconym tożsamości politycznej, opisane zostanie zjawisko przemian narodowych i roli państwa w kontekście globalizacji²⁴².

Procesy globalizacji wyłaniają nowy porządek społeczny, w którym jednostka ponownie tworzy swoją tożsamość. Rola tradycji w wielokulturowych społeczeństwach ulega zmianie. To, co dotychczas uznawane było za niepodważalne, wówczas staje się kwestią ruchomą, wymagającą uzasadnień w wyniku narastającego zróżnicowania społecznego. Z jednej strony wielokulturowość wymaga otwierania się grup oraz jednostki na nowe tradycje i kultury, z drugiej zaś prowokuje obronę swoich tradycji. W efekcie zderzenia wielu kultur, jednostka tworząc tożsamość, stoi przed możliwością przewartościowania swojej rdzennej tradycji na tradycję wielowymiarową. Według Giddensa brak reakcji na postępujące zmiany grozi narastaniem fundamentalizmów. Tworzenie tożsamości jednostki w czasach współczesnych wymaga zwiększonego indywidualizmu. Dzięki niemu człowiek rozwija swoje umiejętności asymilacji oraz zyskuje nowe szanse na refleksyjny tryb życia. W rzeczywistości pozbawionej ogólnych norm i wartości, jednostka tworząc swoją tożsamość, musi je wybrać sama. Indywidualizm nabiera coraz większego znaczenia w kontekście różnorodnych stylów życia. Jednak w analizie Giddensa rosnący indywidualizm nie odnosi się do kontekstu „samowystarczalności”, a zanikania tradycyjnych autorytetów ustalających prawa. Tak więc indywidualizm wyznacza nowe wartości, wskazujące na możliwości wyboru i decydowania. Wartości te dotyczą także sfery moralności. Indywidualizm określany jako zjawisko społeczne

²⁴² A. Giddens, *Dimensions of Globalisation*, [w:] *The New Social Theory Reader. Contemporary Debates*, S. Seidman, J.C. Alexander (red.), wyd. Routledge, London-New York 2001, s. 246.

sprowadza się do wyznacznika tożsamości. Warunki, w jakich funkcjonuje współczesna jednostka, dostarczają przestrzeni wyboru tego, co kształtuje tożsamość. Wynikiem zadaniowego pojmowania zagadnienia tożsamości jest indywidualna odpowiedzialność za przyjęty model życia. Współczesność i globalizacja często stanowią zjawisko odbiegające od tradycjonalizmu. Według Giddensa globalizacja i indywidualizacja występują jednocześnie, stwarzając szanse na wybór swojej tożsamości. Autor stwierdza, że: „Nowy indywidualizm idzie ramię przy ramieniu z domaganiem się większej demokracji. Wszyscy musimy żyć bardziej otwarcie i refleksyjnie niż poprzednie pokolenia”²⁴³.

Kolejnym przedstawicielem, poruszającym problematykę tożsamości, jest Zygmunt Bauman, urodzony w roku 1925 w Poznaniu. Odnosząc się do ponowoczesności, autor opisuje ją jako konstrukcję rzeczywistości, której nie można podporządkować sztywnym kategoriom, ani uporządkować w strukturalną całość. Fundamentami ponowoczesności jest permanentna zmiana oraz jej płynne elementy składowe w postaci procesów społecznych, ich struktur i ram działania. Według Baumana ramy odnoszące się do działań społecznych nie zniknęły w ponowoczesności, ale nie są na tyle trwałe, aby tworzyły stabilne schematy. Bauman opisując ponowoczesność, nie wyklucza istnienia ciągłości nowoczesności. Według autora nie zastępuje ona czasów nowoczesnych i nie zamyka tym samym możliwości funkcjonowania jednej i drugiej perspektywy jednocześnie²⁴⁴.

Bauman zwraca uwagę na znaczenie relacji międzyludzkich w czasach ponowoczesnych, podkreślając ich ulotność i nietrwałość. Ponowoczesność to także ciągłe ryzyko i niepewność, odnoszące się do życia codziennego, w którym obszary publiczne nabrały groźnego charakteru. Media, które powinny nieść społeczeństwu rzetelną informację, stały się źródłem manipulacji jednostki, co również powoduje izolację polityczną, polegającą na coraz większym wycofaniu społecznym. Bauman twierdzi, że arena polityczna przekształciła się w teatr. Odnosząc się do więzi międzyludzkich, autor zauważa ich fragmentyzację oraz szerzący się indywidualizm społeczny. Ponowoczesność zdaniem badacza jest skutkiem niezrealizowanych projektów nowoczesności. Definiując ponowoczesność Bauman akcentuje jej negatywne procesy: „Ponowoczesność to nic innego niż umysł nowoczesny przyglądający się uważnie, trzeźwo i z namysłem własnym dokonaniom i intencjom, jakie im przyświecały, wcale nie zachwycony tym, co widzi, a więc ogarnięty pragnieniem zmiany. Ponowoczesność

²⁴³ A. Giddens, *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1999, s. 37.

²⁴⁴ Z. Bauman, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1994, s. 14.

to tyle, co nowoczesność wkraczająca w wiek dojrzały; nowoczesność spoglądająca na siebie z dystansu raczej niż od środka, sporządzająca remanent jej zysków i strat”²⁴⁵.

Charakter współczesnej rzeczywistości opisywanej przez Zygmunta Baumana jest ambiwalentny. Autor mimo zjawisk negatywnych stara się znaleźć pozytywne efekty i spojrzeć na problem obiektywnie. W wieloaspektowych analizach i opisach ponowoczesności można znaleźć niejednoznaczność jej oblicza. Odnosząc się do tożsamości jednostkowej i zbiorowej, Bauman zauważa procesy pozytywne i negatywne, z jakimi zmagać musi się jednostka czy grupa. Budowanie tożsamości w czasach współczesnych postawione jest na drodze wolności, jak również konieczności oraz totalności i fragmentaryczności. Opisana przez autora nowoczesność, ukazuje jej płynność w charakterze braku solidnych struktur. Ruchomość objawia się zacieraniem dawnych tradycji i brakiem możliwości tworzenia nowych. Prowadzi to do wielu niebezpieczeństw, gdyż rozproszenie ośrodków decyzyjnych powoduje brak stabilności społecznej. Na pierwszym miejscu pojawia się wolny wybór jednostki i brak porządku społecznego²⁴⁶.

Podobnie jak Giddens, Bauman zwraca uwagę na zmiany zachodzące we wszystkich dziedzinach życia człowieka i organizacjach instytucjonalnych społeczeństw. Obecne zmiany obejmują również ukształtowany historycznie ład wewnętrzny państwa narodowego. Określając państwo narodowe, pod uwagę brane są całościowe jego aspekty, tj. społeczeństwo, kultura, polityka. Zachwianie struktury państwa, jego głębokie zmiany gospodarcze i ekonomiczne, ukazują, że wystawione zostaje one na próbę. Nowe, rozwinięte metody gospodarowania i pozyskiwania finansów, odbiegają w dużej mierze od dotychczasowych mechanizmów niezawodnej biurokracji, o której w takim znaczeniu mówi Weber. Zarządzanie i planowanie projektów w nowoczesności nie przyniosło oczekiwanych efektów, a obraz wolnej konkurencji zmienił się na rzecz rozwijającego się nowego kapitalizmu, określanego mianem hiperkapitalizmu. Jednak rola państwa i w tym kontekście zatarła się. Bauman stwierdza, że: „dzisiejsze państwo przysparza ludziom najwięcej cierpień przez piętrowy gest umykania rąk, a nie brudzenia ich sobie kolejnymi próbami zaprowadzania jakiegoś takiego porządku w beładnej ludzkiej egzystencji. Nadmiar państwa jest katastrofalny, lecz katastrofalny jest także jego niedostatek”²⁴⁷.

²⁴⁵ Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna. Nowoczesność wieloznaczna*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 314.

²⁴⁶ Z. Bauman, *O pożytkach z wątpliwości. Rozmowy z Zygmuntem Baumanem*, wyd. Sic! Warszawa 2003, s. 98.

²⁴⁷ Ibidem, s. 173.

Kolejną cechą charakterystyczną dla ponowoczesności jest zanik zaufania do instytucji publicznych. Takie zjawisko przekłada się na stan zaufania ogólnego w społeczeństwie, które jest podstawą poruszania się w relacjach międzyludzkich. Kryzys zaufania według Baumana odnosi się do trzech sfer: zaufania do siebie, zaufania do innych oraz zaufania do instytucji społecznych. Tworzenie stabilnej i trwałej tożsamości w przypadku kryzysu tych sfer jest niemalże niemożliwe. Jednostka obserwująca zmianę roli instytucji, które do tej pory były pewnego rodzaju „ostoją”, musi przewartościować swój system myślenia. Powoduje to pozbywanie się trwałych zobowiązań i przyjętych ról społecznych, gdyż stają się one mało znaczące. Konsekwencja utraty stabilności instytucji publicznych niesie za sobą poczucie braku bezpieczeństwa jednostek. Dotyka to w bezpośredni sposób tożsamości jednostkowych, budowanych na płynnej rzeczywistości. Przede wszystkim zaburzane jest w tym aspekcie zaufanie oraz wiara w siebie i innych, powodując problem tożsamościowy²⁴⁸.

Struktura instytucjonalna przechodząca ze stabilności w płynność jest wyznacznikiem przechodzenia ery nowoczesności w ponowoczesność. Wszelkie cechy instytucji publicznych zmieniają swój charakter, tracąc właściwości stabilizujące. Skutkiem tego jest brak możliwości „zakorzenienia” się w ramach i schematach na dłużej, aby tożsamości mogły się w nich ukształtować. Bauman określa ponowoczesność jako epokę wykorzenienia bez możliwości zakorzenienia. Autor współczesność porównuje do podróży bez wyznaczonego celu: „Powstające dziś konstrukcje są jedynie pojazdami, mającymi nas dotransportować do najbliższego przydrożnego zajazdu, a nie domostwami, w których moglibyśmy znaleźć wypoczynek po skończonej podróży”²⁴⁹. Brak określenia stabilnych ram przez instytucje państwowe jest postrzegane jako niejasne i „aktualne do odwołania”. Maleje zatem możliwość budowania tożsamości na stabilnych fundamentach, które przeistoczyły się w ruchome. Wpływa to na umiejętność planowania i współżycia jednostek z innymi ludźmi²⁵⁰.

Porównując podejście Z. Baumana i A. Giddensa wobec nowoczesności i ponowoczesności, można zauważyć wiele podobnych obserwacji, jakie opisują autorzy. Obaj twierdzą, że czasy współczesne zmagają się ze zmianami, które do tej pory nie były tak intensywne. Tożsamość jednostki i grupy zostaje pozostawiona w ruchomym punkcie,

²⁴⁸ Z. Bauman, *O pożytkach z wątpliwości. Rozmowy z Zygmunt Baumanem*, wyd. Sic! Warszawa 2003, s. 155.

²⁴⁹ Ibidem, s. 115.

²⁵⁰ Ibidem, s. 173.

a wszelkie sztywne ramy, na których dotychczas opierało się kształtowanie ludzkiej tożsamości, zatarły się. Spowodowało to postawienie jednostki przed wyborem tego, co uważa za słuszne, a co nie oraz co zdecyduje uznać za element tworzący swoją tożsamość. W świecie, który z jednej strony otwiera wiele możliwości, co opisuje Giddens, zjawisko indywidualizmu intensyfikuje się w odpowiedzi na globalizm. Z drugiej strony Bauman podkreśla zatarcie się roli państwa w społeczeństwie, a tym samym utratę zaufania jednostki zarówno do instytucji, jak i innych jednostek oraz siebie.

Giddens refleksyjny projekt tożsamości przedstawia jako doświadczenie jednostkowe. Podkreśla tym samym znaczenie indywidualizmu. Jednak w odniesieniu do tradycji kulturowych, jego zdaniem, jednostka nie miała swojego miejsca. Pojęcie tożsamości jednostki Giddens wyraża w jej samookreśleniu w świecie. Autor uznaje interakcje społeczne i socjalizację za jedno z najistotniejszych elementów tworzących tożsamość człowieka. Jednak decydująca aktywność jednostki w tej mierze wiąże się z połączeniem jej świata wewnętrznego z zewnętrznym. Giddens twierdzi, że: „Środowisko kulturowe i społeczne jest czynnikiem kształtującym naszą tożsamość, ale centralne znaczenie ma jednostkowe działanie i dokonywanie wyborów”²⁵¹. Tożsamość jednostkowa oznacza odrębność, dotyczy procesów samorozwoju oraz indywidualne podejście do świata. W odróżnieniu od tożsamości zbiorowej, gdzie cechy wspólne charakteryzują daną grupę, tożsamość jednostkowa koncentruje się na cechach podkreślających niepowtarzalność jednostki, wyróżniających ją tym samym spośród innych jednostek²⁵².

Refleksyjny projekt tożsamości Giddensa, przedstawia rozumienie tożsamości w aspekcie refleksji nad każdym momentem życia. Analiza powinna dotyczyć samego siebie i charakteru własnego życia. Autor uważa, że taka postawa w pewnym sensie pełni rolę autoterapii, gdyż nieustanny, wewnętrzny dialog staje się dla jednostki regulatorem własnych poczynań. Późnonowoczesna egzystencja człowieka według Giddensa nie ma jasno wyznaczonych celów i sposobów odnoszących się do podstawowych warunków funkcjonowania. Problem leży w określeniu jednostki jaka jest, jaka chce być i do czego zmierza. Takie kryteria pozwalają określić, jakie są plany i zadania jednostki, aby mogła je realizować. Rozważania na temat celów jednostki nie ograniczają się do aktualnego momentu funkcjonowania, a wybiegają w przyszłość. Dzięki temu jednostka może „kontrolować czas” w takim rozumieniu, że nie traktuje go jako skończony etap, a panuje nad tym, co może się

²⁵¹ A. Giddens, *Socjologia*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 52.

²⁵² Ibidem.

jeszcze wydarzyć. To z kolei wpływa na unikanie niechcianych konsekwencji możliwych zdarzeń z przyszłości. Refleksyjność zatem pozwala zniwelować ryzyko charakterystyczne w opisie czasów późnonowoczesnych. Świadome podejście do czasu i wydarzeń zachodzących w życiu jednostki wpływa pozytywnie na jej relacje z innymi ludźmi. Dążenie do określonego celu powoduje koncentrację aktywności na aktualnych zadaniach, które zależne są od współdziałania społecznego. W przeciwnym wypadku zamknięcie się jednostki na przyszłość zamyka jej funkcjonowanie aktualne²⁵³.

W ujęciu tożsamości Giddensa, jaźń występuje w kontekście refleksyjności. Jest ona elementem składającym się na tożsamość, ale w kategorii postrzegania siebie i samokontroli. Autor tym samym wychodzi poza interakcjonistyczne punkty widzenia jaźni, które opisywane były jako efekt interakcji społecznych. Badacz określa tożsamość w następujący sposób: „W przeciwieństwie do jaźni w ogóle, „tożsamość” jaźni zakłada świadomość refleksyjną. Jest ona tym, czego jednostka jest świadoma w wyrażeniu „samoświadomość”. Innymi słowy, tożsamość jednostki nie jest po prostu czymś danym jako wynik ciągłości jej działania, ale czymś, co musi być rutynowo wytwarzane i podtrzymywane przez refleksyjnie działającą jednostkę”²⁵⁴.

Sensem tożsamości według Giddensa jest jednostkowy projekt życia, który odnosi się do refleksyjności i planu biorącego pod uwagę zamiary jednostki. Biografie jednostki są znaczące dla doświadczania jej własnej tożsamości. Refleksyjność natomiast obejmuje jaźń, jako element projektu tworzącego tożsamość jednostki. Do stworzenia trwałej tożsamości, człowiek potrzebuje ciągłości zamierzonego planu. Tożsamość nie jest zatem schematem zachowań jednostki, ani opinią innych ludzi, ale zdolnością zachowania określonej „narracji”. Umiejętność ta wiąże się z zachowaniem autentyczności względem innych i siebie. Samodzielne myślenie i działanie jest efektem interakcji zachodzących w życiu jednostki. Giddens zwraca uwagę na aspekt posttradycyjności jako nowych możliwości, które dostał człowiek od czasów współczesnych. Dzięki temu, że dawne wzorce przestały być powszechne, każdy z nas tworzy swoją tożsamość tylko w oparciu o samego siebie. Autor podkreśla, że to w jednostce leży odpowiedź na pytanie, kim jest i dokąd zmierza. Wybór możliwości nie był nigdy tak rozległy, jednak to od człowieka zależy rezultat jego wyboru, gdyż nie jest on kierowany żadnymi wskazówkami. Proces

²⁵³ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 98.

²⁵⁴ Ibidem, s. 74.

kształtowania tożsamości to również konsekwencja działań podejmowanych przez jednostkę. Giddens nadmienia: „Decyzje, które podejmujemy w naszym codziennym życiu – co włożyć, jak się zachować, jak spędzać czas – czynią nas tym, kim jesteśmy. Świat nowoczesny zmusza nas do odnajdowania siebie. Jako samoświadome jednostki ludzkie wciąż tworzymy i odtwarzamy naszą tożsamość”²⁵⁵.

Koncepcja tożsamości Giddensa przedstawia jednostkę jako istotę myślącą. Nie jest ona zdeterminowana strukturalnie, ale autonomicznie. Jednostka ma zdolność przejawiania świadomości, która może występować w różnych formach zależnych od zaangażowania człowieka. Kategoria tożsamości w koncepcji refleksyjnego projektu charakteryzuje się następującymi cechami²⁵⁶:

- a) tożsamość wyznaczona jest w rozwoju od przeszłości do przyszłości, stanowiących przebieg życia,
- b) zintegrowane poczucie tożsamości jest rezultatem samoświadomości i samorozumienia jednostki,
- c) jednostka jest odpowiedzialna za refleksyjny projekt tożsamości,
- d) refleksyjność odnosi się do każdego momentu życia, jest aktywna,
- e) rdzeniem tożsamości jednostki jest jej autobiografia,
- f) projekt refleksyjny odnosi się do planowania i „kontroli czasu”,
- g) projekt odnosi się również do fizycznych aspektów jednostki jako elementu działania,
- h) jednostka realizując się, musi podejmować wyzwania i ryzyko współczesności,
- i) autentyczność wpisana jest w moralną oś samorealizacji,
- j) ryzyko i szansa stanowią współzależność oraz świadomy wybór jednostki,
- k) punkty odniesienia jednostki są ustalane samodzielnie.

Giddens opisując tożsamość, podkreśla znaczenie procesów myślowych w jej kształtowaniu. Szczególnie zwraca uwagę na aspekt pluralizmu życia współczesnego i przenikanie się wielu dziedzin społecznych. Refleksyjność w takim kontekście występuje jako ośrodek decyzyjny. Nowe możliwości nie określają jednak całkowitego przewartościowania świata jednostki. Zważając na to, że to ona selekcjonuje bodźce zewnętrzne, mające wpływ na jej tożsamość, może również odrzucić nowe rejony świata społecznego. Refleksyjność zatem odnosi się zarówno do codzienności życia, jak i jego struktur ogólnych. Planowanie czasu

²⁵⁵ A. Giddens, *Socjologia*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 53.

²⁵⁶ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 104-112.

natomiast, z jednej strony jest wyznacznikiem przyszłości i celów podjętych przez jednostkę, z drugiej zaś jest procesem mającym na celu „zachowanie przeszłości”, niezbędnej do tworzenia biografii całościowej²⁵⁷.

Jedną z wymienionych cech, charakteryzujących refleksyjny projekt tożsamości, jest świadomość fizyczności jednostki. Nie można pomijać tego aspektu, odnosząc się tylko do myśli, biorących udział w budowaniu tożsamości, gdyż ciało człowieka jest jego narzędziem interakcji. Także w procesie „przemijania” ciało jest wyznacznikiem czasu. Dotyka ono temporalności, gdyż jest nieodwracalnie skazane na skończoność. Giddens wyróżnia trzy doświadczenia czasu przez jednostkę²⁵⁸:

- 1) codzienne doświadczenie czasu,
- 2) płynne trwanie jednostki,
- 3) długie trwanie instytucji.

Opisując nieodwracalność czasu, autor podporządkowuje proces budowania tożsamości do długości życia, wyznaczającej biografię kształtowania się tożsamości. Według Giddensa czas jest: „czasem ciała, granicą obecności, całkiem różną od czasu w trwaniu codziennej działalności. Nasze życie mija w nieodwracalnym czasie umierania organizmu”²⁵⁹. Ciało zatem pełni dwuwymiarową rolę w życiu człowieka. Z jednej strony jest podtrzymaniem ciągłości bytu jednostki, z drugiej, jako środek przedstawiający zewnętrzne „ja”, utrzymuje ciągłość istnienia jednostkowego dla innych. Fizyczność pełni rolę społeczną, gdyż jest narzędziem wchodzenia w interakcje z innymi ludźmi. Ważną kwestią, jaką podkreśla autor, jest świadomość swojego ciała i dbanie o nie w kontekście zdrowotnym. Późnonowoczesne koncepcje fizyczności odnoszą się do troski o sferę zdrowia, gdyż jest ona wyznacznikiem długości życia człowieka²⁶⁰.

Zygmunt Bauman w opisach teorii tożsamości stwierdza, że jest ona podstawową kategorią współczesnego człowieka. Autor traktuje tożsamość jako wyznacznik ponowoczesnego, globalizującego się świata. Jest ona wpisana we współczesne działania, gdyż jest koniecznością, od której nie można uciec. Odnosi się również do rozwoju społecznego, który trwa nieprzerwanie, dostosowując się do nowych, współczesnych warunków życia. Zadanie

²⁵⁷ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 104-112

²⁵⁸ A. Giddens, *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturalizmu*, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2003, s. 76.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 122-136.

jednostki wymagające wyboru tożsamości jest rezultatem czasów nowoczesnych. Warunki życia oferowane przez ponowoczesność traktują tożsamość jako konieczność. Bauman stwierdza: „Pytanie o tożsamość wyrasta z odczucia chybotliwości, jego niepewności i nieostateczności wszelkich form, jakie przybrało. Wynika ono także z doznania, że w tych warunkach wybór jest koniecznością, a wolność losem człowieka”²⁶¹. Według autora, wybór jednostki wobec tożsamości dotyczy również jej samego budowania. Pojęcie tożsamości pojawiło się w odpowiedzi na potrzeby społeczne, wymagające określenia siebie od jednostki i działalności grup. Nadmieniane we wcześniejszej części pracy doktorskiej zjawisko wchodzenia jednostki w relacje z daną grupą społeczną, wymaga określenia jej samej i wyboru oraz akceptacji wspólnych cech, które łączą jednostkę z grupą. Czasy współczesne charakteryzując się chwiejnością rzeczywistości, wymagają od jednostki odnalezienia swojej tożsamości, która budowana jest na bieżąco. W takim rozumieniu zadanie to wyłania się z głębi stosunków międzyludzkich. Bauman podkreśla, że tożsamość nie jest czymś, co człowiek otrzymuje, a czego szuka całe życie. W paśmie poszukiwań jednostka albo odnajduje swą tożsamość albo też nie²⁶².

Wraz ze zmianami czasów, zmienia się tożsamość człowieka. Czasy współczesne połączyły budowanie tożsamości jednostki z wolnością. Przyjmując, że wolność jest wartością, należy zaznaczyć, że jest ona na wskroś ambiwalentna. Oznacza to, że wpisują się w nią równocześnie aspekty pozytywne i negatywne. Za pozytywne cechy wolności można uznać możliwość dokonywania wyboru jednostki: jak żyć i kim być. Jednak brak odgórnych wzorców w tak rozległej rzeczywistości i nieskończonych możliwościach, prowadzi do pewnego zagubienia w przestrzeni i własnym „ja”. Wolność jednostkowa nie jest traktowana jako uniwersalny stan człowieczeństwa, lecz jako produkt społeczny i historyczny. Według Baumana ambiwalencja wolności jest szczególnie widoczna we współczesnej kulturze konsumpcyjnej, którą tożsamość traktuje jako towar. Różnicuje ona również ludzi pod względem szans nabywania określonych tożsamości²⁶³.

Odnosząc się do wolności, autor opisuje ją również pod względem zagrożeń: „W obecnych czasach „płynnej nowoczesności” wolność przysparza człowiekowi jeszcze więcej kłopotu niż w epokach wcześniejszych. Normy, których moglibyśmy się trzymać, z reguły rozplývają się, nim zdążą uformować, procedury, które mogłyby nas uchronić od swobody wyboru, stale się

²⁶¹ Z. Bauman, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1994, s. 9.

²⁶² Ibidem, s. 10.

²⁶³ Z. Bauman, *O pożytkach z wątpliwości. Rozmowy z Zygmunt Baumanem*, wyd. Sic! Warszawa 2003, s. 68.

zmieniają, trwa też nieprzerwany proces wykorzenienia”²⁶⁴. Bauman zwraca uwagę, że nadmiar wolności potrafi prowadzić do negatywnych zjawisk w procesie tworzenia tożsamości. Zacieranie się sfery publicznej i prywatnej może być zagrożeniem dla autonomii jednostkowej. Społeczeństwo wyzwalać jednostkę, ofiarując jej swobodę, czyni z niej ofiarę, która wytwarza własne wzorce i sama określa, czy są one konstruktywne czy destrukcyjne. Biorąc pod uwagę to, że tylko własnym doświadczeniem jednostka jest w stanie uznać, co jest dla niej odpowiednie, a co nie, wzrasta ryzyko doświadczeń negatywnych. Dawne wzorce były „sprawdzone”, trwałe i stabilne. W tym wypadku tworzenie tożsamości jest zjawiskiem ruchomym, gdyż raz przyjęty wzorec, w kontekście doświadczeń negatywnych, zostaje odrzucony²⁶⁵.

Charakterystyka tożsamości według Zygmunta Baumana porusza istotną kwestię konsumpcjonizmu, kreującego się we współczesnej rzeczywistości. Pojęcie „wartości rynkowej” w kontekście społecznym odnosi się do jednostki, a tożsamość uznawana jest za towar w konsumpcyjnym ujęciu kultury. „Produkty na sprzedaż” określane są jako style życia i wzory zachowań promowane przez świat konsumpcjonizmu społeczno-kulturowego. Biorąc pod uwagę promowanie stylu życia, człowiek traktowany jest jako klient, a dobra jakie nabywa, stają się elementem jego tożsamości. Bauman zwraca uwagę na materializację jednostki. Oznacza to, że jej tożsamość staje się towarem podlegającym takim samym zasadom rynku, jak produkty materialne. Dlatego też niezwykle istotnym elementem jest uświadamianie sobie korzystnych i niekorzystnych aspektów kultury konsumpcyjnej, która niekiedy pozbawia człowieka świadomości tego, co jest mu oferowane i w jaki sposób. Konsumpcjonizm jest niebezpieczny również dla trzech aspektów tożsamości: wolności, indywidualizmu i godności. Jako przywilej wolności Bauman wymienia kreowanie tożsamości, także w odniesieniu do dóbr materialnych. Wytwory kultury są dla jednostki wachlarzem zachowań i działań, spośród których wybiera te, które ją spełniają i prowadzą do satysfakcji osobistej. Jednak zjawisko współczesnego indywidualizmu niesie za sobą różne skutki. Według autora, skrajna indywidualizacja prowadzi do „nieuctwa” społecznego oraz izolacji jednostki względem społeczeństwa. Nieuctwem Bauman określa brak odwoływania się do pomocy, brak współpracy z innymi ludźmi oraz zbyt częste samodzielne rozwiązania, nie zawsze trafne

²⁶⁴ Z. Bauman, *O pożytkach z wątpliwości. Rozmowy z Zygmuntem Baumanem*, wyd. Sic! Warszawa 2003, s. 69.

²⁶⁵ Ibidem, s. 70.

i słuszne. Autor stwierdza, że zachowania konsumenckie przeciwstawiają się zachowaniom obywatelskim²⁶⁶.

Świat ponowoczesny swoim charakterem sprzyja kulturze konsumpcyjnej, gdyż szukając swej tożsamości w nieuporządkowanym świecie pełnym możliwości, jednostka staje się bardziej podatna na promowane wytwory wyidealizowanych stylów życia. Jednostka, aby zadomowić się w ponowoczesności, kształtując swoją tożsamość, musi być gotowa na ciągłe ryzyko i doświadczanie różnorodnych sytuacji. Bauman uznaje, że posiadanie tożsamości nie jest możliwe. Prawdopodobne jest natomiast jej pożądanie, czyli ciągłe tworzenie i dokładanie wszelkich starań, aby była ona stabilna w swej zmianie. Wymóg tożsamości to świadome poruszanie się w otaczającym świecie, które jest zadaniem życia jednostki. Przy tym nie należy ograniczać chęci do osiągnięcia określonego „stanu” tożsamości, lecz zdobywać nowe zamiary i dążenia w udoskonalaniu jej. Opisuując tożsamość Bauman uznaje, że jest ona procesem, nie zjawiskiem. Podstawą tego procesu jest nieustanność i ciągłość, które są niezbędne w dążeniu do ludzkiej tożsamości²⁶⁷.

Podsumowanie

Analiza tożsamości jednostkowej na podstawie koncepcji A. Giddensa i Z. Baumana, pozwala przybliżyć różne perspektywy opisu zjawiska. Z jednej strony współczesna tożsamość postrzegana jest jako pełna możliwości i wyzwań, z drugiej natomiast, wystawiona na próbę i samodzielność jednostkową. Biorąc pod uwagę szerokie możliwości globalności, dla tożsamości tym samym otwiera się wiele drzwi, które umożliwiają globalne interakcje i zdobywanie doświadczeń, o czym pisze Giddens. Bauman z kolei stwierdza, że przesadna wolność prowadzi do nadmiernego indywidualizmu i zacierania procesów integracji społecznej. Ponadto utracone zostaje zaufanie do instytucji, które jest wynikiem zawężania się kontaktów międzyludzkich. Na podstawie koncepcji autorów, można wysnuć zarówno pozytywne, jak i negatywne wnioski wobec współczesnej tożsamości. Pewne jest jednak, że budowanie własnej tożsamości związane jest z człowiekiem, niezależnie od epoki, w której żyje, a od jego potrzeb egzystencjalnych. Oczywiście jest także, że człowiek w związku z doświadczeniami, których doznaje w trakcie życia, kształtuje się w sposób ciągły przez całe

²⁶⁶ Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna. Nowoczesność wieloznaczna*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 316.

²⁶⁷ Ibidem.

życie. Współczesność, która stała się wachlarzem możliwości i nowości, niewątpliwie nadała inne niż dotąd znaczenie tożsamości. Kluczowym jest, aby być świadomym tego, co wokół, fundamentem natomiast jest żyć zgodnie z wartościami osobistymi, sumieniem i pragnieniami. Dążenie do wyznaczonych celów umacnia, a motywacją jest ich wyznaczanie.

2.3. Tożsamość zbiorowa w ujęciu kulturowym

Tożsamość kulturowa jako wytwór grupowy wiąże jednostkę z kulturą i grupą oraz wspólnym systemem wartości, charakterystycznym dla danej kultury. Do zagadnień związanych z tożsamością kulturową zalicza się: rasę, przynależność plemienną, rodową, przynależność etniczną, narodową oraz cywilizacyjną. Na trwałość i stabilność tożsamości kulturowej wpływają dwa procesy: nabywanie tożsamości oraz przekształcanie jej. Nabywanie oraz kształtowanie jej formy odbywa się w dzieciństwie i wieku młodzieńczym człowieka. Zjawisko formowania tożsamości kulturowej opisywane jest w „kulturowych podstawach osobowości” zawartych w teoriach antropologicznych. Przykładowi autorzy zajmujący się tematyką tożsamości i wpływem kultury na jej kształtowanie to: Margaret Mead, Ruth Benedict i Ralph Linton. W ich teoriach podkreślona została drugorzędność cech psychofizycznych jednostki w procesie nabywania tożsamości odnoszącej się do zamkniętej grupy pierwotnej. Ralph Linton określając kulturowy wzorzec osobowości, zwraca uwagę na kształtowanie się cech grupowych pod wpływem organizacji i struktury oraz systemu wartości członków grupy. Na proces kształtowania tożsamości w ujęciu socjalizacyjnym wpływa płeć jednostki i jej pochodzenie etniczne. Z punktu widzenia psychologii rozwojowej na nabywanie tożsamości i kształtowanie się jej na etapie dorastania ważny wpływ ma otoczenie kulturowe. Podkreśla się także w tym procesie predyspozycje jednostki, takie jak: temperament, charakter, zdolność uczenia i poziom intelektualny. Na tożsamość w dużej mierze składają się odczucia wewnętrzne jednostki, jej samoświadomość i sposób postrzegania świata. Erikson zwraca uwagę na rolę dorastania w kształtowaniu „zdrowej” tożsamości: „Długie dzieciństwo jest charakterystyczne dla człowieka w ogóle – jeszcze dłuższe – dla człowieka cywilizowanego. Powoduje, że człowiek osiąga fizyczną i umysłową doskonałość, ale też pozostawia w nim na całe życie ślad niedojrzałości emocjonalnej. Chociaż rozmaite plemiona i narody instytucyjne traktują wychowanie oraz edukację swoich dzieci jako środek do osiągnięcia odpowiadającej im tożsamości u dorosłego człowieka czy też ich własnej wersji integracji, to jednak pozostają one

ciągle otoczone przez irracjonalne lęki, mające swój początek we wczesnym dzieciństwie, które społeczeństwa te eksploatowały na swój specyficzny sposób”²⁶⁸.

Biorąc pod uwagę różne aspekty składające się na powstanie tożsamości, można ją uznać za wypadkową cech wewnętrznych i zewnętrznych, osobowych oraz grupowych, psychofizycznych i społecznych, a także indywidualnych i kulturowych. Jednym z elementów, składających się na tożsamość człowieka, jest edukacja. Obejmuje ona obszary wychowawcze środowiska rodzinnego, szkolnego, organizacyjnego i wspólnotowego. Natomiast przekształcanie tożsamości oraz zmiany dotyczące jej charakteru, przypadają na okres dorosłości. Można zatem stwierdzić, że tożsamość ma dwie fazy kształtowania, pierwsza z nich odnosi się do samego tworzenia i formowania tożsamości jednostki w procesach dorastania, druga natomiast obejmuje zmiany dotyczące ukształtowanej tożsamości młodości, wchodzącej w dorosłość. Na tym etapie tożsamość zaczyna być poddawana głębszym przemianom i procesom, polegającym na ciągłym konstruowaniu tożsamości podczas całego procesu życia. Kształtowanie się tożsamości polega na mechanizmach dostosowania się jednostek do kontekstu społecznego i otoczenia kulturowego. Proces taki przebiega bez zakłóceń, gdy jego warunki są zamknięte w szablonie kulturowym i jednolitym, tradycyjnym oraz homogenicznym. Gdy możliwości kształtowania tożsamości odbiegają od tych tradycyjnych kulturowo oraz wkraczają w środowisko pluralizmu i wielokulturowości, wówczas jest ono bardziej złożone. Jednak zarówno w jednym, jak i drugim przypadku, tempo przemian zależy od zdolności przystosowania się do otaczającej rzeczywistości i adaptacji do zmian, które są nieuniknione w rozwijającym się otoczeniu. Każdy typ kultur, zamknięty, homogeniczny oraz otwarty, heterogeniczny, wytwarzają również niekonformistyczne typy osobowości. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że we wspólnotach małych zjawisko to będzie występowało w mniejszej skali niż w dużych społecznościach wielokulturowych. Tożsamość nabywana jest w długotrwałym procesie wychowania, internalizacji, socjalizacji oraz interakcji społecznych. Zakotwiczenie nabywania elementów tożsamości jednostki czy zbiorowości zależy od skali wartości nabywanych cech. Kultura jest istotnym czynnikiem kształtującym tożsamość, gdyż nadaje charakter wartości ogólnych, uznawanych za wspólne w danej zbiorowości kulturowej. Po nabyciu tożsamości rdzennej, jednostki podlegają różnym wpływom otaczającego ich środowiska. W zależności od występujących okoliczności, wpływy te mogą wyznaczać granice przekształceń tożsamości. Każda kultura, nawet ta najbardziej pluralistyczna, wyznacza mniej lub bardziej precyzyjne granice odstępstw od przyjętego

²⁶⁸ E.H. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, wyd. Harvart University Press, Cambridge - London 1997, s. 18.

standardu. Kultury homogeniczne, uznające wspólne tradycje i przyjmujące te same wartości, posiadają granice o sztywniejszych schematach, niż w kulturach złożonych. Przekształcanie i modyfikacje tożsamości odbywają się poprzez asymilację do nowych warunków. Taki proces może składać się z wielu faz, najczęściej polegających na dodaniu do istniejącej tożsamości kulturowej nowych elementów, wpływających na całokształt tożsamości. Zjawisko asymilacji może również nastąpić podczas wyłaniania się szerszej i bardziej uniwersalnej odmiany tożsamości²⁶⁹.

Tożsamość ludzka opiera się na ciągłym wchodzeniu w interakcje społeczne. Dzięki nim oraz integracji społecznej i uczestnictwie w grupach, tworzone są więzi międzyludzkie. Więzy i tożsamość mogą być wyznaczone poprzez różne czynniki: rasę, pochodzenie, etniczność, religię, tradycje, język czy wyznawanie takich samych wartości lub zainteresowań. Najważniejszymi elementami więzi grupowej jest kultura, język i religia. Więzy biologiczne natomiast, wynikające z prokreacji i wspólnot rodzinnych, tworzy podłoże do powstawania większych grup kulturowych. Wyróżnikiem tego typu grup staje się wyznawanie takich samych wartości oraz występowanie symboli charakterystycznych dla danej zbiorowości. Wartości kulturowe oraz symbole związane są z procesem historycznym i tradycją. Wiążą się one także z cechami terytorium, z którego pochodzi dana grupa, jego położeniem geograficznym, stylem życia i obowiązującym językiem oraz wyznawaną religią. Jako pierwsze w życiu człowieka pojawiają się więzi rodzinne i lokalne. To dzięki nim kształtowana jest tożsamość światopoglądowa, która może przeistaczać się w patriotyzm, nacjonalizm czy głębokie poczucie przynależności do ideologicznej ojczyzny. Więzy występujące jako element składowy tożsamości, dotyczy wszystkich jednostek mówiących w tym samym języku, posiadających takie samo obywatelstwo, wyznających tą samą religię lub posiadających jednakową przynależność narodową. Więzy kulturowa realizowana może być poprzez działania poparte podłożem identyfikacji etnicznej, narodowej, rasowej czy cywilizacyjnej. Osoby urodzone na innym terytorium, niż obszar jednostki, posiadające odmienny język i wyznające różne normy, są inaczej traktowane, niż członkowie grupy kulturowej, z której wywodzi się jednostka. Najszerzy układ, do którego można odnieść więzi kulturowe, to cywilizacja. Oznacza to większy niż jednorodny, homogeniczny, spójny językowo układ integracyjny. Cywilizacja to

²⁶⁹ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 71.

połączenie złożonych kulturowo i heterogenicznie grup kulturowych, tworzących uniwersalną więź typu wspólnotowego²⁷⁰.

Współczesne grupy etniczne i narodowe stają się elementem składowym struktur ponadnarodowych. W konsekwencji interakcji różnych grup kulturowych oraz powstawania między nimi więzi społecznych, zacierają się granice pomiędzy tożsamością kulturową, narodową i etniczną. Grzegorz Babiński opisując zjawisko integracji kulturowych stwierdza: „Uniwersalizm kultury, zwiększająca się przenikalność lub wręcz zanik granic państwowych rodzą pytania o odrębność kulturową narodów i państw narodowych. Z pewnością poszerza się zakres wspólnych wartości i symboli kulturowych, zwłaszcza w sferze kultury masowej. Czy te procesy będą wpływały na podstawę narodowej tożsamości i poczucie kulturowej odrębności?”²⁷¹.

Współczesne procesy uniwersalizacji i globalizacji oraz powstawanie coraz liczniejszych społeczeństw pluralistycznych sprawiają, że integracja kulturowa odgrywa ważną rolę w świecie współczesnym. Tożsamość kulturowa w takiej perspektywie skupia się na znajdowaniu podobieństw łączących kultury oraz koncentruje się na tworzeniu wspólnych elementów i działań. Konsekwencją tego jest poszerzanie zakresu wspólnych wartości i symboli oraz promowanie idei uniwersalnych dla każdej kultury.

Z drugiej strony proces globalizacji uaktywnia i utrwala więzi kulturowe, zróżnicowanie regionalne i działalność wspólnot lokalnych. Ojczyzny „prywatne” nadal tworzą ważny element tożsamości kulturowej jednostek, lecz w czasach współczesnych zaliczają się one do części składowych ogólniejszego obrazu świata. Zjawisko uniwersalizacji prowokuje działania podkreślające odrębności kulturowe, regionalne czy lokalne, ale także kultury narodowe, etniczne, regionalne i lokalne, ulegają wpływom ze strony innych kultur²⁷².

Przemiany społeczne i kulturowe czasów współczesnych, rozwój technologiczny, pluralizm kulturowy, szerzący się przemysł turystyczny, nowy zakres komunikacji globalnej, rola Internetu w życiu społecznym, postępy multimedialne, prowadzą do pozytywnych i negatywnych konsekwencji przemian tożsamości. Omawiane również w podrozdziale dysertacji o tożsamości jednostkowej, pozytywne cechy współczesnych przemian to: wzrost

²⁷⁰ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 73.

²⁷¹ G. Babiński, *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, wyd. Nomos, Kraków 1997, s. 11.

²⁷² T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 74.

samowiedzy jednostkowej, szeroki dostęp do źródeł wiedzy, poszerzanie horyzontów kulturowych, kreatywność, rozwój zdolności adaptacyjnych. Negatywne skutki poruszania się w świecie globalnym mogą przyczyniać się do poczucia osamotnienia jednostki, dezorientacji, niepewności i niestabilności w otaczającym ją środowisku. Obszar społeczno-kulturowy jako nowa przestrzeń i perspektywa zjawisk uniwersalnych wyłania wiele wyzwań dla tożsamości jednostkowej i zbiorowej. Współczesna rzeczywistość wymaga przyjmowania różnorodnych strategii dostosowawczych, które najczęściej przybierają trzy formy²⁷³:

- 1) Forma konfrontacyjna – przeciwstawianie się procesom globalizacji, utrzymywanie jednorodnej, homogenicznej identyfikacji kulturowej. Taka strategia podkreśla rolę kultury, z jakiej wywodzi się dana grupa czy jednostka, podtrzymuje tożsamość lokalną, narodową, rasową, plemienną, postrzegając ją jako bardziej atrakcyjną, ale również zagrożoną współczesnymi procesami globalizacyjnymi. Strategia formy konfrontacyjnej może prowadzić do etnocentryzmu, nacjonalizmu lub fundamentalizmu religijnego.
- 2) Forma rewitalizacyjna – stanowi rodzaj „odroczonej reakcji” na zaistniałe procesy uniwersalizacji i globalizacji, prowadząc do odradzania się tożsamości kulturowych, narodowych i lokalnych. Zjawisko to towarzyszy procesom unifikacji politycznej i standaryzacji gospodarczej. Jako przykład można wymienić hiszpańską Katalonię, Flamandów w Belgii lub Szkotów w Wielkiej Brytanii.
- 3) Forma transformacyjna – prowadzi do zaniku więzi kulturowej i tożsamości, na rzecz nowej, uniwersalnej tożsamości, która przechodzi proces dopasowania się do szerszej perspektywy, akceptacji wartości globalnych. Tożsamość w takiej formie przestaje funkcjonować jako coś stałego, a charakteryzuje się zmiennością i ruchomością. Kontekst społeczny góruje nad kulturowym, przechodząc z endogenności i oryginalności w egzogenność i uniwersalizm.

Przemiany tożsamości w procesie globalizacji są zagadnieniem poruszonym przez wielu badaczy dziedzin socjologii, psychologii i antropologii. Obserwując zjawisko złożoności przemian tożsamości, można zauważyć wiele poglądów opisujących wybraną problematykę. W licznych koncepcjach wyróżnia się trzy podstawowe stanowiska²⁷⁴:

²⁷³ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 39.

²⁷⁴ Ibidem.

- a) pesymistyczne – odnosi się do negatywnych skutków globalizacji. Podkreśla zjawiska utraty podmiotowości, więzi społecznych, anomii i dezintegracji społecznej. Podejście pesymistyczne odwołuje się do skutków globalizacji powodujących zanik wielu grup kulturowych, języków, norm i obyczajów. Z psychologicznego punktu widzenia, zjawisko globalizacji nasila takie stany jednostek jak lęki, nerwice, frustracje, niestabilność i niepewność.
- b) optymistyczne – podkreśla głównie zalety przemian tożsamości. Łączenie kultur wyłania wspólną przestrzeń, będącą nowymi możliwościami społecznymi. Zaletami globalizacji są przemiany prowadzące do wzrostu pluralizmu kulturowego, dającego nowe możliwości poznania „innego”, doświadczanie szerszych horyzontów wzbogaca jednostkę w wiedzę. Bariery międzykulturowe w tożsamości zbiorowej zacierają się na rzecz integracji społecznej. Podejście optymistyczne podkreśla również łatwość przystosowania się do nowych sytuacji w wielowymiarowej przestrzeni.
- c) krytyczno-konstruktywne – bierze pod uwagę zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje globalizacji. Stanowisko mieszane odwołuje się do podkreślenia nowych, dotąd niespotykanych możliwości dla tworzenia tożsamości ludzkiej, wolny wybór oraz szeroką perspektywę, jednocześnie podkreślając procesy zagubienia tożsamości kulturowej oraz nadmiar wartości uniwersalnych prowadzący do zatarcia tych podstawowych. Spojrzenie krytyczno-konstruktywne z jednej strony wyróżnia integrację kulturową, możliwości technologiczne pozwalające na komunikację ludzi na całym świecie, z drugiej zaś zaznacza możliwość występowania odosobnienia i separacji.

Biorąc pod uwagę fakt, że ludzie są coraz bardziej mobilni w świecie globalnym, w coraz mniejszym stopniu przypisani są do miejsca i kultury rodzimej. Na przemieszczanie się jednostek lub całych rodzin czy grup, wpływa wiele czynników. Spośród nich wyróżnić można aspekty ekonomiczne, które wywołują potrzebę zmiany miejsca zamieszkania ze względu na szersze możliwości pracy i statusu życia w innym miejscu, niż lokalizacja, z której wywodzi się jednostka. Również wymienia się w tym kontekście aspekty „ciągłej podróży”, jaką wymuszają na jednostce korporacje narodowe i międzynarodowe. Tak więc o tożsamości ludzkiej coraz częściej decydują niejednorodne i wielokulturowe środowiska.

W związku z tym, że tożsamość wywodzi się ze środowiska homogenicznego i lokalnego, przeistaczając w środowisko wielokulturowe, M. Castells odnosi się do typologii tożsamości, określającej homogeniczność i modyfikację. Autor opisuje zjawisko tożsamości w odniesieniu do ponowoczesności. Wyróżnia on typ tożsamości: legitymizujący, oporu i projektujący²⁷⁵.

1. Tożsamość legitymizująca jest podstawą, z której wywodzi się każda ludzka tożsamość. Cechują ją takie elementy jak: sfera duchowa, miejsce urodzenia, środowisko kulturowe. Tożsamość w tym kontekście jest podstawą przynależności i określenia w świecie. Legitymizacja wskazuje cechy genetyczne, nazwisko, majątek, język i prestiż społeczny. Tożsamość legitymizująca pełni rolę „kotwicy” w kulturze rdzennej. Jest ona wyznacznikiem najważniejszych wymiarów ludzkiej osobowości. Określa wartości, postawy, zachowania, na których bazuje człowiek przez całe swoje życie. Tożsamość ta zostaje nabyta i ukształtowana w osobowości człowieka w procesie socjalizacji oraz internalizacji. Jest ona relatywnie niezmienna i stabilna, gdyż osadzona w tradycji, bazuje na wartościach i normach nabytych.
2. Tożsamość oporu jest konsekwencją presji środowiska kulturowego i społecznego wobec zmiany. Pojawia się w wyniku poczucia zagrożenia stabilności lub homogeniczności. Opór może być również wynikiem represji politycznych, dysproporcji ekonomicznych lub następstwem przymusu społecznego. Tożsamość oporu to dynamiczny proces, który prowadzi do rekonstrukcji świadomości grup i jednostek, w sytuacji zakłócenia funkcjonowania egzystencji społecznej. Odnosi się ona także do miejsca, które zamieszkuje dana społeczność. Taka tożsamość może charakteryzować między innymi rewolucjonistów, kontestatorów oraz ludzi dążących do zachowania własnej tożsamości w sytuacji zachodzących zmian społecznych i kulturowych. Tożsamość oporu posiada charakter innowacyjny, reprezentujący postawy poszukujące nowego modelu tożsamości, jak i konserwatywny, dążący do zachowania tożsamości i jej utrwalenia. Opór jest nieodłącznym elementem konkurencji, rywalizacji, migracji, kolonizacji czy podboju. Powstawanie oporu jest wynikiem zbyt szybkich przemian lub braku dynamiki tożsamości. Do pozytywnych cech tożsamości oporu należy przeciwstawianie się zbyt wolnemu procesowi rozwoju (kulturowego, społecznego, ekonomicznego, gospodarczego), a także uniwersalizacji lub ideom narzucającym swoje postulaty. Tożsamość oporu można porównać do „stanu

²⁷⁵ M. Castells, *The Power of Identity*, wyd. Blackwell Publisher, Cornwall 2001, s. 28.

przejścia” ze starego na nowe. Ponowoczesność jest przestrzenią, w której powstaje coraz więcej tożsamości oporu w odpowiedzi na procesy globalizacji. Należy więc podkreślić, że taka tożsamość nie jest stanem świadomości a procesem dynamicznym.

3. Tożsamość projektująca odnosi się do ponowoczesności i procesów globalizacji. Jest reakcją na nowe wyzwania człowieka, wymagające dostosowywania się do nowych warunków rzeczywistości globalnej. Ponowoczesność stała się obszarem wspólnym dla wszystkich kultur. Obserwuje się wzmożone procesy mieszania kultur, integracji społecznych, nabywania elementów tożsamości uniwersalnej. Tożsamość projektująca to proces dynamiczny, który polega na ciągłym doświadczaniu nowych możliwości, wpisując je w swoją tożsamość. Zawiera ona mniej elementów tradycyjnych, niekiedy zanikających na rzecz nowych elementów tożsamości globalnej, wielokulturowej. Cechy charakterystyczne dla tożsamości projektującej to: innowacyjność, ruchomość, otwartość i elastyczność. Zagrożeniami wpływającymi z tożsamości projektującej są procesy utraty tożsamości rdzennej, które mogą prowadzić do zagubienia w świecie globalnym, a przy tym poczucia osamotnienia i niestałości²⁷⁶.

Kategoryzując trzy powyższe tożsamości, można przypisać do nich charakterystyczne cechy i obszary. Tożsamość legitymizująca odnosi się do: tradycji, etniczności, regionalności, monocentryczności i homogeniczności. Tożsamość oporu jest tożsamością, którą charakteryzuje: kontestacja, narodowość, monocentryzm, homogeniczność, tożsamość mieszana. Tożsamość projektująca natomiast zawiera, takie cechy jak: ponowoczesność, uniwersalizm, cywilizacyjność, globalizm, synkretyczność, hybrydowość, heterogeniczność, złożoność i pluralizm²⁷⁷.

Tożsamość wiąże się z aspektami jednostkowymi i zbiorowościowymi. Jednostka w perspektywie właściwości personalnych posiada wrodzoną potrzebę przynależności do grupy czy wspólnoty, co powoduje poczucie bezpieczeństwa i jest jedną z najważniejszych potrzeb człowieka. Robert Szwed w tym kontekście zwraca uwagę także na zewnętrzny odbiór jednostki: „Punkt widzenia innych osób odgrywa decydującą rolę w budowaniu tożsamości jednostki w perspektywie symbolicznego interakcjonizmu. Tożsamość nie jest źródłem, lecz efektem wzajemnych oddziaływań jednostek we wspólnym dla nich, społecznym kontekście

²⁷⁶ M. Castells, *The Power of Identity*, wyd. Blackwell Publisher, Cornwall 2001, s. 28.

²⁷⁷ Ibidem.

znaczeń”²⁷⁸. Słynny amerykański psycholog Abraham Harold Maslow, urodzony w 1908 roku w Nowym Jorku, stworzył piramidę potrzeb człowieka, w której uwzględnił pięć najważniejszych obszarów: potrzeby fizjologiczne, potrzeby bezpieczeństwa, potrzeby społeczne, potrzeby szacunku i uznania oraz potrzeby samorealizacji²⁷⁹.

Rys. 1. Piramida potrzeb A. Maslowa

Rys. 1. (źródło: opracowanie własne na podstawie A. Maslow, *A Theory of Human Motivation*).

Jak wynika z piramidy potrzeb Maslowa, jej dwa obszary odnoszą się do jednostki w świecie społecznym. Potrzeby przynależności, szacunku i uznania można odnieść do tożsamości zbiorowej. Tożsamość, świadomość przynależności, identyfikacja z grupą, wiążą się z dwoma fundamentalnymi rodzajami więzi społecznej. W znaczeniu grupowym, tożsamość posiada sens wspólnotowy i zrzeszeniowy. Wiąż wspólnotowa związana jest z pochodzeniem, pokrewieństwem, sąsiedztwem, przyjaźnią, bliskością i bezpośredniością stosunków międzyludzkich. Wiąż zrzeszeniowa natomiast odnosi się do hierarchiczności, umowy społecznej, wyboru, obowiązku, podległości pod system norm. Pierwszy rodzaj więzi ukazuje związki osobiste i prywatne, na których budowana jest ludzka tożsamość, drugi zaś odwołuje się do związków instytucjonalnych i organizacyjnych. Tożsamość powstała z więzi wspólnotowych charakteryzuje się formą wrodzonej, „duchowej” identyfikacji, odziedziczonej w procesie internalizacji i socjalizacji norm kulturowych. Drugi typ tożsamości zrzeszonej przybiera formę nabytą, intelektualną, kształtowaną na bazie tożsamości substancjonalnej. Tożsamość wspólnotowa zakotwiczona jest w dziedziczeniu kulturowym, biologicznym,

²⁷⁸ R. Szwed, *Tożsamość a obcość kulturowa*, wyd. KUL, Lublin 2003, s. 34.

²⁷⁹ A. Maslow, *A Theory of Human Motivation*, [w:] „Psychological Review” lipiec 1943, s. 370-396.

posiada swój język, religię, etniczność i rasę, dlatego można ją ocenić jako głębszą oraz ważniejszą, niż tożsamość zrzeszeniową, łączącą człowieka ze światem funkcji ról społecznych²⁸⁰.

Tożsamość jako pochodna przynależności kulturowej, która wywodzi się z miejsca urodzenia człowieka, czasu historycznego, kontekstu grupowego i innych czynników łączących jednostkę z jej otoczeniem społecznym, wyznacza podłoże społeczno-kulturowe jednostki. Zależy ono od stopnia organizacji grupy, jej struktury, poziomu rozwoju oraz miejsca w środowisku międzykulturowym. Największą grupą wspólnotową jest naród. W czasach współczesnych występuje wiele rodzajów grup kulturowych o charakterze etnicznym, jednak w miarę rozszerzania się rodzajów więzi etnicznej, maleje ich liczba. Na tym tle, na samym dole piramidy wspólnot, można wymienić zbiorowości etniczne, które opierają swoją więź na rzeczywistych kryteriach tożsamości. Oznacza to, że nie posługują się wyobrażeniami czy ideologiami, a realnymi „korzeniami” swej tożsamości. Takie zbiorowości to grupy prenarodowe. W dalszej pozycji wyłaniają się wspólnoty etniczne, które z przyczyn historycznych nie przekształciły się w posiadające własne państwa narody. Następnie wyróżniamy narody, które posiadają organizacje polityczne i własny ustroj. Narody wytworzyły najbardziej trwałe i silny rodzaj tożsamości kulturowej. Świadomość narodowa i więź społeczna tworzą postawy patriotyczne lub nacjonalistyczne. Tożsamość narodowa wykształciła własne wartości, symbole, normy, język, religie, oraz dziedzictwo kulturowe w postaci literatury, sztuki²⁸¹.

Ponad narodami kształtują się więzi tożsamości cywilizacyjnej. Wyłaniają się one również na podstawie kryteriów kulturowych, takich jak religia, położenie terytorialne, rasa. Tożsamość cywilizacyjna jest procesem integracji form kulturowych, tworzącym nowe „połączenia” międzykulturowe. Taka tożsamość kształtowana jest przez nowe sposoby przystosowania do współczesnej rzeczywistości społeczno-kulturowej. Wyróżnić tu można interakcje pomiędzy układami lokalnymi a ponadlokalnymi, macierzystymi a ponadnarodowymi, heterogenicznymi a międzykulturowymi.

W miarę wzrastania uniwersalizmu, wytwarza się kolejna integracja społeczna, usytuowana ponad granicami cywilizacji. Jest ona najbardziej rozległym rodzajem więzi społecznej, zwaną więzią uniwersalną. Na tego rodzaju tożsamość, pochodzenie rasowe,

²⁸⁰ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 39.

²⁸¹ Ibidem, s. 46.

etniczne, narodowe, religijne nie ma wpływu, co nie oznacza, że na gruncie więzi wspólnotowych nie napotyka na bariery rasowe, etniczne czy cywilizacyjne. Wspólnota międzynarodowa to pewien model stosunków oparty na współpracy, lojalności czy przyjaźni. Poczucie tożsamości uniwersalnej związane jest z procesem globalizacji i nowymi możliwościami, jakie są oferowane człowiekowi w czasie współczesnym. Jednak najbardziej realny zakres silnych związków międzynarodowych w odniesieniu do wspólnoty, ujawnia się w procesach amalgamacji, czyli rodzinach mieszanych, dwujęzycznych, dwunarodowych lub wielonarodowych. Tożsamość typu wielokulturowego prowadzi do przekraczania barier etnicznych i narodowych oraz otwierania się na inne wspólnoty kulturowe niż rodzime, a także wyłaniania najszerze układy identyfikacji globalnej i uniwersalnej. Procesy uniwersalizacji tożsamości kulturowej podzielić można na trzy fazy²⁸²:

Tabela 2. Fazy procesów uniwersalizacji tożsamości narodowej

TOŻSAMOŚĆ PRENARODOWA	TOŻSAMOŚĆ NARODOWA	TOŻSAMOŚĆ POSTNARODOWA
wspólnoty realne	wspólnoty symboliczne	wspólnoty wyobrażeniowe
grupy pierwotne, rodzime	grupy etniczne, narody	cywilizacje
kultury proste	kultury złożone	struktury pluralistyczne
kultury małe	kultury duże	kultury wielkie
kultury lokalne	kultury narodowe	kultury globalne
wspólnoty regionalne	wspólnoty narodowe	wspólnota cywilizacyjna
tożsamość etniczna, rodowa	nacjonalizm	tożsamość cywilizacyjna, europejska, amerykańska

Tab . 2.

(źródło: opracowanie własne na podstawie T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*).

Na podstawie tabeli, można zaobserwować przebieg procesów tożsamości kulturowej poczynawszy od formy prenarodowej, kończąc na tożsamości postnarodowej. Na tej podstawie zauważyć można, że im mniejszy „zasięg” tożsamości, tym bardziej skoncentrowana jest na bardziej szczegółowych obszarach społecznych. Im większe pole występowania tożsamości, tym bardziej odnosi się do coraz większych obszarów. Na przykładzie kultury lokalnej, narodowej i globalnej można zaobserwować zależność wszystkich obszarów. Taka wzajemna zależność opisana została w dysertacji, w kontekście globalizacji i regionalizacji. Na procesy globalizacji mają wpływ kultury lokalne i odwrotnie, globalizacja nie dotyczy tylko dużych

²⁸² T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 47.

obszarów świata, a wpływa na funkcjonowanie tych lokalnych. Analizując schemat procesu uniwersalizacji tożsamości, można zauważyć również wpływ poziomu narodowości na wielkość powstających wspólnot. Należy jednak zaznaczyć, że nie zawsze forma tożsamości prenarodowej przechodzi w narodową i postnarodową. Etapy procesu uniwersalizacji potrafią rozwijać się, ale również mogą pozostać na tym samym poziomie tożsamości.

Więzi wspólnotowe i zrzeszeniowe są nieodłącznymi elementami wymiarów tożsamości kulturowej. Dzięki wspólnotocie, człowiek otrzymuje treści kulturowe tożsamości, zrzeszenie zaś nadaje im formę oraz tworzy ich strukturę. Wiąż wspólnotowa charakteryzuje się przypisaniem człowieka do terytorium, miejsca urodzenia i środowiska społecznego. Determinuje położenie człowieka względem innych oraz wobec własnego „ja”. Zrzeszenie natomiast przybiera formę organizacji i złożoności, a jego nadrzędnym zadaniem jest hierarchizacja społeczna. Biorąc pod uwagę formę wspólnotową i zrzeszeniową, można wyróżnić cztery typy tożsamości społeczno-kulturowej²⁸³:

Tabela 3. Typy tożsamości społeczno-kulturowej

POZIOM TOŻSAMOŚCI	WSPÓLNOTA	ZRZESZENIE
prenarodowa	rodowa, etniczna	szlachta, monarchia
narodowa	patriotyzm, nacjonalizm	solidarność obywatelska
postnarodowa	cywilizacyjna	unia, konfederacja
globalna	ogólnoludzka	globalizacja

Tab. 3.

(źródło: opracowanie własne na podstawie T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*).

Tożsamość o charakterze prenarodowym, lokalna, regionalna, ograniczona do jednego miejsca, jest rodzajem tożsamości realnej, opartej na pokrewieństwie i więzi biologicznej. Tworzy ją więc wspólnota rodowa, klanowa, szczepowa, plemienna, kastowa i etniczna. Zrzeszenie, jakie określa tego typu tożsamość, w zależności od okresu historycznego oraz rodzaju tożsamości prenarodowej, może występować jako szlacheckie, monarchiczne, stanowe, korporacyjne, klasowe czy cechowe.

Tożsamość typu narodowego określa nie tyle dziedzictwo biologiczne, co symbole charakteryzujące dany naród, jego język, religię, kulturę, sztukę i literaturę. Tożsamość narodowa jest połączeniem jednostki z państwem, tworząc spójny naród obywatelski.

²⁸³ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 50.

Identyfikacja narodu z ojczyzną może prowadzić do przybierania postaw patriotycznych czy nacjonalistycznych. Powstają z tego tytułu partie polityczne, ruchy obywatelskie i wszelkie formy aktywności opierające się na dążeniach obywatelskich.

Tożsamość postnarodowa, która zawiera różne typy tożsamości: cywilizacyjne, międzynarodowe, pluralistyczne, złożone, międzykulturowe, określana jest jako odpowiednik tożsamości „projektującej” M. Castellsa. Jako przykład wspólnoty cywilizacyjnej można przytoczyć cywilizacje: chińskie, japońskie, latynoamerykańskie, prawosławne, islamskie, buddyjskie. Zrzeszenia występujące w tym obszarze to: Unia Europejska, federacja, konfederacja czy zrzeszenia międzynarodowe.

Tożsamość globalna jest ogólnym stwierdzeniem, odnoszącym się do uniwersalizacji świata współczesnego. Jej postulatami jest integracja kulturowa, rozwój międzynarodowy, układy międzynarodowe. Typ wspólnoty, jaki występuje w tym rodzaju tożsamości, odnosi się do wszystkich narodów i ich współdziałania. Zrzeszenia występujące w tym charakterze to integracje międzynarodowe i globalizacyjne²⁸⁴.

Grupy kulturowe jako zbiorowość ludzka często odnoszą się do wspólnot rdzennych, rodzinnych jako podstawowej więzi społecznej. W wyniku łączenia się jednostek w związki małżeńskie o innym pochodzeniu rdzennym, granice wspólnot realnych ulegają rozszerzeniu i zwiększeniu liczby ich członków, tworząc pierwsze, złożone grupy kulturowe. Jako ostatni podział tożsamości przedstawione zostaną rodzaje wspólnot kulturowych²⁸⁵:

Tabela 4. Rodzaje wspólnot kulturowych

TOŻSAMOŚĆ WSPÓLNOT REALNYCH	TOŻSAMOŚĆ WSPÓLNOT SYMBOLICZNYCH	TOŻSAMOŚĆ WSPÓLNOT WYOBRAŻENIOWYCH
grupy pierwotne, plemienne, tubylcze, lokalne, kasty	grupy etniczne, narody	cywilizacje
wieź biologiczna, pokrewieństwo	wiara w pokrewieństwo	wspólne wartości, wspólnota interesów
kultury proste	kultury złożone	wielokulturowość
kultury małe	kultury duże	kultury wielkie
kultury ekskluzywne, zamknięte	kultury otwarte	kultury inkluzywne

²⁸⁴ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 50.

²⁸⁵ Ibidem.

kultury lokalne	kultury narodowe	kultury globalne
faza prenarodowa	faza narodowa	faza postnarodowa
odrębność kulturowa, izolacja	homogenizacja kulturowa	asymilacja
etnocentryzm	nacjonalizm, ideologie gryp kulturowych	hybrydalizm, pluralizm
monocentryzm	biwalencja, podwójna tożsamość kulturowa	poliwalencja, wielokrotna tożsamość kulturowa

Tab. 4.

(źródło: opracowanie własne na podstawie T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*).

Realne grupy połączone są pokrewieństwem biologicznym. Pierwszą i najbardziej naturalną podstawą wyłaniania się więzi międzyludzkich jest pokrewieństwo. Grupy krewniacze, poczynając od wielopokoleniowych rodów, są genetycznie pierwszą formą istnienia zbiorowości kulturowych. W literaturze antropologicznej takie grupy nazywane są grupami pierwotnymi, socjologia natomiast określa je jako lokalne wspólnoty etniczne, występujące we wczesnych etapach procesów narodotwórczych. Obecnie, mimo tego, że takie grupy stanowią najwcześniejsze i najliczniejsze formy istnienia grup kulturowych, należy do nich 1,5% ludzkości. Grupy te są fundamentem więzi społecznej, która wytworzyła nowe rodzaje kultur. Współcześnie są to kręgi, które z jakichś przyczyn nie przekształciły się w grupy etniczne czy narody.

Wspólnoty symboliczne są obecnie najistotniejszym wyznacznikiem więzi społeczno-kulturowej, a najważniejszą wspólnotą symboliczną jest naród. Taka kategoria grup kulturowych zalicza także grupy etniczne, które ukształtowały swój język, więź terytorialną, wyznawaną religię i tradycję kulturową. Symbole, normy i wartości to najważniejsze elementy kształtujące status grupy. Na świadomość narodową i poczucie odrębności członków narodu wpływa subiektywna wiara w pokrewieństwo, wspólne pochodzenie i więź kulturowa. Pokrewieństwo odwołuje się do jednakowej tradycji dziedzictwa kulturowego, do wspólnych przodków, homogenicznej natury zbiorowości, etniczności, religii i języka²⁸⁶.

Trzecia forma istnienia grup kulturowych to wspólnoty wyobrazeniowe. Natura takich zbiorowości nie odnosi się do jednego języka, jednej religii, a do zespołu symboli, które są jeszcze silniejszym źródłem związku wspólnotowego, niż w przypadku wspólnot symbolicznych, gdzie ważną rolę odgrywa język, tradycja czy religia. W tym przypadku wspólnotę łączą wzajemne dla zbiorowości postulaty, idee, wyobrażenie o podobieństwie układu kulturowego. Są to wspólnoty tworzące międzyetniczne i międzynarodowe struktury

²⁸⁶ S. Ossowski, *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, Dzieła, t. 2, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1966, s. 37.

społeczeństw politycznych. Przykładem wspólnot wyobrażeniowych jest wspólnota europejska, amerykańska, brytyjska. Odnosząc się do wspólnoty europejskiej, należy zauważyć, że w znacznym stopniu odwołuje się ona do więzi wyobrażeniowej niż symbolicznej. Europejczycy mówią innymi językami, posiadają odmienne religie wyznaniowe, a także różnią się od siebie w kwestii tradycji narodowych. Największą formą istnienia grupy kulturowej są cywilizacje nowożytne, które wyłaniają się z różnych wspólnot symbolicznych jako konfiguracje kultur etnicznych, rasowych, narodowych czy religijnych. Członków cywilizacji europejskiej łączy subiektywna zasada pokrewieństwa polegająca na podobieństwie symboli i przynależności do tego samego rozległego terytorium kulturowego²⁸⁷.

Podsumowanie

Każda kształtująca się tożsamość wywodzi się z pochodzenia jednostki i zbiorowości. Terytorium, miejsce urodzenia, kultura, tradycja, język, wartości to podstawowe i pierwsze czynniki, jakie biorą udział w kształtowaniu ludzkiej tożsamości. Pochodzenie kulturowe jest jedną z najistotniejszych kwestii budowania tożsamości zarówno jednostkowej, jak i zbiorowej. Biorąc pod uwagę różne przekształcenia tożsamości w ciągu życia człowieka, tożsamość kulturowa nie może ulec zmianie w takim kontekście, że jest ona wpisana w istnienie jednostki. Kategoryzuje ona człowieka pod względem rasowym, kulturowym i narodowym. O ile wyznawane wartości mogą ulec przemianie w budowaniu tożsamości, tak miejsce pochodzenia czy pokrewieństwo są punktem stałym. Na podstawie analizy tożsamości kulturowej wyróżnić można cztery podziały. Pierwszy odnosi się do klasyfikacji tożsamości ze względu na homogeniczność i modyfikację. Wyróżnić tu można tożsamość legitymizującą, odnoszącą się do miejsca urodzenia, tożsamość oporu, powstającą w wyniku zmian społecznych oraz tożsamość projektującą, ukazującą innowacyjne podejście gotowe na zmiany. Drugi podział tożsamości odwołuje się do jej kwestii narodowych. Wyróżnia się tożsamość prenarodową – etniczną, narodową – symboliczną i postnarodową – wyobrażeniową. Taki podział ukazuje zmiany występujące w procesie narodotwórczym oraz przybliża elementy kształtujące byt narodowy i jego utrzymanie. Trzeci podział, odnoszący się do tożsamości, ukazuje różnice pomiędzy wspólnotami i zrzeszeniami, kształtującymi ludzką tożsamość. Podział tego typu podkreśla, że w formowaniu tożsamości, wspólnoty pełnią rolę, odwołującą się do wartości,

²⁸⁷ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 86.

a zrzeszenia do struktur i ról społecznych. Czwarty podział wyróżniający wspólnoty realne, symboliczne oraz wspólnoty wyobrażeniowe daje pogląd na charakter wspólnot, który w zależności od występowania, może wywodzić się z grup pierwotnych, symboliki i wyobrażeń wspólnotowych. Jest to istotne z punktu widzenia fundamentów kształtowanej tożsamości jednostkowej i zbiorowej. Na podstawie omówionej tematyki można stwierdzić, że tożsamość kulturowa jest zjawiskiem złożonym, na którą wpływa wiele fundamentalnych czynników. Wpływ zjawisk kulturowych może oddziaływać na postawy człowieka względem tworzenia tożsamości jednostkowej i zbiorowej. Tożsamość kulturowa niekiedy może być źródłem dążeń jednostek i zbiorowości do podtrzymania, promowania i rozwoju narodu lub regionu w celu polepszenia życia społecznego człowieka oraz zachowania tradycji i kultury obszaru, z którego pochodzi.

2.4. Tożsamość regionalna

Problematyka zagadnień dotyczących tożsamości regionalnej jest przedmiotem badań w kontekście rozwoju społeczno-kulturowego, społeczno-gospodarczego i ekonomicznego jednostek terytorialnych szczebli lokalnych, regionalnych i narodowych. Zagadnienia poruszane w odniesieniu do tożsamości regionalnej nawiązują do jakości i kształtu relacji międzyludzkich, kapitału społecznego, rozwoju regionalnego, działań regionalnych oraz kultury kształtującej tożsamość zbiorową danego terytorium. Poziom tożsamości regionalnej wpływa również na szereg zjawisk pośrednich i bezpośrednich dotyczących procesu rozwoju regionalnego, wśród których można wymienić poczucie przynależności do miejsca, rozwój gospodarczy i ekonomiczny danego regionu, działania promujące wizerunek regionu, zaufanie do władz samorządowych, pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego oraz tradycji regionalnej²⁸⁸. Leon Dyczewski opisując przynależność terytorialno-kulturową, zwraca uwagę na rolę więzi człowieka z określonym miejscem: „Przynależność terytorialno-kulturowa, czyli poczucie globalnie rozumianej więzi z określonym miejscem wraz z zamieszkującą go ludnością i całym dziedzictwem kulturowym, może odnosić się do większego bądź mniejszego terytorium, a więc miejscowości zamieszkania, regionu, całego kraju”²⁸⁹.

²⁸⁸ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Brol, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 35.

²⁸⁹ L. Dyczewski, *Elementy znaczące tożsamości kulturowej regionu środkowo-wschodniej Polski*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 1999, nr 2, s. 203.

Z punktu widzenia rozwoju regionalnego istotne jest, aby tożsamość danego regionu i jego społeczeństwa nie opierała się wyłącznie na wydarzeniach z przeszłości, tradycji, zdeterminowanym historycznie wymiarze, a uwzględniała przyszłość i możliwość rozwoju danego terytorium. Wyzwaniem współczesnego regionalizmu jest dążenie do poprawienia warunków życia, zysków gospodarczych poprzez poczucie tożsamości regionalnej, która niewątpliwie jest motywacją do podejmowania działań na rzecz własnego regionu i jego społeczności. Tożsamość oparta na takich wartościach przyczynia się do wzrostu społecznej aktywności oraz tworzenia środowiska sprzyjającego rozwojowi przedsiębiorczości. Do czynników warunkujących poczucie tożsamości regionalnej niezbędne jest przywiązanie do określonego miejsca, poczucie wyjątkowości jego kultury, tradycji i wartości oraz korzystne oddziaływanie danego regionu na jednostkę i grupy zamieszkujące go. Działania pielęgnowania tożsamości regionalnej prowadzą do jej rozwoju, a taka ewolucja jest odzwierciedleniem dobrze prosperującej gospodarki. Proces rozwoju regionalnego zależny jest zatem od poczucia tożsamości regionalnej, co prowokuje dalsze mechanizmy aktywności regionalnej. Wdrażanie nowych strategii rozwoju jednostek terytorialnych na poziomie działań operacyjnych jest wynikiem współdziałania społeczno-gospodarczego na rzecz regionu²⁹⁰.

Definiując tożsamość regionalną należy podkreślić, że warunkują ją: tożsamość jednostkowa, tożsamość zbiorowa oraz tożsamość kulturowa. Tożsamość regionalna w odniesieniu do tożsamości jednostkowej jest podłożem kształtowania jej w perspektywie regionu, z jakiego pochodzi dana jednostka. Tożsamość regionalna tworzona jest w kontekście indywidualnego podejścia jednostki do środowiska, które ją otacza. Akceptacja wartości, idei, tradycji, religii wynikających z regionu pochodzenia jednostki, jest elementem kształtującym tożsamość, a stopień identyfikacji zależny jest od odczuć osobistych danej jednostki. Poczucie identyfikacji wpływa również na stopień aktywności regionalnej. Taka płaszczyzna odnosi się do zagadnienia tożsamości zbiorowej. Im większe poczucie przynależności jednostki do danego regionu, tym większa jest jej chęć do aktywności zbiorowej. Powstanie grup działających na rzecz regionalizmu musi spełniać warunki posiadania cech tożsamości zbiorowej. Należą do nich: wspólne wartości, postulaty, cele i poczucie wspólnoty. Teoria solidarności grupowej Michaela Hechtera opisuje zjawiska powstawania grup i lojalności wobec wspólnej struktury.

²⁹⁰ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Brol, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 35.

Autor teorii wyróżnił pięć założeń, które składają się na solidarność grupową²⁹¹:

- I. Orientacja zbiorowa na wspólny cel.
- II. Tworzenie hierarchii uporządkowanych preferencji użyteczności.
- III. Wybór kierunku działania obejmujący: użyteczność działania w kontekście indywidualnych hierarchii, możliwość ryzyka utraty możliwości, wybór najtrafniejszego wyboru maksymalizacji możliwości.
- IV. Emergentne zjawiska społeczne: działanie zbiorowe, struktury społeczne, decyzje zbiorowe.
- V. Emergentne zjawiska społeczne powstające w rezultacie wyborów, determinując: dystrybucję zasobów pomiędzy jednostkami, dystrybucję możliwości różnych typów działania oraz dystrybucję i naturę norm, a także wymagań obowiązujących w danej sytuacji.

Michael Hechter zwraca uwagę, że większość teorii kultury i struktury społecznej zakłada istnienie zjawisk emergentnych, lecz nie wyjaśnia przyczyny oraz celu ich powstania. Dlatego autor uzupełnia zjawiska solidarności grupowej w teorię racjonalnego wyboru, która wyjaśnia, dlaczego aktorzy konstruują normatywne zobowiązania, a następnie je przestrzegają. Na podstawie analizy teorii solidarności grupowej można wyjaśnić powstawanie ruchów i dążeń regionalnych. Biorąc pod uwagę wymienione wyżej założenia, wspólne wartości regionalne przyporządkować można orientacji na wspólny cel. Następnie, cele te osiągają swoją hierarchię, na tej podstawie można wyróżnić znaczenie języka, historii, dziedzictwa kulturowego i tradycji. Kolejnym założeniem, określającym wybór kierunku zintegrowanej grupy, są działania opierające się na weryfikacji indywidualnych wartości, jednostki z ideą ogólną. Po procesie akceptacji indywidualnej następuje działanie zbiorowe, odnoszące się do rozwoju regionalnego, poczucia tożsamości regionalnej i umacniania jej oraz wspólnie podejmowanych decyzji. Ostatnim etapem założeń M. Hechtera jest współdziałanie, które przełożyć można na aktywność regionalną, dostosowaną do aktualnych potrzeb społeczeństwa.

Poczucie tożsamości regionalnej w wielu krajach jest punktem zrzeszającym zbiorowości na rzecz ruchów regionalnych. Tożsamość regionalna w odniesieniu do tożsamości kulturowej jest jej pochodną z uwagi na to, że skupia się na węższych zjawiskach docelowych. Niekiedy bywa tak, że regiony państwa narodowego posiadają odrębne kultury, dlatego też wpisują się w tożsamość kulturową, która jedynie obejmuje mniejszy obszar terytorialny niż

²⁹¹ J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 349.

narodowy. Tożsamość regionalną w dużej mierze tworzą aspekty historyczne i podziały geograficzne. Zmieniające się w przestrzeni wydarzeń historycznych granice państw, często przypisują dany region, wówczas będący odrębnym państwem, do nowo powstałego obszaru państwowego. Jest to istotny czynnik warunkujący poczucie odrębności regionalnej od innych regionów danego państwa. W kontekście tożsamości regionalnej, ważną rolę odgrywa język, który może być charakterystyczny dla danego regionu. Dziedzictwo kulturowe i tradycje są fundamentami poczucia tożsamości regionalnej i często punktami wzmagającymi mobilizację aktywności społecznej względem własnego regionu.

Tożsamość regionalna jest identyfikacją z określonym fragmentem przestrzeni, który postrzegany jest jako część „samego siebie”. Relatywnym wyznacznikiem tożsamości terytorialnej jest występowanie więzi emocjonalnej, połączonej ze społecznością zamieszkującą dany obszar, wytworami duchowymi i materialnymi, miejscem, krajobrazem i środowiskiem naturalnym. W aspekcie więzi emocjonalnej, główną rolę w poczuciu tożsamości regionalnej odgrywa dziedzictwo kulturowe. Wzbudza ono poczucie dumy z miejsca egzystencji jednostek i zbiorowości oraz jest konsekwencją dokonań minionych pokoleń. Dziedzictwo kulturowe jest również spoiwem łączącym czasy historyczne z teraźniejszością. Aspekt dotyczący miejsca zamieszkania lub przebywania człowieka jest jednym z najważniejszych czynników, wpływających na ludzką tożsamość. Obszar, który otacza jednostkę, dostarcza jej wiele doświadczeń, odczuć, wrażeń oraz wpływa na sposób postrzegania rzeczywistości przez jednostkę i zbiorowość. Skala pozytywnych doznań związanych z miejscem zamieszkania, warunkuje utożsamianie się z nim²⁹².

Opisując tożsamość regionalną z punktu widzenia jednostki terytorialnej A. Raszkowski definiuje: „Tożsamość jednostki terytorialnej określana jest jako całościowy, wielowymiarowy obraz wykreowany w wyniku długotrwałego, planowanego oraz racjonalnego działania wyrażającego się w przekonywaniu i upowszechnianiu w bliższym i dalszym otoczeniu jego cech, funkcji i właściwości. Innymi słowy, jest to celowo zestawiony zbiór informacji o danym miejscu, przekazywany do grup odbiorców wewnętrznych i zewnętrznych celem uzyskania pożądanego efektu, zbudowania właściwego, pożądanego wizerunku jednostki”²⁹³.

²⁹² C. Hague, *Planning and place identity*, [w:] *Place identity, participation and planning*, C. Hague, P. Jenkins (red.), wyd. Routledge, New York 2005, s. 4.

²⁹³ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Brol, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 36.

W nawiązaniu do relacji podziałów geograficznych i administracyjnych, rozwój tożsamości regionalnej jest procesem zmian zachodzących w danym regionie oraz jego układzie społeczno-terytorialnym. Układ ten charakteryzuje się określonymi cechami kultury, przestrzeni, gospodarki oraz preferencją potrzeb i hierarchią wartości. Rozwój regionalny rozumiany może być jako proces zróżnicowania oraz wzbogacania aktywności społecznej i ekonomicznej w określonym regionie terytorialnym, przejawiający się mobilizacją, a także koordynacją własnych zasobów. Tożsamość regionalna oparta na przywiązaniu emocjonalnym do danego miejsca ułatwia motywację, z której wypływają działania na rzecz poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej danego regionu. Z tego względu, biorąc pod uwagę rozwój regionalny, jego nieodłącznym elementem jest wpływ poczucia społecznej tożsamości regionalnej²⁹⁴.

Uznając, że rozwój regionalny uzależniony jest od aktywności, jak również działań społeczności regionalnej i lokalnej oraz ich przedstawicieli, geneza aktywności upatrywana może być w świadomości możliwości i potencjału społeczności zamieszkującej dany region. W kontekście takich założeń, rozwój regionalny może być wyrazem poszukiwania tożsamości regionalnej, jej wyjątkowości, ale również niezależności. Tożsamość regionalna jest zjawiskiem przyczyniającym się do umacniania odczuwanych wartości regionalnych w kontekście etycznym i behawioralnym. Niekiedy wartości są wytycznymi podziałów regionalnych, świadczących o poczuciu odrębności tożsamości regionalnej. W odniesieniu do rozwoju społecznego, ekonomicznego i gospodarczego danego regionu wartości te nabierają znaczenia podnoszenia produktywności relacji społecznych, handlowych i biznesowych. Ponadto sprzyjają rozwijaniu się form współpracy i konkurencji, które powstają na bazie rdzennych społeczności lokalnych. Wspólne wyznawanie wartości sprzyja również procesowi budowy i jednoczenia społeczeństwa obywatelskiego, które jest komponentem dynamizacji rozwoju regionalnego²⁹⁵.

Ważnym aspektem, towarzyszącym budowaniu tożsamości regionalnej, jest transfer wiedzy międzypokoleniowej. Efektywność w docieraniu transferu wiedzy do społeczności regionalnej jest immanentnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego. W procesie wdrażania wiedzy międzypokoleniowej, istotnym czynnikiem jest aspekt emocjonalny w postaci przywiązania sentymentalnego do danego regionu, przez to chęć poznawania go

²⁹⁴ A. Pike, A. Rodriguez-Pose, J. Tomaney, *Local and Regional Development*, wyd. Routledge. New York 2006, s. 3.

²⁹⁵ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Bról, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 37.

i dbania o jego dziedzictwo. Doświadczenie przynależności jest elementem łączącym poczucie tożsamości z rozwojem regionalnym. Przynależność spaja system społeczno-gospodarczy i nadaje kierunek działań dążących do poprawienia warunków życia społecznego oraz gospodarczego obszaru regionalnego. Jednym z przykładów oddziaływania poczucia przynależności na rozwój regionalny jest presja wywierana na rodzimych przedsiębiorstwach w celu zapobiegania planowanym przez te podmioty procesom delokalizacji. Efektywność wywieranej presji jest tym bardziej silna, im większe jest przywiązanie i poczucie przynależności do danego regionu²⁹⁶.

Kolejnym przykładem wpływu tożsamości regionalnej na rozwój regionalny jest występowanie procesów samoreprodukcyjnych w gospodarce. Takie zjawisko odnosi się do występowania aktywności ekonomicznych związanych z danym miejscem. Zakorzenienie w danym obszarze jest istotne pod względem możliwości szybkiego odtworzenia działań gospodarczych w przypadku nagłego kryzysu. Świadczy to o stabilnej gospodarce regionalnej, która w takim kontekście nabywa wielu partnerów gospodarczych, co sprzyja rozwojowi regionalnemu i jego wizerunkowi. W przypadku silnego układu regionalnego, opierającego się na samoreprodukcji i stabilności, wytwarza się pewnego rodzaju „mechanizm obronny”, który będąc odpornym na zmiany pochodzące ze środowiska zewnętrznego, charakteryzuje się stopniową percepcją implikacji. Taki mechanizm wytwarza się pod wpływem silnego przywiązania do wypracowanych rozwiązań, charakterystycznych dla danego regionu. Nie oznacza to jednak zamykania się danego systemu społeczno-gospodarczego na zmiany, lecz świadczy o ostrożnym podejściu do trendów zewnętrznych. Takie zjawisko jest szczególnie powszechne w procesie globalizacji. W związku z ujednolicaniem zjawisk gospodarczych, każdy region dostosowuje się do schematów zewnętrznych w swoim tempie i w miarę swojej dyspozycji. Tożsamość regionalna jest swoistym filtrem, pozwalającym na lepsze dopasowanie do czynników płynących z zewnątrz do rzeczywistości regionalnej.

Następnym, istotnym elementem tożsamości regionalnej składającej się na rozwój społeczno-gospodarczy jest umiejętność promowania regionu zarówno na tle państwowym, jak i międzynarodowym. Szczególnie uwzględnione powinny zostać w takich działaniach cechy różnicujące region spośród innych terytoriów. Wykorzystanie takich zasobów powinno być również wpisane w strategię rozwoju regionalnego. Skuteczna promocja obszaru regionalnego

²⁹⁶ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Broł, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 38.

opiera się zarówno na kompetencjach podmiotów lokalnych, jak i wrażliwości, przywiązaniu społecznym do posiadanych zasobów. Aktywność społeczna promująca regionalizm przenika się z tożsamością regionalną, tworząc warunki do sprawnego i owocnego funkcjonowania zamieszkałego regionu²⁹⁷.

W działaniach społecznych i regionalnych nie należy pominąć wpływu polityki na efektywność funkcjonowania gospodarki regionu. Związek pomiędzy polityką regionalną a poczuciem tożsamości jest stosunkowo silny. Dotyka on funkcjonowania wielu sfer systemu społeczno-gospodarczego. Jednym z najbardziej istotnych aspektów takiego powiązania, jest model polityki, opartej na dialogu społecznym oraz planowaniu partycypacyjnym. Stopień poczucia tożsamości regionalnej wpływa na poziom przyzwolenia politycznego oraz konsensusu na rzecz rozwiązań problemów rozwoju regionalnego. W wymiarze regionalnym, efektywny model polityki społeczno-gospodarczej jest rozwiązaniem dążącym do poczucia odpowiedzialności za decyzje podejmowane na arenie regionalnej. Podejmowanie decyzji jest łatwiejsze, kiedy opiera się na przenikającej tożsamości, która legitymizuje wybory polityczne. Ponadto taka strategia rozwoju regionalnego liczy się ze wsparciem i zrozumieniem społeczności uczestniczącej w procesach jej realizacji.

Poczucie tożsamości regionalnej przejawia się, jak sama nazwa wskazuje, w przywiązaniu do miejsca geograficznego, otaczających krajobrazów, przyrody oraz wartości kulturalnych danego obszaru. Systemy regionalne na ogół dążą do promowania swoich zasobów. Należy podkreślić, że im bardziej aktywna polityka promocyjna, tym szybszy rozwój regionu, a także bogatsza gospodarka. Promowanie regionu może być również rozwojem turystycznym danego terytorium. Im większy zasięg odbiorców, tym większa szansa na zainteresowanie zewnętrzne. Oprócz zasobów turystycznych promowane są również wartości charakteryzujące dany region. Aby były one formą wizytówki, muszą być zachowane jako dziedzictwo kulturowe. Zachowanie wartości nie ogranicza się jedynie do materialnych obiektów regionalnych. Dotyczy także sfery niematerialnej składającej się na wartości moralne, kulturalne i wartości etyczne. Tożsamość regionalna sprzyja modelowi polityki zrównoważonego rozwoju. Jednak model ten jest wtedy efektywny, gdy opiera się na specyfice systemu regionalnego, potrzebach i wartościach danego regionu. Zaangażowanie społeczności lokalnej wspiera efektywność rozwoju zrównoważonego, który opiera się zarówno na

²⁹⁷ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Broł, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 38-39.

aspektach dbałości o środowisko ekologiczne, jak i obszary gospodarcze czy społeczno-kulturowe. Rozwój regionalny, wykorzystujący potencjał kulturowy, daje większą możliwość stworzenia spójnego systemu regionalnego²⁹⁸.

W procesie rozwoju regionalnego, z wykorzystaniem tożsamości regionalnej, pojawia się zjawisko kreatywności społecznej. Teoretyczne ujęcie kreatywności oznacza zdolność tworzenia nowych form z wykorzystaniem użyteczności i innowacyjności. W perspektywie rozwoju są to cechy, które wpływają korzystnie na koncepcje regionalne. Kreatywność dzieli się na cztery podstawowe komponenty: wiedza, wyobraźnia, twórczość i motywacja. Na kreatywność zatem składa się aktywność oraz działanie oparte na wiedzy i innowacji. Połączenie wszystkich determinantów w jeden paradygmat, może tworzyć sukcesywną strategię tworzenia nowych rozwiązań i inicjatyw regionalnych. Poczucie tożsamości regionalnej przyczynia się więc do budowania odpowiedzialnych postaw obywatelskich, wdrażania innowacyjności, odkrywania potencjału społecznego, co niewątpliwie rozwija cały sektor społeczno-kulturowy, a także regionalny. Poczucie tożsamości oraz bycie częścią danego regionu i systemu społeczno-gospodarczego, jak również znajomość zasad jego funkcjonowania, pozwalają na lepsze dopasowanie nowych rozwiązań do regionalnych potrzeb rozwojowych. Sprzyja to również budowaniu marki regionu. Rozpoznawalność regionu niewątpliwie wpływa na jego rozwój. Jednostki terytorialne, które charakteryzują się silną marką, mają ułatwione zadanie budowania więzi partnerskich, pewniej działają w sferze przedsiębiorczości oraz przyczyniają się do aktywizacji społecznej swą partycypacją w rozwiązaniach zagadnień regionalnych. Marka pozwala również na efektywniejsze eksponowanie zasobów i potencjałów. Jednocześnie powiązana jest z tożsamością regionalną pod względem prestiżu oraz poczucia dumy z zamieszkałego regionu i przynależności do jego wspólnoty regionalnej. Rozpoznawalność regionu wpływa na silniejsze poczucie więzi z regionem i na umocnienie tożsamości regionalnej²⁹⁹.

Definiując tożsamość regionalną należy odnieść się do jej najogólniejszej charakterystyki. Aby określić poczucie tożsamości związanej z danym regionem, musi zwracać się ona do konkretnego miejsca, posiadać komponenty składające się na poczucie tożsamości oraz zawierać cechy charakterystyczne, do których odnosi się dana tożsamość. Tak więc niezbędnymi elementami tworzącymi tożsamość regionalną są: miejsce, tradycja, kultura,

²⁹⁸ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Broł, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 39.

²⁹⁹ Ibidem, s. 40.

wartości, historia, poczucie wspólnoty i przynależności. Tożsamość regionalną opisywać można wielowymiarowo. Analizując ją, warto podkreślić perspektywę socjologiczną, psychologiczną, politologiczną, historyczną, ekonomiczną, etnograficzną, geograficzną, urbanistyczno-architektoniczną, światopoglądową oraz ekologiczną.

1. W ujęciu socjologicznym, tożsamość regionalna odnosi się do więzi wspólnotowej w kontekście danego regionu. Poczucie przynależności może ujawniać się w aktywizacji grupowej na rzecz zamieszkiwanego regionu. Związek jednostki z grupą i relacje tych podmiotów w odniesieniu do tradycji i kultury regionalnej tworzą podstawowe czynniki kształtujące silny regionalizm. Perspektywa socjologiczna tożsamości regionalnej podkreśla również jej aspekt w kontekście „małych ojczyzn”, ich symboliki i wartości kulturowej.
2. W perspektywie psychologicznej, kluczowym elementem tożsamości regionalnej jest stopień identyfikacji jednostki z danym regionem, jego społecznością oraz kulturą. Identyfikacja przejawia się w gotowości do działań na rzecz regionu i jego zbiorowości. Jest ona również wyznacznikiem wyznawanych wartości i akceptacji ich w budowaniu tożsamości jednostkowej. W zależności od postawy jednostki, wartości mogą być głęboko zakorzenione w jej tożsamości, ale również ulegać przemianom pod wpływem otaczającej rzeczywistości. Jednostka może przybrać postawę homogeniczną albo uniwersalną, która koncentruje się w swej tożsamości na większym obszarze niż regionalny.
3. Perspektywa politologiczna odnosi się do preferencji politycznych, charakterystycznych dla danego regionu. Ujęcie politologiczne tożsamości regionalnej ukazuje również aktywność społeczną względem swojego regionu. Wyróżnia się w tym kontekście działania promujące, dialogi społeczne, wspólne podejmowanie decyzji i rozwiązywanie problemów. Polityka regionalna ma duży wpływ na tożsamość regionalną, gdyż jest wizytówką regionu na arenie państwowej i międzynarodowej. Im większa satysfakcja z działań politycznych, tym większe poparcie dla danego regionu. Satysfakcja społeczna w sferze politycznej prowadzi do integracji społecznej i zaangażowania obywatelskiego.
4. Ujęcie historyczne tożsamości regionalnej jest jednym z najważniejszych czynników tworzących jej fundament. Wydarzenia historyczne i dziedzictwo kulturowe to obszary, które tworzą fundament wyróżnienia regionu spośród innych oraz powodują poczucie odrębności regionalnej. Związek indywidualny i zbiorowy, z dziejami regionu, staje się

elementem motywującym podtrzymanie tradycji kulturowej zamieszkałego regionu. Ukształtowana kultura, dziedzictwo materialne i niematerialne, język, wyznawana religia to elementy, na których bazuje tożsamość regionalna i dążenia regionalne. Podłoże historyczne pozwala poznać obecną sytuację regionalną oraz wydarzenia, które ją tworzyły³⁰⁰.

5. Tożsamość regionalna w perspektywie ekonomicznej nabiera szczególnego znaczenia w obszarze gospodarki rynkowej i transformacji ustrojowej. Ekonomia regionalna, wspólnota gospodarowania, kooperacja międzyregionalna i konkurencja rynkowa stają się ważnymi elementami trwania tożsamości regionalnej. Obszary te odpowiedzialne są za funkcjonowanie nie tylko aspektów ekonomicznych danego regionu, ale również poziomu życia jego mieszkańców. Perspektywa ekonomiczna jest wizytówką regionu w skali krajowej, kontynentalnej i światowej. Globalny charakter współczesnych działań gospodarczych, z jednej strony ujednolica strategię gospodarczo-ekonomiczną, z drugiej zaś wspomaga rozwój regionalny i wykorzystanie jego zasobów na arenie międzynarodowej. Tożsamość regionalna w sferze ekonomicznej przede wszystkim wpływa na poprawienie warunków funkcjonowania gospodarczego i społeczno-kulturowego regionu³⁰¹.
6. Perspektywa etnograficzna określa tożsamość regionalną poprzez aspekty symboliczne, wyznaczające dany region. Do symboliki zalicza się: godło, herb, flagę, charakterystyczny strój. W tym kontekście również istotne są obyczaje, tradycja, świadomość dziedzictwa kulturowego. Ważnym elementem charakteryzującym społeczność regionalną jest dialekt, język, gwara lokalna, literatura i sztuka regionalna.
7. Perspektywa geograficzna tożsamości regionalnej przejawia się w poczuciu przynależności jednostki i zbiorowości do danego miejsca. Należy w tym aspekcie podkreślić przypisanie jednostki do miejsca urodzenia i jego wpływ na kształtowanie się tożsamości człowieka. Każdy obszar geograficzny wpisuje się w tożsamość, jaką tworzy kultura danego miejsca. Taka zależność powstaje na tle historycznym, które ma niewątpliwe znaczenie w kształtowaniu się współczesnych regionów. Na rozwój tożsamości regionalnej wpływa również „mała ojczyzna” człowieka, na którą składa się zamieszkały obszar geograficzny, jego środowisko, otoczenie społeczne i rodzina. Współczesne zmiany globalizacyjne zacierają tendencje pokoleniowe do osiedlania

³⁰⁰ M. S. Szczepański, W. Ślędzia-Tazbir, *Region i społeczność lokalna w perspektywie socjologicznej*, „Górnośląskie studia socjologiczne” 2010, nr 1, s. 20.

³⁰¹ Ibidem.

danego terytorium, jednak w zaszłych czasach, miejsce pochodzenia i zamieszkania miało bardzo ważne znaczenie w kształtowaniu się pokoleń społecznych. Obecne czasy charakteryzują się zjawiskami przeciwnymi. Powszechne jest, że ludzie pochodzący z małych miejscowości, zmieniają miejsce zamieszkania na większe obszary w celu korzystania z szerszych możliwości rozwojowych, zarobkowych i przestrzennych. Rozwój technologii również wpłynął na zacieranie się granic geograficznych. Społeczeństwo globalne połączone jest ze sobą w sposób cyfrowy, a komunikacja pokonuje przestrzeń geograficzną w czasie nieokreślonym. W cyberprzestrzeni nie istnieje ani czas, ani granica geograficzna. W tym kontekście pojawia się nowy aspekt tożsamości globalnej, niezależnej od pochodzenia, miejsca zamieszkania, kultury, tradycji czy wyznawanej religii³⁰².

Położenie geograficzne danego regionu jest jednym z najważniejszych elementów kształtowania się turystyki regionalnej. Usytuowanie regionu wpływa również na ekonomię i gospodarkę regionalną, którą tworzą zasoby naturalne i możliwość ich wykorzystania. W regionach charakteryzujących się dostępem do morza, jednym z najważniejszych czynników ekonomicznych i gospodarczych regionu jest transport morski oraz turystyka.

8. Perspektywa urbanistyczno-architektoniczna jako czynnik konstytuujący region, przyczynia się do charakterystyki danego regionu pod względem form jego architektury, rozwiązań urbanistycznych i parametrów technicznych. Jednym z elementów kształtowania tożsamości regionalnej jest zachowane dziedzictwo kulturowe, które może być częścią architektury lub stylu urbanistycznego. Dzięki takim elementom scharakteryzować można społeczności zamieszkujące dany obszar w czasach historycznych. Jest to niezwykle cenne dziedzictwo, jakie wykorzystują działania regionalne w celu umacniania, promowania i pogłębiania wiedzy społeczno-kulturowej. Ponadto architektura charakteryzująca dany region jest ważnym aspektem turystycznym, który wpływa na funkcjonowanie gospodarki regionalnej. Dziedzictwo architektoniczne przyczynia się do rozwoju turystyki, a niekiedy jest jej fundamentem. Perspektywa urbanistyczno-architektoniczna w ujęciu tożsamości regionalnej, wpływa również na poczucie odrębności w stosunku do innych regionów, a także na wyjątkowość i oryginalność danego obszaru³⁰³.

³⁰² M.S. Szczepański, W. Ślędzia-Tazbir, *Region i społeczność lokalna w perspektywie socjologicznej*, „Górnośląskie studia socjologiczne” 2010, nr 1, s. 20.

³⁰³ Ibidem.

9. Perspektywa światopoglądowa nadaje charakter wartościowy tożsamości regionalnej. Wspólne ideologie, postulaty, wartości i normy tworzą kręgosłup moralny społeczeństwa regionalnego. Perspektywa światopoglądowa odnosi się również do wyznawanej religii i sytuowania jej w systemie wartości jednostki i grupy. Takie elementy tworzą fundamenty budowania tożsamości indywidualnej i zbiorowej.
10. Perspektywa ekologiczna ukazuje symbiozę społeczeństwa ze środowiskiem naturalnym. W aspekcie poczucia tożsamości regionalnej istotnym elementem jest utożsamianie się z krajobrazem i środowiskiem naturalnym. Identyfikacja nawiązuje do odpowiedzialności społecznej względem dbałości o otoczenie³⁰⁴.

Biorąc pod uwagę różne ujęcia tożsamości regionalnej można stwierdzić, że każde z nich wnosi odrębny element kształtujący tożsamość jednostki i grupy w poczuciu przynależności do danego regionu. W połączeniu wszystkich czynników powstaje spójna całość, tworząca tożsamość regionalną. Najważniejsze formy poczucia tożsamości związanej z regionem odnoszą się do³⁰⁵:

- indywidualnej identyfikacji z regionem, społecznością lokalną, jego kulturą, wartościami i tradycją,
- funkcjonującego w świadomości zbiorowej podziału na „my” i „oni” tworzącego poczucie odrębności względem innych regionów,
- stopnia aktywności politycznej, preferencji wyborczych, dominujących partii politycznych, jakości funkcjonowania instytucji politycznych, poziomu zaangażowania społeczności w życie polityczne,
- przypisania do miejsca i przestrzeni geograficznej,
- związku indywidualnego i zbiorowego z dziejami historycznymi regionu,
- świadomości posiadania dziedzictwa kulturowego i umiejętność wykorzystania go współcześnie, rozumienia jego symboli,
- wzbogacania gospodarki ekonomicznej na arenie krajowej, międzynarodowej i globalnej,
- istnienia charakterystycznych cech architektury dla danego regionu, jego układu planistycznego i stylu urbanizacyjnego,
- wartości światopoglądowych,
- odpowiedzialności za otoczenie naturalne.

³⁰⁴ M.S. Szczepański, W. Ślędzia-Tazbir, *Region i społeczność lokalna w perspektywie socjologicznej*, „Górnośląskie studia socjologiczne” 2010, nr 1, s.21.

³⁰⁵ Ibidem.

Podsumowanie

Tożsamość regionalną określić można jako bardziej szczegółową, pochodną tożsamości kulturowej. Budowanie tożsamości jednostkowej i zbiorowej oparte jest na funkcjonowaniu w środowisku otaczającym i doświadczeniach mu towarzyszących. Najbliższym otoczeniem zewnętrznym człowieka jest miejsce zamieszkania, rodzina, sąsiedzi, społeczność lokalna, społeczność regionalna. Kształtowanie się tożsamości jednostkowej i zbiorowej oparte jest na systemie wartości towarzyszących człowiekowi od wychowania w domu rodzinnym, instytucji edukacyjnych, po środowisko zewnętrzne. Na środowisko zewnętrzne wpływa położenie geograficzne, rasa, kultura, historia, które mają podstawowy wpływ na kształtowanie się wartości regionalnych. Tożsamość regionalną warunkuje identyfikacja z danym miejscem. Należy jednak zaznaczyć, że miejsce urodzenia czy pochodzenie, nie warunkuje poczucia tożsamości regionalnej. Aspekty te należą do głównych elementów budowania jej, lecz nie są one niezbędne. Utożsamianie się z danym miejscem jest kwestią indywidualną, którą można nabyć w ciągu życia. Niezbędnym jednak aspektem poczucia przynależności do danego miejsca, regionu, jest poczucie więzi nie tylko z terytorium, ale i jego społecznością. Czynniki warunkujące powstanie więzi społecznej to: elementy łączące, wspólne wartości, dążenia, idee, działania. Poczucie tożsamości regionalnej może prowadzić do aktywności społeczno-kulturowej. Takie efekty wpływają z kolei na rozwój warunków gospodarczych danego regionu. Na tej podstawie stwierdzić można, że tożsamość regionalna jest kształtującym się procesem, który poprzez czynniki indywidualne i wewnętrzne dociera do tych zewnętrznych. Obserwuje się, że zgodnie z zasadą wzajemności, czynniki zewnętrzne wpływają również na powstanie tych wewnętrznych.

2.5. Tożsamość polityczna

Aby zrozumieć pojęcie grupy narodowej, należy zdefiniować pojęcie narodu. Państwo i naród są podstawowymi płaszczyznami, odnoszącymi się do tożsamości politycznej. Funkcjonowanie państwa poparte jest działaniami narodowymi i jego przedstawicielami. Joanna Kurczewska naród definiuje jako: „ponadstanową, ponadwarstwową i ponadklasową wspólnotę o charakterze historycznym, wyposażoną w pewne cechy obiektywne (np.: terytorium, państwo, język) i przymioty subiektywne, wyrażające się w świadomości

przynależności do wspólnoty”³⁰⁶. Naród określany jest również jako wewnętrznie zróżnicowana wspólnota, która odnosi się do ideologii narodowej. Thomas Wilson „naród” opisuje jako wspólnotę kulturową, skupiającą ludzi, dla których najważniejsza jest niepodległość państwowa³⁰⁷. Steve Fenton definiując naród, podkreślił znaczenie idei państwa: „narody są, czy też powinny być związane z państwem lub podobną formą polityczną”³⁰⁸.

Obok rozważań narodowych pojawia się „etniczność”. Można ją opisywać w trzech nurtach, odnoszących się do form grup etnicznych. Pierwszy nurt zakłada, że etniczność opiera się na wierze we wspólne pochodzenie, lecz nigdy nie uzyskuje niepodległości i nie staje się odrębnym państwem, mimo posiadania swego terytorium i szerokiej autonomiczności. Drugi nurt przedstawia etniczność jako grupy połączone wiarą we wspólną endogenezę, ale naród jest jedyną grupą etniczną posiadającą państwo, której najwyższymi wartościami są elementy kultury, stanowiące fundament istnienia grupy. Trzeci nurt określa etniczność jako grupę emigrantów, której proces emigracyjny spowodował przeorientowanie kulturowe. Hieronim Kubiak etniczność opisuje jako: „specyficzny wytwór procesu emigracyjno-osadniczego”³⁰⁹. Autor podkreśla również, że grupa etniczna to: „zbiorowość w ramach społeczeństwa przyjmującego, o sobie tylko właściwych wzorach kultury i specyficznych interesach, uformowanych jednocześnie pod wpływem dziedzictwa kulturowego kraju, pochodzenia i w wyniku kontaktu z rzeczywistością”³¹⁰.

Analizując definicje grup narodowych i grup etnicznych, należy zaznaczyć różnicę pomiędzy „narodem” a „etnicznością”. Można powiedzieć, że etniczność przedstawia walory wierzeniowe, wspólnotowe, tradycyjne. Narodowość również odnosi się do wspólnoty i przekonań o wzajemnych cechach pochodzeniowych, jednak jej kontekst jest uwarunkowany usytuowaniem prawnopaństwowym. Tak więc grupa narodowa może być ostatnią formą grupy etnicznej. Po uzyskaniu statusu narodu, grupa narodowa nie jest określana jako etniczna. Każdą z nich może natomiast charakteryzować ten sam zakres wartości, tradycji, wierzeń i dążeń kulturowych.

³⁰⁶ J. Kurczewska, *Naród*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 2, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 288.

³⁰⁷ T. Wilson, H. Donnan, *Granice tożsamości, narodu, państwa*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 21.

³⁰⁸ S. Fenton, *Etniczność*, wyd. Sic!, Warszawa 2007, s. 35.

³⁰⁹ H. Kubiak, *Asymilacja etniczna w płaszczyźnie struktury społecznej*, [w:] *Założenia teorii asymilacji*, H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), wyd. Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 56.

³¹⁰ Ibidem.

Na przestrzeni wieków i dekad naród ulega procesom przekształcenia. Tadeusz Paleczny odnosząc się do zmian narodowych, zachodzących w czasach współczesnych, zwrócił uwagę na towarzyszące tym zmianom ruchy narodowe. Autor wyróżnił trzy typy tożsamości narodowej w kontekście emigracji i migracji³¹¹:

- 1) tożsamość macierzystej grupy narodowej,
- 2) tożsamość etniczna,
- 3) tożsamość narodowa.

Według takiej charakterystyki, tożsamość etniczna odnosi się do typu przejściowego tożsamości, usytuowanego pomiędzy tożsamością macierzystą a tożsamością narodową kraju osiedlenia. Wymienione zjawiska stają się powszechne w odniesieniu do globalizacji, narastających zmian narodowych w procesach migracyjnych i wielokulturowości. Na podstawie podziału T. Palecznego można stwierdzić, że tożsamość narodowa jest końcową fazą procesów asymilacji migracyjnych. Autor podzielił jednak tożsamość narodową na dwie grupy. Pierwsza odnosi się do tożsamości narodowej jako obywatelskiej, przy istnieniu cech kulturowych danej zbiorowości oraz druga grupa określająca identyfikację kulturową i solidarność narodową z krajem osiedlenia. W takim aspekcie pojawia się zjawisko dwukulturowości. Jednak według Palecznego, naturalnym stanem jest jednokulturowość, natomiast dwukulturowość i wielokulturowość odnosi się do stanu przejściowego, prowadzącego do tożsamości uniwersalnej³¹².

Ostatnie dekady ukazują dynamikę procesu integracji narodów, gospodarek państwowych i ich rynków w postaci „globalizacji”. Proces ten ma na celu jednoczenie oraz ujednolicanie gospodarek światowych w jedną, a także zatarcie granic narodowych, tworząc tożsamość uniwersalną. Takie zjawisko łączy się również z „regionalizmem”, gdzie region występuje pod postacią państwa narodowego, jego ekonomii, gospodarki, polityki i kultury. W przypadku regionalizmu uwaga koncentruje się na gospodarce odrębnych państw i ich współpracy na arenie międzynarodowej. Globalizacja i regionalizm to procesy oraz zjawiska mobilizujące państwa do jak najbardziej efektywnej współpracy. Zewnętrzna aktywność podmiotów państwowych ma na celu kształtowanie procesu rozwojowego, zapewnienie

³¹¹ T. Paleczny, *Rasa, etniczność i religia w brazylijskim procesie narodotwórczym*, wyd. Studia Latinoamerykańskie Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, s. 139.

³¹² T. Paleczny, *Tożsamość jednostek w warunkach wielokulturowości*, [w:] *Dylematy tożsamości*, Z. Pucek (red.), wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2007, s. 44.

bezpieczeństwa, stabilności interesów międzynarodowych oraz prestiżu na arenie międzynarodowej.

W systemie międzynarodowym, regionalizm posiada jednocześnie cechy polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej państw upowszechniających go. Regionalizm opiera się na koncepcji wspólnoty interesów, która ma zastosowanie w realizacji inicjatyw narodowych. Perspektywa globalna przedstawia państwo narodowe jako region funkcjonujący na danym terytorium. Państwo i naród w dobie globalizacji stają przed nowym wyzwaniem. Z jednej strony państwo nadal musi być silną, samodzielną jednostką wypełniającą misję obywatelską, w tym samym czasie pełniąc „służbę” globalną. W czasach globalizacji, muszą być one również zintegrowane nie tylko wewnętrznie, ale i zewnętrznie. Można uznać, że współczesność to pewnego rodzaju rewolucja narodowo-kulturowa, gospodarcza, ekonomiczna i cyfrowa. Odnosząc się do państwa narodowego w świecie globalnym, natrafia się na wiele wątpliwości, odnoszących się do autonomii i narzucanych trendów. Granica pomiędzy globalizacją a autonomią państwową jest niejasna. Naród gubiąc tożsamość narodową, traci również zaufanie do instytucji narodowych. W myśl Giddensa, globalizacja tworzy państwo zbyt dużym do rozstrzygania sporów lokalnych, ale zbyt małym, aby rozstrzygać problemy globalne³¹³.

Integracja gospodarek i rynków narodowych nasuwa na myśl pytanie, jaka jest rola państwa narodowego w systemie, jakim jest gospodarka światowa? Zwraca się tu uwagę w szczególności na aktywność państwa, w procesach regulacji gospodarczych, w obrębie integrujących się rynków usług, towaru i kapitału. Ekonomiczna rola państwa w zakresie takich regulacji jest przedmiotem wieloletnich sporów ekonomistów. Teoria regulacji państwa stosowała podejścia pozytywne i normatywne. Podejście pozytywne charakteryzuje się wyjaśnieniem określonego zjawiska ekonomiczno-gospodarczego i opiera się na obiektywnej wiedzy na temat badanej rzeczywistości, jaka ma miejsce w gospodarce. Ekonomia pozytywna nie ocenia zjawisk gospodarczych, a stwierdza o ich słuszności lub błędności. Takie podejście pozwala na formułowanie prognoz zachodzącego zjawiska oraz powoduje zgłębianie wiedzy na temat zaistniałych procesów. Rolą podejścia pozytywnego jest znalezienie narzędzi uniwersalnych, które umożliwią ogólny opis procesów gospodarczych, jakie zachodzą w badanym środowisku. Podejście normatywne natomiast skupia się na interpretacji faktów, zachodzących w gospodarce. Takie podejście nazywane jest ekonomią subiektywną, gdyż bazuje na ilości „osądów”, ocen i postrzeganiu problemu z różnych perspektyw. Każda opinia

³¹³ E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, wyd. UW, Warszawa 2006, s. 281-307.

ekonomiczna wnosi w tym przypadku cenne interpretacje i metody rozwiązywania danej sytuacji gospodarczej. Takie podejście jest przeciwieństwem ekonomii normatywnej. Tak więc podejście pozytywne stwierdza dany fakt na zasadzie „tak jest”, a podejście normatywne ekonomii poddaje teorie gospodarcze na bazie interpretacji „tak być powinno”³¹⁴.

Odnosząc się do regulacji funkcji państwa, można wyróżnić podejście związane z normatywną teorią regulacji oraz pozytywną teorią regulacji. W ujęciu danego problemu wymienia się także teorię regulacji grup interesu zwaną „kasperowiczową teorią regulacji”, wywodzącą się z nowej ekonomii instytucjonalnej. Składowe pozytywnej teorii regulacji jako alternatywa teoretyczna w stosunku do podejścia normatywnego, przedstawiają fakt, że rozwiązania regulacyjne nie powstają, gdyż potrzebne byłyby działania państwa, które spowodowałyby polepszenie warunków funkcjonowania społecznego. W gospodarce rynkowej, regulacja staje się towarem, którego podaż i popyt kreują grupy interesów lub grupy nacisku, mające na celu realizację swoich funkcji użyteczności³¹⁵.

Z uwagi na to, że analiza normatywna i pozytywna odnosząca się do regulacji państwa nie wyjaśnia do końca istoty problemu, można odnieść się do nowej ekonomii instytucjonalnej, która opracowała teorię państwowej regulacji, jaką można wykorzystać do analizy rynków globalnych. Jest ona dopełnieniem i wzbogaceniem ekonomicznej teorii regulacji. Składa się na to, że w takim ujęciu regulacja państwowa jest traktowana jako regulacja legislacyjna, która polega na aktywności państwa w tworzeniu podstaw decyzyjnych podmiotów gospodarczych. Istotna w tej kwestii jest również regulacja wykonawcza, w ramach której rząd zawiaduje podmiotami gospodarczymi w formie wejścia i wyjścia oraz sprawuje kontrolę gospodarczą. Nowa ekonomia polityczna zwraca uwagę na regulację legislacyjną, dzięki której państwo jest w stanie wprowadzić porządek rynkowy i jego płynność. Ponadto regulacja publiczna prowadzona jest przez konkretne podmioty, takie jak parlamentarzyści, członkowie zarządów i urzędnicy agencji regulacyjnej. Teoria nowej ekonomii zwraca uwagę, że podmioty biorące udział w regulacji, zobowiązane są do aktywnego uczestniczenia w kwestiach politycznych i ekonomicznych. W takim przypadku podmioty polityczne wykorzystują regulację na podłożu głosowań, finansowań kampanii wyborczych, dla podmiotów administracyjnych, natomiast regulacja pełni funkcje kontrolujące i zwiększające budżet przeznaczony na finansowanie

³¹⁴ *Różnice między ekonomią pozytywną a normatywną*, online: <https://roznice.com/biznes/> [dostęp: 29.01.2021].

³¹⁵ U. Zagóra-Jonszta, K. Nagel, *Współczesne problemy ekonomiczne. Wybrane zagadnienia teoretyczne a praktyka gospodarcza*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013, s. 43.

działalności. Podmioty ekonomiczne zabiegają o regulacje w celu przechwycenia renty w postaci korzystnych rozwiązań regulacyjnych. Regulacja publiczna zleży więc od struktury i właściwości instytucji, które występują z różną intensywnością działań produktywnych i redystrybucyjnych. To one warunkują poziom zaangażowania aktorów ekonomicznych i politycznych, a w konsekwencji poziom zawodności państwa jako regulatora rynków³¹⁶.

Według przedstawicieli nowej ekonomii politycznej, podstawową formą regulacji rynków jest regulacja publiczna. Jednak trzeba brać po uwagę fakt, że globalizacja polega na integracji regionalnej, dążącej do gospodarki globalnej. Wiele opinii na temat globalizacji zabiera stanowisko określające globalizację jako zjawisko wymuszające rezygnację z państwa narodowego na rzecz globalnego federalizmu. Model ten przedstawia państwa jako podmioty podporządkowane uprawnieniami i regułami ponadnarodowej władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Chroniąc swej suwerenności, państwa narodowe zapewne nie poddałyby się w całości rządowi globalnym, dlatego Dani Rodrick – autor pracy „One Economics, Many Recipes. Globalization, Institutions and Economic Growth”, proponuje alternatywę dla globalnego federalizmu, jaką jest ponadnarodowa struktura regulacyjna³¹⁷.

Taka struktura opierałaby się na międzynarodowych standardach i zaleceniach regulacyjnych, które wdrażane byłyby w poszczególnych krajach w zależności od ich poziomu potrzeb. Rozwiązanie to łączy się jednak z trudnościami, związanymi z zabezpieczeniem egzekucji sformułowanych norm na poziomie państw narodowych. Pełne formalne prawa do egzekucji norm i standardów posiadają tylko i wyłącznie państwa narodowe, omijając ponadnarodowe struktury. W przypadku zwiększenia działania formalizmu poziomu ponadnarodowego, państwa podlegające jemu, musiałyby wyrazić zgodę na ponoszenie większej odpowiedzialności politycznej za podejmowane decyzje, a co za tym idzie, podlegałyby również większej kontroli. Jako rozwiązanie ponadnarodowej działalności państw, proponowana jest „Struktura Światowej Organizacji Handlu”, która gwarantuje obronę interesów narodowych, ale także wiąże się z odpowiedzialnością polityczną państw narodowych³¹⁸.

³¹⁶ U. Zagóra-Jonszta, K. Nagel, *Współczesne problemy ekonomiczne. Wybrane zagadnienia teoretyczne a praktyka gospodarcza*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013, s. 44.

³¹⁷ D. Rodrick, *One Economics, Many Recipes. Globalization, Institutions and Economic Growth*, wyd. Princeton University Press, Princeton 2008, s. 56.

³¹⁸ U. Zagóra-Jonszta, K. Nagel, *Współczesne problemy ekonomiczne. Wybrane zagadnienia teoretyczne a praktyka gospodarcza*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013, s. 46.

Zagadnienie regulacji funkcji państwa w czasach globalizacji wymaga wprowadzenia nowych standardów oraz sprecyzowania norm, jakimi mają posługiwać się państwa narodowe, uwzględniając zarówno współpracę narodową, jak i interes państw działających na arenie międzynarodowej i wewnętrznej. Dostosowując się do zjednoczenia państw w procesie globalizacji, równie aktywnie obserwuje się zjawisko „regionalizmu”, które uwzględnia państwa narodowe, działające na arenie międzynarodowej, dbając o swój interes i rozwijając gospodarkę międzynarodową poprzez współpracę w ramach integracji regionalnej.

Tożsamość polityczna zatem może odnosić się zarówno do państw współpracujących na arenie międzynarodowej, do zjawiska regionalizmu w procesie globalizacji, do państw obywatelskich, a także narodów tworzących strukturę państwową. Najwyższą formą tożsamości politycznej jest tożsamość jednostkowa i zbiorowa w odniesieniu do polityki regionalnej i lokalnej. Mobilność polityczna społeczności regionalnych determinowana jest wzrostem partycypacji obywatelskiej w procesach decyzyjnych. Taki element zmian ustrojowych wpływa bezpośrednio na zmianę roli i funkcji ugruntowań politycznych w środowiskach regionalnych i lokalnych. Upodmiotowienie społeczności obywatelskiej przyczynia się do rozwoju patriotyzmu i działań na rzecz regionu i państwa. Celem takiego postępowania jest poprawa warunków życia społecznego, kulturowego, gospodarczego i ekonomicznego nie tylko danych obszarów państwowych, ale całej struktury funkcjonującego państwa i jego narodu. Rola polityki regionalnej ma szczególne znaczenie w kształtowaniu stabilnego ustroju państwowego. Przeniesienie odpowiedzialności gospodarczej na szczeble niższe niż ogólnopaństwowe, pozwala na kontrolowanie struktury funkcjonowania państwa od „wewnątrz”, tym samym zostawiając pole zarządzania państwem, w sferze odnoszącej się do globalizacji. Polityka regionalna i lokalna stanowi „pomost” łączący państwo narodowe z areną międzynarodową, pozwalając władzy ustawodawczej koncentrować się zarówno na wewnętrznych, jak i zewnętrznych aspektach zarządzania³¹⁹.

Polityka regionalna sprowadza się do aktywizacji społecznej w postaci partycypacji w aspekcie decyzyjnym funkcjonowania gospodarki regionalnej i lokalnej. Jak wynika z powyższych rozdziałów rozprawy doktorskiej, im wyższy stopień zaangażowania społecznego, tym większe poczucie tożsamości regionalnej. Na prawidłowe funkcjonowanie państwa i jego regionów wpływa społeczeństwo, które utożsamia się z otoczeniem

³¹⁹ U. Zagóra-Jonszta, K. Nagel, *Współczesne problemy ekonomiczne. Wybrane zagadnienia teoretyczne a praktyka gospodarcza*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013, s. 46.

geograficznym, kulturowym, gospodarczym i politycznym. Sfera polityczna składa się na zarządzanie, ale również na społeczeństwo, które uprawnione jest do dokonywania wyboru podmiotów go reprezentujących. Poziom demokratyzacji społecznej osiągnąć jest za pomocą ustrojowych aktów prawnych oraz upodmiotowienia obywateli. Oznacza to świadome decydowanie o życiu politycznym, którego zadaniem jest reprezentowanie narodu obywatelskiego i dążenie do efektywnego zarządzania państwem.

Ustrój demokratyczny zapewnia jednostce podejmowanie samodzielnych decyzji politycznych, na których budowana jest tożsamość polityczna jednostki. Aby odnaleźć tożsamość polityczną, niezbędna jest umiejętność zdobywania informacji i przetwarzania ich na własny użytek. Selekcja informacji i treści należy do elementów kształtujących tożsamość, gdyż wymaga od jednostki akceptacji postulatów oraz przyporządkowania ich własnemu „ja”. Jednostka poszukując tożsamości politycznej, poddawana jest procesowi ciągłej weryfikacji i zmaganiu się z wieloma stanowiskami politycznymi. Taki proces połączony jest ze świadomością samego siebie, która rozpoczyna proces kształtowania tożsamości politycznej. Podmiotowość polityczna jednostki w środowisku regionalnym wiąże się budowaniem własnej tożsamości. Tożsamość polityczna zawiera takie fundamenty, jak wyznawanie osobistych idei i postulatów, jaki rodzaj zobowiązań łączy jednostkę z innymi ludźmi oraz określa poglądy i postawy, jakie reprezentuje jednostka w świecie społecznym. Należy zaznaczyć, że tożsamość polityczna jednostki nie odnosi się tylko do jej osobistych odczuć, ale przede wszystkim do odczuć względem państwa i społeczeństwa. Tak więc tożsamość polityczna zawiera aspekty zarówno jednostkowe, jak i zbiorowe. Ponadto integracja polityczna może przejawiać się w wyborach obywatelskich, działaniach lokalnych i regionalnych oraz działaniach politycznych uwarunkowanych przynależnością do wybranej partii politycznej. Każda partia promuje charakterystyczne dla niej postulaty, odnoszące się do zarządzania państwem i jego społeczeństwem. Postulaty programowe są efektem agregacji indywidualnych i społecznych potrzeb politycznych. Mirosław Karwat opisując potrzeby polityczne, podkreśla ich „zależność od pozycji społecznej oraz drogi życiowej jednostek i grup, od ich aktywności politycznej, jak również świadomości politycznej”³²⁰.

Działania polityczne są ściśle związane z potrzebami społecznymi, gdyż wpływają one na postulaty programowe partii politycznych. Argumentacja potrzeb i interesów stanowi istotny

³²⁰ M. Karwat, *Potrzeby społeczne jako czynnik determinujący politykę*, [w:] *Wprowadzenie do teorii polityki*, J.P. Gięgorzica (red.), t. 2, wyd. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1982, s. 35.

element w walce politycznej, a także decyduje o akceptacji społecznej formacji politycznej. W państwach demokratycznych ostatecznym weryfikatorem postulatów i idei politycznych są wyniki wyborów. Dlatego też programy polityczne w największym stopniu bazują na potrzebach społecznych i możliwościach ich realizacji. Artykulacja potrzeb jednostki w kontekście interesu politycznego tworzy element jej tożsamości politycznej. Druga faza argumentacji interesów jednostek prowadzi do agregacji interesów grup społecznych. Trzeci etap wprowadza selekcję postulatów i artykulacji interesów politycznych na płaszczyźnie partii politycznych lub organizacji. Jerzy Mizgalski zwraca uwagę, że pojęcie tożsamości politycznej odnosi się nie tylko do jednostki czy zbiorowości społecznej, ale również charakteru partii politycznej: „Program partii stanowi artykulację interesów politycznych grup społecznych wchodzących w skład elektoratu tej partii. Argumentacja potrzeb i interesów politycznych jest istotnym elementem marketingu politycznego partii lub bloku wyborczego. Ta faza ma istotne znaczenie w formułowaniu własnej tożsamości politycznej partii lub bloku politycznego, biorącego udział w wyborach do organów przedstawicielskich władzy na wszystkich szczeblach państwa demokratycznego”³²¹.

Jedną z charakterystycznych cech systemu demokratycznego jest powszechny dostęp do partycypacji politycznej, którą gwarantują funkcjonujące w tym systemie organizacje polityczne i obywatelskie. Partycypacja polega na tworzeniu postulatów społecznych względem władzy politycznej, oczekiwaniach przyczyniających się do wypełniania misji wyborczych, kreowania lokalnych liderów oraz współpracy pomiędzy elektoratem a władzą. Liderzy polityczni pełnią rolę reprezentatywną, biorą udział w procesach decyzyjnych oraz odgrywają wiodące aktywności organizacji życia publicznego. Wyłonienie grupy liderów zależne jest od oceny wpływu, jaki posiada określona jednostka na system decyzyjny w obrębie miejsca zamieszkania. Do grupy liderów można zaliczyć prezydentów, burmistrzów, wójtów, sekretarzy urzędów, kierowników wydziałów i wszelkie osoby biorące udział w publicznym systemie decyzyjnym³²².

W kontekście władzy politycznej wyróżnia się również lokalne elity, do których należą osoby, posiadające mandat radnego lub parlamentarzysty reprezentującego dany okręg wyborczy. Na takie osoby mogą składać się jednostki cieszące się autorytetem, działające na terenie środowiska regionalnego czy lokalnego. Procedura wyłaniania liderów ma na celu

³²¹ J. Mizgalski, *Tożsamość polityczna partii/ugrupowania politycznego w lokalnej przestrzeni politycznej*, wyd. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2012, s. 70.

³²² Ibidem, s. 79.

wybranie określonego przedstawiciela, który może być desygnowany na stanowiska mianowane przez partie i ugrupowania polityczne.

Na wyłanianie liderów lokalnych duży wpływ mają partie polityczne, które wyznaczając kryteria, decydują o ostatecznym kształcie list wyborczych oraz kandydatach na stanowiska mianowane. Najpowszechniejszym kryterium, jakie biorą pod uwagę partie polityczne, jest dyspozycyjność oraz rozpowszechnianie programu politycznego partii, z której został powołany dany kandydat. Każda kampania wyborcza przeprowadzana w określonym regionie lub szczeblu lokalnym przedstawia swój program polityczny, niezbędny do ukazania postulatów danej partii. Program polityczny podkreśla również tożsamość polityczną biorących udział w wyborach podmiotów politycznych. Dla elektoratu lokalnego jedną z najważniejszych kwestii jest uwzględnianie w programie wyborczym postulatów związanych z regionem elektoratu. Zarówno w przypadku jednomandatowych, jak i wielomandatowych okręgów wyborczych, postulaty regionalne wpływają na utożsamianie się kandydata ze środowiskiem lokalnym i regionalnym. Pozycje kandydatów i partii w znacznym stopniu umacnia wyartykułowanie wartości związanych ze wspólnotą regionalną, jej identyfikacją kulturową, odrębnością, tożsamością oraz przestrzenią naturalną. Do najważniejszych czynników określających tożsamość partii politycznej należą³²³:

- a) dokonania partii politycznej w środowisku lokalnym, regionalnym i państwowym,
- b) ideologia i program wyborczy wyróżniające partię od innych ugrupowań politycznych i partii działających w określonym okręgu,
- c) pozycja na rynku politycznym odnosząca się do opinii publicznej wobec podejmowanych przez daną partię decyzji,
- d) ocena działań na rzecz środowiska lokalnego liderów partii lub ugrupowania politycznego,
- e) ocena pracy przedstawicieli desygnowanych przez partie polityczne do władz samorządowych i organów przedstawicielskich,
- f) realizacja działań modernizacyjnych,
- g) liczba przedstawicieli w organach przedstawicielskich samorządu terytorialnego z danej partii politycznej,
- h) określanie celów programowych, zawierających ważne zagadnienia dla elektoratu wyborczego,

³²³J. Mizgalski, *Tożsamość polityczna partii/ugrupowania politycznego w lokalnej przestrzeni politycznej*, wyd. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2012, s. 87.

- i) zaufanie publiczne wyrażone w ogólnym działaniu partii politycznej,
- j) umiejętność współpracy z partnerami politycznymi.

Partie i ugrupowania polityczne chcąc pozyskać miejsce na rynku politycznym, dążą do określenia własnej tożsamości. Każda tożsamość polityczna musi zawierać doktrynę wywodzącą się z określonej ideologii. Stopień artykulacji idei przewodniej partii politycznej zależy od potrzeb kampanii wyborczej. Dostosowany też musi być on do aktualnej sytuacji politycznej kraju i jego regionów. Siła oddziaływania doktryny ideologicznej wynika z dopasowania jej do uwarunkowań historycznych, w jakich została stworzona partia polityczna, jej elektoratu, do którego kierowany jest program partii w przyjętym systemie wartości, postawach elit partyjnych oraz modernizacji programu, który musi być dopasowany do aktualnych warunków i potrzeb elektoratu wyborczego. Obecnie najważniejszym obszarem promującym partie i ugrupowania polityczne są media. Telewizja, radio, Internet dostarczają najwięcej informacji do największej liczby odbiorców. Tożsamość polityczna w dużej mierze zależy od stopnia marketingu, który stosuje partia polityczna. Obok telewizji i radia najbardziej popularną formą promocji stał się Internet. Zakładanie blogów, stron internetowych, portali społecznościowych to rodzaj aktywności, za pomocą której partie polityczne pozyskują współczesny elektorat. Działania w Internecie dają przede wszystkim możliwość budowania ciągłego kontaktu przedstawicieli partii i grup politycznych ze społeczeństwem. Dzięki temu, że dostęp do Internetu jest powszechny, w każdej chwili można zarówno publikować, komentować informacje polityczne, jak i je odczytywać. W rozdziale pracy doktorskiej poświęconym regionalizmowi opisane zostało zjawisko polityki w cyberprzestrzeni w kontekście działań promocji politycznej w Internecie³²⁴.

Podsumowanie

Tożsamość polityczna w odniesieniu do państwa, narodu oraz polityki wewnętrznej i zewnętrznej kraju jest jednym z najważniejszych elementów określających funkcjonowanie struktur państwowych, ich gospodarki, aspektów ekonomicznych i strategii rozwoju w świecie globalnym. Taki rodzaj tożsamości jest szerokim procesem odnoszącym się do zjawisk globalnych po zjawiska lokalne. Globalna rzeczywistość wymaga współpracy międzynarodowej oraz integracji kulturowej. Jednak uniwersalizacja świata wymaga także

³²⁴ J. Mizgalski, *Tożsamość polityczna partii/ugrupowania politycznego w lokalnej przestrzeni politycznej*, wyd. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2012, s. 87.

określenia się w świecie globalnym jako państwo silne, suwerenne, posiadające swoją tożsamość, gotowe do integracji międzynarodowej i wprowadzania innowacji globalnych. Każdy kraj posiada swoją historię, tradycję, wartości i schematy zarządzania oraz strategię polityczne. Pod tym względem tożsamość polityczna łączy się z tożsamością narodową. Każda tożsamość polityczna bazuje na fundamentach, które odnoszą się do zaszłości i doświadczeń danego państwa narodowego. Państwa demokratyczne opierają się na współpracy władzy ustawodawczej i wykonawczej ze społeczeństwem, które bierze udział w wyborze władzy i partii rządzących. Każda partia również posiada swoją tożsamość polityczną, która na podstawie wyznawanych idei i promowanych postulatów określa swoje stanowisko zarządzania, zamierzenia i plan działania względem państwa narodowego. Aby społeczeństwo popierało partie i ugrupowania polityczne, musi akceptować ich ideologie i doktryny, a także zgadzać się na założenia modernizacyjne. Jednak najważniejszym elementem warunkującym poparcie danej partii politycznej jest świadomość własnej tożsamości jednostki. Ukierunkowanie się na partię polityczną lub ugrupowanie polityczne wymaga bycia zgodnym z własnymi przekonaniami, które weryfikowane są poprzez postulaty polityczne. Utożsamianie się z daną partią musi zbyć zatem zgodne z tożsamością jednostki, która decyduje o dalszych wyborach politycznych i określeniu jednostkowej tożsamości politycznej.

2.6. Tożsamość w Internecie

Poczucie tożsamości jest podstawą osobowości człowieka i „odnosi się do złożonego związku pomiędzy światem a świadomością jednostki, pomiędzy zewnętrznym i wewnętrznym, obiektywnym oraz subiektywnym, realnym i idealnym, materialnym a duchowym, naturą i kulturą. Tożsamość umożliwia nam poruszanie się w świecie różnorodnych kultur, religii, systemów normatywnych, wartości, obyczajów, narodów, cywilizacji”³²⁵. Mówiąc o tożsamości człowieka, należy podkreślić współczesny aspekt tożsamości, który odnosi się do rozwoju technologicznego. Czynniki kształtujące tożsamość człowieka uległy ogromnej zmianie poprzez możliwość korzystania z bogatych zasobów wiedzy i komunikacji, która dostępna jest w Sieci. Nowe media stały się narzędziem do konstruowania tożsamości w innym niż realnym wymiarze. Przestrzeń komunikacyjna, w której zachodzą interakcje pomiędzy użytkownikami sieci komputerowych, nazywamy

³²⁵ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 20.

cyberprzestrzeni. Cyberprzestrzeń staje się miejscem budowania, kreowania i prezentacji własnej tożsamości. „Tożsamość to zdolność do określenia samego siebie, własnych wartości, poczucie przynależności do grupy o podobnych poglądach, z zachowaniem poczucia własnej odrębności”³²⁶.

Rozwój komunikacji cyfrowej spowodował ogromną zmianę dotychczasowego stylu życia i relacji między ludźmi. Internet stał się rodzajem lustra, w którym przegląda się człowiek, myśląc „oto ja”. „Ja” stanowi klucz do współczesnego, indywidualistycznego świata, w którym personalizowane są nawet przedmioty, np. osobisty komputer, telefon osobisty, telewizja osobista. Powszechnie używane sformułowanie dotyczące tożsamości mówi: „jeśli nie funkcjonujesz w Internecie, nie istniejesz”³²⁷.

Tożsamość internetowa (ID), tożsamość online, persona internetowa to określenia tożsamości społecznej, którą użytkownik Internetu tworzy aktywnie na forach społecznościowych i witrynach internetowych. Niektórzy użytkownicy chcąc być anonimowi, używają pseudonimów (tzw. nick), inni zaś posługują się swoimi prawdziwymi danymi osobowymi. Użytkownicy przedstawiają się również wizualnie za pomocą ikony graficznej, tzw. awatara. Wraz ze wzrostem relacji z innymi użytkownikami ustalona tożsamość online zyskuje reputację i zaufanie. Tożsamości online są kojarzone z użytkownikami przez uwierzytelnianie, które wymaga rejestracji i zalogowania się. Istnieją strony internetowe, które wykorzystują adres IP użytkownika lub śledzą pliki cookie do jego identyfikacji³²⁸.

Każda interakcja zachodząca w środowisku cyfrowym dostarcza danych, w jakich obszarach porusza się użytkownik, personalizując jego osobę w celu stworzenia marketingu docelowego, reputacji cyfrowej oraz uzyskania dostępu do powiązań użytkownika w mediach społecznościowych. Tożsamość cyfrowa może być zdefiniowana jako zbiór wszystkich informacji i danych dotyczących konkretnej osoby w Internecie. Spośród najogólniejszych, ale i najważniejszych danych użytkownika można wyróżnić cztery obszary: dane, elementy uwierzytelniania, identyfikatory oraz ślady cyfrowe.

³²⁶ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 20.

³²⁷ E. Aboujaoude, *Wirtualna osobowość naszych czasów. Mroczna strona e-osobowości*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2012, s. 58.

³²⁸ *Tożsamość online – Online identity*, online: <https://www.pl.qaz.wiki> [dostęp: 26.03.2021].

Obszary gromadzenia danych o użytkowniku³²⁹:

- 1) dane: osobiste, administracyjne, zawodowe, bankowe, społeczne,
- 2) elementy uwierzytelniania: nazwa użytkownika, adres e-mail, imię, nazwisko, hasło, adres IP,
- 3) identyfikatory: avatar, fotografia, obraz, logo,
- 4) ślady cyfrowe: wkład do systemów zarządzania treścią publiczną, aktywność, komentarze, posty (Twitter, YouTube, Facebook).

Tożsamość cyfrowa, określana również jako tożsamość sieciowa lub tożsamość online, stworzona może być w cyberprzestrzeni przez jednostkę, organizację lub urządzenie elektroniczne. Cyfrowe zarządzanie tożsamościami odnosi się do obszarów bezpieczeństwa i prywatności użytkownika. Korzystanie z portali społecznościowych mimo tego, że jest ogólnodostępne, pozwala na „selekcję” osób, które mogą obserwować konta użytkowników w ich sferze prywatnej (zdjęć, komentarzy) poprzez „dodanie do znajomych” lub brak akceptacji innego użytkownika³³⁰.

W związku z rozwojem świata cyfrowego, pojawiają się klasyfikacje użytkowników Sieci. Marc Prensky dokonał pierwszego podziału użytkowników na cyfrowych tubylców i cyfrowych imigrantów. Tubylcy to ludzie młodzi, dla których rzeczywistość wirtualna jest naturalnym środowiskiem i są do niej przystosowani. Cyfrowi imigranci natomiast to osoby, które musiały się przystosować oraz nauczyć korzystania z technologii cyfrowej w późniejszym okresie życia. Cyfrowi imigranci posiadają większą zdolność do rozróżniania cyberprzestrzeni od rzeczywistości, podczas gdy dla tubylców świat realny i wirtualny są tożsame³³¹.

Drugim podziałem jest klasyfikacja na dwie generacje użytkowników: offline i online. Do pokolenia offline należą osoby, które zetknęły się z cyfrową rzeczywistością w późnym okresie życia, w niewielkim stopniu. Do pokolenia online należą ludzie, dla których Internet istniał od najwcześniejszych lat i wychowali się w jego środowisku. Opisane podziały użytkowników Sieci nie dotyczą biegłości i umiejętności korzystania z nowych technologii, a opierają się na sposobie postrzegania roli Internetu w życiu. Kryterium podziału internautów

³²⁹ Yees, *Cyfrowa tożsamość jednostki*, online: <https://yees.pixel-online.org/documents/guides-for-teachers-and-trainers/Personal%20Digital%20Identity-PL.pdf> [dostęp: 26.03.2021].

³³⁰ Ibidem.

³³¹ M. Prensky, *Digital Natives, Digital Immigrants*, „MCB University Press” 2011, Vol. 9, No. 5, October, s. 1-6.

to okres ich narodzin – początek lat 80 XX wieku (dzieci z tych lat swoje dzieciństwo przeżyły bez Internetu), to umowna granica czasowa rozdzielająca pokolenia imigrantów i tubylców oraz generacje offline i online³³².

Każdy użytkownik ma szeroki wybór i możliwości konstruowania własnej tożsamości. Internet umożliwia użytkownikowi wchodzenie w różne role, pozwala na kreowanie własnej osoby, prezentację swoich poglądów i przekonań na forach internetowych. Opisuując tożsamość w Internecie, warto przytoczyć klasyfikację tożsamości budowanej w sieci według Pawła Mazurka, który wyodrębnił cztery typy tożsamości: oficjalną, eksperymentalną, fabularną i sekretną³³³.

Na tożsamość oficjalną składają się dane osobowe: data urodzenia, miejsce zamieszkania, wykształcenie, zawód, zainteresowania. Takie dane dostępne są na profilach dotyczących, np. pracy, edukacji, spraw urzędowych, zakupów online. Tożsamość eksperymentalna budowana jest na bazie anonimowości i braku kontaktu bezpośredniego, przeważnie na krótki okres czasu. Osoba może utworzyć konto fikcyjne, na którym ujawnia nieakceptowane powszechnie obszary własnej tożsamości w obawie przed odrzuceniem. Tożsamość fabularna budowana jest na długi okres czasu, kosztem dużego nakładu pracy. Jest polem do fantazjowania, szukania nowych doświadczeń i wyobrażeń o własnej osobie. Tożsamość sekretna odwołuje się do głęboko ukrywanych w świecie rzeczywistym aspektów „ja”. Mogą to być treści intymne, kontrowersyjne, nielegalne. „Tożsamość sekretna powstaje zatem w związku z emocjonalnym zaangażowaniem się jednostki [...] z potrzeby kontaktu z innymi ludźmi o podobnych poglądach, których trudno znaleźć w rzeczywistości”³³⁴.

Człowiek współczesny mając możliwość odgrywania różnych ról w przestrzeni wirtualnej, zyskał swobodę wyboru, kim chce być i jak będzie postrzegany przez innych. Może niczym aktor przybierać różne maski, począwszy od tworzenia własnego graficznego wizerunku, często zapożyczonego od bohatera filmu lub gry komputerowej, poprzez używanie makijażu (make-up), korekty wizerunku w Photoshopie, do budowania różnego rodzaju awatarów (wizualne wcielenia danej osoby w Internecie, np. platforma Second Life). Anna Tylikowska nazwała te zjawiska e-maskaradą: „Nie tylko poprawiamy swoje e-wizerunki w programach

³³² M.R. Jabłońska, *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Łódź 2018, s. 15.

³³³ P. Mazurek, *Anatomia internetowej anonimowości*, [w:] *Spoleczna przestrzeń Internetu*, D. Batorski, M. Marody, A. Nowak (red.), wyd. SWPS, Warszawa 2006, s. 79-90.

³³⁴ M.R. Jabłońska, *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Łódź 2018, s. 47.

graficznych [...]. Przypisujemy sobie cechy, o których w realu moglibyśmy tylko marzyć. Nadajemy sobie nowe imiona, podkreślając radykalną zmianę tożsamości”³³⁵. Warto jednak zauważyć, że maska potrafi jednocześnie zasłaniać i odsłaniać fragmenty prawdy o danym człowieku, a idealizacja wizerunku może być sposobem leczenia kompleksów.

Technologia cyfrowa spowodowała, że obecnie człowiek wystawia swoje życie na pokaz, ale nie staje się przez to bardziej prawdziwy. Woli ukrywać swoją rzeczywistą tożsamość z obawy przed zranieniem. Tworzy tożsamość internetową, która stanowi wirtualny odpowiednik własnej autoidentyfikacji. Prezentowanie w sieci innych wzorców zachowania niż w świecie realnym, to tak zwany efekt rozhamowania. Zjawisko to może występować w postaci łagodnej lub toksycznej. Marta R. Jabłońska opisuje: „Łagodne rozhamowanie objawia się większą otwartością i zmniejszeniem poziomu nieśmiałości, jaką odczuwają niektórzy ludzie w trakcie interakcji twarzą w twarz. W Internecie ze zwiększoną łatwością dzielą się prywatnymi informacjami, skrywanymi pragnieniami, tajemnicami i obawami. Są też bardziej skłonni do podejmowania działań na rzecz innych osób, pomocy finansowej lub brania udziału w akcjach charytatywnych”³³⁶. Taki sposób rozhamowania może być pomocny w rozwijaniu umiejętności społecznych, np. wyrażania własnego zdania, nazywania emocji, nawiązywania relacji międzyludzkich, rozwiązywania problemów. Toksyczna forma rozhamowania „objawia się w postaci nienawistnych, złośliwych, krzywdzących wypowiedzi, mających na celu skrzywdzenie, upokorzenie, upodlenie, szkalowanie czy zniszczenie wizerunku drugiego człowieka. Niepohamowana złość, irytacja, agresja... pozostawiają za sobą moralne zgłiszczą i cierpiące ofiary”³³⁷. Tak opisana toksyczna forma rozhamowania nosi znamiona przemocy w Internecie, tak zwanej cyberprzemocy.

Zjawisko cyberprzemocy zaobserwowano na przełomie XX i XXI wieku. Dotyczy ono stosowania przemocy z wykorzystaniem technologii informacyjnych i komunikacyjnych, do których należą: strony internetowe, serwisy społecznościowe, poczta elektroniczna, komunikatory, czaty, blogi, telefony komórkowe. Akty przemocy mają na celu skrzywdzenie danej osoby lub grupy ludzi. Cyberprzemocy doświadczają zazwyczaj dzieci i młodzież, ale coraz częściej ofiarami stają się osoby dorosłe. Duże tempo zmian w relacjach społecznych i ciągły dostęp do Sieci utrudniają wypracowanie adekwatnych strategii działania

³³⁵ A. Tylikowska, *E-maski: jak i po co pokazujemy się innym*, [w:] „Ja My Oni” - Poradnik Psychologiczny „Polityki” 2014, t.16, nr 9 s. 16.

³³⁶ M.R. Jabłońska, *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Łódź 2018, s. 67.

³³⁷ Ibidem, s. 64.

w przystosowaniu się do rewolucji informatycznej. Zaburzenie proporcji między życiem realnym i wirtualnym skutkuje utratą czujności u potencjalnej ofiary oraz łatwością zastosowania aktu przemocy ze strony sprawcy. Cyberprzemoc niesie ze sobą równie zgubne konsekwencje dla ofiary, jak przemoc w realnym świecie, np. poczucie zagrożenia, poniżenia, kompromitacji, bezradności, lęku, może prowadzić do zaburzeń depresyjnych i prób samobójczych. Agresja elektroniczna stosowana jest często wobec nauczycieli, kolegów z klasy w kontekście dowcipu, wobec celebrytów, w stosunku do osób nieznajomych lub związanych z relacją osobistą. Cyberprzemoc jest zjawiskiem dynamicznym, ulega ciągłym zmianom i dotyczy coraz większej liczby użytkowników Sieci³³⁸.

Najczęściej występujące formy cyberprzemocy, to³³⁹:

- stalking – uporczywe nękanie, przez np. zakładanie fikcyjnego profilu w celu ośmieszenia ofiary, potem jego usuwanie i ponowne zakładanie;
- trolling – trollowanie – wysyłanie dużej ilości nieprzyjaznych informacji wobec innych użytkowników w celu rozbicia dyskusji, prowadzonej na grupach dyskusyjnych, forach, czatach;
- flaming – celowe zaognianie wymiany zdań między użytkownikami w różnego rodzaju serwisach dyskusyjnych i prowadzenie do swego rodzaju wojny, z eskalacją obelg, agresji i gróźb;
- grooming – uwodzenie przez Internet w serwisach randkowych, na profilach nieletnich z wykorzystaniem intymnych (pornograficznych) fotografii i wulgarnych komentarzy, osoba dorosła nawiązuje kontakt z osobą nieletnią;
- sexting – sugestywny seksualnie przekaz elektroniczny, wymiana prywatnych treści erotycznych;
- phishing – wyłudzenie i kradzież wrażliwych danych osobistych, informacji majątkowych, finansowych przez podszywanie się pod inną osobę lub instytucję;
- spoofing – techniki podszywania się pod inną osobę w Sieci, z wykorzystaniem adresu IP komputera i karty sieciowej MAC.

³³⁸ P. Szelaż-Jarosz, *Cyberprzemoc (cyberbullying, cyberstalking): czym się objawia i jakie są jej rodzaje? Jak reagować na cyberprzemoc?*, online: <https://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/zdrowie-psychiczne/cyberprzemoc-cyberbullying-cyberstalking-czym-sie-objawia-i-jakie-sa-jej-rodzaje-jak-reagowac-na-cyberprzemoc-aa-C8BU-hSQ8-L3wu.html> [dostęp: 27.03.2021].

³³⁹ *Rodzaje niebezpieczeństw*, online: <https://www.sp.234.waw.pl/dokumenty/rodzaje%20niebezpieczeństw.pdf> [dostęp: 27.03.2021].

Wraz z postępem technologii i rozwojem Internetu rosną zagrożenia wynikające z utrudnionej kontroli zjawisk zachodzących w cyberprzestrzeni. Wyniki badań dotyczących cyberprzemocy dają pewien wgląd w skalę zjawiska i jego groźnych następstw. Badania Łukasza Wojtasika przeprowadzone w roku 2007 na grupie 891 internautów w wieku 12-17 lat ujawniły, że³⁴⁰:

- 52% badanych miało do czynienia z przemocą werbalną w Internecie lub przez telefon komórkowy,
- 47% badanych doświadczyło wulgarnego wyzywania,
- 21% badanych doświadczyło poniżania, upokarzania, ośmieszania,
- 16 % badanych doznało straszenia i szantażowania,
- 29% badanych doświadczyło kradzieży tożsamości,
- 57% badanych było przynajmniej raz obiektem zdjęć lub filmów wykonanych wbrew ich woli,
- 14% badanych padło ofiarą rozpowszechniania kompromitujących materiałów.

Na podstawie badań Ł. Wojtasika można stwierdzić, że ponad połowa młodych respondentów (52,0 %) miała do czynienia z przemocą werbalną w Internecie lub przez telefon komórkowy oraz więcej niż połowa respondentów (57,0%) przynajmniej raz była obiektem zdjęć lub filmów wykonanych wbrew ich woli. Blisko połowa respondentów (47,0%) doświadczyła wulgarnego wyzywania w Sieci, a co czwarta osoba (29,0%) doświadczyła kradzieży tożsamości. Z badań wynika, że co piąty respondent (21,0%) spotkał się z poniżeniem, upokorzeniem lub ośmieszeniem. Najrzadziej na podstawie badań (16,0%), respondenci doświadczyli straszenia i szantażowania. Najmniejsza liczba respondentów (14,0%) doznała rozpowszechnienia kompromitujących materiałów.

Tak więc, mówiąc o budowaniu tożsamości internetowej, należy brać pod uwagę pozytywny i negatywny wpływ komunikacji sieciowej na użytkowników internetowych. Sposoby komunikowania się w cyberprzestrzeni zależą od wieku, płci, miejsca zamieszkania, wyznania, wykształcenia, pozycji ekonomicznej i zawodowej. Na ogół każda kategoria społeczna charakteryzuje się indywidualnym wzorem korzystania z Internetu. Marta R. Jabłońska zwraca

³⁴⁰ T. Rzepa Nella, M. Przybylska-Duda, *Cyberbullying z perspektywy nastolatków*, wyd. UMCS, Lublin 2015, s. 21.

uwagę, że: „Przebywanie w cyberprzestrzeni niewątpliwie oddziałuje na osobowość oraz postępowanie jednostki. Im bardziej długotrwała jest ekspozycja na bodziec, tym silniejsze mogą być jego skutki”³⁴¹.

Ryzykiem używania Internetu w sposób pozbawiony kontroli jest możliwość rozwinięcia uzależnienia czynnościowego (tzw. behawioralnego) od dostępu do Internetu. Współcześnie jest to coraz częściej spotykane zjawisko, szczególnie wśród młodych ludzi. O uzależnieniu można mówić, gdy u internauty występują co najmniej trzy z sześciu opisanych objawów³⁴²:

- poczucie przymusu i silnego pragnienia korzystania z dostępu do Internetu, bycia na portalach, ciągłego sprawdzania poczty elektronicznej, czatu, nadmiernego korzystania z gier online,
- trudności z utrzymaniem samokontroli i powstrzymaniu się od włączenia Internetu,
- pogorszenie samopoczucia w wyniku braku dostępu do Internetu (tzw. zespół abstynencyjny),
- coraz częstsze i dłuższe korzystanie z dostępu do Internetu dla uzyskania satysfakcji (tzw. zespół tolerancji),
- utrata zainteresowań, aktywności, kontaktów z rodziną i przyjaciółmi, zaniedbywanie nauki i pracy,
- uporczywe trwanie w przymusie, mimo ewidentnych dowodów na destrukcyjny wpływ uzależnienia na zdrowie oraz życie użytkownika.

Na uzależnienia internetowe bardziej podatni są ludzie młodzi, lecz wiek nie jest wyznacznikiem nadmiernego używania komputera i Internetu. Przyczyną takich uzależnień może być niedojrzałość emocjonalna, poczucie braku stabilizacji życiowej, pracobolizm, a także brak poczucia własnej tożsamości oraz chęć budowania jej w Internecie. Do niedawna bardzo ważnym i cenionym elementem użytkowania Internetu była anonimowość, dająca poczucie swobody i wolności. Aktualnie portale społecznościowe zachęcają użytkowników do udostępniania jak największej ilości informacji o własnej osobie, co zaspokaja potrzebę bycia zauważonym i docenionym. Aktywność podejmowana na portalach dotyczy tworzenia wizerunku danego użytkownika takiego, jakim jest lub chciałby być. Prezentuje on swoje

³⁴¹ M.R. Jabłońska, *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Łódź 2018, s. 39.

³⁴² *Uzależnienia behawioralne*, online: <https://www.uzaleznieniabehawioralne.pl/sieciolizm> [dostęp: 27.03.2021].

poglądy i osobę wśród codziennych zajęć, zainteresowań, w środowisku rodzinnym, na zakupach, urlopie i ze znajomymi. Często są to informacje bardzo osobiste i intymne, byle uzyskać efekt zainteresowania „publiczności”³⁴³.

Coraz większym problemem staje się wykorzystywanie takich informacji przeciwko nadawcy. Jednak potrzeba uzewnętrznienia się w sieci jest często silniejsza niż poczucie zagrożenia. Ryszard Tadeusiewicz, autor „Społeczności Internetu”, nazywa takie osoby internetowymi ekshibicjonistami. Niektórzy ukazują własne życie od strony problemów i trosk, inicjując publiczne dyskusje na temat własnych dylematów. Obserwuje się wzrost liczby użytkowników rozsyłających komunikaty do osób nieokreślonych, a nie do odbiorcy zdefiniowanego. „Taka forma bezkierunkowego oraz (co ważniejsze) bezzwrotnego rozsiewania wiadomości nie ma swego bezpośredniego odpowiednika w żadnej sytuacji komunikacyjnej [...] przed wynalezieniem Internetu”³⁴⁴. Niektórzy ludzie dzielą się swoim życiem z szerokim kręgiem publiczności i coraz odważniej manifestują swoją tożsamość. Udostępniają najwrażliwsze aspekty własnego „ja”, czego nie zrobiliby przed osobą najbliższą. Psychologia twierdzi, że to „sieci komputerowe spowodowały powstanie i rozwój swoistego duchowego ekshibicjonizmu”³⁴⁵.

Przed komputerem ludzie są bardziej otwarci, odważni, pewniejsi siebie i odsłaniają poglądy skrywane w realnym życiu. Jednak większość internautów chce zaprezentować najciekawsze i najlepsze aspekty swojego życia. Zwykle jest to obraz człowieka zadowolonego, rozrywkowego, popularnego w swoim otoczeniu. To od samego użytkownika zależy, jaki wizerunek wykreuje. Łucja Kaprańska opisując tożsamość internetową zwraca uwagę: „O pozycji użytkownika decydują wzory relacji, jakie łączą jednostki. Im większa sieć kontaktów, tym większe znaczenie jednostki w oczach innych użytkowników”³⁴⁶. Tożsamość wirtualna umożliwia pokazanie siebie w korzystnym świetle, wyeksponowanie sukcesów i pozbycie się własnych wad oraz życiowych niepowodzeń na cześć idealnego wizerunku³⁴⁷.

Promocja swojej osoby w Internecie zajmuje, zwłaszcza młodym ludziom, dużo czasu. Poświęcają oni długie godziny na kreowaniu swojej wirtualnej tożsamości. W skrajnych przypadkach, tacy użytkownicy należą do wielu grup wirtualnych, mają duże grono znajomych,

³⁴³ P. Wallace, *Psychologia Internetu*, wyd. Rebis, Poznań 2001, s. 42-51.

³⁴⁴ Ibidem, s. 50.

³⁴⁵ Ibidem, s. 51.

³⁴⁶ Ł. Kaprańska, *O komunikacyjnych i integracyjnych funkcjach serwisów społecznościowych*, [w:] *Com.unikowanie*, M. Niezgoda, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner (red.), wyd. Nomos, Kraków 2010, s. 264.

³⁴⁷ Ibidem.

epatują atrakcyjnością, egocentryzmem, autoreklamą, są wyniośli i oczekują podziwu (psychologicznie rozpoznaje się u nich cechy narcyzmu)³⁴⁸.

Autor koncepcji „kierowania wrażeniem” Erving Goffman, uważał, że każdy stosuje inną strategię, aby przedstawić siebie w najbardziej oryginalny sposób. Badacz twierdził, że ludzie postrzegają siebie tak, jak inni ich widzą, a także starają się widzieć siebie, jakby patrzyli z zewnątrz. Aktywność użytkownika w życiu realnym przenosi się do Internetu, który stał się atrakcyjną i powszechną formą komunikacji interaktywnej. Użytkownik sieci ma możliwość selekcji, kogo wpuszcza do swojej przestrzeni, ale musi mieć świadomość wolnego wyboru i jego następstw. Dla coraz liczniejszej grupy młodych użytkowników Internet staje się narzędziem autoekspresji, często przy braku zachowania czujności i krytycyzmu wobec zagrożeń związanych z byciem online³⁴⁹.

Raport z badania młodzieży szkolnej „Nastolatki 3.0” ujawnia, że dla młodego pokolenia najważniejsze składowe ich tożsamości internetowej to³⁵⁰:

- pozytywny wizerunek w sieci – co potwierdziło blisko 40% ankietowanych;
- posiadanie profilu na portalu społecznościowym i dużej liczby znajomych – ponad 94% ankietowanych potwierdziło posiadanie profilu na portalu lub portalach społecznościowych, przy czym liczba znajomych była miarą budzącą wątpliwości;
- stosunek do prywatności w cyberprzestrzeni – ponad 48% respondentów potwierdziło, że informacje o nich widoczne są tylko dla znajomych, ponad 18% udostępnia je wszystkim, a ponad 3% nie ustawia zasad prywatności i uważa je za niepotrzebne;
- stosunek do interakcji społecznych i innych internautów – ponad 51% badanych stara się ujawniać w Internecie swoje pozytywne cechy, ponad 48% uważa, że Internet to świat bez granic i ograniczeń, gdzie można swobodnie wyrażać swoje opinie. Jednakże ponad 47% nastolatków negatywnie ocenia sposoby interakcji między internautami z powodu agresji i nietolerancji.

Społeczność internetowa, społeczność wirtualna, tworzy się w oparciu o portale internetowe, serwisy społecznościowe, fora i grupy dyskusyjne, blogi, kanały IRC, czaty,

³⁴⁸ E. Aboujaoude, *Wirtualna osobowość naszych czasów. Mroczna strona e- osobowości*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 58.

³⁴⁹ P. Wallace, *Psychologia Internetu*, wyd. Rebis, Poznań 2001, s. 42-51.

³⁵⁰ M. Tanaś, W. Kamieniecki, M. Bochenek, R. Lange, *Raport z badania Nastolatki 3.0*, wyd. Akademia NASK, Warszawa 2017, s. 20, 56, 68.

mailowe listy dyskusyjne i tak zwane państwa internetowe. Można określić je jako wspólnoty ludzi zgromadzone wokół jakiegoś celu lub dyskusji na temat interesujący uczestników. Popularność różnych społeczności ocenia się za pomocą specjalnej toplicy. W 1994 roku Howard Rheingold użył pojęcia „społeczność wirtualna” dla określenia grupy ludzi, która może lub nie spotkać się ze sobą twarzą w twarz i która wymienia słowa oraz idee za pośrednictwem klawiatury komputerowej. E. Dyson społeczność internetową opisuje jako: „zbiorowość, w której ludzie żyją, pracują i bawią się”³⁵¹.

Relacje w sieci charakteryzują się tym, że w społeczności sieciowej komunikacja opiera się głównie na przekazie werbalnym i wizualnym, a interakcje między użytkownikami są asynchroniczne, acielesne lub anonimowe. Aspekt niewerbalny jest ograniczony. Komunikacja w Internecie oparta jest także o wykorzystanie znaku, ikony, obrazu, symbolu, które zastępują użycie słowa i stanowią transfer informacji, idei, komunikatu (np. emotikony, gify). Biorąc pod uwagę aspekt relacji międzypersonalnej, nie da się jednak wykluczyć powstawania więzi uczuciowych między użytkownikami, którzy znają się tylko w Sieci³⁵².

Podsumowanie

W dobie obecnej rewolucji cyfrowej człowiek nieustannie kreuje swoją tożsamość i wizerunek w nowych mediach. W przestrzeni Sieci użytkownik może tworzyć dowolny obraz własnej osoby, wykorzystując komunikację internetową jako narzędzie do szerokiej autoprezentacji. Profil osobisty na portalach społecznościowych staje się wirtualną wizytówką użytkownika, a wykreowana tożsamość nie zawsze jest autentyczna. Nowe media przeniknęły nieodwracalnie do życia codziennego i spowodowały zacieranie się granicy między przestrzenią wirtualną online i rzeczywistą offline. Internet jako medium globalne ułatwia komunikację społeczną między użytkownikami na całym świecie i zaspokaja większość ich potrzeb życiowych. Warto edukować, szczególnie młodych użytkowników Sieci, aby korzystali z niej w sposób świadomy i kontrolowany w celu uniknięcia zagrożeń. Interakcje użytkowników Internetu rządzą się innymi prawami niż w świecie realnym i stanowią ciekawy obszar badań dla nauk społecznych.

³⁵¹ E. Dyson, *Wersja 2.0. Przepis na życie w epoce cyfrowej*, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 1999, s. 41.

³⁵² S. Juszczyk, *Internet. Współczesne medium komunikacji społecznej. Edukacja i dialog*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 1-3.

3. Rys historyczny regionalizmu hiszpańskiego

Historia Hiszpanii jest jednym z podstawowych elementów, które ukształtowały współczesne państwo hiszpańskie. Liczne doświadczenia historyczne Hiszpanii podkreślają, że jest to jedno z najstarszych zamieszkałych imperiów przez wędrujące ludy. W związku z dobrym położeniem geograficznym, klimatem, dostępem do bogactw naturalnych, dostępem do morza i urodzajem ziem, Hiszpania była pożądana przez różne ludy i różnych władców. W starożytności Hiszpanię zamieszkiwały ludy pochodzenia iberyjskiego, w późniejszym okresie – ludy celtyckie. Już wtedy osiedlający się mieszkańcy wykorzystywali hiszpańskie kopalnie, czerpiąc z nich źródło utrzymania. Następnie Hiszpania stanowiła część imperium rzymskiego. Był to znaczący okres dla Hiszpanii, gdyż dzięki bogactwu imperium rzymskiego, Hiszpania zyskała wiele dóbr, związanych z rozwojem administracyjnym, architekturą i innymi inwestycjami państwa rzymskiego. Kolejne podboje terytoriów Hiszpanii to panowanie Wandalów, Wizygotów, a następnie ludów islamskich. Wyzwolenie Hiszpanii spod panowania Arabów trwało siedemset lat. Biorąc pod uwagę kolejne bogate imperium, pod którego panowaniem znalazła się Hiszpania, wzrost gospodarczy ponownie był czasem znaczącym dla dalszych losów Hiszpanii. W następnych latach, po uwolnieniu Półwyspu Iberyjskiego z władzy islamskiej, ziemie hiszpańskie należały do dynastii Habsburgów, kolejno do Burbonów. W 1939 roku Hiszpania stając się republiką, znalazła się pod dyktandem generała Franco. Po jego śmierci, Hiszpania coraz bardziej stawiała się państwem demokratycznym.

Rozdział historyczny dysertacji ma na celu przybliżenie najważniejszych faktów, które miały wpływ na losy Hiszpanii i jej regionalizmu. Zważając na zależność pomiędzy poczuciem tożsamości a faktami historycznymi, niezbędnym było omówienie rysu historycznego Hiszpanii i losów jej regionów. Dzięki zapoznaniu się z wydarzeniami historycznymi można zbudować pogląd na współczesną sytuację Hiszpanii.

3.1. Kolonizacje Półwyspu Iberyjskiego i jego ludy osadnicze

Półwysep Iberyjski położony jest w południowo-zachodniej części Europy. Obecnie należą do niego trzy kraje: Hiszpania, Portugalia, Andora oraz geograficznie Gibraltar, którego terytorium zależne jest od Wielkiej Brytanii. Od sąsiednich ziem Półwysep Iberyjski odgródzony jest Pirenejami, które znajdują się w północno-wschodniej części Półwyspu. Część północna i zachodnia otoczona jest Oceanem Atlantyckim, a południowa i wschodnia Morzem

Śródziemnym. Od Afryki, Półwysep Iberyjski oddzielony jest Cieśniną Gibraltarską. Jego powierzchnia wynosi pięćset osiemdziesiąt tysięcy kilometrów kwadratowych, z czego 85% zajmuje Hiszpania, pozostałe 15% Portugalia. Góry oddzielają centralne części Półwyspu od wybrzeży, dlatego pod względem najbardziej rozwiniętej komunikacji z wnętrzem Półwyspu wymienia się doliny rzek: Gwadalkiwiru, Gwadiany i Ebro. Terytorium Półwyspu Iberyjskiego, które posiada największy jego obszar, to Hiszpania. Jednak Hiszpania to nie tylko obszar Półwyspu, ale także Wyspy Kanaryjskie położone u północno-zachodnich wybrzeży Afryki, enklawy w północnej Afryce – Ceuta i Melilla oraz Baleary – Majorka, Minorka i Ibiza³⁵³.

Pierwsza kultura Półwyspu Iberyjskiego, która opisywana jest nie tylko na podstawie wykopalisk archeologicznych, ale w źródłach pisanych, to wywodząca się z zachodniej Andaluzji „Tartessos”. Prawdopodobnie podłoże etniczne Tartessos było rodzime, jednak jego ludność była pod wpływem kultur ze wschodu Morza Śródziemnego – Cypru, Syrii północnej, które były o wiele bardziej rozwinięte niż Tartessos. Integracja z kulturami wschodnimi nastąpiła za pośrednictwem kontaktów handlowych z Fenicją. Pierwszy okres istnienia Tartessos przypada na lata 900-750 p.n.e. Wówczas dzięki technikom zaczerpniętym z Bliskiego Wschodu, nastąpił rozwój i wzrost wydobywania metalu³⁵⁴. Na ten okres przypisuje się również przybycie do Andaluzji zachodniej Celtów, którzy znali się na obróbce metali³⁵⁵.

Kolejne lata, 750-600 p.n.e. przyniosły największe osiągnięcia ludowi Tartessos oraz był to okres największego rozwoju. Najważniejszym osiągnięciem było pojawienie się pisma oraz początek użycia żelaza. Na ziemi Tartessos przybywało coraz więcej rzemieślników syryjskich i fenickich, którzy na miejscu wytwarzali luksusowe wyroby. Wpływ kulturalny Tartessos i Fenicji obejmował całe wybrzeże Morza Śródziemnego, po głąb Półwyspu Iberyjskiego, do Tagu. Tartessos zarządzane było przez królów, a elita społeczna opierała władzę na bogactwie pochodzącym z handlu. Podstawą gospodarki było wydobywanie metalu, hodowla i rybołówstwo. Religia Tartessos obejmowała w dużej mierze obrzędy kultury fenickiej.

³⁵³ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 9.

³⁵⁴ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 25.

³⁵⁵ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 12.

Upadek Tartessos przypada na okres 550-450 r. p.n.e.³⁵⁶. Istotne wydarzenie, które przyczyniło się do upadku kultury, to ekspansja Kartaginy. Poprzez podjęcie kolonizacji ziem Kartagina przestała być zależna od pośredników do prowadzenia handlu. W okresie tym żelazo zaczęło wypierać brąz, a Grecy wykorzystując Kornwalię, znaleźli nowe źródło zaopatrzenia w cynę. Czas ten rozpoczyna również ataki Luzytanów, które sięgają podbojów rzymskich³⁵⁷.

Półwysep Iberyjski był punktem zainteresowań Fenicjan z powodu bogatych złóż złota, miedzi, srebra, a przede wszystkim cyny, która była niezbędna do wyrobu brązu. Kolonizacja Fenicka od XI w. p.n.e. miała charakter handlowy. Fenicjanie zajmowali się również uprawą roli i hodowlą bydła, a w wieku VII p.n.e. opanowali szlaki dostaw żelaza z Andaluzji wschodniej, co doprowadziło do drugiego etapu kolonizacji – kolonizacji osadniczej. Dzięki Fenicjanom w Andaluzji zbudowano wiele świątyń poświęconych różnym bogom. Kolonizacja osadnicza Fenicjan stała się jednak zagrożona ze strony Asyrii, co wywołało emigrację fenickich rolników. Dzięki nim zachód śródziemnomorski, w tym Półwysep Iberyjski, otworzył się na uprawę oliwek i wina³⁵⁸.

Kolejną kolonizacją Półwyspu Iberyjskiego była kolonizacja grecka, której początek przypada na VI w. p.n.e. Od pierwszej połowy II tysiąclecia p.n.e. kontakty handlowe Grecji z Półwyspem Iberyjskim były sporadyczne. Zmieniło się to w późniejszym okresie, kiedy proces handlowy pomiędzy nimi odbywał się za pośrednictwem Fenicjan. W VI w. p.n.e. powstał również Emporion, założony przez kolonistów greckich z Marsylii. Dzięki niemu Grecy próbowali opanować tereny handlowe Fenicjan i Etrusków. W roku 545 p.n.e. Persowie zdobyli Fokaję, a jej mieszkańcy emigrowali do Alalii, gdzie walcząc o przetrwanie zajęli się piractwem, niszcząc handel Etrusków. W związku z powstałym zagrożeniem, Etruskowie zawarli sojusz z Kartagińczykami, którzy w 535 r. p.n.e. w wielkiej bitwie morskiej zniszczyli greckie siły zbrojne³⁵⁹.

Pierwszy traktat Kartaginy z etruskim Rzymem, rozdzielający sfery wpływu w 509 r. p.n.e., spowodował zamknięcie dla Greków dostępu do Tartessos. W następstwie, Grecy zostali zmuszeni do stworzenia nowego, lądowego szlaku handlowego, który łączył

³⁵⁶ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 27.

³⁵⁷ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 13.

³⁵⁸ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 28.

³⁵⁹ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 13.

Emporion z kopalniami cyny. W tym okresie Kartagińczycy kontynuowali dostarczanie greckich towarów na południe Półwyspu Iberyjskiego, co wcześniej należało do czynności Fenicjan. Drugi traktat Kartaginy z Rzymem, w roku 348 p.n.e., zawierał podobne ograniczenia, odnoszące się do greckich kolonii Emporion i Marsylii w kontakcie z obszarami położonymi na południe od Kartageny. W konsekwencji Kartagina wygrała konkurencję z Emporionem o greckie wyroby ceramiczne ze względu na lepsze ceny i większe zamówienia³⁶⁰.

Następna kolonizacja Półwyspu Iberyjskiego dotyczyła zniszczenia fenickich miast przez Babilonię, co doprowadziło do przejścia handlu przez Kartaginę. W wieku V p.n.e. doszło do powstrzymania ekspansji Kartaginy przez Greków na Morzu Śródziemnym. Kolonizacja kartagińska na Półwyspie Iberyjskim objęła obszary położone na wybrzeżach Gibraltaru do Almerii. Osiedlał się tam lud Libofenicjan, który powstał wskutek kolonizacji wybrzeży Afryki przez Fenicjan. Najbardziej intensywna kolonizacja kartagińska Półwyspu Iberyjskiego obejmowała Ibizę. Początek kartagińskiego osadnictwa na Ibizie przyjmuje się na połowę VII w. p.n.e. Emigracja rolnicza w rejony Ibizy, która pozostała nazwą fenicką, zmieniła skład etniczny wyspy, a najbardziej popularnym produktem tego obszaru stała się wełna³⁶¹.

Kartagińczycy zaczęli kontrolować kopalnie metali oraz wprowadzać w nich nowe metody eksploatacji wzorowane na państwach hellenistycznych. Również wzorując się na jednej z dynastii hellenistycznych – Ptolemeuszach, Kartagińczycy wprowadzili po raz pierwszy na Półwysp Iberyjski systemy irygacji oraz typ młockarni używanej do dziś w Hiszpanii. Wpływ Kartagińczyków wniósł także wiele ewolucji w rytuałach religijnych mieszkańców południa Półwyspu Iberyjskiego. Zmiany religijne były wielostronne. Religia kartagińska uległa hellenizacji, a rdzenni mieszkańcy Półwyspu Iberyjskiego czcili bogów fenickich, jednocześnie obserwując przekształcanie się religii kartagińskiej³⁶².

Kolonizacje Półwyspu Iberyjskiego miały zasadniczy wpływ na jego rdzennych mieszkańców. W związku z przekształceniami kolonizacyjnymi, ukształtowanie stałego etnicznie składu Półwyspu Iberyjskiego nastąpiło około V w. p.n.e. W tym okresie powstały dwie, wpływające na siebie cywilizacje: iberijska i celtycka. Pierwsza fala napływu ludności celtyckiej nastąpiła w początkowym okresie kolonizacji fenickiej. Do okresu V w. p.n.e. ludy

³⁶⁰ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 14.

³⁶¹ Ibidem.

³⁶² Ibidem, s. 15.

Półwyspu Iberyjskiego znajdowały się pod wpływem dominujących cywilizacji Morza Śródziemnego, co uniemożliwiało powstanie stałej struktury etnicznej.

Jednym z ludów, mogących należeć do iberyjskich, są Turdetanie. Jednak nie jest stwierdzone jednomyślnie, że Turdetanów można zaliczyć do rdzennych ludów iberyjskich, ze względu na historię dotyczącą większej penetracji ich kraju przez duże cywilizacje oraz przez większą złożoność struktur społecznych Turdetanów. Była to jednak kultura, która pochodziła od Tartessos i obejmowała dzisiejszą Andaluzję. Jej początki przypadają na VI w. p.n.e. Plemiona turdetańskie zarządzane były przez królów. Lud ten odróżniał się od pozostałych ludów Półwyspu Iberyjskiego posiadaniem niewolników, wykorzystywanych do pracy na roli, w kopalniach i przy hodowli zwierząt. Turdetanie słynęli z marynarzy i rybaków, posiadających dużą znajomość Atlantyku, z których usług korzystali Kartagińczycy. Religia Turdetanów bazowała na religii fenickiej, lecz zachowała również swoje korzenie, w które wpisywał się kult byka³⁶³.

Najpopularniejszy lud półwyspu, który nosi nazwę Iberowie, i od którego pochodzi nazwa Półwyspu Iberyjskiego, według najstarszych źródeł pochodzi od Rzymian, a jego nazwa wywodzi się z języka greckiego. Najstarsze źródła opisują, że nazwa ta miała oznaczać rzekę (prawdopodobnie dzisiejszą rzekę Tinto należącą do prowincji Huelva). Region Huelvy był obszarem najwcześniej poznanym przez Greków ze względu na bogate złoża metali. Niektórzy badacze twierdzą, że nazwa *Iber* nie jest nazwą konkretnej rzeki, a jest to określenie rzeki w języku miejscowej ludności. Najpóźniejsze źródła wskazują, że mianem Iberii Grecy określali wszystkie ziemie położone na zachód od Rodanu, dlatego ich mieszkańcy nazywani byli Iberami. Kultura Iberyjska ukształtowała się pod koniec V w. p.n.e. pod wpływem greckim i obejmowała obszary dzisiejszej Katalonii oraz Lewantu, oddziałując na sąsiednie ludy Półwyspu Iberyjskiego. Najważniejsze w gospodarce Iberów było rolnictwo, choć zajmowali się również hodowlą i myślistwem³⁶⁴. Rozwinięta wówczas była również produkcja ceramiki oraz lnu, z którego wytwarzano ubrania. Rządy Iberów skierowane były na radę starszych i tzw. „devotio iberica”, co w charakterze religijnym było zależnością osób prywatnych, między wódcem i wojownikami lub też społecznościami i miastami, co także określało wzajemne obowiązki. O religii Iberów nie ma wiele informacji, jednak znani byli oni z sanktuariów

³⁶³ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 16.

³⁶⁴ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 31.

zamieszczonych w jaskiniach. Do najpopularniejszych plemion iberyjskich należą: Layetanie, Indigeci, Edetanie, Mastienosi i Bastetanie³⁶⁵.

Kolejnym ludem Półwyspu Iberyjskiego byli Celtiberowie, którzy wywodzą się z ludu celtyckiego uległego iberyzacji. Celtowie pojawili się na Półwyspie Iberyjskim około 1000 r. p.n.e., a ich osiedlanie nastąpiło w kilku falach. Proces tworzenia kultury celtiberyjskiej podzielić można na trzy etapy: koniec wieku VII p.n.e. i VI w. p.n.e., V w. p.n.e. i IV w. p.n.e. oraz ostatni etap, III w. p.n.e. W pierwszym etapie powstały osady i nekropolie, w drugim zaś osady zostały otoczone murem, nastąpił rozwój ceramiki, wytwarzanej ręcznie oraz za pomocą koła garncarskiego. Trzeci etap charakteryzował się stylem miejskim, osady położone w górach zostały przeniesione nad brzegi rzek. Etap ten skończył podbój rzymski. Lud celtiberyjski zajmował się hodowlą i rolnictwem. Słynął również z produkcji mieczy, które zostały przejęte przez Rzymian. Podstawą organizacji społecznej były związki oparte na pokrewieństwie. Celtiberowie czcili byka i bóstwa utożsamiane z księżycem³⁶⁶.

Zachód Półwyspu Iberyjskiego zamieszkiwany był przez Celtów, których największym plemieniem byli Luzytanie. Zajmowali oni obszary dzisiejszej Portugalii środkowej i hiszpańskiej Estremadury. Wśród Rzymian, tereny Luzytanów słynęły z urodzajności, jednak duża liczba ludności brała udział w wyprawach, które miały na celu podbój pozostałych części Półwyspu Iberyjskiego. Ważnym elementem funkcjonowania gospodarki Luzytanów były pokłady cynku, dzięki którym lud utrzymywał szerokie kontakty handlowe ze światem śródziemnomorskim³⁶⁷.

Północ Półwyspu Iberyjskiego zamieszkiwana była również przez Celtów, a największymi plemionami obszarów północnych byli Kantabrowie i Galaikowie. Nazwa terenów Galicji pochodzi od nazwy ludu Galaików, gdzie powstawały charakterystyczne zespoły budowli mieszkalnych w kształcie okręgu. Handel Galaików opierał się na złocie i srebrze, które były wydobywane w rzekach. Religia ludu przypominała wierzenia i obrzędy Luzytanów. Dla plemienia Kantarów natomiast charakterystyczne było istotne znaczenie

³⁶⁵ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 17.

³⁶⁶ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 33.

³⁶⁷ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 18.

kobiet i ich rola w życiu rodzinnym oraz społecznym. Dziedziczyło się po linii żeńskiej i możliwe wówczas było istnienie matriarchatu³⁶⁸.

Kolejnym ludem zamieszkującym Półwysep Iberyjski byli Baskowie. Ich nazwa po raz pierwszy pojawiła się w źródłach rzymskich w roku 76 p.n.e. Baskowie zajmowali górskie obszary Nawarry, a ich nazwa pochodzi od pierwotnego języka, w którym Baskowie oznacza „ludzi z gór”. Lud ten przejął pewne elementy cywilizacji celtyckiej, które zaobserwować można w najstarszych zabytkach kultury materialnej, pochodzącej z czasów rzymskich. Według źródeł naukowych w trzecim tysiącleciu p.n.e. na Półwyspie Iberyjskim pojawili się protoplaści Basków, którzy przybyli ze wschodu Morza Śródziemnego, a następnie zintegrowali się z Iberami³⁶⁹.

Podsumowanie

Historia Półwyspu Iberyjskiego sięga odległych lat przed naszą erą. Jednak, aby zrozumieć współczesne funkcjonowanie Hiszpanii i jej regionów, należy przyjrzeć się czasom, które je kształtowały. Niezwykle istotne były wpływy kolonizacji, które początkowały osadnictwa i powstawanie kultur. Istotnym elementem każdej kultury jest jej gospodarka i tereny, na których funkcjonowała. Zazwyczaj od tego zależała przyszłość danego ludu oraz utrzymanie się go wśród innych kultur i cywilizacji. Na przykładzie omówionych kolonizacji i ludów Półwyspu Iberyjskiego, można zauważyć, jak duży wpływ miały na siebie odrębne cywilizacje. Często bywało tak, że łączyły się one w jedną kulturę, zachowując swoje tradycje czy obrzędy religijne. Na tej podstawie stwierdzić można, że łączenie wielu kultur w jeden „naród” było zjawiskiem nieuchronnym, a także niekiedy zapewniającym „przetrwanie” określonego ludu. Na współczesną kulturę Półwyspu Iberyjskiego złożyło się wiele wydarzeń historycznych, z których może wynikać silny regionalizm obszarów Hiszpanii. Opisując tak odległe czasy, można zauważyć zbieżności ze współczesnością, co świadczy o tym, że pozostałości po ludach starożytnych do dziś są żywe w państwie hiszpańskim i jego narodzie. Do dziedzictwa kulturowego należą nie tylko nazwy kraju i jego ludów czy pozostałości materialne, ale także funkcjonowanie bogato rozwiniętej gospodarki.

³⁶⁸ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s.18.

³⁶⁹ Ibidem, s. 19.

3.2. Hiszpania pod panowaniem Rzymian i Wizygotów

Nazwa *Hispania* powstała około 200 r. p.n.e. i po raz pierwszy została użyta przez Rzymian. Jednak zaczerpnęli oni to określenie od Kartagińczyków, którzy posługiwali się pojęciem *Ispania*. W tym czasie nazwa *Iberia* była używana przez Rzymian już tylko w przypadku cytowania greckich autorów. Tak więc przekształcając nazwę pochodzącą od Kartagińczyków, *Ispania* poprzez dodanie litery „h”, Rzymianie stworzyli pełną nazwę *Hispania*, która oznaczała „Wyspę Królików”³⁷⁰.

Po wielu wojnach trwających dwa wieki, Rzym zdobył Półwysep Iberyjski. Jednak całkowity podbój półwyspu nastąpił po czwartym etapie rzymskich okupacji. Pierwszy etap związany jest z rokiem 219-201 p.n.e. Był to czas wojny punickiej pomiędzy Rzymem a Kartaginą. Po pierwszej przegranej wojnie z Rzymem w 264-241 r. p.n.e. Kartagina rozpoczęła działania polityczne w postaci zawierania sojuszków z miejscowymi plemionami w celu stworzenia z Półwyspu Iberyjskiego bazy militarnej i ekonomicznej. Dzięki temu możliwe było lepsze przygotowanie się do obrony przed Rzymianami. W roku 237 p.n.e. zdecydowano się przeprowadzić ekspansję Kartaginy, wykorzystując do tego strategicznie położone miasto, nową Kartaginę, odpowiadającą dziś Kartagenie. Rzym niepokojąc się tym faktem, wymusił zawarcie paktu, który zabraniał Kartaginie przekraczać w podbojach rzeki Ebro. Rzymianie jednak zauważyli, że Kartaginie nie wystarczy terytorium, które posiada i będzie dążyła do większych podbojów. Sprowokowało to ponowną wojnę. W wyniku działań zbrojnych Rzymian przeciwko Kartaginie, pod władzą Rzymu znalazło się śródziemnomorskie wybrzeże Hiszpanii. Jednak panowanie Rzymu sięgało do terenów dzisiejszej Katalonii i Andaluzji³⁷¹. W roku 197 p.n.e. zdobyte tereny podzielone zostały na *Hispania Citerior* (bliższą) i *Hspania Ulterior* (dalszą)³⁷².

Drugim etapem podboju Półwyspu Iberyjskiego był wpływ oligarchii rzymskiej i jej polityki względem pobierania wielkich zysków z eksploatacji zdobytych terytoriów. Etap ten rozpoczął się w 197 r. p.n.e. i trwał do czasów wojen domowych, których początek przypada na koniec istnienia republiki rzymskiej. Podczas długotrwałych walk, w latach 178-154 p.n.e., za czasów znaczącej polityki Grakchusa, zapanował dwudziestoletni pokój. Następne lata przyniosły wielką wojnę Rzymu z Celtiberami i Luzytanami, która obejmowała lata

³⁷⁰ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 19.

³⁷¹ Ibidem.

³⁷² M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 37.

154-133 p.n.e. Miała ona dwojaką przyczynę. Następcy Grakchusa prowadzili politykę opierającą się na ekspansji, represji i wyzysku miejscowej ludności, co doprowadziło do buntu wielu plemion. Kolejną kwestią prowadzącą do ponownej wojny, były najazdy ubogich plemion Luzytanów na południe. Sytuacja ta mogła doprowadzić do sojuszu plemion Półwyspu Iberyjskiego przeciwko Rzymowi. Kolejne walki Rzymian z plemionami iberyjskimi doprowadziły do zdobycia Wysp Balearskich, które były bazą piratów. Podbój wysp nastąpił w roku 123 p.n.e.³⁷³.

Trzeci etap podboju rzymskiego pokrywał się z wojnami domowymi w latach 82-30 p.n.e. i obejmował koniec istnienia republiki rzymskiej. Tocząca się w Rzymie walka pomiędzy stronnictwem *populares* i reprezentowaną przez oligarchię *optimates* doprowadziła do zwycięstwa stronnictwa oligarchicznego. Przedstawiciel *populares* Quintus Sertorius, przebywający już wcześniej w Hiszpanii, mianowany został pretorem hiszpańskim, w celu pozbycia się go z Rzymu. Jednak zanim wyjechał z Rzymu, w roku 83 p.n.e. nominacja została cofnięta, a on udał się na Półwysep Iberyjski z małym oddziałem zwolenników. Zyskał tam poparcie plemion celtiberyjskich, lecz został zmuszony do opuszczenia Hiszpanii, po czym schronił się w Maroku. W latach 80 p.n.e. powrócił na Półwysep Iberyjski, gdzie stanął na czele powstających Luzytanów. Po sukcesach w walkach i opanowaniu ziem Celtiberów, Sertorius chciał stworzyć państwo niezależne od Rzymu. Przeciwnicy Sertoriusa wykorzystali ten fakt, zarzucając mu próbę odłączenia Hiszpanii od Rzymu, przez co został zamordowany w 73 r. p.n.e. Na decyzję zabójstwa Sertoriusa miały również wpływ zwycięskie oddziały zbrojne, przysłane z Italii przez Pompejusza³⁷⁴.

Wojna ta miała duże znaczenie dla Hiszpanii. Sertorius starając się o względy miejscowej ludności, szanował jej zwyczaje i religię oraz zmniejszał podatki. Jednocześnie przekonywał miejscowe elity do przejęcia kultury rzymskiej, co skutkowało wprowadzeniem nauczania łaciny i podstaw rzymskiej cywilizacji. Pompejusz w podobnej strategii, chcąc stworzyć z Hiszpanii miejsce swoich planów politycznych, wkupywał się w łaskę plemion Celtiberów, nadając im ziemię oraz broniąc ich interesów w Rzymie.

Konflikt pomiędzy Pompejuszem a Juliuszem Cezarem, który związany był ze stronnictwem *plurales*, początkowo dążył do osiągnięcia jak największego poparcia wśród ludności państwa rzymskiego. Juliusz Cezar walczył o obszary, gdzie pozycja Pompejusza była

³⁷³ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 22-23.

³⁷⁴ Ibidem.

słaba. Po raz pierwszy Cezar przebywał w Hiszpanii w roku 69 p.n.e. jako quaestor Hispania Ulterior. Do jego osiągnięć, w tym czasie, należy udana wyprawa przeciwko Luzytanom, co doprowadziło do podporządkowania Galicji³⁷⁵. Juliusz Cezar pozyskał również sojuszników nie tylko wśród Rzymian, ale także ludności miejscowej. Późniejszy podbój Galii przez Juliusza Cezara przyniósł mu całkowitą dyspozycję potencjałem materialnym tego obszaru, co pozwoliło mu na rozpoczęcie walki z Pompejuszem³⁷⁶.

Wojna domowa tocząca się w latach 49-44 p.n.e. obejmowała Hiszpanów jako mieszkańców obu walczących obozów. W 49 r. p.n.e. Juliusz Cezar wkroczył do Rzymu, co zmusiło Pompejusza do ucieczki na wschód³⁷⁷. Cezar przed walką z Pompejuszem opanował Hiszpanię, gdzie było wielu zwolenników Pompejusza. Mimo tego, że Cezar miał mniej liczne siły zbrojne, pokonał większość legionów Pompejusza w walce pod Lléridą. Pozostałe oddziały Pompejusza zostały zmuszone do poddania się, dzięki poparciu Cezara przez miasta, których aprobatę zyskał, przebywając w Hiszpanii³⁷⁸.

Kolejne walki i śmierć Pompejusza w 48 r. p.n.e. spowodowały konieczność przybycia do Hiszpanii jego synów z wojskami, które zostały rozbite w Afryce. Synowie Pompejusza utworzyli silne legiony Półwyspu Iberyjskiego, które w dużej części bazowały na mieszkańcach Hiszpanii. W ten sposób Hispania stała się bazą sił synów Pompejusza, co zmobilizowało Cezara do ponownego przybycia do Hiszpanii w 45 r. p.n.e. W bitwie z siłami Pompejusza, Cezar pokonał przeciwników, a następnie zdobył miasta hiszpańskie, których mieszkańcy byli zwolennikami Pompejusza i jego synów. Jeden z jego synów zginął podczas walk, drugi zaś zdobywając zwolenników swojego ojca, rozpoczął wojnę partyzancką, która trwała do czasów, gdy syn Pompejusza odzyskał zwrot majątku ojca oraz mógł wrócić do życia politycznego. W okresie wojny partyzanckiej, w roku 44 p.n.e. zmarł Juliusz Cezar. To jednak nie powstrzymało syna Pompejusza do przerwania wojny³⁷⁹.

Następna rzymska wojna domowa nie dotyczyła obszarów Hiszpanii. Ostatnim etapem podboju Półwyspu Iberyjskiego uznaje się wojnę z Kantabrami i Asturami w latach 29-19 p.n.e. Przyczyną wojny był nie tylko zamiar zdobycia zagłębia kopalni, ale chęć wygranej Oktawiana.

³⁷⁵ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 23.

³⁷⁶ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 41.

³⁷⁷ Ibidem.

³⁷⁸ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 23.

³⁷⁹ Ibidem, s. 23.

Porażki jego planów podbicia Brytanii, następnie konieczność cofnięcia granicy rzymskiej do Renu w klęsce z Germanami, spowodowały, że Oktawian potrzebował odbudować swój autorytet i wzmocnić pozycję. Ofiarą takiej strategii stali się Asturowie i Kantarbowie, którzy zostali zgładzeni w wojnie dowodzonej przez Oktawiana w latach 26-25 p.n.e.³⁸⁰.

W pierwszej fazie panowania rzymskiego, zarządzanie Hiszpanią wzorowane było na administracji zajętych przez Rzymian Sardynii i Sycylii. Kierowanie prowincjami należało do obowiązków tak zwanych *pretorów*³⁸¹. Po raz pierwszy powołani zostali dwaj pretorzy w 197 r. p.n.e. Ich zadaniem było kierowanie dwiema prowincjami Hiszpanii przez okres dwunastu miesięcy. Każdy z nich dowodził również legionem. Najbliższe środowisko pretorów, tak zwane *familiares* i *amici* miało duże znaczenie wśród społeczności. Składało się ono z krewnych, klientów, stronników politycznych, wyzwolenców i niewolników. W sprawach administracyjnych preterowi pomagał *quaestor*, który wykonywał również funkcje sędownicze. Zarządzaniem podatkami po zajęciu nowych obszarów zajmował się pretor lub komisja, którą delegował senat³⁸².

W przedziale pomiędzy 27 a 14 r. p.n.e. Hiszpania poddana została nowemu podziałowi. Do tej pory składała się z dwóch prowincji, następnie było ich trzy. W efekcie podziału Hispani Ulterior wyodrębniona została Betyka, która stała się prowincją senacką. Luzytania, druga część dawnej prowincji Ulterior i Tarraconensis, obejmująca dawną prowincję Citerior i nowe obszary podlegały cesarzowi. Betyka zarządzana była przez prokonsula, a prowincjami cesarskimi kierowali legaci, którym podlegał aparat administracyjny. Prowincje podzielone były na dystrykty administracyjne i sędownicze, dzięki czemu można było sprawować nad nimi większą kontrolę.

Pod koniec istnienia Republiki Rzymskiej, ludność Półwyspu Iberyjskiego liczyła około sześć milionów. Jego mieszkańców można podzielić na nabilów, obywateli łatyńskich, pozostałych obywateli rzymskich, ludzi wolnych, wyzwolenców i niewolników. Obywatele rzymscy mieli różne przywileje. Jednym z ich uprawnień była możliwość składania apelacji do trybunału w Rzymie. Kolejnym z przywilejów było utrzymywanie przez państwo. Zmieniło się to jednak za panowania cesarza Karakalli, który obywatelstwo rzymskie nadał wolnym

³⁸⁰ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 24

³⁸¹ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 41.

³⁸² T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 23.

mieszkańcom półwyspu. Wolni mieszkańcy, nieposiadający obywatelstwa rzymskiego, stanowili różnorodną grupę, która nie posiadała praw politycznych³⁸³.

Do wyzwolenców należeli ci, którzy zostali uwolnieni przez swojego właściciela, Uwolnienie jednak nie oznaczało całkowitej wolności. Wyzwolenicy nadal byli zależni od właściciela, który po uwolnieniu określany był patronem. Zależność opierała się na niesieniu pomocy patronowi oraz na obowiązkach wyznaczonych przez byłego właściciela. Wyzwolenicy i niewolnicy stanowili najliczniejsze warstwy społeczne mieszkańców Hiszpanii. Ich sytuacja prawna była taka sama, jak wyzwolenców innych części cesarstwa rzymskiego. Niewolnicy natomiast nie posiadali żadnych praw oraz mogli należeć do osób prywatnych i instytucji. Niewola polegała na tym, że nie mogli założyć rodziny, a ich życie zależne było od właściciela. Warunki życia niewolników zmieniły się dopiero w II wieku. Absolutne prawa właścicieli wobec niewolników zostały ograniczone, mogli oni zawierać związki małżeńskie, jednak nadal wykup wolności zależał od właściciela³⁸⁴.

Oligarchia rzymska przywiązywała dużą wagę do utrzymania prestiżu społecznego, co udowadniała finansowaniem budownictwa publicznego oraz imprez związanych z różnego rodzaju świętami. Duża część dochodów przeznaczana była na spełnienie obowiązku wobec społeczeństwa. W ten sposób oligarchia manifestowała również poziom bogactwa. Niewątpliwie, dzięki braniu udziału w finansach publicznych, oligarchia zyskiwała poparcie społeczeństwa.

Rozwój gospodarczy Półwyspu Iberyjskiego pod panowaniem Rzymu miał duże znaczenie w historii imperium. O efektywnym rozwoju Półwyspu Iberyjskiego świadczą zachowane drogi i akwedukty. Budowanie dróg w okresie panowania Rzymian miało na celu usprawnienie transportu towarów i polepszenie sytuacji militarnej. Wysoka jakość budowli rzymskich odnalazła podobne efekty dopiero w czasach burbońskich. Rzymianie oprócz dróg, zaawansowani byli również w transporcie morskim i rzeczonym. Gospodarka Hiszpanii szczyła się największym zaopatrzeniem w zboża, zaraz po Egipcie i Afryce. Hiszpania dostarczała również wino i oliwki, którymi karmiono „plebs” rzymski oraz legiony. Produkcja rolnicza bazowała na niewolnictwie, które było częścią dużych gospodarstw rolnych. Hiszpania słynęła również z dobrej jakości ryb solonych, które eksportowała w różne rejony. Jednym z najważniejszych zasobów gospodarczych Półwyspu Iberyjskiego były kopalnie, które zostały

³⁸³ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 26.

³⁸⁴ Ibidem.

rozbudowane przez Rzymian i dzięki wprowadzeniu siły niewolniczej eksploatowane na dużą skalę³⁸⁵. W gospodarstwach rolnych, warsztatach miejskich odbywała się produkcja rzemieślnicza. Podstawowe minerały i produkty rolnicze podlegały pod monopol państwa. W związku z tym bardziej popularna była dystrybucja niż wymiana handlowa. Pieniądz w czasach rzymskich rozpowszechnił się dzięki temu, że był najwygodniejszą formą zapłaty dla żołnierzy. Rzymianie przejęli mennice, które działały od czasów Juliusza Cezara³⁸⁶.

Hiszpania była jednym z pierwszych regionów, które uległy romanizacji. Proces ten na Półwyspie Iberyjskim miał zmienny charakter. W trakcie podboju trwającego 200 lat, ludności miejscowej narzucona została kultura rzymska. Najszybciej romanizacji uległo południe Półwyspu Iberyjskiego z powodu wcześniejszych wpływów na Betykę kolonizacji fenickiej. Imigracja ludności z Italii na Półwysep Iberyjski spowodowała łączenie się kultury rzymskiej z iberyjską. Z czasem większość mieszkańców starała się o pełnoprawne obywatelstwo Rzymu. Ustawodawstwo rzymskie względem romanizacji Półwyspu Iberyjskiego miało kilka faz. Polityka Rzymu względem podbitych terytoriów zmieniała się wraz ze zmianą władzy. Za panowania cesarza Wespazjana nadano prawa łacińskie wszystkim mieszkańcom imperium, lecz początkowo prawa te przyznane były ludności Italii, która nie posiadała obywatelstwa rzymskiego. W drugiej fazie, za panowania cesarza Karakalla, mieszkańcy cesarstwa dostali oficjalne obywatelstwo rzymskie³⁸⁷.

Ważnym elementem romanizacji było wdrażanie języka łacińskiego w kulturę iberyjską. Od czasów cesarstwa powszechne były alfabety celto-iberyjskie widoczne na zawieranych umowach oraz monetach. Od schyłku republiki zaczął dominować alfabet łaciński, lecz do połowy II wieku powstawały inskrypcje w językach miejscowych, ale napisane za pomocą alfabetu łacińskiego. Zasięg łaciny mówionej ciężko jest opisać precyzyjnie. Z pewnością, wiele języków miejscowych przetrwało do czasów upadku cesarstwa rzymskiego, mimo tego, że wprowadzony został obowiązek znajomości łaciny dla osób starających się o przyznanie obywatelstwa rzymskiego. Powszechnym językiem, oprócz łaciny, był również język grecki. Zasięg jego używania przekroczył tereny kolonizacji greckiej. Greckim, jako drugim językiem imperium rzymskiego, posługiwali się przede wszystkim członkowie elit³⁸⁸.

³⁸⁵ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 41.

³⁸⁶ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 27.

³⁸⁷ Ibidem, s. 28.

³⁸⁸ Ibidem.

Opisując panowanie cesarstwa rzymskiego, warto wspomnieć o religii. W Hiszpanii w całym okresie rzymskim utrzymywały się dawne religie miejscowe oraz oficjalny kult cesarza i bogów rzymskich. W czasach cesarstwa, popularność zyskały także nowe wschodnie bóstwa, opierające się na wyznawaniu pojedynczych bogów³⁸⁹.

Chrześcijaństwo pojawiło się na Półwyspie Iberyjskim około II wieku i najprawdopodobniej zaczerpnięte zostało z Afryki. Pierwsze wspólnoty chrześcijańskie powstały w miastach i przez długi okres czasu była to religia miejska. Do większego rozprzestrzenienia się chrześcijaństwa doszło dopiero w III wieku, wtedy też w roku 313 cesarz Konstantyn zapewnił wszystkim chrześcijanom wolność wyznania. Półwysep zasłynął również z jednego z największych ruchów heretyckich, które pojawiły się za czasów funkcjonowania Kościoła. Głoszono idee, które zyskały wielu zwolenników, ale też zostały potępione przez Kościół. Jednak ruch heretycki po sprzeciwie Kościoła nie przetrwał długiego okresu, a jego mentor, Pryscylian został stracony³⁹⁰.

Koniec cesarstwa rzymskiego z początku objawiał się licznymi najazdami ludów z północnej Afryki, a także niszczeniem Galii i Hiszpanii przez Maternusa, który stał na czele zbiegłych niewolników oraz ubogich rolników. Pod koniec II wieku przegrana jednego z kandydatów na tron cesarki pociągnęła za sobą konfiskatę dóbr zwolenników pretendenta, co dotknęło w dużej mierze system ekonomiczny Półwyspu Iberyjskiego. Aby ratować sytuację, bogaci mieszkańcy zmuszani byli do odpowiedzialności, poświęcając własny majątek w płaceniu dużych podatków. Ponadto dowódcy wojskowi przejęli funkcje administracyjne, co osłabiło sytuację gospodarczą³⁹¹.

Kryzys polityczny i gospodarczy pogłębił się w III wieku podczas najazdu Alamanów i Franków w 258 roku. Zniszczone zostały wówczas majątki oligarchów, a miejscowa ludność wspierała najeźdźców w ich rabunkach. Kryzys polityczny stał się więc ciągłą walką o władzę w cesarstwie. Podłożem kryzysu były trudności rozwojowe i ekonomiczne polegające na wykorzystywaniu niewolnictwa. Okres ten był początkiem powstania tak zwanego „kolonatu”, który stanowił podstawę gospodarki i administracji społecznej w okresie IV wieku. Siła kolonatu przetrwała upadek cesarstwa rzymskiego. Kolonatem stawał się właściciel ziemi, który w zamian za oddanie dobytku i części wolności, zapewnione miał utrzymanie oraz opiekę

³⁸⁹ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 43.

³⁹⁰ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 29.

³⁹¹ Ibidem.

przez swojego patrona. Postępująca prywatyzacja ziem komunalnych prowadziła do powstawania wielkich budowli, co w konsekwencji było przyczyną opuszczania miejskich, małych rezydencji. Doprowadzało to do zmniejszania liczby sponsorów i podatników, a miasta ubożały³⁹².

Wynikiem polaryzacji majątkowej oraz osłabienia powszechności obywatelstwa rzymskiego było powstawanie nowych grup: latyfundystów – *nastiores* i reszty ludności – *humiliores*. Aby ratować cesarstwo z kryzysu, próbowano odrodzić gospodarkę poprzez działania ulepszające funkcjonowanie kopalń, jednak nie udało się dojść do poziomu produkcji i zysku sprzed wcześniejszych wieków. W latach 284-305 p.n.e. cesarz Dioklecjan wprowadził reformy administracyjne, mające na celu usprawnienie gospodarki cesarstwa. Wówczas Hiszpania, jako jedna z diecezji, przyporządkowana została Galii. Na czele hiszpańskiej diecezji stał *vicarius*, któremu podlegały nowo powstałe prowincje. Składały się na nie: Baetica, Lusitania, Tarraconensis, Gallaecia, Mauritania Tingitana i Carthaginensis. W późniejszym okresie dołączono prowincję Balerica³⁹³.

Koniec IV wieku to okres utworzenia systemu obronnego, opartego na garnizonach umieszczonych od Galicji do Kraju Basków. System obronny stworzony został w celu powstrzymania Kantabrow i Asturów, walczących o odzyskanie niepodległości. Niezadowolenie społeczne miało wpływ na pojawienie się rewolt chłopskich, które walczyły z administracją rzymską i ludnością miast. W V wieku na Półwyspie Iberyjskim pojawiły się zjednoczone siły militarne, składające się z kolonów, chłopów i niewolników. Występowali oni głównie przeciwko właścicielom latyfundiów, posiadających duże ilości ziem³⁹⁴.

Koniec rządów Rzymian na Półwyspie Iberyjskim związany był z całkowitym upadkiem imperium rzymskiego. Najważniejszymi przyczynami upadku były wędrówki ludów, pogorszenie się sytuacji ekonomicznej oraz znaczne osłabienie armii i rządów cesarstwa. Od połowy III wieku rozpoczęły się intensywne wędrówki plemion germańskich, które skierowane były ku Pirenejom do rzeki Ebro lub doliny Duero. Wędrówkom tym towarzyszyli również biedni mieszkańcy obszarów, na które wkraczali Germanie oraz niezadowoleni żołnierze, którzy nie stawiając oporu, dołączali do najeźdźców. Niemal przez cały V wiek przez Półwysep Iberyjski przemieszczały się fale plemion, które dążyły do

³⁹² T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 30.

³⁹³ Ibidem.

³⁹⁴ Ibidem.

opanowania terenów półwyspu. Jednak żaden najeźdźca nie miał wystarczającej siły, aby opanować większość terytorium Półwyspu Iberyjskiego³⁹⁵.

Od 409 roku Pireneje przekraczane były przez plemiona Swebów, Wandalów-Silingów, Wandalów-Hasdingów i Alanów³⁹⁶. Na podstawie wzajemnych paktów plemiona te dzieliły się terytoriami Hiszpanii. W 410 roku na osłabiony Rzym najechali Wizygoci, którzy w 416 roku zdobyli również Hiszpanię. Dwa lata później Wizygoci objęli również Galię, tworząc królestwo Tuluzy. Duże znaczenie w rządach Wizygotów miało wypędzenie króla Wandalów w 429 roku, który wraz ze swoim ludem dotarł do Afryki. Od tego czasu Wizygoci zarządzili większością Półwyspu Iberyjskiego z wyjątkiem Kraju Basków i państwa Swebów. W roku 507 podczas bitwy Wizygotów z Frankami pod Voille, lud Wizygotów stracił Akwitanię, dzięki czemu zintensyfikowały się napływy ludu do Hiszpanii. Do 526 roku Wizygoci zjednoczeni byli z Ostrogotami, a ich władcą był Teodoryk Wielki. W tym okresie ich stolica przeniesiona została do Barcelony, a następnie do Toledo. W następnych latach losy Półwyspu Iberyjskiego opierały się na walkach z Bizancjum, które dokonało inwazji południowej części królestwa. Po roku 600 nastąpił powolny rozpad Królestwa Wizygotów. Przyczyniły się do tego wewnętrzne walki, stagnacja, które doprowadziły do osłabienia autorytetu monarchii. Wówczas rozpoczęły się coraz częstsze bunty, a poczucie jedności społecznej wśród ludu zatarło się³⁹⁷.

Spółeczeństwo Hiszpanii podczas rządów Wizygotów ulegało licznym przemianom. Panowanie Leowigilda rozpoczęło trwający pół wieku proces powstawania nowego, jednolitego społeczeństwa Półwyspu Iberyjskiego. Władza Wizygotów przejmowała rzymskie instytucje i zastąpiła dotychczasowe urzędy państwowe³⁹⁸.

Jedne z najważniejszych zmian społeczeństwa Półwyspu Iberyjskiego miały charakter religijny. Pomimo to, że jeszcze pod koniec VII wieku wiele obszarów wiejskich w Hiszpanii opierało się na wierze pogańskiej, religia chrześcijańska rozprzestrzeniała się w miastach i poza nimi. Gdy rządy Wizygotów były już w znacznym stopniu ustabilizowane, szlachta hiszpańska stała się w całości chrześcijańska. W IV wieku Wizygoci zostali nawróceni przez zwolenników Ariusza z Aleksandrii, co spowodowało określanie ich heretykami przez hiszpańskich chrześcijan. Było to przyczyną funkcjonowania dwóch hiszpańskich Kościołów – katolickiego

³⁹⁵ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 31-33.

³⁹⁶ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 53.

³⁹⁷ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 31-33.

³⁹⁸ Ibidem.

i ariańskiego. Podział Kościoła pogłębiał rozłamy pomiędzy podbitą ludnością a Wizygotami. Liczba wiernych Kościoła katolickiego była o wiele większa niż Kościoła ariańskiego, dlatego pozycja chrześcijańska stała się dominującą w Hiszpanii. Spowodowało to jednak prześladowania hierarchii katolickiej przez Leowigilda, którego powstrzymał jego syn Rekkared, który po wstąpieniu na tron przeszedł na wiarę katolicką. Następnie zwołany został III Synod Toledański w 589 roku, podczas którego nastąpiło oficjalne przyjęcie wyznania katolickiego przez króla i szlachtę. Dzięki temu Kościół katolicki stał się jednym z fundamentów państwa Wizygotów³⁹⁹.

Największe hiszpańskie gospodarstwa produkcyjne straciły swoją siłę wraz z upadkiem cesarstwa rzymskiego. Handel w basenie Morza Śródziemnego nie ustał, jednak zmienił się pod wpływem intensywności dostarczania produktów żywnościowych. Rzymskie posiadłości *villae* stały się samowystarczalnymi posiadłościami ziemskimi lub też przestały istnieć z powodu mniej urodzajnych terenów. Brak władzy i autorytetów doprowadził do zubożenia społeczeństwa i szerzenia się bezprawia. Siedziby właścicieli ziemskich zamieniły się w twierdze. Siłą roboczą w gospodarstwach rolnych nadal byli niewolnicy, jednak jako pracownicy pojawili się również chłopci, którzy byli wolni, ale zależni. Za uprawianie ziemi musieli oddawać część swoich plonów właścicielowi ziemi. Właściciele dużych ziem byli znaczący, gdyż posiadali własne wojska, a władza królewska była wobec nich ograniczona⁴⁰⁰.

Kultura Hiszpanii wizygockiej opierała się na zaszłościach panowania rzymskiego. Charakterystyczne dla panowania Wizygotów i powstałej z połączenia Germanów i Rzymian cywilizacji, było utrzymanie dawnego języka, zwyczajów, architektury czy strategii uprawiania roli. Wizygoci wraz ze Swewami stanowili około pięć procent ludności Hiszpanii, jednak nawet na terenach, gdzie stanowili większość społeczną, nie pozostawili po sobie znacznych śladów⁴⁰¹.

Nauczanie Wizygotów w Hiszpanii ograniczało się do edukacji w klasztorach i katedrach. Klasztory pełniły również funkcje centrów kultury oraz nauki. Ówczesna edukacja miała duży wpływ na kulturę hiszpańską⁴⁰². Od połowy VI wieku nastąpiło odrodzenie intelektualne, które wiązało się z imigracją uczonych z Italii i Afryki Północnej. Odrodzenie

³⁹⁹ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 35.

⁴⁰⁰ Ibidem, s. 36.

⁴⁰¹ Ibidem.

⁴⁰² M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 62.

miało wpływ na główne ośrodki kultury europejskiej zakładane przez mnichów z Irlandii i Szkocji. W VII wieku Hiszpania wyróżniała się na tle Europy wykształceniem oraz poziomem intelektualnym elit. Wówczas powstało wiele prac dotyczących problemów, którym Kościół musiał stawić czoła, zmierzając do rozwoju chrześcijaństwa. Okres ten charakteryzował się również powstaniem dzieł, które wywarły duży wpływ na rozwój intelektualny średniowiecznej Europy⁴⁰³.

Ostatnim władcą Wizygotów, panującym w Hiszpanii, był Agila, czwarty król pochodzący z tej samej rodziny. Chcąc zapobiec monarchii dziedzicznej postanowiono, że władcą Hiszpanii będzie Roderyk, który opanował większość kraju. Jednak w krótkim czasie zarówno jednego, jak i drugiego władcę obaliła inwazja Arabów w latach 711-714. Przyczyny końca panowania Wizygotów mogły mieć podłoże strukturalne. Społeczeństwo hiszpańskie przez trzy wieki poddane było kryzysowi przejścia w inne kultury. Ponadto siły religijne i militarne wkraczających Arabów były dużo silniejsze niż panująca elita wizygocka. Czynniki te doprowadziły do szybkiego upadku panowania Wizygotów, którym przypisuje się jako jednym z wielu utworzenie stabilnego państwa Hiszpanii⁴⁰⁴.

Podsumowanie

Hiszpania przechodząc liczne podboje terytorium jako społeczeństwo i państwo musiała zmierzyć się z licznymi zmianami, zarówno dotyczącymi samej kultury, społeczeństwa, jak i struktury, zarządzania oraz administracji. Czasy podbojów Półwyspu Iberyjskiego miały duży wpływ na dzisiejsze ukształtowania społeczno-kulturowe Hiszpanii. Dzięki panowaniu rzymskiemu, Hiszpania zyskała bogactwa, które przyczyniły się do rozwoju całego terytorium. Rzymianom, Hiszpania zawdzięcza także swoją nazwę, język i religię. Panowanie Wizygotów natomiast przyniosło wiele pozytywnych aspektów względem rozwoju inteligencji i kultury. Mimo zmian oraz strat, które przynosiły rządy najeźdźców, można zauważyć trwałe ślady, które miały wpływ na kształtowanie się kultury hiszpańskiej i jej cywilizacji. Hiszpania posiadając odległe doświadczenia historyczne, przetrwała jako współczesny naród. Dzięki poznaniu zaszłości wydarzeń historycznych, można bliżej przyjrzeć się regionalizmowi Hiszpanii i czynnikom, które miały wpływ na jego powstawanie.

⁴⁰³ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 39.

⁴⁰⁴ Ibidem, s. 41.

3.3. Muzułmański podbój Hiszpanii i czasy rekonkwisty

Rok 711 był przełomowy dla schyłku panowania Wizygotów. Islamska armia Maurów z północnej Afryki najechała chrześcijańskich Wizygotów, opanowując w krótkim czasie większość terytorium Hiszpanii. Półwysep Iberyjski, z wyjątkiem terenów północnego zachodu i ziem baskijskich w Pirenejach, stał się imperium Omajjadów zwanym *al Andalus*. Nazwa prawdopodobnie oznaczała „Kraj Wandalów”, odnoszący się do Betyki, którą Wandalowie zamieszkiwali przed udaniem się do Afryki. Arabowie podczas kampanii wojennych zniszczyli perskie imperium Sasanidów, zdobyli Syrię, Egipt i Palestynę oraz Tunezję. Plemiona berberyjskie początkowo stawiały opór najeźdźcom, jednak przyjmując wiarę Mahometa, stali się jego gorliwymi wyznawcami. Charakter nowej religii sprzyjał plemionom berberyjskim, ponieważ wywodziła się ona z plemion pustyni, z którymi się utożsamiali⁴⁰⁵.

W 713 roku dowódcy i zwierzchnicy arabskiego gubernatora Afryki Północnej najeżdżali kolejne ziemie Półwyspu Iberyjskiego, docierając do Barcelony, Saragossy i Galicji. Jednak, ponieważ robili to bez kontroli rządzącego kalifa, zostając wezwani do Damaszku, otrzymali zakaz powrotu do podbitych przez siebie terytoriów. Następne pół wieku władza Hiszpanii należała do zmieniających się gubernatorów mianowanych przez Damaszek. Mimo chaosu władza muzułmanów na Półwyspie Iberyjskim umacniała się. Na taką sytuację miał wpływ styl zarządzania muzułmanów, który odpowiadał Hiszpanom bardziej niż władza Wizygotów. W pierwszych wiekach rządzenia muzułmańskiego poprawiła się jakość życia Hiszpanów, a państwo wzbogaciło się dzięki reformie rolnej, dotyczącej likwidacji wielkiej własności ziemskiej, magnackiej i kościelnej⁴⁰⁶.

Kontynuując podboje, oddziały arabskie wkraczając na wizygockie posiadłości Septymanii i przekraczając je, dotarły do Piotieris w Akwitanii. Tam w 732 roku zostali zatrzymani przez władcę Franków, Karola Młota. W 739 roku fala arabskiego podboju została również zatrzymana przez Bizancjum, które odzyskało Azję Mniejszą. Niepowodzenia militarne w świecie Islamu wywołały konflikty wewnętrzne. Berberowie, którzy brali udział w podboju Hiszpanii, zostali odsunięci na bok, dostając część łupów. Jednak ziemie, które zostały im przyznane, były ubogie w stosunku do ziem Betyki i Tarraconenski, co spowodowało rebelię Berberów w 740 roku. Aby zakończyć rebelię, sprowadzono oddziały z Syrii, które położyły kres walkom berberyjskim. Do 754 roku w Hiszpanii szerzył się głód,

⁴⁰⁵ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 42.

⁴⁰⁶ Ibidem.

który najbardziej dotknął terenów zajętych przez Berberów. Z tego powodu opuścili oni zamieszkałe terytoria, a dorzecze Duero stało się opuszczoną sferą pomiędzy Hiszpanią islamską i chrześcijańską⁴⁰⁷.

W 750 roku w centrum islamskiego imperium, nastąpiły wydarzenia decydujące o dalszej przyszłości Hiszpanii. W tym czasie imperium Omajjadów zostało obalone przez Abbasydów. Nową stolicą Hiszpanii został Bagdad, co spowodowało początek większego zaangażowania w sprawy Bliskiego Wschodu. Jednym z ocalonych Omajjadów był Abd ar - Rahman, który uciekając do Maghrebu szukał schronienia wśród ludów współplemiennych. Wykorzystując konflikty Arabów z Berberami oraz Kajsydami i Jemenitami, Abd ar - Rahman zdobył władzę po drugiej stronie Przesmyku Gibraltarskiego, uzyskując tytuł emira muzułmańskiej Hiszpanii w 756 roku⁴⁰⁸.

Władza Abd ar - Rahmana opierała się na imigrujących z Syrii zwolennikach Omajjadów oraz armii powstałej z niewolników europejskich i najemników berberyjskich. Fundusze militarne pozyskiwane były poprzez podniesienie podatków oraz pozbawienie ziem chrześcijan. W 785 roku, przy pomocy wykorzystania materiałów z kościołów Wizygotów, wzniesiony został pierwszy meczet znajdujący się w Kordobie.

Następca Abd ar - Rahmana, Hiszam I na nowo rozpoczął wojnę przeciwko chrześcijanom. Dzięki swoim łupom wzbogacił się, tworząc pierwszą szkołę prawniczą islamu. Charakteryzowała się ona ekstremalnie rygorystycznym podejściem do uczniów i sposobów przekazywania wiedzy⁴⁰⁹.

Kolejnym władcą, który obejmował rządy w latach 796-822, był następca Hiszama I, Al Hakam I. Podczas jego panowania doszło do licznych buntów w Saragossie, Meridzie i Toledo. W czasie zamieszek w Arrabal, z powodu zniszczenia dzielnicy doszło do emigracji wielu mieszkańców na Kretę oraz do Maroka. Al Hakam dysponował potężną armią i dzięki bezwzględным metodom szybko pozbył się oporu przeciwko swojej władzy. Jednak musiał zmierzyć się z najpotężniejszym władcą Europy Zachodniej, Karolem Wielkim, czego skutkiem była utrata Tarragony i Barcelony⁴¹⁰.

⁴⁰⁷ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 44.

⁴⁰⁸ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 68.

⁴⁰⁹ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 45.

⁴¹⁰ Ibidem, s. 46.

Najowocniejszym okresem dziejów Al - Andalus było panowanie Abd ar - Rahmana II w latach 821-852⁴¹¹. Okres ten charakteryzował się stabilizacją kraju oraz szybkim wzrostem dobrobytu jego mieszkańców. Konflikty wewnętrzne zostały załagodzone, a ekonomia kraju polepszała się. Wiara chrześcijańska w tym okresie ulegała procesowi arabizacji ludu chrześcijańskiego, co spotykało się z krytyką hierarchii kościelnej⁴¹².

W 844 roku rozpoczęły się najazdy wikingów, którzy wcześniej bardziej zainteresowani byli terytoriami Północnej Europy. Zdobyte wówczas Pampeluna, Barcelona i Gerona były oblegane, a obszary Basków i Saragossy zyskały nowego władcę, Musę, który traktowany był za trzecią siłę Hiszpanii. Abd ar - Rahman, korzystając z postępujących zasobów ekonomicznych, które były wynikiem wysokich podatków, podjął na szeroką skalę program budownictwa. Efektem przedsięwzięcia było powstanie zamków, pałaców w Meridzie i Kordobie, wybudowanie nowego miasta – Murcii, otoczenie Sewilli murami, a także rozbudowanie meczetu w Kordobie⁴¹³.

Następne rządy emirów nie były znaczące w pozytywnym stopniu dla Al - Andalus. Lud był coraz bardziej niezadowolony z płacenia podatków, zaczęły się liczne rebelie, walki wewnętrzne i regularne wojny domowe. Wykorzystując panujący chaos w Al - Andalusie, chrześcijanie podjęli wyprawy na południe. Granica chrześcijańska dzięki władcy Asturii, Alfonsowi III, przesunęła się do Coimbrы. W roku 884 założone zostało Burgos oraz na nowo zasiedlono Zamorę i Toro. Jednocześnie rozpoczął się proces zmagania chrześcijan z muzułmanami, który miał decydujące znaczenie dla wiary chrześcijańskiej. Ludność Asturii zaczęła zaludniać nowe ziemie, budowano osady i gospodarowano coraz więcej obszarów rolnych. Stworzyło to alternatywę dla bardziej dostatniego życia w Al - Andalus. Na froncie asturyjskim sukcesy chrześcijan były znacznie widoczne. Władca panujący w latach 910-925, Ordoño I, przeniósł stolicę z Oviedo do Leonu, podkreślając południową ekspansję⁴¹⁴.

W Kordobie nową władzę objął Abd ar - Rahman III w 912 roku. Koniec jego panowania przypada na rok 961. Władca walcząc z ruchami wewnętrznymi ponownie podporządkował Kordobie – Andaluzję, Murcję i Walencję. Następnie opanował Badajoz

⁴¹¹ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 69.

⁴¹² T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 46.

⁴¹³ Ibidem, s. 46.

⁴¹⁴ Ibidem, s. 47.

i Toledo, najeżdżając na chrześcijańskich mieszkańców obszarów. W 936 roku za sprawą Abd ar - Rahmana rozpoczęto budowę zespołu pałacowego, położonego w pobliżu Kordoby⁴¹⁵.

Syn Abd ar - Rahmana, Hakam II panujący w latach 961-976 wykorzystał spory chrześcijańskich władców i stał się arbitrem na północy Hiszpanii. W tym okresie władcy muzułmańscy nie widzieli możliwości dalszego podboju Półwyspu Iberyjskiego. Po śmierci Hakama II władzę objąć miał jego jedenastoletni syn, czemu sprzeciwili się dowódcy gwardii pałacowej. Wówczas władcą stał się Al - Mansur, który uderzył w chrześcijańską północ. Był to okres, w którym Hiszpania znalazła się w najtrudniejszym położeniu od czasów podboju. Mansur odniósł wiele zwycięstw pokonując króla Leónu, hrabiego Barcelony, pałac Burgos w 1000 roku oraz niszcząc Santiago de Compostella⁴¹⁶.

Zwycięstwa te przysłoniły rodzący się kryzys w państwie muzułmańskim. Mansur nie zważając na pogorszenie sytuacji w państwie, podjął budowę kompleksu pałacu w Madinat al Zahara, w 979 roku. W 996 roku Mansur zaczął tytułować się królem. Po śmierci Mansura, władzę przejął jego syn Abd al - Malik. Jednak jego rządy trwały zaledwie sześć lat, po czym młody władca zmarł w 1008 roku. Po śmierci Abd al - Malika o władzę walczył jego przyrodni brat, który mimo sprzeciwów wyruszył na wyprawę przeciwko chrześcijanom. Nim doszło do starć, w Kordobie wybuchł bunt, a niedoszły kalif został opuszczony przez poddanych oraz stracony.

W stolicy kalifatu nie zwyciężyła żadna ze stron starających się o władzę, co było powodem pograżenia kraju w anarchii. Strony konfliktu zwracały się o rozstrzygnięcie sporu do chrześcijańskich władców, którzy wykorzystując sytuację, ingerowali w sprawy wewnętrzne państwa muzułmańskiego. Al - Andaluz stał się z czasem zbiorem małych państw, a w 1031 roku obalony został ostatni kalif⁴¹⁷.

Opisując panowanie Al - Andaluz w Hiszpanii, należy zwrócić uwagę na wpływ wymienionego okresu na cywilizację i jej rozwój. Armie arabskie i berberyjskie dokonujące inwazji, liczyły około pięćdziesięciu tysięcy ludzi. W tym samym czasie Hiszpanię wizygocką zamieszkiwało ponad cztery miliony mieszkańców. Muzułmanie najeżdżający Hiszpanię nie stawali się właścicielami ziemskimi zamieszkującymi wsie, jak Wizygoci. Zostawali oni

⁴¹⁵ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 71.

⁴¹⁶ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 50.

⁴¹⁷ Ibidem, s. 51.

wielkimi właścicielami ziemskimi, zamieszkującymi miasta. Islamizacja chrześcijaństwa w państwie Al - Andalus nie odbywała się na dużą skalę. Zdarzały się przypadki przejść z religii chrześcijańskiej na islam, jednak najwięcej nowych wyznawców islamu przynosiły związki najeźdźców z miejscowymi kobietami. Zjawisko to było charakterystyczne ze względu na poligamię panującą w islamie, która przyczyniała się do pogłębiania islamizacji⁴¹⁸.

Do końca XI wieku większością społeczeństwa państwa Al - Andalus byli chrześcijanie podbici przez najeźdźców arabskich. Mozarabowie, jak nazwa wskazuje, to społeczeństwo przyjmujące elementy kultury muzułmańskiej, jakimi były strój i kuchnia arabska. Język Mozarabom służył tylko do porozumiewania się z władzą. Z uwagi na to, że kultury cywilizacji chrześcijańskiej i arabskiej różniły się od siebie w zbyt dużym stopniu, akulturacja chrześcijan była nieosiągalna. W strukturach arabskich podstawą były spójne i trwałe klany. Chrześcijaństwo charakteryzowały związki rodzinne i ważna w nich rola kobiet. Prawa chrześcijan polegały na możliwości zachowania i kultywowania swojej wiary, lecz zakazane było jej propagowanie⁴¹⁹.

Podczas panowania arabskiego na Półwyspie Iberyjskim gospodarka Hiszpanii doświadczyła przełomowego i największego rozkwitu od początku jej dziejów. Rozwój przekroczył owocne panowanie rzymskie, a jego podstawą było rolnictwo. Dostatek ryżu, trzciny cukrowej, nowego rodzaju pszenicy oraz bawełny przynosiły ogromne dochody uprawianym terenom. Zaczęto również na szeroka skalę stosować nowe rośliny jako paszę dla bydła lub nawóz. Nowe techniki upraw pozwalały na coroczne zbiory. Wprowadzono również nowe techniki nawadniania, co dawało większe możliwości uprawy ziemi. Emirowie sprowadzili także drzewa z dalekich krajów, dzięki czemu w Hiszpanii pojawiły się nowe gatunki figowca i pomarańczy, daktylowce oraz granat i cytryna. Zwiększenie produkcji artykułów żywnościowych spowodowało wzrost liczby ludności. Rozwój rolnictwa przyczynił się do rozwoju rzemiosła. Produkty były sprzedawane na rynku zagranicznym. Do najbardziej znanych wyrobów państwa Al - Andalus zalicza się wyroby skórzane, bawełniane, jedwabne, lniane, szkło, papier, a także wyroby stalowe. Większość artykułów wędrowała do północnej Afryki, a część trafiała na Bliski Wschód. Hiszpania muzułmańska stanowiła także największe

⁴¹⁸ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 52.

⁴¹⁹ Ibidem.

centrum handlu niewolnikami w basenie Morza Śródziemnomorskiego, byli to w szczególności Słowianie⁴²⁰.

Średniowiecze w Hiszpanii było okresem działań wojennych, które dotyczyły wszystkich mieszkańców. Nieustanne walki spowodowały, że społeczeństwo hiszpańskie było społeczeństwem zorganizowanym do wojny. Wpływ na taką sytuację miał brak rozwoju feudalizmu, w takim samym stopniu jak w zachodniej i środkowej Europie. W związku z tym, że feudalizm opierał się na charakterze defensywnym, który zapewniał stabilność i spokój, funkcje militarne powierzane były szlachcie, specjalizującej się w działaniach wojennych⁴²¹.

W okresie pomiędzy 1000 a 1150 rokiem Półwysp Iberyjski opanowała równowaga pomiędzy muzułmańską częścią półwyspu a siłą chrześcijańską. W państwach chrześcijańskich rozbudowane zostały instytucje społeczne i polityczne. Do najważniejszych instytucji należała monarchia. Przez pierwsze wieki władza Arabów opierała się na rządach lokalnych, potężne rodziny, z której pochodzili możni, sojuszach i powiązaniach z Kościołem. Sytuacja zmieniła się w XI wieku, dzięki Alfonsowi VI, panującemu w latach 1065-1109. Na początkach rządów Alfons VI nazywał się królem Leónu, lecz w 1077 roku przekształcił swą nazwę w *totius hispaniae imperator*, która wskazywała na zarządzanie całym Półwyspem Iberyjskim. Mimo tego, że panowanie nad całą Hiszpanią nie było łatwe do osiągnięcia, Alfons VI rozpoczął drogę wiodącą ku temu. Nawiązał silniejsze relacje z hierarchią kościelną, a biskupi stali się pewnego rodzaju urzędnikami królewskimi. Wielka reforma francuskich Benedyktynów znalazła wsparcie w Alfonsie VI, który wspierał finansowo działania zakonu oraz fundował budowę klasztorów. Z czasem nowe budowle pokryły całą północ Hiszpanii. Alfons VI nawiązał również współpracę z papieżem Grzegorzem VII. Król Leónu poparł zastąpienie liturgii mozarabskiej liturgią rzymską w 1080 roku oraz zgodził się na samodzielność Kościoła w jego państwie i możliwość podejmowania decyzji w Rzymie. W zamian za udzielenie samodzielności Kościołowi, Alfons VI doprowadził do zrzeczenia się przez papieża roszczeń do zwierzchnictwa politycznego Hiszpanii. Władca przyczynił się również do rozbudowy państwowej administracji oraz był pierwszym królem Leónu, który zajmował się produkcją pieniędzy w mennicach. Prawo do części produkcji z mennic działających na terenie miejscowości, w których rządziła władza kościelna, mieli również biskupi. Największym

⁴²⁰ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 54.

⁴²¹ Ibidem, s. 62.

źródłem pieniędzy przez cały wiek XI były daniny, które pochodziły od małych państw islamskich utworzonych po rozpadzie kalifatu⁴²².

I faza rekonkwisty

Pierwsza, główna faza rekonkwisty przypada na lata 1031-1157. Pod panowaniem króla Nawarry, Sancho, nastąpiło zjednoczenie Hiszpanii chrześcijańskiej. Nie trwało ono jednak długo, gdyż rok po zajęciu Leónu, w 1035 roku, władca zmarł. Jednak od tej pory Nawarra stała się kolebką hiszpańskich królów. Syn władcy Nawarry, Ferdynand, w 1037 roku zabił króla Leónu Bermuda III, wygrywając jednocześnie walkę i pojmując jego siostrę za żonę. Ferdynand będąc królem Leónu, w 1054 roku zabił swojego brata, króla Nawarry, Garcíę Sáncheza III. Potomek zmarłego Garcíi Sáncheza III objął wówczas władzę, którą sprawował do 1076 roku. Po zabójstwie Garcíi Sáncheza IV częścią Nawarry rządził Alfons VI, król Leónu. Pozostała część należała do króla Aragonu, Sancha Ramíreza I, obejmującego władzę do 1094 roku. Był on następcą syna Sancho, Ramira I, który w spadku po ojcu otrzymał Aragon⁴²³.

Hrabstwo Aragonu od VIII wieku znajdowało się pod wpływem Karolingów. Rządzili oni Aragonem do czasów powstania dynastii założonej przez Galindo Aznáreza. Jednak wygaśnięcie męskiej linii dynastii, spowodowało przyłączenie się Aragonu do Nawarry w 943 roku.

Po rozpadzie kalifatu kordobańskiego, chrześcijańscy władcy podjęli walkę o zdobycie obszarów zasiedlonych przez muzułmanów. Do ataku przystąpił król Kastylii i Leónu, Ferdynand I, atakując muzułmańskich mieszkańców w zachodniej i wschodniej części doliny rzeki Duero. Zwycięstwa kolejnych kampanii pozwoliły dotrzeć do Coimbry i opanować ją w 1064 roku. Druga strona doliny Duero została podbita przez dotarcie do Berlangy i San Esteban de Gormaz⁴²⁴.

Następca Ferdynanda I, Alfons VI, po przejęciu władzy, rozpoczął zasiedlanie terenów opustoszałych po najazdach Mansura, na południe od rzeki Duero. Docierając do Salamanki, Alfons VI zdecydował przyłączyć Toledo do swojego królestwa w 1085 roku. Pozostali w miastach mieszkańcy muzułmańscy zachowali swoje dobra oraz prawo do praktykowania religii. Obszar królestwa Toledo był równy obszarowi podbojów Alfonsa VI. Dzięki dużemu obszarowi i bogactwu, królestwo Kastylii i Leónu stało się dominującym terytorium Półwyspu

⁴²² T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 52.

⁴²³ Ibidem.

⁴²⁴ Ibidem, 63.

Iberyjskiego. Spowodowało to najazdy Almorawidów w 1086 roku⁴²⁵. W bitwie pod Badajoz, almorawidzki władca rozbił siły chrześcijańskie. Ponieważ najazdy były wynikiem próśb o pomoc królów Sewilli, Badajoz i Granady, zgodnie z umową władca Almorawidów wrócił z armią do Maroka. Kolejne najazdy chrześcijan na islamskie królestwa spowodowały ekspedycje, które doprowadziły do zajęcia Granady i Malagi przez marokańskiego władcę. W 1091 roku wojska muzułmańskie kolejno opanowały Sewillę, Kordobę i inne mniejsze obszary. W ten sposób Almorawidowie zajęli ziemie Półwyspu Iberyjskiego⁴²⁶.

Królestwo Walencji zarządzane było przez al Kadira, którego wskazał król Leónu i Kastylii. Jednak duże znaczenie dla mieszkańców miał pochodzący ze szlachty kastylijskiej, wygnany z królestwa Leónu w 1081 roku, Diego Díaz de Vivar, znany jako *el Cid*. Zbierał on podatki od władcy Walencji oraz małych państw w zamian za ich obronę. Alfons VI dążył do powstrzymania Walencji, aby nie poszła w ślady *taifas* – muzułmańskich małych państw. Nie przyniosło to jednak rezultatu, a w trakcie rewolty al Kadir został stracony. W wyniku nacisków Cyda i oblężenia miasto poddało się w 1094 roku. Cyd władał Walencją do swojej śmierci w 1099 roku, po czym rządy objęła jego żona Jimena. W 1102 roku władzę nad Walencją objął Alfons VI. Nie mogąc obronić terytorium, władca opuścił je wraz z chrześcijanami, a spalona przez króla Leónu Walencja trafiła we władanie Almorawidów⁴²⁷.

Almorawidowie dążyli do przyłączenia małych państw muzułmańskiej Hiszpanii do ich imperium oraz chcieli opanować Toledo. W latach 1090 – 1100 Almorawidowie dokonywali wypraw próbując podbić Toledo, jednak kończyły się one niepowodzeniem. W następnych latach król Kastylii i Leónu rozpoczął podbój ziem Andaluzji, docierając do Malagi. Ważną zdobyczą było podbicie Medinaceli w 1104 roku, z którego kontrolowane były szlaki z Toledo do Walencji.

Alfons VI w 1108 roku zginął w walce pod Uclés, co przyniosło wielkie zwycięstwo Almorawidom. Ważnym wydarzeniem w tym okresie oprócz zwycięstwa Almorawidów była także śmierć jedyne go syna króla Leónu i Kastylii Sancho Alfónseza. Przed śmiercią Alfons VI przygotował Toledo do obrony, a miasto stało się twierdzą muzułmańskich ataków

⁴²⁵ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 101.

⁴²⁶ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 64.

⁴²⁷ Ibidem.

i chrześcijańskich najazdów na islamskie południe Półwyspu Iberyjskiego. Upadek *taifas* oraz sukcesy Almorawidów i chrześcijan były wynikiem dobrze zorganizowanych sił militarnych⁴²⁸.

Po okresie wewnętrznych walk chrześcijańskiej Hiszpanii nastął czas kontynuacji rekonkwisty. Był to okres, w którym Almorawidzi przeżywali kryzys z powodu pojawienia się sekty Almorawidów w Maghrebie. Alfons VII po wielu wyprawach do Andaluzji odzyskał utracone tereny Corii i Colmentar. W 1143 roku w Valladolid odbyły się obrady, w których uczestniczyli władcy Nawarry, Portugalii, Kastylii i Leónu. Podjęto wówczas ustalenia, które miały przynieść sukcesy w walce z muzułmanami.

Rok 1145 był ważny dla panowania Almorawidów, gdyż w związku z niezadowoleniem z ich władzy wybuchło powstanie mające miejsce w Andaluzji. Alfons VII podporządkowując swoim rządów Kordobę, zawarł pakt z Aragonią i Genuą dotyczący zjednoczenia sił w ataku na Almerię. Alfons VII zdobywając twierdzę Calatrava w 1147 roku, otworzył drogę do Andaluzji. W tym czasie Alfons Enríquez zdobywając Santarém, odciął szlaki lądowe zaopatrujące Lizbonę. W trakcie oblężenia flota z Niemiec, Anglii i Niderlandów znalazła się na wybrzeżach Portugalii. Papież Eugeniusz III uznał wówczas, że Półwysep Iberyjski będzie miejscem walk z niewiernymi. Wykorzystując zarządzenie, Alfons Enríquez namówił krzyżowców do oblężenia Lizbony, która została opanowana w 1147 roku. W 1148 roku koalicja Tuluzy, Montpellier, Aragonii i Genui będąc wsparta przez krzyżowców zdobyła Tortosę położoną nad rzeką Ebro. Następnie upadły Lérida i Fraga. Wydarzenia te wpłynęły na przesunięcie się granicy Hiszpańskiej na południe Półwyspu Iberyjskiego⁴²⁹.

II faza rekonkwisty

Postępy rekonkwisty chrześcijańskiej zostały powstrzymane w połowie XII wieku przez dynastię Almohadów. Początki berberyjskich Almohadów miały miejsce w fundamentalistycznych reformach islamu. Założycielem Almohadów był Muhammad ibn Tumert pochodzący z plemienia Masmuda. W 1121 roku ogłosił się on mahdim – nauczycielem zesłanym od Allaha w celu odrodzenia islamu. Mahidi głosił rygoryzm moralny i konieczność walki z niewiernymi. Zjednoczone dzięki inicjatywie ibn Tumerta, plemiona rozpoczęły podbój Maroka, w rezultacie czego opanowały cały kraj w ciągu dwudziestu lat. W trakcie najazdów ibn Tumert zginął, a władzę przejął Abd al Mumina.

⁴²⁸ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 65.

⁴²⁹ Ibidem, s. 71.

Sukcesy królestw chrześcijańskich wynikające między innymi z osłabienia Hiszpanii islamskiej doprowadziły muzułmanów do zwrócenia się o pomoc do Almohadów. Abd el Mumin w 1146 roku wysłał na Półwysep Iberyjski siłę militarną, która podbiła Sewillę, Badajoz i Algarwę. Do śmierci Mumina, Almohadzi podbijali Maghreb, w trakcie zdobywając Algierię i Tunezję. Oddziały Almohadów działające w Hiszpanii w 1157 roku zdobyły Grenadę, Malagę i Almerię. Dalsze podboje Almohadów zostały powstrzymane przez władcę Walencji i Murcji, który zawarł przymierze z Barceloną oraz królestwem Kastylii i Leónu. W 1162 roku władca rozpoczął wojnę o Granadę, która zakończona została porażką. W 1203 roku Almohadowie zdobyli Baleary⁴³⁰.

W roku 1212 chrześcijanie rozpoczęli atak na La Manchę. Decydująca walka odbyła się 16 lipca, kiedy to zjednoczone siły króla Nawarry Sancha VII, króla Portugalii Alfonsa II oraz króla Aragonii Piotra II w Las Navas de Tolosa, pokonały armie muzułmańskie. Był to dla rekonkwisty przełomowy moment, który złamał potęgę militarną Maurów. Porażkę Almohadów wykorzystali Portugalczycy, którzy w 1217 roku zdobyli Algarve⁴³¹.

Przegrana w Las Navas de Tolosa pogрузzyła kraj Almohadów w niepowodzeniach, walkach wewnętrznych i nieporozumieniach. W tym czasie namiestnicy Kordoby i Walencji zawarli sojusz z Ferdynandem III. W krótkim czasie po zawarciu sojuszu namiestnik z Kordoby zginął, a Andaluzyja zamieszkiwana przez muzułmanów pogрузzyła się w jeszcze głębszym chaosie. Alfons IX w swoich podbojach zdobył Cáceres w 1227 roku oraz Meridę i Badajoz w roku 1230. W tym okresie ważnym władcą stał się również Jakub I Zdobywca, który w 1213 roku został królem Aragonii. Posiadał również tytuł hrabiego Barcelony, a w kolejnych latach podbijał następne terytoria zdobywając w nich władzę. W 1229 roku Jakub I Zdobywca podbił ziemie Majorki, w roku 1234 zdobył Minorkę, kolejno Ibizę i królestwo Walencji w latach 1235-1238⁴³².

Następcą Alfonsa IX został Ferdynand III, który w 1233 roku zdobył Ubedę. Kolejnym sukcesem władcy było podbicie Kordoby w 1236 roku oraz zdobycie Murcii w 1243 roku. Lata

⁴³⁰ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 74.

⁴³¹ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 105.

⁴³² W. Duch, *Rekonkwista w Hiszpanii. 780 lat walk chrześcijan z Arabami na Półwyspie Iberyjskim*, online: <https://historia.org.pl/2019/12/06/rekonkwista-w-hiszpanii-780-lat-walk-chrzescijan-z-arabami-na-polwyspie-iberyjskim/> [dostęp: 27.04.2021].

1245-1248 przyniosły sukcesy w walkach o Jaen i Sewillę. Ferdynand III zyskał uznanie ludu zmuszając emira Grenady, Muhammada I, do złożenia mu hołdu lennego w 1248 roku.

Na obszarach Portugalii koniec rekonkwisty wyznaczyło zdobycie Faro przez Alfonsa III Dzielnego, w roku 1249. Moment ten zakończył rekonkwistę Portugalczyków. W okresie panowania Alfonsa III, w 1267 roku ustalono granicę pomiędzy Portugalią a Hiszpanią, która od tego czasu pozostała niezmienna⁴³³.

Po zakończeniu rekonkwisty do największych królestw chrześcijańskich Półwyspu Iberyjskiego należały: Kastylia i León liczące 300 tysięcy kilometrów kwadratowych, Królestwo Aragonii z obszarem 100 tysięcy kilometrów kwadratowych, Portugalia posiadająca 900 tysięcy kilometrów kwadratowych i Nawarra licząca 10 tysięcy kilometrów kwadratowych. Ostatnim terytorium należącym do Maurów była Grenada i jej pobliskie regiony. Rządy muzułmańskie w tym obszarze utrzymywały się do końca XV wieku. W 1480 roku emir Grenady Ali Abu al Hasan sprzeciwiając się Kastylii i Leónowi, podbił Zaharę. W zemście król Kastylii i Leónu, Ferdynand II Aragoński, napadając na twierdzę Al Hamma, przejął ją tym samym otwierając drzwi do Grenady. W 1491 roku Ferdynand II przygotowując wielką armię wojsk, rozpoczął podbój Grenady. Miasto zostało otoczone, zamykając możliwość dostawy żywności dla muzułmanów broniących swojego terytorium. Po roku od oblężenia Grenady, z powodu rosnącego głodu, obrońcy muzułmańscy rozpoczęli pertraktacje, a w styczniu 1492 roku Hiszpanie wkraczając do Granady zakończyli ostatni element rekonkwisty⁴³⁴.

Opisując najważniejsze wydarzenia rekonkwisty należy zaznaczyć czas jej trwania. Wyzwalanie Półwyspu Iberyjskiego było procesem trwającym niemal siedemset lat, rozpoczynając się około 800 roku. Okres ten miał decydujące znaczenie w kształtowaniu się współczesnego regionalizmu Hiszpanii. Podsumowując wydarzenia przypadające na czas rekonkwisty oraz odnosząc się do jej początków, należy zaznaczyć, że rekonkwista rozpoczęła się na północnych terenach Półwyspu Iberyjskiego. Powstało wówczas wiele organizmów państwowych o charakterze feudalnym. Najważniejsze z nich to: Królestwo Leónu – dawniejsze księstwo Asturii, Królestwo Kastylii – położone w środkowo-północnej części Półwyspu Iberyjskiego, Królestwo Aragonii obejmujące północny wschód, Królestwo Nawarry

⁴³³ W. Duch, *Rekonkwista w Hiszpanii. 780 lat walk chrześcijan z Arabami na Półwyspie Iberyjskim*, online: <https://historia.org.pl/2019/12/06/rekonkwista-w-hiszpanii-780-lat-walk-chrzescijan-z-arabami-na-polwyspie-iberyjskim/> [dostęp: 27.04.2021].

⁴³⁴ Ibidem.

– na obszarze Pirenejów, Hrabstwo Barcelony i Hrabstwo Portucale, a także powstałe w późniejszym okresie Królestwo Walencji oraz Królestwo Majorki⁴³⁵.

Chrześcijańskie państwa należące do Półwyspu Iberyjskiego, podczas wyzwalań ziem spod panowania muzułmanów, konkurowały również ze sobą. W walkach o wyzwolenie państwom chrześcijańskim towarzyszyli również rycerze chrześcijańscy z sąsiednich krajów Europy. Władcy państw Półwyspu Iberyjskiego, zgodnie ze zwyczajami ówczesnych feudalistów, opierali się na związkach koligacji rodzinnych. Nie wpływało to jednak na wzajemne walki o terytoria⁴³⁶.

Jednym z pierwszych istotnych wydarzeń rekonkwisty było połączenie się ze sobą dwóch królestw, Kastylii i Leónu. Położone były one w centralnej części półwyspu. Po zjednoczeniu królestwa zwane były Królestwem Kastylii. Dzięki tym wydarzeniom historycznym, współcześnie oba organizmy są ze sobą zespolone pod względem politycznym i społecznym, dlatego nie widać wyraźnych różnic między jednym a drugim regionem. Zjednoczenie Kastylii i Leónu spowodowało, że Królestwo Kastylii stało się najsilniejszym państwem walczącym o wyzwolenie Półwyspu Iberyjskiego spod panowania muzułmańskiego. Królestwo Kastylii stało się także centrum kulturalnym całego półwyspu. Język kastylijski, pochodzący z dworu królewskiego, stał się najbardziej prestiżowym językiem, którego zaczęła używać arystokracja Półwyspu Iberyjskiego. Ekspansja języka kastylijskiego spowodowana była także dziedzictwem języka panowania rzymskiego rozpowszechnionego na półwyspie, który był bliski językowi kastylijskiemu⁴³⁷.

Wyzwalanie Półwyspu Iberyjskiego było procesem długim i złożonym. Można wyróżnić trzy etapy odzyskiwania ziem półwyspu przez chrześcijan. Pierwszy etap rekonkwisty trwał od IX do początku XII wieku. Charakterystyczne dla tego okresu było przesuwanie południowej granicy państw chrześcijańskich. Drugi etap obejmujący XII i XIII wiek polegał na przyspieszonej ekspansji, dzięki której we władaniu Maurów pozostało Królestwo Grenady położonej na południu Półwyspu Iberyjskiego. Ostatni etap rekonkwisty przypada na rok 1492, kiedy Hiszpanie wkraczają do Granady i ostatecznie przejmują

⁴³⁵ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa, s. 15.

⁴³⁶ Ibidem.

⁴³⁷ Ibidem, s. 16.

terytorium z rąk muzułmańskich, przyłączając ziemie Grenady do Królestwa Kastylii. W tym roku ważnym wydarzeniem była również wyprawa Kolumba do Ameryki⁴³⁸.

Wydarzenia z czasów rekonkwisty uwarunkowały zróżnicowania społeczno-ekonomiczne regionów Półwyspu Iberyjskiego. Północne tereny charakteryzowały się zasiedlaniem chrześcijańskiej ludności chłopskiej. Dzięki temu obszary te odróżniają się od innych małymi gospodarstwami rolnymi oraz dużym zaludnieniem. Część południowa półwyspu to obszary, które były zdobyte w krótkim czasie. Wypędzenie muzułmanów z obleganych terytoriów spowodowało, że rozległe tereny zaczęły stawać się własnością władców, którzy obdarowywali posiadanymi ziemiami rycerzy. W ten sposób powstawały duże posiadłości ziemskie, w większym stopniu pełniące funkcje mieszkalne i rekreacyjne niż uprawne⁴³⁹.

Końcowy okres rekonkwisty wyróżniał cztery organizmy państwowe. Należały do nich: Królestwo Kastylii, Korona Aragonii, Królestwo Portugalii oraz niewielkie Królestwo Nawarry. Korona Aragonii składała się z federacji organizmów państwowych, Hrabstwa Barcelony, Królestwa Aragonii, Królestwa Majorki i Królestwa Walencji. Do Korony Aragonii należały również Królestwo Sycylii obejmujące Sycylię, Sycylię i południe Półwyspu Apenińskiego, które nie należały do Półwyspu Iberyjskiego. Najważniejszą rolę w Koronie Aragonii pełniła Katalonia – Hrabstwo Barcelony. Barcelona, jako centrum kulturalno-gospodarcze Korony Aragonii, pełniła najważniejsze funkcje administracyjno-ekonomiczne na terytorium Aragonii. Z Katalonii wywodzili się osadnicy, którzy zasiedlali Baleary, Kraj Walencji i Sycylię. W Katalonii i na Majorce na bazie katalońskich dialektów ukształtował się język kataloński, używany w administracji i literaturze. W Królestwie Portugalii również na bazie dialektów powstał język portugalski, który dziś jest odrębnym językiem, odbiegającym w znacznym stopniu od języka kastylijskiego. Podział regionów Hiszpanii miał duży wpływ na poczucie tożsamości kulturowej i regionalnej społeczności zamieszkających na terytoriach Półwyspu Iberyjskiego⁴⁴⁰.

⁴³⁸ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa, s. 16.

⁴³⁹ Ibidem, s. 15.

⁴⁴⁰ Ibidem, s. 17.

Podsumowanie

Zapoznając się z wydarzeniami historycznymi dotyczącymi państwa Al - Andaluz i okresu rekonkwisty, można zauważyć kolejne wpływy zaszłości historycznych na współczesne państwo Hiszpanii. Czasy panowania Al - Andaluz przyczyniły się do wzbogacenia kraju i były drugim najsilniejszym ekonomicznie okresem rządów Hiszpanii. Biorąc pod uwagę panowanie rzymskie i czasy Al – Andaluz, można stwierdzić, że były to okresy, które miały największy wpływ na funkcjonowanie Półwyspu Iberyjskiego i Hiszpanii. Inwestycje rzymskie i muzułmańskie w obszary hiszpańskie przyczyniły się do rozwoju państwa, a powstałe budowle funkcjonują do dziś jako dziedzictwa kulturowe. Okres rekonkwisty natomiast miał znaczący wpływ na regionalizm dzisiejszej Hiszpanii. Większość historycznych regionów, królestw, zachowały odrębności powstałe w czasach kształtujących Hiszpanię. Jednym z królestw należących do Półwyspu Iberyjskiego, które stało się oddzielnym państwem, jest Portugalia. Pozostałe królestwa w większości składają się na dzisiejszą Hiszpanię. Dzięki faktom historycznym idea regionalizmu hiszpańskiego staje się bardziej przejrzysta do zrozumienia.

3.4. Rys historyczny schyłku starożytności i czasów nowożytnych Hiszpanii

Kastylia jako władza centralna Półwyspu Iberyjskiego w XV wieku doświadczyła osłabienia sił spowodowanego narzucaniem woli przez arystokrację i ingerowanie jej w strategię zarządzania. Śmierć króla Leónu i Kastylii, Henryka IV, wzbudziła konflikty dotyczące objęcia tronu. Walkę o władzę wygrała Izabela, która w 1474 roku została koronowana na królową potęgi Kastylii. Izabela urodziła się w 1451 roku i była córką Jana II oraz Izabeli Aviz. Wychowywała się w czasach anarchii, co wpłynęło na świadomość królowej o konieczności odbudowy królestwa i wzmocnienia autorytetu władzy monarchii. Na przyszłego męża Izabeli wybrano dwóch kandydatów. Jednym z nich był król Portugalii, Alfons, kolejnym zaś Ferdynand – następca tronu aragońskiego. Izabela na męża wybrała Ferdynanda, z którym w 1469 roku wzięła ślub w Valladolid. Uroczystość odbyła się potajemnie w obawie przed reakcją Henryka IV. Po śmierci ojca, Izabela doprowadziła do swojej koronacji, która odbyła się w Segowii. Małżeństwo Ferdynanda i Izabeli było przyczyną połączenia herbu, który przedstawiał znak Izabeli – strzałę i znak Ferdynanda – jarzmo. Ustalono wówczas także, że nazwa Kastylia i imię Izabeli będzie wymieniane jako

pierwsze w określaniu nazwy królestw. Ferdynand w 1479 roku został samodzielnym władcą Aragonii, co przyczyniło się do wzmocnienia jego pozycji⁴⁴¹.

Po koronacji Ferdynanda doszło do zmiany sojuszy wśród środowiska władców. Królowa została poparta przez rodzinę Mendoza, a dotychczasowy sojusznik arcybiskup Carillo stawiał się za córką Henryka IV, Joanną. Carillo popierając Joannę, zaangażował się w jej ślub z pochodzącym z Portugalii – Alfonsem. Wydarzenie to zapoczątkowało wojnę portugalsko-kastylijską w 1475 roku. Charakterystyczna dla tych wydarzeń była bitwa pod Toro, która skończyła się wygraną Kastylii. Rozejm pomiędzy stronami zawarty został w 1479 roku w Alcacovas. Dążąca do osiągnięcia stabilizacji w kraju Izabela wystąpiła przeciwko arystokrackiej Galicji i Andaluzji, której ziemie zostały skonfiskowane na rzecz skarbu państwowego. Nastąpiło także wprowadzenie zmian w administracji, a w 1480 roku uchwalono prawo nadające chłopom możliwość zmiany właściciela⁴⁴².

Przeszkodą w całkowitym zjednoczeniu Aragonii i Kastylii były różnice ustrojowe. W Kastylii panowała monarchia, w której prawo stanowił król. Aragonia charakteryzowała się ustrojem feudalnym, gdzie władza króla kontrolowana była przez parlament. Aragonia stawała się także miejscem dbającym o ustrój regionalny, przez co nowo wybrany monarcha musiał składać przysięgę, dotyczącą przestrzegania praw regionalnych. Ferdynand przejmując władzę po swoim ojcu, potwierdził prawa Aragonii. Prawa Izabeli jako królowej były równe prawom Ferdynanda, co wzmacniało ich potęgę. Kolejnymi zasługami władców stały się reformy administracyjne w 1476 roku w Madrycie. Kastylija słynąca z licznych rodów arystokratycznych, które zaczęły ze sobą wojować, była narażona na zakłócenie stabilizacji królestwa. Z tego powodu, władcy postanowili ograniczyć wpływ arystokracji na sprawy państwowe. W wyniku tych działań, większość posiadłości przypisana została własnemu królom. Izabela i Ferdynand w 1492 roku sfinansowali wyprawę Krzysztofa Kolumba do Ameryki. Królowie katolicy kontynuowali rekonkwistę przeciwko panowaniu arabskiemu na Półwyspie Iberyjskim. Ich strategia opierająca się na atakach na ziemie muzułmańskie przyniosła ostateczne zwycięstwo, uwieńczone odbiciem Granady w 1492 roku. Na mocy postanowień pozostała ludność Grenady, miała otrzymać prawo do wolności religijnej, a także do możliwości opuszczenia Hiszpanii bez utraty swojego dobytku. Jednak w niedługim

⁴⁴¹ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 105.

⁴⁴² Ibidem.

czasie wydano edykt nakazujący wygnanie Żydów z Hiszpanii, co dotknęło ludność Grenady⁴⁴³.

Królowa Izabela zmarła w 1504 roku, lecz Ferdynand nadal walczył o utrzymanie władzy nad Kastylią. Jednak następcą królowej Izabeli została jej córka Joanna. Była ona żoną Filipa, który pochodził z rodziny Habsburgów. Ojcem Filipa był cesarz Maksymilian I, a matką Maria Burgundzka. W niedługim czasie po koronacji Joanna zachorowała, a w 1506 roku jej mąż obwołał się władcą, panującym w jej imieniu. Niewiele później zmarł z niewyjaśnionych przyczyn. Najstarszy syn Joanny i Filipa miał zaledwie sześć lat i nie mógł objąć tronu, dlatego władzę przekazano ponownie Ferdynandowi, który pełnił funkcję regenta. Śmierć Ferdynanda w 1516 roku spowodowała, że władzę objął młody syn, Karol I, który zjednoczył monarchię hiszpańską, nadając jej jeden sztandar. Karol I stał się władcą wszystkich posiadłości hiszpańskich, należących do Nowego Świata i Morza Śródziemnego. Karol I odziedziczył także Flandrię, Franche-Comté i Niderlandy. Śmierć dziadka Karola I, Maksymiliana I, była kolejnym istotnym wydarzeniem tworzącym potęgę Karola I. Po dziadku, władca odziedziczył habsburskie terytoria niemieckie, po czym został mianowany cesarzem Świętego Narodu Niemieckiego, dostając przydomek Karol V. Matka Karola zmarła w 1555 roku, będąc królową Kastylii aż do śmierci. Jednak z powodu jej stanu zdrowia zarządzanie królestwem w całości spadło na Karola I. Ze względu na ilości dziedzictwa ziem, Karol I uznaje się za najpotężniejszego władcę państw chrześcijańskich⁴⁴⁴.

W 1543 roku król Francji, Franciszek I, ogłosił sojusz z sułtanem osmańskim Sulejmanem Wspaniałym. Król Francji przystąpił do okupacji Nicei, która należała wówczas do Hiszpanii. Henryk VIII wraz z Karolem rozpoczęli podbój terytoriów francuskich. W bitwie pod Ceresole w Sabaudii armia hiszpańska została rozbita, jednak mimo tego siły Henryka były potężniejsze, co ostatecznie doprowadziło do zmuszenia Francji, aby przyjęła pokojowe warunki Henryka VIII. W tym czasie młodszy brat Karola, Ferdynand, władając armią austriacką, brał udział w toczących się na Bałkanach walkach z Turkami.

Rok 1566 był czasem powstania w Niderlandach Hiszpańskich, na które zareagowała armia Księcia Alby. Po dwóch latach Wilhelm Milczący próbując obalić dyktatora, rozpoczął osiemdziesięcioletnią wojnę, która zakończyła się niepodległością Niderlandów. Hiszpania

⁴⁴³ M. Zawadzki, *Izabela i Ferdynand – twórcy zjednoczonej Hiszpanii*, online:

<https://historia.org.pl/2016/06/05/izabela-i-ferdynand-tworcy-zjednoczonej-hiszpanii/> [dostęp: 27.04.2021].

⁴⁴⁴ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 116-122.

dużą część dochodów zawdzięczała Niderlandom i portowej Antwerpii. Dlatego za wszelką cenę chciała mieć władzę nad Holandią. Władcy Hiszpanii liczyli się z tym, że gdy stracą panowanie nad Niderlandami, poziom ich bogactwa spadnie. W 1572 roku holenderscy najemnicy zdobywając niektóre miasta portowe, ogłosili poparcie dla Wilhelma milczącego, czego konsekwencją było odwołanie władzy hiszpańskiej. Następnie w 1574 roku armia hiszpańska, będąca pod dowództwem Ludwika de Requesénsa, w wyniku najazdów holenderskich przerwała oblężenie Leiden. Cztery lata później, w 1576 roku, utrzymanie wielkiej hiszpańskiej armii i floty stało się zbyt dużym obciążeniem dla władz Hiszpanii, czego następstwem było ogłoszenie bankructwa. Wkrótce po tym armia holenderska w trakcie najazdów zdobyła Antwerpię. Zwycięstwo to było początkiem wielkiego powstania i zdobywania kolejno terytoriów holenderskich. Hiszpanie w drodze negocjacji w 1579 roku podpisali unię z Arras, która zobowiązywała oddziały hiszpańskie do opuszczenia Flandrii i Franche-Comté⁴⁴⁵.

W roku 1586 panująca królowa angielska Elżbieta I poparła protestantów z Francji i Holandii. W tym czasie dowódca jej floty, admirał Francis Drake zaatakował hiszpańskie statki handlowe poruszające się przez Ocean Spokojny i Morze Karaibskie. Szczególne znaczenie miała bitwa o Kadyks, w której Hiszpania poniosła duże straty podczas zniszczenia armady. W 1588 roku Filip, chcąc pozbyć się napastników angielskich, wysłał ogromną flotę ku wybrzeżom angielskim. Ze względu na niesprzyjające warunki pogodowe i odwet floty brytyjskiej, do Hiszpanii powróciła tylko połowa wysłanych statków. Wydarzenie to osłabiło znacznie wyprawę morską floty hiszpańskiej⁴⁴⁶.

Rok 1627 był czasem ponownego upadku gospodarki hiszpańskiej. Koszty armii były trudne do opłacenia, dlatego Hiszpanie postanowili zmniejszyć wartość swoich monet. Doprowadziło to do znacznego wzrostu cen w całym kraju. Skutkiem takiej strategii był wzmożony handel wymienny trwający do 1631 roku. W związku z kryzysem walutowym rząd nie był w stanie uzyskać podatków od chłopów, a jedyną formą pozyskiwania dochodów dla kraju były zamorskie kolonie. Hiszpańskie oddziały przebywające na terenie Niemiec, nie otrzymując wynagrodzenia od władz Hiszpanii, zaczęły plądrować gospodarstwa i okradać niemieckie wsie. Olivares, odpowiedzialny za rozporządzenia podatkowe, krytykowany był za bezowocne działania, niepowodzenia ekonomiczne oraz przegraną wojnę o sukcesję

⁴⁴⁵ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 243.

⁴⁴⁶ Ibidem, s. 245.

mantuańską we Włoszech. Holendrzy w trakcie Pokoju Dwunastoletniego rozbudowali silną flotę morską, która całkowicie pogrążyła hiszpański handel morski⁴⁴⁷.

W latach czterdziestych siedemnastego wieku Francja zaczęła intensywnie wspierać Katalończyków, Portugalczyków i Neapolitańczyków. W 1648 roku w bitwie pod Lens, ostatecznie pogrzebano nadzieję na Niderlandy Hiszpańskie. Wówczas podpisano traktat pokojowy w Westfalii, który kończąc wojnę osiemdziesięcioletnią i trzydziestoletnią, uznał niepodległość Zjednoczonych Prowincji. Wojna z Francją toczyła się jeszcze kolejne jedenaście lat, mimo francuskiej wojny domowej w latach 1648-1652. Hiszpania będąc w złej sytuacji ekonomicznej, nie była w stanie zdobyć przewagi nad Francuzami. Wynikiem tego było zdobycie przez Francję Neapolu w 1648 roku i Katalonii w roku 1652. Ostatecznie wojna zakończyła się pod Dunkierką, w której dowódca francuski marszałek Turenne rozbił niegdyś silną armię hiszpańską. W 1659 roku Hiszpania podpisała pokój pirenejski, który zobowiązywał do przekazania Francji Artois, Rousillon, Foix i większej części Lotaryngii⁴⁴⁸.

W latach 1667-1668 rozpoczęła się wojna dewolucyjna pod dowództwem Ludwika XIV. Miała ona na celu zdobycie pozostałości terytoriów hiszpańskich na ziemiach niderlandzkich. Hiszpania jednak była zbyt słaba, aby przeciwstawić się armii francuskiej i dobrze zorganizowanej strategii wojennej. Hiszpania straciła wówczas wiele terytoriów, między innymi Charleroi i Lille. Wkrótce rozpoczęła się wojna dziewięcioletnia, której celem był atak holenderskich posiadłości pozostałych pod panowaniem Hiszpanii. Wojna rozpoczęła się za sprawą władcy Ludwika, pod dowództwem księcia Luksemburgu. Hiszpania została ostatecznie pokonana w bitwie pod Fleurus w 1690 roku. W wojnie dziewięcioletniej Hiszpania straciła większość pozostałości Hiszpańskich Niderlandów, między innymi Luksemburg i Gandawę⁴⁴⁹.

Ostatnie dekady siedemnastego wieku były dla Hiszpanii trudnym okresem pogrążonym w stagnacji i chaosie. W tym okresie inne państwa Europy przechodziły znaczące przemiany rządowe. Francja rozwijała się dzięki Królowi Słońce, Anglia dzięki bezkrwawej rewolucji. Hiszpania natomiast żyła w mechanizmie korupcji i źle zarządzanej biurokracji. Struktury urzędowe wykształcone w czasach Karola I oraz Filipa II, wymagały władzy silnego monarchy. Jednak zbyt słabe rządy Filipa III i Filipa IV doprowadziły do osłabienia, a wręcz zaniku

⁴⁴⁷ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 299.

⁴⁴⁸ Ibidem, s. 323-336.

⁴⁴⁹ Ibidem.

pozycji Hiszpanii na arenie międzynarodowej. Karol II nieposiadający dzieci, jako swego następcę wyznaczył księcia Filipa de Anjou Burbona. Wybór Karola II, który zmarł w 1700 roku, spowodowany był niechęcią do dziedziczenia jego kraju przez rządy Habsburgów⁴⁵⁰.

W 1701 roku wybuchła wojna o sukcesję hiszpańską rozgrywająca się na terenach Hiszpanii. Przeciw sile francuskiej zmagaly się trzy potęgi: Holandia, Austria i Wielka Brytania. Filip, organizując obronę terytoriów oraz strategię gospodarczą, korzystał z pomocy francuskiego ministra Jeana Orry'ego. O przejęcie władzy wówczas walczył Karol VI Habsburg. W 1710 roku Filip V Burbon, wywodzący się z Burbonów francuskich, zdobył Madryt i zasiadł na tronie. Na mocy traktatów podpisanych w 1713 roku w Utrechcie oraz w 1714 roku w Rastatt, Filip V Burbon został uznany za prawowitego władcę Hiszpanii. Dziadkiem Filipa był król Francji, Ludwik XIV. W 1713 roku dzięki pokojowi w Utrechcie Brytyjczycy, którzy wyszli z bitwy zwycięską ręką, otrzymali prawo na handel z Ameryką Południową, należącą do Hiszpanii. Jeszcze przed otrzymaniem władzy, Filip V w 1707 roku, zniósł odrębne prawa Walencji i Aragonii. W 1708 roku zniesiono także bariery celne między Aragonią i Kastylią oraz wprowadzono jednolity system podatkowy. W 1714 roku Barcelona została zdobyta przez nowego władcę, Berwicka. Separatystyczne dążenia Katalonii zostały stłumione przez zniesienie Kortez katalońskich oraz wprowadzenie języka hiszpańskiego jako urzędowy. W Katalonii zatwierdzone zostały także prawa kastylijskie⁴⁵¹.

W 1718 roku Hiszpanie zdobyli Sycylię, lecz to był koniec sukcesów Hiszpanii. Wkrótce Anglicy rozbili flotę hiszpańską pod Passero. W 1724 roku Filip V z dynastii Burbonów francuskich abdykował na rzecz swojego syna. Tron objął Ludwik I Burbon, jednak jego rządy były krótkie, gdyż zmarł po kilku miesiącach od objęcia władzy. Jego ojciec zmuszony więc był do powrotu na tron Hiszpanii. W okresie 1724-1725 roku najwyższą władzę w państwie zdobył Holender – Johan Willem Ripperdą. Dążył on do zmniejszenia wpływu francusko-brytyjskiego arbitrażu w państwach Europy. Ripperdą planował także założenie Banku Hiszpańskiego, jednak plany te przejął José Patiño. Lata 1726-1727 były okresem reform hiszpańskiego handlu kolonialnego. Powstały również liczne strategie handlu z Wenezuelą, Filipinami i Antylami. Okres ten charakteryzuje się również budową portów, stoczni i arsenałów. Dzięki temu dochody państwa znacznie wzrosły. W 1727 roku wybuchła

⁴⁵⁰ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 243.

⁴⁵¹ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 182-183.

wojna Hiszpanii z Anglią, w której Hiszpanie bezskutecznie oblegali Gibraltar. W 1731 roku zmarł ostatni książę Parmy, a władze nad terytorium przejął Karol VI jako lenno cesarskie. Podczas wojny o sukcesję polską, Hiszpanie odnieśli sukcesy we Włoszech. Pomimo tego, że Toskania i Parma zostały przy władzy cesarskiej, król Hiszpanii otrzymał Sycylię i Neapol jako własność hiszpańskich Burbonów. W 1733 roku Hiszpania podpisała z Francją Pakt Familijny, który był sojuszem królestw zarządzanych przez Burbonów⁴⁵².

W XVII wieku nastąpiło całkowite zjednoczenie polityczne Hiszpanii, jednak różnice kulturowe, regionalne i językowe nie zatarły się. W szczególności dotyczyło to dawnej Korony Aragonii, Katalonii i Nawarry. Ważną rolę w poczuciu odrębności społeczeństwa odgrywała katalońska gospodarka. Od XVIII wieku region ten należał do najbogatszych terenów Hiszpanii. Status Katalonii wpływał na to, że jej mieszkańcy czuli się dumni ze swojego regionu, mieli wysokie poczucie własnej wartości oraz posiadali silne poczucie swej tożsamości, rozwijając kulturę i rozpowszechniając język kataloński.

W wieku XIX w Hiszpanii splotały się ze sobą dwie różne tendencje. Z jednej strony widoczne były dążenia do unifikacji państwa zgodnie z rozpowszechnionym na zachodzie Europy modelem państwa narodowego i jego modernizacji. Z drugiej strony narastał opór wobec tendencji uniformizacji państwa, co powodowało rozwój nacjonalizmu etnicznego, który odwoływał się do rasy, pochodzenia, tradycji i języka. Pierwsza tendencja, występująca w kierunku dośrodkowym, reprezentowana była przez warstwy instytucjonalne i rządzące. Tendencja ta najbardziej wyraźna była w regionach centralnej Hiszpanii. Dążenia dośrodkowe miały na celu likwidację podziałów historycznych. W związku z taką strategią zlikwidowane zostały stare podziały administracyjne i ich granice, wprowadzając nowy podział Hiszpanii na pięćdziesiąt prowincji. Uniformizacja dotyczyła również propagowania jednego języka – kastylijskiego. Druga tendencja, odśrodkowa dotyczyła zachowania przywilejów dla niektórych regionów historycznych oraz utrzymania w nich większej autonomii względem państwa. Tendencja odśrodkowa nabrała szczególnego znaczenia w wieku XIX, kiedy państwo hiszpańskie osłabiło się z powodu regresu gospodarki po utracie większości posiadłości zamorskich. Niektóre regiony, zwłaszcza Katalonia, chciały iść w ślady amerykańskich kolonii Hiszpanii i uzyskać niepodległość. Obie tendencje, ścierając się ze sobą w tym samym czasie,

⁴⁵² T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009, s. 183-186.

doprowadzały do konfliktów, niestabilności politycznej i wojen domowych. Sytuacja starć i podziałów wpływała na pogłębienie zróżnicowania społecznego Hiszpanii⁴⁵³.

Wiek XIX to również czas ważnych procesów w gospodarce hiszpańskiej. W porównaniu do innych krajów Europy Zachodniej, Hiszpania była słabo rozwiniętym państwem. Powodowało to ograniczenie dostępu do środków na edukację publiczną oraz hamowanie wdrażania polityki unifikacji kulturowo-językowej za pomocą systemu edukacji. Oprócz słabej pozycji gospodarczej kraj rozwijał się nierównomiernie. Największy postęp rozwojowy wykazywały regiony położone na peryferiach Hiszpanii: Katalonia i Kraj Basków. Słabość regionów dominujących i centralnych wpływała na utrudnienie funkcji integratora państwa, jaką w Wielkiej Brytanii pełnił Londyn, a we Francji obszar Paryża⁴⁵⁴.

Z uwagi na to, że w XIX wieku rozwinął się regionalizm etniczny wśród regionów peryferyjnych Hiszpanii, w niektórych przypadkach nastąpiło uzupełnienie starych idei regionalnych dotyczących okresu feudalnego i przywilejów z nim związanych o nowe idee odrodzenia narodowego. Schemat rozwoju regionalnego było widać szczególnie w Katalonii, gdzie nastąpił wzrost zainteresowania językiem katalońskim. Objawem tego była intensyfikacja twórczości literackiej oraz prace nad standaryzacją języka. Język kataloński stał się ważnym symbolem tożsamości katalońskiej. Kraj Basków również reprezentował region, w którym idea narodowa nabrała większego znaczenia. Odwoływała się ona do romantycznej przeszłości Basków, do rasy baskijskiej oraz języka, który określa się za najstarszy język w Europie. Kolejne przejawy regionalizmu, co prawda już nie tak wyraziste jak w Katalonii i Kraju Basków, widać było w Galicji. Jednak dotyczyły one w szczególności dziedzictwa językowego i miejscowych dialektów, przypominających bardziej język portugalski niż hiszpański⁴⁵⁵.

W wieku XX Hiszpania nadal pozostawała w konflikcie pomiędzy zderzającymi się ze sobą tendencjami regionalistycznymi – odśrodkowymi i instytucjonalnymi – dośrodkowymi. Lata trzydzieste XX wieku były znaczącym okresem dla tendencji odśrodkowych. Katalonia, Kraj Basków i Galicja uzyskały wówczas prawa autonomiczne. W Galicji jednak prawa nie zdążyły wejść w użytek z powodu wybuchu wojny domowej. Tendencje regionalistyczne były

⁴⁵³ I. Olábari Gortazar, *Un conflicto entre nacionalismos: la „cuestión regional” en España 1808-1939*, [w:] *La España de las autonomías*, F. Fernández Rodríguez (red.), Instituto de estudios de Administración Local, Madrid 1985, s. 71-143.

⁴⁵⁴ J.R. Lasuén, *El estado multiregional*, [w:] *La España de las autonomías*, F. Fernández Rodríguez, M. Ferrer Regales (red.), wyd. Instituto de estudios de Administración Local, Madrid 1985, s. 475-476.

⁴⁵⁵ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 19.

jedną z przyczyn buntu generała Franco przeciw Republice, gdyż dążył on do utworzenia silnej hiszpańskiej potęgi, a wszelkie dążenia do odrębności kulturowej stały mu na drodze⁴⁵⁶.

W 1936 roku w Hiszpanii wybuchła wojna domowa, a Katalonia udzieliła schronienia rządowi republikańskiemu, tym samym opowiadając się po jego stronie. Republikanie urzędowali w Barcelonie od 1937 roku. Rok później w 1938 frankiści wkroczyli na terytorium Katalonii, zdobywając Lleidę. Walki toczyły się nad rzeką Ebro, którą frankiści ostatecznie przekroczyli, docierając do Barcelony i podbijając ją 26 stycznia 1939 roku. Wówczas rząd kataloński udał się na wygnanie do Francji. Wielu działaczy wyemigrowało również do Ameryki Łacińskiej – głównie Meksyku. Po zajęciu Francji przez Niemcy w 1940 roku, premier *Generalitat de Catalunya* Lluís Companys został aresztowany przez Gestapo i wydany Hiszpanii, gdzie został skazany na śmierć i stracony w twierdzy Montjuïc w Barcelonie. Przed ostatecznym zwycięstwem wojsk frankistowskich, 5 kwietnia 1938 roku, generał Franco wydał dekret znoszący autonomię Katalonii, następnie wydano zakaz demonstrowania symboli narodowych i publicznego używania języka katalońskiego. Jakikolwiek sprzeciw Katalończyków w obronie praw kulturalnych i politycznych były rozpędzane z użyciem wojska i policji⁴⁵⁷.

Zdjęcie 1. Wzgórze Montjuïc

Zdj. 1.

(źródło: www.barcelonaturisme.com).

Po śmierci generała Franco w 1975 roku tron objął Juan Carlos I z dynastii Burbonów, który zdawał sobie sprawę, że Hiszpania musi podążać drogą demokracji, a chęć zagwarantowania ładu państwowego wymagała zajęcia się również regionalizmem Katalonii. Rozpoczął się więc proces demokratyzacji Hiszpanii, którego przejawami były decentralizacja

⁴⁵⁶ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 19.

⁴⁵⁷ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 53.

państwa oraz regionalizacja. Utworzony wówczas został szczebel regionalny. Oznaczało to, że władza centralna nie określa liczby regionów ani ich granic, a staje się to decyzją prowincji, do którego regionu chce przynależeć lub też, czy chce samodzielnie utworzyć region. Efektem tego było powstanie siedemnastu regionów, zróżnicowanych pod względem wielkości powierzchni, ilości mieszkańców, a także innych gospodarczo i politycznie. W ten sposób powstały największe regiony Hiszpanii: Katalonia, Kraj Basków, Kraj Walencji, region Madrytu, Baleary, Nawarra, Galicja i największe regiony historycznej Kastylii: Kastyliia-Leon i Kastyliia-La Mancha⁴⁵⁸.

W 1978 roku przyjęto nową konstytucję Hiszpanii, a w Katalonii zaczęły konstituować się nowe partie polityczne. Najważniejszą z powstałych ugrupowań, powołaną w 1978 roku była koalicja *Convergència i Unió*, która istniała aż do 2015 roku. Siła katalońskich ugrupowań stała się bardzo ważną kartą przetargową w hiszpańskim parlamencie. W roku 2004, po zmianie rządów w Hiszpanii, większość konieczną do sprawowania rządów premier Jose Luis Rodriguez Zapatero mógł uzyskać tylko dzięki poparciu katalońskich nacjonalistów i innych ugrupowań regionalnych. W marcu 2006 roku, pomimo protestów prawicy, lokalny parlament głosami socjalistów, przyjął nowy status Katalonii, w którym po raz pierwszy w historii określano Katalończyków mianem narodu. Wkrótce jednak, statut został zaskarżony do Trybunału Konstytucyjnego przez prawicową Partię Ludową, nie tylko negującą narodowość Katalończyków, ale zwracającą uwagę, że zapis statutu jest sprzeczny z hiszpańską ustawą zasadniczą. Trybunał uznał, że choć mieszkańcy regionu mogą określać się mianem „narodu”, nie pociąga to za sobą żadnych skutków prawnych i zgodnie z ustawodawstwem hiszpańskim, Katalończycy stanowią więc „narodowość”, co oznacza przynależność do danego narodu, posiadając przy tym odrębną historię, tradycję, kulturę i język. Podejmowane przez Katalończyków próby interpretowania terminu „narodowość” jako synonimu „narodu” w 2010 roku odrzucił hiszpański Trybunał Konstytucyjny twierdząc, że nie zna innego narodu niż hiszpański i tylko przez niego może realizować się suwerenność państwa hiszpańskiego⁴⁵⁹.

W latach 2010-2013 Hiszpanię dotknął kryzys, który ogarniał wiele państw, nie tylko europejskich. W roku 2011 PKB kraju zmalało o 0,6%, w 2012 roku 1,4%, a w 2013 roku bezrobocie przekraczało 26,0%. Kryzys miał wpływ na pogorszenie się sytuacji politycznej. W wyborach 2015 roku największe poparcie zdobyła dotychczas rządząca Partia Ludowa,

⁴⁵⁸ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 20.

⁴⁵⁹ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 53.

jednak z powodu spadku poparcia nie zdołała ona utworzyć samodzielnie rządu. Ustępujący wówczas premier Mariano Rajoy odmówił podjęcia decyzji o utworzeniu rządu. Żadna z pozostałych głównych partii hiszpańskich również nie powołała gabinetu. Na sytuację zareagował król Filip VI, który po negocjacjach ogłosił przyspieszone wybory ustalone na czerwiec tego samego roku. Przyniosły one jednak podobne rezultaty, dlatego Mariano Rajoy podjął próbę powołania rządu, która nie powiodła się z powodu oporu stawianego przez przewodniczącego socjalistów, Pedro Sáncheza, który finalnie w 2018 roku został premierem Hiszpanii⁴⁶⁰.

Podsumowanie

Na podstawie omówionego podrozdziału można zauważyć, że regionalizm w Hiszpanii pełni ważną rolę, niezależnie od okresu historycznego w jakim występuje. Warto również wywnioskować, iż zaszłość historyczna regionów Hiszpanii jest tak silnie zakorzeniona, że przetrwała do dziś. W związku z tym Hiszpania jest krajem, który akceptuje politykę autonomiczną regionów, jednak walczy również o to, aby w zamian za przyzwolenie na autonomię, regiony były częścią Hiszpanii, mimo silnego poczucia odrębności niektórych obszarów. Podsumowując kwestie regionalne, tożsamościowe i historyczne stwierdza się, że Hiszpania jest zróżnicowanym krajem pod względem kulturowym, co z jednej strony ukazuje różnorodność społeczną i integrację, z drugiej zaś strony rząd Hiszpanii jako zjednoczonego państwa nadal stoi przed wyzwaniem zarządzania regionami o silnym poczuciu odrębności i dążeniu do niepodległości, jak w przypadku Katalonii. Może prowadzić to do niestabilności państwa jako jednego narodu.

⁴⁶⁰ M. Stasiński, *Bezrząd w Hiszpanii*, online: <https://www.wyborcza.pl/0,128956.html?tag=mariano+rajoy> [dostęp: 05.05.2021].

4. Katalonia jako przykład regionu o silnym poczuciu tożsamości kulturowej

Charakter państwa hiszpańskiego reprezentuje autonomie, które współtworzą jedno państwo, będąc podmiotami samostanowiącymi. Jedną z najbardziej wyrazistych składowych monarchii Hiszpanii jest Katalonia. Od czasów średniowiecza Katalonia była jednym z najlepiej rozwiniętych terytoriów Hiszpanii. Region wyróżniał się pod względem dobrze prosperującej płaszczyzny ekonomicznej, cywilizacyjnej, a przede wszystkim kulturowej. Katalonia była miejscem rozkwitu literatury, malarstwa, architektury czy filozofii. Narodziny tożsamości narodowej społeczeństwa Katalonii przypadają na okres powstania częściowo niezależnego księstwa, w czasach wieku średniego. Średniowiecze rozpoczęło intensywny proces kształtowania się tożsamości katalońskiej. Historia regionu zasadza się w koncepcji „narodu bez państwa”, który zawsze prosperował w relacji monarchii hiszpańskiej. Region charakteryzował się jednak odrębnym językiem, znaczeniem religii powiązanej z symboliką i tradycją katalońską, a także własnym terytorium. W konsekwencji wydarzeń historycznych oraz zmieniających się rządów, silne królestwo dzisiejszej Katalonii niejednokrotnie zostawało poddane próbom uniwersalizacji hiszpańskiej. W wieku XIX i XX nastąpiło odrodzenie tożsamości katalońskiej, które dążąc do podkreślenia aspektów kulturowych, finalnie przybrało także formę polityczną. Idee przedstawicieli polityki katalońskiej bazowały przede wszystkim na postulatach dotyczących roli Katalonii jako regionu Hiszpanii oraz jej odrębności. Doktryny katalońskie zawarte w czynniku politycznym, stojącym obok kulturowego, przyczyniły się do ukształtowania tożsamości współczesnego społeczeństwa Katalonii.

Rozdział poświęcony charakterystyce regionów Hiszpanii i specyfice Katalonii ma na celu szczegółowy opis regionu, który spełnia wszystkie warunki funkcjonowania wyrazistego regionalizmu oraz przedstawienie jego polityki i czynników kształtujących tożsamość katalońską. Analiza regionalizmu Katalonii wymaga pogłębienia wiedzy na temat uwarunkowań regionalnych w różnych sferach życia. Sfery, w których regionalizm jest najbardziej widoczny, to historia, kultura, gospodarka i polityka.

4.1. Regionalizm Hiszpanii

Autonomia regionalna w Hiszpanii, gwarantowana na mocy prawa, w swoim założeniu miała służyć rozładowaniu napięć społecznych i tendencji separatystycznych wśród regionów

wspólnoty. Biorąc pod uwagę sytuację Hiszpanii i jej charakter autonomiczny należy stwierdzić, że jest to kraj, który od dawna zmagał się z różnymi tendencjami regionalnymi. Jednak ostatnia dekada ukazała silniejsze dążenia autonomiczne niektórych regionów. Intensyfikacja dążeń regionalnych ostatnich lat dotyczy Katalonii i Kraju Basków.

Pojęcie autonomii regionalnej (autonomia, z gr. autos – sam, nomos – prawo) oznacza niezależność, niezawisłość, samodzielność i samostanowienie. Jako pojęcie publicznoprawne autonomia regionalna, terytorialna nie jest jednoznaczna, może występować w różnych kontekstach ustrojowych i realizować różne cele polityczne⁴⁶¹. Jednostki autonomiczne nie są niepodległe, ale nie są też całkowicie podporządkowane władzom państw, w skład których wchodzi lub też, od których zależą⁴⁶². Autonomia jest to forma ustroju państwowego zagwarantowanego w aktach prawnych władzy centralnej i oznacza, że terytorium bądź terytoria wyróżniające się od pozostałych części państwa przynajmniej jedną cechą specyficzną i ze względu na nią mają ustanowiony przez tę władzę zakres praw szerszy jest od tego, którym władają jednostki administracyjno-terytorialne państwa⁴⁶³.

Zakres praw jednostek autonomicznych jest szerszy od tego, który przysługuje jednostkom samorządu terytorialnego. Samorząd terytorialny jest formą decentralizacji władzy publicznej, a z autonomią terytorialną wiąże się także decentralizacja władzy ustawodawczej. W systemie prawa, oprócz ustawodawstwa krajowego, znajdują się normy zawarte w statutach wspólnot autonomicznych oraz uchwalane przez nie ustawy. Regiony autonomiczne mogą mieć uprawnienia ustawodawcze do regulowania statusu samorządu lokalnego, dlatego może on być ukształtowany odmiennie w różnych regionach państwa. Takich uprawnień nie mają regiony typu samorządowego. Odmiennie kształtuje się proces ustanawiania autonomii regionalnej i samorządu regionalnego. W tym znaczeniu autonomia stanowi swoisty regionalizm oddolny. Skutkuje on nadaniem autonomii regionalnej przez władze centralne. Samorząd natomiast jest pewnym rodzajem regionalizmu odgórnego⁴⁶⁴.

Autonomia regionalna w Europie dotyczy dwóch typów państw. Pierwszy z nich stanowią państwa z powszechną autonomią regionalną, określane jako tak zwane państwa regionalne. Taki status posiadają Włochy i Hiszpania, w których zasada powszechnej autonomii

⁴⁶¹ H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, wyd. Lexis Nexis, Warszawa 2006, s. 40.

⁴⁶² L. Antonowicz, *Autonomia terytorialna ze stanowiska prawa międzynarodowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995, t. XXXVI, Lublin 1995, s. 25.

⁴⁶³ K. Skotnicki, *Pojęcie autonomii w teorii prawa państwowego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1986, t. XXXVI, s. 86.

⁴⁶⁴ M. Kulesza, *Rozwój regionalny. Zagadnienia instytucjonalne*, „Samorząd Terytorialny” 2000, nr 10, s. 4.

terytorialnej została uznana odpowiednio w Konstytucji Republiki Włoskiej z 27 grudnia 1947 r. oraz w Konstytucji Hiszpanii z 29 grudnia 1978 roku. Na skutek nadania autonomii wszystkim regionom tych państw, pojawiła się nowa koncepcja państwa regionalnego, inaczej zregionalizowanego państwa unitarnego. Ten specyficzny model państwa jest niezbyt przejrzysty i stosunkowo mało utrwalony, określany jako forma pośrednia między państwem federalnym a państwem unitarnym o strukturze zdecentralizowanej. W latach 1980-1993 do tej grupy państw należała również Belgia, która następnie zmieniła ustrój z unitarnego na federalny, a regiony autonomiczne Belgii (Flandria, Walonia i Bruksela) stały się regionami federalnymi. Drugi typ stanowią państwa z autonomią regionalną wprowadzoną na zasadzie wyjątku (Portugalia, Finlandia, Dania). Na gruncie prawa regiony w tych państwach są jednostkami administracyjnymi lub samorządowymi. Tylko kilka z nich uzyskało autonomię regionalną, na skutek wyjątkowego i specyficznego położenia geograficznego, zazwyczaj wyspiarskiego czy archipelagu. W tym trybie, autonomia regionalna została nadana w 1976 r. portugalskim regionom zamorskim: Azorom i Maderze oraz niektórym regionom w państwach skandynawskich: fińskim Wyspom Alandzkim w 1921 roku, duńskim Wyspom Owczym w roku 1946 i Grenlandii w 1978 roku. Specyficzna, nie mająca ściśle charakteru terytorialnego, ale wiążąca się z posiadaniem własnego parlamentu, jest także autonomia regionalna Samów (Lapończyków) rozproszonych w Finlandii, Szwecji i Norwegii⁴⁶⁵.

Funkcjonowanie regionów autonomicznych w Hiszpanii jest przykładem tego, że autonomia regionalna ma złożone znaczenie społeczne, polityczne i prawne. Współczesny dynamiczny charakter przemian społeczno-politycznych powoduje zacieranie się różnic między państwem regionalnym i klasycznym państwem federalnym. Hiszpania z jednej strony stosunkowo długo, aż do połowy lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, pozostawała państwem silnie scentralizowanym, a z drugiej strony jest zróżnicowana narodowościowo, językowo, etnicznie, kulturowo. Wynika to głównie z uwarunkowań historycznych i szczególnego przywiązania do tradycji regionalnych. Większość obywateli Hiszpanii cechował nie tyle patriotyzm w kategorii państwa, ile patriotyzm regionalny. Do połowy lat siedemdziesiątych dwudziestego wieku sądzono, że autonomia regionalna w Hiszpanii nie będzie mieć konstytucyjnych podstaw prawnych. Przez blisko czterdzieści lat popieranie odrębności regionalnych było zakazane i traktowane jako przejaw separatyzmu.

⁴⁶⁵ T. Skrzypczak, *Regiony jako element struktury niektórych państw Europy Zachodniej*, „Państwo i Prawo” 1985, nr 9, s. 87-95.

Konsekwentnie realizowano główne założenie ideologiczne państwa pod hasłem: España: ¡Una, grande y libre! oznaczającym „Hiszpania: jedna, wielka i wolna!”⁴⁶⁶.

Zdjęcie 2. Flaga Hiszpanii

Zdj. 2.

(źródło: www.urgil24.es).

Autorytarne rządy generała Francisca Franco przyczyniły się do wzmocnienia poczucia dyskryminacji i odrębności regionalnych, w szczególności u Katalończyków, Basków i mieszkańców Galicji, doprowadzając do wojny domowej z 1936 roku. Po wojnie domowej nacjonalizm Katalończyków zaczął narastać. Opowiedzieli się oni po stronie Republiki, co było powodem ukarania ich odebraniem autonomii po zwycięstwie generała Franco.

Wśród siedemnastu hiszpańskich wspólnot autonomicznych występują regiony z silnym poczuciem odrębności regionalnej (Katalonia, Kraj Basków), regiony o „niedawnym poczuciu regionalizmu” (Walencja, Asturia), jak również z dominującą tożsamością hiszpańską (Madryt, Aragonia). Instytucjonalne ramy dla powszechnej autonomii regionalnej określa Konstytucja Hiszpanii z 29 grudnia 1978 roku. Największe znaczenie dla autonomii ma art. 2, który z jednej strony wskazuje na nierozzerwalną jedność narodu hiszpańskiego, wspólnej i niepodzielnej ojczyzny wszystkich Hiszpanów, a z drugiej strony uznaje i zapewnia prawo do autonomii stanowiących go narodowości i regionów oraz solidarności między nimi. Hiszpańskie wspólnoty autonomiczne mają uprawnienia prawotwórcze i administracyjne, z których korzystają na zasadzie wyłączności. Do ich wykonywania konstytucja wyposaża ponadto w określony zespół uprawnień finansowych, pozwalających zdobywać, gromadzić i wydatkować środki pieniężne, chociaż aktualnie z większej autonomii finansowej korzystają tylko Nawarra i Kraj Basków. Szczegółowe podstawy prawne organizacji i działalności regionów określają statuty autonomiczne wspólnot z lat 1979-1983. Akty te, zwane Korteżami,

⁴⁶⁶ J. Sługocki, *Regiony i regionalizacja w państwie unitarnym*, [w:] Prawne problemy regionalizacji w Europie, K. Nowacki, R. Ruusano (red.), wyd. Wydawnictwo Kolonia Limited, Wrocław 2008, s. 190.

po zatwierdzeniu przez hiszpański parlament stanowią integralną część porządku prawnego w państwie (art. 147 ust. 1 konstytucji). Statuty wspólnot hiszpańskich mają jednakową moc prawną, ale każdy region w swoim statucie może różnie regulować organizację i granice swojej działalności. W efekcie każdy region ma odrębny statut oraz różny zakres samodzielności. Konstytucja przewiduje liczne możliwości wprowadzenia różnic między poszczególnymi wspólnotami, na przykład nadanie niektórym wspólnotom języków urzędowych (art. 3 ust. 2), zapewnienie elastycznego systemu autonomii regionalnej, nie podając sztywnej definicji jej zakresu⁴⁶⁷.

Praktycznie wspólnoty autonomiczne korzystają z dużego zakresu władzy wykonawczej, przy czym szeroki może być też zakres władzy ustawodawczej. Niektóre kompetencje zasadniczo nie odbiegają od tych, które przypadają regionom federalnym, na przykład w sprawach zagranicznych. Katalonia w swych relacjach z państwami jest bardzo zbliżona do pozycji samoistnego podmiotu. Statut tego regionu dopuszcza nawiązywanie stosunków międzynarodowych, nie tylko za pośrednictwem państwa, ale również z możliwością bezpośredniego podejmowania inicjatyw zagranicznych⁴⁶⁸.

Hiszpańska administracja centralna przejawia tendencje do monopolizowania władzy w państwie. Jednostki samorządu lokalnego zarzucają jednak organom wspólnot autonomicznych, że ich działania zmierzają do rozszerzenia swej strefy wpływów i naśladowania praktyk stosowanych przez administrację państwową. Przejawem tego są próby tworzenia lokalnych filii organów funkcjonujących na szczeblu regionalnym oraz podporządkowania sobie w ten sposób administracji dwóch poziomów samorządowej władzy lokalnej w Hiszpanii⁴⁶⁹.

Państwo hiszpańskie kontroluje wykonywanie zadań powierzonych wspólnotom autonomicznym poprzez Trybunał Konstytucyjny (w zakresie konstytucyjności prawa wspólnot z postanowieniami ustawy organicznej powołującej wspólnotę), rząd i Radę Stanu (w ramach wykonywania funkcji delegowanych), sądy administracyjne (pod względem

⁴⁶⁷ J. Sługocki, *Regiony i regionalizacja w państwie unitarnym*, [w:] *Prawne problemy regionalizacji w Europie*, K. Nowacki, R. Ruusano (red.), wyd. Wydawnictwo Kolonia Limited, Wrocław 2008, s. 192.

⁴⁶⁸ M. Dłużyk, W. Kabański, *Perspektywy rozwoju regionów – Kraju Basków i Katalonii w kontekście ustrojowym niepodzielnego państwa hiszpańskiego*, „Samorząd Terytorialny” 2008, nr 4, s. 78.

⁴⁶⁹ J. Piecuch, *Hiszpania w Unii Europejskiej. Aspekty rozwoju regionalnego*, wyd. TWIGER, Warszawa 2004, s. 112.

administracji autonomicznej oraz stanowiącego przez nie prawa) oraz Trybunał Obrachunkowy (w zakresie gospodarki i budżetu)⁴⁷⁰.

W związku z tym, że Hiszpania wyróżnia się na tle krajów Europy jako państwo regionalne, to ona została przedmiotem badań pracy doktorskiej. Wśród terytoriów hiszpańskich znajdują się regiony o różnym poziomie poczucia odrębności od innych regionów. Każda z części Hiszpanii wyróżnia się specyficznymi elementami, dlatego warto omówić cechy charakterystyczne dla wybranych regionów. Podział regionalny najbardziej charakterystycznych regionów Hiszpanii dotyczy: Katalonii, Kraju Walencji, Kraju Basków, Balearów, Galicji, Nawarry, Księstwa Asturii, Andaluzji i Wysp Kanaryjskich. Pozostałe regiony Hiszpanii to historyczne regiony Kastylii, do których należy: Madryt, Castilla-La Mancha, Castilla-León, Extremadura, Murcia, Cantabria, La Rioja i silnie skastylianizowana Aragonia.

1. Katalonia

Katalonia położona w północno-wschodniej części Hiszpanii, usytuowana jest w trójkącie, którego dwa boki wyznacza Morze Śródziemne i granica z Francją. Położenie Katalonii miało wpływ już od najdawniejszych czasów na jej związki z krajami basenu Morza Śródziemnego, szczególnie Francją i krajami Europy. Bliższe kontakty z innymi państwami odróżniały Katalonię od innych regionów Hiszpanii. Związki Katalonii z Francją sięgają czasów średniowiecza, kiedy obszary Katalonii znajdowały się na granicach terytoriów, będących pod panowaniem króla Francji, Karola Wielkiego. Bliskie kontakty przekładały się również na sferę kulturową i językową. W okresie rekonkwisty region Katalonii zasiedlany był w dużej mierze przez mieszkańców południowej Francji. Ślady przeszłości widoczne są do dziś zarówno w Katalonii, jak i Francji, dialekty katalońskie i okcytańskie można uznać za jeden zespół językowy. Pozostałości historyczne wpisują się także w kulturę i typ fizyczny ludności⁴⁷¹.

⁴⁷⁰ K. Wlaźlak, *Prawne aspekty autonomii regionalnej w Hiszpanii*, wyd. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2016, s.17.

⁴⁷¹ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 21.

Zdjęcie 3. Flaga Katalonii

Zdj. 3.

(źródło: www.es.wikipedia.org).

Katalonia jako region historyczny, o niemal nieprzerwanej ciągłości historycznej, w okresie średniowiecza była autonomiczną częścią Korony Aragonii, zwaną Hrabstwem Barcelony. Ekspansja Korony Aragonii i jej panowanie nad Sycylią, Sardynią, Neapolem, Atenami i innymi terytoriami Włoch, były powodem dumy Katalończyków z zasięgu i siły ich terytorium. Istotna dla współczesnej świadomości Katalończyków była autonomia Katalonii w 1931 roku. Późniejsze klęski Katalonii spowodowane wojnami domowymi, głównie tą trwającą od 1936-1939 roku oraz wojną sukcesyjną, umacniały Katalończyków w poczuciu odrębności kulturowej, w szczególności z powodu prześladowań, zakazu używania języka katalońskiego za panowania generała Franco⁴⁷².

Do ważnych cech różnicujących Katalonię na tle innych regionów Hiszpanii jest język kataloński. Mimo tego, że Katalonia nie jest jedynym regionem, posługującym się odrębnym językiem, język kataloński pełni szczególną rolę w poczuciu tożsamości Katalończyków. Odrodzenie języka, jak już wcześniej było wspomniane, miało ważne znaczenie w podkreśleniu odrębności społeczeństwa Katalonii na tle Hiszpanii. Ponadto język kataloński obecnie uznany jest za język urzędowy Katalonii wraz z językiem hiszpańskim⁴⁷³.

Kolejną cechą wyróżniającą Katalonię od innych obszarów Hiszpanii, jest jej sytuacja gospodarcza. W związku z tym, że Katalonia jest jednym z najbogatszych regionów Hiszpanii, sytuację tą przypisują sobie Katalończycy jako efekt przedsiębiorczości, pracowitości i dobrze zarządzanej gospodarki. Status Katalonii umacnia poczucie dumy Katalończyków i zwiększa dystans wobec biedniejszych regionów Hiszpanii. Spowodowane może być to zaszłością, związaną z prześladowaniami Katalonii. Świadomość dumy z osiągnięć gospodarczych ma wpływ na wysokie poczucie własnej wartości Katalończyków, a używanie języka innego niż

⁴⁷² R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 21.

⁴⁷³ Ibidem, s. 22.

hiszpański umacnia ich w poczuciu odrębności kulturowej i regionalnej. Należy zaznaczyć, że polepszenie się warunków ekonomicznych Katalonii, zależne było od wprowadzenia demokracji w Hiszpanii i samorządu regionalnego. Fakty te łączone są z regionalizmem, gdyż można twierdzić, że pojawienie się autonomii regionalnej, wpłynęło na jeszcze lepsze prosperowanie gospodarki Katalonii⁴⁷⁴.

Regionalizm kataloński można analizować w dwóch znaczeniach. Pierwsza odmiana odnosi się do szerszego zjawiska, tak zwanego ruchu pankatalońskiego, w którym wymieniane są „Kraje Katalońskie”. Drugie znaczenie regionalizmu katalońskiego obejmuje samą Katalonię. „*Països Catalans*” odnoszące się do krajów katalońskich jest ruchem, który odnosi się do obszarów języka katalońskiego, w skład którego wchodzi: Katalonia, Baleary, Andora, Walencja, obszary Aragonii, Francji i miasto Alghero na Sardynii. Biorąc pod uwagę wymienione regiony, *Països Catalans* podzielone są na cztery państwa: Hiszpanię, Andorę, Francję i Włochy. Ruch pankataloński bazuje na sferze kultury i języka, a jego ideą jest promowanie języka katalońskiego jako wspólnego elementu wszystkich regionów oraz współpraca międzyregionalna w dziedzinie kultury⁴⁷⁵.

Druga, węższa koncepcja regionalizmu katalońskiego dotyczy sfery kulturowej, historycznej, politycznej, gospodarczej, społecznej i symbolicznej Katalonii. Sfera polityczna odnosi się do autonomii Katalonii w ramach regionu należącego do Hiszpanii. Uzyskanie praw autonomicznych przez Katalonię zmobilizowało siły polityczne do możliwości rozszerzenia ich. Wyznaczone przez regionalistów hiszpańskich cele osiągnęte są metodami demokratycznymi. Składają się na nie wybory do władz regionu i parlamentu hiszpańskiego oraz negocjacje z rządem centralnym Hiszpanii. Od początku demokracji, która nastąpiła po śmierci Franco, na scenie politycznej Hiszpanii dominują dwie partie: Partia Ludowa i Hiszpańska Socjalistyczna Partia Ludowa⁴⁷⁶.

W Katalonii istnieje także radykalne skrzydło ruchu katalońskiego, które głosi ideę niepodległości. Idea ta w ostatnich latach przybrała widocznej intensyfikacji. W 2012 roku premier rządu regionalnego – Artur Mas – wraz z innymi znaczącymi politykami, zaczęli głośno mówić o niepodległości Katalonii. Demonstracje zawierające hasła niepodległościowe zaczęły gromadzić tłumy Katalończyków. Protesty połączone były również ze sprzeciwem

⁴⁷⁴ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 22.

⁴⁷⁵ M. Pobóg-Lenartowicz, *Imperium bez państwa, państwo bez granic – koncepcja Països Catalans we współczesnej myśli społeczno-politycznej Katalonii*, „Pogranicze” 2016, t. 4 nr 2, s. 310.

⁴⁷⁶ Ibidem.

wobec ówczesnego kryzysu Hiszpanii. Tym samym, idea niepodległości nabrała intensyfikacji, co spowodowało podjęcie kolejnych kroków władz Katalonii, względem odłączenia się od Hiszpanii⁴⁷⁷.

Najbardziej znaczące do tej pory było przeprowadzenie w 2017 roku „nielegalnego” według rządu Hiszpanii referendum, które większością głosów opowiedziało się za chęcią odłączenia Katalonii od Hiszpanii. Wyniki referendum były ważnym elementem motywującym rząd Katalonii do dalszej walki o autonomię. Przewodniczący Generalidad de Catalunya Carlos Puigdemont jednostronnie ogłosił niepodległość Katalonii, na co burzliwie zareagowały władze Hiszpanii. Po przekazaniu tych informacji, przewodniczący został usunięty z urzędu przez premiera Hiszpanii – Mariana Rajoya. Władze Hiszpanii zarzuciły rządowi Katalonii bunt, nieposłuszeństwo wobec władzy oraz malwersacje. Z tego powodu aresztowano wicepremiera i szefa Republikańskiej Lewicy Katalonii, lidera organizacji proniepodległościowej, deputowanego bloku „Razem dla Katalonii” oraz byłego szefa katalońskiego MSW. Pięciu byłych członków rządu katalońskiego, w tym przewodniczący Carles Puigdemont, przed aresztowaniami schronili się w Belgii. Dwa lata później, 14 października 2019 roku, zapadł prawomocny wyrok dla zatrzymanych polityków. Otrzymali oni kary pozbawienia wolności od 9 do 13 lat. Wzbudziło to ogromne protesty i kontrowersje wśród Katalończyków, które trwały do grudnia 2019 roku⁴⁷⁸.

Istotne znaczenie w tożsamości regionalnej Katalończyków mają symbole. W szczególności akcentuje się w tym aspekcie barwy narodowe. W czasach dyktatury generała Franco demonstrowanie symboli narodowych w Katalonii było zabronione. Dlatego barwy Katalonii przejął w tym okresie klub sportowy F.C. Barcelona. Jego odcienie są niemal identyczne z barwami Katalonii. Ponadto sportowe osiągnięcia klubu i sam klub uważane są za symbol Katalonii⁴⁷⁹.

⁴⁷⁷ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 27.

⁴⁷⁸ A. Nowicka, *Odrębność regionalna współczesnego społeczeństwa Katalonii*, „Transformacje” 2019, 1-2 (100-101), s. 104.

⁴⁷⁹ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 27.

Zdjęcie 4. Logo F.C. Barcelona

Zdj. 4.

(źródło: www.pngkey.com).

Symboliczne znaczenie Katalonii, w ostatnich latach, nabrał również stosunek Katalończyków do korridy. Niewątpliwie takie podejście odróżnia Katalonię od innych regionów Hiszpanii, gdyż od 2010 roku w Katalonii zakazano organizacji korrid, a stosunek do tego rodzaju „sportu” jest negatywny i uznany jako akt barbarzyństwa niegodny europejskiego, cywilizowanego narodu katalońskiego. Takie stanowisko wzbudziło sprzeciw Hiszpanów, oskarżających Katalończyków o obłudę i brak chęci ochrony zwierząt, a osiągnięcie wyższości w stosunku do reszty Hiszpanów⁴⁸⁰.

Regionalizm kataloński jest ruchem, w którym uczestniczy społeczeństwo i liczne grono instytucji. Sięgając do przeszłości, już w okresie zwanym „odrodzenie” pod koniec XIX wieku, zainteresowanie regionalizmem katalońskim wzrosło, wówczas odnosząc się do odrodzenia języka katalońskiego oraz historii Katalonii. W szczególności regionalistami stali się intelektualiści, pisarze i naukowcy. Ruchy wspierane były przez inteligencję i mieszczaństwo w postaci datków materialnych i pomocy. Regionaliści również mogli liczyć na wsparcie duchowieństwa katolickiego. Następstwami ruchu regionalnego było powstawanie partii politycznych i organizacji. Po czasach dyktatury, podstawowym i najważniejszym rzecznikiem interesów regionalnych jest władza regionalna Katalonii i przedstawiciele polityczni. Istotną postacią dla Katalończyków był niewątpliwie Jordi Pujol, pierwszy prezydent Katalonii od czasów uzyskania autonomii w 1982 roku. Jordi Pujol pełnił funkcję prezydencką ponad dwadzieścia lat, do 2005 roku. W przeszłości był on więźniem politycznym reżimu generała Franco. Dzięki temu zyskał popularność wśród Katalończyków i ich poparcie.

⁴⁸⁰ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 28.

Sprawując wieloletnią funkcję przedstawiciela Katalonii, Pujol stał się pewnym symbolem Katalonii i jej ważną postacią. Polityk zasłynął również na arenie międzynarodowej w kwestii działań na rzecz wzmocnienia pozycji regionów w Europie⁴⁸¹.

W życiu politycznym Katalonii ważną rolę odgrywają także regionalne partie polityczne, działające na rzecz reprezentowanego obszaru oraz partie reprezentujące Katalonię na arenie ogólnohiszpańskiej. Regionalizm kataloński prezentuje również szereg instytucji publicznych i prywatnych. Można wśród nich wymienić: telewizję, radio, instytuty naukowe, kluby sportowe, przedsiębiorców, etc. Katalonia i szeroko rozumiany regionalizm kataloński jest wzorem regionalizmu nie tylko hiszpańskiego, ale przykładem dla różnych regionalizmów krajów Europy⁴⁸².

2. Kraj Walencji

Współczesna tożsamość Kraju Walencji posiada swoje ukształtowania historyczne. Zwolennicy idei „*Països Catalans*” wpisują Kraj Walencji w przynależność do krajów katalońskich. Mieszkańcy regionu Walencji jednak nie są zgodni w tej teorii i traktują swój regionalizm jako odrębny, walencjański. Podobnie mówią również o języku, nie nazywając go katalońskim, a walencjańskim⁴⁸³.

Zdjęcie 5. Flaga Walencji

Zdj. 5.

(źródło: www.pescasub.es).

Od czasów wyparcia Maurów z Półwyspu Iberyjskiego, Kraj Walencji należał do Korony Aragonii, tworząc Królestwo Walencji. Współczesnym symbolem wspólnej przeszłości Katalonii i Walencji jest nie tylko język, ale podobne do siebie flagi, które zostały przyjęte w latach osiemdziesiątych, po uzyskaniu autonomii. Istnienie Królestwa Walencji wpłynęło na poczucie odrębności i tożsamość mieszkańców Kraju Walencji, mimo tego, że są pokrewni pod

⁴⁸¹ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 29.

⁴⁸² Ibidem.

⁴⁸³ Ibidem, s. 34.

względem kulturowo-językowym z Katalończykami. Królestwo Walencji było peryferyjną częścią Korony Aragonii i nie uczestniczyło w ekspansji Korony na Morzu Śródziemnym. Tym samym rozwój gospodarczy regionu Walencji nie dorównywał Katalonii, co dodatkowo wzmacniało poczucie tożsamości Katalończyków i ich pozycję na tle innych regionów. Duża odległość Królestwa Walencji od Francji i zarazem bliski dystans od Madrytu spowodowały bardziej intensywne związki Walencji z resztą Hiszpanii niż relacje Katalonii z Hiszpanią. Miejskowa mowa niemalże identyczna z językiem katalońskim, uznana została za dialekt języka hiszpańskiego, a nie odrębny język. Na tym przykładzie warto zaobserwować, jak różne role może pełnić czynnik językowy w znaczeniu regionalnym. W przypadku Katalonii język pełni jedną z podstawowych funkcji regionalnych. W Kraju Walencji natomiast ten sam język, uznany za dialekt innego języka, nie posiada wielkiego znaczenia symbolicznego ani politycznego⁴⁸⁴.

Idea „Krajów Katalońskich” docierając do Kraju Walencji spotkała się zarówno z pozytywnymi opiniami, jak i negatywnymi. Spowodowało to trzy reakcje. Jedna umacniała tożsamość walencjańską i jej odrębność od tożsamości katalońskiej. Druga tendencja integrowała i umacniała związki Walencji i Katalonii. Trzecia reakcja na ideę „*Països Catalans*” umacniała poczucie przynależności mieszkańców Kraju Walencji do Hiszpanii.

Moda na regionalizm oraz jego intensyfikacja w Katalonii i innych regionach Hiszpanii wpłynęła także na sytuację w Kraju Walencji. Walencja wykorzystała zapis konstytucji, odnoszący się do praw regionalnych, przyzwalający na posiadanie dwóch języków, oficjalnego hiszpańskiego i języka regionalnego. Przyjęty więc został język walencjański i wprowadzony do sfer życia publicznego w postaci publikacji dokumentów regionalnych czy przedmiotu w szkołach. Jednak rozpowszechnianie języka regionalnego nie jest tak silne, jak w Katalonii.

Symbolem Walencji oprócz języka i flagi jest również klub piłki nożnej F.C. Valencia. W polityce największe poparcie w Kraju Walencji mają partie ogólnohiszpańskie. Partie regionalne nie są na tyle silne, aby być dominującymi w regionie Walencji. Świadczy to również o identyfikacji mieszkańców Kraju Walencji z Hiszpanią jako całością⁴⁸⁵.

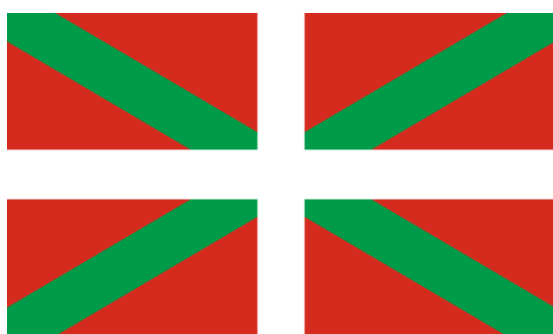
⁴⁸⁴ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 29.

⁴⁸⁵ Ibidem, s. 35.

3. Kraj Basków

Kraj Basków, obok Katalonii, jest jednym z najsilniejszych regionów Hiszpanii pod względem regionalizmu. Podobnie, jak w przypadku Katalonii, regionalizm baskijski można analizować w dwojaki sposób. Pierwszy aspekt regionalny Kraju Basków odnosi się do węższego rozumienia regionu autonomicznego, składającego się z trzech prowincji: Alawy, Vizcayi i Guipúzcoi. Szersze znaczenie regionu Kraju Basków obejmuje także Nawarrę i baskijskojęzyczne departamenty Francji. Po baskijski cały obszar nazywany jest „*Euskal Herria*”, co oznacza „Kraj Języka Baskijskiego”.

Zdjęcie 6. Flaga Kraju Basków

Zdj. 6.

(źródło: www.es.wikipedia.org).

Region Kraju Basków znajduje się w północnej Hiszpanii, położony nad Zatoką Biskajską graniczy z Francją. Współczesny regionalizm Kraju Basków jest wynikiem historii, geografii, a także gospodarki regionu. Położenie regionalne Kraju Basków, charakterystyczne góry i duża odległość do ośrodków miejskich spowodowały, że do dziś w tych rejonach przetrwała ludność posiadająca najstarszy język w Europie, język baskijski⁴⁸⁶.

Czynniki historyczne, które miały znaczący wpływ w powstaniu regionalizmu baskijskiego, mają swoje korzenie sięgające najdalszej zaszłości wszystkich regionów Hiszpanii. Warto wspomnieć, że w czasach rekonkwisty, podczas powstawania państw chrześcijańskich, Baskowie przyczynili się do utworzenia Królestwa Nawarry i Królestwa Kastylii, w których również zarządzali. Większość ludności tych państw była zromanizowana, dlatego proces ten dotknął także władców baskijskich i arystokracji. Królestwo Kastylii ulegało szybkiemu przesuwaniu granic, z czasem obejmując większość Półwyspu Iberyjskiego. Królestwo Nawarry natomiast niewiele rozbudowało swe granice do czasu aneksji przez Kastylię, a większość zamieszkałych terenów królestwa stanowili Baskowie. Dlatego też współczesny

⁴⁸⁶ J. Alonso Fernández, *La Nueva Situación Regional*, wyd. Sintesis, Madrid 1990, s. 57.

ruch baskijski całą Nawarrę uważa za część „*Euskal Hierra*”. Jednak mieszkańcy Nawarry sprzeciwiają się tej przynależności⁴⁸⁷.

W pierwszej połowie XIX wieku język baskijski uległ osłabieniu poprzez wojny domowe, a także aktywny udział Basków w życiu politycznym Hiszpanii. Nastąpiła wówczas całkowita integracja kulturowa mieszkańców Kraju Basków z kulturą hiszpańską. Stąd przejmowanie języka hiszpańskiego przez Basków, odbywało się na poziomie mieszczańskim. Taka sytuacja była przeciwieństwem strategii Katalonii, która dbała o zachowanie odrębnego języka. W efekcie integracji kulturowej, politycznej i gospodarczej dialektami baskijskimi posługiwała się już tylko ludność wiejska, zamieszkująca odizolowane tereny górskie⁴⁸⁸.

Druga połowa XIX wieku była okresem mającym duże znaczenie dla regionalizmu baskijskiego. Do Kraju Basków dotarły wówczas idee romantycznego nacjonalizmu. Miały one na celu zaznaczenie roli narodu jako wspólnoty pochodzenia, kultury, historii i własnego języka. Założenia romantycznego nacjonalizmu zyskały popularność. Wielu działaczy politycznych przybrało stanowisko narodowe. W 1984 roku powstała Baskijska Partia Narodowa. Nowy ruch narodowy promował odrębność Kraju Basków od Hiszpanii. Początkowo do czynników różnicujących Basków od Hiszpanów zaliczano przede wszystkim rasę i pochodzenie. Następnie wyróżniano także język, z tym, że nie był on znany i jednolity, ówczesni przywódcy mieli trudności w rozumieniu dialektów baskijskich, a w literaturze nie było jednego języka baskijskiego. Efektem zmian regionalnych było powstanie radykalnego ruchu baskijskiego, dążącego do niepodległości, który poprzez przejawy przemocy uznany został za terrorystyczny. Najważniejszymi celami regionalistów tego okresu było uzyskanie autonomii regionu oraz utworzenie języka literackiego, jednego dla wszystkich Basków⁴⁸⁹.

Ważny wpływ na dążenia regionalne Kraju Basków miał okres wojenny w latach 1936-1939. W tym czasie Kraj Basków był samodzielnym państwem prowadzącym politykę wewnętrzną i zagraniczną. Kres autonomii Basków położyły działania generała Franco i jego sprzymierzeńców niemieckich. Ataki lotnictwa niemieckiego na Kraj Basków zniszczyły stolicę – Gernikę, a wygrana Franco obaliła autonomię Basków. Działacze Kraju Basków, którym udało się uciec, poddawani byli represjom. Język został zakazany w sferze urzędowej i znacznie ograniczony w życiu publicznym. W odpowiedzi na represje powstał ruch

⁴⁸⁷ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 35-36.

⁴⁸⁸ Ibidem, s. 37.

⁴⁸⁹ Ibidem.

terrorystyczny ETA, który swoje działania kierował w stronę władz hiszpańskich. Po śmierci Franco i tworzeniu się demokracji hiszpańskiej, Kraj Basków należał do najbardziej aktywnych zwolenników decentralizacji państwa.

Pod względem czynników ekonomicznych, Kraj Basków niewątpliwie wyróżnia na tle pozostałych regionów Hiszpanii bogactwo mineralne. Jest to jeden z najbogatszych regionów Hiszpanii, obok Katalonii. Region charakteryzuje się wydobywaniem węgla i rud żelaza oraz dostępem do morza. Jest również położony niedaleko rozwiniętych krajów, takich jak Francja i Anglia. Dzięki temu przemysł hutniczy, górnictwo i przemysł stoczniowy Kraju Basków są wysoko rozwinięte. Czynniki te wpływają na samowystarczalność regionu Basków oraz silne poczucie odrębności i tożsamości jego mieszkańców⁴⁹⁰.

Wprowadzenie demokracji w Hiszpanii otworzyło drogę autonomii Kraju Basków. Region wówczas uzyskał największe prawa autonomiczne ze wszystkich regionów Hiszpanii. Wprowadzono baskijską policję oraz odrębny od Hiszpanii system podatkowy. Funkcjonowanie policji, która była podległa władzom Kraju Basków a nie Madrytu, miało na celu walkę z terroryzmem i przestępczością, za pomocą której wszelkie działania względem grup przestępczych nie byłyby odbierane jako prześladowania Basków przez władze hiszpańskie. Baskijski system podatkowy polega na całkowitym pobieraniu podatków przez Kraj Basków, a część z nich region przekazuje władzy centralnej w celu regulacji spraw ogólnopństwowych⁴⁹¹.

W dziedzinie zachowania tożsamości narodowej Basków główną rolę odgrywa rewitalizacja języka baskijskiego. Celem władz regionalnych było wprowadzenie języka do szkół, w których stał się językiem wykładowym. Rewitalizacja w tym aspekcie dotyczy rozpowszechniania języka baskijskiego wśród młodego pokolenia. Język za sprawą regionalistów trafił także do środków masowego przekazu i literatury.

Analizując regionalizm Kraju Basków, należy zwrócić uwagę na jego trzy poziomy: umiarkowany, średnio radykalny i bardzo radykalny. Pierwszy poziom regionalizmu baskijskiego dąży do zachowania statusu autonomicznego Kraju Basków lub jego niewielkiego pogłębienia o nowe prawa autonomiczne. Poziom średnio radykalny dąży do przekształcenia regionu w suwerenne państwo współdziałające z Hiszpanią. W tym założeniu Kraj Basków

⁴⁹⁰ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 38.

⁴⁹¹ Ibidem.

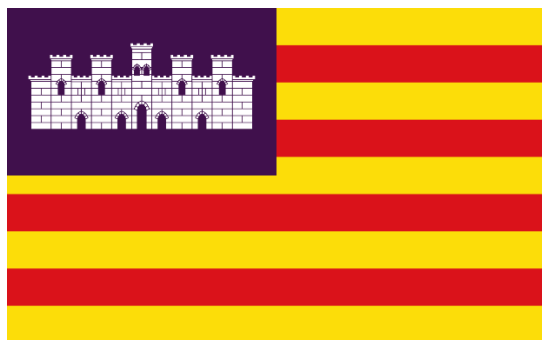
byłby obecny na arenie międzynarodowej. Ostatni poziom regionalizmu dąży do całkowitego odłączenia się od Hiszpanii, wykorzystując do tego wszelkie dostępne możliwości. Nurt radykalnego regionalizmu Kraju Basków jest w konflikcie z władzami Hiszpanii oraz zwolennikami umiarkowanego regionalizmu⁴⁹².

Od czasów otrzymania autonomii, najważniejszym podmiotem rządzącym w regionie Basków jest rząd regionalny. Jego działania dotyczą zarządzania Krajem Basków na arenie krajowej, międzynarodowej i regionalnej. Odpowiedzialny jest także za ekonomię i wszelkie sprawy związane z regionem. Rząd pełni rolę negocjatora z władzą centralną Hiszpanii.

4. Baleary

Omawiając regionalizm Katalonii, wspomniane zostało, że Baleary należą do „Krajów Katalonii” i mają szczególny związek z regionem katalońskim. Symbolicznym potwierdzeniem związków obu regionów są podobne flagi oraz język. Baleary składają się z czterech wysp Morza Śródziemnego: Majorki, Minorki, Ibizy i Formentery. Współczesna ludność archipelagu składa się na potomków trzynastowiecznych osadników terenów Katalonii, którzy przybyli na wyspy po wyzwoleniu arabskim. Pochodzenie ludności, historia, bliskie położenie w stosunku do Katalonii zdecydowały o współczesnych związkach między Katalonią a Balearami⁴⁹³.

Zdjęcie 7. Flaga Balearów

Zdj. 7.

(źródło: www.commons.wikimedia.org).

Tożsamość mieszkańców wysp nie jest jednak jednostajna. Składają się na nią warstwy poczucia tożsamości lokalnej, hiszpańskiej, pankatalońskiej i balearskiej. Ponadto różnice nie dotyczą tylko odrębności wysp, ale także są widoczne wewnątrz nich. Taka sytuacja w szczególności dotyczy stolicy Palmy de Mallorca oraz reszty terytoriów Majorki.

⁴⁹² R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 40.

⁴⁹³ Ibidem, s. 30.

Na poczucie tożsamości mieszkańców Balearów wpływa sytuacja językowa, która podzielona jest na trzy warianty. Dotyczą one języka hiszpańskiego, języka katalońskiego oraz dialektów: majorkańskiego, minorkańskiego i ibizańskiego. Hiszpański element tożsamościowy mieszkańców Balearów wynika z napływu ludności mówiącej po hiszpańsku oraz hispanizacji regionów prowadzonej przez władze centralne⁴⁹⁴.

Współczesna tożsamość mieszkańców Balearów jest wynikiem uwarunkowań historycznych, geograficznych i ekonomicznych. Historia Balearów dotyczyła jednoczenia wysp z Koroną Aragonii i Hrabstwem Barcelony, a także z całą Hiszpanią. Warto wspomnieć, że jedna z wysp, Minorka, w XVIII wieku przez blisko sto lat znajdowała się pod panowaniem angielskim, co do dziś widoczne jest w architekturze wyspy i mentalności jej mieszkańców. Baleary w przeciwieństwie do Katalonii nie były dotknięte wojną sukcesyjną ani domową, dlatego też nie miały tam miejsca większe działania wojenne i ataki na autonomię⁴⁹⁵.

W XIX i XX wieku, w okresie odrodzenia katalońskiego, część ludności Balearów włączyła się do ruchu regionalizmu Katalonii, uczestnicząc w tworzeniu języka literackiego. Ważną postacią, która wpisała się w regionalizm Katalonii, był duchowny, pisarz i podróżnik Ramonie Lullu, który pochodził z Balearów. Został nazwany „ojcem” języka katalońskiego, a jego pochodzenie jednoczyło Katalończyków z ludnością Balearów.

Przez długi czas czynnik ekonomiczny nie odróżniał Balearów od reszty Hiszpanii. Rozwój gospodarczy Balearów nastąpił w ostatnich dekadach. Uwarunkowała go intensyfikacja turystyki, przynosząca wyspom znaczne dochody. Dzięki rozwojowi turystycznemu Baleary stały się bogatym regionem Hiszpanii. Wzrost ekonomiczny zainicjował również wiele nowych inwestycji i napływ ludności hiszpańskojęzycznej⁴⁹⁶.

5. Galicja

Obszar Galicji położony jest w północno-zachodniej części Półwyspu Iberyjskiego. Galicja jest uważana za trzeci region Hiszpanii, którego regionalizm można uznać za silny, stojący obok Katalonii i Kraju Basków. Autonomia Galicji przyznawana była na takich samych zasadach, jak w dwóch pozostałych regionach. Jednak na przestrzeni lat regionalizm Galicji nie

⁴⁹⁴ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 30.

⁴⁹⁵ Ibidem, s. 32.

⁴⁹⁶ Ibidem.

stał się silniejszy, a jego dążenia nie były tak wyraziste jak w Katalonii i Kraju Basków. Ponadto w regionie Galicji rozwinięte są tendencje do zachowania integralności z Hiszpanią.⁴⁹⁷

Zdjęcie 8. Flaga Galicji

Zdj. 8.

(źródło: www.blog.imazu.es).

Głównymi cechami regionalnymi Galicji jest język i kultura galicyjska, która rozwinęła się w kierunku muzyki nawiązującej do korzeni celtyckich. Oprócz języka hiszpańskiego, oficjalnym językiem Galicji jest język *gallego*, funkcjonujący od czasów nadania Galicji autonomii w latach osiemdziesiątych. Od strony językowej *gallego* podobny jest do języka hiszpańskiego i portugalskiego. Ze względu na historyczne używanie języka galicyjskiego głównie na obszarach wiejskich, był on kojarzony z ubóstwem, co nie zachęcało do identyfikacji z językiem galicyjskim. Sytuacja zmieniła się wraz z rozwojem regionalizmu Galicji i chęcią promowania *gallego* jako symbolu regionalnego⁴⁹⁸.

Mniejsze poczucie regionalizmu galicyjskiego w porównaniu do tożsamości katalońskiej czy baskijskiej może wynikać z zaszłości historycznej Galicji, która nigdy nie była królestwem, a jedynie hrabstwem lub księstwem. Początkowo funkcjonowała w ramach Księstwa Asturii, następnie Królestwa Leonu i Królestwa Kastylii. Księstwo Galicji doświadczyło odłączenia się Hrabstwa Portucale, które przekształciło się w Królestwo Portugalii⁴⁹⁹.

W średniowieczu Galicja była ważnym ośrodkiem religijno-kulturalnym. Ośrodek kultu Santiago de Compostela był celem pielgrzymek chrześcijan z całej Europy. Tradycja ta zachowała się do dziś. Klasztory galicyjskie były miejscem rozwoju literatury oraz języka. Wydarzenia te historycy i galicyjscy regionaliści uważają za kluczowe w kształtowaniu tożsamości Galicji.

⁴⁹⁷ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 43.

⁴⁹⁸ Ibidem.

⁴⁹⁹ J. Alonso Fernández, *La Nueva Situación Regional*, wyd. Sintesis, Madrid 1990, s. 56.

Zdjęcie 9. Katedra Santiago de Compostela

Zdj. 9.

(źródło: www.tiqets.com).

Regionalizm galicyjski uaktywnił się w XIX wieku, w momencie wzmożenia podobnych ruchów regionalnych Hiszpanii i Europy. Promowany był on głównie przez intelektualistów. Starania regionalistów galicyjskich doprowadziły do uzyskania statusu regionu autonomicznego, nadanego Galicji przez Republikę Hiszpańską w 1936 roku. Nie został on jednak wprowadzony w życie z powodu wybuchu wojny domowej. Następnie, po zakończeniu dyktatury i śmierci Franco w 1975 roku, Galicja ponownie uzyskała status regionu autonomicznego⁵⁰⁰.

Dążeniami współczesnego regionalizmu galicyjskiego jest rozpowszechnianie języka oraz poprawa prosperowania gospodarki. Władze Galicji dbają jednak, aby regionalizm pozostał na ugodowych warunkach i nie przybrał radykalnych form. Najsilniejszymi partiami regionu są partie ogólnohiszpańskie. Do partii regionalistycznych należy Galicyjski Blok Nacjonalistyczny.

6. Nawarra

Według „koncepcji Kraju Basków” Nawarra należy do obszarów baskijskich. Jednak jej mieszkańcy w większości czują się odrębnym regionem. W średniowieczu Nawarra była jednym z chrześcijańskich królestw Półwyspu Iberyjskiego, usytuowana po dwóch stronach Alp. Królestwo połączone było jednocześnie z Hiszpanią i Francją, a władcy Nawarry byli także królami Francji. Dzisiejsza flaga Nawarry pochodzi z okresu średniowiecza⁵⁰¹.

⁵⁰⁰ J. Alonso Fernández, *La Nueva Situación Regional*, wyd. Sintesis, Madrid 1990, s. 56.

⁵⁰¹ M. Kamler, *Europa. Regiony i państwa historyczne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 230-231.

Zdjęcie 10. Flaga Nawarry

Zdj. 10.

(źródło: www.en.astelus.com).

W XVI wieku obszary Nawarry podzielone zostały pomiędzy Francją a Hiszpanią. W Hiszpanii mieszkańcy Nawarry zyskali przywileje, których bronili w wieku XIX. Pod koniec dziewiętnastego wieku pojawił się również ruch baskijski, który dążył do przywrócenia Nawarry do Kraju Basków. Jednak w tym okresie większość mieszkańców Nawarry była hiszpańskojęzyczna i bardziej utożsamiała się z Hiszpanią niż Krajem Basków, który w pewnym sensie wymuszał na mieszkańcach Nawarry poczucie tożsamości z Baskami. Taka sytuacja spowodowała, że Nawarczyacy jeszcze bardziej poczuli przynależność do Hiszpanii i demonstrowali poparcie dla idei jedności państwa. Miało to swoje odbicie w okresie wojny domowej w latach 1936-1939, kiedy Nawarra poparła działania generała Franco, widząc w nim możliwość obrony jedności Hiszpanii oraz obrońcę Nawarry przed Baskami.

Współcześnie Nawarra jest jednym z siedemnastu regionów autonomicznych Hiszpanii. Zaszłość historyczna wyróżnia Nawarrę jako region, ale mieszkańcy Nawarry nie czują się odrębni od reszty Hiszpanii. Charakterystyczne dla tego obszaru cechy kulturowe w postaci słynnej gonitwy byków uważane są za część kultury integralnej z Hiszpanią. Nawarra zachowała szczególne przywileje podatkowe z czasów średniowiecza, które nie zostały zniesione przez Franco w ramach wdzięczności za poparcie w trakcie wojny⁵⁰².

Aspekty językowe Nawarry nie odbiegają od języka hiszpańskiego, choć historycznie były to dialekty romańskie. Z czasem dialekty zlały się z językiem kastylijskim, tworząc jeden język hiszpański. Uwarunkowania historyczne zachowały na terytoriach Nawarry również język baskijski, który funkcjonuje w niektórych instytucjach publicznych. Jednak zachowania języka baskijskiego w Nawarze nie można porównywać do kontekstu znaczenia języka, jak w przypadku Katalonii czy Kraju Basków.

⁵⁰² R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 42.

Władze regionu Nawarry nie dążą do uzyskania większej autonomii politycznej. Będąc regionem autonomicznym, Nawarra wykorzystuje tę sytuację w kierunku rozwoju gospodarczego. Władze Nawarry nie popierają decentralizacji i są za rządem centralnym, integrując się jako region Hiszpanii⁵⁰³.

7. Księstwo Asturii

Asturia, zwana Księstwem, położona jest w północnej części Hiszpanii nad Zatoką Biskajską. Początek rekonkwisty, której celem było wyzwolenie Hiszpanii z rąk Arabów, dotyczył regionu Księstwa Asturii. Z tego powodu Asturia ma szczególne znaczenie w historii Hiszpanii. Region ten nie wykazuje tendencji odśrodkowych w poczuciu odrębności od Hiszpanii. Nie posiada również wiele cech regionalnych, oprócz języka nazywanego *el bable*. Można go uznać za dialekt, ponieważ niewiele różni się od języka hiszpańskiego, ale uważany jest jako element tożsamości regionalnej Asturyjczyków. Flaga Asturii nie przypomina żadnej z pozostałych flag regionalnych Hiszpanii, w centralnym miejscu widnieje na niej krzyż⁵⁰⁴.

Zdjęcie 11. Flaga Księstwa Asturii

Zdj. 11.

(źródło: www.banderasvdk.com).

W Asturii funkcjonuje ruch regionalny, który walczy o uznanie języka asturyjskiego za oficjalny język regionu. Ruch nie zyskał dużego poparcia wśród mieszkańców Asturii. Jego działania doprowadziły jednak do uznania języka asturyjskiego za język chroniony. Okazjonalnie wydawane są również dokumenty w języku asturyjskim⁵⁰⁵.

⁵⁰³ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 42.

⁵⁰⁴ J. Alonso Fernández, *La Nueva Situación Regional*, wyd. Sintesis, Madrid 1990, s. 60.

⁵⁰⁵ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 47.

8. Andaluzja

Andaluzja jest regionem położonym na południu Hiszpanii. Andaluzja posiada duże terytorium i wyróżnia się na tle innych regionów pod względem kulturowym, społecznym i gospodarczym. Uwarunkowania regionalne Andaluzji wynikają z późnego przyłączenia się do Hiszpanii.⁵⁰⁶

Zdjęcie 12. Flaga Andaluzji

Zdj. 12.

(źródło: www.blog.imazu.es).

Poczucie tożsamości andaluzyjskiej widoczne było w okresie decentralizacji Hiszpanii w 1975 roku. Prowincje hiszpańskie, dostając możliwość wyboru wejścia do utworzonych regionów lub tworzenia regionu odrębnego, wybierały opcję bliższą tożsamemu obszarowi. Andaluzja wówczas utworzyła swój region, składający się z ośmiu prowincji. W tym czasie nie była ona brana pod uwagę do uzyskania kompetencji regionów historycznych, takich jak Katalonia, Kraj Basków i Galicja. Jednak wskutek presji Andaluzji również ten region dostał uprawnienia regionu historycznego⁵⁰⁷.

Cechy społeczno-gospodarcze Andaluzji charakteryzują się dość niskim poziomem rozwoju, a przy tym dużym zaludnieniem i wysoką emigracją. Andaluzję niegdyś zamieszkiwało dużo ludności robotniczej, pracującej głównie w rolnictwie. Znaną na całym świecie, charakterystyczną cechą kulturową Andaluzji jest wywodząca się z tego regionu muzyka i taniec „Flamenco”. Dzięki Andaluzji z flamenco utożsamiana jest cała Hiszpania. Cechy te stanowią źródła poczucia odrębności społeczeństwa Andaluzji od innych regionów, jednak nie prowokują głębszych działań regionalistycznych.

⁵⁰⁶ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 47.

⁵⁰⁷ R.M. Mateo, *Manual de derecho autonómico*, wyd. Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid 1984, s. 381.

Zdjęcie 13. Flamenco

Zdj. 13. (źródło: archiwum własne).

Andaluzja jako region nie wykazuje silnej chęci pogłębienia swojej autonomii ani odśrodkowych tendencji politycznych. W regionie największe poparcie mają partie lewicowe, a władzę sprawują partie ogólnohispańskie. Istnieją andaluzyjskie partie regionalistyczne, lecz nie mają one dużych wpływów politycznych i trwałych struktur organizacyjnych⁵⁰⁸.

9. Wyspy Kanaryjskie

Archipelag Wysp Kanaryjskich położony jest u wybrzeży Afryki zachodniej. Z uwagi na to, że region położony jest w dużej odległości od Hiszpanii, można uznać, że regionalizm związany jest w dużej mierze z uwarunkowaniem geograficznym. Ludność Wysp Kanaryjskich pochodzi z Hiszpanii, głównie z Andaluzji. Mieszkańcy wysp posługują się językiem hiszpańskim. Kultura ludności Wysp Kanaryjskich także nie różni się od kultury hiszpańskiej, dzięki czemu można stwierdzić, że czynnik kulturowy nie wpływa na poczucie odrębności mieszkańców regionu. Czynnik ekonomiczny Wysp Kanaryjskich nie odróżnia ich sytuacji od innych regionów Hiszpanii. Nie jest to ubogi region, utrzymuje się w dużej mierze z turystyki. Od osiedlenia ludności na Wyspach Kanaryjskich w XV wieku wyspy nie stanowiły nigdy samodzielnej jednostki wyższej rangi. Wyspy Kanaryjskie nie były ani księstwem, ani królestwem i zawsze ograniczały się do jednej lub dwóch prowincji⁵⁰⁹.

⁵⁰⁸ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 47.

⁵⁰⁹ Ibidem, s. 48.

Zdjęcie 14. Flaga Wysp Kanaryjskich

Zdj. 14.

(źródło: www.shutterstock.com).

Mimo tego, że czynnik kulturowy, historyczny i ekonomiczny nie odgrywa dużej roli w regionalizmie Wysp Kanaryjskich, ich mieszkańcy wykazują poczucie odrębności od Hiszpanii. Źródłem takiej sytuacji jest odległość pomiędzy Wyspami Kanaryjskimi a Hiszpanią. Obszary różni również strefa czasowa. Większość mieszkańców wysp uważa się za Kanaryjczyków lub Kanaryjczyków i Hiszpanów w jednakowym stopniu.

Na archipelagu kanaryjskim władzę sprawują partie regionalne. Partie ogólnohiszpańskie stanowią mniejszość. W wyborach parlamentarnych większość uzyskują także partie regionalne. Wśród nich można wyróżnić Koalicję Kanaryjską. Patrząc na regionalizm kanaryjski ze strony politycznej, należy on do najsilniejszych regionalizmów Hiszpanii, obok Katalonii i Kraju Basków. Podobnie jak Katalonia, Wyspy Kanaryjskie sprzeciwiły się praktykowaniu Korridy⁵¹⁰.

Podsumowanie

Autonomia regionalna w Hiszpanii, która w założeniu miała przyczynić się do pewnego kompromisu pomiędzy państwem a jego odrębnymi regionami, wzbudza wiele dyskusji. Niejasna sytuacja spowodowana jest zróżnicowanym poczuciem odrębności regionów Hiszpanii, na co w największej mierze miały wpływ uwarunkowania historyczne i geograficzne. Rolą władzy centralnej Hiszpanii było dostosowanie aktów prawnych i Konstytucji tak, aby zawierały one szeroki zakres praw autonomicznych, nie naruszając przy tym jedności państwa. Na podstawie omówionych regionów, a wcześniej historii Hiszpanii, należy zaznaczyć, że regionalizm Hiszpanii jest tak zróżnicowany, że niemal każdy jej region

⁵¹⁰ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 48.

charakteryzuje się odrębnymi cechami kulturowymi, społecznymi, politycznymi, historycznymi i geograficznymi. Mimo to Hiszpania jako zintegrowane państwo ma silną pozycję na arenie międzynarodowej, a jej rozwój związany jest ze strategią polityczną i gospodarczą.

4.2. Charakterystyka współczesnej Katalonii i rozwój gospodarki

Modelowy przykład regionu, który spełnia wszystkie warunki powstania silnego regionalizmu, to Katalonia. Wpływają na to czynniki historyczne, kulturowe, językowe, ekonomiczne, polityczne, administracyjne oraz geograficzne. Katalonia graniczy z Francją, Andorą, Aragonią i Walencją, a jej ośrodkiem kulturalnym i administracyjnym jest Barcelona. Barwami narodowymi Katalonii, podobnie jak innych regionów Hiszpanii i Francji położonych nad Morzem Śródziemnym, są złoty i czerwony. Flaga Katalonii to charakterystyczne cztery czerwone pasy na złotym tle. W XX wieku na fladze katalońskiej nieoficjalnie pojawiła się gwiazda na niebieskim tle, oznaczająca walkę o niepodległość. Językiem urzędowym historycznego regionu Królestwa Aragonii jest język kataloński. Hymnem Katalonii jest pieśń *Els Segadors*, a świętem narodowym dzień jedenastego września, który przypomina o zdobyciu Barcelony przez wojska Burbonów w 1714 roku w wojnie o sukcesję. Patronem Barcelony od 1094 roku jest Święty Jerzy – Sant Jordi, a dzień jego imienin to jedno z najważniejszych świąt Katalonii. Obchodzone jest wtedy święto zakochanych, w ramach którego mężczyźni otrzymują książki, a kobiety róże. Sant Jordi to katalońskie święto wartości, takich jak miłość, patriotyzm i kultura. Popularnym symbolem Katalonii jest osioł, który oznacza mądre i spokojne, ale uparte oraz wytrwałe dążenie do celu. Symbol ten jest także przeciwieństwem Byka, symbolizującego Hiszpanię⁵¹¹.

Wspólnotę autonomiczną Katalonii tworzą cztery prowincje państwa hiszpańskiego: Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona. W 1914 roku powyższe okręgi utworzyły związek tzw. *Mancomunitat de Catalunya*, co miało duże znaczenie symboliczne. Przywrócono wówczas Kortezy Katalońskie, składające się z katalońskich deputowanych, oraz ustanowiono rząd, na którego czele stał prezydent. Rząd lokalny przywrócił użycie języka katalońskiego, a także przeprowadzono reformę ortografii katalońskiej. Po upadku dyktatury w roku 1930, Hiszpanie zgodzili się przyznać Katalonii autonomię w ramach republiki. 17 kwietnia 1931 roku zawarty

⁵¹¹ A. Nowicka, *Odrębność regionalna współczesnego społeczeństwa Katalonii*, „Transformacje” 2019, 1-2 (100-101), s. 101.

został kompromis, na mocy którego Katalonia stała się autonomiczną częścią Hiszpanii pod nazwą *Generalitat de Catalunya*⁵¹².

Od XIX wieku Katalonia utrzymuje wysoki poziom uprzemysłowienia, jest jednym z najbogatszych, a zarazem najdroższych do życia regionów Hiszpanii. Swoją pozycję Katalonia zawdzięcza dobrze rozwiniętym sektorom usług i turystyki. W okresie od 2010-2012 roku Katalonia jednak, jak i cała Hiszpania, przechodziły kryzys, który spowodował spowolnienie gospodarcze. Kolejne lata przyniosły poprawę wskaźników, przemysł stopniowo wracał do normy, a stopa bezrobocia spadała. Katalonia słynie z dobrze rozwiniętego przemysłu włókienniczego i chemicznego, elektrotechnicznego, stoczniowego, samochodowego, a także z uprawy warzyw i owoców oraz wytwarzania oliwy z oliwek i wina, które stanowią ważne produkty eksportowe. Jednak najbardziej dochodowy sektor to usługi i turystyka, które wytwarzają ponad 50% dochodu Katalonii⁵¹³.

Katalonię zamieszkuje ponad siedem i pół miliona mieszkańców, a ich liczba systematycznie rośnie. Region zajmuje powierzchnię liczącą 32 tysiące kilometrów kwadratowych, granicząc na północy z Andorą i Francją. Katalonia położona jest wzdłuż wybrzeża o długości 580 kilometrów. Jej terytorium należy do wyżynno-górzystych, łańcuch gór ciągnie się na długości 250 kilometrów północno-wschodniej części regionu. Przez Katalonię przepływa najdłuższa w Hiszpanii rzeka Ebro, która w okolicach Tarragony uchodzi do Morza Śródziemnego. Stolicą obszaru autonomicznego jest Barcelona, która należy do największych miast basenu Morza Śródziemnego.⁵¹⁴

System władzy w Katalonii jest instytucjonalny, na który składa się parlament, prezydent, rząd i wyspecjalizowane agendy powołane do wyznaczonych aspektów życia publicznego. Wśród nich można wymienić Rzecznika Praw Obywatelskich, autonomiczny organizacyjnie Zarząd Skarbu Katalonii, który kontroluje zarządzanie finansami przez podmioty publiczne, Radę Statutową, badającą zgodność praw lokalnych z konstytucją Hiszpanii i statutem Katalonii, Radę do spraw Mediów oraz Agencję Ochrony Danych Osobowych⁵¹⁵.

⁵¹² M. Podkowiński, *Katalonia żywa*, „Miesięcznik Literacki” 1978, nr 1, s. 118-119.

⁵¹³ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 56.

⁵¹⁴ Expansión, *Cataluña*, online: <https://datosmacro.expansion.com/ccaa/cataluna> [dostęp: 12.05.2021].

⁵¹⁵ *Estatut d' autonomia de Catalunya*, 2006.

Ciało ustawodawcze Katalonii, którym jest parlament, zgodnie z artykułem 56 Statutu, składać się musi minimum ze 100, maksimum 150 członków powoływanych na okres czterech lat w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych. Do zadań parlamentu należy sprawowanie funkcji legislacyjnej i kontrolnej. Parlament odgrywa również najważniejszą rolę w procesie elekcji prezydenta regionu⁵¹⁶.

Proces wyboru kandydata na prezydenta Katalonii składa się z kilku etapów. Pierwszym z nich jest konsultacja przewodniczącego parlamentu ze wszystkimi ugrupowaniami. Następnym krokiem jest desygnacja kandydata na prezydenta Katalonii. Kandydat na posiedzeniu musi wygłosić mowę ekspozycyjną – *exposé*. Po wygłoszeniu mowy następuje tak zwana debata nad inwestyturą, polegająca na dyskusji, po której odbywa się głosowanie. W przypadku braku większości głosów popierających kandydata, może on poddać weryfikacji propozycje polityczne i ponownie starać się o poparcie parlamentarne. W momencie ponownego nieuzyskania bezwzględnej większości głosów, przewodniczący parlamentu ma obowiązek zaproponować nowego kandydata na prezydenta. Jeśli przewodniczący nie przedstawi innego kandydata, procedura nakazuje odwołanie się do króla Hiszpanii, a także rozpisanie nowych wyborów parlamentarnych⁵¹⁷.

Katalonia charakteryzuje się systemem wielopartyjnym. Na katalońskiej arenie politycznej dominują jednak ugrupowania wyróżniające się umiejętnością dotarcia do elektoratu. Jednym z najważniejszych elementów wpływających na poparcie elektoratu jest stanowisko partyjne dotyczące zasad funkcjonowania Katalonii w ramach państwa. W przypadku Katalonii poziom regionalizmu, nacjonalizmu są bardziej znaczącymi wyróżnikami partii politycznych niż promowane ideologie. W roku 2010 wybory parlamentarne wygrała prawicowa partia Konwergencja i Unia, która uważa się za nacjonalistyczną. Początkowo postulaty Convergèncii i Unió odnosiły się do pokojowych walk o interesy regionu. Ugrupowanie domagało się zwiększenia praw autonomicznych Katalonii. Pokojowa postawa powodowała poprawne stosunki z władzami Madrytu, co sprzyjało zdobywaniu uprawnień dla regionu. Sytuacja jednak zmieniła się w 2012 roku, kiedy przywódca ugrupowania Artur Mas zaczął wprowadzać hasła separatystyczne. Przed wyborami w 2015 roku, Mas pod szyldem Demokratycznej Konwergencji Katalonii stworzył koalicję

⁵¹⁶ *Estatut d' autonomia de Catalunya*, 2006.

⁵¹⁷ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 56

z Republikańską Lewicą Katalonii, nazwaną Junts pel Si – Razem na tak. Koalicja otworzyła nowy etap historii Katalonii, która otwarcie zaczęła zmierzać w kierunku niepodległości⁵¹⁸.

Wzmoczone marsze niepodległościowe, śmiałe dążenia do odłączenia się Katalonii od Hiszpanii, potwierdziło wspomniane w poprzednim podrozdziale referendum w 2017 roku. Należy podkreślić, że organizacja referendum nie uzyskała zgody władz Hiszpanii, a jej wyniki nie miały prawnej mocy. Większość elektoratu opowiedziała się wówczas za chęcią odłączenia Katalonii od Hiszpanii. Efektem wyników referendum były kolejne protesty i marsze niepodległościowe. W następstwie, przewodniczący rządu Katalonii Carles Puigdemont ogłosił niepodległość Katalonii. Było to bardzo ważne wydarzenie dla Katalończyków, choć nie miało mocy prawnej. Zarówno on, jak i popierający go politycy narażeni zostali na aresztowania pod zarzutem buntu oraz nieposłuszeństwa wobec władzy hiszpańskiej. Przewodniczący po ogłoszeniu niepodległości uciekł przed aresztowaniami do Belgii, jednak większość polityków biorących udział w organizacji działań niepodległościowych trafiła do więzienia, dostając wyroki nawet do trzynastu lat pozbawienia wolności. Wydarzenia te sprowokowały największe strajki w historii Katalonii, trwające ponad dwa miesiące.

Obok parlamentu, bardzo ważnym elementem systemu instytucjonalnego Katalonii jest urząd prezydenta. Prezydent stanowi najwyższą formą reprezentowanej autonomii, a jego funkcją jest sprawowanie władzy nad rządem. Zadaniem przewodniczącego rządu jest między innymi ogłaszanie wyborów regionalnych, promulgowanie katalońskich aktów prawnych oraz współpraca w ramach autonomii z władzą centralną oraz innymi regionami. Prezydent wybierany jest przez parlament z grona jego członków. Po wybraniu kandydata musi być on zaakceptowany przez króla Hiszpanii, który oficjalnie powołuje prezydenta rządu na sprawowane stanowisko. Najczęściej prezydentem zostaje przewodniczący partii, która wygrała wybory lokalne, choć nie jest to nakaz odgórny i obowiązek⁵¹⁹.

Trzecim elementem, tworzącym Generalitat de Catalunya, jest rząd autonomii. Składa się on z ministrów, którzy podlegają prezydentowi. Rząd jako organ kolegialny posiada kompetencje wykonawcze, regulacyjne i kontrolne. Zgodnie z systemem katalońskim ministerstwa określane są departamentami, na których czele stają radcy. Radcy powoływani są przez prezydenta określającego wytyczne realizowanej polityki.

⁵¹⁸ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 60.

⁵¹⁹ Ibidem, s. 63.

Kataloński wymiar sprawiedliwości sprawowany jest przez Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości Katalonii i sądy. Trybunał Sprawiedliwości podzielony jest na izbę Prawa Administracyjnego, orzekającą w sprawie odwołań od wyroków, dotyczących organów administracji publicznej, izbę Prawa Socjalnego zajmującą się kwestiami pracodawców i pracowników oraz izbę Prawa Cywilnego i Karnego rozpatrującą kasacje i rewizje w sprawach cywilnych i karnych, a także jednoinstancyjnie rozstrzygającą w sprawach cywilnych i karnych sędziów i polityków⁵²⁰.

Hiszpania jest państwem, w którym panuje dziedziczna monarchia parlamentarna oraz ustrój regionalny. Nazwa wspólnoty autonomicznej oznacza, że każdy region ma kompetencje decyzyjne. W zakresie uprawnień wyłącznych, Katalonia jest w pełni niezależnym regionem, jednak Trybunał Konstytucyjny ma prawo badać ustawodawstwo katalońskie pod względem hiszpańskiej ustawy zasadniczej. Ponadto sądy administracyjne uprawnione są do kontroli norm reglamentacyjnych, stanowionych przez administrację autonomiczną. Trybunał Obrachunkowy natomiast ma prawo podejmowania decyzji w sprawie budżetu regionu i jego gospodarki. Rząd Hiszpanii ma także prawo kontroli rządu katalońskiego w zakresie wykonywania kompetencji przekazanych z puli wyłącznych kompetencji władz centralnych, wcześniej uzyskując zgodę i poparcie Rady Senatu. W przypadku uznania, że rząd autonomii nie wykonuje obowiązków konstytucyjnych lub też działa w sposób poważnie godzący w interes Hiszpanii, rząd centralny ma prawo wydawać polecenia wszystkim organom Katalonii⁵²¹.

Polityka i gospodarka Katalonii przyczyniają się do kształtowania tożsamości społeczeństwa regionu. Biorąc pod uwagę rozwój gospodarczy Katalonii, położenie geograficzne regionu odegrało w nim znaczącą rolę. Także historia jest czynnikiem, który wpłynął na uwarunkowania gospodarcze Katalonii. Najbardziej dynamiczny wzrost gospodarczy regionu datowany jest na lata ekspansji Królestwa Aragonii w XIII-XV wieku. Okres ten charakteryzował się handlem katalońskich kupców na całym obszarze Morza Śródziemnego. W celu ochrony kupców w 1282 roku powstały instytucje zwane *Consolat de Mar*, zabezpieczające interesy morskie oraz zbiór przepisów prawnych *Costums de Mar* z 1283 roku. Na powstałych dokumentach wzorowali się kupcy kastylijscy po zjednoczeniu Aragonii i Kastylii. Spadek handlu portowego w Barcelonie nastąpił po odkryciu Ameryki

⁵²⁰ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 64.

⁵²¹ *Konstytucja Hiszpanii*, 1978, art. 155.

przez Krzysztofa Kolumba. Monopol na handel z Nowym Światem otrzymały wówczas regiony posiadające lepsze ku temu warunki – Cadiz i Sewilla. Spowodowało to spadek profesji kupieckiej w całej Katalonii⁵²².

Sytuacja regionu uległa znacznej poprawie w XVII wieku, kiedy nastąpiło odrodzenie Katalonii. Po wojnie sukcesyjnej Katalonia stała się areną najbardziej spektakularnego rozwoju gospodarczego, wykorzystując unifikację celno-podatkową państwa. Od wieku XVIII nastąpił szybki rozwój przemysłu tekstylnego, który stał się główną przyczyną rozwoju gospodarczego Katalonii. Dzięki pozwoleniom na handel, uzyskanym w drugiej połowie XVIII wieku, katalońscy kupcy mogli rozwijać się na arenie międzynarodowej, szczególnie w monopolu handlowym z Ameryką. W XIX wieku do rozwijającego się przemysłu włókienniczego dołączył przemysł stoczniowy i gorzelniany. W rolnictwie dominowała uprawa winorośli oraz oliwek. Rozwój industrialny Katalonii miał swoje podłoże w technologiach parowych. W roku 1844 powstała pierwsza w Hiszpanii linia kolejowa, która łączyła Barcelonę z Mataró, Tarragoną, Gironą, sięgającą do granic Francji. Tak więc pierwsza linia kolejowa Hiszpanii obejmowała niemal całą Katalonię⁵²³.

Początek wieku XX to rozwój Katalonii w sferze chemicznej i farmaceutycznej. Region pełnił wiodącą rolę w przemyśle Hiszpanii. I wojna światowa nie była dla Katalonii przyczyną spadku przemysłowego, wręcz przeciwnie, dzięki neutralności Hiszpanii, Katalonia zwiększyła swoje produkcje i zaopatrywała państwa zaangażowane w konflikt. W czasach wojny przemysł kataloński, w skali globalnej, przekroczył pięćdziesiąt procent wartości. Jednak kryzys gospodarczy lat trzydziestych XX wieku przyniósł straty i bezrobocie, co miało swoje skutki gospodarcze i polityczne. Podczas nastania wojny domowej, Katalonia także była głównym ośrodkiem industrialnym Hiszpanii i nie odczuła ona skutków wojny, a liczba większości inwestycji hiszpańskich nadal przypadała na Katalonię. Powtórny spadek gospodarki Katalonii pojawił się podczas dyktatury generała Franco, który wstrzymał funkcjonowanie gospodarki Katalonii, poziom życia jej mieszkańców pogorszył się, a zarobki robotników znacznie spadły⁵²⁴.

⁵²² M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 138.

⁵²³ J. Brown, *Podróże z pasją. Barcelona*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 261.

⁵²⁴ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 604.

Ponowny wzrost gospodarki Katalonii pojawił się w czasach demokratycznej Hiszpanii. Region stał się przemysłowym centrum Półwyspu Iberyjskiego. Nastąpił wówczas rozwój branży energetycznej, chemicznej oraz żywnościowej, transportowej i metalurgicznej. Ważnym czynnikiem współczesnego rozwoju Katalonii było przyznanie regionowi organizacji Igrzysk Olimpijskich w 1992 roku. Fakt ten wywołał impuls w gospodarce hiszpańskiej oraz powód nowych inwestycji i modernizacji infrastruktury Barcelony. W następnych latach, Barcelona stała się miejscem biznesu, porównywanym do takich metropolii, jak Paryż, Londyn czy Bruksela.

Współcześnie większość przedsiębiorstw Katalonii zaliczanych jest do sektora małych i średnich przedsiębiorstw, choć większy procent firm zatrudniających pracowników stanowią duże firmy, w których znajduje się ponad pięciuset pracowników. Firmy zlokalizowane w Barcelonie, stanowią około dwudziestu procent przedsiębiorstw Hiszpanii, a duży procent nowych inwestycji sytuuje się w Katalonii⁵²⁵.

Jednym z najważniejszych sektorów dochodowych Katalonii jest turystyka. Szacuje się, że branża turystyczna przynosi dziesięć procent PKB Katalonii, a liczba odwiedzających turystów rocznie przekracza dwanaście milionów. Zarobki Katalonii wzrastają także dzięki portowi w Tarragonie, który stał się jedną z kluczowych przystani basenu Morza Śródziemnego. Coraz większe dochody Katalonii stanowi także produkcja win i katalońskiego szampana – *Cava*, który trafia na rynek hiszpański i międzynarodowy⁵²⁶.

Aktywność finansowa Katalonii oparta jest na bankach oszczędnościowych. W ostatnich latach banki te poszerzyły swoje działania na działania w innych sektorach. Obecnie posiadają silną pozycję w znaczących firmach hiszpańskich. Katalońskie instytucje otworzyły swoje działania na terytorium całej Hiszpanii, rozszerzając zasięg wpływów poza Katalonię⁵²⁷.

Podsumowanie

Katalonia jest regionem, który na podstawie różnych uwarunkowań i możliwości pełni funkcję silnego regionu autonomicznego Hiszpanii. Biorąc pod uwagę czynniki historyczne,

⁵²⁵ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 159.

⁵²⁶ Ibidem.

⁵²⁷ Ibidem.

gospodarcze, kulturowe i geograficzne, na których budowana jest tożsamość Katalończyków, można uznać, że społeczeństwo Katalonii ma prawo do poczucia odrębnej kultury niż kultura hiszpańska. Ponadto możliwości administracyjne i hiszpańskie prawo do samostanowienia, umacniają region Katalonii jako autonomicznej jednostki. Na współczesną sytuację Katalonii niewątpliwie ma wpływ polityka i ugrupowania dominujące w działaniach regionalnych. Na podstawie wydarzeń z ostatnich lat widać jednak, że regionalizm Katalonii przybrał silną formę niepodległościową, co potwierdzają działania rządu Katalonii w 2017 roku. Można zauważyć także, że reakcja władzy centralnej na silne dążenia niepodległościowe Katalończyków jest stanowcza i nie pozostawia złudzeń wobec swojego przeciwnego stanowiska. Należy jednak zadać pytanie: na ile działania Katalończyków i rządu Katalonii były symboliczne i w jakim stopniu przewidywały reakcję władzy centralnej? Biorąc pod uwagę to, że Katalonia jest jednym z najbogatszych regionów Hiszpanii, nie pozostaje bez znaczenia dla państwa również pod względem ekonomicznym.

4.3. Czynniki kształtujące poczucie tożsamości Katalończyków

Jedną z najważniejszych więzi społecznych człowieka są więzi kulturowe, gdyż wpisują się w czynnik podstawowy i niezmienny – pochodzenie. Definicje tożsamości bywają zróżnicowane, odnoszące się do tożsamości jako procesu zmiennego, tożsamości jako wyboru, tożsamości jako cech wewnętrznych, jednak stałym elementem ludzkiego „ja”, którego nie można ani zmienić, ani nie jest zależny od wyboru, akceptacji czy adaptacji, jest miejsce, z którego wywodzi się człowiek i jego otoczenie. Więzy kulturowe zdaniem Clifforda Geertza mają wagę absolutną. Autor twierdzi, że dzięki kulturze, a dokładniej dzięki zdolnościom symbolizacji własnych zachowań, człowiek nabrał umiejętności określenia siebie. Symboliczny sposób bycia jest wpisany w egzystencję biologiczną, psychologiczną i społeczną człowieka, który taką egzystencję współtworzy. Innymi słowy, kultura jest siecią znaczeń tworzoną przez człowieka. Według Geertza kultura jest „uporządkowanym systemem znaczeń i symboli”⁵²⁸, „zestawem środków symbolicznych służących kontrolowaniu zachowania”⁵²⁹. Autor podkreśla także rolę kultury, która według niego jest „tkanką znaczeń, w odniesieniu do

⁵²⁸ C. Geertz, *Culture, Custom and Ethics*, wyd. Polity Press, Cambridge 2000, s. 171.

⁵²⁹ Ibidem, s. 71.

których ludzie interpretują własne doświadczenie, i którą się kierują sterując własnym działaniem”⁵³⁰.

Od czasów Rewolucji Francuskiej obserwowana jest intensyfikacja tendencji do budowania narodów wokół wspólnych symboli, świąt, języka, wspólnej wizji historii i znaczących bohaterów. Wydarzenia końca XVIII wieku zapisały w się w historii jako moment rozkwitu definiowania kultury i budowania odrębności kulturowych. Folklor ludowy, pieśni, legendy, eposy, mity są nośnikami ducha narodu, z którym utożsamia się niepowtarzalna kultura. Wspólne zwyczaje, tradycja, język i kultura to podstawowe oraz główne atrybuty narodowości. Kultura jest podstawą tożsamości narodu, nadając odrębny charakter od innych kultur i tradycji. W świetle koncepcji Stuarta Halla, odnoszącego się do definicji wspólnot, kultury narodowe to „etniczne hybrydy – produkty podbojów, absorpcji jednego ludu przez drugi”⁵³¹. Autor zaznacza, że kultury powstają w wyniku obecnego kontrastu wobec innych kultur. Ernest Gellner zwracając uwagę na potrzeby związane z rozwojem kultur dodaje, że „kultura potrzebuje wsparcia i opieki ze strony państwa”⁵³², które jako jedyne może zapewnić powszechność kultury. Ważną rolę odgrywa kultura popularna, która według Krzysztofa Jaskułowskiego „decyduje o sile tożsamości narodowych, a nawet w ogóle umożliwia ich istnienie i trwanie”⁵³³. Kultura, która przejawia się we wspólnych wartościach, tradycjach, przyzwyczajeniach i życiu codziennym narodowości, może stanowić o pogłębianiu tożsamości kulturowej⁵³⁴.

Określając kulturę katalońską i jej tożsamość, według autora pracy doktorskiej, najtrafniejsze jest pojęcie tożsamości regionalnej, na którą składają się czynniki kulturowe oraz narodowościowe. Dlatego też głównym założeniem owej dysertacji jest teza stwierdzająca, że: Katalończycy są przykładem społeczeństwa posiadającego tożsamość regionalną. Należy pamiętać, że Katalonia jest przynależna do państwa hiszpańskiego i stanowi region Hiszpanii. Dlatego rozważania na temat Katalonii jako narodu, autor ograniczył do odwołania się do narodowości, co ustalone zostało zgodnie z prawem hiszpańskim. Nie podważa to jednak faktu, że kultura katalońska i kształtująca ją tożsamość porównywane mogą być do tożsamości narodowej. Na takie określenie wpływa zarówno historia regionu, jak i aktualne czynniki

⁵³⁰ C. Geertz, *Culture, Custom and Ethics*, wyd. Polity Press, Cambridge 2000, s. 171.

⁵³¹ J. Błuszkowski, *Stereotypy a tożsamość narodowa*, wyd. ELIPSA, Warszawa 2005, s. 23.

⁵³² E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, wyd. Difin, Warszawa 1991, s. 168.

⁵³³ K. Jaskułowski, *Refleksje o fladze, W stronę antropologii nacjonalizmu*, „Sprawy Narodowościowe” 2009, z. 35, s. 143.

⁵³⁴ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 11.

budujące chęci odłączenia się Katalonii od Hiszpanii oraz dążenie do utworzenia odrębnego narodu.

Analizując społeczeństwo katalońskie i jego dążenia regionalne, warto odnieść się do „Teorii tożsamości” Stuarta Strykera, który porusza zagadnienia związane z zachowaniem społecznym, organizowanym przez symboliczne oznaczenie wszelkich aspektów otoczenia odnoszącego się zarówno do kwestii fizycznych, jak i społecznych. Jedno z najważniejszych miejsc takich oznaczeń zajmują symbole pozycji, które określają ludzi w strukturach społecznych. Stryker zwraca uwagę, że „Pozycje te niosą ze sobą podzielane oczekiwania co do tego, jak ludzie mają odgrywać swoje role, a także jak w ogóle mają się zachowywać w stosunku do innych osób. Kiedy jednostki oznaczają własną pozycję, wywołują w sobie samych oczekiwania, co do własnego zachowania, a kiedy oznaczają pozycje innych osób, dowiadują się o oczekiwaniach rządzących zachowaniami w rolach innych ludzi. Kiedy oznaczenia pozycyjne zostaną dokonane, ludzie uświadamiają sobie także szersze ramy odniesienia i definicji sytuacji. A co najważniejsze, jednostki oznaczają same siebie jako obiekty w związku ze swym umiejscowieniem w strukturze pozycji i postrzeganiem szerszych definicji sytuacji”⁵³⁵. Na przykładzie Katalonii, regionu Hiszpanii o charakterystycznej specyfice kulturowo-narodowościowej, „Teorię tożsamości” Strykera można podporządkować dążeniom Katalończyków do potrzeby samookreślenia, jak i nadania pozycji Katalonii jako regionu w Hiszpanii. Biorąc pod uwagę wszelkie aspekty budujące tożsamość katalońską, dążenia społeczeństwa Katalonii do podkreślenia odrębności i nadania charakteru tej odrębności, wydają się zrozumiałe i słuszne. Regionalizm Katalonii i jej autonomię można zatem traktować jako potrzebę zaakcentowania narodowości katalońskiej na szerszej płaszczyźnie, a także przyjęcie tożsamości jako aspekt pozycjonujący i odróżniający Katalończyków od Hiszpanów.

Kultura katalońska jest jedną z najciekawszych kultur Półwyspu Iberyjskiego, zdaniem Erica Hobsbawma „rozkwitającą w naszych czasach”⁵³⁶. Na przestrzeni wieków Katalonia rozwinęła własną unikatową i oryginalną tożsamość, która dziś przedstawia silny przykład regionalizmu. Kultura jako jeden z najważniejszych elementów wyznawanych wartości Katalończyków, stanowi dla nich wartość autoteliczną⁵³⁷. Zmysł kreatywności, zdolność przyswajania różnych wpływów, wprowadzanie innowacyjności, tolerancja i zdolność

⁵³⁵ J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 436.

⁵³⁶ E. Hobsbawm, *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, wyd. Difin, Warszawa 2010, s. 200.

⁵³⁷ A. Idzik, *Prace Antonia Gaudiego manifestem katalonizmu?*, „Sprawy narodowościowe” 2010, z. 37, s. 163.

integracji uformowały współczesny kataloński obszar kulturowy. Ze względu na położenie geograficzne Katalonii, jej ośrodka kulturalnego oraz współpracy międzynarodowej, przenikały do niej sztuka oraz różne prądy umysłowe z wielu stron świata. Kraje europejskie i śródziemnomorskie wykazały zainteresowanie Katalonią jako regionem turystycznym, kulturowym, inwestycyjnym, który realizuje wszelkie możliwości rozwoju społeczeństwa⁵³⁸.

Katalonia od początku swojego istnienia znajdowała się pod wpływem przenikających się kultur i prądów intelektualnych. W kulturze katalońskiej dostrzegalne jest dziedzictwo chrześcijańskie, które dotyczy wiary, kultu świętych, budowanych świątyni; dziedzictwo muzułmańskie – wynikające z historii i podbojów, a także dziedzictwo żydowskie – dotyczące wydarzeń katalońsko-żydowskich i paraleli wygnańczej. Katalonia charakteryzuje się również pluralizmem wewnętrznym, powstałym poprzez istniejące różnice pomiędzy krainami Katalonii. Odrębności te wynikają także z uwarunkowań językowych, kiedy przed konsolidacją języka katalońskiego, chrześcijanie katalońscy posługiwali się językiem łacińskim, Żydzi hebrajskim, a muzułmanie językiem arabskim. Współcześnie pozostała dwujęzyczność kultury katalońskiej obejmuje język hiszpański i kataloński⁵³⁹.

1. Symbolika

Symbole pełnią role poznawcze w świecie człowieka. Mimo tego, że symbolika sprowadza się do czegoś materialnego, jest wyznacznikiem reprezentującym coś generalnego. Jonathan H. Turner tworzenie symboli i posługiwanie się nimi definiuje: „W przeciwieństwie do innych żywych istot, których zdolności symboliczne są ograniczone lub którym w ogóle ich brak, istota człowieka i świata, który on tworzy, wypływa z zdolności człowieka do symbolicznego przedstawiania siebie i innych, a także obiektów, idei, właściwie każdego składnika swojego doświadczenia. Gdyby ludzie nie posiadali zdolności do tworzenia symboli i wykorzystywania ich, nie mogłyby powstać, utrzymać się lub zmieniać wzory organizacji społecznej. Ludzie stali się w dużym stopniu wolni od programowania instynktowego i biologicznego, co powoduje, że muszą polegać na swych zdolnościach do wykorzystywania symboli w celu adaptowania się w świecie i przetrwania w nim”⁵⁴⁰. Symbole wyznaczają cechy charakterystyczne dla określonych zamierzeń. Pełnią funkcję podkreślającą oryginalność,

⁵³⁸ A. Sawicka, *Drogi i rozdroża kultury katalońskiej*, wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2007, s. 14.

⁵³⁹ Ibidem, s. 197.

⁵⁴⁰ J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 419.

inność i odrębność. Symbole są namacalnym dowodem istnienia jakiejś relacji, a zarazem mogą być formą manifestacji tożsamości.

Obecna w kontekście oficjalnym i nieoficjalnym flaga jest symbolem wspólnoty narodowej, regionalnej, która tworzy reprezentację danego społeczeństwa zintegrowanego. Flaga jest symbolem towarzyszącym obywatelom także w życiu codziennym. Dzięki obecności symboliki podczas świąt, wydarzeń narodowych czy regionalnych, jak w przypadku Hiszpanii, gdzie każdy region oprócz herbu posiada swoją flagę, podkreślana jest jedność społeczna, a także rozpowszechniana idea wspólnotowa. W przypadku Katalonii, narodowości nie posiadającej swojego odrębnego państwa, flaga nosząca nazwę *Senyera*, pełni funkcję manifestacji, a dla Katalończyków ma ogromne znaczenie nie tylko symboliczne, ale i narodowe. W tym wypadku flagę można uznać za element budujący tożsamość katalońską, gdyż jest ona wykorzystywana za każdym razem, gdy Katalończycy chcą podkreślić swoją odrębność i walkę o niepodległość.

Flaga Katalonii prezentująca cztery czerwone pasy na złotym, żółtym tle, wywodzi się z herbu Ramona Berenguera IV z 1150 roku. Istnieją także próby wyjaśnienia pochodzenia flagi, powstałe w XVI wieku, ocierające się o legendę, która związana jest z postacią Guifré el Pilós – władcą katalońskim. Legenda głosi, że podczas bitwy przeciw Normanom w około 850 roku, do śmiertelnie rannego Guifré podszedł król Francji, wnuk Karola Wielkiego, mocząc swoje palce we krwi wypływającej z rany Guifré, namalował cztery pasy na jego złotej tarczy, czyniąc tym samym jego herb jako Hrabiego Barcelony. Herb Katalonii, *L'escut* ma taką samą formę, jak flaga Katalonii z dodaną koroną, spod której widnieje symbol flagi⁵⁴¹.

Zdjęcie 15. Herb Katalonii

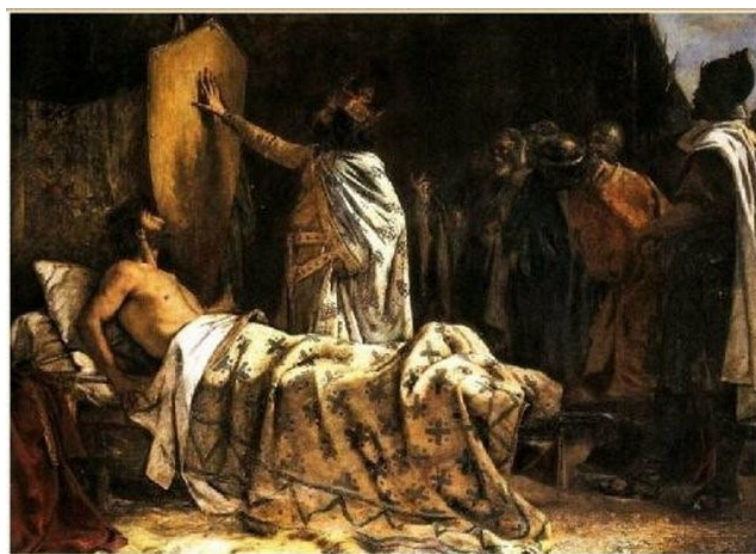

Zdj. 15.

(źródło: www.steemit.com).

⁵⁴¹ L. Carreras, *La Señera: Historia de la bandera autonómica de Cataluña*, online: <https://www.shbarcelona.es/blog/es/senera-historia-bandera-cataluna/> [dostęp: 14.05.2021].

Zdjęcie 16. Guifré I de Barcelona

Zdj. 16.

(źródło: www.steemit.com).

Flaga wpisała się w tożsamość Katalonii, gdyż wykorzystywana jest w życiu codziennym Katalończyków. *Senyera* stała się symbolem regionu w XIX wieku i już w tym okresie była ważnym elementem jednoczącym społeczeństwo katalońskie. Oficjalnie flaga Katalonii została uznana w 1931 roku, podczas II Republiki. Po ośmiu latach jednak została zdelegalizowana przez generała Franco, który zabronił publicznego manifestowania symboli katalońskich. Flaga katalońska ponownie stała się oficjalnym i legalnym symbolem Katalonii w 1979 roku, co zostało zapisane prawnie w Statucie Autonomii⁵⁴².

Flaga katalońska jest silnym symbolem także w dążeniu do niepodległości. W XX wieku do flagi nacjonaliści katalońscy dołączyli białą gwiazdę *La Estelada* na niebieskim tle trójkąta. Spotykana jest również wersja czerwonej gwiazdy na żółtym tle. Gwiazda oznacza walkę o niepodległość, a w ostatnich latach stała się bardziej powszechną niż podstawowa flaga Katalonii. Gwiazda zainspirowana została Kubą i jej dążeniem do niepodległości. Ważnym momentem walki o niepodległość było powstanie antyhiszpańskie Kuby w 1985 roku. Podczas wojny amerykańsko-hiszpańskiej w 1992 roku, Kuba wyzwoliła się spod panowania Hiszpanii, a większość kolonii hiszpańskich przejęła Ameryka. W wieku XX coraz częściej gwiazda widniała na fladze Katalonii, zyskując symbolikę walki o niepodległość⁵⁴³.

⁵⁴² A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 73.

⁵⁴³ M. Álvarez, *La estelada y su historia*, online: <https://abcblogs.abc.es/protocolo-etiqueta/2015/09/28/la-estelada-y-su-historia> [dostęp: 14.05.2021].

Zdjęcie 17. *La Estelada*

Zdj. 17.

(źródło: www.sp.depositphotos.com).

Zdjęcie 18. Strajk generalny w Katalonii 2019 r.

Zdj. 18.

(źródło: www.wnp.pl).

Kolejnym, jednym z najważniejszych symboli Katalonii oraz elementem tożsamości Katalończyków, jest hymn, który ma szczególne znaczenie w kulturze i polityce regionu. *Els Segadors* to siedemnastowieczna pieśń upamiętniająca rewoltę przeciwko Kastylijczykom w roku 1640. Pod koniec XIX wieku pieśń została nieznacznie przekształcona, wykorzystując popularną wówczas melodię 1892 roku, skomponowaną przez Francesca Alió oraz wykorzystując skrócony tekst Emila Guanyaventsa z 1899 roku. Zmodernizowana pieśń stała się popularna i zaczęła być regularnie wykorzystywana podczas katalońskich demonstracji politycznych. Pieśń stała się również symbolem dążeń niepodległościowych, a zawarte w niej słowa „Katalonia triumfująca”⁵⁴⁴, „niech wróg drży, widząc nasz symbol”⁵⁴⁵, były ważnym elementem walki o wolność Katalonii. Oficjalnie hymn Katalonii zalegalizowany został w 1993 roku na mocy Aktu Parlamentu Katalonii. Jednak przed ogłoszeniem go oficjalnym, hymn został odśpiewany na otwarciu igrzysk olimpijskich w Barcelonie w 1992 roku. Katalonia

⁵⁴⁴ E. Guanyavents, *Els Segadors*, 1899.

⁵⁴⁵ Ibidem.

posiada także nieoficjalny hymn narodowościowy noszący tytuł *L'estaca – Stawka*, który skomponowany został w dobie dyktatur przez znanego piosenkarza katalońskiego, udzielającego się politycznie, Lluisa Llach. Pieśń jest wołaniem o przywrócenie wolności i stała się inspiracją dla wielu pieśni narodowych i regionalnych na całym świecie⁵⁴⁶.

2. Język

Wśród podstawowych czynników kształtujących tożsamość regionalną Katalończyków wyróżnia się język kataloński. Język stanowi o specyfice narodu, to w nim kształtują się tradycje i kultura. Język jest jednym z najważniejszych dziedzictw, które łączy przeszłość z teraźniejszością. Benedict Anderson stwierdza, że język to „podstawowe spoiwo narodowe”⁵⁴⁷. Charakteryzując tożsamość kulturową, John E.R. Hargreaves podkreśla wiele elementów, składających się na całokształt tożsamości, a wśród nich język: „ludzka tożsamość kształtuje się za sprawą przywiązania do takich elementów jak miejsce, terytorium czy ziemia ojczysta, mity pochodzenia, zwyczaje, sztuka i literatura, język i religia, pamięć o wielkich wydarzeniach z przeszłości”⁵⁴⁸. Język można również traktować jako czynnik wyodrębniający grupy etniczne na bazie metody etnolingwistycznej, który będąc zrozumiały dla jednej ludności, nie jest zrozumiały dla innych, tak więc tworzy barierę dzielącą społeczeństwo na „swoich” i „obcych”, dając podstawę do powstawania grup etnicznych i narodów. Warto podkreślić również rolę języka literackiego, który rozwinięty został przez pionierów ruchów narodowych poprzez przystosowanie języka literackiego i zasad jego ortografii do języka mówionego w danej kulturze. Na przykładzie Katalonii można zauważyć pewną zależność kształtowania się języka, gdyż wypracowanie uzgodnionej normy literackiej łatwiejsze było tam, gdzie występował starszy dorobek literacki, spisany w języku narodowym. Język będąc elementem kultury, pełni funkcję identyfikacyjną daną ludność, funkcję komunikacyjną i symboliczną⁵⁴⁹.

Język kataloński zaliczany jest do grupy języków romańskich. Ukształtował się pomiędzy VIII a X wiekiem. Z uwagi na wydarzenia historyczne, podboje, przenikające się cywilizacje, po katalońsku mówi się nie tylko w regionie Katalonii, ale także w Walencji,

⁵⁴⁶ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 74.

⁵⁴⁷ K. Jaskułowski, *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, s. 36.

⁵⁴⁸ J.E.R. Hargreaves, *Freedom for Catalonia?: Catalan nationalism, Spanish identity, and the Barcelona Olympic Games*, wyd. Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 12.

⁵⁴⁹ J. Nikitorowicz, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 26-27.

Andorze, regionach Francji oraz na Sardynii we Włoszech. Wskazuje się na bliskie związki językowe pomiędzy katalońskim a oksytańskim – językiem trubadurów. W największym stopniu związek języków dostrzegany był w pierwszych latach ludowej poezji i prozy. Zapisane były one w języku katalońskim, czerpiącym wzorce i schematy z języka prowansalskiego (oksytańskiego)⁵⁵⁰.

Obecnie po katalońsku mówi około dziesięciu milionów ludzi na całym świecie, wliczając osoby z Krajów Katalońskich, które nie urodziły się w Katalonii⁵⁵¹. Dla Katalończyków język jest przedmiotem tradycji kulturowej, o którą walczą, będąc oskarżani o dyskryminację języka hiszpańskiego. Dekret władzy katalońskiej wydany w 2010 roku, nakazuje władzom szkół wspólnoty autonomicznej obowiązek szczególnej ochrony języka katalońskiego w postaci wprowadzenia języka katalońskiego dla wszystkich uczniów, nawet tych, którzy się nim nie posługują. Uniwersytety katalońskie również mają obowiązek władania językiem katalońskim oraz rozpowszechniania go studentom, którzy mówią tylko po hiszpańsku. Taka strategia promowania języka urzędowego Katalonii nie pozwala, aby język kataloński został zapomniany, przeciwnie, jest on rozpowszechniany w sposób intensywny nie tylko w administracji publicznej, ale także na każdym szczeblu społecznym. Dla obcokrajowców, którzy zamieszkują obszary Katalonii, oferowane są darmowe lekcje języka katalońskiego⁵⁵².

Najstarszym zabytkiem zachowanym w języku katalońskim jest zbiór kazań *Homilies d'Organyá*, który pochodzi z końca XII wieku. Pierwszym historycznym dokumentem natomiast jest pismo dotyczące poświęcenia katedry La Seu d'Urgell z 839 roku⁵⁵³. W czasach średniowiecza największą popularnością po Biblii cieszyły się *Bestiariusze*, należące do literatury powszechnej. Były to traktaty zawierające opis zwierząt prawdziwych lub fantastycznych, z którego można było wyciągnąć pouczający morał. Przez język, w którym zostały zapisane, *Bestiariusze* wpisują się w nurt kultury katalońskiej⁵⁵⁴. Do dziedzictwa katalońskiej literatury należą również kroniki z XIII wieku autorstwa Jaume I. Do średniowiecznych autorów piszących w języku katalońskim zalicza się: kronikarz Pere Tomic, Arnau de Villanova – autor dzieł o charakterze teologicznym, ojciec literatury

⁵⁵⁰ H. Wieruszowski, *The Rise of the Catalan Language in the 13th Century*, „Modern Language Notes” 1944, Vol. 59, No. 1., s. 11.

⁵⁵¹ *Idioma catalán*, online: https://www.es.wikipedia.org/wiki/Idioma_catal%C3%A1n [dostęp: 15.05.2021].

⁵⁵² M. Myśliwiec, *Katalonia na drodze do niepodległości?*, wyd. Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji, Bytom 2006, s. 114.

⁵⁵³ J. Brown, *Podróże z pasją, Barcelona*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 255.

⁵⁵⁴ R. Sassor, *Bestiariusz*, wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2005, s. 5-23.

katalońskiej – Ramon Llull, poeta Ausias March i Joanot Martorell oraz inni przedstawiciele literacy, którzy mieli wkład w konsolidację języka katalońskiego⁵⁵⁵.

3. Dziedzictwo kulturowe

Katalonia słynie z wielkiego dorobku sztuki i architektury, co jest niewątpliwie znaczącym elementem dla tożsamości katalońskiej. Jednymi z pierwszych zabytków malarstwa katalońskiego są malowidła ścienne z XII wieku, które można zobaczyć w niewielkich kościołach katalońskich w Taull. Ważnym dziełem katalońskim jest również unikatowa w skali Europy malowana tkanina, prezentująca *Stworzenie świata*, która zdobi katedrę zbudowaną w Gironie.⁵⁵⁶

Zdjęcie 19. *Tapiz de la Creación – Stworzenie Świata*

Zdj. 19.

(źródło: www.ricardocosta.com).

W XV wieku znanymi artystami katalońskimi byli Lluís Borrass, Luís Dalmau, Bernat Martorell i Jaume Huguet. Wiek XIX i XX reprezentowali tacy moderniści jak: Santiago Rusiñol, Ramon Casas, Joaquim Mir, Anglada Camarassa i Isidre Nonell, którzy stanowią prekursorów wielkiego malarstwa katalońskiego. Także w XX wieku Katalonia doświadczyła sztuki słynnego Salvadora Dalí, Joana Miró, Antoniego Tápiesa czy Joana Hernández Pijoana. Katalonia miała również duży wpływ na twórczość Pabla Picasso, który studiował w Barcelonie, mieście, gdzie jego twórczość prezentuje jedno z najważniejszych muzeów

⁵⁵⁵ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 181-182.

⁵⁵⁶ Ibidem 145-146.

malarza. Muzeum Picassa jest jednym z najpopularniejszych muzeów na świecie, najliczniej odwiedzanych ze wszystkich muzeów Katalonii⁵⁵⁷.

Zdjęcie 20. Muzeum Picassa w Barcelonie

Zdj. 20.

(źródło: www.webarcelona.net).

Współczesna Katalonia szczyci się zabytkową architekturą i dziedzictwem kulturowym, popularnym w skali światowej. Należy zaznaczyć, że tak zachowana architektura jest skutkiem przykładania dużej wagi do dbałości o elementy architektury historycznej, a także braku zniszczeń wojennych, które pozwoliły zachować liczny dobytek kulturowy. Sztuka budowania tworzy charakterystyczny dla Katalonii wyróżnik, a dzieła znanych architektów katalońskich zdobią cały region, zachęcając turystów do odwiedzania ich. Architektura katalońska niewątpliwie tworzy część tożsamości mieszkańców regionu. Wiek XI i XII był czasem żywotności stylu romańskiego, którego przykładem jest San Perdo de Roda, opactwo w Ripoll i słynny kościół Sant Joan de les Abadesses⁵⁵⁸. Kataloński gotyk wyróżnia się na tle innych budowli w tym stylu na Półwyspie Iberyjskim, co jest charakterystyczne dla architektury katalońskiej. W Katalonii powstało wiele budowli sakralnych. Wśród nich wyróżnić można klasztor w Poblet, Fitero i Veruli, zabytkowe katedry w Gironie, Tarragonie i Lleidzie, kościoły Santa Maria del Mar⁵⁵⁹ oraz Santa Maria del Pi w Barcelonie, a także budowle świeckie w Barcelonie: salony pałacowe – *Saló del Tinell* lub stocznie królewskie – *Drassanes*. Okres renesansu w architekturze katalońskiej pozostawił po sobie wpływy włoskie, które można dostrzec w gmachu *Generalitat* w Barcelonie, który przedstawia projekt Michała Anioła. W okresie odrodzenia Katalonii, zwanym *Renaixença*, architekturę reprezentowali tacy artyści

⁵⁵⁷ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 145-146.

⁵⁵⁸ Ibidem.

⁵⁵⁹ I. Falcones, *Katedra w Barcelonie*, wyd. Albatros, Warszawa 2007, s. 697.

jak: José Oriol Mestres, którego autorstwa jest Łuk Triumfalny w Barcelonie, Cayetano Buhigas, autor pomnika Kolumba w Barcelonie oraz Elías Rogent, który wykonał renowację klasztoru w Ripoll. Reprezentacją stylu zapoczątkowanego po secesji, zwanego *noucentisme*, są wybudowane w 1929 roku pawilony Montjuïc⁵⁶⁰.

Zdjęcie 21. Łuk Triumfalny

Zdj. 21.

(źródło: www.barcelona-home.com).

Zdjęcie 22. Pomnik Kolumba

Zdj. 22.

(źródło: www.ekstramisja.pl).

Czasy modernizmu pozostawiły po sobie jeden z najbardziej charakterystycznych dobytków, z którymi utożsamiana jest Katalonia, prace Antoniego Gaudiego. Przedstawicielami tego okresu są także Josep Puig i Cadafalch oraz Lluís Domènech i Montaner. Dzieła wymienionych artystów stanowią jedne z największych atrakcji turystycznych Katalonii. Do współczesnych artystów wpisujących się w architekturę Katalonii należą także: José Antonio Coderch de Sentmentat, Josep Lluís Sert, Richard Meiers, Norman Foster, Jean Nouvel, Rafael Moneo, Santiago Calatrava oraz Ricardo Bofill. Zainteresowanie współczesnych artystów Katalonią i chęć prezentowania swoich prac, a także dziedzictwo historyczne, uczyniły Barcelonę miejscem światowej sztuki i wzornictwa.

Szczególne miejsce w sztuce katalońskiej ma Antoni Gaudí. Uchodzi on za najwybitniejszego katalońskiego artystę, który uznawany jest także za manifest katalonizmu, przepełniony symboliką narodową i religijną. Wśród najpopularniejszych dzieł artysty wyróżnia się *Sagradę Família* – Świątynię Świętej Rodziny, *Parc Güell*, *Casę Milà*, *Casę Vines*, *Casę Cavelt*, *Torre Bellesguard* i kryptę kościoła w Colnia Güell. Gaudí określany jest artystą unikatowego stylu neogotyckiego, przedstawiającego okres niepodległości Katalonii i dobrobytu regionu, a także odwołującego się do wątków mauretańskich oraz okresu secesji.

⁵⁶⁰ J. Brown, *Podróże z pasją, Barcelona*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 260.

Twórczość Antoniego Gaudiego przypada na okres *Renaixença* i charakteryzuje się formami nieregularnymi, omijającymi linie proste, a także motywami roślinnymi⁵⁶¹.

Zdjęcie 23. *Sagrada Família*

Zdj. 23.

(źródło: www.misyjne.pl).

Antoni Gaudí od najmłodszych lat był przywiązany do lokalnych tradycji i katalońskich korzeni. Był on patriotą katalońskim, który stał się nacionalistą. Oddany językowi katalońskiemu, odmawiał posługiwania się innym językiem niż język *calalà*. Przysparzało to wiele problemów pracującym z nim robotnikom, którzy często nie znali języka katalońskiego. Artysta był tak przywiązany do swojego regionu i zachwycony nim, że nie chciał podróżować i twierdził, że to inni powinni odwiedzać Katalonię. Jego budowle ozdobione zostały symbolami katalońskimi oraz motywami z tradycji regionalnych. Najbardziej doniosłe znaczenie dla Katalonii ma *Sagrada Família*, której budowę rozpoczęto w 1882 roku i jest kontynuowana do dziś. Antoni Gaudí swoje najważniejsze i ostatnie lata życia poświęcił właśnie temu projektowi, oddał się jego budowie w całości. W 1926 roku, wracając z budowy, artysta wpadł pod tramwaj na skrzyżowaniu ulic Gran Via i Bailén. Ponieważ swoim wyglądem nie przypominał znanego architekta, a żebraka, nikt nie zauważył jego śmierci. Tak zginął wielki artysta Katalonii, którego prace są wizytówką nie tylko regionu, ale całej Hiszpanii. Gaudí jest dla Katalończyków symbolem patriotyzmu, odwagi i perfekcjonizmu, a także oddania religijnego⁵⁶².

⁵⁶¹ A. Idzik, *Prace Antonia Gaudiego manifestem katalonizmu?*, „Sprawy narodowościowe” 2010, z. 37, s. 163-164.

⁵⁶² Ibidem, s. 174-175.

4. Tradycja

Ważną rolę w poczuciu i funkcjonowaniu tożsamości kulturowej odgrywają tradycje, święta, rytuały i obrządki. Tożsamość regionalna Katalończyków, która bazuje na tożsamości kulturowej, w swej tradycji zawiera wiele elementów charakterystycznych tylko dla regionu Katalonii. Zdaniem Miroslava Hrocha zwyczaje kulturowe „mogły wejść do symboli narodowej odrębności, mających umożliwić wyraźne odgraniczenie własnej wspólnoty narodowej od wspólnot sąsiednich”⁵⁶³. Miejsce przypisywane tradycyjnym wartościom jest efektem myślenia wspólnotowego wybierającego takie elementy, które będą oddawały sens wyznawanych idei oraz obrazowały charakter społeczeństwa.

Do najpopularniejszych świąt charakterystycznych dla Katalonii należy Dzień Narodowy obchodzony 11 września i *Sant Jordi*, święto patrona Katalonii, które uznane zostało w 1094 roku. Kataloński Dzień Narodowy odwołuje się do wojny Burbonów z Habsburgami, która zakończyła się sukcesem króla francuskiego, Ludwika XVI. Barcelona przejęta została wówczas przez oddziały francusko-hiszpańskie, a dzień 11 września 1886 roku kojarzony jest z utratą niepodległości Katalonii. Drugie, najpopularniejsze święto katalońskie, *Sant Jordi*, obchodzone jest przez zakochanych. W jego ramach kobiety obdarowują mężczyzn książką, a mężczyźni wręczają kobietom czerwone róże. *Sant Jordi* symbolizuje miłość i patriotyzm. Kolejną znaczącą tradycją katalońską jest *Castellers*. Po katalońsku *Castell* oznacza zamek, a tradycja nawiązuje do wieży zbudowanej z ludzi. Wieżę tworzą trzy poziomy, najczęściej mężczyzn. Pierwszy poziom – *Pinya* – jest bazą zamku, która odpowiada za stabilizację całej wieży. *Tronco* to drugi element konstrukcji wieży, część środkowa, składająca się z kilku warstw stojących ludzi. Trzeci poziom – *Pom de alt*, tworzy najwyższą część wieży, gdzie na czubku znajduje się dziecko. Tylko dziecięca lekkość i zwinność pozwala wdrapać się na szczyt wieży. Tradycja praktykowana jest podczas świąt i popularnych wydarzeń.⁵⁶⁴

⁵⁶³ M. Hroch, *Male Narody Europy*, wyd. Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, Wrocław 2008, s. 138.

⁵⁶⁴ M. Le Lan, *Najpopularniejsze katalońskie tradycje*, online: https://www.barcelonacheckin.com/pl/r/barcelona_przewodnik/artykuly/katalonskie-tradycje [dostęp: 16.05.2021].

Zdjęcie 24. *Castellers*

Zdj. 24. (źródło: www.spanish-fiestas.com).

Świętem katalońskim związanym z Bożym Narodzeniem jest *Cagitó*, symbol ogniska domowego. *Cagitó* to forma małego pieńka z rysami ludzkimi, czerwonym nosem i uśmiechem. W dzień Bożego Narodzenia dzieci uderzają pień kijem, śpiewając wspólnie z rodziną tradycyjną przyśpiewkę, dzięki czemu z drewna „wypadają” katalońskie przysmaki i cukierki. Z kolei letnim, popularnym świętem katalońskim jest *Sant Joan*, celebrowane 23 czerwca. Jest to dzień nocy świętojańskiej, którą Katalończycy świętują na plaży, bawiąc się, tańcząc, rozpalając ogniska i witając nadejście lata sztucznymi ogniami. Jest to jedno z najważniejszych świąt Katalonii, obchodzone „huczniej” niż Nowy Rok. Do tradycyjnych obchodów katalońskich należą także całoroczne *Fiestas Mayores*. Są to święta poszczególnych dzielnic, które różne miasta katalońskie świętują w innych terminach. Obchody *Fiestas Mayores* w konkretnej dzielnicy trwają zazwyczaj kilka dni. Uroczystości charakteryzują się koncertami, spektaklami, poczęstunkiem, pochodami gigantycznych kukieł i innymi atrakcjami. Jednak do najważniejszego elementu *Fiestas Mayores* należy przystrajanie ulic. W dekorowanie angażują się mieszkańcy danej ulicy, gdyż organizowane konkursy na najpiękniej ubraną ulicę chcą wygrać wszyscy mieszkańcy. W drugiej połowie sierpnia odbywają się święta dzielnicy Gràcia w Barcelonie. Jest to jedna z najbardziej malowniczych i popularnych dzielnic Barcelony. Dekoracje przygotowane przez jej mieszkańców obserwują turyści i liczni mieszkańcy Barcelony, korzystając z bogatego programu atrakcji. Do znanych tradycji katalońskich należą także *Sardana* – taniec w kole zapraszający innych do zabawy przy okazji różnych świąt, *Castanyada* – tradycja związana z obchodami 31 października, w której główną rolę odgrywa

degustacja pieczonych kasztanów, ziemniaków, słodczy i wina, a także tradycyjna forma jedzenia specjalnego gatunku cebuli – *Calcotada*⁵⁶⁵.

Zdjęcie 25. *Fiestas Mayores – Mayor de Gràcia*

Zdj. 25.

(źródło: www.ajuntament.barcelona.cat).

5. Religia

Jako jeden z najbardziej znaczących czynników, określających tożsamość regionalną, narodową, kulturową wymieniana jest religia. Religia odwołuje się do fundamentalnych wartości egzystencjalnych człowieka – życia i śmierci. Stanowi ona także kryterium więzi społecznej i jest czynnikiem integrującym wspólnoty społeczne. Kult religijny to wyznacznik odrębności charakterystyczny dla danej wiary, objawiający się w obchodzonych świętach, obrządkach religijnych i wyznawanych wartościach. Według Jerzego Nikitorowicza religia pełni rolę czynnika „kreującego, wzmacniającego, oraz wzbogacającego tożsamość etniczną”⁵⁶⁶. Religia jest obszarem, który może silnie kształtować tożsamość człowieka, w zależności od poziomu wyznawanej wiary. Sięgając do historii Hiszpanii, należy podkreślić, że religia chrześcijańska była ściśle związana z edukacją, gdyż wiele szkół hiszpańskich miało charakter katolicki, a nauczycielami byli księża i zakonnice.

W związku z tym, że w Katalonii dominuje wiara chrześcijańska, ważnym wydarzeniem z punktu widzenia duchowego i regionalnego było założenie w 1025 roku sanktuarium maryjnego w Montserrat, które jest ośrodkiem kultu religijnego oraz jednym z elementów tożsamości Katalonii. Kapłan z Vic, Jaume Collella stwierdza: „Montserrat jest odwiecznym

⁵⁶⁵ M. Le Lan, *Najpopularniejsze katalońskie tradycje*, online: https://www.barcelonacheckin.com/pl/r/barcelona_przewodnik/artykuly/katalonskie-tradycje [dostęp: 16.05.2021].

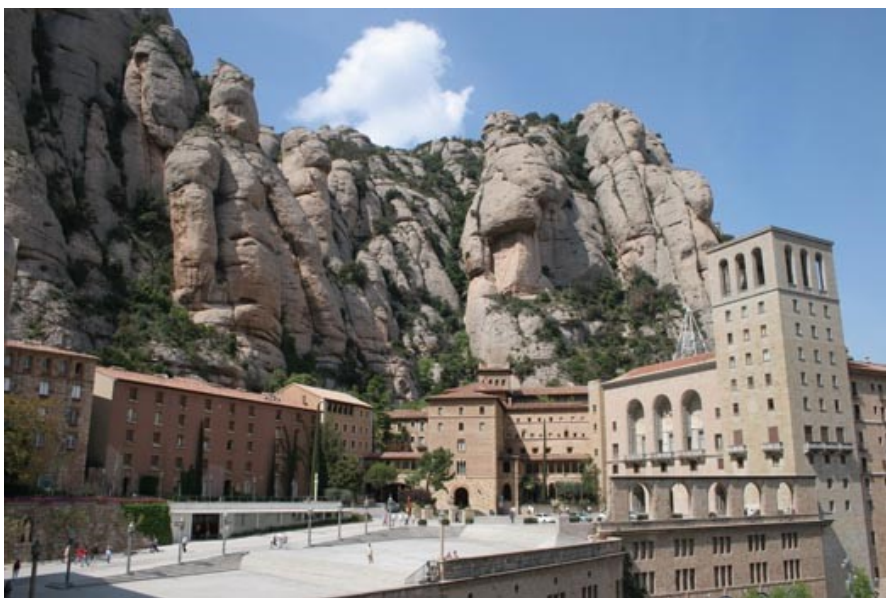
⁵⁶⁶ J. Nikitorowicz, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 29.

pomnikiem katalońskiej ojczyzny”⁵⁶⁷. Sanktuarium jest religijną wizytówką Katalonii, odwiedzana przez turystów i pielgrzymów z całego świata.

Montserrat położone jest w odległości trzydziestu pięciu kilometrów od Barcelony na terenie rezerwatu przyrody. Dla Katalończyków *Montserrat* to „święta góra”, na której według legendy w 880 roku siedmiu pastuszkom objawiła się Matka Boska. Najpierw zobaczyli światło wychodzące z gór i usłyszeli muzykę. Odtąd, co sobotę widzieli niewytłumaczalne zjawisko w postaci jasnego światła. Postanowili więc poszukać miejsca, skąd dochodzi muzyka i jasne oblicze, wtedy na skale objawiła im się Maryja. Od tego momentu miejsce to uznano za święte⁵⁶⁸. W miejscu objawienia zbudowano sanktuarium, w którym czczono figurę *la Morenety* – *Czarnulki*. W XIII wieku, papież Leon XIII, ukoronował drewnianą figurę Czarnej Madonny i ogłosił ją patronką Katalonii⁵⁶⁹.

Sanktuarium maryjne położone jest wśród skał, które swoim kształtem porównywane są do „palców boskich”. Zwiedzając klasztor, można także skorzystać z wyprawy górskiej, gdyż dla odwiedzających *Montserrat* przygotowano wiele ciekawych szlaków. Jeden z nich prowadzi do krzyża usytuowanego na skraju jednego ze wzgórz. Magiczne wzgórze posiada również źródło wody, która uznana jest za „uzdrawiającą”.

Zdjęcie 26. Klasztor Montserrat

Zdj. 26.

(źródło: www.poloniabarcelona.pl).

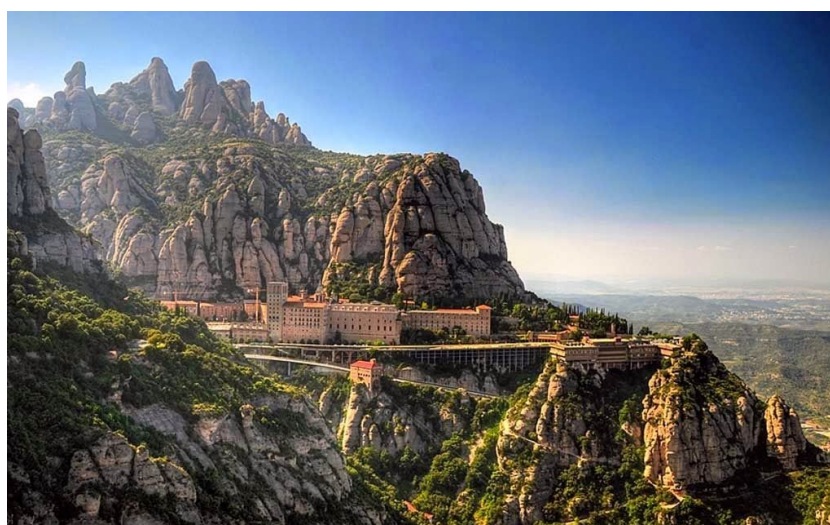
⁵⁶⁷ C. Pi i Sunyer, *Rozmowa Czarnych Madonn, polskiej i katalońskiej*, wyd. Polski Consulat Generalny w Barcelonie, Fundacja Pi i Sunyera, Barcelona 2009, s. 8.

⁵⁶⁸ Generalitat de Catalunya, „*La moreneta*” de Montserrat, online: <https://www.turismefgc.cat/es/blog/la-moreneta-de-montserrat/> [dostęp: 18.05.2021].

⁵⁶⁹ Podróże po Europie, *Klasztor na górze Montserrat – Historia i ciekawostki*, online: <https://www.podrozepoeuropie.pl/klasztor-montserrat/> [dostęp: 18.05.2021].

Klasztor Montserrat jest także ośrodkiem kultury katalońskiej. W muzeum znajdującym się obok klasztoru, można zobaczyć różne zbiory historyczne i dzieła sztuki. Między innymi w muzeum widnieją dzieła Moneta, El Greca czy Picassa. Klasztor szczyci się także jednym z najstarszych chórów chłopięcych *Escolania*, założonym w 1307 roku. Grupa kilkudziesięciu wybranych chłopców codziennie uczy się śpiewu, który prezentuje podczas wizyt zwiedzających Sanktuarium. Przez klasztor prowadzona jest również ceniona działalność wydawnicza, która podejmuje ryzyko wydawania książek niedochodowych, a niesprzedane publikacje zachowywane są i nawet latami czekają na sprzedaż ostatniego egzemplarza⁵⁷⁰.

Zdjęcie 27. Wzgórze Montserrat

Zdj. 27.

(źródło: www.barcelonasegwayday.com).

Montserrat było także miejscem zgromadzeń sił politycznych Katalonii w czasie dyktatury Franco. W 1974 roku zgromadzili się tam katalońscy nacjonaści, aby oficjalnie utworzyć Zgromadzenie Demokratycznej Konwergencji Katalonii⁵⁷¹. W ostatniej fazie dyktatury generała Franco, w benedyktyńskim opactwie utworzono Zgromadzenie Katalońskie, będące forum współdziałania wszystkich sił walczących o przywrócenie praw Katalonii i jej mieszkańcom. *Montserrat* jest zatem nie tylko turystyczną wizytówką Katalonii, ale przede wszystkim świętym miejscem patronki Katalonii oraz wartością historyczną i kulturową⁵⁷².

⁵⁷⁰ Podróże po Europie, *Klasztor na górze Montserrat – Historia i ciekawostki*, online: <https://www.podrozepoeuropie.pl/klasztor-montserrat/> [dostęp: 18.05.2021].

⁵⁷¹ M. Myśliwiec, *Katalonia na drodze do niepodległości?*, wyd. Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji, Bytom 2006, s. 50.

⁵⁷² W. Dobrzycki, *Separatyzm i problemy narodowościowe w Hiszpanii*, [w:] *Problemy narodowościowe w Europie i ich wpływ na stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, H. Szczerbiński (red.), wyd. Wyższa Szkoła Cła i Logistyki w Warszawie, Warszawa 2009, s. 213.

6. Związek Katalończyków z Polakami – *los polacos*

Zdjęcie 28. *Los polacos*

Zdj. 28.

(źródło: www.akariaryaca.com).

Zarówno w Katalonii, jak i całej Hiszpanii powszechny jest fakt, że społeczeństwo katalońskie nazywane jest Polakami – *los polacos*. Jest to powszechna nazwa mająca swoje uzasadnienie, jednak nie jest jasno sprecyzowane ani znane to, dlaczego Katalończykom przypisana jest nazwa polska. Przydomek Katalończyków znajduje swoje miejsce także w słowniku angielsko-hispańskim.

Zdjęcie 29. Tłumaczenie słowa „Polak” w słowniku angielsko-hispańskim

Zdj. 29.

(źródło: www.blogs.20minutos.es).

Badając różne źródła można wnioskować, że najbardziej zaakcentowany jest aspekt języka katalońskiego i polskiego. Mimo tego, że nie mają one ze sobą nic wspólnego, fakty historyczne dowodzą pewne zbieżności, z których może wynikać powstały przydomek Katalończyków. Jedna z teorii sięga czasów wojen napoleońskich, w których brali udział polscy żołnierze. Walczyli oni u boku Francuzów, jednak ponieważ nie byli rządni majątków innych i szanowali cudze własności, niektórzy z Polaków zaczęli wspierać lokalne oddziały katalońskie. Dla Hiszpanów zarówno język kataloński, jak i polski brzmiały niezrozumiale, a niekiedy

traktowane były jako jeden język. Dlatego zarówno na jednych i drugich mówiono *los polacos*. Na podobieństwo obu języków wpłynęło podobne brzmienie głosek „ć”, „sz”, „dź”⁵⁷³.

Podobna hipoteza odnosi się do XVII wieku i towarów transportowanych z Gdańska do Barcelony. W Barcelonie do Polaków dołączali marynarze katalońscy, którzy wspólnie płynęli do portów Andaluzji. Mieszkańcy tamtejszych rejonów, słuchając dwóch języków, zaczęli utożsamiać Katalończyków z Polakami i nazywać ich *polakami*. Również podobna hipoteza odnosi się do meczów piłkarskich, na których zawodnicy hiszpańscy nie rozumieli mowy Katalończyków i podporządkowali ich do „dziwnej mowy”, wyznaczając przydomek *los polacos*.

Kolejną teorią jest koncepcja historyka Marka Pernala, który twierdzi, że po wojnie z Napoleonem i pokonaniu go, Katalończycy domagali się od Korony Hiszpańskiej uzyskania takiej samej autonomii, jaką Rosja po kongresie wiedeńskim oferowała Królestwu Polskiemu. Walka o prawa dla ziem i regionów, walka o konstytucję i administrację sprowadza do podobieństw w aspekcie niepodległościowym Katalonii i Polski. Katalończycy byli nieustępliwi i głośno walczyli o swoje prawa, dlatego z czasem zaczęto nazywać ich *polakami*⁵⁷⁴.

Podczas dyktatury generała Franco, mniejszości i odrębności terytorialne oraz kulturowe stawały na drodze do stworzenia wielkiej i zjednoczonej Hiszpanii. Katalończycy, którzy dumnie posługiwali się swoim językiem oraz dawali znać o swej odmiennej kulturze, nie byli mile widziani przez frankistowskie wojska. Używania języka katalońskiego wówczas zakazano, a porównywanie Katalończyków do Polaków miało na celu zaznaczenie statusu społeczeństwa bez ojczyzny.

Podobieństwo Katalonii i Polski można również odnaleźć w aspektach religijnych, wierze chrześcijańskiej, licznych kościołach, a także sanktuariach w Częstochowie i Montserrat. Zarówno jedno, jak i drugie Sanktuarium patronuje „Czarna Madonna”, a w miejsca uznane za „cudowne” przybywa wielu wiernych. W Montserrat Matka Boska pod postacią figury trzyma na kolanach Pana Jezusa, w Częstochowie również jest podobna forma przekazu Matki Boskiej z dzieciątkiem na kolanach, lecz w formie cudownego obrazu. Madonna z Montserrat trzyma w ręku kulę, symbolizującą kulę ziemską i władzę nad nią Pana

⁵⁷³ Mama w Barcelonie, *Katalończyk, brat Polaka*,
online: <https://www.mamawbarcelonie.pl/2017/05/katalonczyk-brat-polaka/> [dostęp: 18.05.2021].

⁵⁷⁴ Ibidem.

Jezusa, natomiast dzieciątko prawą ręką błogosławi, a w lewej ręce trzyma szyszkę oznaczającą symbol życia i płodności. Na obrazie częstochowskim Matka Boska Jasnogórska prawą ręką wskazuje Jezusa, a dzieciątko prawą ręką błogosławi, w lewej ręce trzyma księgę symbolizującą Oblicze Jezusa⁵⁷⁵.

Zdjęcie 30. Madonna z Montserrat

Zdj. 30. (źródło: www.arthistery.blogspot.com).

Zdjęcie 31. Matka Boska Częstochowska

Zdj. 31. (źródło: www.culture.pl).

Kolejnym wspólnym aspektem religijnym jest Patronka Barcelony i Patronka Warszawy, strażniczka Polski – Matka Boska Łaskawa. W Barcelonie święto patronki „La Mercè” obchodzone jest 24 września. W Polsce święto przypada na miesiąc maj i upamiętnia wydarzenia z 1652 roku odnoszące się do epidemii w Warszawie i na Mazowszu, którą według polskiej wiary katolickiej powstrzymała Matka Boska Łaskawa. W 1920 roku Matka Boża ocaliła Polskę od nawałnicy bolszewickiej. Ikona Matki Boskiej znajdująca się w warszawskim Sanktuarium na Starym Mieście jest pierwszym w Polsce obrazem, na który nałożono korony w 1973 roku. Decyzją papieża Innocentego X, święto „Mater Gratiarum Varsaviensis” ustanowiono na drugą niedzielę maja, 24 marca 1651 roku.⁵⁷⁶

⁵⁷⁵ C. Pi i Sunyer, *Rozmowa Czarnych Madonn, polskiej i katalońskiej*, wyd. Polski Consulat Generalny w Barcelonie, Fundacja Pi i Sunyera, Barcelona 2009, s. 8.

⁵⁷⁶ Diecezja warszawsko-praska, *Matka Boża Łaskawa, Patronka Stolicy i Strażniczka Polski!*, online: <http://idziemy.pl/kosciol/matka-boza-laskawa-patronka-stolicy-i-strazniczka-polski-/64171> [dostęp: 11.11.2021].

Zdjęcie 32. Matka Boża Łaskawa – Patronka Warszawy Zdjęcie 33. Patronka Barcelony

Zdj. 32. (źródło: www.pl.aleteia.org).

Zdj. 33. (źródło: www.basilicadelamerce.es).

Historia Patronki Barcelony sięga roku 1218, kiedy podczas wojny religijnej, 24 września Matka Boska Łaskawa objawiła się królowi Jaime I, a także świętym: Pedro Nolasco i Ramónowi de Penyafort, prosząc ich o wydanie rozkazu uwolnienia chrześcijan uwięzionych przez Saracenów. W roku 1687, Barcelona przechodziła plagę homarów, którą zawierzono w ręce Matki Boskiej Łaskawej. Plaga ustała, a Matkę Boską – Virgen de la Mercè ogłoszono patronką Barcelony. Jednak oficjalnie święto zostało uznane przez papieża w 1868 roku.⁵⁷⁷

W święto Virgen de la Mercè, 1957 roku 24 września, odbyła się uroczystość inauguracyjna stadionu Barcelony *Camp Nou*, na której pierwszy mecz FC Barcelona zagrała z Legią Warszawa. Jeden i drugi klub sportowy reprezentujący Barcelonę i Warszawę, posiadały wspólną Patronkę w dzień Jej święta. Stadion *Camp Nou* pozostał jedną z największych atrakcji turystycznych Barcelony, a także jest symbolem i dumą Katalonii.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ Ajuntament de Barcelona, *La Mercè, patrona de Barcelona*, online: <https://www.barcelona.cat/lamerce/es/historia> [dostęp: 11.11.2021].

⁵⁷⁸ *Inauguración del Camp Nou*, online: <https://www.historia.com/inauguracion-del-camp-nou/> [dostęp: 11.11.2021].

Zdjęcie 34. Inauguracja *Camp Nou*

Zdj. 34.

(źródło: www.historia.com).

Za następny wspólny akcent Katalończyków i Polaków można uznać piosenkę pod tytułem „Mury” Jacka Kaczmarskiego, która poniekąd jest symbolem polskiej wolności. Zaczepnięta została ona z oryginalnej wersji katalońskiego muzyka Lluísa Llach, który śpiewa o wolności i niepodległości, a jego pieśń jest nieoficjalnym hymnem Katalonii. Pieśń, jak zostało wspomniane, napisana została w dobie dyktatury Franco, kiedy zabroniono posługiwać się językiem katalońskim i symbolami regionu. Taka sytuacja porównywana jest do represjonowania narodu polskiego przez Sowietów i nazistów, nawiązując do utraty wolności, co może łączyć doświadczenia obu narodowości.

Nawiązując do nazwy *los polacos* w 2006 roku w katalońskiej telewizji TV3, powstał program satyryczny *Polònia* – Polska, który z humorem komentuje ogólnohiszpańskie wydarzenia polityczne i cieszy się dużą popularnością. Sukces owej audycji sprawił, że w 2008 roku powstał program o podobnym, ale sportowym charakterze, noszący nazwę *Crakovia* – Kraków. Napis widniejący na tle końcowym programu to napisany w języku polskim „KONIEC”. Programy spowodowały, że Katalończycy odnoszą się do Polaków z jeszcze większą sympatią, a nazwa *los polacos* powoduje, że Katalończycy podchodzą do narodu polskiego z uśmiechem⁵⁷⁹.

⁵⁷⁹ *Polaco*, online: <https://www.wikipedia.org/wiki/Polaco> [dostęp: 18.05.2021].

Podsumowanie

Analizując czynniki tworzące tożsamość katalońską, na którą składają się omówione w poprzednich rozdziałach aspekty historyczne, położenie geograficzne oraz charakterystyczne elementy tożsamości Katalończyków: język, symbole, tradycja, dziedzictwo kulturowe i religia, można zauważyć wielowymiarowość zjawiska tożsamości społeczeństwa Katalonii. Region prezentuje szereg elementów, które składają się na całość silnego regionalizmu Katalonii. Historia sięgająca starożytności i ludów Celtoiberowych, położenie geograficzne umożliwiające rozwój regionu, dostęp do morza, kopalnie, klimat, język o silnym podłożu historycznym, potęga Królestwa Aragonii, symbole narodowościowe, przedstawiciele sztuki i architektury, znane zabytki regionalne, religia chrześcijańska przyczyniająca się do rozwoju Katalonii, tradycje regionalne, prężnie funkcjonująca polityka regionalna spowodowały, że współcześnie Katalonia jest przykładem regionu inspirującego regionalizmy nie tylko w Europie, ale na całym świecie. Dzięki różnorodności nakładających się na siebie czynników tożsamościowych Katalonii, można zrozumieć dążenia niepodległościowe Katalończyków, jednak czy istnieje realna szansa na „wolną” Katalonię?

4.4. Regionalizm jako katalonizm polityczny

Konsekwencją tożsamości i odrębności regionalnej zazwyczaj są uwarunkowania i działania polityczne. Podkreślenie wyjątkowości na scenie politycznej łączy się z doktrynami politycznymi, działającymi w sferze regionalnej. Istotne staje się wówczas definiowanie sprawiedliwości, wolości czy równości, co objawia się w programach politycznych partii rządzących. Na gruncie katalońskim dążenia regionalne nazwane zostały *katalonizmem*. W literaturze tłumaczenie znaczenia katalonizmu określane może być również jako nacjonalizm regionalny. Jednak sformułowanie to w przypadku Katalonii nie oddaje pełnego znaczenia, gdyż dążenia katalońskie od zawsze miały różne formy i nie można ich jednoznacznie przyporządkować określeniu „nacjonalizmu”. W minionych wiekach nacjonalizm kataloński postrzegany był jako wyjątkowa forma nacjonalizmu, gdyż nie odnosił się on wprost do odrębnego państwa, a także nie odwoływał się do daleko idących aspiracji politycznych. W dużej mierze dążenia odnosiły się do ambicji kulturowych. Jednymi z najważniejszych postulatów było tworzenie warunków rozwoju języka i tradycji katalońskich. Pielęgnowano także pamięć historyczną oraz dziedzictwo kulturowe. Dążenia do umocnienia pozycji regionu coraz silniej integrowały społeczeństwo Katalonii, doprowadzając do tego, że

funkcjonujące wówczas doktryny polityczne zyskiwały poparcie, gdy ich postulaty zawierały kwestie regionalne. W związku z tym, że przypisywana Katalonii forma nacjonalizmu nie spełniała wyczerpująco cech tej doktryny, forma dążeń regionalnych zasługiwała na inną nazwę niż nacjonalizm. Doktryna polityki regionalnej Katalonii określona została *katalonizmem*. Jest to jednak forma dążeń politycznych, kulturowych i społecznych, która nie ma jednej i niezmiennej formy. Można powiedzieć, że doktryna katalonizmu jest zmieniającym się procesem, który dostosowuje się do aktualnych warunków funkcjonowania społeczno-politycznego. Początkowym etapem katalonizmu była próba zdefiniowania tożsamości katalońskiej w odniesieniu do jej historii i kultury. Końcowy etap katalonizmu dotarł do postulatów niepodległościowych⁵⁸⁰.

Według teoretyków nurtu prowincjalizmu powstaje wtedy, gdy ludzie uświadamiają sobie, że to, z czym się utożsamiają, nabierze większego znaczenia, kiedy zostanie skonfrontowane z czynnikami zewnętrznymi, czymś większym i bardziej powszechnym⁵⁸¹. Katalończycy zawsze charakteryzowali się odrębnością, jednak najsilniej tożsamość katalońska zaczęła być akcentowana i przekładana na działania publiczne na początku XIX wieku. Początki nacjonalizmu katalońskiego, który w późniejszym okresie przybrał formę katalonizmu, przypadają na czas ideologicznych osiągnięć rewolucji francuskiej. Był to moment przełomowy dla wielu krajów Europy, gdyż poza innymi zmianami społeczno-kulturowymi i politycznymi, to właśnie wtedy zaczęto podkreślać istotę znaczenia odrębności kulturowej. Tendencje te docierając do Katalonii, wzbudziły mobilizację społeczeństwa i chęć odnowienia „ducha narodowego” Katalonii, początkowo poprzez język. Jednak w roku 1808, podczas wkroczenia Francuzów do Hiszpanii, działania regionalne przybrały formę działań państwowych w odpowiedzi na wspólnego dla wszystkich regionów Hiszpanii, francuskiego wroga. Pomimo niesprzyjającej sytuacji, Katalończycy nadal podkreślali swoją niezależność, a nawet głośno mówili o potrzebie zmian w systemie państwa, dotyczących regulacji praw mniejszości i większości żyjącej w ramach państwa hiszpańskiego. W związku z tym 18 czerwca 1808 roku powołane zostało Junta Suprema del Principado de Cataluña – Najwyższe Zgromadzenie Księstwa Katalonii. Podczas manifestu w 1809 roku, Zgromadzenie Księstwa uznało, że od momentu powołania pełni funkcję wypełniania obowiązków, do których zostało wyznaczone przez lud kataloński, w obronie przed

⁵⁸⁰ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 91-96.

⁵⁸¹ W.H. Robinson, J. Falgas, C. Belén Lord, R. Hughes, *Barcelona and Modernity: Picasso, Gaudi, Miró, Dalí*, wyd. Yale University Press, London 2006, s. 17.

zagrożeniem, wraz z innymi instytucjami lokalnymi, działającymi w pozostałych prowincjach Hiszpanii⁵⁸².

Prowincjonalizm zdaniem badaczy został zasygnalizowany już w manifestie Zgromadzenia Katalonii w 1809 roku, mimo tego, że odnosił się on do wspólnego państwa hiszpańskiego. Katalończycy działali wówczas na własną rękę, tłumacząc potrzebę pilnej defensywy przed wrogiem, a powstawanie ciał na rzecz obrony wywodzących się z regionu, była niezbędna poprzez większy i szybszy dostęp do obrony na rzecz Hiszpanii. W późniejszym okresie widoczne było podkreślanie swojej odrębności przez Katalończyków, ale na początku XIX wieku były to tylko symboliczne manifestacje inności, a nie otwarta konfrontacja z władzami centralnymi. W marcu 1812 roku w Kadyksie przyjęto pierwszą w historii Hiszpanii ustawę zasadniczą zwaną *La Pepa*. Konstytucja odnosiła się do Hiszpanii jako monarchii konstytucyjnej i trójpodziału władzy. Katalończycy byli postawieni przed wyborem poparcia Konstytucji lub opowiedzenia się przeciw, popierając tym samym centralistyczny reżim Francji. Według Alberta Balcells'a „Hiszpania wydawała się Katalończykom mniejszym złem”⁵⁸³. Historycy uznają, że ówczesne dążenia niepodległościowe Katalonii zahamowała sytuacja ekonomiczna i obawa przed brakiem dostępu do rynku hiszpańskiego w sytuacji dążeń do autonomii⁵⁸⁴.

Po powrocie do władzy Ferdynanda VII, *La Pepa* została uchylona przez uznanie jej za zbyt liberalną. Jednak w tym okresie został otworzony pierwszy rozdział politycznej myśli katalońskiej w oparciu o prowincjonalizm, który opisywał wszelkie sprawy katalońskie. Zgodnie z założeniami prowincjonalizmu, Katalonia miała należeć do Hiszpanii, zachowując swoje wzorce kulturowe. Jeśli chodzi o władzę centralną, czas ten charakteryzował się poszukiwaniem rozwiązań połączenia republikanizmu z monarchizmem, zwalczając indywidualizm regionalny. Ówczesny prowincjonalizm kataloński w znacznej mierze odnosił się do obrony kultury wobec uniformizacji, a nie do walki o niepodległość⁵⁸⁵.

Z czasem społeczeństwo katalońskie coraz bardziej zaczęło odczuwać potrzebę silniejszego zaakcentowania swej odrębności. Dodatkowym wsparciem prowincjonalizmu był Kościół, dzięki któremu przetrwanie lokalnego języka oraz tradycji miało większe szanse.

⁵⁸² *Manifiesto de la Junta Superior del Principado de Cataluña*, wyd. Imprenta de Brusi, Tarragona 1810, s. 1.

⁵⁸³ A. Balcells, *Catalan Nationalism, Past and Present*, wyd. St. Martin's Press, New York 1996, s. 17.

⁵⁸⁴ P. Anguera, J. Beramendi, J.L. De la Granja, *La España de los nacionalismos y las autonomías*, wyd. Editorial Síntesis, Madrid 2003, s. 23.

⁵⁸⁵ M. Guibernau, *Catalan Nationalism: Francisom, transition and democracy*, wyd. Routledge, Oxford 2004, s. 25.

Przełom prowincjonalizmu katalońskiego i odrodzenia się kultury katalońskiej dotyczył języka, który zapoczątkował dalsze odrodzenie Katalonii. Okres ten był kluczowym momentem powstania „nowej Katalonii”. Tworzenie literatury, określenie zasad językowych, odnowienie „ducha kulturowego”, podkreślenie tradycji i wartości katalońskich były początkiem silnego akcentowania tożsamości katalońskiej⁵⁸⁶.

W następnych latach istotnym etapem regionalizmu katalońskiego był ruch republikański, którego początki przypisuje się na przełomowy rok dla Katalonii – 1833. Po śmierci Ferdynanda VII w Hiszpanii zaczęły dominować dwa obozy. Przedstawicielami pierwszego z nich byli konserwatywni antyliberałowie, którzy opowiadali się za absolutyzmem i obecnością Kościoła w życiu publicznym i politycznym państwa. Drugi obóz tworzony był przez ludzi, którzy pragnęli zmian dotyczących regulacji funkcjonowania Hiszpanii. Zwolennicy obozu drugiego byli przeciwni karze śmierci, ale także roli Kościoła w państwie. Opowiadali się oni również za decentralizacją Hiszpanii. Zwolennicy takich poglądów często nazywani byli reformistami lub federalistami. W wyborach 1867 roku federalny republikanizm stał się najsilniejszą siłą Katalonii, mimo tego, że jego idea nie pochodziła z tego regionu. Ówczesny federalizm definiowany był przez publicystów katalońskich jako decentralizacja: „Hiszpania nie jest tylko jedna; (...) w Hiszpanii elementy konstytuujące tożsamość narodową nie są zuniformizowane, ale różnorodne i nie ma w jej ramach jednego narodu, jednej tożsamości”⁵⁸⁷. Postulaty głosiły zdecentralizować kraj hiszpański i „podzielić go na tyle członów podziału terytorialnego, ile jest elementów posiadających tożsamość narodową”⁵⁸⁸.

Głównym twórcą federalizmu hiszpańskiego był socjalista pochodzący z katalońskiej klasy robotniczej – Francesc Pi i Margall, autor dzieła *La reacción y la revolución*, opublikowanego w 1854 roku. Pi i Margall głosił postulaty wolnościowe, podkreślał wolny wybór człowieka i nawoływał o poszanowanie władzy dla indywidualnych decyzji. Proponowana przez niego definicja wolności odnosiła się do „niezależności woli od czynników zewnętrznych.”⁵⁸⁹ Margall był przeciwny rządzeniu ludźmi i uważał, że „władza jest absurdem”⁵⁹⁰. Pomimo swoich radykalnych poglądów federalista nie dążył do anarchii, a do poszanowania prawa obywateli w podejmowaniu decyzji ich dotyczących. Najważniejszym

⁵⁸⁶ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 103.

⁵⁸⁷ P. Anguera, J. Beramendi, J.L. De la Granja, *La España de los nacionalismos y las autonomías*, wyd. Editorial Síntesis, Madrid 2003, s. 326-327.

⁵⁸⁸ Ibidem.

⁵⁸⁹ F. Pi i Margall, *Las Nacionalidades*, wyd. Librería Beruga, Madrid 1936, s. 12.

⁵⁹⁰ Ibidem.

okresem polityki Pi i Margalla był czas upadku monarchii i powstanie pierwszej Republiki po 1873 roku. Polityk został mianowany wówczas przez prezydenta Estanislao Figuresa ministrem spraw wewnętrznych. Stanowisko Margalla zobowiązywało go do zwalczania ówczesnego ruchu katalońskiego, mimo swojego pochodzenia. Przełomem w karierze Pi i Margalla była rezygnacja z prezydentury Estanislao Figuresa, co spowodowało, że Margall objął stanowisko prezydenta Hiszpanii. Rozpoczął on wówczas reformy państwa, przedstawiając Kortezom plan oddzielenia Kościoła od władzy oraz regulacji współdziałania rządu z regionami hiszpańskimi. Pi i Margall zyskał przychylność zarówno republikanów, jak i socjalistów, jednak radykalne ruchy federalistów doprowadziły do obalenia prezydenta już miesiąc po objęciu urzędu⁵⁹¹.

Jedną z najważniejszych publikacji Pi i Margalla była napisana w 1882 roku praca zatytułowana *Las Nacionalidades*, która opisywała koncepcje rozwiązań ustrojowych państwa. Koncepcja ta odzwierciedlała katalońskie dążenia do „uwolnienia się” spod scentralizowanej władzy hiszpańskiej, a także proponowała rewolucję o charakterze federalistycznym, liberalnym i socjalistycznym. Polityk, pomimo sprawowanych przez siebie stanowisk ministra spraw wewnętrznych i prezydenta, był przeciwny wielkim twórcom państwowym o charakterze unitarnym. Nie oznaczało to jednak konieczności odrzucenia dobrowolnego łączenia się społeczeństwa w twory państwowe. Margall uważał, że tradycje, historia i język są elementami jednoczącymi wspólnoty społeczne i będą one sprawnie funkcjonować wtedy, gdy „dominujący będą respektować autonomię podbitych ludów i nie będą jej pomniejszać”⁵⁹².

Podczas funkcjonujących obok siebie prowincjalizmu, a następnie federalizmu, na scenie politycznej Katalonii pojawił się Valeni Almirall, uważany za ojca regionalizmu i katalonizmu politycznego. Zaprezentował on koncepcję łączącą wcześniejsze projekty strategii politycznych, która z punktu widzenia Katalończyków miała dostosować się do potrzeb społeczeństwa regionu. Koncepcja Almiralla jednała w sobie dwie idee. Pierwsza dotyczyła modernizacji polityki, przemysłu i sfery kulturalnej. Druga idea zaś gwarantowała jednocześnie utrzymanie tradycjonalizmu katalońskiego, który widoczny był w wysuwanych hasłach regionalnych.

Valenti Almirall był jednym z rebeliantów, którzy w 1868 roku wkroczyli do Ratusza w Barcelonie w celu pozbycia się ówczesnych władz podporządkowanych monarchii. Dążenia do rewolucji Hiszpanii i aktywność w tej sprawie sprawiły, że w tym samym roku Almirall

⁵⁹¹ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 106.

⁵⁹² F. Pi i Margall, *Las Nacionalidades*, wyd. Librería Beruga, Madrid 1936, s. 80.

wstąpił do Republikańskiej i Federalistycznej Partii Katalonii. Zaczął również współpracę z pierwszym dziennikiem regionalnym redagowanym w całości w języku katalońskim – „El Diari Català”. Wykorzystując wydawaną przez siebie gazetę, Almirall dążył do odrodzenia kultury katalońskiej, języka, a także polityki. Ruch odrodzeniowy zaczęto nazywać wówczas *katalonizmem*, jednak nie był on jednolity w swoich postulatach. Brakowało w nim również integracji politycznej jego zwolenników. Valenti Almirall upatrywał jako ogniwo łączące różne idee, szukając płaszczyzny budowy wspólnej przestrzeni do utworzenia samorządu Katalonii. W 1869 roku próbą poskromienia działań politycznych Almiralla, został aresztowany w Barcelonie i wywieziony na Baleary. Stamtąd przedostał się do Francji i kontynuował swoją aktywność polityczną, jednak do kraju powrócił dopiero po proklamowaniu pierwszej Republiki w 1873 roku. Uważając, że centrum Hiszpanii jest odpowiednim miejscem do manifestacji swoich poglądów, zamieszkał w Madrycie. Jego koncepcją była decentralizacja i modernizacja zapewniająca autonomię kulturowo-polityczną regionów. W konsekwencji swoich przekonań Almirall postanowił podjąć próbę zdefiniowania nowych, funkcjonujących w Hiszpanii regionów z perspektywy swojej koncepcji. Powrócił do Katalonii, gdzie rozpoczął formułowanie zasad ruchu, który odnosił się do elementów typowych dla regionalizmu reprezentujących doktrynę określoną przez Almiralla jako *katalonizm regionalistyczny*⁵⁹³.

Almirall twierdził, że trwająca wieki dominacja hiszpańska, spowodowała zatarcie się kultury katalońskiej, jej korzeni oraz języka. Uznał, że już czas, aby społeczeństwo katalońskie powróciło do swej charakterystycznej przeszłości i zawalczyło o kulturę katalońską „katalonizm regionalistyczny nie zadowoli się jedynie prostą zmianą formy rządów czy instytucji, ale aspiruje do czegoś znacznie większego”⁵⁹⁴. Nawoływał do przebudzenia „ducha Katalonii”. Valenti Almirall uważał, że „naród kataloński” powinien zawalczyć o swoje prawa i tradycje, a także przywrócić najbardziej widoczny element osobowości danego ludu – język. Najważniejszym celem katalonizmu było odrodzenie katalońskiej kultury, tradycji, historii oraz języka⁵⁹⁵. W 1880 roku Almirall zorganizował Pierwszy Kongres Katalonistyczny, a po dwóch latach powołał Cente Català – katalońskie centrum kulturalne, które poprzez odrodzenie języka katalońskiego, skodyfikowanie jego reguł i gramatyki miało dbać o jego ochronę⁵⁹⁶.

⁵⁹³ J. Termes, *Història del nacionalisme català fins al 1923*, wyd. Portic, Barcelona 2000, s. 21.

⁵⁹⁴ V. Almirall, *Lo Catalanisme*, wyd. Libreria de Verdager, Libreria de Lopez, Barcelona 1886, s. 52.

⁵⁹⁵ Ibidem, s. 90.

⁵⁹⁶ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 119.

Jednym z postulatów katalonizmu było także, obok haseł dotyczących kultury, postawienie idei politycznej, przez co rozumiane było dążenie do autonomii regionalnej nie tylko dla Katalonii, ale również innych regionów Hiszpanii. W zamierzeniach Almiralla było przywództwo w 1885 roku w proteście przeciw polityce i ekonomii władz centralnych. Katalończycy domagali się zmiany relacji między Madrytem a Barceloną na współpracę regionalną. Dążenia Katalończyków obejmowały także zmiany statusu języka katalońskiego z nieoficjalnego na język urzędowy⁵⁹⁷.

Owocem działalności Almiralla była publikacja dzieła *Lo Catalanisme* w 1886 roku, a autor okrzyknięty został ojcem *katalonizmu politycznego*. Valenti Almirall jest postacią, która wpisała się w tożsamość katalońską, jego upór i dążenie do odrodzenia Katalonii przyczyniły się do zmian, które nastąpiły w trakcie jego obecności na katalońskiej scenie politycznej. Postulaty wolności i zachowania odrębności autonomicznej regionów Hiszpanii nie pozostały obojętne dla polityki państwowej⁵⁹⁸.

Następcą Valentina Almiralla, odnoszącym się do katalonizmu politycznego oraz nacjonalizmu, był Enric Prat de la Riba. W myśl poprzednika opowiadał się on za katalonizmem, lecz nie był zgodny co do tezy, która nie uznawała Katalonii jako narodu. Odnosząc się do historii Katalonii, literatury i języka, Prat de la Riba promował ideę głoszącą, że to te obszary powinny zachować korzenie nacjonalizmu. Twierdził że: „Język jest najlepszą manifestacją ducha narodowego i najpotężniejszym instrumentem nacjonalizmu, a tym samym gwarantem przetrwania narodowej egzystencji”⁵⁹⁹. Enric Prat de la Riba odnosząc się do regionalizmu i koncepcji Almiralla, podzielał jego poglądy, jednak nie widział jasno sprecyzowanej kwestii określającej, jakie regiony miałyby prawo do samorządności i jakie kryteria określałyby dokonywania takiej selekcji. Uwarunkowania historyczne widział zbyt słabymi, aby były wyznacznikami regionów.

Największymi osiągnięciami Prata de la Riby było wzbudzenie dyskusji na temat istnienia Katalończyków jako mieszkańców regionu Hiszpanii, czy Katalończyków jako odrębnego narodu. Poglądy Enrica Prata de la Riby różniły się od prowincjonalizmu, federalizmu i regionalizmu tym, że jak pisał: „jesteśmy Katalończykami i niczym więcej niż

⁵⁹⁷ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 121.

⁵⁹⁸ Ibidem, s. 122.

⁵⁹⁹ E. Prat de la Riba, *La Nacionalidad Catalana*, wyd. MCMX, Barcelona 1910, s. 34.

Katalończykami”⁶⁰⁰, traktując Katalonię jako odrębny organ, a nie część Hiszpanii, jak jego poprzednicy. Do kolejnych osiągnięć Prata de la Riby należało wydanie książki zatytułowanej *La nacionalidad catalana* w 1906 roku. W publikacji autor poruszał takie tematy jak brak dopuszczenia Katalonii do decyzyjności o sobie, pisał, że państwo hiszpańskie to sztuczny twór, który nie ma podstaw do aspirowania do roli ojczyzny narodu zintegrowanego oraz podkreślał, że społeczeństwo katalońskie zaniedbało swoją kulturę. Enric Prat de la Riba odważnie twierdził, że: „Ojczyzna i Naród są jednym i tym samym, a Katalonia zawsze była Narodem, dokładnie tak jak była Ojczyzną”⁶⁰¹.

Fenomenem de la Riby było spełnienie oczekiwań społeczeństwa wobec podkreślenia znaczenia Katalonii w Hiszpanii, jak i Katalonii jako odrębnej jednostki regionalnej. Prat de la Riba silnie akcentował znaczenie kulturowe Katalonii i inspirował społeczeństwo do działań na rzecz regionu. Nie tyle w swej polityce dążył do niepodległości, ile do osiągnięcia jak największej autonomii dla Katalonii. Ówczesny nacjonalizm zintegrował społeczeństwo katalońskie w walce o odrębność i prawa regionalne⁶⁰².

Kolejnym znaczącym przedstawicielem doktryny katalońskiej był Jordi Pujol, który swoją działalność polityczną rozpoczął w dobie frankizmu. Brał on udział w protestach przeciwko władzom Hiszpanii, za co został skazany na karę więzienia. Za najważniejsze czynniki wzmacniające pozycję regionu uważał kulturę i działalność regionalną. Dlatego też angażował się w akcje na rzecz tożsamości narodowej Katalonii. Jego założenia nazwane zostały *pujolizmem*, a on sam w 1980 roku został prezydentem Generalitat de Catalunya. Urząd prezydenta Jordi Pujol sprawował dwadzieścia trzy lata, do 2003 roku, pozostawiając po sobie koncepcję autonomicznego funkcjonowania Katalonii, opierającą się na tożsamości, historii i nacjonalizmie⁶⁰³.

Jordi Pujol rozgraniczał pojęcia „nacjonalizmu” i „nacjonalizmu w wersji katalońskiej”. Ogólne znaczenie nacjonalizmu traktował jako chęć posiadania własnego charakteru przez dany naród i dążenie do konstruowania państwa. Nacjonalizm kataloński natomiast dla Pujola stanowił „ruch intelektualny i kulturalny, społeczny, ekonomiczny i polityczny, zmierzający do zachowania i wzmocnienia tożsamości katalońskiej oraz do przekształcenia Katalonii w kraj

⁶⁰⁰ E. Prat de la Riba, *La nacionalidad catalana*, wyd. Alianza Editorial/Enciclopèdia Catalana, Madrid 1987, s. 28.

⁶⁰¹ Ibidem, s. 33.

⁶⁰² A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 134.

⁶⁰³ Ibidem, s. 135.

bardziej europejski”⁶⁰⁴. Zdaniem polityka, nacjonalizm kataloński powinien być odbierany jako pozytywna cecha, która mobilizuje społeczeństwo do wzmocnienia własnej tożsamości. Według Pujola, nacjonalizm powinien kreować zdrowe współzawodnictwo, zmierzające zarówno do rozwoju społecznego, jak i ekonomicznego. Nacjonalizm według polityka nie powinien polegać na wykluczeniu wszystkich „innych”, ani na całkowitej izolacji, a na postrzeganiu patriotyzmu z pozycji lokalnej. Pujol chciał realizować Katalonię w granicach państwa hiszpańskiego, a nie suwerennego kraju, dążąc do uznania społeczeństwa katalońskiego za odrębne niż społeczeństwo hiszpańskie. Odwoływał się do wartości katalońskich, które są godne przebudzenia społeczeństwa w walce o narodowość. Ważnym elementem doktryny pujolizmu było pytanie „kim jestem?”. W tym kontekście polityki apelował o świadomość narodową oraz o wzrastanie w siłę. Pujol twierdził także, że Katalonia nie posiada odpowiedniej ochrony jako naród, a ogranicza się do „parasola bezpieczeństwa” odnoszącego się do polityki, gospodarki i podmiotów instytucjonalnych. Uważał, że Katalończycy to naród, który nie powinien określać się Hiszpanami lub jednym i drugim, a być odpowiedzialnym za określenie „jestem Katalończykiem”. Do równie ważnych postulatów pujolizmu należało znaczenie Katalonii w wymiarze historycznym. Polityk przykładał dużą wagę do doświadczeń historycznych Katalonii i twierdził, że historia to nie tylko znajomość zaszłych faktów, a rozumienie teraźniejszości. Historia według Pujola stworzyła podstawy do poczucia tożsamości narodowej. Kluczowymi momentami procesu kształtowania tożsamości katalońskiej według polityka było zdobycie terytorium regionu oraz wypracowanie własnego języka i kultury. Zdaniem Pujola niezwykle ważne jest zakorzenienie Katalończyków w przeszłości, która stworzyła społeczeństwo oraz która nakreśla różnice pomiędzy Katalończykami a Hiszpanami, a także udowadnia, że Katalonia posiada szczególne więzy z resztą Europy. Polityk sprzeciwiał się koncepcji państwa unitarnego uznając, że tylko autonomia może przyczynić się do rozwoju regionu⁶⁰⁵.

Pujolizm uznawany jest za katalońską doktrynę polityczną, która połączyła dążenia narodowościowe Katalończyków z uwarunkowaniami państwa hiszpańskiego. Uznawane za najważniejsze wartości doktryny pujolizmu: kultura, historia i tradycja Katalonii spowodowały, że „nacjonalizm kataloński” znalazł poparcie w wielu grupach społecznych. Jordi Pujol zapisał się w historii Katalonii jako ojciec współczesnego katalonizmu oraz praktyk i teoretyk, który jako pierwszy zdefiniował katalonizm jako lokalny nacjonalizm odnoszący się do dziedzictwa

⁶⁰⁴ J. Pujol, *Tot compromís comporta risc*, wyd. éditions 62, Barcelona 1997, s. 130.

⁶⁰⁵ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 136-146.

kulturowego. Pujol umiejętnie połączył idee konserwatywne z modernistycznymi, co pozostało drogowskazem dla współczesnych polityków katalońskich⁶⁰⁶.

Wśród polityków wyróżniających się na współczesnej scenie politycznej Katalonii do historii przeszedł Carles Puigdemont, który w 2016 roku objął urząd prezydenta Katalonii. Carles Puigdemont zawodowo zajmował się dziennikarstwem, był redaktorem naczelnym katalońskiego dziennika „El Punt”, dyrektorem Agència Catalana de Notícies – agencji prasowej, a także dyrektorem anglojęzycznego miesięcznika katalońskiego „Catalonia Today”. Jedną z pierwszych aktywności politycznych Puigdemonta było członkostwo w Młodzieżowym Ruchu Nacjonalistycznym Katalonii – Joventut Nacionalista de Catalunya, po czym dołączył do ugrupowania Demokratycznej Konwergencji Katalonii. W 2006 roku z ramienia Konwergencji i Unii wybrany został na posła parlamentu katalońskiego, uzyskując reelekcje w kolejnych kadencjach⁶⁰⁷. W 2015 roku Puigdemont został prezesem Gminnego Stowarzyszenia Niepodległościowego – Associació de Municipis per la Independència. W tym samym roku ponownie wszedł w skład członków parlamentu Katalonii, wybrany z listy współtworzonej przez Demokratyczną Konwergencję Katalonii – Junts pel Sí – Razem Na Tak. Najważniejszym okresem w karierze Carlesa Puigdemonta był rok 2016, kiedy w styczniu wybrany został na przewodniczącego rządu Katalonii. Poglądy niepodległościowe Puigdemonta wówczas wpłynęły na odmówienie przez niego złożenia przysięgi wierności hiszpańskiej konstytucji i królowi⁶⁰⁸. Rok później, w 2017 roku Puigdemont podjął decyzję o przeprowadzeniu wśród Katalończyków referendum niepodległościowego, co nie uzyskało zgody rządu hiszpańskiego. Na podstawie wyników głosowania Carles Puigdemont, wbrew zakazom władzy centralnej, jednostronnie ogłosił niepodległość Katalonii. Wydarzenie to stało się przełomowym momentem w relacjach katalońsko-hiszpańskich, a reakcja władz Hiszpanii nakazała aresztowanie Puigdemonta i polityków biorących udział w organizacji referendum, oskarżając ich o nieposłuszeństwo wobec władzy hiszpańskiej, o czym wspomniane było w poprzednich rozdziałach pracy doktorskiej. Wydarzenie to miało wpływ na sytuację społeczną i polityczną Katalonii. Puigdemont został ze skutkiem natychmiastowym usunięty z urzędu przewodniczącego rządu Katalonii przez prezydenta Mariano Rajoya, po czym, chcąc uniknąć aresztowania, wyjechał do Belgii wraz z czterema byłymi ministrami Katalonii, gdzie

⁶⁰⁶ A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 149.

⁶⁰⁷ Gran enciclopèdia catalana, *Carles Puigdemont i Casamajó*, online: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0520804.xml> [dostęp: 21.05.2021].

⁶⁰⁸ B. Simms, M. Guibernau, *The Catalan cauldron*, NewStatesman, online: <https://www.newstatesman.com/world/europe/2016/04/catalan-cauldron> [dostęp: 21.05.2021].

pozostał przez następne lata⁶⁰⁹. Decyzja odwołania władzy katalońskiej dotyczyła także innych podmiotów wspólnoty autonomicznej. Trzeciego listopada 2017 roku sąd w Madrycie wydał europejski nakaz aresztowania Carlesa Puigdemonta. Belgijski sąd wszczął wówczas postępowanie zwalniając Puigdemonta warunkowo z aresztowania, do czasu rozprawy.

W marcu 2018 roku został on zatrzymany na terenie Niemiec, jednak wkrótce został zwolniony z aresztu, po czym w tym samym roku niemiecki sąd wyraził zgodę na przekazanie Puigdemonta Hiszpanii, ograniczając jego zarzuty do defraudacji⁶¹⁰. W tym samym miesiącu hiszpański Sąd Najwyższy wycofał europejski nakaz aresztowania byłego premiera rządu Katalonii. Wydarzenia te nie powstrzymały polityka w działaniach na rzecz inicjatyw politycznych Junts per Catalunya. W 2019 roku Carles Puigdemont jako lider katalońskiej listy wyborczej wybrany został na eurodeputowanego do parlamentu europejskiego. W październiku 2019 roku zapadł wyrok odnoszący się do wydarzeń z 2017 roku i ogłoszenia niepodległości Katalonii, skazujący zatrzymanych polityków na kary pozbawienia wolności do lat trzynastu. Ponownie wówczas wystawiono europejski nakaz aresztowania Puigdemonta, którego moc prawna ze względu na immunitet eurodeputowanego stała pod znakiem zapytania. Wyrok z czternastego października 2019 roku, odnoszący się do katalońskich polityków, spowodował napięcie sytuacji pomiędzy Katalonią a władzami centralnymi, a społeczeństwo Katalońskie rozpoczęło największe protesty w historii Katalonii, czego efektem były zamieszki⁶¹¹.

Podsumowanie

Na podstawie wymienionych doktryn, reprezentowanych przez różnych przedstawicieli areny politycznej Katalonii, można zapoznać się z procesem przemian tożsamości regionalnej Katalończyków nie tylko z politycznego punktu widzenia, ale także kulturowego. Polityka Katalonii jest ściśle związana z tożsamością kulturową mieszkańców regionu i miała duży wpływ na jej kształtowanie. Analiza strategii postulatów politycznych Katalonii pozwala twierdzić, że odkąd Katalończycy zdecydowali podkreślać swoją tożsamość, zawsze określenie jej było trudne do sprecyzowania pomiędzy aspektem narodowym i regionalnym. Dążenia do

⁶⁰⁹ A. Díez, J. José Mateo, *Rajoy destituye a Puigdemont y convoca elecciones en Cataluña el 21 de diciembre*, „El País”, online: https://elpais.com/politica/2017/10/27/actualidad/1509114362_109606.html [dostęp: 21.05.2021].

⁶¹⁰ The Guardian, *Carles Puigdemont can be extradited to Spain, German court rules*, online: <https://www.theguardian.com> [dostęp: 21.05.2021].

⁶¹¹ S. Jones, *Violent clashes over Catalan separatist leader's prison terms*, online: <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/14/catalan-separatist-leaders-given-lengthy-prison-sentences> [dostęp: 21.05.2021].

autonomii Katalonii są szeroko rozumiane, gdyż w pierwszych założeniach odnosiły się do podkreślenia odrębności regionu, docierając do końcowych działań współczesnych – chęci odłączenia się od Hiszpanii i ogłoszenia niepodległości na podstawie „wyborów demokratycznych”. Analizując doktryny głoszone przez przedstawicieli Katalonii można także zauważyć „natężenie” zjawiska regionalizmu, graniczącego w fazie końcowej z nacjonalizmem. Jednak w każdej polityce dotyczącej funkcjonowania Katalonii pozostaje stały element – dziedzictwo kulturowe, które jest faktem. Historia, tradycja, kultura, język to elementy, które nie potrzebują nazwy narodu czy regionu, to wciąż żywe wartości, które z jednej strony są powodem dumy Katalończyków, a z drugiej podłożem dążeń do zwiększenia autonomii Katalonii.

5. Tożsamość regionalna Katalończyków

Katalonia jako obszar regionalny i społeczny reprezentuje swoiste elementy terytorialne, kulturowe i społeczne w aktywnościach regionalnych. Tożsamość mieszkańców Katalonii jest godna uwagi, gdyż opiera się na bogatym systemie wartości oraz kulturze, która wykształciła własny język. Wydarzenia historyczne Katalonii zapisały się w pamięci regionalnej Katalończyków, tworząc czynnik kształtujący kulturę katalońską. Wiele nakładających się na siebie zjawisk przyczyniło się do identyfikacji społeczeństwa Katalonii z regionem i kulturą, a nawet do poczucia odrębności wobec innych regionów Hiszpanii. Z upływem lat obserwuje się, że katalońska tożsamość regionalna jest coraz silniejsza, a regionalizm Katalonii jest przykładem jednego z najintensywniejszych regionalizmów w Europie. Dlatego warto przyjrzeć się czynnikom, które powodują dążenia regionalne Katalończyków oraz przeanalizować zjawisko identyfikacji regionalnej z perspektywy mieszkańców Katalonii.

Próba zobrazowania modelu tożsamości regionalnej współczesnego społeczeństwa Katalonii oprócz analizy teoretycznej wymaga analizy badań empirycznych. Rozdział piąty pracy doktorskiej poświęcony jest przeprowadzonym przez autora dysertacji badaniom socjologicznym, których grupą docelową byli mieszkańcy Katalonii. Wywiady pogłębione, wykorzystane w badaniach empirycznych, pozwolą na przedstawienie perspektywy personalnej i zbiorowej tożsamości Katalończyków. Badania empiryczne mają także na celu wyłonienie najważniejszych czynników, które tworzą dążenia regionalne społeczeństwa Katalonii, oparte na poczuciu tożsamości regionalnej.

5.1. Metodologia badań społeczeństwa Katalonii

Część teoretyczna pracy doktorskiej napisana na podstawie literatury, poświęcona została omówieniu zagadnień związanych z regionalizmem, przybliżeniu różnych pojęć tożsamości, a także przedstawiony został rys historyczny Hiszpanii z uwzględnieniem podziałów terytorialnych. Ważnym elementem pracy badawczej w odniesieniu do prowadzonych badań empirycznych było omówienie specyfiki autonomii Hiszpanii i Katalonii. Rozdział teoretyczny dysertacji miał na celu szczegółowe omówienie kwestii, składających się na tożsamość regionalną, która została zobrazowana na przykładzie Katalonii.

Zjawisko regionalizmu jest coraz częściej poruszane w analizach rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego. Z uwagi na fakt, że regionalizm jest aktualnym przedmiotem wielu strategii państwowych i międzynarodowych, warto zgłębić jego obszary na podstawie badań naukowych wykonanych w państwie charakteryzującym się autonomiczną polityką regionów – Hiszpanii. Jako punkt odniesienia w badaniach naukowych wybrane zostało społeczeństwo Katalonii, które jest przedstawicielem sfery silnego regionalizmu.

Celem przeprowadzonych badań empirycznych jest dostarczenie i uporządkowanie informacji na temat dążeń regionalnych Katalończyków oraz przyczyn ich powstania, a także charakterystyka struktury społecznej tworzącej tożsamość katalońską. Podpunkt metodologiczny pracy badawczej przedstawi sposób przeprowadzenia badań, scharakteryzuje grupę docelową, a także obszar wykonywanych badań empirycznych. Ogólnym celem dysertacji jest analiza wyników badań naukowych w odniesieniu do omówionej teorii, dotyczącej tożsamości regionalnej. Celem pracy doktorskiej jest przybliżenie zależności społeczno-regionalnej, odnoszącej się do tożsamości Katalończyków. Problem badawczy wskazany w rozprawie doktorskiej obejmuje obszar motywacji i celu dążeń społeczeństwa Katalonii do odrębności regionalnej.

Podkreślając zjawisko wzmożonych dążeń Katalończyków do zwiększenia autonomii regionalnej, a także niezależności Katalonii, warto odnieść się do literatury opisującej zjawiska zachodzące w społeczeństwie Katalonii. Główną tezę dysertacji, która zakłada, że Katalończycy są przykładem społeczeństwa posiadającego tożsamość regionalną, można potwierdzić w pracy Agnieszki Grzechynki, pt. „Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów”. Autorka porusza wiele zagadnień dotyczących specyfikacji społeczeństwa Katalonii, odnosząc się także do historii regionu i uwarunkowań

tworzących tożsamość katalońską⁶¹². Kolejną pozycją, która podkreśla rolę tożsamości w kulturze katalońskiej, jest publikacja Pi i Margalla zatytułowana „Las Nacionalidades”, który zwraca uwagę na rolę tradycji, historii i języka w tożsamości katalońskiej⁶¹³. W wymienionych pozycjach można potwierdzić kolejną tezę postawioną przez autora pracy doktorskiej stwierdzającą, że: Głównym czynnikiem wpływającym na odrębność regionalną mieszkańców Katalonii jest poczucie tożsamości kulturowej. Podobne założenie można zaobserwować w pracy Juana Pujola, pt. „Tot compromís comporta risc”, który opisuje dążenia regionalne Katalończyków, nazywając je „specyficznym nacjonalizmem”, uwarunkowanym strukturą społeczną, kulturową, polityczną i ekonomiczną⁶¹⁴. W definicji regionalizmu Andrzeja Raszkowskiego, jaką zawarł w publikacji pt. „Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego”, wskazuje się, że rozwój i dążenia regionalne zależne są od poczucia tożsamości regionalnej, będącej motywacją do dalszych mechanizmów aktywności regionalnej⁶¹⁵.

Każdą tożsamość charakteryzują czynniki, które w mniejszym lub większym stopniu wpływają na poziom wyjątkowości, oryginalności czy odrębności jednostki lub społeczeństwa. Analizując tożsamość zbiorową, autor pracy przyjął hipotezę, zwracającą uwagę, że: Tożsamość społeczna zależna jest od wartości kształtujących kulturę. Hipotezę można potwierdzić w pozycji zatytułowanej „Tożsamość kulturowa: implikacje teoretyczne i metodologiczne” autorstwa Anny Szyfer, stwierdzającej, że cechy obiektywne grupy wynikają z jej charakteru kulturowego⁶¹⁶. Bliską charakterystykę tożsamości społecznej przedstawia także Andrzej Kapiszewski w książce, pt. „Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia”, określający wspólną wizję tożsamości jako zbiór cech, tradycji i uwarunkowań historycznych, wpływających na zróżnicowanie grup społecznych⁶¹⁷. Jeden z przedstawicieli silnego regionalizmu katalońskiego graniczącego z nacjonalizmem, Prat de la Riba, podkreślał wartości kulturowe, narodowe Katalonii jako podstawę do określania się jako Katalończycy,

⁶¹² A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 136-146.

⁶¹³ F. Pi i Margall, *Las Nacionalidades*, wyd. Librería Beruga, Madrid 1936, s. 80.

⁶¹⁴ J. Pujol, *Tot compromís comporta risc*, wyd. edicions 62, Barcelona 1997, s. 130.

⁶¹⁵ A. Raszkowski, *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Brol, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 35.

⁶¹⁶ A. Szyfer, *Tożsamość kulturowa: implikacje teoretyczne i metodologiczne*, wyd. Muzeum Historii Polski, Poznań 1997, s. 162.

⁶¹⁷ A. Kapiszewski, *Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa 1978, s. 54.

a nie Hiszpanie, co ujął w swojej publikacji, pt. „La nacionalidad catalana”. Autor nawiązywał do walki o wartości katalońskie, które kształtują naród kataloński⁶¹⁸.

Jedną z wartości kształtujących tożsamość kulturową jest język. Edward Sapir podkreślając rolę języka w kulturze, pisze: „układ wzorów kulturowych danej cywilizacji jest w pewnym sensie odzwierciedlony w języku, który cywilizację tę wyraża. Złudne jest przekonanie, że cechy istotne danej kultury można uchwycić i zrozumieć poprzez czystą obserwację, nie korzystając z pomocy symbolizmu językowego, który cechom tym nadaje znaczenie zrozumiałe dla całego społeczeństwa”⁶¹⁹. Biorąc pod uwagę przeszłość historyczną Katalonii i współczesną politykę językową regionu, autor dysertacji w kolejnej hipotezie założył, że: Posługiwanie się językiem katalońskim wpływa na poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków. Rolę języka w tożsamości katalońskiej można zaobserwować na podstawie analizy uwarunkowań historycznych Katalonii w publikacji Romana Szula, pt. „Regionalizm Hiszpanii”, który opisując wydarzenia historyczne Katalonii zwraca uwagę na kształtowanie się języka katalońskiego w Hrabstwie Barcelony oraz na okres odrodzenia się języka Katalońskiego w XIX wieku⁶²⁰. Był to czas, który na nowo przywrócił tożsamość katalońską, a język stanowił pierwsze źródło odrodzenia tożsamości kulturowej Katalończyków. Helene Wieruszowski w publikacji zatytułowanej „The Rise of Catalan Language in the 13th Century” zaznacza, że w związku z wydarzeniami historycznymi, po katalońsku mówi się także w małych obszarach Włoch i Francji oraz innych miastach Hiszpanii nienależących do Katalonii, co zwiększa zasięg języka⁶²¹. Szczególną rolę języka w regionalizmie Katalonii podkreśla A. Grzechynka w książce, pt. „Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów”. Autorka na podstawie literatury P. Castella i Castellsa, E. Masa i Martína, I. Priora Priora, J.A. Santany Garsia zatytułowanej „Immigració i mercat de treball a Catalunya”, opisuje politykę językową wobec imigrantów, która ma na celu promowanie języka, a dzięki temu zwiększenie możliwości dostępu do rynku pracy, który w niektórych dziedzinach wymaga znajomości języka katalońskiego⁶²².

⁶¹⁸ E. Prat de la Riba, *La nacionalidad catalana*, wyd. Alianza Editorial/Enciclopèdia Catalana, Madrid 1987, s. 28.

⁶¹⁹ E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978, s. 88.

⁶²⁰ R. Szul, *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze. Studia Regionalne” 2015, nr 16, wyd. Muzeum Historii Polski, Warszawa 2015, s. 19.

⁶²¹ H. Wieruszowski, *The Rise of the Catalan Language in the 13th Century*, „Modern Language Notes” 1944, Vol. 59, No. 1., s. 11.

⁶²² A. Grzechynka, *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017, s. 287.

Katalonia jako region reprezentujący regionalizm, wyróżniający się na arenie międzynarodowej, charakteryzuje się wieloma wyznacznikami odrębności kulturowej. Do czynników, które tworzą tożsamość regionalną Katalończyków, należą: historia, dziedzictwo kulturowe, język, tradycja, religia czy symbolika. W związku z tym autor rozprawy doktorskiej posiłkował się hipotezą szczegółową, zakładającą, że: Katalonia posiada elementy kultury regionu charakterystyczne tylko dla tego regionu. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na bogate dziedzictwo kulturowe Katalonii, ukazujące się w architekturze czy sztuce, co wpływa na bogatą turystykę Katalonii, która stanowi znaczną część dochodów regionu. W literaturze opisującą tematykę dziedzictwa Katalonii wyróżnić można pracę „Podróże z pasją, Barcelona” autorstwa Julesa Browna⁶²³, „Historia Hiszpanii” Manuela Tuñón de Lara, Julia Valdeóna Barquea, Antonia Domínqueza Ortiza⁶²⁴, a także „Prace Antoniego Gaudiego manifestem katalonizmu?” Agnieszki Idzik⁶²⁵. Autorzy wymieniają szereg zabytków popularnych dla regionu Katalonii, które są wizytówką tożsamości regionalnej Katalończyków.

W związku z tym, że Hiszpania jest państwem autonomii, a każdy region prezentuje inną politykę dopasowaną do uwarunkowań gospodarczych, społecznych i kulturowych obszaru, autor dysertacji zwrócił uwagę na rolę, jaką odgrywa polityka w życiu społecznym Katalończyków, stosując hipotezę szczegółową, odnoszącą się do poglądów politycznych społeczeństwa Katalonii. Hipoteza ta zakłada, że: Istotnym czynnikiem różnicującym poglądy społeczne Katalończyków jest sfera polityczna. Założenie takie można wnioskować analizując proces strategii politycznych Katalonii, odnoszący się do postulatów przedstawicieli politycznych Katalonii. Francesc Pi i Margall nawoływał do wolności człowieka i prawa wyboru, a także decentralizacji i autonomii regionalnej Katalonii⁶²⁶. Valenti Almirall w swych postulatach odnosił się do zatarcia kultury katalońskiej, wywołanej przez dominację hiszpańską, nawołując do odrodzenia kultury katalońskiej, co nazwane zostało *katalonizmem*⁶²⁷. Prat de la Riba natomiast wyraźnie zaznaczał odrębność Katalonii od Hiszpanii, wprowadzając pojęcie „narodu”⁶²⁸. Jego następca Jordi Pujol spłycał pojęcie „nacionalizmu” do „specyficznego nacionalizmu katalońskiego”, łącząc zjawiska nacionalizmu

⁶²³ J. Brown, *Podróże z pasją, Barcelona*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 260.

⁶²⁴ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Barque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997, s. 181-182.

⁶²⁵ A. Idzik, *Prace Antonia Gaudiego manifestem katalonizmu?*, „Sprawy narodowościowe” 2010, z. 37, s. 163-164.

⁶²⁶ F. Pi i Margall, *Las Nacionalidades*, wyd. Librería Beruga, Madrid 1936, s. 12.

⁶²⁷ V. Almirall, *Lo Catalanisme*, wyd. Libreria de Verdager, Libreria de Lopez, Barcelona 1886, s. 52.

⁶²⁸ E. Prat de la Riba, *La nacionalidad catalana*, wyd. Alianza Editorial/Enciclopèdia Catalana, Madrid 1987, s. 28.

z regionalizmem, chcąc realizować Katalonię w ramach przynależności do Hiszpanii⁶²⁹. Carles Puigdemont ogłaszając niepodległość Katalonii, spośród wszystkich reprezentantów katalońskich, najwyraźniej zapisał się w nowoczesnej historii regionu, podejmując kroki, jakich dotąd nikt nie odważył się uczynić. Różne idee „krążące” wokół regionalizmu Katalonii miały zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników, dlatego autor pracy doktorskiej zakładając hipotezę, odnoszącą się do sfery politycznej, miał na celu weryfikację współczesnej opinii publicznej.

Pozostałe hipotezy szczegółowe zakładające, że: Historia jest najważniejszym czynnikiem wpływającym na tożsamość regionalną Katalończyków; wiek, status społeczny i ekonomiczny różnicują poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków; czynnik ekonomiczny nie przeważa nad czynnikiem kulturowym w dążeniach do niezależności Katalończyków oraz założenie, że: Większość badanych Katalończyków nie czuje się Hiszpanami, zostaną zweryfikowane na podstawie badań empirycznych. Opinia badanej społeczności pozwoli ocenić, czy silny regionalizm wpływa na poczucie przynależności do Hiszpanii, przedstawi zależność pomiędzy poczuciem tożsamości regionalnej, a uwarunkowaniami społecznymi i ekonomicznymi, a także pozwoli wyłonić najważniejszy czynnik, który wpływa na dążenia niepodległościowe Katalończyków.

Przedmiotem formalnym rozprawy doktorskiej jest pogłębiona analiza socjologicznej koncepcji tożsamości regionalnej. Na podstawie badań naukowych podjętych w rozprawie doktorskiej, będzie można porównać opinie społeczne i zagadnienia związane z poruszonym problemem. Przedmiot materialny dysertacji odnosi się do danych, dotyczących tożsamości regionalnej. Zgromadzony materiał badawczy pozwoli przedstawić problem z perspektywy praktycznej oraz odpowiedzieć na założenia badawcze.

Przedstawiając analizę danych, uzyskaną w procesie badawczym, należy wyjaśnić, czym jest metodologia badań. Metodologią nazywa się sposób pomiaru zjawisk, reguły dotyczące tego, jak i kogo badać oraz jakie narzędzie wykorzystane zostanie do tego procesu. Metodologia pozwala na lepsze zrozumienie problemu, którym zajmuje się badacz. Jerzy Apanowicz definiując metodę badawczą, zwraca uwagę, że „jest to sposób pracy badawczej charakteryzujący się zarówno określonymi czynnościami postępowania (procedurą badawczą), jak i zastosowaniem odpowiednich narzędzi badawczych. Istota metody badawczej powinna

⁶²⁹ J. Pujol, *Tot compromís comporta risc*, wyd, éditions 62, Barcelona 1997, s. 130.

zmierzać do skoordynowania sposobu postępowania z zakładanym celem badań”⁶³⁰. Bazyli Poskrobko twierdzi, że gdy metoda badawcza poddawana jest modyfikacji dostosowanej do badania i ulepszeniu, nabiera wartości dydaktycznej i przyczynia się do precyzyjniejszego ujęcia rzeczywistości. Dobra metoda badawcza powinna wykluczać możliwe popełnienie błędów i pogłębiać wiedzę badawczą. Nowe badania przyczyniają się do rozwoju metod badawczych oraz umożliwiają systematyczną korektę błędów⁶³¹. Wybór metody badań powinien wynikać z przyjętych celów badawczych i ich rezultatów. Metoda badawcza powinna także być najprostszą drogą do osiągnięcia założeń badacza⁶³².

Klasyfikując metody badawcze Janusz Sztumski wyróżnia następujące obszary, według których można je podzielić⁶³³:

- stopień ogólności badania – zakres i powszechność zastosowania metody badawczej,
- cel badania – charakterystyka wybranego celu badawczego,
- przedmiot badania – przedmiot reprezentatywny, odpowiadający badaniu,
- struktura poznania naukowego – poznanie badanego obszaru,
- charakter nauk, w którym stosowane są dane badania – dopasowanie odpowiednich metod badawczych do określonej dziedziny nauki.

Sprecyzowanie i dobranie metody badawczej jest najważniejszym elementem procesu planowania badań naukowych. Osiągnięcie pożądaných rezultatów jest możliwe wtedy, gdy wybrana metoda badawcza spełnia następujące kryteria⁶³⁴:

- a) jest zrozumiała dla wybranego celu badawczego,
- b) jest jednoznaczna – zasady i sposoby metody badawczej są jednoznaczne,
- c) jest ukierunkowana – badanie posiada konkretny cel,
- d) jest skuteczna – badanie osiąga zamierzony cel,
- e) jest owocna – metoda badawcza nie tylko dostarcza oczekiwane rezultaty, ale daje możliwość zdobywania szerszych obserwacji,

⁶³⁰ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, wyd. Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, Gdynia 2002, s. 60.

⁶³¹ B. Poskrobko, *Metody badań naukowych z przykładami ich zastosowania*, wyd. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2012, s. 48.

⁶³² B. Klepacki, *Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 2009, seria G, t. 96, z. 2, Warszawa 2009, s. 42.

⁶³³ J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1979, s. 45.

⁶³⁴ E. Nowak, *Teoretyczne metody badawcze w naukach społecznych*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2013, nr 2 (6), s. 143.

- f) jest niezawodna – spełnia konkretne zamierzenia i cele,
- g) jest ekonomiczna – cele badawcze osiągnąć są przy jak najmniejszych nakładach finansowych.

Jerzy Apanowicz zwraca uwagę, że istnieje wiele metod badawczych, jednak w próbie rozwiązania problemu badawczego wybiera się metodę główną i metody pomocnicze. Dzięki korzystaniu z różnorodnych metod badawczych, można w sposób szczegółowy analizować wybraną problematykę. Pozwala to uzyskać precyzyjne wnioski i informacje, stanowiące rzetelne informacje⁶³⁵.

W niniejszej pracy doktorskiej zastosowana została metoda analityczno-syntetyczna badań jakościowych, która ma na celu szczegółową analizę problemu badawczego oraz zweryfikowanie go w aspekcie teoretycznym. Dzięki połączeniu literatury przedmiotu, badań, wniosków i teorii można uzyskać kompletny obraz badanego zjawiska. Metoda analityczno-syntetyczna obejmuje następujące etapy:

1. Hermeneutyka naukowa – analiza treści literatury przedmiotu.
2. Synteza – wyciąganie wniosków na podstawie wyników przeprowadzonej analizy.
3. Abstrahowanie – wyodrębnienie cech istotnych dla zagadnienia tożsamości regionalnej.
4. Interpretacja – wyjaśnienie otrzymanych wyników badań.

Kolejną metodą zastosowaną w badaniach empirycznych jest metoda statystyczna, która wykorzystywana jest do gromadzenia i porządkowania informacji danych dotyczących badanego zjawiska, procesu lub systemu. Metoda statystyczna pozwala sformułować wnioski na podstawie konkretnie wyodrębnionych cech zbiorów elementów statystycznych. Jerzy Apanowicz definiując metodę statystyczną zaznacza: „na podstawie badania cech ograniczonej, ale reprezentatywnej próby można wyciągać wnioski o cechach całej zbiorowości. Metoda ta może występować w ujęciu jakościowym lub ilościowym, które wzajemnie się uzupełniają”⁶³⁶. Autor dysertacji posłużył się metodą statystyczną w technice analizy dokumentów.

⁶³⁵ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, wyd. Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, Gdynia 2002, s. 61.

⁶³⁶ Ibidem, s.75

Do metod wykorzystanych w rozszerzeniu analizy problemu badawczego należy analiza dokumentów, dzięki której można odnieść się do realnego stanu badanej struktury organizacyjnej. Metoda ta polega na zbieraniu, selekcji, opisie i naukowej interpretacji danych pozyskanych z danego dokumentu. Dzięki wykorzystaniu metody badania dokumentów można ująć problem badawczy w szerszej perspektywie, wybiegającej poza badania naukowe i literaturę przedmiotu⁶³⁷.

Badania jakościowe wykorzystane w pracy doktorskiej koncentrują się na pogłębieniu analizy danego zjawiska. Badania te charakteryzują się dokładną weryfikacją monitorowanego zjawiska oraz szczegółowym opisem problemu badawczego. Badania tego typu, w porównaniu do ilościowych metod badawczych, określających częstotliwość występowania zjawisk, mają na celu zastosowanie technik badawczych, które „wydobywają” od badanych osób opinie, informacje, wiedzę, mogąc pogłębić szczegółowo istotne dla badania wątki. Zaletami jakościowego badania są: pogłębiona wiedza, osiągnięcie nowych informacji o badanym zjawisku, a także lepsze zrozumienie mechanizmu działania analizowanych zagadnień. Przeprowadzanie badań jakościowych powinno uwzględnić następujące cechy⁶³⁸:

- Naturalny kontekst – badania jakościowe powinny być przeprowadzone w miejscach, w których respondenci na co dzień doświadczają badanych zjawisk. Jedną z najważniejszych cech badania jakościowego jest zbieranie informacji w bezpośrednim kontakcie z uczestnikami badania.
- Badacz jako podstawowe narzędzie – autorzy badań jakościowych przez dyspozycję osobistą sami są źródłem gromadzenia danych poprzez obserwację zachowań, badanie dokumentów czy przeprowadzanie wywiadów.
- Wiele źródeł danych – w badaniach jakościowych dane uzupełniane są poprzez różne źródła badawcze w celu uzyskania ogólnego obrazu problemu badawczego. Ważne w tym kontekście jest szczegółowe obrazowanie badanego zjawiska.
- Indukcyjna analiza danych – badacz wyznacza zakresy tematyczne, przechodząc od szczegółu do ogółu. Proces indukcyjny polega na wielokrotnym powracaniu do tych samych tematów i baz danych, w efekcie końcowym uzyskując obszerny zbiór zakresów tematycznych.

⁶³⁷ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, wyd. Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, Gdynia 2002, s. 75.

⁶³⁸ J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 192.

- Znaczenia nadawane przez uczestników – proces badania jakościowego polega na dążeniu do poznania opinii uczestników o problemie lub zagadnieniu, nie sugerując się własnymi założeniami.
- Projekt w trakcie rozwoju – proces badawczy wyłania się w trakcie przeprowadzania badań, a fazy zaplanowanego procesu mogą ulec zmianie.
- Pryzmat teoretyczny – możliwość postrzegania badań przez określony pryzmat teoretyczny, przyjętą koncepcję, która wyznacza kierunek analizy problemu (analiza poprzez pryzmat polityczny, kulturowy, historyczny).
- Interpretacyjność – badania jakościowe posiadają charakter interpretacyjny. Interpretacja badań dotyczy zarówno uczestników, badacza, jak i czytelników. Dzięki temu wyłaniają się różne sądy tego samego problemu badawczego. Interpretacja polega na rozumieniu i obserwacji.
- Ujęcie historyczne – ujęcie problemu badawczego polega na przedstawieniu różnych perspektyw badanego zjawiska, wyłonieniu różnorodnych czynników oddziałujących na badaną sytuację, a także nakreśleniu wyłaniających się szerszych horyzontów obszaru badawczego.

Techniką badawczą zastosowaną w badaniach empirycznych pracy doktorskiej jest wywiad pogłębiony, który należy do technik wykorzystywanych w badaniach jakościowych. Wywiad pogłębiony polega na rozmowie z respondentem na podstawie scenariusza wywiadu. Taka technika pozwala na indywidualne podejście do ankietowanego i w zależności od uzyskanych odpowiedzi rozwinięcie kwestii, na których najbardziej zależy badaczowi. Na podstawie wypowiedzi respondentów mogą wyłonić się także nowe kwestie, których nie przewidział badacz. Wywiad pogłębiony odnosi się do indywidualnych odczuć badanych i ich osobistych opinii. Na tej podstawie można porównać wypowiedzi respondentów i wyłonić elementy najbardziej istotne dla większości z nich. Wywiad pogłębiony zrealizowany został na podstawie:

- 1) Fazy pierwszej: przygotowanie listy informacji istotnych dla badanego problemu. Faza pierwsza obejmuje studiowanie literatury, sporządzenie scenariusza wywiadu, przygotowanie do wywiadu, znalezienie grupy badawczej, wybranie tematów otwarcia.

- 2) Fazy drugiej: otwarcie – przedstawienie celu badania, uzyskanie zgody na przeprowadzenie badania, poinformowanie o etycznych zasadach badania i wykorzystania danych, zdobycie zaufania respondenta⁶³⁹.
- 3) Fazy trzeciej: rozpoczęcie – stworzenie odpowiednich warunków do współpracy, oddanie głosu uczestnikowi badania⁶⁴⁰.
- 4) Fazy czwartej: sedno wywiadu – pogłębianie wywiadu, dostosowanie badacza do dynamiki rozmowy, rozwijanie wątków⁶⁴¹.
- 5) Fazy piątej: zakończenie i podsumowanie wywiadu, zebranie danych merytorycznych, informacja o możliwości zapoznania się z wynikami badania.
- 6) Fazy szóstej: raportowanie i analiza badań.

Podstawowym kryterium doboru respondentów było pochodzenie grupy docelowej. Wszyscy uczestnicy badania urodzili się i mieszkają na terenie Katalonii. Dobór respondentów odbył się za pomocą metody kuli śnieżnej, polegającej na rekrutowaniu uczestników przez innych uczestników badania. Dzięki wybranej metodzie nielosowej badacz ma łatwy i szybki dostęp do ankietowanych biorących udział w badaniu jakościowym. Wiąże się to jednak z ryzykiem braku reprezentatywności grupy, dlatego też autor rozprawy doktorskiej wybrał cztery źródła nieznających się pierwszych uczestników badania, polecających następnych respondentów. Dzięki temu badana grupa była zróżnicowana pod względem wieku, wykształcenia i statusu społecznego.

Technika wywiadu pogłębionego oparta została na *Teorii ugruntowanej*, która zakłada rozwijanie teorii przez systematyczne zbieranie i weryfikowanie danych. Schematy teorii ugruntowanej wyłaniają się w trakcie przeprowadzania badań terenowych, stosując dane empiryczne, które odnoszą się do analizowanego obszaru rzeczywistości społecznej⁶⁴². B. Glaser i A. Strauss analizując metodę ugruntowaną, zwracają uwagę na ograniczenie prekonceptualizacji badania, dostosowując się do powstającego procesu badawczego, co pozwala na osiągnięcie kategorii wyjaśniających⁶⁴³. K.T. Konecki natomiast uzupełnia:

⁶³⁹ S. Kvale, *Prowadzenie wywiadów*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 155-156.

⁶⁴⁰ D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 208-209.

⁶⁴¹ J. Rzeźnicka-Krupa, *Niepełnosprawność i świat społeczny. Szkice metodologiczne*, wyd. Impuls, Kraków 2011, s. 196.

⁶⁴² K.T. Konecki, *Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2015, vol. 11 No. 1, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, s. 24.

⁶⁴³ B. Glaser, Strauss Anselm I., *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, wyd. Adline de Gruyter, Chicago 1967, s. 45.

„Metodologia ta poprzez swoją elastyczność umożliwia zatem utrzymanie w trakcie badań tak zwanego „kontekstu odkrycia”, to jest dzięki jej procedurom posiadamy zdolność poszukiwania i odkrywania zjawisk, których na początku badań nie szukaliśmy”⁶⁴⁴.

Wśród autorów opisujących *Teorię ugruntowaną* należy wyróżnić Kathy Charmaz, która definiując wymienioną metodę, określa ją jako zestaw zasad i praktyk, którymi posługuje się badacz wybierający jak najtrafniejszy proces badawczy. Kathy Charmaz, w przeciwieństwie do Glasera i Straussa twierdzi, że „...ani dane, ani teoria nie są odkrywane. Jesteśmy raczej częścią świata, który badamy i danych, które zbieramy. Konstruujemy nasze ugruntowane teorie poprzez nasze przeszłe i przyszłe zaangażowania i interakcje z ludźmi, perspektywami i praktykami badawczymi. Konstruowanie teorii jest procesem, który jednak nie ma linearnego charakteru”⁶⁴⁵. W odniesieniu do K. Charmaz, autor pracy doktorskiej wybierając *Teorię ugruntowaną*, przyjął założenie, że nie jest „częścią badanego świata”, a narzędziem, które może ten świat odkryć i zbadać. Teoria ugruntowana wykorzystana w badaniach empirycznych dysertacji, odnosi się bardziej do procesu odkrywania i zaangażowania w praktyki badawcze, niż wykorzystania zaangażowania w interakcje z ludźmi, gdyż to mogłoby spowodować ryzyko popełnienia błędu poznawczego „efektu zakotwiczenia”, skupiającego nadmierną uwagę na powtarzalnej informacji wśród badanych. Rozwiązaniem takiego problemu jest branie pod uwagę wszystkich aspektów wymienianych przez uczestników badania, a nie tylko wątków powielających się. „Przeszłe i przyszłe zaangażowanie w interakcje z ludźmi” mogłyby także spowodować błąd heurystyki dostępności, który polega na emocjonalnym podejściu badacza, co może spowodować utrudnioną ocenę ogólną respondentów. Socjolog powinien oceniać badane zjawiska w sposób obiektywny, dzięki temu uzyskując i przedstawiając rzetelne informacje.

Kathy Charmaz na podstawie opracowań Glasera i Straussa wymienia elementy, na które warto zwrócić uwagę podczas wykonywania pracy badawczej⁶⁴⁶:

- a) jednoczesne zaangażowanie w zbieranie danych i ich analizę,
- b) konstruowanie kodów i kategorii analitycznych opartych na danych,
a nie przyjętych hipotezach,
- c) stosowanie metody ciągłego porównywania na każdym etapie analizy,

⁶⁴⁴ K.T. Konecki, *Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2015, vol. 11 No. 1, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, s. 24.

⁶⁴⁵ K. Charmaz, *Teoria ugruntowana*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s.12.

⁶⁴⁶ Ibidem.

- d) rozwijanie teorii na każdym etapie zbierania danych i ich analizy,
- e) zapisywanie notatek własnych w celu weryfikacji obserwacji,
- f) pobieranie próbek w celu skonstruowania teorii, nie zaś próbek reprezentatywnych dla danej populacji,
- g) po przeprowadzeniu analizy, dokonanie przeglądu literatury.

Wywiad pogłębiony oparty został również na *Metodzie biograficznej*, odwołującej się do indywidualnych interpretacji uczestników badania względem określonej dziedziny. Z punktu widzenia nauk społecznych oraz jednostki, biografia pomaga dostrzec zarówno wzorce, jak i odrębności związane z życiem respondenta. Mniejsze znaczenie ma w tym wypadku postrzeganie spraw i faktów, większą uwagę skupia sens, jaki wybranym kwestiom nadaje jednostka. Dzięki temu poznaje się status poszczególnych doświadczeń jednostki w obrębie skrajnych kontekstów wyjątkowości, odrębności a ogólności i powszechności⁶⁴⁷.

Podstawowym znaczeniem Metody biograficznej jest dotarcie do osobistego znaczenia wybranego aspektu życia badanych. Na podstawie założeń autora Denzina Normana, opisującego wymienioną metodę, Ingeborg Helling wyróżnia dwa rodzaje biografii:

- 1) biografię kompletną – dane zbierane są w odniesieniu do całego życia respondenta,
- 2) biografię tematyczną – dane gromadzone są na podstawie konkretnej dziedziny życia⁶⁴⁸.

Opisując metodę biograficzną, Helling zwraca uwagę: „Niektórzy badacze wolą zbierać dane dotyczące „kompletnego” życia danego obiektu nawet, gdy celem ich badania na poziomie analizy jest tylko dotarcie do osobistego znaczenia określonych dziedzin życia. Twierdzą oni, że procedura ta umożliwia respondentowi umiejscowienie jego doświadczeń z określonych faz lub dziedzin życia w kontekście całokształtu własnego doświadczenia życiowego. Procedura zbierania danych musi, według nich, odpowiadać sposobowi, w jaki znaczenie przedmiotów tworzyło się w ciągu życia”⁶⁴⁹.

Na potrzebę badań empirycznych pracy doktorskiej, autor wybrał biografię tematyczną, określając konkretną dziedzinę badań. W związku z tym, że tożsamość regionalna jest dziedziną ogólną, bierze pod uwagę aktualne odczucia respondentów, które budowane były na przestrzeni

⁶⁴⁷ T. Sarleja, *Metoda biograficzna w pracy socjalnej*, „Nauczyciel i szkoła” 2003, nr 1,2, s. 308.

⁶⁴⁸ I. Helling, *Metoda badań biograficznych*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, M. Ziółkowski, J. Włodarek (red.), wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań 1990, s. 37.

⁶⁴⁹ I. Helling, *Metoda badań biograficznych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1985, nr 3, s. 98.

całego życia. Wybrana dziedzina badawcza nie wymaga jednak precyzowania pytań, odnoszących się do kompletnej biografii respondentów, gdyż określając biografię tematyczną, wywnioskować można aspekty dotyczące całokształtu życia uczestników badania.

Prowadząc badania jakościowe należy brać pod uwagę wiele aspektów składających się na całość badania. W badaniach jakościowych wyróżnić można także paradygmaty, spośród których należy wybrać najbardziej odpowiedni dla przeprowadzanego badania naukowego. Franciszek Mroczo na podstawie opracowań J. Gubrima i J. Holsteina wyróżnia cztery najważniejsze idiomy metod jakościowych⁶⁵⁰:

- Naturalizm – niechęć do narzucania poglądów, preferowana obserwacja danego zjawiska z zewnątrz. Badania takie charakteryzuje całościowy opis stanu rzeczy niż wyjaśnianie.
- Etnometodologia – koncentracja na szczegółach i ukrytych wzorcach.
- Emocjonalizm – potrzeba bliskiego kontaktu z przedmiotem badań. Możliwość lepszego zrozumienia doświadczeń badanych faworyzując emocje.
- Postmodernizm – dekonstrukcja koncepcji terenu oraz przedmiotu badań.

Na podstawie wymienionych paradygmatów, najbliższym dla przeprowadzonych badań jest paradygmat emocjonalizmu i naturalizmu. Wywiad pogłębiony zastosowany w badaniach empirycznych oparty jest na potrzebie bliskiego kontaktu z przedmiotem badań oraz uzyskaniu szczegółowych informacji. Dzięki temu można zrozumieć badany problem w połączeniu z obserwacją zewnętrzną nieakcentującą faworyzacji emocji.

Narzędzia badawcze, jakimi posłużono się w badaniach naukowych, to scenariusz wywiadu, artykuły prasowe i dyspozycja osobista. Scenariusz wywiadu sporządzony został zgodnie z problematyką prowadzonych badań, zawierał trzynaście pytań i podzielony został na cztery bloki tematyczne:

1. Wymiar osobisty katalońskiej tożsamości regionalnej.
2. Znaczące elementy tożsamości regionalnej społeczeństwa Katalonii.
3. Komponent polityczny wyznaczający tożsamość katalońską.
4. Czynniki społeczno-kulturowe kształtujące tożsamość regionalną Katalończyków.

Analiza dokumentów prasowych przeprowadzona została na podstawie dwóch czasopism: ogólnohiszpańskiego czasopisma „El País” i katalońskiego czasopisma „Ara”. Analiza prasy

⁶⁵⁰ F. Mroczo, *Jakościowe metody badań*, „Prace naukowe” 2014, nr 26, s. 67-68.

opierała się na artykułach dotyczących protestów katalońskich, odnoszących się do wyroku w sprawie referendum niepodległościowego, publikowanych w okresie od 14 października 2019 roku do 1 marca 2020 roku. Analiza konkretnych wydarzeń wybrana została z powodu wystąpienia okoliczności, które miały ogromny wpływ na regionalizm Katalonii i zintensyfikowaną odpowiedź Katalończyków na wydarzenia w postaci protestów. Wybór czasopisma katalońskiego i ogólnohiszpańskiego miał na celu weryfikację oceny wybranych wydarzeń z punktu widzenia dwóch stron opiniujących.

Badanie empiryczne, wykorzystujące technikę wywiadu pogłębionego, przeprowadzone zostało w okresie od 10 marca 2021 roku do 10 czerwca 2021 na terenie Lublina i Katalonii. Grupę docelową stanowiło 46 osób urodzonych i zamieszkających w Katalonii. Metoda kuli śnieżnej wykorzystana w badaniu empirycznym rozpoczęła się od czterech nieznających się osób, polecających kolejnych respondentów reprezentujących środowiska:

- osoba młoda (35 lat) pochodząca ze środowiska klasy wyższej, nieposiadająca wykształcenia wyższego,
- osoba młoda (32 lata) pochodząca ze środowiska klasy średniej, posiadająca wykształcenie wyższe,
- osoba w wieku średnim (51 lat) reprezentująca klasę średnią, posiadająca wykształcenie wyższe,
- osoba w wieku dojrzałym (66 lat) reprezentująca klasę wyższą, posiadająca wykształcenie wyższe.

Wywiady pogłębione przeprowadzone zostały twarzą w twarz i online za pomocą programu komunikacyjnego *WhatsApp*. Spotkania planowane były na ustalony dzień i godzinę, najczęściej z kilkudniowym wyprzedzeniem. Wszyscy respondenci wyrazili zgodę na przeprowadzenie wywiadu zawierającego 13 pytań oraz wykorzystanie jego scenariusza i wyników w pracy doktorskiej, a także zostali poinformowani o możliwości dostępu do wyników badań. Wywiady pogłębione trwały około 60 minut, był to wystarczający czas na uzyskanie odpowiedzi na wszystkie pytania zawarte w badaniu oraz rozwinięcie niektórych wątków scenariusza wywiadu. Scenariusz badań oceniony został przez respondentów jako ciekawy i nie sprawiający trudności w zrozumieniu celu zadanych pytań. Znajomość języka hiszpańskiego i pięcioletni pobyt w Hiszpanii, w tym trzyletni w Barcelonie, umożliwił autorowi rozprawy doktorskiej przeprowadzenie badań w postaci wywiadów pogłębionych oraz ułatwił dostęp do badanej grupy. Możliwość poznania kultury hiszpańskiej i katalońskiej

oraz obserwacji społeczeństwa, spowodowały rozwinięcie zainteresowań naukowych autora, dzięki którym powstał temat rozprawy doktorskiej „Regionalizm współczesnego społeczeństwa Katalonii”.

Podsumowanie

Dobierając próbę badawczą i metody, które zostały wykorzystane w przeprowadzeniu badań naukowych niniejszej dysertacji, autor wziął pod uwagę najistotniejsze według niego elementy, które powinny wybrzmieć w kontekście regionalizmu i tożsamości. Wykorzystana metoda jakościowa pozwoliła ukazać czynniki składające się na tożsamość Katalończyków oraz opisać je na podstawie przeprowadzonych wywiadów. Technika wywiadu pogłębionego przyczyniła się do szczegółowych badań wybranej problematyki. Analiza dokumentów rozszerzyła badane zjawisko społeczno-regionalne w kontekście spójności społecznej. Metoda analityczno-syntetyczna pozwoliła połączyć analizę teoretyczną z analizą praktyczną, dostarczając niezbędnych informacji, składających się na całość zjawiska tożsamości regionalnej. Dzięki wykorzystaniu *Teorii ugruntowanej* możliwa była systematyczna analiza informacji badawczej w celu ewentualnej modyfikacji procesu badawczego. *Metoda biograficzna* przyczyniła się natomiast do ukierunkowania respondentów na dany obszar badania, dzięki czemu interpretacja pytań była zrozumiała, a badacz mógł określić wyczerpująco najważniejsze zagadnienia badawcze, odnoszące się do konkretnego obszaru.

5.2. Wymiar osobisty katalońskiej tożsamości regionalnej

Społeczeństwo katalońskie w myśli Mirosława Hrocha zalicza się do małych narodów Europy⁶⁵¹. Anthony D. Smith Katalończyków określa jako demotyczną grupę etniczną, którą charakteryzują takie cechy jak rozsądek, powaga, pracowitość, dążenie do samorealizacji, zorganizowanie i obowiązkowość, co odróżnia Katalończyków od „lekkodusznych Hiszpanów”⁶⁵². Wymienione cechy korespondują z popularnym symbolem Katalonii – osłem, którego upór i spokój ma stanowić przeciwwagę do porywczego byka Hiszpańskiego. „Według badań europejskich, Katalończycy posiadający silną tożsamość narodową, są pewnymi siebie

⁶⁵¹ M. Hroch, *Małe narody Europy*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2008, s. 50-61.

⁶⁵² J. Nikitorowicz, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, wyd. Grańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 235.

indywidualistami, przedstawicielami klasy średniej, którzy nie liczą na pomoc państwa. Ich dewizą jest raczej wolność niż równość”⁶⁵³.

Manuel Castells, znany socjolog pochodzący z Katalonii, cytowany w niniejszej dysertacji, związany z lewicowym środowiskiem przeciwników Francisca Franco, emigrując do Paryża, ukończył prawo publiczne i ekonomię polityczną. Doktoryzował się w zakresie socjologii, kontynuując karierę naukową na Uniwersytecie Paryskim. Manuel Castells był nauczycielem akademickim na Uniwersytecie Montrelaskim, Uniwersytecie w Paryżu, następnie na Uniwersytecie Kalifornijskim, Uniwersytecie w Madrycie i Uniwersytecie w Cambridge. W roku 2012 został wyróżniony Nagrodą Holberga, a także otrzymał kilkanaście tytułów doktora honoris causa⁶⁵⁴. W 2020 roku M. Castells z rekomendacji organizacji Catalunya en Comú, w którą w skład wchodził, objął stanowisko hiszpańskiego ministra szkolnictwa wyższego⁶⁵⁵. Odnosząc się do tożsamości katalońskiej, socjolog zaznacza: „...aby być Katalończykiem, nie wystarczy mieszkać i pracować w Katalonii, ale trzeba też mówić po katalońsku, a przynajmniej starać się mówić po katalońsku”⁶⁵⁶. Jordi Pujol, przedstawiciel Konwergencji Demokratycznej Katalonii, polityk którego idee podkreślają „specyficzny nacjonalizm kataloński”, definiując tożsamość katalońską stwierdza, że Katalończykiem jest każdy „kto mieszka i pracuje w Katalonii oraz chce, aby sytuacja ta nadal trwała i czuje się związany z tą ziemią”⁶⁵⁷. Tak więc do cech społeczno-kulturowych określających tożsamość katalońską, należy dodać identyfikację z regionem, w którym się mieszka.

Na podstawie wyników badań przeprowadzonych wśród mieszkańców Katalonii, na przestrzeni lat można zauważyć zmieniającą się sytuację tożsamości katalońskiej, w zależności od odsetka respondentów deklarujących poczucie tożsamości katalońskiej i hiszpańskiej. W 1979 roku około 15,0% respondentów identyfikowało się na pierwszym miejscu z Katalonią, w późniejszej kolejności z Hiszpanią. W roku 1984 wskaźniki prezentowały się odmiennie, przy wzroście procentowym osób deklaruujących identyfikację z Katalonią (ok. 27,0%). W 1988 roku odnotowano kolejny wzrost procentowy, 30,0% dla

⁶⁵³ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 148.

⁶⁵⁴ Psofessor Manuel Castells Curriculum Vitae and Bibliography, online: https://www.ae-info.org/attach/User/Castells_Manuel/CV/CastellsMCV_eng.pdf [dostęp: 05.06.2021].

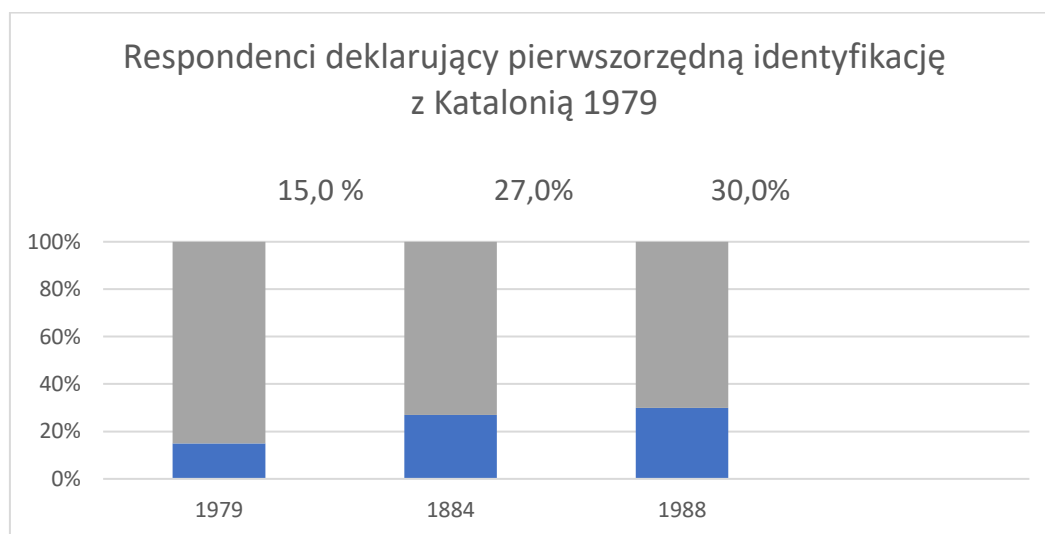
⁶⁵⁵ La Mancloa, *Pedro Sánchez presenta 22 miembros del primer Gobierno de coalición de la democracia española*, online: <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Paginas/2020/120120presenta-gobierno.aspx> [dostęp: 05.06.2021].

⁶⁵⁶ R. Szul, *Język, naród, państwo: język jako zjawisko polityczne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 300.

⁶⁵⁷ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 144.

większej identyfikacji z Katalonią niż Hiszpanią⁶⁵⁸. Analizując badania ankietowe Instytutu Nauk Politycznych i Społecznych w Barcelonie w latach 1989-1998, odpowiedź na pytanie: „W którym miejscu na przedstawionej skali usytuowałby się Pan/Pani?”, „Katalończyk” wybierali respondenci, oscylujący w granicach odsetka procentowego pomiędzy 9,0 -19,0%. Odpowiedź „Bardziej Katalończyk niż Hiszpan” wybierało 19,0 – 24,0% ankietowanych. Na podstawie badań przeprowadzonych w wymienionych latach można zauważyć spadek odpowiedzi określających respondentów jako „Hiszpan” (16,0% 1989 r., 11,0% 1998 r.)⁶⁵⁹.

Wykres 1. Respondenci deklarujący pierwszorzędą identyfikację z Katalonią

Wykres 1. (źródło: opracowanie własne na podstawie A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*).

Podobne wartości do prezentowanych ukazują badania ewolucji tożsamości mieszkańców Katalonii przeprowadzone w latach 1986-2002. Wyniki badań, które prezentuje A. Sroka, ukazują wzrost odsetka respondentów, którzy czują się tylko Katalończykami z 11,0% do 16,0%. Tym samym zanotowany spadek w rubryce odnotowującej procentowy udział respondentów czujących się w takim samym stopniu Katalończykiem jak Hiszpanem wynosił z 48,0% na 36,0%. Zbliżona ilość procentowa odpowiedzi pozostała w stosunku do respondentów czujących się jedynie Hiszpanami (11,0-12,0%)⁶⁶⁰.

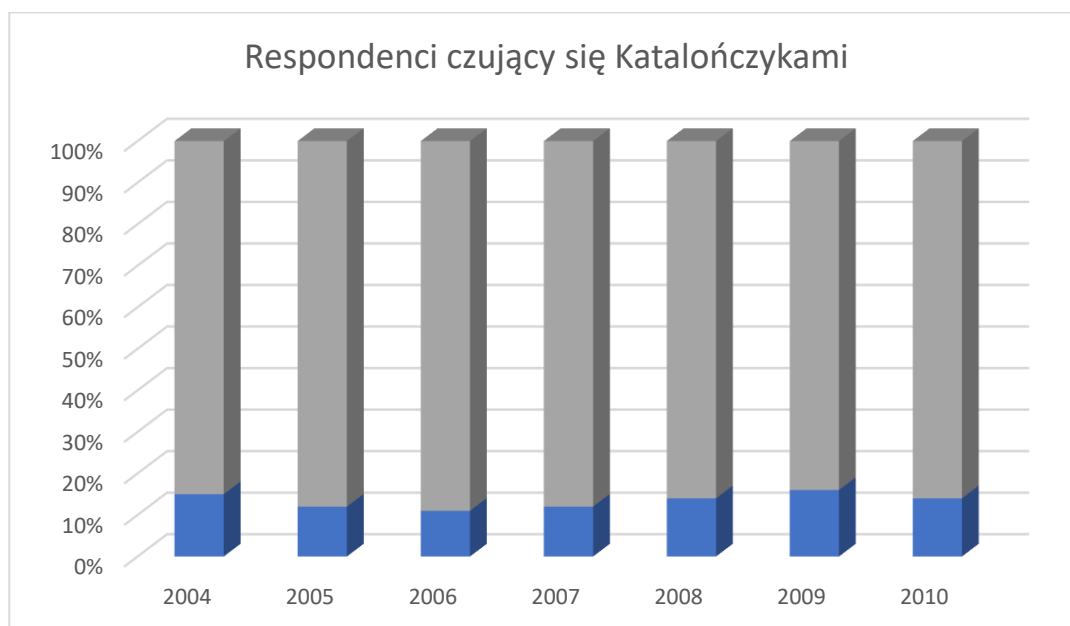
⁶⁵⁸ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 151.

⁶⁵⁹ Ibidem.

⁶⁶⁰ A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 242-244, 340.

Badania z lat 2004-2010 przeprowadzone przez *Institut de Ciències Polítiques i Socials* ukazują utrzymywanie się powyższych tendencji. Wybierane odpowiedzi „Katalończyk” obejmują: 2004 r. – 15,0%, 2005 r. i 2007 r. – 12,0%, 2006 r. 11,0%, 2008 r. oraz 2010 r. – 14,0%, 2009 r. – 16,0%. Odpowiedzi identyfikujące „Bardziej z Katalończykiem niż Hiszpanem” udzieliło: 2004 r. – 26,0%, 2005 r. 25,0%, 2006 r. oraz 2007 r. – 19,0%, 2008 r. – 21,0%, 2009 r. – 22,0%, 2010 r. – 20,0% respondentów. Osoby utożsamiające się tylko z „Hiszpanią” wykazują następujący odsetek procentowy: 2004 r. – 13,0%, 2005 r., 2006 r., a także 2010 r. – 8,0%, 2007 r. – 5,0%, 2008 r. – 6,0%, 2009 r. – 7,5%. Wobec powyższego należy również odnieść się do odpowiedzi osób badanych, które czują się „Na równi Hiszpanami i Katalończykami”: w latach 1989-1998 – od 39,0% do 49,0%, okres 2004-2010 – od 38,0% do 47,0%⁶⁶¹.

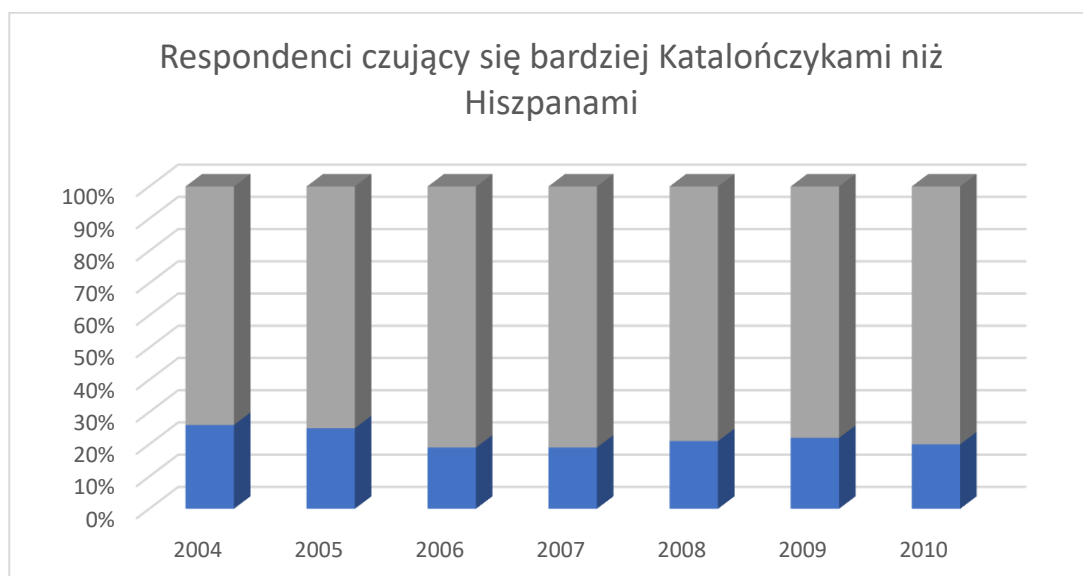
Wykres 2. Respondenci czujący się Katalończykami

Wykres 2. (źródło: opracowanie własne na podstawie Institut de Ciències Polítiques i Socials, *Sondeig d'Opinió Catalunya 2004-2010*).

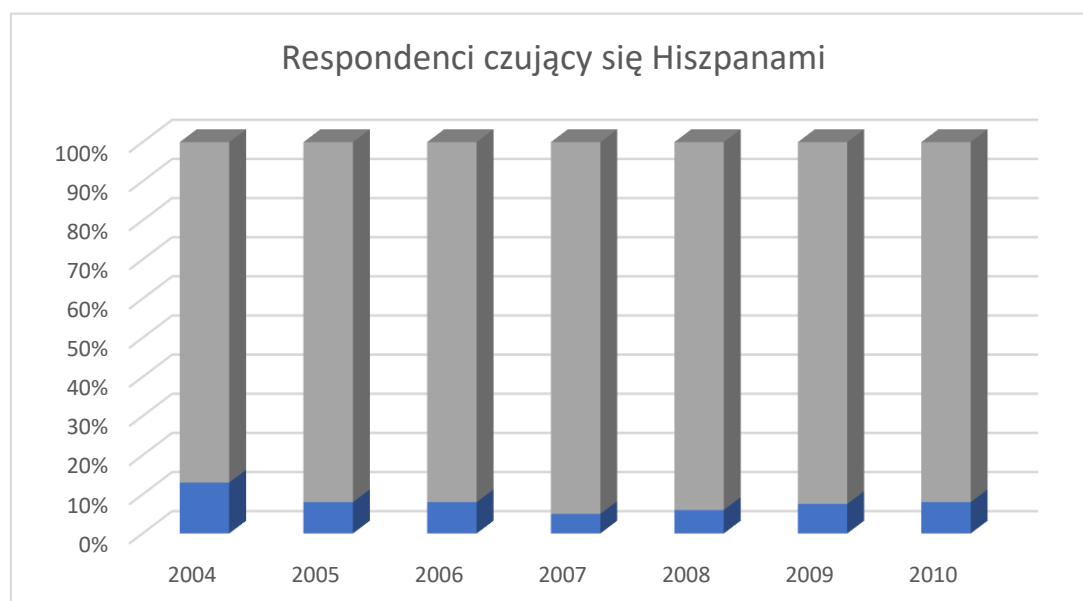
⁶⁶¹ Institut de Ciències Polítiques i Socials, *Sondeig d'Opinió Catalunya 2004-2010*, online: <https://www.icps.cat/recerca/sondeigs-i-dades/sondeigs/sondeigs-d-opinio-catalunya> [dostęp: 06.06.2021].

Wykres 3. Respondenci czujący się bardziej Katalończykami niż Hiszpanami

Wykres 3. (źródło: opracowanie własne na podstawie Instytut de Ciències Polítiques i Socials, *Sondeig d'Opinió Catalunya 2004-2010*).

Wykres 4. Respondenci czujący się Hiszpanami

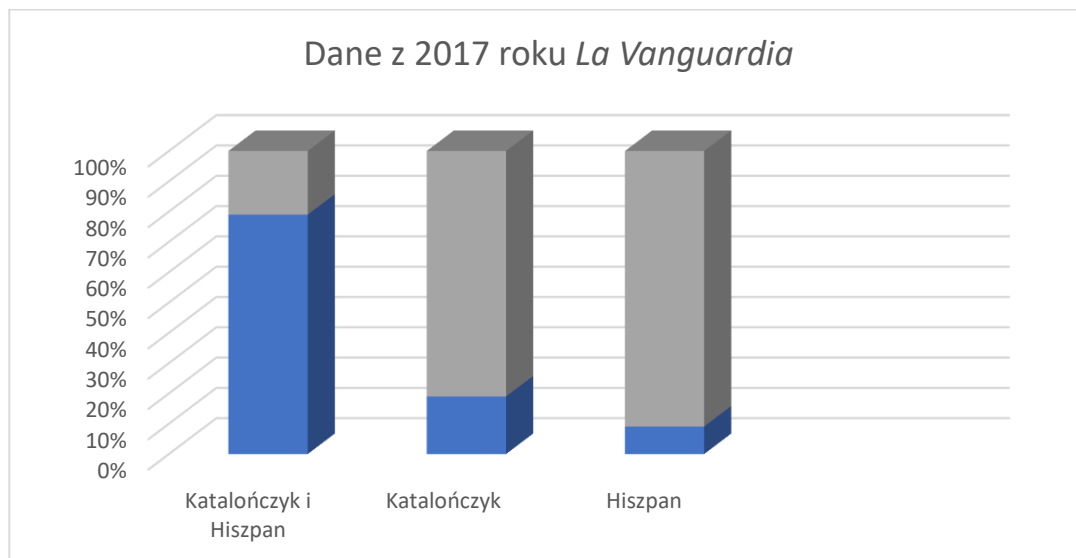

Wykres 4. (źródło: opracowanie własne na podstawie Instytut de Ciències Polítiques i Socials, *Sondeig d'Opinió Catalunya 2004-2010*).

Dane z ostatnich lat opublikowane w 2017 roku przez czasopismo *La Vanguardia* wskazują, że 76,0% mieszkańców Katalonii czuje się zarówno „Katalończykiem i Hiszpanem”, 19,0% respondentów opowiada się za identyfikacją „tylko z Katalonią”, 3,0% badanych wskazuje „tożsamość hiszpańską”. Respondenci zapytani o autonomię Katalonii w 46,0% odpowiedzieli się za Katalonią, która stanowi część Hiszpanii, 29,0% respondentów wybrało

niezależność Katalonii, 19,0% badanych nie zmieniłaby obecnych wówczas warunków funkcjonowania Katalonii⁶⁶².

Wykres 5. Dane z 2017 roku La Vanguardia

Wykres 5. (źródło: opracowanie własne na podstawie La Vanguardia, *Tres de cada cuatro ciudadanos de Cataluña se sienten españoles y catalanes*).

W tym samym roku na podstawie badań Instytutu Nauk Politycznych i Społecznych za niepodległością Katalonii opowiedziało się 50,0% respondentów. W październiku 2017 roku wyniki referendum niepodległościowego przeprowadzonego w Katalonii pokazały, że spośród 42,3% głosujących Katalończyków, 90,09% opowiada się za niepodległością regionu, przeciw jest zaledwie 7,87% głosujących⁶⁶³. Kolejne badania Instytutu Nauk Politycznych i Społecznych dotyczące niezależności Katalonii z roku 2020 wskazują, że 51,3% Katalończyków chce aby Katalonia była regionem Hiszpanii, natomiast 41,8% respondentów opowiada się za niezależnością i funkcjonowaniem Katalonii jako odrębne państwo⁶⁶⁴.

⁶⁶² La Vanguardia, *Tres de cada cuatro ciudadanos de Cataluña se sienten españoles y catalanes*, online: <https://www.lavanguardia.com/politica/20171028/432429013541/tres-de-cada-cuatro-ciudadanos-de-cataluna-se-sienten-espanoles-y-catalanes.html> [dostęp:06.06.2021].

⁶⁶³ La Vanguardia, *Refèrendum Catalunya 2017: Consulta los resultados*, online: <https://www.lavanguardia.com/politica/20171001/431688032104/referendum-l-o-en-directo.html> [dostęp:07.06.2021].

⁶⁶⁴ L.B. García, *El 51,3% de los catalanes, a favor de seguir en España según un sondeo*, online: <https://www.lavanguardia.com/politica/20201117/49522340847/sondeo-icps-513-atalanes-seguir-espana-independencia-cataluna.html> [dostęp:06.06.2021].

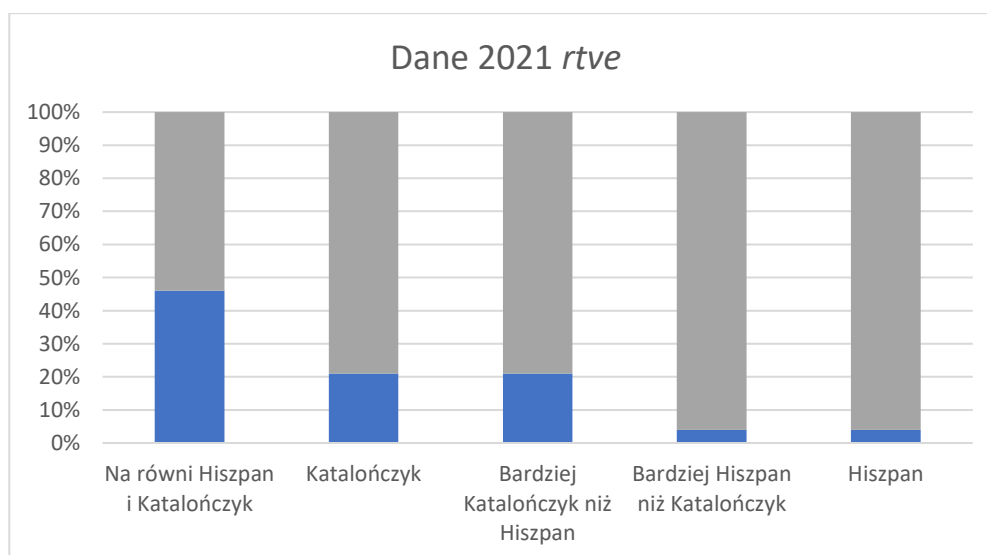
Wykres 6. Wyniki Referendum 2017 r.

Wykres 6. (źródło opracowanie własne na podstawie La Vanguardia, *Reférendum Catalunya 2017: Consulta los resultados*).

Z najnowszej analizy badań z 2021 roku, którą opublikowało *rtve* wynika, że 46,0% Katalończyków utożsamia się na równi z Katalonią i Hiszpanią, 21,0% tylko z Katalonią, 21,0% respondentów deklaruje, że czuje się bardziej Katalończykiem niż Hiszpanem, 4,0% badanej populacji opowiada się za tożsamością bardziej hiszpańską niż katalońską, a 4,0% respondentów deklaruje poczucie tożsamości tylko hiszpańskiej⁶⁶⁵.

Wykres 7. Dane 2021 r. *rtve*

Wykres 7. (źródło opracowanie własne na podstawie *Rtve*, *El 46% de los ctalanes dicen sentirse españoles y catalanes: analizamos el sentimiento identitario*).

⁶⁶⁵ *Rtve*, *El 46% de los ctalanes dicen sentirse españoles y catalanes: analizamos el sentimiento identitario*, online: <https://www.rtve.es/noticias/20210218/46-ciento-catanales-se-sienten-tan-espanoles-como-catalanes/2076555.shtml> [dostęp:06.06.2021].

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że tendencja poczucia tożsamości regionalnej Katalończyków rośnie, a ostatnia dekada jest znaczącym czasem dla tożsamości Katalończyków. Należy również zwrócić uwagę na „aktywność” tematyki tożsamości katalońskiej i licznych badań dotyczących jej procesu. Sięganie po opinię publiczną dotyczącą tożsamości Katalończyków świadczy o obecności zjawiska wśród społeczeństwa w mniejszym lub większym stopniu.

Na tożsamość regionalną składa się wiele czynników, omówionych w drugim rozdziale pracy doktorskiej. Do najbardziej charakterystycznych czynników, które odpowiadają kontekstowi pracy doktorskiej, należą czynniki: indywidualne, społeczne, kulturowe, historyczne, polityczne i narodowościowe. Wyniki wywiadów pogłębionych przeprowadzonych przez autora dysertacji potwierdzają tezę stwierdzającą, że: Katalończycy są przykładem społeczeństwa posiadającego tożsamość regionalną, gdyż przeważające odpowiedzi respondentów na pytanie „Kim się czujesz, Katalończykiem czy Hiszpanem?” odnosiły się do poczucia tożsamości katalońskiej, co z kolei potwierdza hipotezę zakładającą, że: Większość badanych Katalończyków nie czuje się Hiszpanami. Respondenci identyfikujący się z Katalonią uzasadniali swój wybór między innymi miejscem urodzenia. Jednak wymienianie miejsca urodzenia jako czynnik uzasadniający utożsamianie się respondentów bardziej z Katalonią niż Hiszpanią, nasuwa myśl, że region, w którym się urodzili jest bardziej znaczący dla osób badanych niż państwo, z którego pochodzą: „Czuję się Katalończykiem bo urodziłem się w Katalonii, mój dom rodzinny ma 350 lat, to moje korzenie. Hiszpania jest terytorium do którego przynależy Katalonia, ale urodziłem się w Katalonii, więc jestem Katalończykiem”⁶⁶⁶, „Czuję się Katalonką, bo to jest moje miejsce urodzenia”⁶⁶⁷, „Czuję się Katalończykiem, bo tu się urodziłem, taka jest moja kultura – katalońska, mówię po katalońsku”⁶⁶⁸, „Czuję się Katalończykiem, bo tu się urodziłem i wychowałem od najmłodszych lat”⁶⁶⁹, „Jestem Katalonką, bo to jest moje miejsce urodzenia, miejsce mojej rodziny”⁶⁷⁰. Z takich odpowiedzi wnioskować można, że region Katalonii traktowany jest przez respondentów jako odrębny obszar Hiszpanii, z którego pochodzą i który stawiają na

⁶⁶⁶ Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁶⁶⁷ Kobieta lat 41, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

⁶⁶⁸ Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.03.2021.

⁶⁶⁹ Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 13.03.2021.

⁶⁷⁰ Kobieta lat 28, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 21.05.2021.

pierwszym miejscu w określeniu swej tożsamości. Znacznie rzadziej występujące odpowiedzi, określające respondentów jako Hiszpanów i Katalończyków, podkreślały szacunek do państwa i regionu. Z wypowiedzi studenta z Barcelony można wnioskować, że identyfikacja z Hiszpanią i Katalonią występuje na tym samym poziomie: „Jestem Katalończykiem i Hiszpanem, ponieważ Katalonia jest moją kulturą, a Hiszpania państwem.”⁶⁷¹. Czterdziestoletni mieszkaniec Katalonii określający się Hiszpanem i Katalończykiem uzasadnia: „Czuję się zarówno Hiszpanem, jak i Katalończykiem, urodziłem się w Katalonii, która położona jest w Hiszpanii”⁶⁷². Sześćdziesięcioośmioletni emerytowany marynarz z Barcelony, określając się Hiszpanem i Katalończykiem uzasadnia: „Czuję się Katalończykiem. I Hiszpanem też, bo nie ma wyjścia. Katalończykiem czuję się przez kulturę, język, historię, ale przede wszystkim przez sposób patrzenia na świat. Moja identyfikacja z Hiszpanami jest bardzo słaba”⁶⁷³. Na wpływ poczucia tożsamości hiszpańskiej i katalońskiej mają także znaczenie czynniki rodzinne: „Czuję się Katalończykiem i Hiszpanem, bo urodziłem się w Katalonii, dlatego jestem Katalończykiem, a Hiszpanem czuję się bo cała moja rodzina pochodzi z Galicji”⁶⁷⁴. Z wypowiedzi kolejnego mieszkańca Barcelony wynika, że jego poczucie tożsamości hiszpańskiej i katalońskiej uwzględnia aspekty nie tylko indywidualne, ale i społeczne odnoszące się do niepodległości: „Czuję się Katalończykiem i Hiszpanem, bo uważam, że ci, którzy chcą niezależnej Katalonii sugerują się aspektami ekonomicznymi, nie tylko kulturowymi, ale także rozumiem punkt widzenia pozostałej Hiszpanii, do której należymy. Wcześniej tak nie było. Wcześniej nie było takich podziałów”⁶⁷⁵. W uzasadnieniu poczucia dwóch tożsamości – katalońskiej i hiszpańskiej obok czynnika społecznego wystąpił także czynnik geograficzny: „Czuję się Katalonką i Hiszpanką, bo w Katalonii urodziłam się, to moja kultura, ale Hiszpania podoba mi się jako miejsce, jest wiele pięknych zakątków, a także uważam, że ludzie poza Katalonią są wspaniali, może bardziej przyjaźni”⁶⁷⁶. Nieliczne odpowiedzi respondentów określające poczucie tożsamości tylko hiszpańskiej, uzasadniane były przynależnością do Hiszpanii: „Jestem Hiszpanem, bo jestem patriotą, nie podobają mi się

⁶⁷¹ Mężczyzna lat 23, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej będący w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 04.04.2021.

⁶⁷² Mężczyzna lat 40, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.06.2021.

⁶⁷³ Mężczyzna lat 68, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

⁶⁷⁴ Mężczyzna lat 41, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁶⁷⁵ Mężczyzna lat 40, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 21.05.2021.

⁶⁷⁶ Kobieta lat 28, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.06.2021.

żadne podziały na Hiszpanów i Katalończyków. Wszyscy jesteśmy tacy sami. Nikt nie jest ani gorszy, ani lepszy, co to jest w ogóle – robienie podziałów w jednym państwie?”⁶⁷⁷ – zaznacza pracownik Ministerstwa Edukacji w Barcelonie. Dwudziestoletnia mieszkanka miasta katalońskiego – Girony określając swoją tożsamość jako hiszpańską, uzasadnia: „Moim państwem jest Hiszpania, więc jestem Hiszpanką”⁶⁷⁸.

Wiele osób biorących udział w badaniu podkreślało również kulturę jako czynnik warunkujący poczucie tożsamości katalońskiej: „Wszystko wpływa na to, że się czuję Katalończykiem: nasza kultura, język, to jacy jesteśmy”⁶⁷⁹, „To, że czuję się Katalonką wynika z kultury, z której pochodzę, i w której dorastałam”⁶⁸⁰. Student Uniwersytetu w Barcelonie, określając się Katalończykiem twierdzi: „Jestem Katalończykiem, bo taka jest moja kultura”⁶⁸¹. Wymieniając kulturę jako czynnik wpływający na poczucie tożsamości katalońskiej, wśród respondentów pojawił się również czynnik historyczny: „Czuję się Katalończykiem, ponieważ prześladowano naszą kulturę, Franco zabronił posługiwania się naszym językiem, symbolami katalońskimi. To umocniło mnie w tym, że czuję się Katalończykiem”⁶⁸². Podobne odczucia przedstawia doktor Uniwersytetu w Barcelonie, emerytowany nauczyciel akademicki: „Ja teraz czuję się Katalończykiem, ale wcześniej czułem się zarówno Hiszpanem jak i Katalończykiem, służyłem w wojsku hiszpańskim, nie miałem problemu z tożsamością katalońską, czy hiszpańską. Jednak z czasem, podczas rządów hiszpańskich, powstał atak na wszystko co katalońskie, na kulturę katalońską. Od tego czasu coraz bardziej czułem się Katalończykiem, a mniej Hiszpanem. Taka sytuacja doprowadziła do tego, że teraz czuję się Katalończykiem do tego stopnia, że podczas referendum oddałem swój głos na niezależność Katalonii”⁶⁸³. Poczucie tożsamości katalońskiej na podstawie wypowiedzi respondentów warunkują czynniki regionalne, kulturowe, historyczne, a także polityczne, co podkreśla wypowiedź emerytowanej adwokat z Barcelony: „Czuję się Katalonką, bo mnie Hiszpania rozczarowała pod każdym względem, a przede wszystkim pod względem politycznym. Wcześniej moje poczucie

⁶⁷⁷ Mężczyzna lat 60, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 04.06.2021.

⁶⁷⁸ Kobieta lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 18.05.2021.

⁶⁷⁹ Mężczyzna lat 41, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 15.05.2021.

⁶⁸⁰ Kobieta lat 32, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 08.06.2021.

⁶⁸¹ Mężczyzna lat 21, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej będący w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 02.04.2021.

⁶⁸² Mężczyzna lat 34, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 27.05.2021.

⁶⁸³ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

katalońskości nie było tak intensywne, można powiedzieć, że nie czułam się Katalonką, ale teraz tak, ponieważ rozczerowałam się”⁶⁸⁴. Wielu respondentów zaznacza w swoich wypowiedziach, że sytuacja ich tożsamości zmienia się wraz z warunkami zewnętrznymi. Na tej podstawie wnioskować można, że tożsamość regionalna Katalończyków dla niektórych respondentów jest procesem ewoluującym, wręcz pojawiającym się pod wpływem różnych czynników obecnych w życiu badanych mieszkańców Katalonii. Nauczycielka mieszkająca w Gironie, pochodząca z Barcelony opisuje poczucie swojej identyfikacji katalońskiej jako proces, który: „narodził się pod wpływem sytuacji politycznej i na przestrzeni ostatnich lat jest coraz silniejszy”⁶⁸⁵. Przeprowadzone wywiady pogłębione potwierdzają przedstawione powyżej badania ilościowe odnotowujące wzrost poczucia tożsamości katalońskiej wśród mieszkańców Katalonii na przestrzeni kilkudziesięciu lat, a także potwierdzają tezę, że: Głównym czynnikiem wpływającym na odrębność regionalną mieszkańców Katalonii jest poczucie tożsamości kulturowej.

Region Katalonii charakteryzuje się wysoko rozwiniętą turystyką, która przyciąga turystów z całego świata, licznymi zabytkami, krajobrazami, wybrzeżem Costa Dorada, Costa Brava, malowniczymi szlakami Przedgórza Pirenejów posiadającego wiele parków przyrodniczych, kurortów, ośrodków narciarskich, swoją kuchnią śródziemnomorską i wieloma innymi atrakcjami, które wyróżniają Katalonię wśród innych regionów Hiszpanii. Ponadto wysoko rozwinięty przemysł regionu Katalonii pozwala określić Katalonię jako jeden z najbogatszych regionów Hiszpanii. Mimo tego zarobki w Katalonii nie są najwyższe w skali kraju. Średnio Katalończycy zarabiają około 1200 euro miesięcznie, osoby wykonujące prace biurowe otrzymują około 1700 euro wynagrodzenia miesięcznego, gastronomia i hotelarstwo to około 900 euro miesięcznie⁶⁸⁶.

Katalonia ma najwyższy wskaźnik rocznego napływu imigrantów wśród wszystkich regionów Hiszpanii. W latach 2000-2014 procent imigrantów względem całej populacji Katalonii wzrósł z 2,90% w roku 2000 do 14,49% w roku 2014. Kolejno, najczęściej wybieranym miejscem do życia i pracy wśród ludności napływowej jest Madryt i Walencja.

⁶⁸⁴ Kobieta lat 66, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁶⁸⁵ Kobieta lat 37, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 19.03.2021.

⁶⁸⁶ Indeed, *Cuanto gana en Catalunya de camarero?*, online: <https://es.indeed.com/career/mesero/salaries/Catalunya> [dostęp: 10.06.2021].

Obecnie Katalonię zamieszkuje 7 716 760 całej populacji, dla porównania w roku 2000 liczba ludności wynosiła 6 174 547⁶⁸⁷.

Przy badaniu identyfikacji tożsamości regionalnej osób pochodzących z Katalonii ważnym elementem była opinia respondentów na temat regionu, w którym mieszkają i tego, czy uważają swój region za najlepszy do życia spośród wszystkich regionów Hiszpanii. Odpowiedzi respondentów były zróżnicowane względem określenia Katalonii jako regionu stwarzającego najlepsze warunki do życia. Wiele osób podkreślało, że jest wiele piękniejszych regionów Hiszpanii niż Katalonia, jednak ponieważ jest to ich region, uważają, że jest najlepszy do życia spośród wszystkich regionów Hiszpanii: „Jest wiele pięknych regionów w Hiszpanii, Andaluzja, jeszcze piękniejsza niż Katalonia, ale tak, uważam, że Katalonia jest najlepszym regionem do życia, bo to mój region i nie chciałabym go zamienić na żaden inny”⁶⁸⁸, „Nie, Katalonia nie jest najlepszym regionem do życia, ale dla mnie jest najlepszym regionem, z którym się utożsamiam”⁶⁸⁹, „Katalonia nie jest najlepszym regionem do życia, bo jest najdroższym regionem do życia, ale pod innym względem jest najlepsza, bo bliska mojemu sercu”⁶⁹⁰, „Katalonia nie jest najlepszym regionem dla jej mieszkańców, ale mogłaby być gdyby była niezależna”⁶⁹¹. Dla porównania, w wywiadzie pogłębionym dodatkowym, autor dysertacji to samo pytanie zadał mieszkańcowi Katalonii pochodzącemu z Aragonii, żyjącemu w Katalonii ponad trzydzieści lat, nie czującemu się Katalończykiem: „Jakieś 15-20 lat temu Katalonia była najlepszym regionem do życia, pracy i mieszkania, była tu przyszłość, ale teraz jest to najgorszy region do życia. Najgorszy przez politykę, przez podziały, dążą do niezależności, wszystko jest drogie, wszystko zmieniło się na gorzej”⁶⁹². Wśród Katalończyków również padały podobne stwierdzenia, co potwierdza wypowiedź pracownika Ministerstwa Edukacji w Barcelonie: „Katalonia nie jest najlepszym regionem do życia, tu wszystko jest drogie, tu płacisz 800 euro za jakieś mieszkanie, kiedy w innym mieście wydasz tyle na wynajem pięknego domu. Płacimy najwyższe podatki w całym kraju”⁶⁹³. Studentka

⁶⁸⁷ Institut d'Estadística de Catalunya, *Polbació*, online: <https://www.idescat.cat/?lang=es> [dostęp: 10.06.2021].

⁶⁸⁸ Kobieta lat 36, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 02.06.2021.

⁶⁸⁹ Mężczyzna lat 45, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 17.05.2021.

⁶⁹⁰ Kobieta lat 27, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 15.04.2021.

⁶⁹¹ Mężczyzna lat 68, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

⁶⁹² Mężczyzna lat 66, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

⁶⁹³ Mężczyzna lat 60, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 04.06.2021.

z Barcelony w swojej opinii na temat regionu, w którym mieszka, również zwraca uwagę na aspekty ekonomiczne: „Tak, Katalonia jest najlepszym regionem, bo stąd pochodzę i kocham Katalonię, ale okradają nas, Hiszpania nas okrada, jesteśmy najdroższym regionem w Hiszpanii, dlaczego musimy płacić za bycie Katalończykami?”⁶⁹⁴. Takie same argumenty wskazuje pracownik medyczny z Barcelony: „Hiszpania nas okrada, dlatego powinniśmy być niezależnym państwem. Wykorzystują nas, a tak nie powinno być”⁶⁹⁵. Właściciel sieci restauracji w Barcelonie również zwraca uwagę na różnice ekonomiczno-regionalne: „Katalonia jest najlepszym regionem do życia, bo jest tu wszystko, morze, góry, co chcesz to jest, nie trzeba nic więcej do szczęścia. Katalonia jest najpiękniejszym regionem, przebyłem pięć kontynentów i śmiało stwierdzam, że jesteśmy (Katalończycy) szczęściarzami, że możemy tu mieszkać. Jedynym defektem jest to, że nie jesteśmy traktowani na równi z innymi regionami Hiszpanii, tutaj jest o wiele drożej, dlaczego płacimy takie ceny za wynajem mieszkań, takie podatki, dlaczego musimy utrzymywać Hiszpanię?”⁶⁹⁶. Określając Katalonię jako najlepszy region w Hiszpanii, wśród respondentów często podkreślane były walory geograficzne: „Żyjąc w Katalonii nie trzeba jechać do Miami i szukać nie wiadomo czego, tu jest wszystko, góry, morze, rzeki, piękne miejsca i widoki”⁶⁹⁷, „Mamy tu wszystko, wybrzeże, szlaki górskie, nie trzeba szukać nic więcej”⁶⁹⁸, „Chcemy plażę? – plaża, chcemy narty? – mamy narty, przepyszne wino katalońskie, swoje produkty”⁶⁹⁹, „Nasz region jest najlepszy bo ma wszystko, wspaniałych ludzi, plażę, góry i Barcelonę, dla mnie Barcelona jest najlepszym miastem Hiszpanii”⁷⁰⁰. Jeden z respondentów, który czuje się zarówno Katalończykiem, jak i Hiszpanem, podkreślił również walory polityczne Katalonii: „Katalonia jest najlepszym regionem do życia, bo ma wiele przywilejów jako region autonomiczny, a to oznacza posiadanie wielu możliwości”⁷⁰¹. Respondentka czująca się Hiszpanką również zwróciła uwagę na aspekty

⁶⁹⁴ Kobieta lat 22, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 12.04.2021.

⁶⁹⁵ Kobieta lat 42, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 05.04.2021.

⁶⁹⁶ Mężczyzna lat 49, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 02.06.2021.

⁶⁹⁷ Kobieta lat 66, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁶⁹⁸ Mężczyzna lat 31, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 17.04.2021.

⁶⁹⁹ Mężczyzna lat 34, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 01.06.2021.

⁷⁰⁰ Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.03.2021.

⁷⁰¹ Mężczyzna lat 40, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.06.2021.

polityczno-ekonomiczne: „W porównaniu do innych regionów Hiszpanii, mamy dużo lepszą gospodarkę i zarządzanie regionem”⁷⁰².

Na podstawie wypowiedzi badanych mieszkańców Katalonii można wnioskować, iż mimo tego, że dla niektórych Katalonia nie spełnia najlepszych warunków do życia spośród wszystkich regionów Hiszpanii, dla nich i tak jest „najlepszym” regionem, ponieważ identyfikują się z nim. Potwierdza to występowanie przywiązania do regionu wśród badanych Katalończyków, co wpływa na poczucie tożsamości regionalnej. Dlatego też nazywając tożsamość katalońską – tożsamością regionalną, nie tylko można odnieść się do przynależności Katalonii do Hiszpanii, ale także faktycznego przywiązania Katalończyków do terytorium, na którym mieszkają oraz do kultury, która jest obecna wśród mieszkańców Katalonii i tworzy ich wyjątkowość regionalną.

W kontekście odrębności regionalnej i indywidualnych odczuć z nią związanych, respondenci zapytani zostali o poczucie odrębności społecznej: Czy czujesz się inny od społeczeństwa pozostałych regionów Hiszpanii będąc Katalończykiem? Odpowiedzi osób badanych były zróżnicowane. Liczni respondenci opisywali swoją „inność” wobec obywateli Hiszpanii poprzez posiadanie odrębnej kultury: „Tak, czuję się inna, bo mamy swój język, kulturę i dzięki temu jesteśmy wyjątkowi”⁷⁰³ – ocenia studentka Uniwersytetu w Barcelonie, „Czuję się inny przez posiadanie innej kultury niż hiszpańska” – odpowiada trzydziestoletni mieszkaniec Girony⁷⁰⁴, „Jeśli czuć się innym oznacza czuć się gorzej lub lepiej, nie, nie czuję się inny, ale jeśli mówimy o kulturze, oczywiście, własna kultura wpływa na społeczeństwo i je wyróżnia spośród innych”⁷⁰⁵ – podkreśla nauczyciel akademicki z Barcelony. Jeden z mieszkańców Tarragony, czujący się Katalończykiem, zwrócił uwagę również na ogólny aspekt regionalny: „Ja czuję się inny, ale rozumiem, że pozostali z różnych regionów Hiszpanii także czują się inni, jest przecież wiele regionów, które są od siebie różne”⁷⁰⁶. Podobną opinię potwierdza mieszkanka Barcelony: „Czuję się inna będąc Katalonką, ale przecież wszystkie regiony mają coś specyficznego i pewnie inni też czują się wyjątkowo”⁷⁰⁷. Kilku respondentów

⁷⁰² Kobieta lat 34, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁷⁰³ Kobieta lat 20, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 11.04.2021.

⁷⁰⁴ Mężczyzna lat 30, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 18.04.2021.

⁷⁰⁵ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

⁷⁰⁶ Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 16.05.2021.

⁷⁰⁷ Kobieta lat 28, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe,

określając się „innymi”, wymieniło cechy charakterystyczne według nich, dla Katalończyków: „My jesteśmy inni niż Hiszpanie, jesteśmy pracowici, zaradni, jesteśmy bardziej europejscy niż Hiszpanie, także bardziej tolerancyjni”⁷⁰⁸, „My mamy inny charakter niż Hiszpanie, stąd osioł naszym znakiem, przeciwieństwo zawziętego byka”⁷⁰⁹, „Jesteśmy spokojniejsi niż Hiszpanie i bardziej zaradni, dlatego nasza gospodarka dobrze funkcjonuje,”⁷¹⁰ „Czuję się inny dlatego, że Katalończycy są inni, nie mówię lepszy, ale inny, a to różnica, jesteśmy pracowici, tolerancyjni, dla nas Katalończykiem jest każda osoba, która mieszka w Katalonii, ponadto nie przez przypadek jesteśmy „motorem” Hiszpanii, od zawsze współpracowaliśmy z innymi państwami, chcieliśmy się rozwijać, nasze ziemie nie były tylko rolne jak w Andaluzji, do rozwoju Katalonii przyczynił się handel tekstylny”⁷¹¹ – komentuje mieszkaniec katalońskiej miejscowości Pallejà. Kilukrotnie respondenci zwracali także uwagę na czynnik społeczny zewnętrzny: „Czuję się inny będąc Katalończykiem, bo Hiszpanie wprowadzają mnie w takie poczucie gdy wyjeżdżam z Katalonii”⁷¹², „Hiszpanie patrzą na nas „źle” jak powiemy, że jesteśmy Katalończykami, w Walencji, Madrycie nie mamy dobrej opinii, jedyny region, który nic do nas nie ma to Kraj Basków”⁷¹³ – opowiada czterdziestoletni mieszkaniec Barcelony, nieczujący się Katalończykiem. Podobnie stwierdza menager branży restauracyjnej, czujący się Katalończykiem: „Czuję się inny przez kulturę, ale także przez to, że źle na nas patrzą Hiszpanie”⁷¹⁴. Podobnie twierdzi studentka z Barcelony: „Ja nie czuję się inna, ale Hiszpanie źle patrzą na Katalończyków”⁷¹⁵. Jednak wielu respondentów twierdziło, że nie czują się inni od Hiszpanów, mimo tego, że czują się Katalończykami. Duże zróżnicowanie w odpowiedziach może być wywołane tym, że Katalończycy poprzez swoje dążenie do niepodległości w Hiszpanii oceniani są jako „wywyższający się”, tak więc pytając respondentów o „inność” niektórzy sprawiali wrażenie, że obawiają się stwierdzenia „jestem inny”, aby nie być

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 10.06.2021.

⁷⁰⁸ Mężczyzna lat 49, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 02.06.2021

⁷⁰⁹ Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 16.05.2021.

⁷¹⁰ Kobieta lat 45, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 11.03.2021.

⁷¹¹ Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 28.05.2021.

⁷¹² Mężczyzna lat 68, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 07.06.2021.

⁷¹³ Mężczyzna lat 30, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 18.05.2021.

⁷¹⁴ Mężczyzna lat 34, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 01.06.2021.

⁷¹⁵ Kobieta lat 22, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego,

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 10.04.2021.

odbieranym w kontekście „pychy”. Odpowiedzi negujące wybierane były również przez respondentów, którzy czują się Katalończykami i Hiszpanami oraz którzy utożsamiają się tylko z Hiszpanią.

Podsumowanie

Badając aspekty indywidualne tożsamości regionalnej Katalończyków, można zaobserwować, że przenikają się one z wymiarem społecznym. Poczucie osobistej tożsamości regionalnej badanych respondentów w dużej mierze odnosi się do czynników zewnętrznych, takich jak kultura, otoczenie, polityka czy gospodarka. Jednak obserwując zróżnicowane odpowiedzi respondentów katalońskich należy zaznaczyć, że przyjęta przez autora tożsamość jednostkowa jest trafnym wymiarem, wpływającym na całokształt tożsamości regionalnej Katalończyków. Spośród wielu ogólnych czynników kształtujących tożsamość katalońską, dla każdego respondenta utworzenie hierarchii wartości skoncentrowane było na aspektach osobistych. Jednak niezależnie od tego, czy pytanie dotyczyło określenia się Katalończykiem lub Hiszpanem, czy region, w którym żyją respondenci uważają za najbardziej odpowiedni do życia w porównaniu do innych regionów Hiszpanii, i czy badani mieszkańcy Katalonii czują się inni od reszty Hiszpanów, zamieszkujących pozostałe obszary Hiszpanii, najczęściej powtarzającym się argumentem był czynnik kulturowy warunkujący tożsamość, „inność” i przywiązanie do regionu. Zaobserwowana zależność potwierdza tezę, że: Głównym czynnikiem wpływającym na odrębność regionalną mieszkańców Katalonii jest poczucie tożsamości kulturowej.

5.3. Znaczące elementy tożsamości regionalnej społeczeństwa Katalonii

Historia, kultura, pamięć o wspólnym dziedzictwie miały duży wpływ na kształtowanie się wspólnoty katalońskiej i jej tożsamości. Współcześnie takie elementy nie tylko jednoczą społeczeństwo katalońskie, ale także są czynnikiem spajającym, wyróżniającym i nadającym charakter społeczeństwu katalońskiemu. Kultura katalońska obfituje w wiele czynników, które są obecne we współczesnej tożsamości regionalnej Katalończyków. Składają się na nie różne dziedziny kultury: kultura materialna – wytworzona przez człowieka, kultura symboliczna, duchowa – opierająca się na wierzeniach, wiedzy, filozofii, literaturze, sztuce i innych wytworach umysłu, kultura społeczna – normy społeczne i kulturowe, ideologie, życie

kulturalne, kultura języka – pielęgnowanie dziedzictwa językowego, kultura polityczna – systemy wartości, wzorce, kultura fizyczna – sport. Tożsamość katalońska przenika wszystkie wymienione obszary kulturowe, co powoduje, że regionalizm kataloński jest zjawiskiem silnym i żywym⁷¹⁶.

Kultura jest całokształtem duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa, na którą składają się wytwory materialne i niematerialne, zachowania, symbolika, tradycja i wartości. Jan Paweł II opisując rolę kultury w życiu człowieka, definiuje, że jest to „uszlachetniająca afirmacja tego co ludzkie”⁷¹⁷. Kultura tworzy fundamenty społeczeństwa i wzrasta razem ze społeczeństwem, które jest w kulturze oraz przekazuje ją dalej następnym pokoleniom.

Kultura symboliczna, zwana również kulturą duchową, charakteryzuje się tym, że jej wytwory mogą zostać spożytkowane wtedy, gdy ten, kto je wykorzystuje, kieruje się takimi samymi regułami kulturowymi jak twórca tych wytworów. Dzięki temu odbiorca jest w stanie zrozumieć sens stosowanych symboli i ich znaczenie zastosowane w przekazie. Kultura symboliczna wiąże się z zaspakajaniem potrzeb wyższego rzędu. Składają się na nią wartości, estetyka, piękno i to, co dotyka w swym znaczeniu odbiorców i użytkowników. Kultura symboliczna jest wartością niezależną od jej natury i środków wyrazu, jej zadaniem jest istnienie jako wartość uznana. Do wytworów kultury duchowej należą w szczególności dzieła literackie, malarskie, architektoniczne, muzyczne i znaczące elementy reprezentujące kulturę społeczną⁷¹⁸.

Kultura języka związana jest z preskryptywnym podejściem do języka, co oznacza dążenie do ustalania wzorów i norm posługiwania się językiem naturalnym, z zamiarem wywarcia wpływu na jego użytkowników. Andrzej Markowski kulturę języka definiuje, podkreślając aspekt świadomego użytkowania języka: „świadome i celowe posługiwanie się językiem we wszelkich sytuacjach komunikatywnych”⁷¹⁹.

⁷¹⁶ J. Kmita, *O kulturze symbolicznej*, wyd. Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1982, s. 12.

⁷¹⁷ Jan Paweł II, *Mężczyzna i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, wyd. 3, wyd. TN KUL, Lublin 2011, s. 196.

⁷¹⁸ J. Kmita, *O kulturze symbolicznej*, wyd. Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1982, s. 12.

⁷¹⁹ A. Markowski, *Kultura języka*, [w:] *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 1650.

Autor wyróżnia także cztery znaczenia kultury języka⁷²⁰:

- umiejętność mówienia i pisania zgodnie z przyjętymi normami językowymi,
- działalność kulturalnojęzykowa, obejmująca wszelkie działania rozwijające kulturę języka, promowanie go oraz publikacje, powstawanie literatury,
- pozytywna postawa użytkowników wobec języka, którym posługują się, prezentując stan wiedzy lingwistycznej oraz ugruntowaną świadomość językową,
- językoznawstwo normatywne, zainteresowania naukowe sprawami związanymi z normatywnością języka.

Jednym z elementów kształtujących tożsamość regionalną Katalonii jest język. Aktem prawnym wieńczącym proces normalizacji językowej w Katalonii jest ustawa o polityce językowej z 7 stycznia 1998 roku. Ustawa wzoruje się na przepisach zawartych w aktach wyższego rzędu oraz ustawie o normalizacji językowej z roku 1983, która była przełomową i najważniejszą ustawą dotyczącą spraw normalizacji językowej. Zmieniająca się sytuacja polityczna i demograficzna Katalonii, rozwój technologii oraz pojawienie się nowych sfer użytkowania języka wymagały pojawienia się zmodernizowanej ustawy językowej. W swoich założeniach ustawa odnosiła się do podkreślenia roli języka w tożsamości społeczeństwa Katalonii: „język Kataloński jest fundamentem kształtowania się tożsamości narodowej Katalonii, podstawowym instrumentem komunikacji, integracji i spójności społecznej obywateli i obywaterek, niezależnie od ich pochodzenia geograficznego, jak również łącznikiem Katalonii z innymi katalońskojęzycznymi ziemiami, z którymi tworzy wspólnotę językową, wyrosłą na przestrzeni wieków, a która – dzięki swojej unikalności – wzbogaca kulturę uniwersalną. Co więcej, własna mowa zawsze była dowodem wierności ludu katalońskiego do jego ziemi i odrębnej kultury”⁷²¹, z tego względu język kataloński wymaga ochrony, promocji i gwarancji zarówno dla Katalonii, jak i osób, które się nim posługują. W artykule 2 ustawy zaznacza się, że kataloński jest językiem własnym regionu Katalonii, co czyni go podstawowym środkiem komunikacji prowadzonej w ramach komórek administracji lokalnej, rządowej, urzędów publicznych, firm prywatnych i publicznych, mediów, a także placówek edukacyjnych. W ustępie 2a opisywanej ustawy dodano, że wszelkie opisy

⁷²⁰ A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 16.

⁷²¹ BOE Legislación Consolada, *Llei 1/1998, de 7 de enero, de Política Lingüística*, DOGC num. 2553, de 9 de enero de 1988, online: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1998-2989> [dostęp: 11.06.2021], s. 1.

toponimiczne nazw prowincji, miast, ulic, placów i innych obiektów występujących w przestrzeni publicznej powinny być przygotowane w języku katalońskim⁷²².

Na podstawie treści artykułu 3 – Konstytucji Hiszpanii, wymieniona ustawa zawiera zapis wskazujący na równość języka katalońskiego i hiszpańskiego, zakazujący wszelkiej dyskryminacji obywateli kierowanej wyborem jednego z dwóch języków, używanego w przestrzeni publicznej⁷²³. W związku z rozszerzoną polityką językową rząd ma obowiązek zapewnienia wystarczającej znajomości języków oficjalnych wśród przedstawicieli społeczności i administracji lokalnej oraz rządowej⁷²⁴. Zgodnie z zasadą niedyskryminacji ustawa nakazuje parlamentowi publikowanie każdych uchwalonych ustaw w języku hiszpańskim i katalońskim⁷²⁵. Wszystkie dokumenty wydawane przez instytucje publiczne, posiadają jednakową ważność bez względu na język, przy użyciu którego zostały sporządzone⁷²⁶.

Język kataloński został uznany także za wiodący język sektora edukacji, z zaznaczeniem, że dyrektorzy szkół muszą zagwarantować uczniom jednakowe szanse na dostęp do lekcji prowadzonych w obu oficjalnych językach regionu Katalonii. Niezależnie od tego, którym językiem uczniowie posługują się na co dzień, obowiązkiem placówek edukacyjnych jest zapewnienie ich uczniom zdolności posługiwania się poprawnym językiem zarówno katalońskim jak i hiszpańskim⁷²⁷. Na poziomie kształcenia uniwersyteckiego, badania i publikacje naukowe mogą być sporządzane w wybranym języku, zajęcia uniwersyteckie powinny być prowadzone również w wybranym języku, jednak dużą część egzaminów przedmiotowych zalicza się w języku katalońskim⁷²⁸.

Zjawisko obecności języka w tożsamości katalońskiej oraz aktywna polityka językowa regionu Katalonii potwierdza się w opiniach badanych Katalończyków, którzy niemal jednogłośnie stwierdzają, że język ma duży wpływ na poczucie ich tożsamości, a także jest jednym z najważniejszych elementów kultury katalońskiej: „Oczywiście, że język zwiększa moje poczucie tożsamości katalońskiej”⁷²⁹, „Gdyby nie język, kultura katalońska nie byłaby

⁷²² BOE Legislación Consolada, *Llei 1/1998, de 7 de enero, de Política Lingüística*, DOGC num. 2553, de 9 de enero de 1988, online: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1998-2989> [dostęp: 11.06.2021], s. 3.

⁷²³ Ibidem.

⁷²⁴ Ibidem, s. 4.

⁷²⁵ Ibidem.

⁷²⁶ Ibidem, s. 5.

⁷²⁷ Ibidem, s. 6.

⁷²⁸ Ibidem.

⁷²⁹ Kobieta lat 36, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 17.04.2021.

taka bogata”⁷³⁰, „Tak, mowa katalońska sprawia, że czuję się bardziej Katalończykiem, ale co ważne, poprawna mowa katalońska”⁷³¹, „Jeśli jesteś Katalończykiem, musisz mówić po katalońsku, oczywiście, że to powoduje większą identyfikację z Katalonią”⁷³², „Jest to logiczne, że język kataloński sprawia, że czuję się bardziej Katalonką”⁷³³, „Bez wątplenia język wpływa na moje poczucie tożsamości katalońskiej, języki są dziedzictwem kulturowym, wszystkie języki wzbogacają kulturę”⁷³⁴. Mieszkaniec Barcelony czujący się Katalończykiem, wywodzący się z rodziny półkatalońskiej – mama Katalonka, tata pochodzący z Murcji, podkreśla: „Oczywiście, że język jest bardzo ważny w naszej kulturze, nie zapominajmy, że podczas dyktatury Franco, nie mogliśmy posługiwać się językiem, ale silnej kultury nic nie zniszczy, można ją przykryć, zatrzeć, ale jeśli jest prawdziwa i silna, przetrwa”⁷³⁵. Katalonka, której rodzice pochodzą z Katalonii, także zaznacza wpływ historii na kształtowanie się języka: „Język sprawia, że moje poczucie tożsamości katalońskiej jest głębsze, język jest podstawą. Odrodzenie Katalonii rozpoczęło się od języka, zaczęła powstawać literatura katalońska, określono normy języka katalońskiego, duże znaczenie miała poezja katalońska. Więc odrodzenie ducha Katalonii w średniowieczu rozpoczął właśnie język”⁷³⁶. Język kataloński określony został także jako „składnik” kultury katalońskiej: „Jeśli posiadasz własną kulturę i własny język, nie jest możliwe, aby nie wpływało to na twoje poczucie tożsamości. Język jest częścią kultury, jej składnikiem i jest kulturą sam w sobie”⁷³⁷. Tyko nieliczni respondenci stwierdzili, że język nie ma wpływu na ich poczucie katalońskości. Warto zaznaczyć, że ważną rolę języka podkreślali nawet tacy respondenci, którzy nie określali się Katalończykami lub określali się zarówno Katalończykami, jak i Hiszpanami: „Ja nie czuję się Katalończykiem, ale trzeba przyznać, że język wpływa na moje poczucie związku z Katalonią”⁷³⁸. Mieszkanka małej miejscowości pod Barceloną, określająca się Hiszpanką,

⁷³⁰ Kobieta lat 51, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej nieposiadająca wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 20.03.2021.

⁷³¹ Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 16.05.2021.

⁷³² Mężczyzna lat 40, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁷³³ Kobieta lat 34, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁷³⁴ Mężczyzna lat 68, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

⁷³⁵ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

⁷³⁶ Kobieta lat 66, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁷³⁷ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

⁷³⁸ Mężczyzna lat 40, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 21.05.2021.

stwierdza, że: „Język wpływa na to, że czuję się bardziej Katalonką, ponieważ codziennie posługuję się językiem katalońskim”⁷³⁹. Podobnie odpowiadały osoby, które czują się Hiszpanami i Katalończykami: „Tak, czuję się również Katalończykiem, bo mówię po Katalońsku”⁷⁴⁰, „Język wpływa na to, że jestem reprezentantką Katalonii”⁷⁴¹ – twierdzi dwudziestoletnia studentka z Girony, której rodzice oboje są Katalończykami. Powyższe opinie respondentów potwierdzają hipotezę postawioną przez autora dysertacji, zakładającą że: Posługiwanie się językiem katalońskim wpływa na poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków. Język jako element tożsamości pojawiał się często także w kontekście określenia się jako Katalończyka lub Hiszpana.

Respondenci zapytani o znajomość języka katalońskiego, zgodnie odpowiadali, że znają i posługują się językiem katalońskim. Wiele osób podkreślało, że jest to dla nich oczywiste. Jednak każdy z respondentów przedstawił inną historię związaną z nauką języka katalońskiego: „Ja kiedyś mówiłem tylko po katalońsku. Wynikało to z tego, że w domu mówiliśmy tylko po katalońsku, ze znajomymi też rozmawiałem tylko po katalońsku, przez to nie umiałem mówić po hiszpańsku, mówiłem źle. Teraz mówię i po hiszpańsku, i po katalońsku, ale częściej używam języka katalońskiego i wolę mówić po katalońsku”⁷⁴² – opowiada dwudziestoletni mieszkaniec Barcelony. Adwokat z Barcelony określająca się Katalonką, przedstawia odmienną historię: „Ja po katalońsku zaczęłam mówić dopiero na studiach, w domu z rodzicami rozmawiałam po hiszpańsku, wszędzie używałam języka hiszpańskiego, a kataloński poznałam będąc na studiach. Teraz wolę rozmawiać po katalońsku, ale ze swoimi dziećmi rozmawiam po hiszpańsku, do wnuków natomiast mówię po katalońsku, jednak nie mam problemu rozmawiać po hiszpańsku, jeśli ktoś woli ten język. Na co dzień jednak częściej używam języka katalońskiego”⁷⁴³. Mieszkaniec Barcelony, który określa się Katalończykiem, i którego rodzice pochodzą z Katalonii, opisując swoje podejście do języka katalońskiego stwierdza: „To, w jakim języku mówię, zależy jest od tego w jakim języku poznaję daną osobę. Jeśli poznaliśmy się w języku katalońskim, rozmawiamy już zawsze po katalońsku, jeśli poznaliśmy się w języku hiszpańskim, mówimy po hiszpańsku. Tak ma większość Katalończyków. Nie

⁷³⁹ Kobieta lat 20, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 18.05.2021.

⁷⁴⁰ Mężczyzna lat 34, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 01.06.2021.

⁷⁴¹ Kobieta lat 20, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 11.04.2021.

⁷⁴² Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 16.05.2021.

⁷⁴³ Kobieta lat 66, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

preferuję żadnego z dwóch języków, posługuję się jednym i drugim. Również jeśli widzę, że ktoś ma problemy z mową katalońską, zmieniam język na hiszpański”⁷⁴⁴.

Na podstawie wypowiedzi badanych mieszkańców Katalonii, autor dysertacji wywnioskował, że chęć nauki języka katalońskiego zależała od społeczeństwa Katalonii i, że kultura języka w dużej mierze opierała się na przekazywaniu jej w sposób wzajemny. Dlatego autor pracy doktorskiej postanowił zgłębić temat, pytając respondentów o przyczynę zróżnicowania społecznego w nauce języka katalońskiego. Czterdziestodziewięcioletni mieszkaniec Katalonii opisuje: „Za czasów Franco nasza kultura była zabroniona, nie mogliśmy posługiwać się językiem katalońskim, dopiero po jego śmierci znów odżył język i katalońskość. Ja w szkole miałem język kataloński tylko raz w tygodniu jako lekcja dodatkowa, trwająca godzinę. Teraz w szkołach język kataloński jest obowiązkowy, nawet na uniwersytetach, dlatego studenci z Erasmusa nie są zadowoleni”⁷⁴⁵. Pięćdziesięciodziewięcioletni mieszkaniec Pallejà także nawiązuje do historii: „Kiedy chodziłem do szkoły, nie wolno było mówić po katalońsku, więc mówiliśmy w tym języku w domu, nawet dyktatura, która chciała ujednolicić wszystko, nie dała rady z katalońskością”⁷⁴⁶. Mieszkaniec Barcelony podkreślający silne poczucie tożsamości Katalońskiej, zwraca uwagę: „Mówię po katalońsku, ale częściej rozmawiam po hiszpańsku, jest mi wygodniej. Języka nauczyłem się w szkole i dzięki babci, która mówiła do mnie po katalońsku, ale niektórzy nie mieli w szkole języka katalońskiego”⁷⁴⁷, „Za moich czasów nie można było swobodnie posługiwać się językiem katalońskim, w szkole zabronione było mówić po katalońsku, ale my rozmawialiśmy na korytarzach i między sobą na ulicy, a także w domu”⁷⁴⁸ – opowiada sześćdziesięciodziewięcioletni nauczyciel akademicki. Odpowiedzi respondentów na temat obecności języka katalońskiego w ich życiu podkreślają duże znaczenie historyczne języka i wyłaniają obserwacje dotyczące zmiany roli języka na przestrzeni ostatnich dekad w instytucjach publicznych oraz w obszarze społecznym. Na podstawie odpowiedzi respondentów można stwierdzić, że język kataloński stosunkowo niedawno ewoluował od zakazu posługiwania się nim w czasach dyktatury, do czasów

⁷⁴⁴ Mężczyzna lat 49, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 02.06.2021

⁷⁴⁵ Mężczyzna lat 49, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 02.06.2021.

⁷⁴⁶ Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁷⁴⁷ Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.03.2021.

⁷⁴⁸ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

współczesnych, gdy stał się oficjalnym językiem Katalonii, obowiązkowym w placówkach edukacyjnych i publicznych. Kataloński pisarz i historyk Joan Cortada, autor dzieła *Catalunya i els catalans* (Katalonia i Katalończycy), uważając, że czynniki, które ocaliły język kataloński przed skutkami reżimu oraz przed upływem czasu, tkwią w aspekcie tożsamościowym Katalończyków, stwierdza: „po katalońsku mówimy wśród rodziny, po katalońsku mówimy w czasie zabawy, po katalońsku rozwiązujemy nasze problemy, po katalońsku prowadzimy biznes, modlimy się po katalońsku i przede wszystkim myślimy w nim”⁷⁴⁹. Według historyka, kultura języka przetrwała dzięki społeczeństwu i jego oddaniu Katalonii.

Tabela 5. Znajomość języka katalońskiego wśród mieszkańców Katalonii w wieku powyżej dwóch lat.

Rok	Rozumienie języka katalońskiego	Zdolność mówienia w języku katalońskim
1986	5 577 855	4 065 841
1991	5 287 200	3 747 813
1996	5 683 237	4 506 512
2001	5 837 874	4 602 611
2011	6 949 344	5 345 484

Tab. 5.

(źródło: opracowanie własne na podstawie www.idescas.cat dostęp:12.06.2021).

W kontekście preferencji językowej wielu respondentów zaznaczało, że nie jest w stanie określić, którym językiem posługuje się częściej, lub którym woli się posługiwać, zarówno język hiszpański jak kataloński funkcjonuje w codziennym życiu respondentów. W wywiadach dodatkowych przeprowadzonych z osobami, które nie są Katalończykami, ale mieszkają więcej niż dwadzieścia lat w Katalonii, kwestia języka katalońskiego nie miała dużego znaczenia: „Ja nie mówię po katalońsku, nie mam takiej potrzeby, ale moje dzieci mówią po katalońsku i są Katalończykami”⁷⁵⁰, „Nie rozmawiam po katalońsku, ale rozumiem wszystko co mówią, nie zamierzam rozmawiać po katalońsku”⁷⁵¹. Mieszkanka Tarragony, pochodząca z Ameryki Południowej, zwraca uwagę na język kataloński i sytuację imigrantów mieszkających w Katalonii: „Jeśli mieszka się w Katalonii, powinno się mówić po katalońsku. Osobiście nie rozmawiam i nie znam katalońskiego, ale mam wielu znajomych ze swojego kraju, którzy biorą

⁷⁴⁹ J. Cortada, *Cataluña y los catalanes* (1860), wyd. Kessinger Publishing, Barcelona 2010, s. 56.

⁷⁵⁰ Kobieta lat 62, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej nieposiadająca wykształcenia wyższego, Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 29.05.2021.

⁷⁵¹ Mężczyzna lat 66, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 29.05.2021.

lekcje katalońskiego dla obcokrajowców. Daje to większe możliwości znalezienia pracy. Jednak w życiu codziennym ja nie potrzebuję znajomości języka katalońskiego bo wszyscy mówią po hiszpańsku”⁷⁵². Andreu Domingo, zajmujący się tematyką imigracji w Katalonii, twierdzi, że choć na ogół migracje postrzegane są jako zagrożenie dla lokalnej kultury, mogą przyczynić się także do powstania wartości dodanej i wносить wkład w rozwój języka regionalnego. Wśród zjawisk i czynników regionalnej rzeczywistości Katalonii imigracja była czynnikiem, który w znacznym stopniu przyczynił się do pozycji wzmocnienia się języka katalońskiego, zdaniem Domingo jest on kluczowym elementem „obsesji tożsamościowej przypisywanej Katalończykom”. Według Domingo mowa regionu stawiała się coraz bardziej popularna także dzięki obcokrajowcom⁷⁵³.

Do elementów, które składają się na całokształt kultury i wyróżniają Katalonię na tle innych regionów Hiszpanii, oprócz języka, zalicza się wiele symboli obecnych w kulturze katalońskiej, liczne zabytki regionu oraz wszelkie dziedzictwo kulturowe. Elementem reprezentatywnym regionu może być także pamięć o znaczącej postaci historycznej, która zapisała się w dziejach Katalonii oraz znacząca postać czasów współczesnych, która przyczyniła się do regionalizmu katalońskiego. Wśród najpopularniejszych symboli reprezentujących Katalonię, wymienianych przez respondentów, wyróżnić można: osła symbolizującego upór w dążeniu do celu, gwiazdę na fladze Katalonii oznaczającą walkę o niepodległość, flagę katalońską, wieżę, którą tworzą ludzie, składającą się z wielu poziomów, oznaczającą zjednoczenie, wspólną siłę i wzbijanie się na szczyt dzięki spójności społecznej. Wśród zabytków reprezentujących Katalonię wielu respondentów wymieniło Sagradę Familię i Park Güell. Wymienione także zostały Pałac Muzyki w Barcelonie i Sanktuarium w Montserrat. Za symbol Katalonii uznane zostało także święto Sant Jordi, obchodzone w imieniny patrona Katalonii jako święto zakochanych oraz kuchnia katalońska. Jako ogólny symbol Katalonii spośród znaczących znaków, zabytków, tradycji, badani Katalończycy przeważnie wybierali symbole określające odrębność Katalonii. Na tej podstawie można twierdzić, że dla Katalończyków region, z którego pochodzą jest symbolem wartości, takich jak: wspólnota, walka o autonomię, upór i odrębność.

W opinii respondentów, najbardziej znacząca osoba historyczna lub czasów współczesnych, która przyczyniła się do regionalizmu Katalonii to Carles Puigdemont – były

⁷⁵² Kobieta lat 46, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej nieposiadająca wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 04.06.2021.

⁷⁵³ A. Domingo, *Catalunya al mirall de la innigració. Demografia i identitat nacional*, wyd. L'AVENÇ, Barcelona 2014, s. 323.

przewodniczący rządu Katalonii, który jednostronnie ogłosił niezależność Katalonii w 2017 roku, a jego nazwisko przeważało w odpowiedziach badanych Katalończyków: „Puigdemont zapisał się w historii Katalonii jako osoba będąca głosem narodu”⁷⁵⁴, „Carles Puigdemont, były przewodniczący Katalonii jest symbolem Katalonii, zrobił coś, na co nikt wcześniej się nie odważył, jest naszym przedstawicielem”⁷⁵⁵, „Puigdemont zrobił to co chciało społeczeństwo Katalonii, dlatego zasługuje na wyróżnienie właśnie jego”⁷⁵⁶, „Znacząca osoba dla Katalonii? – Puigdemont, nasz były przedstawiciel skazany za prawdę”⁷⁵⁷, „Puigdemont jest bardzo znaczący dla Katalonii, został niesłusznie osądzony, kiedy posłużył się tylko wynikami referendum, które było demokratyczne. On sobie sam nie podjął żadnej decyzji, tylko przedstawił stanowisko narodu katalońskiego”⁷⁵⁸.

Wśród wymienianych przez respondentów osób znaczących dla regionu Katalonii, znalazł się także: Lluís Companys – polityk i prawnik hiszpański, zwolennik niepodległości Katalonii, lider republikańskiej partii lewicowej, przewodniczący Generalitat de Catalunya od 1934 roku, podczas wojny domowej, do śmierci w 1940 roku, kataloński bohater narodowy, który w czasie wojny domowej stanął po stronie rządu republikańskiego przeciw nacjonalistom generała Franco, ograniczył się wówczas do dążeń autonomicznych Katalonii, porzucił działania niepodległościowe. Wyemigrował do Francji, jednak dostał się w ręce Gestapo, która wydała go wojskom Franco. 15 października Lluís Companys został rozstrzelany w Barcelonie na wzgórzu Montjuïc. Companys podczas wyroku śmierci nie zgodził się na zawiązanie opaski na oczach, a jego ostatnie słowa to okrzyk: „Mordujecie uczciwego człowieka. Za Katalonię!”⁷⁵⁹.

Kolejnymi osobami wymienionymi jako znaczące postaci dla Katalonii byli: Josep Tarradellas – polityk, przewodniczący Generalitat de Catalunya na uchodźstwie od 1954 roku do 1977, sekretarz generalny Esquerra Republicana de Catalunya (Lewicy Republikańskiej) w 1938 roku, w 1939 roku, po wybuchu wojny domowej wyjechał do Francji, po czym rząd

⁷⁵⁴ Kobieta lat 34, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁷⁵⁵ Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.03.2021.

⁷⁵⁶ Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 13.03.2021.

⁷⁵⁷ Kobieta lat 51, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej nieposiadająca wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 20.03.2021.

⁷⁵⁸ Mężczyzna lat 21, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej będący w trakcie wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 02.04.2021.

⁷⁵⁹ Portal al servei de la nació catalana, *Companys 1.0*, online: <http://webs.xadica.cat/lluiscompanys/> [dostęp: 12.06.2021].

Franco wystąpił o jego ekstradycję, po śmierci Franco powrócił do Hiszpanii, co podkreślił słynnym okrzykiem z Pałacu Generalitat „Obywatele Katalonii, już jestem tutaj!”⁷⁶⁰, Antoni Gaudi – przedstawiciel sztuki i architektury katalońskiej, Pau Casals – słynny kataloński wiolonczelista, Francesc Ferrer i Guàrdia – fundator i twórca Szkoły Nowoczesnej, Pep Guardiola – piłkarz, były trener klubu Barcelona pochodzący z Katalonii, a także politycy katalońscy: „Uważam, że dla Katalonii znaczący są wszyscy politycy katalońscy od 2016 do 2020 roku, wtedy nastąpił przełom polityki i tożsamości katalońskiej”⁷⁶¹, „Było wielu polityków, zarówno historycznych jak i współczesnych, którzy zrobili wiele dla Katalonii”⁷⁶². Znacząca ilość ankietowanych, nie wskazała żadnej osoby charakterystycznej dla Katalonii, ani symbolu znaczącego dla tożsamości katalońskiej. Zazwyczaj uzasadnieniem takiego stanowiska był brak uznania symboli, a osoby charakterystyczne dla Katalonii oceniane były indywidualnie przez swą działalność, nie uznając ich jako symbol Katalonii.

Opinie respondentów zwracają uwagę, że przeważnie symbol regionalizmu katalońskiego reprezentują osoby, które działały w sferze politycznej na rzecz Katalonii. Na tej podstawie po raz kolejny potwierdza się obserwacja silnego regionalizmu katalońskiego oraz dążenia autonomiczne i odrębnościowe Katalończyków. Na podstawie wymienionych elementów, które są wyraźnie widoczne w kulturze katalońskiej, potwierdza się także hipoteza zakładająca, że: Katalonia posiada elementy kultury charakterystyczne tylko dla danego regionu. Można wśród nich wyróżnić elementy symboliczne, duchowe, materialne, językowe, historyczne i tradycje regionalne.

Podsumowanie

Analizując elementy składające się na tożsamość katalońską obserwuje się, że niezależnie od czynników czy dziedziny opisujących tożsamość katalońską, naprzemiennie przenikają się ze sobą: kultura, historia, język, tworząc podstawowe komponenty tożsamości regionalnej Katalonii. Wobec powyższego obserwuje się pewne zależności pomiędzy historią, a językiem, historią, a kulturą, kulturą i językiem, historią i współczesnością, współczesnością i kulturą, współczesnością i językiem, co daje obraz powstałej tożsamości katalońskiej. Można

⁷⁶⁰ Gran enciclopèdia catalana, Josep Tarradellas i Joan, online: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0065292.xml> [dostęp: 13.06.2021].

⁷⁶¹ Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 13.03.2021.

⁷⁶² Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.03.2021.

także zaobserwować zależność pomiędzy znaczeniem symboli a społeczeństwem. Symbole katalońskie powstały w potrzebie określenia odrębnej tożsamości niż tożsamość hiszpańska i to do nich odnosi się społeczeństwo katalońskie, określając swoją odrębność na przykładzie języka, gwiazdy niepodległościowej na fladze katalońskiej, czy symbolu osła jako narodu, który ma wyznaczony cel. Z jednej strony więc, symbole zostały stworzone w wyniku określenia społeczeństwa Katalonii, z drugiej zaś strony określają to społeczeństwo i stają się symbolem tożsamości, do której dąży społeczeństwo katalońskie.

5.4. Komponent polityczny wyznaczający tożsamość katalońską

Scena polityczna Hiszpanii charakteryzuje się współwystępowaniem partii rywalizujących na poziomie ogólnokrajowym i regionalnym. Hiszpański system wyborczy daje możliwość reprezentacji partii regionalnych na poziomie autonomicznym i centralnym – w Senacie, który reprezentują Kortezy Generalne oraz w Kongresie Deputowanych. Wygrane partie posiadając potencjał koalicyjny wykorzystują go do utworzenia rządu większościowego. Struktura autonomiczna Hiszpanii jest rozwinięta na wysokim poziomie, jednak obserwuje się, że hiszpańskie partie regionalne charakteryzują się wysokim stopniem nieufności wobec rządu centralnego, co widoczne jest na przykładzie Katalonii i Kraju Basków. Przedstawiciele ugrupowań o zasięgu regionalnym uważa się za zwolenników tendencji zarządzania odśrodkowego⁷⁶³. Dodatkową kategorię stanowią partie nacjonalistyczne, które podobnie jak partie regionalne posiadają niezależność polityczną i organizacyjną. Muszą one jednak spełniać kryteria odnoszące się do utożsamiania się ze wspólnotą narodu politycznego oraz wyrażania pluralizmu ideologicznego i politycznego narodu. Partie nacjonalistyczne w swych postulatach akcentują dążenia do realizowania praw narodu, co zazwyczaj staje się kluczowym elementem ich programu, przysłaniającym pozostałe aspekty ideologiczne partii. Wytwarzana w ten sposób ideologia lub opcja polityczna w swoim zamierzeniu dąży do powstania konsensusu narodowego. Uważa się, że partie nacjonalistyczne odgrywają ważną rolę w państwie wielonarodowym i utrzymaniu procesu jego jedności, a największą obecność takich partii obserwuje się w regionach, gdzie większość ludności uważa się za polityczny naród. Partie nacjonalistyczne na ogół jedynie wspierają inicjatywy i projekty rządowe, nie przyjmując odpowiedzialności polityki rządu w celu utrzymania poparcia elektoratu w postaci narodu

⁷⁶³ A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 247, 251, 301.

politycznego. Od roku 1977 partie i ugrupowania nacjonalistyczne hiszpańskiej sceny politycznej uzyskiwały blisko 30 przedstawicieli na 300 – 400 deputowanych⁷⁶⁴.

Na kataloński system partyjny składają się partie o zasięgu ogólnokrajowym i regionalnym. Obecnie do najpopularniejszych partii katalońskich należą Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) – partia lewicowo-republikańska i Junts per Catalunya (JxCat) – Razem dla Katalonii, Partido Socialista de Catalunya (PSC) – partia socjalistyczna, Vox – hiszpańska partia narodowo-konserwatywna oraz Candidatura de Unidad Popular (CUP) lewicowa partia niepodległościowa Katalonii. Esquerra Republicana de Catalunya jest katalońską partią nacjonalistyczną powstałą w 1931 roku, która coraz bardziej zyskuje popularność na katalońskiej scenie politycznej⁷⁶⁵. Jej pozycja związana może być z zasługami historycznymi związanymi z czasami II Republiki. ERC wówczas było pierwszym rządem autonomicznym Katalonii. Od lat osiemdziesiątych XX wieku poparcie dla ERC oscylowało w granicach ośmiu punktów procentowych, intensywnie wzrastając, co umożliwiło ERC wejście do rządu autonomicznego w 2003 roku. Sukces Esquerry Republicany de Catalunya przypisywany jest jej liderowi z lat 1996 – Josepowi Lluisowi Caroad-Rovira, który uważany był za jednego z najbardziej znaczących polityków katalońskich. Lewica Republikańska ideologicznie klasyfikowana jest jako ugrupowanie republikańskie⁷⁶⁶. Na przestrzeni lat 1980-2010, Lewica uzyskiwała od 5 do 23 mandatów w parlamencie katalońskim⁷⁶⁷. W programie politycznym Esquerry Republicany de Catalunya wyróżnić można następujące założenia⁷⁶⁸:

- 1) stworzenie wolnego stowarzyszenia Katalonii z Koroną hiszpańską opartego na prawie do samostanowienia,
- 2) wspólne przedstawicielstwo Krajów Katalońskich z możliwością ich zjednoczenia w przyszłości,
- 3) wzmocnienie pozycji kultury katalońskiej, jej tradycji oraz języka,
- 4) poparcie dla idei Unii Europejskiej jako federacji,
- 5) utworzenie organów władzy i administracji niezależnych od władzy centralnej,
- 6) tworzenie i wzmacnianie systemu obronnego Katalonii.

⁷⁶⁴ M. Myśliwiec, *Partie nacjonalistyczne u progu XXI wieku. Przykład Hiszpanii*, [w:] *Współczesne nacjonalizmy*, M. Jeziński (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 275-282.

⁷⁶⁵ A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 285.

⁷⁶⁶ Ibidem.

⁷⁶⁷ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 142, 258.

⁷⁶⁸ A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 286.

Analizując założenia ERC, A. Sroka zwraca uwagę: „Zdaniem polityków ERC Katalonia od 1714 r. poddawana jest stałemu uciskowi oraz wyzyskowi, a państwo hiszpańskie to jedynie „forma polityczno-prawna, do której przynależą katalońskie regiony”, które nie miały faktycznej możliwości opowiedzenia się za czy też przeciw owej przynależności. Wysuwając postulat prawa do samostanowienia politycy Esquerry akceptują fakt, iż Katalonia mogłaby funkcjonować jako część co najmniej federalnego państwa hiszpańskiego”⁷⁶⁹. Wspomaganie finansowe kultury katalońskiej według ERC przyczyniłoby się do zwiększenia zasięgu oddziaływania kulturowego, a kluczowym elementem koncepcji ERC miałyby być język kataloński jako środek narodowego wyrażania kultury i forma integracji obywatelskiej. ERC zanik języka katalońskiego porównuje do „wyginięcia narodu katalońskiego”. Zdaniem lewicy republikańskiej dwujęzyczność występująca na terenie Katalonii jest tylko etapem przejściowym, którego nie można akceptować. Uznawana za jedną z najbardziej nacjonalistycznych partii Katalonii, ERC określa Katalończyków jako jeden z największych bezpaństwowych narodów Europy, zamieszkujący granice, które nie odpowiadają faktycznemu stanowi etnicznemu, jednak droga do uzyskania niepodległości powinna opierać się na pokojowych negocjacjach i uszanowaniu demokratycznych procedur prawnych⁷⁷⁰.

Do równie znaczących partii w regionie Katalonii należy Partit Socialista de Catalunya, która powstała z ramienia PSOE – Partido Socialista Obrero Español – najstarszej z hiszpańskich partii politycznych, założonej w 1879 roku. W czasach dyktatury Franco PSOE pozostawało w opozycji do ówczesnej sytuacji w państwie, podobnie jak nacjonaści katalońscy. Wspólne stanowisko pozwoliło wypracować partiom katalońskim i hiszpańskiej partii socjalistycznej porozumienia w wielu kwestiach politycznych. Jedną z nich był postulat prawa samostanowienia Katalonii oraz katalońskie dążenia rewindykacyjne, które zostały poparte przez PSOE. Wyrazem porozumienia był zapis rezolucji kongresu PSOE z 1974 roku. Ważnym elementem zapisu i wspólnego stanowiska była wizja nowego modelu państwa, opierająca się na republice federalnej, składającej się z narodowości tworzących państwo hiszpańskie⁷⁷¹.

⁷⁶⁹ A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 286.

⁷⁷⁰ Ibidem.

⁷⁷¹ Ibidem, s. 253-255.

Wraz z dojściem do władzy partii socjalistycznej w latach osiemdziesiątych jej stanowisko w wymienionych postulatach zmieniło się. Z programu PSOE zniknęły wzmianki o prawie do samostanowienia, a partia zaczęła opowiadać się za zapisami konstytucyjnymi. Utrata władzy w latach dziewięćdziesiątych spowodowała zmianę nastawienia członków PSOE, chcących uzyskać poparcie wśród katalońskich nacjonalistów. Dlatego ponownie poruszona została kwestia odrębności, a jej charakter historyczny, kulturowy i językowy miał stanowić o „wielokulturowości Hiszpanii”. Socjaliści zaczęli opracowywać postulat przekazujący większą autonomię wspólnotom oraz rozszerzający ich uprawnienia, a także wniesione zostały propozycje reformy senatu, który w nowym kształcie umacniałby rolę wspólnot autonomicznych. W związku z tym wspólnoty uzyskiwałyby według PSOE silniejszą pozycję w Unii Europejskiej⁷⁷².

Regionalną strukturą hiszpańskich socjalistów w Katalonii jest Partit Socialista de Catalunya, która powstała w 1978 roku na mocy porozumienia zawartego przez katalońską federację PSOE, Partit Socialista de Catalunya-Congres oraz Partit Socialista de Catalunya-Reagrupament. PSC jest niezależną partią działającą na szczeblu centralnym i autonomicznym w koalicji z PSOE, jako element federalnej struktury Partido Socialista Obrero Español. W latach 1977-2010 katalońscy socjaliści uzyskiwali od 33 do 52 mandatów w Parlamencie Katalonii, co dawało PSC istotną pozycję w rządzie. W postulatach programowych PSC można zauważyć odwołania do ideologii katalonizmu: własna władza, jedność społeczna, federalizm jako projekt Hiszpanii i Europy. Według katalońskich socjalistów Katalonia powinna odgrywać ważną rolę w życiu ekonomicznym, politycznym, kulturalnym i społecznym Europy, stanowiąc decydującą funkcję w kwestiach polityki hiszpańskiej⁷⁷³.

Na arenie politycznej Katalonii charakterystyczną partią uzyskującą duże poparcie wśród Katalończyków, jest także Junts per Catalunya (JxCat) – Razem dla Katalonii, utworzona w 2017 roku początkowo jako komitet wyborczy, działający na potrzeby wyborów regionalnych, którego założycielem był dawny przewodniczący Parlamentu Katalonii, Carles Puigdemont. Nazwa komitetu nawiązywała do Junts pel Sí – Razem na Tak – szerokiej koalicji katalońskich ugrupowań niepodległościowych, utworzonej podczas wyborów w 2015 roku. JxCat utworzona została głównie przez Demokratyczną Europejską Partię Katalonii

⁷⁷² A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 253-259.

⁷⁷³ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 142, 258.

(PDeCAT), która powstała na bazie Demokratycznej Konwergencji Katalonii. W roku 2018 JxCat została zarejestrowana jako oficjalna partia katalońska, której ideologie nawiązują do niepodległości katalońskiej, nacjonalizmu katalońskiego, pokojowej walki i uniwersalizmu. Lider partii Junts per Catalunya, jak wspomniano w poprzednich rozdziałach, jako przewodniczący Generalitat de Catalunya, w 2017 roku ogłosił niezależność Katalonii po wcześniejszym przeprowadzeniu referendum niepodległościowego, po czym opuścił Hiszpanię w trosce o swoje bezpieczeństwo. Kierownictwo nad JxCat sprawował jednak spoza granic kraju – Brukseli⁷⁷⁴.

Wybory do parlamentu z roku 2021 dwoma punktami procentowymi (23,04% - 650 000 głosów) wygrała partia PSC, pozostawiając na drugim miejscu ERC (21,3% - 602 000 głosów), partię lewicowo-republikańską. Obie partie zyskały jednak tą samą liczbę mandatów (33)⁷⁷⁵, co po utworzeniu koalicji ERC, JxCat (20,04%, 32 mandaty) i CUP (6,67%), spowodowało objęcie władzy Parlamentu Katalońskiego przez partie niepodległościowe⁷⁷⁶. 22 maja 2021 roku przewodniczącym Generalitat de Catalunya został Pere Aragonès García z ramienia partii Esquerra Republicana de Catalunya. Biorąc pod uwagę ogólną ilość głosów, partie niepodległościowe uzyskały 51,3%, przy czym partie opowiadające się przeciw niepodległości Katalonii otrzymały 48,7% głosów poparcia⁷⁷⁷. Na podstawie analizy wyników wyborów parlamentarnych Katalonii z 2021 roku można zaobserwować, że głosy Katalończyków w sprawie dotyczącej autonomii są mocno podzielone. Dla porównania, analiza badań społeczeństwa katalońskiego pod kątem politycznym z roku 2010 wykazuje, że 40,0% ludności miało wówczas poglądy lewicowe lub centrolewicowe, 1/4 badanej populacji wykazała poglądy centrowe, a co dziesiąty mieszkaniec Katalonii wskazał prawicowe lub centroprawicowe poglądy polityczne. Działalność Generalitat de Catalunya pozytywnie oceniło wówczas 67,0% respondentów, przy czym negatywną opinię względem Generalitat przedstawiło 31,0% Katalończyków. Badania wykazały, że sytuację Hiszpanii w roku 2010 pozytywnie lub neutralnie ocenia ok. 44,0% respondentów, odpowiednio negatywne opinie przedstawiło 53,0% ankietowanych. Największym poparciem społecznym mieszkańców

⁷⁷⁴ Gran enciclopèdia catalana, *Junts per Catalunya*, online: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-22582861.xml> [dostęp: 21.06.2021].

⁷⁷⁵ P. Guisado, J. Carpio, C. Pozo, J. Gutiérrez, *Elecciones catalanes 2021*, online: <https://www.rtve.es/noticias/elecciones-catalanas/> [dostęp: 21.06.2021].

⁷⁷⁶ A. Solé Inglà, *Declaració conjunta d'ERC, JxCat, CUP i comuns contra sentència de Vivet*, online: https://www.elnacional.cat/ca/politica/declaracio-conjunta-erc-jxcac-cup-comuns-sentencia-vivet_620783_102.html [dostęp: 21.06.2021].

⁷⁷⁷ P. Guisado, J. Carpio, C. Pozo, J. Gutiérrez, *Elecciones catalanes 2021*, online: <https://www.rtve.es/noticias/elecciones-catalanas/> [dostęp: 21.06.2021].

Katalonii w tym okresie cieszyła się partia PSC (25,0%) oraz CiU – Convrgència i Unió, której przewodniczącym był Artur Mas (14,0%). Ponad 1/3 ankietowanych uznała jednak, że żadne z ugrupowań nie cieszy się ich poparciem. Zdaniem Katalończyków interesów Katalonii najlepiej broniła partia CiU, interesów Hiszpanii natomiast partia PSC. Respondenci zapytani, czym według nich powinna być Katalonia w przyszłości, większością głosów opowiedzieli się za częścią wspólnoty autonomicznej (45,5%). Część respondentów wybrała opcję niezależnego państwa (22,0%) i państwa w ramach Federacji Hiszpańskiej (19,5%). Najmniej ankietowanych wybrało możliwość funkcjonowania Katalonii jako region Hiszpanii (7,0%)⁷⁷⁸.

Biorąc pod uwagę wyniki wspomnianego w poprzednich rozdziałach referendum niepodległościowego z roku 2017, podczas którego za odłączeniem się Katalonii od Hiszpanii głosowało 90,2% ludności z 43,0% głosujących Katalończyków, można stwierdzić, że sytuacja polityczna i społeczna w Katalonii zmienia się, a regionalizm przybiera coraz bardziej intensywną formę nacjonalistyczną. W badaniach empirycznych, przeprowadzonych przez autora pracy doktorskiej, wiele osób badanych wskazywało za kluczowy moment w dążeniach niepodległościowych Katalończyków wydarzenia mające miejsce podczas głosowania oraz po ogłoszeniu wyników referendum i niepodległości Katalonii przez przewodniczącego rządu Katalonii Carlesa Puigdemonta. W związku z natychmiastową reakcją rządu hiszpańskiego na zaistniałą sytuację i aresztowaniem wielu katalońskich polityków, autor dysertacji podjął próbę przybliżenia wydarzeń związanych z reakcją Katalończyków na wyrok sądu, który nastąpił po dwóch latach od referendum, w czasie którego politycy katalońscy pozostali w areszcie, czekając na decyzję Sądu Najwyższego. Na podstawie informacji z hiszpańskiego czasopisma „El País” z dnia 14 października 2019 roku, czytelnicy dowiadują się o wyroku Sądu Najwyższego: „Wyrok w sprawie ‘procesu’: wyroki od 9 do 13 lat dla Juanqueras (przewodniczący ERC) i innych polityków za malwersacje i nieposłuszeństwo”⁷⁷⁹, „Najwyższy Sąd odrzuca bunt wydając karę więzienia dla wiceprzewodniczącego Generalitat, Romeva, Rulla, Forna, Forcadella, Turulla, Bassa, Sàncheza i Cuixarta oraz trzech oskarżonych za nieposłuszeństwo”⁷⁸⁰. W czasopiśmie katalońskim „Ara” informacja o wyroku wybrzmiała pod

⁷⁷⁸ M. Myśliwiec, *Partie nacjonalistyczne u progu XXI wieku. Przykład Hiszpanii*, [w:] *Współczesne nacjonalizmy*, M. Jeziński (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 181-184.

⁷⁷⁹ R. Rincón, *Sentencia del ‘procés’: penas de 9 a 13 años para Junqueras y los otros líderes por sedición y malversación*, online: https://elpais.com/politica/2019/10/14/actualidad/1571033446_440448.html [dostęp: 23.06.2019].

⁷⁸⁰ Ibidem.

hasłem: „Wyroki przeciwko liderom ‘Procesu’”⁷⁸¹, „Wyrok Sądu Najwyższego będzie odczytywany na poziomie sądowym, społecznym i politycznym”⁷⁸².

Zdjęcie 35. Politycy skazani przez Sąd Najwyższy

PRISIÓN	PRISIÓN	PRISIÓN	PRISIÓN	PRISIÓN	PRISIÓN
					
ORIO JUNQUERAS 13 años SEDICIÓN Y MALVERSACIÓN	RAÜL ROMEVA 12 años SEDICIÓN Y MALVERSACIÓN	JOAQUIM FORN 10 años 6 meses SEDICIÓN	JORDI TURULL 12 años SEDICIÓN Y MALVERSACIÓN	JOSEP RULL 10 años 6 meses SEDICIÓN	JORDI SÁNCHEZ 9 años SEDICIÓN
PRISIÓN	PRISIÓN	PRISIÓN	INHABILITADO	INHABILITADO	INHABILITADO
					
CARME FORCADELL 11 años 6 meses SEDICIÓN	DOLORS BASSA 12 años SEDICIÓN Y MALVERSACIÓN	JORDI CUIXART 9 años SEDICIÓN	SANTI VILA 1 año 8 meses DESOBEDIENCIA	MERITXELL BORRÁS 1 año 8 meses DESOBEDIENCIA	CARLES MUNDÓ 1 año 8 meses DESOBEDIENCIA

Zdj. 35.

(źródło: www.elpais.com).

Hiszpański „El País” komentuje: „Orzeczenie Sądu Najwyższego wywołało szybką reakcję czołowych przywódców politycznych. Pełniący obowiązki premiera Pedro Sánchez w nadzwyczajnym wystąpieniu odrzucił możliwość ułaskawienia skazanych i zagwarantował „całkowite podporządkowanie się” orzeczeniu sądowemu. Lider PP Pablo Casado powiedział „kto robi, płaci”, podczas gdy sekretarz generalny partii Podemos, Pablo Iglesias potwierdził, że orzeczenie sądu nie oznacza końca „konfliktu w Katalonii”. Albert Rivera z partii Ciudadanos zapewnił, że „sprawiedliwość została wymierzona”. Jednym z pierwszych, który pojawił się, komentując wydarzenie, był kataloński prezydent Quim Torra, który prosząc szefa centralnego organu wykonawczego o spotkanie, skomentował „to niesprawiedliwe i niedemokratyczne”⁷⁸³. Katalońskie czasopismo „Ara” informuje: „Niepodległościowcy przygotowują się, aby odpowiedzieć na ulicach”⁷⁸⁴ i zwraca uwagę, że społeczeństwo oraz

⁷⁸¹ M. Riart, *Una sentencia determinatnt a tots els nivels*, „ara” nr 3213, s. 4.

⁷⁸² Ibidem.

⁷⁸³ R. Rincón, *Sentencia del ‘procés’: penas de 9 a 13 años para Junqueras y los otros líderes por sedición y malversación*, online: https://elpais.com/politica/2019/10/14/actualidad/1571033446_440448.html [dostęp:23.06.2019].

⁷⁸⁴ M. Esteve, *L’independentisme es prepara per respondre al carrer*, „ara” nr 3213, s. 6.

partie niepodległościowe planują wielką integrację przeciwko wyrokowi sądu, któremu przeciwstawia się wychodząc na ulice miast katalońskich.

Wyrok Sądu Najwyższego zapoczątkował strajki trwające niemal trzy miesiące, w których brało udział nie tylko społeczeństwo Katalonii, ale także innych państw, które jednoczyły się z Katalończykami. Zdjęcia zamieszek, ogromnej ilości obywateli na ulicach, ognia, interwencji policji były na co dzień widoczne w prasie i informacjach. Jednak porównując prasę hiszpańską i katalońską widać, że ówczesne wydarzenia przedstawiane były z różnych perspektyw. Z analizy hiszpańskiego czasopisma „El País” wynika, że protestujący Katalończycy byli agresywni: „Brutalne zamieszki rozprzestrzeniły się w Katalonii drugiego dnia protestów. Dziesiątki tysięcy ludzi protestowało we wtorek w stolicy Katalonii, Mossos (policja) zatrzymała 30 demonstrantów, a co najmniej 74 osoby są ranne. Rząd potępia działania „przemocowe” i prosi o zastosowanie ustawy o bezpieczeństwie”⁷⁸⁵. Zdjęcia towarzyszące artykułowi, przedstawiają przewrócone barierki i policję wraz z protestującymi.

Zdjęcie 36. Protesty w Barcelonie po ogłoszeniu wyroku Sądu – gazeta „El País”

Zdj. 36.

(źródło: www.elpais.com).

Kataloński dziennik „Ara” natomiast wśród zdjęć protestującego, przerażonego społeczeństwa komentuje: „Nie mogą uwięzić idei. Wbrew temu, co chce zyskać władza państwowa surowym i niesprawiedliwym wyrokiem procesu, kryzys polityczny Hiszpanii pogarsza się, a demokracja jest niszczona. Podstawowe prawa wolnościowe są naruszane”⁷⁸⁶.

⁷⁸⁵ El País, *Un sabotaje interrumpe el AVE entre Barcelona y Figueras y la AP-7 vuelve a sufrir cortes*, online: https://elpais.com/politica/2019/10/15/actualidad/1571121152_238312.html [dostęp: 23.06.2019].

⁷⁸⁶ Ara, „ara” nr 3214, 15.10.2019, s. 1.

Zdjęcie 37. Protesty w Barcelonie dziennik „Ara”

Zdj. 37. (źródło: Ara, „ara” nr 3214).

Zdjęcie 38. Protest dziennik „Ara”

Zdj. 38. (źródło: Ara, „ara” nr 3214).

„Pogłębia się przepaść polityczna, sposób na rozwiązanie dążeń do suwerenności Katalończyków nigdy nie powinien sięgać do represji i sądów”⁷⁸⁷, „Wyrok sądu jest bardzo ciężkim atakiem na wolność Katalonii”⁷⁸⁸. Przy zdjęciu przedstawiającym przemoc policji wobec demonstrantów dodano komentarz: „Policja została zmuszona do niezgodnego z prawem użycia siły”⁷⁸⁹.

Zdjęcie 39. Protest – reakcja policji dziennik „Ara”

Zdj. 39. (źródło: Ara, „ara” nr 3214).

Z analizy artykułów prasowych hiszpańskich i katalońskich wynika, że obie strony przedstawiają sprzeczne informacje. Wybrany dziennik hiszpański „El País” stawia Katalończyków w świetle prowokacji starć i niespokojnych demonstracji, przy czym katalońska gazeta „Ara” przedstawia informacje nadużycia siły policji wobec pokojowych demonstrantów. Analiza artykułów wymienionych czasopism z okresu od października 2019 roku do marca 2020 wykazała, że większość artykułów „El País” opiera się na przekazywaniu

⁷⁸⁷ Ara, „ara” nr 3214, 15.10.2019, s. 1.

⁷⁸⁸ E. Vera, *No podran empresonar les idees*, „ara” nr 3214, s. 3.

⁷⁸⁹ Ara, „ara” nr 3214, 15.10.2019, s. 13.

informacji o protestach katalońskich w kontekście obaw i niebezpieczeństwa, podczas gdy dominujące informacje czasopisma katalońskiego skupiały się na opisach niesprawiedliwości i pokojowej walki w obronie skazanych polityków, a także na obawie przed władzą hiszpańską. W odpowiedzi na informacje mediów hiszpańskich o nadużyciach siły przez Katalończyków oraz używaniu niebezpiecznych sprzętów w trakcie protestów, Katalończycy zebrali się podczas jednego z wieczornych protestów z płynem do mycia naczyń, który wylali do fontann barcelońskich jako demonstrację „niebezpiecznych” środków, a także wykorzystali papier toaletowy i plastikowe kulki, które rozrzucone zostały na ulicach Barcelony. Podczas protestów widać jednak było spalone samochody, śmietniki i zamieszki pomiędzy Katalończykami a policją. Mimo tego, że Katalończycy określali się wówczas „ludźmi pokoju”, dochodziło do groźnych incydentów zarówno ze strony policji, jak i demonstrujących.

Liczba protestujących była tak duża, że wymagała podzielenia się w uczestnictwie demonstracyjnym obywateli według wybranych sektorów i miejsc zamieszkania początkowo za pomocą portalu Twitter, następnie Github należącego do Microsoft, w aplikacji „Tsunami Democràtic”, na której zamieszczano wszystkie informacje odnoszące się do protestów, marszów oraz aktualności związanych z sytuacją w Katalonii. Portal opierał się na instalacji aplikacji stworzonej na potrzeby komunikacji społecznej. Pobranie aplikacji, która dostępna była tylko w systemie Android, polegało na zeskanowaniu kodu QR, który mógł być udostępniony przez aktywnego i zaufanego użytkownika aplikacji Tsunami Democràtic. W związku z tym, że protesty zaczęły przybierać formę zgromadzeń utrudniających funkcjonowanie komunikacyjne – na autostradzie AP-7, która została zablokowana lub na lotnisku Prat, czego następstwem było odwołanie wielu lotów, a na portalu widniały hasła: „Nadszedł moment, w którym nasz głos usłyszy cały świat! Cel: zablokować lotnisko w Barcelonie”, Tsunami Democràtic uznane zostało za „ruch terrorystyczny”. Na pierwszej stronie „El País” poinformowano: „Sąd nakazał zamknięcie stron i sieci Tsunami Democràtic za terroryzm.”⁷⁹⁰ Github wówczas poinformował, że na wniosek policji Guardia Civil hiszpański sąd wydał nakaz zablokowania komunikatora „Tsunami Democràtic”⁷⁹¹.

Kolejne artykuły „El País” przedstawiają zdjęcia zamieszek informując o niebezpieczeństwie oraz o atakach Katalończyków na hiszpańską policję. Dziennik „Ara”

⁷⁹⁰ El País, *El juez ordena cerrar las webs y redes de Tsunami Democràtic por terrorismo*, online: https://elpais.com/politica/2019/10/18/actualidad/1571405007_550625.html [dostęp: 23.06.2019].

⁷⁹¹ Stefczyk Info, *Microsoft usunął aplikację katalońskich separatystów*, online: <https://www.stefczyk.info/?s=Microsoft+usun%C4%85%C5%82+aplikacij%C4%85+katalo%C5%84skich+separatyst%C3%B3w&submit=Szukaj> [dostęp: 24.06.2021].

w tym czasie informuje, że państwo grozi osobom, które stoją za organizacją komunikatora „Tsunami Democràtic” oraz publikuje zdjęcia policji biegnącej w stronę protestujących z bronią, a także zdjęcia poturbowanych protestantów. Na tej podstawie można wnioskować, że wyrok Sądu Najwyższego w sprawie skazanych polityków wywołał nie tylko starcia polityczne i społeczne, ale także medialne, a informacja publiczna nie była jednoznaczna. Z oceny sytuacji medialnej wynika, że konflikt informacji dotyczył zarówno prasy, radia jak i telewizji oraz informacji internetowych. Analiza przedstawionych faktów dowodzi, że kwestia tożsamości katalońskiej dotknęła wiele wymiarów życia społecznego Hiszpanii, o różnych kontekstach odbioru zewnętrznego.

Zdjęcie 40. Odpowiedź Katalończyków na wyrok Sądu Najwyższego

Zdj. 40.

(źródło: www.elpais.com).

Kwestia niepodległości Katalonii jest jedną z najważniejszych spraw politycznych i społecznych, dotyczących tożsamości katalońskiej. Biorąc pod uwagę dążenia Katalończyków, intensyfikację zjawisk oraz zróżnicowane poglądy społeczne względem autonomii regionu, jednym z podstawowych pytań wywiadów pogłębionych przeprowadzonych przez autora pracy doktorskiej była opinia respondentów na temat odłączenia się Katalonii od Hiszpanii. Zdania badanych mieszkańców Katalonii były podzielone, co potwierdza przedstawione wyżej badania ankietowe oraz wyniki wyborów parlamentarnych z 2021 roku. Osoby, które opowiedziały się za niezależnością Katalonii, czuły się Katalończykami, a swój wybór na ogół uzasadniały kwestiami polityczno-ekonomicznymi:

„Chcę aby Katalonia była niezależna bo nie jestem zadowolony z tego jak hiszpańska władza zarządza krajem”⁷⁹², „Kiedys nie byłem za niezależnością Katalonii, zawsze czułem się Katalończykiem, ale nie radykalnym, jednak to jak nas prześladują społecznie i ekonomicznie, zamiast szanować bo wnosimy wiele do Hiszpanii, spowodowało, że chcę niezależności Katalonii, jednak Hiszpania nigdy na to nie pozwoli”⁷⁹³, „Chcę niezależności Katalonii bo jestem zmęczony korupcją hiszpańską i tym, że zakazują mi wybierać czy chcę niepodległości Katalonii czy nie”⁷⁹⁴, „Katalonia jest wystarczająco samodzielna pod względem ekonomicznym, aby funkcjonować jako państwo odrębne od Hiszpanii”⁷⁹⁵, „Po co Katalonia ma być zależna od władzy hiszpańskiej, skoro jest przygotowana na samodzielne funkcjonowanie”⁷⁹⁶. Wśród przeważających odpowiedzi respondentów opowiadających się za niepodległością Katalonii, w mniejszym stopniu niż czynnik ekonomiczno-polityczny wybierano czynnik kulturowy: „Wolę aby Katalonia była niezależna, pozwólmy rozwijać się kulturze katalońskiej”⁷⁹⁷, „Jestem za niepodległością Katalonii, bo mamy własną kulturę, język”⁷⁹⁸, „Katalonia powinna być niepodległa ponieważ mamy inną kulturę niż Hiszpanie, własny język i jesteśmy inni”⁷⁹⁹. Katalończycy biorący udział w badaniu, którzy nie chcieli niezależności Katalonii, przedstawiali nieznaczną mniejszość respondentów. Zależność w wyborze istnienia Katalonii jako regionu Hiszpanii odnosiła się do poczucia tożsamości, gdyż taką opcję wybierały osoby czujące się zarówno Katalończykami, jak i Hiszpanami lub tylko Hiszpanami. Zazwyczaj jednak wśród respondentów wybór odpowiedzi nie był uzasadniony, nieliczne odpowiedzi wskazywały na przynależność Katalonii do Hiszpanii: „Katalonia to Hiszpania”⁸⁰⁰, „Jestem patriotą, dlatego nie chcę niezależności Katalonii”⁸⁰¹,

⁷⁹² Mężczyzna lat 41, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 15.05.2021.

⁷⁹³ Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁷⁹⁴ Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.03.2021.

⁷⁹⁵ Mężczyzna lat 49, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 02.06.2021.

⁷⁹⁶ Kobieta lat 66, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁷⁹⁷ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

⁷⁹⁸ Mężczyzna lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 13.03.2021.

⁷⁹⁹ Mężczyzna lat 34, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 01.06.2021.

⁸⁰⁰ Mężczyzna lat 41, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁸⁰¹ Mężczyzna lat 60, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 04.06.2021.

„Katalonia nie poradziłaby sobie jako niepodległe państwo”⁸⁰². Niemal wszyscy respondenci zadeklarowali udział w wyborach parlamentarnych, a wybór partii, na którą głosują, uzależniony był od poglądów niepodległościowych, co potwierdza hipotezę, że: Istotnym czynnikiem różnicującym poglądy społeczne Katalończyków jest sfera polityczna. Spośród badanych mieszkańców Katalonii, ani jeden respondent będący przeciwko niepodległości Katalonii nie wymienił nazwy ugrupowania, na które głosuje, przy czym osoby opowiadające się za niepodległością Katalonii najczęściej wymieniały lewicową partię republikańską ERC, która wraz z PSC zdobyła największą ilość głosów w wyborach parlamentarnych w 2021 roku.

Respondenci, którzy opowiedzieli się za niepodległością Katalonii, zapytani zostali czy ich chęć odłączenia się Katalonii od Hiszpanii spowodowana jest poczuciem tożsamości katalońskiej? Pod tym względem zdania również były podzielone, gdyż niektóre badane osoby zgadzały się z zależnością poczucia tożsamości katalońskiej z wyborem niepodległości regionu, jednak wiele osób zaznaczało, że chęć odłączenia się od Hiszpanii spowodowana jest dążeniem do poprawy jakości życia, a nie poczuciem tożsamości. Jeden z mieszkańców Barcelony czujący się Katalończykiem rozróżnił w tym aspekcie: „Myślę że dla nacjonalistów najważniejszym czynnikiem dążeń niepodległościowych jest ekonomia, a dla pozostałych kultura”⁸⁰³. Osoby, które nie chciały odłączenia Katalonii od Hiszpanii niemal jednogłośnie stwierdziły, że Katalończycy dążący do niepodległości katalońskiej kierują się głównie motywami ekonomicznymi. Mieszkaniec Katalonii pochodzący z Aragonii w wywiadzie dodatkowym twierdzi: „Ci, którzy chcą się odłączyć od Hiszpanii to w większości studenci, którym wpajają na uniwersytetach niezależność Katalonii i są manipulowani”⁸⁰⁴.

W związku z intensywnymi protestami w 2019 roku, które były wywołane skazaniem polityków katalońskich, kolejną kwestią poruszoną w badaniu empirycznym była opinia respondentów na temat wyroku „procesu”. Pytanie wywołało wiele emocji wśród ankietowanych, niezależnie od tego, czy czuli się Katalończykami czy Hiszpanami, i czy opowiadali się za niepodległością czy nie. O emocjach związanych z wyrokiem sądu świadczą

⁸⁰² Mężczyzna lat 40, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 21.05.2021.

⁸⁰³ Mężczyzna lat 68, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021

⁸⁰⁴ Mężczyzna lat 66, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

określenia: „wstyd”⁸⁰⁵, „niesprawiedliwość”⁸⁰⁶, „to nielegalne”⁸⁰⁷, „bezprawie”⁸⁰⁸, „przemoc”⁸⁰⁹, „przesada”⁸¹⁰, „antydemokratyczne”⁸¹¹. Mieszkaniec małej miejscowości położonej pod Barceloną zwrócił uwagę: „Oceniając sprawę obiektywnie, jeśli Trybunał Europejski mówi „hola hola panowie, chyba przesadziliście”, to znaczy, że to co zrobili było niezgodne z żadnym prawem, z prawem europejskim i prawem krajów bardziej rozwiniętych niż Hiszpania, jeśli Stany Zjednoczone podzielają takie zdanie, a pozostali politycy ukrywają się w innych krajach, które ich chronią, chyba jest coś nie tak”⁸¹². Tylko nieliczne opinie odniosły się do nielegalnego referendum: „Zrobili coś niezgodnego z prawem, muszą zapłacić”⁸¹³, „To było nielegalne co zrobili”⁸¹⁴. Opinia Aragończyka również poparła wyrok: „Do więzienia! Wszyscy do więzienia! Samowolkę sobie robią, niech płacą teraz”⁸¹⁵. Na podstawie obserwacji reakcji respondentów na poruszoną kwestię, autor dysertacji postanowił rozwinąć głębiej wypowiedzi mieszkańców Katalonii, chcąc wyłonić opinie, czym dla osób badanych jest wyrok sądu. Niektórzy stwierdzili, że chodziło o walkę polityczną, inni uznali, że wyrok odbierają indywidualnie jako uderzenie w tożsamość katalońską rządu hiszpańskiego: „Wyrok miał podłoże kulturowe, jeśli miałyby to być gra polityczna, władza Hiszpanii chciałaby z nami rozmawiać, nikt nie chciał wysłuchać naszego prezydenta, nie odbierano od niego telefonów i ignorowano, osobiście nie wychodziłem na ulice Barcelony, ale oglądałem informacje, na szczęście mamy autonomiczną telewizję, która pokazywała prawdę,

⁸⁰⁵ Mężczyzna lat 40, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.06.2021.

⁸⁰⁶ Kobieta lat 22, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 12.04.2021.

⁸⁰⁷ Kobieta lat 41, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

⁸⁰⁸ Kobieta lat 28, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 21.05.2021.

⁸⁰⁹ Mężczyzna lat 68, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

⁸¹⁰ Mężczyzna lat 60, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 04.06.2021.

⁸¹¹ Kobieta lat 37, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 19.03.2021.

⁸¹² Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁸¹³ Mężczyzna lat 41, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁸¹⁴ Kobieta lat 20, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej będąca w trakcie kształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 18.05.2021.

⁸¹⁵ Mężczyzna lat 66, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

a nie manipulacje, jak telewizja hiszpańska”⁸¹⁶, „Chcieli nas uciszyć”⁸¹⁷ – stwierdza właściciel sieci restauracji katalońskich, „Hiszpanie nigdy nas nie chcieli, przez wyrok skorzystali z okazji aby zemścić się na nas” – ocenia adwokat z Barcelony⁸¹⁸, „To był cios kulturowy, brutalny cios kulturowy, aby nas stłamsić”⁸¹⁹, „To było wymierzone bezpośrednio we wszystkich Katalończyków”⁸²⁰, „To było straszne, w informacjach słyszeliśmy, że organizujemy niebezpieczne protesty, kiedy na ulicach to policja na nas napadała, ludzie protestowali z podniesionymi rękami w górę na znak bezbronności”⁸²¹ – opowiada wykładowca Uniwersytetu w Barcelonie. Negatywne wspomnienia przedstawia również trzydziestoczteroletni mieszkaniec Barcelony: „Sam uczestniczyłem w pierwszym rzędzie protestu i za to zostałem pobity przez policję, tylko za to, że szedłem jako jeden z pierwszych”⁸²². Przemoc na ulicach potwierdza także właściciel nieruchomości i firmy budowlanej w Barcelonie: „To co się działo na ulicach było jak wojna, bili niewinnych ludzi, kobiety”⁸²³. Marynarz z Barcelony oceniając wyrok sądu twierdzi: „Wyrok to cios w kulturę katalońską, uważam, że symbolem Katalonii są wszyscy ludzie, którzy byli wtedy na ulicach Katalonii, to dowód naszej tożsamości”⁸²⁴. Wypowiedzi respondentów wyłaniają szerszą perspektywę protestów z 2019 roku. Według mieszkańców Katalonii, biorących udział w badaniu zawartym w pracy doktorskiej, protesty dotyczyły nie tylko odpowiedzi na wydarzenia polityczne i wyrok sądu, ale także były manifestacją katalońskiej tożsamości. Biorąc pod uwagę fakt, że wyrok sądu odnosił się do organizacji referendum niepodległościowego, protesty dotyczyły także obrony dążeń kulturowych. Należy jednak zadać pytanie, czy walka o suwerenność w XXI wieku powinna sprowadzać się do wydarzeń mających miejsce w Katalonii?

⁸¹⁶ Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁸¹⁷ Mężczyzna lat 45, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 17.05.2021.

Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 17.05.2021.

⁸¹⁸ Kobieta lat 66, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁸¹⁹ Kobieta lat 34, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 09.06.2021.

⁸²⁰ Kobieta lat 27, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 15.04.2021.

⁸²¹ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

⁸²² Mężczyzna lat 34, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 27.05.2021.

⁸²³ Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 10.03.2021.

⁸²⁴ Mężczyzna lat 68, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

W trakcie omawiania tematu protestów przez autora pracy doktorskiej, dnia 24 czerwca 2021 roku więźniowie polityczni zostali ułaskawieni przez władze hiszpańskie i zwolnieni z odbywania kary pozbawienia wolności. Hiszpańska prasa komentuje: „Ułaskawieni niepodległościowcy przed wyjściem z więzienia: „to jest zwycięstwo, to jest zwycięstwo!”⁸²⁵. Decyzja rządu hiszpańskiego spowodowana była chęcią poprawy stosunków hiszpańsko-katalońskich oraz zmniejszenia napięć polityczno-społecznych. Wydarzenie skomentowane zostało przez jednego z mieszkańców Barcelony w następujący sposób: „Sprawy zaszły za daleko, dlatego politycy zostali ułaskawieni, ale dlaczego wyrok nie został wycofany? Ułaskawieni z powodu referendum? Nie byli winni. Tak czy inaczej decyzja ta spowodowana była interwencją Unii Europejskiej, Hiszpania chciała się oczyścić, gdyby nie sprzeciw Europy, nie ułaskawiliby ich. Jednak to nadal trwa, jakie będą dalsze losy Katalonii, to się okaże”⁸²⁶.

Podsumowanie

Sfera polityczna należy do istotnych czynników pełniących ważną funkcję w tożsamości katalońskiej. Sam fakt, że Hiszpania jest wspólnotą autonomiczną świadczy o tym, że regiony należące do państwa hiszpańskiego mają silnie rozbudowaną kwestię polityczną. Dodając do tego intensywny regionalizm Katalonii, obszar polityczny widoczny jest w wymiarze społecznym mieszkańców Katalonii. Analizując katalońską scenę polityczną można uznać, że współgra ona z ideami niepodległościowymi, gdyż właśnie od tego zależy poparcie elektoratu katalońskiego. Można zatem stwierdzić, że jedną z najważniejszych i nieodłącznych kwestii polityki katalońskiej są dążenia do zwiększenia autonomii lub niepodległości regionu. Kwestia ta wpływa na podziały zarówno polityczne, jak i społeczne Katalończyków. Na tej podstawie obserwuje się dwuwymiarowość dążeń niepodległościowych Katalończyków. Pierwszy wymiar odnosi się do państwa hiszpańskiego i podziałów wewnątrzpaństwowych, drugi natomiast dotyczy samej Katalonii, która również podzielona jest ideologicznie na skutek dążeń do odrębności państwowej. Taka sytuacja podkreśla jeszcze bardziej „siłę” dążeń kulturowo-społecznych, które mają swoich przeciwników nie tylko w przestrzeni państwowej, ale również regionalnej.

⁸²⁵ G. Gonzáles, *Los independentistas indultados, antes de salir de la cárcel: „Es una victoria, es una victoria”*, online: <https://www.elmundo.es/cataluna/2021/06/24/60d461ffdddf46378b45a4.html> [dostęp: 25.06.2021].

⁸²⁶ Mężczyzna lat 35, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej nieposiadający wykształcenia wyższego, Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 25.06.2021.

5.5. Czynniki społeczno-kulturowe kształtujące tożsamość regionalną Katalończyków

Analiza tożsamości, zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej stała się popularna w drugiej połowie XX wieku oraz na początku wieku XXI. Refleksja nad tożsamością obejmuje różne wątki, jednak trudno jest odtworzyć wszystkie czynniki kształtujące ludzką tożsamość. Wielu autorów zajmujących się tematyką tożsamości podkreśla jej procesualny charakter. Barbara Skarga odnosząc się do rozważań Platona, tożsamość opisuje słowami: „nieustannie się przemienia i nieustannie konstytuuje sama siebie, to koncentrując się w sobie, to rozpraszając się. Poddaje się bowiem łatwo temu, co inne, lecz inność usiłuje podporządkować sobie”⁸²⁷. Amin Maalouf twierdzi: „tożsamość nie jest nam dana raz na zawsze, ona się tworzy i przeobraża w ciągu naszego życia”⁸²⁸. Tożsamość to pewność i niepewność, wahania, wzloty i upadki. Emmanuel Lévinas podkreśla: „Ja jest tożsame nawet w swych przemianach”⁸²⁹, co świadczy o elementach stałych i ruchomych tożsamości. Margaret Mead zwraca uwagę, że w dziejach człowieka możliwość wyboru tożsamości czy jej zmiany, pojawiła się pod wpływem otaczających ludzi społecznych koncepcji i ich współzawodniczenia. Niektóre z koncepcji zyskały swoiste wsparcie ideologiczne ze strony państwa, kultury czy religii. Od tego czasu tożsamość przestała objawiać się w drobnych różnicach, docierając do szerszych systemów społeczno-kulturowych⁸³⁰.

W proces odkrywania tożsamości zaangażowane muszą być niemal wszystkie elementy życia społecznego i indywidualnego, środowiskowego, a także doświadczalnego. Anthony Giddens podkreśla rolę tożsamości opierającą się na „projekcie refleksyjnym”, który jest efektem samourzeczywistniania się, poszukiwania, odzyskiwania, wybierania lub kreowania. Proces ten jest także podporządkowany ciągłym porównaniom, szukaniu podobieństw lub różnic i odrębności w obrębie wyznaczonego tła społeczno-kulturowego. Tożsamość więc kształtowana jest w społecznych interakcjach, które dzielą się na ja – „podobny do mnie” lub ja – „odmienny ode mnie”. W interakcjach społecznych aktywne wydają się być dwa obszary: indywidualny – podkreślający własną tożsamość, społeczny – udzielający pewnych cech wskutek kontaktu z innością. Jednym z elementów obszaru społecznego określającego

⁸²⁷ B. Skarga, *Tożsamość i różnica. Eseje metafizyczne*, wyd. Znak, Kraków 1997, s. 27.

⁸²⁸ A. Maalouf, *Zabójcze tożsamości*, wyd. PIW, Warszawa 2002, s. 22.

⁸²⁹ E. Lévinas, *Całość i nieskończoność. Eseje o zewnętrznosci*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 22.

⁸³⁰ M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1978, s. 4.

i charakteryzującego tożsamość jest kultura, która nadaje pewne wspólne cechy społeczne, warunkujące możliwą „odmienność”. Według klasycznych koncepcji, tożsamość ukonstytuowana jest przez poczucie odrębności, spójności i ciągłości⁸³¹.

Istotnym elementem tożsamości jest pamięć, która wyznacza ciągłość tożsamości. John Locke opisując rolę świadomości pisał, że tak, jak daleko sięga wstecz świadomość ludzka, tak daleko sięga również tożsamość⁸³². Pierre Nora twierdzi: „Pamięć i tożsamość stały się niemal synonimami”⁸³³, innymi słowy tożsamość i świadomość przeżytego czasu tworzą jedność. Można przyjąć więc, że jednym ze stałych komponentów tożsamości jest pamięć, która jest przejawem „pozostawania sobą” mimo zmiennych kolei losu. Paul Ricouer wspomina, że problem tożsamości można określić dopiero wtedy, gdy weźmie się pod uwagę „czasowy wymiar ludzkiego istnienia”⁸³⁴ oraz gdy „na podstawie podobieństwa i nieprzerwanej ciągłości zmian można przyjąć założenie trwałości w czasie”⁸³⁵.

Nie ma wątpliwości, że kreowanie tożsamości odnosi się do środowiska społeczno-kulturowego, w którym funkcjonuje jednostka i społeczeństwo, środowiska bezpośredniego i coraz częściej pośredniego, stworzonego przez media. Silnym czynnikiem tworzenia i podtrzymywania tożsamości są rdzenne wartości społeczno-kulturowe, które należą do powszechnie uznanych i najważniejszych komponentów integrujących społeczeństwa. W związku z powyższym postawiona przez autora dysertacji hipoteza zakładająca, że: „Tożsamość społeczna zależna jest od wartości kształtujących kulturę”, ciągłych i relatywnie stałych, potwierdza fakt, że każda kultura zawiera cechy charakterystyczne danego społeczeństwa i bardziej lub mniej świadomie społecznie, wpisuje się w jego tożsamość. Docelowa grupa badawcza niejednokrotnie opisując tożsamość katalońską podkreślała „inność” od kultury hiszpańskiej, „własną” kulturę, język, tradycje, symbole, historię, co rozumiane jest jako wartości kształtujące tożsamość społeczną Katalończyków. Przenikający się wymiar indywidualny i społeczny kulturowo podkreśla zależności tożsamości indywidualnej i społecznej, uznanej i wspólnej. Tożsamość kulturową podzielić więc można na elementy łączące społeczeństwo: język, tradycje, symbole, wartości, historia, religia oraz

⁸³¹ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 74.

⁸³² P. Ricouer, *Pamięć, historia, zapomnienie*, wyd. Universitas, Kraków 2006, s. 137.

⁸³³ P. Nora, *Epoka upamiętniania*, [w:] *Rewanż pamięci*, J. Żakowski (red.), wyd. Sic!, Warszawa 2002, s. 65.

⁸³⁴ P. Ricouer, *O sobie samym jako innym*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 189.

⁸³⁵ Ibidem, s. 221.

elementy indywidualne określające, z którymi z tych elementów jednostka utożsamia się i przyjmuje jako komponenty tożsamości indywidualnej.

Odnosząc się do opisanej ciągłości budującej tożsamość społeczną, która wyznacza trwanie w czasie, pamięć i nieprzerwywalność, badani mieszkańcy Katalonii zapytani zostali o rolę historii w poczuciu ich tożsamości regionalnej oraz czy historia jest najważniejszym elementem tworzącym tożsamość katalońską? Niemal wszyscy respondenci uznali, że historia jest najważniejszym czynnikiem, który ukształtował tożsamość katalońską. Przedstawiciel sektora usługowego działającego na obszarze Katalonii zwrócił uwagę na generalną funkcję historii: „Historia jest wszystkim, bez historii nie byłoby nas tutaj. Każdy kraj, każde miasto, każda wioska ma swoją historię, co jest sednem istnienia teraźniejszego. Katalonia ma swoją historię, inną niż inne regiony Hiszpanii, byliśmy prześladowani nie tylko w czasach dyktatury, ale i II Republiki. Jednak myślę, że historia wzmocniła tożsamość katalońską i tak, jest najważniejszym elementem naszej tożsamości. Język kataloński również odnosi się przecież do historii”⁸³⁶. Studentka historii Katalonii, która zdecydowała się na wybrane studia po pięćdziesiątym roku życia, również podkreśla ogólne znaczenie historii: „Historia jest bazą wszystkiego, to z historii wzięła się kultura katalońska, tylko problemem jest to, że tutaj (w Katalonii) ludzie nie mają pojęcia o historii i trzeba znać historię, żeby wiedzieć gdzie jesteśmy, skąd pochodzimy i dlaczego?”⁸³⁷. Często odpowiedzi respondentów wraz z wyznaczeniem historii jako najważniejszego elementu tożsamości katalońskiej stawiali obok kulturę: „Historia jest najważniejszym elementem, ale współgra z kulturą, jedno jest zależne od drugiego. Historia wyznaczyła naszą odrębność kulturową, również polityczną, mieliśmy inne prawo, również gospodarka była bardziej rozwinięta niż w innych częściach Hiszpanii i to wszystko jest nasza historia. Nasz język jest naszą kulturą również, a to wszystko porusza się wraz z historią, kultura z historią są połączone”⁸³⁸, „Historia jest naszą przeszłością i to historia stworzyła nas i naszą kulturę”⁸³⁹. Odnosząc się do historii, wśród odpowiedzi respondentów pojawiały się również aspekty ekonomiczne: „Historia jest najważniejszym czynnikiem bo wykształciła to jacy jesteśmy i co robimy, a jesteśmy produktywni, napędzamy Hiszpanię ekonomicznie, tylko dlaczego więcej dajemy niż odbieramy? Dlaczego mamy inne warunki

⁸³⁶ Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁸³⁷ Kobieta lat 66, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 28.05.2021.

⁸³⁸ Mężczyzna lat 69, przedstawiciel katalońskiej klasy wyższej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 29.05.2021.

⁸³⁹ Kobieta lat 37, przedstawicielka katalońskiej klasy średniej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 19.03.2021.

i większe podatki za wszystko, niż inne regiony? Płacimy za parkowanie na ulicy, za przejazdy autostradą, mamy mniejsze pomoce socjalne, a płacimy najwięcej do budżetu Hiszpanii”⁸⁴⁰, „Zgadzam się z tym, że historia jest najważniejsza, ale także ekonomia jest ważnym czynnikiem naszej kultury, bo daje nam szansę być niezależnymi”⁸⁴¹.

Osoby badane, które nie określały się Katalończykami, również wybierały aspekt historyczny jako najważniejszy w tożsamości Katalońskiej. Zależność pojawiła się w odpowiedziach przeczących, które wybrali tylko niektórzy badani mieszkańcy Katalonii, określający się zarówno Katalończykami jak i Hiszpanami, wskazując, że najważniejszym czynnikiem kształtującym tożsamość katalońską jest tradycja. Co ciekawe, w pytaniu skierowanym do respondentów: Co powoduje, że czują się Katalończykami? Historia była czynnikiem, który występował najrzadziej w odpowiedziach badanych Katalończyków. Zazwyczaj wskazywali na miejsce urodzenia lub kulturę. Różnica może dotyczyć tego, że poczucie katalońskości odnosi się do odrębności, na co w przekonaniach respondentów wpływa kultura. Historia jednak została wybrana jako najważniejszy czynnik kształtujący tę kulturę, dlatego też założona przez autora pracy doktorskiej hipoteza dotycząca historii Katalonii, zakładająca że: Historia jest najważniejszym elementem tworzącym tożsamość regionalną Katalończyków, potwierdza się.

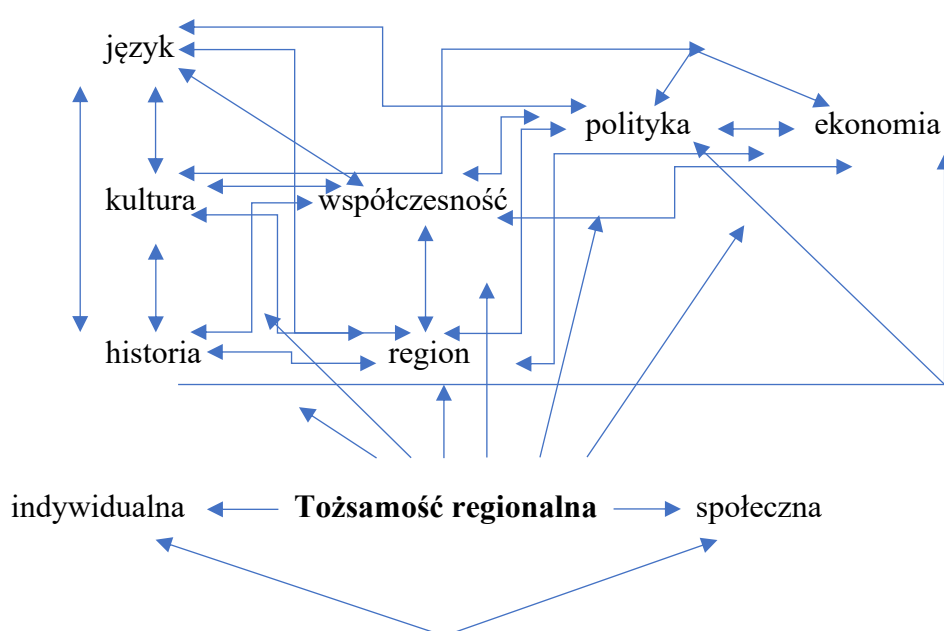
W związku z tym, że Katalonia jest jednym z najbogatszych regionów Hiszpanii, co też potwierdzają wypowiedzi katalońskich respondentów, które w różnych aspektach nawiązują do rozwiniętej ekonomii regionu, respondenci zapytani zostali, jakim czynnikiem kierują się bardziej w dążeniach niepodległościowych, ekonomicznym czy kulturowym? Zdania zostały podzielone przede wszystkim pomiędzy czynnikiem ekonomicznym, który nieznacznie dominował, a wyborem zarówno czynnika ekonomicznego jak i kulturowego. Najrzadziej w odpowiedziach respondentów pojawiał się tylko czynnik kulturowy, który był przyczyną dążeń niepodległościowych. Wyniki badań w tym zakresie nie potwierdzają więc hipotezy założonej przez autora dysertacji stwierdzającej, że: Czynnik ekonomiczny nie przeważa nad czynnikiem kulturowym w dążeniach do niezależności Katalończyków. Respondenci, którzy opowiadali się przeciwko niezależności Katalonii, zgodnie stwierdzili, że Katalończycy dążący do niepodległości Katalonii kierują się wyłącznie aspektami ekonomicznymi. Zdarzało się również, że Katalończycy uzasadniający swoje dążenia niepodległościowe poprawą warunków

⁸⁴⁰ Mężczyzna lat 45, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej posiadający wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 17.05.2021.

⁸⁴¹ Kobieta lat 41, przedstawicielka katalońskiej klasy wyższej posiadająca wykształcenie wyższe, *Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę*, 07.06.2021.

Hipotezę, którą trudno potwierdzić w badaniach empirycznych jest założenie: Wiek, status społeczny i ekonomiczny różnicują poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków. Badania empiryczne przeprowadzone przez autora dysertacji nie wykazały zależności pomiędzy uwarunkowaniami statusu społecznego a poczuciem tożsamości regionalnej Katalończyków. Wszyscy respondenci posiadający wyższy status ekonomiczny czuli się Katalończykami i opowiadali się za niepodległością Katalonii, jednak takie samo stanowisko przedstawiali zarówno studenci biorący udział w badaniach, jak i osoby nieposiadające wykształcenia wyższego, należące do średniej klasy katalońskiej. Także w przypadku poczucia dwóch tożsamości – hiszpańskiej i katalońskiej oraz tożsamości tylko hiszpańskiej nie pojawiły się zależności związane z wiekiem ani statusem społecznym i ekonomicznym.

Rysunek 2. Model tożsamości regionalnej współczesnego społeczeństwa Katalonii

(źródło: opracowanie własne).

Wymienione współzależności odnoszą się między innymi do obszarów:

1. Region → Historia → Kultura → Język → Współczesność
2. Region → Polityka → Ekonomia → Współczesność
3. Historia → Język → Współczesność → Polityka
4. Historia → Kultura → Polityka
5. Region → Historia → Kultura → Polityka → Ekonomia → Współczesność
6. Historia → Region → Ekonomia → Polityka
7. Historia → Kultura → Język → Współczesność

Na współzależności warunkujące tożsamość regionalną Katalonii, według autora, wpływają podstawowe wymiary: indywidualny, społeczny, historyczny, regionalny, kulturowy, polityczny, ekonomiczny i współczesność, które tworzą model całościowy tożsamości regionalnej. Zarówno aspekt indywidualny, jak i społeczny obecny jest w każdym z wymienionych obszarów, tworząc przy tym współzależność czynników indywidualnych wpływających na czynniki społeczne oraz czynników społecznych mających wpływ na tożsamość indywidualną. Należy podkreślić, że jednym z najważniejszych czynników tworzących tożsamość regionalną społeczeństwa Katalonii jest współczesność, dzięki której tożsamość katalońska rozwija się pod względem społecznym, politycznym, prawnym i kulturowym. Tożsamość regionalna społeczeństwa Katalonii jest oceniana jako silny regionalizm, co można potwierdzić w przedstawionej wyżej analizie. Różnorodność wymiarów tożsamości katalońskiej sprawia, że tworzy ona zjawisko warte uwagi, analizy i opisu, a także poznania wiedzy teoretycznej.

Podsumowanie

Czynniki społeczno-kulturowe tożsamości katalońskiej zawierają wiele elementów: język, symbole, wspólne wartości, wspólna historia, tradycje oraz wszelkie elementy, które łączą społeczeństwo katalońskie. W pracy doktorskiej czynniki społeczno-kulturowe podzielone zostały na obszary indywidualne, społeczne, symbolikę i elementy wspólne tożsamości katalońskiej. Mimo niektórych różnic poglądowych, respondenci z Katalonii przedstawiają spójną wizję swojej kultury i odrębności od innych regionów Hiszpanii. Język kataloński i tradycje Katalonii sprawiają, że odmienność poglądów politycznych czy ekonomicznych, nie przeważa nad spójnością kulturową. Tym samym można stwierdzić, że wspólne pochodzenie i wartości w nie wpisane odgrywają ważną rolę w codziennym życiu

Katalończyków. Podtrzymywanie ciągłości języka katalońskiego i podkreślanie własnej kultury jest przykładem spójności społecznej, dzięki której społeczeństwo jest silne i zintegrowane. Dzięki takim wartościom jak zaangażowanie społeczne, funkcjonowanie regionu rozwija się także w przestrzeni gospodarczej i politycznej. Warto w tym miejscu przytoczyć powiedzenie „wspólnie można więcej”.

Zakończenie

Analiza teoretyczna i empiryczna podjętej tematyki dysertacji wykazała, że regionalizm społeczeństwa katalońskiego wpisuje się w życie codzienne Katalończyków i porusza wiele podstawowych obszarów życia mieszkańców Katalonii. Praca doktorska wskazała najważniejsze płaszczyzny regionalizmu współczesnego społeczeństwa Katalonii, a także przybliżyła funkcjonowanie każdej z nich w aspekcie regionalnym i społecznym. Regionalizm kataloński opiera się na uwarunkowaniach przedstawionych w zastosowanej „Teorii solidarności grupowej” M. Hechter, który opisując zjawiska powstawania grup i lojalności wobec wspólnej struktury, wyróżnia następujące założenia składające się na solidarność:

- a) orientacja zbiorowa na wspólny cel – w przypadku Katalonii wspólnym celem społecznym jest rozwój kulturowy, polityczny i ekonomiczny regionu Katalonii,
- b) tworzenie hierarchii uporządkowanych preferencji użyteczności – najważniejszym dotąd elementem tożsamości katalońskiej, w którego obszarze nastąpił intensywny rozwój dzięki zaangażowaniu społecznemu i politycznemu jest język, co można uznać za osiągnięcie kulturowe społeczeństwa Katalonii,
- c) wybór kierunku działania – dobierany w zależności od aktualnych potrzeb społeczeństwa Katalonii,
- d) emergentne zjawiska społeczne – na przykładzie mieszkańców Katalonii objawiają się w integracji i działaniach społecznych,
- e) emergentne zjawiska społeczne powstające w rezultacie wyborów – podejmowanie decyzji społecznych wykorzystując ich dystrybucję pomiędzy jednostkami⁸⁴².

Teoria M. Hechter trafnie opisuje powstanie i aktywność regionalizmu katalońskiego, który jest przykładem regionalizmu spełniającego najważniejsze kryteria istnienia i funkcjonowania silnych struktur społecznych, politycznych, kulturowych i ekonomicznych. Autor w swej teorii opisuje główne czynniki powstawania i działania regionalizmu, które mają przełożenie w regionalizmie katalońskim.

Regionalizm Katalonii jest wyrazistym zjawiskiem, na które składają się różne formy aktywności. W takim kontekście mówi się o intensywności zjawiska w obszarach: politycznym, kulturowym i ekonomicznym. Dzięki różnorodności obszarów aktywności regionalnej

⁸⁴² J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 349.

regionalizm kataloński należy do wielowymiarowych. Pod względem dyspozycji instrumentalnej społeczeństwa Katalonii wyróżnia się partie, ruchy i stowarzyszenia działające na rzecz regionalizmu. Dynamika zjawiska określana jest w postaci zasobów historycznych i tradycji. Regionalizm kataloński reprezentuje więc długotrwały proces regionalizacji, który w dużym stopniu rozwija się w czasach współczesnych. Regionalizm kataloński posiada dwie formy działania, pierwsza z nich wywołana jest odgórnie, przez państwo hiszpańskie, które przybrało formę wspólnot autonomicznych, druga zaś forma działań wywołana jest w sposób oddolny, przez społeczeństwo. Regionalizm Katalonii charakteryzują także dążenia nacjonalistyczne, co przejawia się w dążeniach niepodległościowych. Michael Keating łącząc zjawiska etnoregionalizmu – bazującego na wyróżnieniu danego regionu w obrębie państwa i nacjonalizmu – dążeniu do utworzenia własnego państwa, stworzył pojęcie „nacjonalizmu regionalnego”.⁸⁴³ Biorąc pod uwagę fakt, że dążenia nacjonalne Katalończyków nie reprezentują znacznej większości, autor określa zjawisko dążeń katalońskich jako „regionalizm kataloński”, podkreślając silną formę dążeń regionalnych. W odniesieniu do omówionych w rozdziale pierwszym pracy doktorskiej typów regionów, na które składają się: regiony historyczne, regiony kulturowe, regiony fizyczno-geograficzne, regiony administracyjne i regiony ekonomiczne można zauważyć, że Katalonia spełnia wszystkie kryteria możliwych rozróżnień regionalnych. Mnogość kryteriów bez wątpienia wpływa na pozycję dążeń regionalnych społeczeństwa Katalonii zarówno w Hiszpanii, jak i na arenie międzynarodowej. Region historyczny Katalonii wpływa na ciągłość istnienia danego społeczeństwa, a także bazuje na tradycjach i kulturze, która jest wyznacznikiem społecznych odrębności. Region kulturowy określa odrębność terytorialną Katalonii, a także cechy kultury charakterystyczne tylko dla społeczeństwa Katalonii. Kryterium regionu kulturowego powoduje wyróżnienie społeczeństwa Katalonii na tle innych regionów Hiszpanii. Region geograficzny odnosi się do konkretnych granic Katalonii i jej uwarunkowań krajobrazowych, specyficznych dla tego regionu. Katalonia wykorzystując swoje zasoby naturalne słynie z produkcji wina, oliwy z oliwek, a także szczyci się bogatą kuchnią śródziemnomorską. Region geograficzny Katalonii wpływa także na dobrze prosperującą gospodarkę turystyczną. Region administracyjny Katalonii natomiast odnosi się do granic administracyjnych regionu oraz formy zarządzania. W Katalonii wyróżnia się odrębny rząd kataloński oraz organy działające tylko na terytorium Katalonii (np. Mossos d'Escuadra – autonomiczna policja katalońska).

⁸⁴³ M. Keating, *Nations Against the State. The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 1996, s. 53.

Dla pojawienia się ruchu regionalnego i dążeń regionalnych oraz ich dynamiki duże znaczenie ma istnienie liderów, którzy inicjują ideologie regionalne, działając na rzecz społeczeństwa, polityki i gospodarki. Katalonia zarówno w czasach historycznych, jak i współczesnych posiadała wielu przedstawicieli regionalnych, co przyczyniło się do powstania regionalnej polityki Katalonii. Katalońska sfera polityczna jest jednym z najważniejszych komponentów tożsamości regionalnej społeczeństwa Katalonii, gdyż zawiera postulaty kulturowe i przyczynia się do rozwoju tożsamości kulturowej Katalonii. Dzięki temu społeczeństwo Katalonii angażuje się w politykę i jest silnym elektoratem regionalnym, co ma duże znaczenie także na politycznej scenie państwowej. W stosunkach międzynarodowych region Katalonii posiada silną pozycję pod względem handlu, transportu i dużej ilości inwestycji zagranicznych.

W sferze regionalnej warto również zaznaczyć umiejętność promowania regionu Katalonii zarówno na tle państwowym, jak i międzynarodowym. Strategia regionalna Katalonii uwzględnia i wykorzystuje cechy regionu, które podkreślają jego odrębność wśród innych regionów Hiszpanii. Skuteczna promocja obszaru regionalnego wskazuje na kompetencje podmiotów lokalnych oraz dobrze wykorzystane dziedzictwo kulturowe. Polityka regionalna rozwijająca kulturę regionalną coraz bardziej umacnia pozycję Katalonii jako silnego i dobrze rozwiniętego regionu Hiszpanii, promując dzięki temu także państwo, do którego należy.

Regionalizm Katalonii w odniesieniu do tożsamości społeczeństwa, na którym spoczywa rola umacniania funkcjonowania regionalizmu, staje się fundamentem tworzącym interakcje społeczne i działania na rzecz regionu. Utożsamianie się z regionem, z miejscem pochodzenia, kulturą, która jest obecna w społeczeństwie katalońskim, historią, polityką i gospodarką tworzy obraz współczesnego społeczeństwa Katalonii. Poczucie więzi społecznej, która obecna jest we wszystkich wymienionych obszarach, może być przykładem dla wielu społeczeństw i regionalizmów, w sferze silnej integracji społecznej oraz dobrze prosperującej gospodarki regionalnej. Według rozróżnienia W. Gomuły „zbiorowości regionalnej” i „wspólnoty regionalnej”, gdzie zbiorowość rozumiana jest jako więź polegająca na wspólnym stosunku mieszkańców do wspólnej wartości jaką jest ziemia, wspólnota zaś odnosi się do zaawansowanych procesów integracji kulturowej i społecznej, trafniejszym określeniem więzi społeczeństwa Katalonii byłaby „wspólnota regionalna”⁸⁴⁴. Należy jednak pamiętać,

⁸⁴⁴ W. Gomuła, *Socjologiczna analiza pojęcia region na przykładzie Rzeszowszczyzny i Opolszczyzny*, [w:] *Region. Miasto. Osiedle*, B. Jałowiecki (red.), wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 9,13.

że Katalonia jest rozległym obszarem, posiadającym dużą liczbę mieszkańców, więc określenie „wspólnota” w tym wypadku odnosi się bardziej do sfery psychicznej niż fizycznej.

Zintegrowane społeczeństwo Katalonii swoją tożsamość podkreśla nie tylko w dążeniach regionalnych, ale także w symbolicznym oznaczeniu aspektów otoczenia, odnoszących się do zasobów fizycznych i społecznych. Obecność wielu wyróżników katalońskich przejawiających się w symbolach i dążeniach społecznych mieszkańców Katalonii, jest efektem potrzeby podkreślenia swojej pozycji w ogólnych strukturach społecznych. Potwierdza to kolejną teorię, do której odnosi się autor pracy doktorskiej, dotyczącą ról społecznych w „Teorii tożsamości” S. Strykera. Autor zwraca uwagę na istotę potrzeby określenia pozycji w świecie społecznym, co umożliwia rozwój i postrzeganie szerszych perspektyw.⁸⁴⁵ W dążeniach regionalnych społeczeństwa Katalonii objawia się owa potrzeba samookreślenia lub też podkreślenia roli kultury dla społeczeństwa Katalonii. W tej perspektywie dążenia Katalończyków sprowadzają się także do chęci określenia Katalonii samodzielnym państwem posiadającym swoją przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Więź społeczeństwa Katalonii z własnym regionem jest tak silna, że dążenia autonomiczne Katalończyków sprowadzają się do wyodrębnienia regionu i chęci określenia go państwem, a nie „tylko” regionem Hiszpanii.

W myśl E. Hobsbawma, który twierdzi, że kultura katalońska jest kulturą „rozkwitającą w naszych czasach”⁸⁴⁶, autor pracy doktorskiej stwierdza, że tożsamość katalońska jest zjawiskiem dynamicznym. Dynamika tożsamości katalońskiej objawia się w wielowymiarowości regionalizmu oraz czasie. Można uznać, że czasy współczesne są kolejnym odrodzeniem kultury katalońskiej, która wydaje się tym razem pozostać progresującą. Zjawisko dynamiki tożsamości Katalonii odnosi się do jej historii i współczesności. W aspekcie wielowymiarowości regionalnej dynamika tożsamości katalońskiej dotyczy aktywności w tym samym czasie na wielu płaszczyznach społeczno-kulturowych oraz polityczno-gospodarczych.

Nawiązując do współczesności warto przyjrzeć się teoriom A. Giddensa i Z. Baumana, którzy opisują zjawiska zachodzące w społeczeństwie późnonowoczesnym. A. Giddens zwraca uwagę na zależności pomiędzy globalizacją a lokalnością oraz wpływ jednego na drugie naprzemiennie. Watro zaznaczyć, że globalizacja oprócz integracji i unifikacji spowodowała także intensyfikację odrębności kulturowych oraz powrót do tradycji i korzeni. Regionalizm

⁸⁴⁵ J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 436.

⁸⁴⁶ E. Hobsbawm, *Narody i nacjonalizm po 1890 roku. Program, mit, rzeczywistość*, wyd. Difin, Warszawa 2010, s. 200.

Katalonii może zatem nawiązywać także do odpowiedzi na procesy globalne. Według Giddensa późnonowoczesne społeczeństwo kształtowane jest w oparciu o dialektyczny związek lokalności i globalności, uznawany za ramy odniesień rozwoju tożsamości⁸⁴⁷.

Zygmunt Bauman podkreśla natomiast znaczenie relacji międzyludzkich w czasach ponowoczesnych, rolę mediów, a także rolę państwa w ponowoczesności. Autor negatywnie ocenia relacje społeczne, nawiązując do ich ulotności i nietrwałości. Media, które powinny nieść rzetelną informację, według Baumana stały się źródłem manipulacji oraz izolacji politycznej. Rolę państwa autor ocenia także negatywnie zaznaczając brak lub nadmiar decyzyjności, co w dalszych skutkach powoduje brak zaufania do instytucji publicznych⁸⁴⁸.

W nawiązaniu do sytuacji w Katalonii, brak zaufania do państwa potwierdza się w wypowiedziach badanych mieszkańców Katalonii, co powodować może wzmożone dążenia niepodległościowe. W badaniach empirycznych potwierdza się także brak zaufania społeczeństwa do mediów. Analiza artykułów prasowych wykazuje rozbieżności informacyjne, co także potwierdza obserwacje Baumana na temat roli mediów. W kontekście relacji międzyludzkich odnoszących się do regionalizmu katalońskiego, nie potwierdza się jednak wizja Baumana o ulotności kontaktów społecznych, gdyż każdy regionalizm bazuje na integracji społecznej i wspólnie wyznawanych wartościach.

Spośród licznych komponentów tworzących tożsamość katalońską najbardziej widocznymi są: kultura, dbałość o dziedzictwo kulturowe, liczne tradycje i symbole katalońskie, charakterystyczna architektura, język, historia – odnoszące się do komponentów społeczno-kulturowych oraz komponenty polityczno-ekonomiczne, które pełnią ważną funkcję w życiu codziennym mieszkańców Katalonii. Do pozytywnych aspektów tożsamości regionalnej Katalończyków zaliczyć zatem można więź społeczną, wspólne działanie na rzecz społeczeństwa, regionu i jego kultury, dbałość o dziedzictwo kulturowe, uznanie dla warunków geograficznych charakterystycznych dla regionu Katalonii, obecną symbolikę podkreślającą katalońskość, a także intensywny rozwój społeczny w duchu kultury katalońskiej. Do negatywnych skutków intensywnego regionalizmu Katalonii natomiast, zaliczyć można podziały społeczne i polityczne odnoszące się do dążeń niepodległościowych niektórych Katalończyków, a także niestabilną sytuację w relacjach Hiszpania – Katalonia, co ma swoje

⁸⁴⁷ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 300.

⁸⁴⁸ Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna. Nowoczesność wieloznaczna*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 314.

skutki nie tylko w polityce państwa i regionu, ale także w odbiorze społecznym zarówno Hiszpanów jak i Katalończyków.

Spośród licznych składowych tożsamości katalońskiej, podczas przeprowadzania wywiadów pogłębionych przez autora pracy doktorskiej, wyłonił się jeszcze jeden komponent tożsamości katalońskiej, który spaja wszystkie inne. Komponentem, który wyłonił się podczas przeprowadzania badań empirycznych, były emocje. Każde z poruszonych przez autora pytań na temat regionu Katalonii, odbioru społecznego i indywidualnego poszczególnych kwestii, wywoływało w respondentach prawdziwe emocje, co świadczy o wysokim zaangażowaniu w życie Katalonii. Podczas przeprowadzania wywiadów pogłębionych na twarzy respondentów zauważyć można było uśmiech, smutek, złość, fascynację, radość a nawet łzy: „Montserrat jest symbolem Katalonii, całej Katalonii. Nasza Patronka „Czarnulka” Matka Boska, chroni nas zawsze. Za czasów Napoleona ku Katalonii zmierzały wojska francuskie. W jednej ze wsi nieopodal Montserrat mieszkał mały chłopiec, który grał na bębnie <<wzruszenie i zły>>. Słyszając z oddali zbliżające się wojska, chłopiec coraz głośniejsze grał na bębnie z obawy o życie swojej rodziny i mieszkańców wioski. Wojska słyszając rozlegające się echo uderzeń bębna, wycofało się myśląc, że to kroki licznej armii katalońskiej. Tym dla mnie jest Katalonia – domem, który kocham”⁸⁴⁹.

Oddanie społeczeństwa Katalonii, które skierowane jest ku regionowi, w którym mieszka, przetrwało trudne doświadczenia historyczne. Upór w dążeniu do celu sprawił, że język kataloński od zakazu jego używania stał się prawomocnym językiem administracyjnym regionu. Kultura, która spośród wielu kultur hiszpańskich stała się symbolem walki o własne wartości, polityka zaangażowana w życie społeczne i kulturowe regionu, pielęgnowana historia i tradycja, tworzą silne społeczeństwo regionalne współczesnej Katalonii. Emocje Katalończyków towarzyszące zaangażowaniu w życie regionalne mogą być przykładem tworzenia wspólnej przyszłości społecznej, wygrywającej na wszystkich płaszczyznach życia regionalnego.

⁸⁴⁹ Mężczyzna lat 59, przedstawiciel katalońskiej klasy średniej nieposiadający wykształcenia wyższego, Wywiad pogłębiony przeprowadzony przez autorkę, 28.05.2021.

Uwagi końcowe

Bogata literatura przedmiotu pozwoliła autorowi dysertacji podjąć próbę charakterystyki tematyki regionalnej i tożsamościowej, które składają się na zjawisko tożsamości regionalnej. Badania w postaci wywiadów pogłębionych pozwoliły na szczegółowe przedstawienie badanego zjawiska, a wykorzystanie metody teorii ugruntowanej pozwoliło na rozwijanie wątków scenariusza wywiadu w zależności od pojawienia się istotnych dla pracy doktorskiej kwestii tematycznych. Analiza artykułów prasowych wniosła możliwość przedstawienia zewnętrznej perspektywy poruszanej problematyki. Obserwowane trudności podczas przeprowadzanych badań empirycznych dotyczyły dyspozycji czasowej respondentów z powodu innego systemu organizacyjnego, w tym sjeisty obiadowej, a także letniego okresu, który Hiszpanie spędzają w aktywnej formie.

Przeprowadzone badania empiryczne oraz analiza teoretyczna wybranej problematyki pracy doktorskiej przybliżają aktualną sytuację regionalną społeczeństwa Katalonii, wnoszą obserwacje dotyczące motywacji dążeń regionalnych społeczeństwa Katalonii i mogą być inspiracją do dalszych badań w obszarze regionalnym, tożsamościowym, społecznym czy gospodarczym. W szczególności dalsze badania regionalizmu Katalonii i tożsamości społecznej Katalończyków mogą wnieść interesujące kwestie w socjologiczny lub polityczny obszar naukowy, gdyż aktualne wydarzenia mające miejsce w Katalonii są na etapie procesu, rozwoju i zmian zarówno społecznych, jak i politycznych. Ciekawe kwestie regionalne Katalonii godne są dalszej obserwacji i analizy.

Bibliografia

Publikacje zwarte i czasopisma naukowe

1. Aboujaoude E., *Wirtualna osobowość naszych czasów. Mroczna strona e-osobowości*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
2. Almirall V., *Lo Catalanisme*, wyd. Llibreria de Verdaguer, Llibreria de Lopez, Barcelona 1886.
3. Alonso Fernández J., *La Nueva Situación Regional*, wyd. Sintesis, Madrid 1990.
4. Anguera P., Beramendi J., De la Granja J. L., *La España de los nacionalismos y las autonomías*, wyd. Editorial Sintesis, Madrid 2003.
5. Antczak A., *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008.
6. Antonowicz L., *Autonomia terytorialna ze stanowiska prawa międzynarodowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995, t. XXXVI, s. 25.
7. Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, wyd. Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu, Gdynia 2002.
8. Ara, „ara” nr 3214, 15.10.2019, s. 1-64.
9. Ara, *Protest dziennik „Ara”*, nr 3214, 15.10.2019, s. 1-64.
10. Ara, *Protest – reakcja policji dziennik „Ara”*, nr 3214, 15.10.2019, s. 1-64.
11. Ara, *Protesty w Barcelonie dziennik „Ara”*, nr 3214, 15.10.2019, s. 1-64.
12. Babiński G., *Lokalna społeczność polonijna w Stanach Zjednoczonych Ameryki w procesach przemian*, wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977.
13. Babiński G., *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, wyd. Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 1997.
14. Balcells A., *Catalan Nationalism, Past and Present*, wyd. St. Martin's Press, New York 1996.
15. Bauman Z., *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, wyd. Instytut Kultury, Warszawa 1994.
16. Bauman Z., *O pożytkach z wątpliwości. Rozmowy z Zygmunt Baumanem*, wyd. Sic! Warszawa 2003.
17. Bauman Z., *Wieloznaczność nowoczesna. Nowoczesność wieloznaczna*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
18. Błuszkowski J., *Stereotypy a tożsamość narodowa*, wyd. ELIPSA, Warszawa 2005.
19. Bokszański Z., *Encyklopedia socjologii*, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
20. Bokszański Z., *Tożsamość jednostki*, „Kultura i społeczeństwo” 1988, t. 32, nr 2, s. 3-17.
21. Brown J., *Podróże z pasją. Barcelona*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

22. Buczkowski P., *Rola władz lokalnych, struktur regionalnych i krajowych w rozwoju w warunkach transformacji ustrojowej*, „Samorząd Terytorialny” 1996, nr 12, s. 3-11.
23. Bukowski A., Lubaś M., Nowak J., *Zarządzanie przestrzenią. Globalizacja, etniczność, władza*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
24. Burszta J.W., *Wspólna Europa, globalizacja i medialność: aspekty tożsamości współczesnej*, „Sprawy narodowościowe. Seria Nowa” 1998, z. 12, 13.
25. Caruso I.A., *Psicoanalisi e sintesi dell'esistenza*, wyd. Marietti, Torino 1953.
26. Castells M., *Społeczeństwo sieci*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
27. Castells M., *The Power of Identity*, wyd. Blackwell Publisher, Cornwall 2001.
28. Cencini A., *Amerai il Signore Dio Tuo. Psicologia dell'incontro con Dio*, wyd. Edizioni Dehoniane, Bologna 1988.
29. Charmaz K., *Teoria ugruntowana*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
30. Chojnicki Z., Czyż T., *Region-Regionalizacja-Regionalizm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1992, nr 2, s. 1-17.
31. Cortada J., *Cataluña y los catalanes (1860)*, wyd. Kessinger Publishing, Barcelona 2010.
32. Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
33. Damrosz J., *Region i regionalizm*, wyd. Studium interdyscyplinarne, Warszawa 1987.
34. Dłużyk M., Kabański W., *Perspektywy rozwoju regionów – Kraju Basków i Katalonii w kontekście ustrojowym niepodzielnego państwa hiszpańskiego*, „Samorząd Terytorialny” 2008, nr 4, s. 72-82.
35. Dobrzycki W., *Separatyzmy i problemy narodowościowe w Hiszpanii*, [w:] *Problemy narodowościowe w Europie i ich wpływ na stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, H. Szczerbiński (red.), wyd. Wyższa Szkoła Cła i Logistyki w Warszawie, Warszawa 2009.
36. Dołowy-Rybińska N., *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
37. Domingo A., *Catalunya al mirall de la innigració. Demografia i identitat nacional*, wyd. L'AVENÇ, Barcelona 2014.
38. Dyczewski L., *Elementy znaczące tożsamości kulturowej regionu środkowo-wschodniej Polski*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 1999, t. 2, s. 195-207.
39. Dyson E., *Wersja 2.0. Przepis na życie w epoce cyfrowej*, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 1999.

40. Dziewoński K., *Teoria regionu ekonomicznego*, „Przegląd Geograficzny” 1967, nr 1, s. 593-613.
41. Elias N., Scotson J., *The Established and the Outsiders*, wyd. Frank Cass, London 1965.
42. Elżanowski M., Maciołek M., Przybysz P., *Region jako instytucja prawnoustrojowa*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 8 s. 59-63.
43. Erikson E. *Childhood and society*, wyd. WW Norton & Company, New York 1963.
44. Erikson E.H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, wyd. Harvart University Press, Cambridge - London 1997.
45. Esteve M., *L'independentisme es prepara per respondre al carrer*, „ara” nr 3213, 14.10.2019.
46. Falcones I., *Katedra w Barcelonie*, wyd. Albatros, Warszawa 2007.
47. Feldman S., *Spinoza*. [w:] *Historia filozofii żydowskiej*, D.H. Frank, O. Leaman (red.), wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 631-655.
48. Fenton S., *Etniczność*, wyd. Sic!, Warszawa 2007.
49. Forrest P., *The Identity of Indiscernibles*, [w:] *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E.N. Zalta (red.), wyd. Stanford University, Stanford 2010.
50. Frankl V.E., *Grundriss der Existenzanalyse und der Logotherapie*, wyd. Urban u. Schwarzenberg, Munchen-Berlin 1959.
51. Gawlikowska-Huckel K., *Procesy rozwoju regionalnego w unii europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003.
52. Gebstattel V., *Gedanken zu einer anthropologischen Psychoterapie*, wyd. Urban u. Schwarzenberg, Munchen-Berlin 1959.
53. Geertz C., *Culture, Custom and Ethics*, wyd. Polity Press, Cambridge 2000.
54. Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, wyd. Difin, Warszawa 1991.
55. Giddens A., *Dimensions of Globalisation*, [w:] *The New Social Theory Reader. Contemporary Debates*, S. Seidman, J.C. Alexander (red.), wyd. Routledge, London-New York 2001.
56. Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
57. Giddens A., *Poza lewicą i prawicą. Przyszłość polityki radykalnej*, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2001.
58. Giddens A., *Socjologia*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
59. Giddens A., *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturalizmu*, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2003.
60. Giddens A., *Trzecia droga. Odnowa socialdemokracji*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1999.

61. Glaser B., Strauss Anselm I., *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, wyd. Adline de Gruyter, Chicago 1967.
62. Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
63. Goffman E., *Il comportamento in publico*, wyd. Einaudi, Torino 1971.
64. Gross F., *O wartościach społecznych*, wyd. Pol. Inst. Naukowy w Ameryce, New York 1961.
65. Grzechynka A., *Doktryna katalonizmu a współczesna polityka językowa Katalonii wobec imigrantów*, wyd. Akademia Ignatium, Kraków 2017.
66. Grzela J., *Region, regionalizm, regionalizacja. Wybrane aspekty teoretyczne*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2011, r 15, nr 1, wyd. Wydział Zarządzania i Administracji Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Kielcach. Zarządzanie i Bezpieczeństwo, s.11-27.
67. Guibernau M., *Catalan Nationalism: Francisom, transition and democracy*, wyd. Routledge, Oxford 2004.
68. Gumuła W., *Socjologiczna analiza pojęcia region na przykładzie Rzeszowszczyzny i Opolszczyzny*, [w:] *Region. Miasto. Osiedle*, B. Jałowiecki (red.), wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s.7-30.
69. Hague C., *Planning and place identity*, [w:] *Place identity, participation and planning*, C. Hague, P. Jenkins (red.), wyd. Routledge, New York 2005.
70. Halizak E., Kuźniar R., *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006.
71. Hargreaves J.E.R., *Freedom for Catalonia?: Catalan nationalism, Spanish identity, and the Barcelona Olympic Games*, wyd. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
72. Heller M., Pabjan T., *Elementy filozofii przyrody*, wyd. Copernicus Center Press, Kraków 2014.
73. Helling I., *Metoda badań biograficznych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1985, nr 3, s. 93-115.
74. Helling I., *Metoda badań biograficznych*, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, M. Żiółkowski, J. Włodarek (red.), wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań 1990.
75. Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm po 1890 roku. Program, mit, rzeczywistość*, wyd. Difin, Warszawa 2010.
76. Hroch M., *Małe narody Europy*, wyd. Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, Wrocław 2008.
77. Idzik A., *Prace Antonia Gaudiego manifestem katalonizmu?*, „Sprawy narodowościowe” 2010, z. 37, s. 163-164.

78. Izdebski H., *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, wyd. Lexis Nexis, Warszawa 2006.
79. Jabłońska M.R., *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Łódź 2018.
80. Jan Paweł II, *Mężczyzna i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*, wyd. 3, wyd. TN KUL, Lublin 2011.
81. Jaskułowski K., *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
82. Jaskułowski K., *Refleksje o fladze, W stronę antropologii nacjonalizmu*, „Sprawy Narodowościowe” 2009, z. 35, s. 139-150.
83. Jawłowska A., *Tożsamość na sprzedaż*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, A. Jawłowska (red.), wyd. LTW, Warszawa 2001, s. 51-78.
84. Juszczak S., *Internet. Współczesne medium komunikacji społecznej. Edukacja i dialog*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011.
85. Kamler M., *Europa. Regiony i państwa historyczne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
86. Kapiszewski A., *Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia*, wyd. Zakład Narodowy im Ossolińskich, Warszawa 1978.
87. Kaprańska Ł., *O komunikacyjnych i integracyjnych funkcjach serwisów społecznościowych*, [w:] *Com.unikowanie*, M. Niezgoda, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner (red.), wyd. Nomos, Kraków 2010.
88. Karwat M., *Potrzeby społeczne jako czynnik determinujący politykę*, [w:] *Wprowadzenie do teorii polityki*, J.P. Gieorgica (red.), t. 2, wyd. Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych Warszawa 1982.
89. Kasprzyk D., *Regionalizm w Internecie*, wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2009.
90. Keating M., *Nations Against the State. The New Politics of Nationalism in Qubec, Catalonia and Scotland*, wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 1996.
91. Kierasa L., *Region samorządowy. Założenia koncepcji - warianty rozwiązań - propozycje regulacji*, R. Sowiński (red.), wyd. KIBS ZPPS, Poznań 1991.
92. Klepacki B., *Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 2009, seria G, t. 96, z. 2, Warszawa 2009, s. 38-46.
93. Kłoskowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 131-143.

94. Kmita J., *O kulturze symbolicznej*, wyd. Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1982.
95. Kolczyński M., Sztumski J., *Marketing polityczny*, wyd. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2000.
96. Konecki K.T., *Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2015, vol. 11 No. 1, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 12-39.
97. Kook R., *Towards the Rehabilitation of Nation-Building and the Reconstruction of Nations*. wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2000.
98. Koter M., *Polskie regiony*, „Współnota” 1998, 12 (419), s. 16-17.
99. Koter M., *The geographical -historical region: its notion, origin and factors in this development* [w:] *Social and Political Aspects*, M. Koter (red.), „Region and Regionalism” 1995, No. 2, wyd. Silesian Institute in Opole, Opole-Łódź 1995, s. 7-26.
100. Krappmann L., *Soziologische Dimension der Identität*, wyd. Klett-Cotta, Stuttgart 1978.
101. Kubiak H. *Asymilacja etniczna w płaszczyźnie struktury społecznej*, [w:] *Założenia teorii asymilacji*, H. Kubiak, A.K. Paluch (red.), wyd. Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980.
102. Kubiak H., *Region i regionalizm. Próba analizy typologicznej*, „Przegląd Polonijny” 1994, nr 1(71), s. 5-40.
103. Kubinowski D., *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010.
104. Kulesza M., *Rozważania na temat regionu geograficzno-historycznego*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2014, t. 3, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 27-48.
105. Kulesza M., *Rozwój regionalny. Zagadnienia instytucjonalne*, „Samorząd Terytorialny” 2000, nr 10, s. 3-21.
106. Kurczewska J., *Naród*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 2, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
107. Kutrzeba-Pojnarowa A., *Zagadnienie regionu w etnografii polskiej a współczesne etnograficzne prace terenowe na obszarze północno-wschodniego Mazowsza*, [w:] *Kurpie. Puszcza Zielona*, t. I, A. Kutrzeba-Pojnarowa (red.), wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków 1962, s. 21-34.
108. Kvale S. *Prowadzenie wywiadów*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
109. Kwaśniewski K., *Integracja społeczności regionalnej*, wyd. Instytut Śląski, Opole 1987.
110. Kwaśniewski K., *Regionalizm*, wyd. Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, Poznań 1986.

111. Lasuén J.R., *El estado multiregional*, [w:] *La España de las autonomías*, F. Fernández Rodríguez, M. Ferrer Regales (red.), wyd. Instituto de estudios de Administración Local, Madrid 1985.
112. Latoszek M., *Kaszubi-grupa etniczna o statusie autochtonicznym*, [w:] *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, M. Latoszek (red.), wyd. TNOiK, Rzeszów 1990.
113. Leszczuk-Fiedziukiewicz A., *Kampania negatywna i kampania internetowa jako przykład promocji polityków w kampanii wyborczej do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku*, wyd. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
114. Lévinas E., *Całość i nieskończoność. Eseje o zewnętrżności*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
115. Maalouf A., *Zabójcze tożsamości*, wyd. PIW, Warszawa 2002.
116. Maćkowska R., *Znaczenie Internetu w komunikacji w sferze politycznej*, [w:] *Polityka w dobie Internetu i globalizacji*, „BG AGH” cz. IV, s. 129-136.
117. Malinowski B., *Kultura jako wyznacznik zachowania się*, „RPEiS” 1937, 17(1), s. 101-127.
118. Mach Z., *Procesy rekonstrukcji tożsamości społecznej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, „Nomos” 1994, nr 7/8, s. 9-24.
119. Mach Z., *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne-Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
120. Mamzer H., *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształcenie tożsamości jednostki*, wyd. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2002.
121. Marcou G., *Decentralisation: approfondissement ou nouveau cucle?*, „Cahiers Français” 2004, No. 318, s. 5-15.
122. Markowski A., *Kultura języka*, [w:] *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
123. Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
124. Maslow A., *A Theory of Human Motivation*, „Psychological Review” lipiec 1943, s. 370-396.
125. Mateo M.R., *Manual de derecho autonómico*, wyd. Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid 1984.
126. Matykowski R., *Koncepcje pan-państw we współczesnej Europie* [w:] *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, M. Kulesza (red.), wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Legnica- Łódź 2009.

127. Mazurek P., *Anatomia internetowej anonimowości*, [w:] *Spółeczna przestrzeń Internetu*, D. Batorski, M. Marody, A. Nowak (red.) wyd. SWPS, Warszawa 2006, s. 79-90.
128. Mead G.H., *Mind, self and society*, wyd. University of Chicago Press, Chicago 1968.
129. Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1978.
130. Melchior M., *Spółeczna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego, urodzonych w latach 1944-1955)*, wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1990.
131. Miłkowski T., Machcewicz P., *Historia Hiszpanii*, wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 2009.
132. Mistretta P., Garau C., *Autonomia, il sonno e la ragione. Spetti e utopie della Questione sarda dopo i 150 anni dell'Unità d'Italia*, wyd. Edizioni Della Torre, Cagliari 2011.
133. Mizgalski J., *Tożsamość polityczna partii/ugrupowania politycznego w lokalnej przestrzeni politycznej*, wyd. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2012.
134. Mroczko F., *Jakościowe metody badań*, „Prace naukowe” 2014, nr 26, s. 67-68.
135. Myśliwiec M., *Katalonia na drodze do niepodległości?*, wyd. Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji, Bytom 2006.
136. Myśliwiec M., *Partie nacjonalistyczne u progu XXI wieku. Przykład Hiszpanii*, [w:] *Współczesne nacjonalizmy*, M. Jeziński (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 275-282.
137. Nikitorowicz J., *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, wyd. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010.
138. Nikitorowicz J., *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, wyd. Wydawnictwo uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 1995.
139. Nora P., *Epoka upamiętniania*, [w:] *Rewanż pamięci*, J. Żakowski (red.), wyd. Sic!, Warszawa 2002.
140. Nowaczyk A., *O dekonstruowaniu pojęcia tożsamości*, „Principia XXXIV” 2003, s.153-167.
141. Nowak E., *Teoretyczne metody badawcze w naukach społecznych*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2013, nr 2 (6), s. 136-146.
142. Nowicka A., *Kategoryzacja pojęcia tożsamości w perspektywie społeczno-kulturowej*, „Rozprawy Społeczne” 2021, t. 15, nr 3, s. 10-27.
143. Nowicka A., *Odrębność regionalna współczesnego społeczeństwa Katalonii*, „Transformacje” 2019, 1-2 (100-101), s. 97-109.

144. Olábari Gortazár I., *Un conflicto entre nacionalismos: la „cuestión regional” en España 1808-1939*, [w:] *La España de las autonomias*, F. Fernández Rodríguez (red.), wyd. Instituto de estudios de Administración Local, Madrid 1985, s. 71-143.
145. Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, wyd. Graffiti BC, Toruń 1997.
146. Ossowski S., *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*, wyd. Zakłady graficzne „Książka”, Łódź 1946.
147. Ossowski S., *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, *Dzieła*, t. 2, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1966.
148. Ossowski S., *Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, „Przegląd Socjologiczny” 1947, 9/1-4, s. 73-124.
149. Paleczny T., *Rasa, etniczność i religia w brazylijskim procesie narodotwórczym*, wyd. Studia Latinoamerykańskie Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
150. Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne-Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
151. Paleczny T., *Tożsamość jednostek w warunkach wielokulturowości*, [w:] *Dylematy tożsamości*, Z. Pucek (red.), wyd. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne - Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2007, s. 25-47.
152. Parsons. T., *The social system*, wyd. the Free Press, Illinois 1951.
153. Partycki S., *Regionalizm w cyberprzestrzeni. Doświadczenia i wyzwania przyszłości*, wyd. TMMB, Bydgoszcz 2014.
154. Pi i Margall F., *Las Nacionalidades*, wyd. Librería Beruga, Madrid 1936.
155. Pi i Sunyer C., *Rozmowa Czarnych Madonn, polskiej i katalońskiej*, wyd. Polski Consulat Generalny w Barcelonie, Fundacja Pi i Sunyera, Barcelona 2009.
156. Piecuch J., *Hiszpania w Unii Europejskiej. Aspekty rozwoju regionalnego*, wyd. TWIGER, Warszawa 2004.
157. Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J., *Local and Regional Development*, wyd. Routledge. New York 2006.
158. Piórczyński J., *Filozofia życia Schellinga*, wyd. Acta Universitatis Lodziensis, Łódź 2011.
159. Pobóg-Lenartowicz M., *Imperium bez państwa, państwo bez granic – koncepcja Països Catalans we współczesnej myśli społeczno-politycznej Katalonii*, „Pogranicze” 2016, t. 4 nr 2, s. 301-319.
160. Podkowiński M., *Katalonia żywa*, „Miesięcznik Literacki” 1978, nr 1, s. 118-119
161. Poskrobko B., *Metody badań naukowych z przykładami ich zastosowania*, wyd. Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2012.

162. Prat de la Riba E., *La nacionalidad catalana*, wyd. Alianza Editorial/Enciclopèdia Catalana, Madrid 1987.
163. Prat de la Riba, *La Nacionalidad Catalana*, wyd. MCMX, Barcelona 1910.
164. Prensky M., *Digital Natives, Digital Immigrants*, „MCB University Press” 2011, Vol. 9 No. 5, October, s. 1-6.
165. Pujol J., *Tot compromís comporta risc*, wyd. edicions 62, Barcelona 1997.
166. Raszkowski A., *Tożsamość terytorialna w odniesieniu do rozwoju lokalnego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, R. Brol, A. Sztando, A. Raszkowski (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 332, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 34-43.
167. Reed L., *Free the Shetlands! Independence for Scotland? Why stop there?*, „The Spectator” 28.01.2012.
168. Riart M., *Una sentència determinatnt a tots els nivels*, „ara” nr 3213, 14.10.2019.
169. Ricouer P., *O sobie samym jako innym*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
170. Ricouer P., *Pamięć, historia, zapomnienie*, wyd. Universitas, Kraków 2006.
171. Robak M., *Teologia cyberprzestrzeni*, [w:] *Internet- fenomen społeczeństwa informacyjnego*, T. Zasępa, R. Czmura (red.), wyd. Edycja Św. Pawła, Częstochowa 2001.
172. Robinson W.H., Falgas J., Belén Lord C., Hughes R., *Barcelona and Modernity: Picasso, Gaudi, Miró, Dalí*, wyd. Yale University Press, London 2006.
173. Rodrick D., *One Economics, Many Recipes. Globalization, institutions and Economic Growth*, wyd. Princeton University Press, Princeton 2008.
174. Rogers C.R., *Atheory of therapy, personality, and interpersonal relationship,as developed in the Client-Centered framework*, wyd. McGraw-Hill, New York 1951.
175. Rzepa Nella T., Przybylska-Duda M., *Cyberbullying z perspektywy nastolatków*, wyd. UMCS, Lublin 2015.
176. Rzeźnicka-Krupa J., *Niepełnosprawność i świat społeczny. Szkice metodologiczne*, wyd. Impuls, Kraków 2011.
177. Sadowski A., Czerniawska M., *Tożsamość Polaków na pograniczach*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 1999.
178. Sagan I., *Czym są i jak funkcjonują dzisiejsze regiony Polski. Jak uczynić regiony motorami rozwoju i modernizacji Polski*, wyd. Polskie Forum Obywatelskie i Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2009.
179. Sala S., *Wpływ procesów globalizacyjnych na region*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu” 2008, nr 10, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, s. 62-64.

180. Sapir E., *Kultura, język, osobowość*, wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978.
181. Sarleja T., *Metoda biograficzna w pracy socjalnej*, „Nauczyciel i szkoła” 2003, nr 1,2, s. 307- 316.
182. Sassor R., *Bestiariusz*, wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2005.
183. Sawicka A., *Drogi i rozdroża kultury katalońskiej*, wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2007.
184. Schelling F.W.J., *Sämtliche Werke*, wyd. JG Cotta, Sttuttgart, Augsburg 1856-1861.
185. Skarga. B., *Tożsamość i różnica. Eseje metafizyczne*, wyd. Znak, Kraków 1997.
186. Skotnicki K., *Pojęcie autonomii w teorii prawa państwowego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1986, t. XXXVI, s. 71-87.
187. Skrzypczak T., *Regiony jako element struktury niektórych państw Europy Zachodniej*, „Państwo i Prawo” 1985, nr 9, s. 87-95.
188. Sługocki J., *Regiony i regionalizacja w państwie unitarnym*, [w:] *Prawne problemy regionalizacji w Europie*, K. Nowacki, R. Ruusano (red.), wyd. Wydawnictwo Kolonia Limited, Wrocław 2008, s.190-196.
189. Smułkowa E. *Wokół problemu poczucia tożsamości mieszkańców Białorusi*, „Przegląd Wschodni” 1997, t. IV, z 3(15), s. 597-609.
190. Sobczyński M., *Region łódzki w tradycji podziałów administracyjnych Polski środkowej*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012.
191. Sroka A., *Hiszpańska droga do federalizmu*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008.
192. Stadtmuller E., *Regionalizm i regionalizacja jako przedmiot badań naukowych w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Regionalizacja w stosunkach międzynarodowych*, K. Jędrzejczyk-Kuliniak (red.), wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.
193. Stasiński M., *Hiszpania się rozpada*, „Gazeta Wyborcza”, 2.10.2012.
194. Staszczak Z., *Słownik Etnograficzny: Terminy Ogólne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań 1987.
195. Sweden W., *Federalism and Regionalism in Western Europe. A Comprehensive and Thematic Analysis*, wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2006.
196. Szczepański M. S., Ślędziaś-Tazbir W., *Region i społeczność lokalna w perspektywie socjologicznej*, „Górnośląskie studia socjologiczne” 2010, nr 1, s. 13-33.
197. Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1979.

198. Szul R., *Język, naród, państwo: język jako zjawisko polityczne*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
199. Szul R., *Przestrzeń, Gospodarka, Państwo*, Uniwersytet Warszawski, wyd. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa 1991.
200. Szul R., *Regionalizm w Europie. Czynniki i ewolucja*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2013, nr 12, s. 107-134.
201. Szul R., *Regionalizm w Hiszpanii*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2015, nr 16, s. 13-51.
202. Szwed R., *Tożsamość a obcość kulturowa*, wyd. KUL, Lublin 2003.
203. Szyfer A., *Tożsamość kulturowa: implikacje teoretyczne i metodologiczne*, wyd. Muzeum Historii Polski, Poznań 1997.
204. Śliwa P., *Regionalizm w Polsce a zjednoczenie Europy*, [w:] *Jaka Europa? Regionalizacja a integracja*, P. Buczkowski, K. Bondyra, P. Śliwa (red.), wyd. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 1998.
205. Świeca A., Brzezińska-Wójcik T., *Region w ujęciu geograficznym*, [w:] *Region w koncepcjach teoretycznych i diagnozach empirycznych*, A. Świeca, T. Brzezińska-Wójcik (red.), wyd. Instytut Nauk o Ziemi UMCS, Lublin 2008.
206. Tanaś M., Kamieniecki W., Bochenek M., Lange R., *Raport z badania Nastolatki 3.0*, wyd. Akademia NASK, Warszawa 2017.
207. Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, t. 1.
208. Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, t. 2.
209. Termes J., *Història del nacionalisme català fins al 1923*, wyd. Portic, Barcelona 2000.
210. Tuñón de Lara M., Valdeón Barque J., Domínguez Ortiz A., *Historia Hiszpanii*, wyd. Universitas, Kraków 1997.
211. Turner J.H., *Struktura teorii socjologicznej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.
212. Tylikowska A., *E-maski: jak i po co pokazujemy się innym*, [w:] „Ja My Oni” - *Poradnik Psychologiczny*, „Polityki” 2014, t.16, nr 9, s.12-16.
213. Veelken L. *Einguführung in die Identitatherapie*, wyd. Enke, Stuttgart 1978.
214. Vera E., *No podran empresonar les idees*, „ara” nr 3214, 15.10.2019.
215. Vitz P., *Psicologia e culto di Sé: Studio critico*, wyd. Centro Editoriale Dehoniano, Bologna 1987.
216. Wallace P., *Psychologia Internetu*, wyd. Rebis, Poznań 2001.
217. Warمیńska K., *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna*, wyd. Universitas, Kraków 1999.

218. Waszczyńska K., *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2014, nr 6, s. 48-73.
219. Wieruszowski H., *The Rise of the Catalan Language in the 13th Century*, „Modern Language Notes” 1944. Vol. 59, No. 1., s. 9-20.
220. Wilson T., Donnan H., *Granice tożsamości, narodu, państwa*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
221. Wlaźlak K., *Prawne aspekty autonomii regionalnej w Hiszpanii*, wyd. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2016.
222. Yiftachel O., *Minority Protest and the Emergence of Ethnic Regionalism: Palestinian- Arabs in the Israeli „Ethnocracy”* [w:] *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, S. Ben-Ami, Y. Peled, A. Spektorowski (red.), wyd. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2000.
223. Zacher L. W., *Globalizacja-społeczeństwo informacyjne-demokracja*, wyd. Elipsa, Warszawa 2003.
224. Zagóra-Jonszta U., Nagel K., *Współczesne problemy ekonomiczne. Wybrane zagadnienia teoretyczne a praktyka gospodarcza*, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2013.
225. Znaniecki F., *Nauki o kulturze*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1971.
226. Zorska A., *Korporacje Transnarodowe Przemiany, Oddziaływania, Wyzwanie*, wyd. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Netografia

1. Ajuntament de Barcelona, *La Mercè, patrona de Barcelona*, online: <https://www.barcelona.cat/lamerce/es/historia>.
2. Álvarez M., *La estelada y su historia*, online: <https://abcblogs.abc.es/protocolo-etiqueta/2015/09/28/la-estelada-y-su-historia>.
3. BOE Legislación Consolada, *Llei 1/1998, de 7 de enero, de Política Lingüística*, DOGC num. 2553, de 9 de enero de 1988, online: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1998-2989>.
4. Carreras L., *La Senyera: Historia de la bandera autonómica de Cataluña*, online: <https://www.shbarcelona.es/blog/es/seneyra-historia-bandera-cataluna/>.
5. *Castellers*, online: <https://www.spanish-fiestas.com/festivals/castellers-de-vilafranca/>.

6. Department of Anthropology, University of Wisconsin-Madison: *About Anthropology*, online: <https://guide.wisc.edu/undergraduate/letters-science/anthropology/anthropology-ba/>.
7. Diecezja warszawsko-praska, *Matka Boża Łaskawa, Partonka Stolicy i Strażniczka Polski!*, online: <http://idziemy.pl/kosciol/matka-boza-laskawa-patronka-stolicy-i-strazniczka-polski-/64171>.
8. Díez A., José Mateo J., *Rajoy destituye a Puigdemont y convoca elecciones en Cataluña el 21 de diciembre*, „El País”, online: https://elpais.com/politica/2017/10/27/actualidad/1509114362_109606.html
9. Duch W., *Rekonkwista w Hiszpanii. 780 lat walk chrześcijan z Arabami na Półwyspie Iberyjskim*, online: <https://historia.org.pl/2019/12/06/rekonkwista-w-hiszpanii-780-lat-walk-chrzescijan-z-arabami-na-polwyspie-iberyjskim/>.
10. Dziewiecki M., *Psychologiczne interpretacje tożsamości człowieka*, online: https://opoka.org.pl/biblioteka/I/IP/tozsamosc_czlowieka.html.
11. El País, *El juez ordena cerrar las webs y redes de Tsunami Democràtic por terrorismo*, online: https://elpais.com/politica/2019/10/18/actualidad/1571405007_550625.html.
12. El País, *Un sabotaje interrumpe el AVE entre Barcelona y Figueres y la AP-7 vuelve a sufrir cortes*, online: https://elpais.com/politica/2019/10/15/actualidad/1571121152_238312.html.
13. Expansión, *Cataluña*, online: <https://datosmacro.expansion.com/ccaa/cataluna>.
14. Facebook. Statystyki. 2010, online: <http://www.facebook.com/press/info.php?statistics>.
15. *Fiestas Mayores – Mayor de Gràcia*, online: https://ajuntament.barcelona.cat/gracia/es/noticia/mas-calles-adornadas-que-nunca-en-la-fiesta-mayor-de-gracia-2019_844102.
16. *Flaga Andaluzji*, online: <https://blog.imazu.es/historia-banderas-andalucia/>.
17. *Flaga Balearów*, online: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flag_of_the_Balearic_Islands.svg.
18. *Flaga Galicji*, online: <https://blog.imazu.es/banderas-galicia-curiosidades/>.
19. *Flaga Hiszpanii*, online: <https://urgil24.es/bandera-de-espana/>.
20. *Flaga Katalonii*, online: https://es.wikipedia.org/wiki/Bandera_de_Catalu%C3%B1a.
21. *Flaga Kraju Basków*, online: <https://es.wikipedia.org/wiki/Ikurri%C3%B1a>.
22. *Flaga Księstwa Asturii*, online: <https://www.banderasvdk.com/banderas-exterior/bandera-asturias-184.html>.

23. *Flaga Nawarry*, online: <https://en.astelus.com/comunidades-espana/el-color-rojo-en-la-bandera-de-navarra/>.
24. *Flaga Walencji*, online: <https://www.pescasub.es/banderas/1881-bandera-de-la-comunidad-valenciana.html>.
25. *Flaga Wysp Kararyjskich*, online:
<https://www.shutterstock.com/pl/search/bandera+islas+canarias>.
26. García L.B., *El 51,3% de los catalanes, a favor de seguir en España según un sondeo*, online: <https://www.lavanguardia.com/politica/20201117/49522340847/sondeo-icps-513-atalanes-seguir-espana-independencia-cataluna.html>.
27. Generalitat de Catalunya, „*La moreneta*” de Montserrat, online: <https://www.turismefgc.cat/es/blog/la-moreneta-de-montserrat/>.
28. Gonzáles G., *Los independentistas indultados, antes de salir de la cárcel: „Es una victoria, es una victoria”*, online:
<https://www.elmundo.es/cataluna/2021/06/24/60d461ffdddf46378b45a4.html>.
29. *Guifré I de Barcelona*, online: <https://steemit.com/polish/@cezarys/herb-katalonii-jedna-z-najpiekniejszych-historii-sredniowiecznej-heraldyki>.
30. Guisado P., Carpio J., Pozo C., Gutiérrez J., *Elecciones catalanes 2021*, online: <https://www.rtve.es/noticias/elecciones-catalanas/>.
31. Gran enciclopèdia catalana, *Carles Puigdemont i Casamajó*, online: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0520804.xml>.
32. Gran enciclopèdia catalana, *Josep Tarradellas i Joan*, online: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0065292.xml>.
33. Gran enciclopèdia catalana, *Junts per Catalunya*, online: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-22582861.xml>.
34. *Herb Barcelony*, online: <https://steemit.com/polish/@cezarys/herb-katalonii-jedna-z-najpiekniejszych-historii-sredniowiecznej-heraldyki>.
35. *Idioma catalán*, online: https://www.es.wikipedia.org/wiki/Idioma_catal%C3%A1n.
36. *Inauguración del Camp Nou*, online: <https://www.historia.com/inauguracion-del-camp-nou/>.
37. *Inauguracja Camp Nou*, online: <https://www.historia.com/inauguracion-del-camp-nou/>.
38. Indeed, *Cuanto gána en Catalunya de camarero?*, online: <https://es.indeed.com/career/mesero/salaries/Catalunya>.
39. Institut d’Estadística de Catalunya, *Polbació*, online: <https://www.idescat.cat/?lang=es>.

40. Institut de Ciències Polítiques i Socials, *Sondeig d'Opinió Catalunya 2004-2010*, online: <https://www.icps.cat/recerca/sondeigs-i-dades/sondeigs/sondeigs-d-opinio-catalunya>.
41. *Jak zmieniło się korzystanie z internetu i mobil'a w dobie COVID-19*, online: <https://mobirank.pl/2020/04/23/jak-zmienilo-sie-korzystanie-z-internetu-i-mobilea-w-dobie-covid-19/>.
42. Jones S., *Violent clashes over Catalan separatist leader's prison terms*, online: <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/14/catalan-separatist-leaders-given-lengthy-prison-sentences>.
43. *Katalonia*, online: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/terrorismo+internacional/comentario-reinares-garciacalvo-catalunya-y-la-evolucion-del-terrorismo-yihadista-en-espana.
44. *Katalonia na tle regionów Hiszpanii*, online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Katalonia#/media/Plik:Localizaci%C3%B3n_de_Catalu%C3%B1a.svg.
45. *Katedra Santiago de Compostela*, online: <https://www.tiqets.com/pl/cathedral-of-santiago-de-compostela-bilety-1164356/>.
46. *Klasztor Montserrat*, online: <http://poloniabarcelona.pl/montserrat-klasztor/>.
47. *Kraj Basków*, online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kraj_Bask%C3%B3w#/media/Plik:Basque_country_map.png.
48. *Kraj Basków na tle regionów Hiszpanii*, online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kraj_Bask%C3%B3w#/media/Plik:Localizaci%C3%B3n_del_Pa%C3%ADs_Vasco.svg.
49. *Królestwo Aragonii*, online: <https://histar.pl/2019/10/28/katalonia-seria-swiat-w-pigulce/>.
50. *La Estelada*, online: <https://sp.depositphotos.com/vector-images/bandera-catalana.html>.
51. La Mancloa, *Pedro Sánchez presenta 22 miembros del primer Gobierno de coalición de la democracia española*, online: <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/Paginas/2020/120120presenta-gobierno.aspx>.

52. La Vanguardia, *Reférendum Catalunya 2017: Consulta los resultdos*, online: <https://www.lavanguardia.com/politica/20171001/431688032104/referendum-1-o-en-directo.html>.
53. La Vanguardia, *Tres de cada cuatro ciudadanos de Cataluña se sienten españoles y catalanes*, online: <https://www.lavanguardia.com/politica/20171028/432429013541/tres-de-cada-cuatro-ciudadanos-de-cataluna-se-sienten-espanoles-y-catalanes.html>.
54. Le Lan M., *Najpopularniejsze katalońskie tradycje*, online: https://www.barcelonacheckin.com/pl/r/barcelona_przewodnik/artykuly/katalonskie-tradycje.
55. *Logo F.C. Barcelona*, online: <https://www.pngkey.com/maxpic/u2t4i1w7w7y3t4e6/>.
56. *Luk Triumfalny*, online: <https://barcelona-home.com/blog/pl/luk-triumfalny-w-barcelonie/>.
57. *Madonna z Montserrat*, online: <http://arthistery.blogspot.com/2012/07/biaa-i-czarna-madonna.html>.
58. *Mama w Barcelonie, Katalończyk, brat Polaka*, online: <https://www.mamawbarcelonie.pl/2017/05/katalonczyk-brat-polaka/>.
59. *Mapa Hiszpanii z uwzględnieniem terenów naturalnych*, online: <https://pl.dreamstime.com/ilustracji-hiszpania-fizyczna-mapa-image86174882>.
60. *Matka Boska Częstochowska*, online: <https://culture.pl/pl/dzielo/matka-boska-czestochowska>.
61. *Matka Boża Łaskawa – Patronka Warszawy*, online: <https://pl.aleteia.org/2018/05/12/obraz-matki-bozej-laskawej-patronki-warszawy-co-to-za-historia/>.
62. *Muzeum Picassa w Barcelonie*, online: <https://www.webarcelona.net/art-barcelona/picasso-museum>.
63. *Notatki geografia*, online: <https://www.geografia.gozych.edu.pl/region>.
64. Nowicka A., *Internet jako cyfrowe narzędzie komunikacji w sferze politycznej*, online: <http://csbngii.pl/internet-jako-cyfrowe-narzedzie-komunikacji-w-sferze-politycznej/>.
65. *Odpowiedź Katalończyków na wyrok Sądu Najwyższego*, online: https://elpais.com/politica/2019/10/18/actualidad/1571380401_186078.html.
66. *Patronka Barcelony*, online: <https://www.basilicadelamerce.es/es/ESPIRITUALIDAD/Virgen-de-la-Merced.html>.

67. Podróże po Europie, *Klasztor na górze Montserrat – Historia i ciekawostki*, online: <https://www.podrozepoeuropie.pl/klasztor-montserrat/>.
68. *Podział administracyjny*,
online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny.
69. *Podział administracyjny Hiszpanii*, online:
https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_Hiszpanii#/media/Plik:Spain_administrative_map_PL.png.
70. *Polaco*, online: <https://www.wikipedia.org/wiki/Polaco>.
71. *Politycy skazani przez Sąd Najwyższy*, online:
https://elpais.com/politica/2019/10/14/actualidad/1571033446_440448.html.
72. *Pomnik Kolumba*, online: <http://ekstramisja.pl/2021/02/sponsorowany-barcelona-co-warto-zobaczyc/>.
73. Portal al servei de la nació catalana, *Companyys 1.0*,
online: <http://webs.xadica.cat/lluiscompanyys/>.
74. Professor Manuel Castells Curriculum Vitae and Bibliography, online: https://www.ae-info.org/attach/User/Castells_Manuel/CV/CastellsMCV_eng.pdf.
75. *Protesty w Barcelonie po ogłoszeniu wyroku Sądu – gazeta „El País”*, online:
https://elpais.com/politica/2019/10/15/actualidad/1571121152_238312.html.
76. Rincón R., *Sentencia del ‘procés’: penas de 9 a 13 años para Junqueras y los otros líderes por sedición y malversación*,
online: https://elpais.com/politica/2019/10/14/actualidad/1571033446_440448.html
77. *Rodzaje niebezpieczeństw*,
online: <https://www.sp234.waw.pl/dokumenty/rodzaje%20niebezpieczeństw.pdf>.
78. *Różnice między ekonomią pozytywną a normatywną*,
online: <https://roznice.com/biznes/>.
79. Rtvē, *El 46% de los ctalanes dicen sentirse españoles y catalanes: analizamos el sentimiento identitario*, online: <https://www.rtve.es/noticias/20210218/46-ciento-catalanes-se-sienten-tan-espanoles-como-catalanes/2076555.shtml>.
80. *Sagrada Família*, online: <https://misyjne.pl/w-barcelonie-ponownie-otwarto-kosciol-sagrada-familia/>.
81. Simms B., Guibernau M., *The Catalan cauldron*, NewStatesman,
online: <https://www.newstatesman.com/world/europe/2016/04/catalan-cauldron>.
82. Skwarek G. *El polacos*, online: <https://akariaryaca.com/2018/11/02/el-polacos-grzegorz-skwarek-i-artur-lalak-w-katalonii-lluis-llach-lestaca-mury/>.

83. Solé Ingla A., *Declaració conjunta d'ERC, JxCat, CUP i comuns contra sentència de Vivet*, online: https://www.elnacional.cat/ca/politica/declaracio-conjunta-erc-jxcat-cup-comuns-sentencia-vivet_620783_102.html.
84. Stasiński M., *Bezzład w Hiszpanii*,
online: <https://www.wyborcza.pl/0,128956.html?tag=mariano+rajoy>.
85. Stefczyk Info, *Microsoft usunął aplikację katalońskich separatystów*, online: <https://www.stefczyk.info/?s=Microsoft+usun%C4%85%C5%82+aplikacj%C4%85+katalo%C5%84skich+separatyst%C3%B3w&submit=Szukaj>.
86. *Strajk generalny w Katalonii 2019 r.*, online: <https://www.wnp.pl/parlamentarny/swiat/strajk-generalny-w-katalonii-region-zablokowany,37506.html>.
87. Szelaż-Jarosz P., *Cyberprzemoc (cyberbullying, cyberstalking): czym się objawia i jakie są jej rodzaje? Jak reagować na cyberprzemoc?*,
online: <https://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/zdrowie-psychiczne/cyberprzemoc-cyberbullying-cyberstalking-czym-sie-objawia-i-jakie-sa-jej-rodzaje-jak-reagowac-na-cyberprzemoc-aa-C8BU-hSQ8-L3wu.html>.
88. *Tapiz de la Creación – Stworzenie Świata*, online: <https://www.ricardocosta.com/artigo/el-relato-del-genesis-en-el-tapiz-de-la-creacion-siglo-xii-la-transcendencia-en-la-estetica>.
89. *Tłumaczenie słowa „Polak” w słowniku angielsko-hiszpańskim*, online: <https://blogs.20minutos.es/yaestaellistoquetodolosabe/por-que-a-los-catalanes-se-les-llama-polacos/>.
90. *Tożsamość online – Online identity*, online: <https://www.pl.qaz.wiki>.
91. *Typy kulturowe pozwalają wyróżnić regiony kulturowe*,
online: <https://www.notatek.pl/wyklad-typy-kulturowe-pozwalaja-wyroznic-regiony-kulturowe>.
92. *Uzależnienia behawioralne*,
online: <https://www.uzaleznieniabehawioralne.pl/siecioholizm>.
93. *Współczesna Katalonia na mapie Hiszpanii*,
online: <https://www.worldmap.pl/hiszpania/>.
94. *Wzgórze Montjuic*, online: <https://www.barcelonaturisme.com/wv3/en/enjoy/99/from-port-vell-to-the-parc-de-montjuic.html>.
95. *Wzgórze Montserrat*, online: <https://barcelonasegwayday.com/self-guided-tour/gps-montserrat-vespa-tour/>.

96. Yees, *Cyfrowa tożsamość jednostki*,
online: <https://yees.pixel-online.org/documents/guides-for-teachers-and-trainers/Personal%20Digital%20Identity-PL.pdf>.
97. Zawadzki M., *Izabela i Ferdynand – twórcy zjednoczonej Hiszpanii*, online: <https://historia.org.pl/2016/06/05/izabela-i-ferdynand-tworcy-zjednoczonej-hiszpanii/>.
98. Zieliński J., *Rola informacji w Internecie*, online: <http://www.winter.pl/rola.html>.
99. *Zróźnicowanie rasowe ludności świata*,
online: <https://www.opracowania.pl/opracowania/geografia/zroznicowanie-rasowe-ludnosci-swiata>.
100. *15 głównych cyberzagrożeń – raport ENISA*, online: <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/15-glownych-cyberzagrozen-raport-enisa>.

Akty prawne

1. *Estatut d' autonomia de Catalunya*, 2006.
2. *Konstytucja Hiszpanii*, 1978.

Inne

1. Guanyavents E., *Els Segadors*, 1899.
2. *Manifiesto de la Junta Superior del Principado de Cataluña*, Imprenta de Brusi, Tarragona 1810.

Wykaz map

Mapa 1. Królestwo Aragonii.....	44
Mapa 2. Współczesna Katalonia na mapie Hiszpanii.....	44
Mapa 3. Kraj Basków na tle regionów Hiszpanii.....	46
Mapa 4. Kraj Basków.....	46
Mapa 5. Katalonia na tle regionów Hiszpanii.....	46
Mapa 6. Katalonia.....	46
Mapa 7. Mapa Hiszpanii z uwzględnieniem terenów naturalnych.....	53
Mapa 8. Podział administracyjny Hiszpanii.....	58

Wykaz wykresów

Wykres 1. Respondenci deklarujący pierwszorzędą identyfikację z Katalonią.....	305
Wykres 2. Respondenci czujący się Katalończykami.....	306
Wykres 3. Respondenci czujący się bardziej Katalończykami niż Hiszpanami.....	307
Wykres 4. Respondenci czujący się Hiszpanami.....	307
Wykres 5. Dane z 2017 roku La Vanguardia.....	308
Wykres 6. Wyniki Referendum 2017 r.....	309
Wykres 7. Dane 2021 r. rtve.....	309

Wykaz tabel

Tabela 1. Przykładowe nazwy jednostek administracyjnych na świecie.....	56
Tabela 2. Fazy procesów uniwersalizacji tożsamości narodowej.....	142
Tabela 3. Typy tożsamości społeczno-kulturowej.....	143
Tabela 4. Rodzaje wspólnot kulturowych.....	144
Tabela 5. Znajomość języka katalońskiego wśród mieszkańców Katalonii w wieku powyżej dwóch lat	325

Wykaz rysunków

Rysunek 1. Piramida potrzeb A. Maslowa.....	140
Rysunek 2. Model tożsamości regionalnej współczesnego społeczeństwa Katalonii..	349

Wykaz zdjęć

Zdjęcie 1. Wzgórze Montjuic.....	220
Zdjęcie 2. Flaga Hiszpanii.....	226
Zdjęcie 3. Flaga Katalonii.....	229
Zdjęcie 4. Logo F.C. Barcelona.....	232
Zdjęcie 5. Flaga Walencji.....	233
Zdjęcie 6. Flaga Kraju Basków.....	235
Zdjęcie 7. Flaga Balearów.....	238
Zdjęcie 8. Flaga Galicji.....	240
Zdjęcie 9. Katedra Santiago de Compostela.....	241
Zdjęcie 10. Flaga Nawarry.....	242
Zdjęcie 11. Flaga Księstwa Asturii.....	243
Zdjęcie 12. Flaga Andaluzji.....	244
Zdjęcie 13. Flamenco.....	245
Zdjęcie 14. Flaga Wysp Kanaryjskich.....	246
Zdjęcie 15. Herb Katalonii.....	258
Zdjęcie 16. Guifré I de Barcelona.....	259
Zdjęcie 17. <i>La Estelada</i>	260
Zdjęcie 18. Strajk generalny w Katalonii 2019 r.....	260
Zdjęcie 19. <i>Tapiz de la Creación – Stworzenie Świata</i>	263
Zdjęcie 20. Muzeum Picassa w Barcelonie.....	264
Zdjęcie 21. Łuk Triumfalny.....	265
Zdjęcie 22. Pomnik Kolumba.....	265
Zdjęcie 23. <i>Sagrada Família</i>	266

Zdjęcie 24. <i>Castellers</i>	268
Zdjęcie 25. <i>Fiestas Mayores – Mayor de Gràcia</i>	269
Zdjęcie 26. Klasztor Montserrat.....	270
Zdjęcie 27. Wzgórze Montserrat.....	271
Zdjęcie 28. <i>Los polacos</i>	272
Zdjęcie 29. Tłumaczenie słowa „Polak” w słowniku angielsko-hiszpańskim.....	272
Zdjęcie 30. Madonna z Montserrat.....	274
Zdjęcie 31. Matka Boska Częstochowska.....	274
Zdjęcie 32. Matka Boża Łaskawa – Patronka Warszawy.....	275
Zdjęcie 33. Patronka Barcelony.....	275
Zdjęcie 34. Inauguracja <i>Camp Nou</i>	276
Zdjęcie 35. Politycy skazani przez Sąd Najwyższy.....	335
Zdjęcie 36. Protesty w Barcelonie po ogłoszeniu wyroku Sądu – gazeta „El País”...336	
Zdjęcie 37. Protesty w Barcelonie dziennik „Ara”.....	337
Zdjęcie 38. Protest dziennik „Ara”.....	337
Zdjęcie 39. Protest – reakcja policji dziennik „Ara”.....	337
Zdjęcie 40. Odpowiedź Katalończyków na wyrok Sądu Najwyższego.....	339

Scenariusz wywiadu w języku hiszpańskim

1. ¿Te sientes catalán o español? → ¿Por qué te identificas con Españoles/Catalanes? Si se siente y español y catalán ¿por qué?
2. ¿Hablas catalán? → Si habla: ¿Prefieres hablar español o catalán?
3. ¿Quisieras que Catalunya fuese independiente de España? → Si sí, ¿por qué? → Si no, ¿por qué?
4. ¿Crees que tu región es la mejor de las regiones de España para vivir?
5. ¿Te sientes diferente de otras regiones siendo catalán?
6. ¿Crees que la historia es el elemento más importante que forma la cultura catalana?
7. ¿Hay alguna persona histórica o de los tiempos modernos que para tí ha sido importante para Catalunya/España?
8. ¿Hay algún monumento o símbolo que sea característico para tí y representa Catalunya/España?
9. ¿Crees que la lengua catalana te hace sentir más catalán? ¿Es un elemento importante para tí?
10. ¿Qué opinas sobre la sentencia del procés?

Las preguntas para personas que quieren independencia:

1. ¿Sentirse catalán es el motivo que te hace querer la independencia de Catalunya?
- 2.Cuál de los motivos para tí es más importante en la lucha del independentismo: ¿la economía o la cultura?
3. ¿Votas? Si sí → En el caso de votación, ¿eliges un partido independentista?

Las preguntas para las personas que no quieren independencia:

1. ¿Por qué crees, que algunos catalanes quieren la independencia?
2. Qué motivo crees que es más importante para los independentistas: ¿la cultura o la economía?
3. ¿Votas? En el caso de votación, ¿eliges un partido de qué postulados?

Informaciones sobre la persona:

1. ¿Qué edad tienes?
2. ¿Has terminado estudios universitarios?
3. ¿Dónde trabajas?

Scenariusz wywiadu w języku polskim

1. Kim się czujesz: Katalończykiem czy Hiszpanem? → dlaczego identyfikujesz się z Katalończykami/Hiszpanami/ Katalończykami i Hiszpanami?
2. Czy mówisz po katalońsku? → Jeśli tak: Wolisz rozmawiać po katalońsku czy hiszpańsku?
3. Chciałbyś żeby Katalonia była niezależna od Hiszpanii? → Dlaczego?
4. Uważasz, że twój region jest najlepszym regionem do życia ze wszystkich regionów Hiszpanii? → Dlaczego?
5. Czujesz się inny od pozostałych regionów będąc Katalończykiem? → Dlaczego?
6. Czy uważasz, że historia jest najważniejszym elementem kształtującym kulturę katalońską? → Dlaczego?
7. Czy istnieje jakaś osoba historyczna lub z czasów współczesnych, która dla Ciebie była/jest ważna dla Katalonii/Hiszpanii?
8. Czy istnieje jakiś charakterystyczny zabytek lub symbol, który według Ciebie reprezentuje Katalonię/Hiszpanię?
9. Czy uważasz, że język kataloński powoduje, że masz większe poczucie bycia Katalończykiem?
10. Co sądzisz o wyroku sądu związanym z wydarzeniami w 2017 roku?

Pytania dla osób, które chcą niezależności Katalonii:

1. Czy to, że czujesz się Katalończykiem powoduje, że chciałbyś żeby Katalonia była niezależna od Hiszpanii?
2. Który z motywów jest dla Ciebie ważniejszy w walce o niepodległość: ekonomia czy kultura?
3. Głosujesz w wyborach? Jeśli tak, głosujesz na partię o postulatach niepodległościowych?

Pytania dla osób, które nie chcą niezależności Katalonii:

1. Dlaczego według ciebie niektórzy Katalończycy chcą niezależności?
2. Według ciebie, jaki motyw jest ważniejszy dla osób opowiadających się za niezależnością Katalonii: ekonomia czy kultura?
3. Głosujesz w wyborach? Jeśli tak, z jakimi postulatami partię wybierasz?

Dane metryczkowe:

1. Ile masz lat?
2. Czy skończyłeś studia wyższe?
3. Gdzie pracujesz?

STRESZCZENIE

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest tożsamość regionalna współczesnego społeczeństwa Katalonii. W rozprawie omówiono tematykę regionalizmu i tożsamości, przedstawiono specyfikę regionu hiszpańskiej Katalonii, a także przedstawiono i omówiono wyniki badań empirycznych dotyczących kwestii tożsamości regionalnej społeczeństwa Katalonii.

Dążenia do autonomii regionalnych występują w krajach wielonarodowych, gdzie obserwuje się zwiększenie samodzielności gospodarczej, politycznej oraz kulturowej obszarów terytorialnych należących do danego państwa. Regionalizm tworzy możliwość autonomii regionów współdziałających w ramach państwa, stwarzając warunki samorozwoju terytorialnego, w który nie ingeruje państwo, jeśli odbywa się on zgodnie z prawem.

Kwestia regionalizmu odgrywa istotną rolę w życiu współczesnego społeczeństwa hiszpańskiego. Obejmuje ona obszary polityczne, gospodarcze oraz kulturowe. Regionalizm hiszpański w ostatnich trzydziestu latach miał duży wpływ na stosunek do regionalizmów w wielu krajach Europy, gdzie był oceniany pozytywnie. Współcześnie jednak obserwuje się także negatywne skutki regionalizmu, które prowadzą do naruszenia jednności państwa. Jednym z regionów Hiszpanii walczącym o swoją suwerenność jest Katalonia. Ze względu na intensywność działań społecznych, obszar ten został wybrany jako przedmiot badań rozprawy doktorskiej.

Głównym celem rozprawy doktorskiej jest przybliżenie zależności pomiędzy społeczeństwem a regionalizmem, tożsamością jednostkową, a tożsamością społeczną, odnoszących się do regionu oraz współzależności kulturowych i politycznych w dążeniach regionalnych. Dysertacja ma na celu dostarczenie uporządkowanej wiedzy dotyczącej obszarów regionalizmu i tożsamości, a także na ich podstawie próby analizy tożsamości regionalnej. Zamysłem autora jest zobrazowanie zjawiska tożsamości regionalnej na podstawie literatury, teorii i badań naukowych.

Przesłanki skłaniające podjęcie problematyki tematu badawczego to dynamiczne zmiany sytuacji społecznej, odnoszącej się do regionalizmu Katalonii. Działania społeczne

w wymienionym wyżej obszarze są wzmożone na przestrzeni ostatnich lat, a sytuacja polityczna Katalonii zmienia się wraz z walką o suwerenność.

Dysertacja może dostarczyć wartościowych informacji dla dziedziny Socjologii związanych z przemianami tożsamości społecznej, a także przybliżyć zjawisko tożsamości regionalnej na podstawie społeczeństwa, które jest przykładem silnych dążeń regionalnych. Znaczenie wyników przeprowadzonych badań empirycznych może być cenne dla działań regionalnych każdego państwa, weryfikacji pozytywnych i negatywnych aspektów tożsamości regionalnej, a także działań gospodarczych, ekonomicznych jak i politycznych bazujących na rozwoju regionalnym danego państwa. Zbadanie wybranej tematyki ukazuje ciekawe zjawiska społeczne, a analiza i problematyka badań wnosi cenne obserwacje zachowań społecznych dla dziedziny Socjologii.

Problem badawczy, wokół którego skupia się rozprawa doktorska, dotyczy czynników, które wpływają na dążenia regionalne społeczeństwa Katalonii. Istotą przedmiotu badań jest motywacja i cel dążeń regionalnych, a także identyfikacja kulturowo-regionalna społeczeństwa katalońskiego. Celem pracy doktorskiej jest wskazanie najważniejszych czynników, które wpływają na poczucie tożsamości katalońskiej i dążenia regionalne społeczeństwa Katalonii.

Praca doktorska jest pracą teoretyczno-empiryczną. Na podstawie badań podjętych w rozprawie doktorskiej, porównane zostały opinie społeczne i zagadnienia związane z poruszonym problemem. Przedmiotem formalnym dysertacji jest analiza socjologicznej koncepcji tożsamości. Przedmiotem materialnym są dane dotyczące tożsamości regionalnej. Dzięki zebranemu materiałowi przedstawiono problem z perspektywy ogólnej i uporządkowano treści zgodnie z planem rozprawy.

W dysertacji wykorzystana została metoda analityczno-syntetyczna, która pozwoliła na szczegółową analizę problemu badawczego oraz zweryfikowanie go w aspekcie teoretycznym. Połączenie literatury przedmiotu, teorii, badań i wniosków, tworzy kompletny obraz badanego problemu. W pracy doktorskiej wykorzystane zostały badania jakościowe w oparciu o „Teorię ugruntowaną”, dzięki której proces porządkowania i zbierania danych, ułatwił systematyczną analizę oraz weryfikację zgromadzonego materiału w sposób „porównawczy”. Zastosowanie teorii ugruntowanej w badaniach naukowych, pomogło prawidłowo porządkować dane oraz analizować je na bieżąco, a także dostosować charakter badań do rozwijanej teorii. Do metod i technik badawczych, wykorzystanych w pracy naukowej, należy wywiad pogłębiony, przegląd prasy i mediów. Narzędziami badawczymi, jakimi posłużono się w rozważaniach

naukowych są: dyspozycja osobista, scenariusz wywiadu, artykuły prasowe. Jako materiały pomocnicze, wykorzystane zostały statuty regionalne Katalonii i ich analiza.

W pracy doktorskiej wykorzystana została literatura zarówno krajowa jak i zagraniczna. Wykorzystano aktualne publikacje, które odpowiadają poruszonym kwestiom. Posłużono się także dotychczas opracowanymi wynikami badań dotyczącymi wybranej problematyki, przeprowadzonymi zarówno w kraju jak i za granicą.

Niniejsza dysertacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz zakończenia. Treści zawarte w dysertacji zostały podzielone w uporządkowanej kolejności, aby systematycznie przechodzić od zagadnień ogólnych do szczegółowych. Na początku rozprawy zawarte zostały zagadnienia dotyczące tematu pracy naukowej, następnie przedstawiona tematyka odniosła się do zagadnień skoncentrowanych na konkretnych przykładach poruszonego tematu.

Wstęp pracy doktorskiej ma na celu przedstawienie przedmiotu dysertacji oraz ogólną charakterystykę poszczególnych zagadnień zawartych w pracy naukowej. Pytania badawcze, tezy i hipotezy przybliżają cel przeprowadzonych badań naukowych i ich założeń. We wstępie omówiona została charakterystyka metodologii, jaką posłużono się w rozprawie naukowej. Wymieniona została także przykładowa literatura, wykorzystana w napisaniu części teoretycznej rozprawy doktorskiej.

Rozdział pierwszy „Regionalizm” poświęcony został podstawowym zagadnieniom związanym z regionalizmem. Zawarte w nim zostały definicje i charakterystyka regionalizmu, różnicująca podłoża jego występowania. Omówione zostały również różne ujęcia zjawiska. Pierwsza część rozprawy doktorskiej jest także wprowadzeniem do tematyki regionalizmu hiszpańskiego. Niezbędne jest omówienie istoty działań regionalnych, mówiąc o Katalonii i jej dążeniach do niepodległości.

Kolejny rozdział pracy naukowej zatytułowany „Tożsamość jako czynnik warunkujący regionalizm”, prezentuje charakterystykę ogólną problematyki „tożsamości”. Ukazanie różnych wymiarów zjawiska, pozwala sklasyfikować ujęcie tożsamości, odnoszące się do poczucia odrębności regionalnej. Związek tożsamości z regionalizmem umożliwia identyfikację społeczną, związaną z miejscem zamieszkania. Jeśli poczucie utożsamienia się jest silne, może napędzać procesy regionalistyczne, powstawanie ruchów społecznych oraz wszelkie działania związane z zachowaniem kultury i tradycji regionalnej.

Trzecia część rozprawy doktorskiej pod tytułem „Rys historyczny regionalizmu hiszpańskiego”, poświęcona została opisowi najważniejszych wydarzeń historycznych Hiszpanii. Jednym z elementów wpływających na istnienie regionalizmu, jest czynnik historyczny. To on warunkuje tradycję i wartości, o które walczą ruchy regionalne. Dzięki znajomości zjawisk historycznych, można zrozumieć specyfikę powstawania państw czy regionów oraz poznać mechanizm tworzenia społeczeństwa. Na podstawie wydarzeń historycznych, w pracy naukowej, przedstawiony został podział regionalny Hiszpanii oraz scharakteryzowany każdy jej region.

Rozdział czwarty dysertacji „Katalonia jako przykład regionu o silnym poczuciu tożsamości”, odnosi się do specyfiki regionu katalońskiego i jego społeczeństwa. W tej części pracy omówione zostały czynniki, wpływające na poczucie tożsamości regionalnej Katalończyków. Analizując wybrany region, omówiona została jego przestrzeń polityczna, ustrój, a także aspekty ekonomiczne i kulturowe. Charakterystyka Katalonii pozwala na przybliżenie problematyki regionalizmu na tle Hiszpanii. W związku z tym, że jest to teren o najbardziej wzmożonych ruchach niepodległościowych, warto poznać całą specyfikę regionu.

Ostatnia część rozprawy doktorskiej pod tytułem „Tożsamość regionalna Katalończyków”, poświęcona została badaniom naukowym. Wykorzystane metody badawcze, takie jak wywiad pogłębiony i przegląd artykułów prasowych, pozwoliły na analizę wybranego problemu badawczego oraz weryfikację słuszności tez i hipotez postawionych na wstępie pracy naukowej. Przeprowadzone badania naukowe mają na celu ustalenie motywacji społeczeństwa katalońskiego wobec dążeń regionalnych. Uzyskane wyniki pozwoliły na uporządkowanie czynników, które mają największy wpływ na poczucie tożsamości regionalnej społeczeństwa Katalonii.

Zakończenie pracy doktorskiej podsumowuje zebrany materiał naukowy i wyniki badań jakościowych, w odniesieniu do zamierzonego celu powstania rozprawy doktorskiej. Uwagi końcowe zawarte w dysertacji, mają na celu wyrażenie opinii autora na temat przeprowadzonych badań i ich rezultatów.

Lektura niniejszej pracy pozwoli nie tylko na zapoznanie się z naukową problematyką przedmiotu, ale także badaniami empirycznymi dotyczącymi kwestii tożsamości regionalnej. Dzięki połączeniu zagadnień teoretycznych z wiedzą praktyczną czytelnik pracy doktorskiej będzie mógł zgłębić omawianą problematykę na podstawie także własnych obserwacji i wniosków.

SUMMARY

The subject of the doctoral dissertation is the regional identity of contemporary Catalan society. The dissertation discusses the issues of regionalism and identity, presents the specificity of the Spanish Catalonia region, and presents and discusses the results of empirical research on the regional identity of Catalan society.

Striving for regional autonomy occurs in multinational countries, where there is an increase in economic, political and cultural independence of territorial areas belonging to a given state. Regionalism creates the possibility of the autonomy of regions cooperating within the state, creating conditions for territorial self-development which is not intervened with if it is legal.

The issue of regionalism plays an important role in the life of modern Spanish society. It covers the political, economic and cultural areas. Spanish regionalism has had a great impact in the last thirty years on the attitude towards regionalisms in many European countries, where it was assessed positively. Today, however, negative effects of regionalism are also observed, which lead to the violation of the unity of the state. Catalonia is one of the regions of Spain fighting for its sovereignty. Due to the intensity of social activities, this area was selected as the subject of research for a doctoral dissertation.

The main goal of the doctoral dissertation is to present the relationship between society and regionalism, individual identity and social identity, relating to the region and cultural and political interdependencies in regional aspirations. The dissertation aims to provide structured knowledge about the areas of regionalism and identity, as well as an attempt to analyse regional identity on their basis. The author intends to illustrate the phenomenon of regional identity based on literature, theory and research.

The reasons for taking up the research topic are dynamic changes in the social situation related to the regionalism of Catalonia. Social activities in the above-mentioned area, have been intensified over the past years, and the political situation in Catalonia is changing with the struggle for sovereignty.

The dissertation can provide valuable information for the field of sociology related to changes in social identity, as well as bring closer the phenomenon of regional identity based on society, which is an example of strong regional aspirations. The significance of the results of

the conducted empirical research may be valuable for the regional activities of each country, verification of positive and negative aspects of regional identity, as well as economic, economic and political activities based on the regional development of a given country. Researching the selected topic reveals interesting social phenomena, and the analysis and research issues bring valuable observations of social behaviour for the field of sociology.

The research problem around which the doctoral thesis focuses concerns the factors influencing the regional aspirations of the Catalan society. The essence of the subject of research is the motivation and goal of regional aspirations, as well as the cultural and regional identification of Catalan society. The dissertation aims to identify the most important factors that influence the sense of Catalan identity and regional aspirations of Catalan society.

The doctoral dissertation is theoretical and empirical work. Based on the research undertaken in the doctoral dissertation, social opinions and issues related to the discussed problem were compared. The formal subject of the dissertation is the analysis of the sociological concept of identity. The material issue, however, is the data on regional identity. Thanks to the collected material, the problem was presented from a general perspective and the content was arranged according to the plan of the hearing.

The dissertation uses the analytical-synthetic method, which allowed for a detailed analysis of the research problem and its theoretical verification. The combination of the literature on the subject, theories, research and conclusions creates a complete picture of the problem under study. In the doctoral thesis, qualitative research based on the "Grounded Theory" was used, thanks to which the process of organizing and collecting data facilitated systematic analysis and verification of the collected material in a "comparative" manner. The use of grounded theory in scientific research helped to properly organize the data and analyse it on an ongoing basis, as well as to adapt the nature of the research to the developed theory. To the methods and research techniques used in scientific work, there should be an in-depth interview, a review of the press and media. The research tools used in scientific considerations are personal disposition, interview script, press articles. Catalonia's regional statutes and their analysis were used as supporting material.

Both domestic and foreign literature was used in the doctoral dissertation. Up-to-date publications that correspond to the issues raised were used. The results of research on selected issues, carried out both in Poland and abroad, were also used.

This dissertation consists of an introduction, five chapters and an ending. The content of the dissertation has been organized in an orderly order to systematically move from general to specific issues. At the beginning of the dissertation, issues related to the topic of the scientific work were included, then the presented topic referred to issues focused on specific examples of the topic discussed.

The introduction of the doctoral dissertation aims to present the subject of the dissertation and the general characteristics of individual issues contained in the scientific work. Research questions, theses, and hypotheses introduce the purpose of the research and its assumptions. The introduction describes the characteristics of the methodology used in the dissertation. There is also an example of literature used in writing the theoretical part of the doctoral dissertation.

The first chapter "Regionalism" is devoted to issues related to regionalism. It contains definitions and characteristics of regionalism, differentiating the basis of its occurrence. Various approaches to the phenomenon were also discussed. The first part of the doctoral dissertation is also an introduction to the subject of Spanish regionalism. It is necessary to discuss the essence of regional activities, talking about Catalonia and its aspirations to independence.

The next chapter of the scientific work, entitled "Identity as a factor conditioning regionalism" presents the general characteristics of the problem of "identity". Showing various dimensions of the phenomenon allows classifying the approach to identity, referring to the feeling of regional distinctness. The relationship between identity and regionalism enables social identification related to the place of residence. If the sense of identity is strong, it can drive regional processes, the emergence of social movements and all activities related to the preservation of regional culture and tradition.

The third part of the doctoral dissertation entitled "Historical outline of Spanish regionalism" is devoted to the description of the most important historical events in Spain. One of the elements influencing the existence of regionalism is the historical factor. It is he who conditions the tradition and values for which regional movements are fighting. Thanks to the knowledge of historical phenomena, one can understand the specificity of the formation of states or regions and learn about the mechanism of creating a society. Based on historical events, in the scientific work, the regional division of Spain was presented and each of its regions was characterized.

The fourth chapter of the dissertation "Catalonia as an example of a region with a strong sense of identity" refers to the specificity of the Catalan region and its society. This part of the work discusses the factors influencing Catalans' sense of regional identity. When analyzing the selected region, its political space, political system, as well as economic and cultural aspects were discussed. The characteristics of Catalonia allow us to present the issues of regionalism in comparison with Spain. Therefore, it is a terrain about the most intensified independence movements, it is worth getting to know the entire specifics of the region.

The last part of the doctoral dissertation entitled "Regional identity of Catalans" was devoted to scientific research. The research methods used, such as an in-depth interview and a review of press articles, enabled the analysis of a selected research problem and the verification of the correctness of theses and hypotheses put forward at the beginning of the scientific work. The research carried out is aimed at establishing the motivation of the Catalan society towards regional aspirations. The obtained results made it possible to organize the factors that have the greatest impact on the sense of regional identity of the Catalan society.

The end of the doctoral dissertation summarizes the collected scientific material and the results of qualitative research to the intended purpose of the doctoral dissertation. The final remarks included in the dissertation are intended to express the author's opinion on the research carried out and its results.

Reading this work will allow not only to get acquainted with the scientific issues of the subject but also empirical research on the issue of regional identity. Thanks to the combination of theoretical issues with practical knowledge, the reader of the doctoral dissertation will be able to explore the discussed issues based on his observations and conclusions.